
Google

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TOLFTE ÅRGÅNGEN.

1892

STOCKHOLM, 1892.

KONGL. BOKTRYCKERIET P. A, NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Minnen ur min lefnad

AF

Landshöfdingen grefve CLAES FREDRIK HORN[1]

I.

1791—1814.

De politiska stormar, som redan mötte mig i vaggan, hafva efter 58 års lopp ej lemnat min bana, de visa sig än mer hotande uti de dystra moln som omhölja Sveriges öden.

Min födelse, d. 11 mars 1791, inträffade vid den tidpunkt, då en falsk filosofi började att visa de verkningar, hvarmed den redan under $^1/_2$ sekel hotat den europeiska civilisationen. Ur encyclopedisternas lättsinniga skrifter hämtade den känslige filantropen en olycklig missvisning för sina bemödanden att gagna menskligheten, och den patriotiska fanatismen skulle nödvändigt alstra det brott, för hvilket anklagelsen hvilar öfver så mången ädel man. Samma förvillelse, som föranledde Ludvig XVI:s mord, verkade till Gustaf III:s. Man trodde sig hafva störtat

[1] Landshöfdingen grefve Horn — tillhörande Åminne-linien af denna ryktbara ätt — var son till majoren grefve Claes Fredrik Horn, en bland de mest komprometterade i Gustaf III:s mord, på hvars egendom Hufvudsta de sammansvurna höllo sina möten, och sonson till generalen grefve Fredrik Horn, 1772 Gustaf III:s varme beundrare, halftannat årtionde senare en af hans bittraste fiender. Lifliga känslor, häftigt lynne och oförmåga af själfbehärskning synas ha varit egenskaper, som utmärkt både farfar, son och sonson och som icke alltid lyckligt inverkat på deras öden. Därom vittna äfven dessa minnen. Landshöfdingen grefve Horn hörde en gång till den skarpaste oppositionen mot Karl Johan, kastade plötsligt om och blef en lika ifrig motståndare till det liberala partiet. Han har också fått uppbära beskyllningen att ha sålt sin öfvertygelse för en landshöfdingssyssla — tvifvelsutan med orätt — och utsattes för hätska personliga angrepp, tills han slutligen fick sitt afsked. Dessa minnen må i öfrigt tala för sig själfva. Det är tydligt att de delvis skola ha karaktären af självförsvar, men det intryck de vilja ge förstärkes onekligen af det omdöme friherre C. O. Palmstjerna fäller om sin ståndsbroder och medkämpe under 1840 års riksdag: *För öfrigt var grefve Horn en rättskaffens man, den där hade liflig åtrå att bevisa sin tro med sina gärningar, öppen och rättfram, men utan förmåga att leda ömtåliga och invecklade saker till ett godt slut* (Berättelser ur frih. C. O. Palmstjernas lefnad, sid. 116).

Minnena ha genom amanuensen i riksarkivet A. Hammarskjöld stälts till redaktionens förfogande. En del anteckningar af rent privat natur äro uteslutna.

despotismen med despoten och republikanismens utopier drömdes med en svärmande poesie. Så föll min fader ett offer för denna olyckliga tro på en gudomlig kallelse till menskligbetens hämnare, då han ingick förbund med Gustafs mördare och som öfverbevist delaktig i mordet dömdes till döden, men benådades jemte flere andra deltagare i revolutionen till evig landsflykt. Vid ett års ålder blef jag sålunda fader- och moderlös, då jag af mina föräldrar, som med min äldre syster öfverflyttade till Danmark, qvarlemnades i Sverige. 5 år blef jag ömt vårdad i min farfaders[1] hus, men vid hans död öfverlemnades jag af en mindre ömsint förmyndare i främmande händer. Till en början erhöll jag uti ett presthus på landet en god fysisk uppfostran och var väl handledd af den förträfflige kyrkoherden Örbom på Mörkön; icke så af dess adjunkt, som skulle föreställa informator för mig jemte Örboms brorson, min jemnårige lekkamrat. Efter 4 års vistande på landet förflyttades jag till en pensionsanstalt i Stockholm, och då denna omflyttning skedde midt i sommaren, blef vantrefnaden under instängning uti en smutsig och trång lokal så stark, att jag ganska farligt insjuknade. Denna pensionsanstalt leddes af en aktningsvärd prest, men som var lika mycket som pensionärerna tyranniserad af en mera manlig hustru, hvilken, jemte ett strängt ordningssinne, som lände eleverna till nytta, egde en olycklig böjelse för snålhet, hvarigenom husmanskosten så förknappades, att vi ordentligt svulto och föranlätos derigenom att i smyg stilla hungern genom hämtning af svart bröd (det enda vi mäktade påkosta oss) från en närbelägen krog. Densamma finnes ännu qvar i Skönborgska huset på Repslagaregatan, och har jag nyligen passerat den förbi under påminnelser af den nöd, som tvang mig, jemte kamraterna, Lejonhufvud, Falkenberg, Ulfsparre m. fl., att för de kära snutarne begära kredit, antecknad med våra namn på krögarns tafla. Den bistra fru Knöses passioner gåfvo anledning till rätt komiskt tragiska uppträden. En gång utskickades hela pensionspersonalen, anförd af den högst medgörlige mannen jemte polisbetjenter för att vid stränderna af Klara sjö söka efter liket af en förmodad sjelfspilling, en flicka tagen i huset som släkting och der misshandlad af sin tant till den grad att denna med skäl misstänkte sjelfmordet, men vi visste ganska väl, att flickan hade rymt till andra

[1] Generalen grefve Fredrik Horn, ✝ 1796.

släktingar; också funno vi vid återkomsten från vår onödiga förrättning dessa anhöriga, hvilka under en polistjenstemans närvaro höllo räfst i huset. Detta anföres för att gifva något begrepp om den ställning, hvari jag under min första barndom försattes, hvilken måste inverka på min både fysiska och moraliska bildning. Undervisningen bedrefs i skolan såsom handtverk och kunskapsmåttet som bibringades var högst ringa.

Efter 3:ne års vistande i detta pinohus sändes jag till Upsala att tillsammans med en baron Cederström (sedermera chefen för Nerikes regemente) njuta handledning af en student, sjelf i behof deraf, och som mera studerade för egen räkning, än han befattade sig med eleverna, och den inspektion, som professor Fant åtagit sig öfver mina studier, var ganska ytlig. — Fyra års vistande vid akademien medförde också föga annan nytta för mig än den, som slumpen kan åstadkomma under en ynglings beröring med en mängd jemnårige. Blifven ensam, efter Cederströms afflyttning till landet, under samma slags handledning af 2:ne efter hvarandra engagerade studenter, lärde jag af dem föga och öfverlemnade mig egentligen (med sjelfvilja i allt) till ett älsklingsstudium, matematik, samt till kroppsöfningar; också blef jag en af de förnämsta eleverna både i rid- och fäktskolan, der jag (förnämligast i den första) ofta måste uppträda som skådespelare för besökande främlingar och fick då genomgå den högre manegen på den famösa hästen »Öfversten», dresserad af Fagerström och så känslig, att endast en tryckning af tån i stigbygeln föranledde hästens kastningar.

Mästare på stallgården vid 15 års ålder, der jag äfven fick gifva lektioner och under stallmästare Malmerfeldts samt beridare Trafvenfeldts frånvaro jemte kamraten D. Schulzenheim fick kommendera stallet, blef jag allt för sjelfrådig och emanciperad undan informatorns välde.

Lyckan ville att jag med passion började omfatta entomologien och knöt förtrolig vänskap med andra gossar med samma smak, hvarigenom de sjelftagna fristunderna användes till insektsamling under långa utvandringar i stället för de skadliga förströelser, hvartill andra gossar hängåfvo sig. Äfven under vintern gaf denna vetenskap oss full sysselsättning, och jag tillskrifver denne mani mitt lyckliga undgående från förderfvet, som nog mäktigt hotade en liflig yngling, lemnad utan uppsikt. Den njutning, som fyndet af en sällsynt insekt medförde, var

så hänförande, att alla andra begär derför veko. Jag kan ej glömma den glädje och den triumf, som upptäckten af några exemplar Carabus Crux major mig förorsakade och som då icke med guld kunnat uppvägas.

En afgjord böjelse för krigsyrket skulle nu väcka hos mig hågen för arbete till vinnande af inträde vid krigsakademien, och jag hade redan bestämt mig för det kunskapsmått, som fordrades att genast inkomma uti 3:dje klassen derstädes; men under tiden gaf min förmyndare tillkänna, att mitt emottagande vid Karlberg mötte svårighet, såsom son till den landsflyktige. Förmodligen var detta endast ett falskt förebärande af Cronstedt (guvernören), emedan intet hinder mötte mitt utnämnande till officer.

Emellertid verkade denna omständighet högst obehagligt på mitt lynne och påminte mig de många själslidanden, jag redan utstått i skolan och äfven vid akademien, genom anspelningar af låga och fega kamrater på detta mitt olyckliga familjeförhållande. Jag bringades mången gång till verklig förtviflan vid sådana påminnelser, och mitt lynne antog tidigt denna misstänksamhet mot menniskor, som afhåller från intimare vänskapsförbindelser.

Djupt sårad till min känsla genom vägrandet af mitt önskade inträde vid Karlberg, började jag allvarligen tänka på min framtid. Jag hade medvetandet af en förlorad tid och harmades öfver ödet, som så fogat att min visserligen icke tröga uppfattning blifvit vid undervisningen så oförsvarligt försummad. Att återtaga den försutna tiden blef nu min allvarliga föresats, och jag började studera till kansliexamen. Den förberedande teologiska examen togs, dervid hela min religiösa och moraliska sinnesstämning allvarligen hotades, då genom studerandet af kyrkohistorien och de teologiska tvisterna jag förlorade min enkla tro på lutheranismens sanningar; den blef olyckligtvis ingalunda återställd vid examen af den fritänkande professor, sedermera biskop Almqvist. Men äfven den nu påbörjade lärokursen afbröts, då jag om hösten 1807 förflyttades till en artilleriskola i pension hos major Silfverstolpe, densamme som vid Fredrikshalls belägring stupade för en kanonkula.[1] Att taga artilleriexamen för att ingå i detta vapen var nu afsikten, men då efter

[1] Majoren i artilleriet, sedermera öfverstlöjtnanten Lars Silfverstolpe.

slutad campagne i Pommern många officersvakanser inträffade, värfvades ynglingar till diverse corpser. Som jag var känd att vara god ryttare, blef beslutadt, först att jag skulle ingå på gardet till häst, sedan på lifregementets husarer, der jag, utnämndes i febr. 1808 att vara 2:a adjutant på stat. Min gradpassering började genast vid gardet till häst, men afbröts vid krigets utbrott, då jag beordrades att inställa mig vid regementet. Min tjenstgöring började vid en depôtsqvadron, der jag, utan annan kunskap i tjensten än hästdressyren, hufvudsakligen fick utgöra en stallmästarebefattning. Vi afmarcherade efter regementet i april till Karlstad, och här fick jag en kommission, som hotade både mig och den trupp, mig anförtroddes, med förstörelse. Mitt åliggande blef att med fyra sqvadroner rekryter och remonter afmarchera till Norge, der uppsöka sqvadronerna och aflemna truppen, och detta befäl gafs en 17-årig yngling, hvilken ännu icke passerat graderna, och utan biträde af någon underofficer eller äldre husar, blott en trumpetare blef mig följaktig. Nu skulle jag släpa med mig en hel månads proviant och fourage, uttaget efter flera fältstater, och fördela äfven detta qvantum på de olika sqvadronerna. Hvarest dessa funnos visste man ej; jag hade således marcheroute endast till gränsen vid Eda skans. Uti mina order var bestämdt, att erforderligt antal dragare till denna stora tross redan fanns å alla stationer att tillgå. Så förhöll sig äfven första marchedagen; men sedan felades de alldeles och mina rekryter måste således oupphörligt uppsöka dem i den glest bebodda orten. Mitt begrepp om militärisk lydnad ville ej medgifva minsta rubbning i marcherouten, hvarför jag under 5 dygn var i oupphörlig rörelse natt och dag, nästan utan annan rast än mat- och fodringsstunderna. Bivuaker togos på kälade jorden och i snö, utan begrepp om dervid nödiga iakttagelser med eldar och annan omvårdnad. Vägarna voro uti islossningen på många ställen ofarbara, och marchen togs öfver vildmarker. Dock framkom jag på bestämd tid utan någon annan förlust än förstörda och sönderbrutna hästar, deraf 2:ne blifvit qvarlemnade i en by. Sjelf var jag dock genomsjuk; men stadd uti en spasmodisk nervspänning och genom öfverdrifven själsansträngning uppehållen, så länge det svåra ansvaret mig ålåg, hängde jag på hästen, till dess jag framkom till min sista station vid Matram i Norge, der jag till kornetten baron Essen, återstående befälhafvare för den förstörda Örebro-

sqvadronen, öfverlemnade mig och truppen, då jag äfven bars från hästen uti en oeldad skrubb, der jag utan läkarevård låg flera dagar, som jag var på marchen, oafklädd, i en svår feber. Då omsider kläderna öppnades, befanns min kropp full af röda fläckar, och efter all anledning var det mässling. Efter 8 dagar kunde jag komma på fötter ut i vårsolen och fick småningom krafter, men icke hälsan fullkomligt åter. Må hända berodde mitt tillfrisknande på den verkliga svältkur vi undergingo på denna förlorade postering, i saknad af allt, sedan hela trossen med halfva sqvadron och ryttmästaren blifvit norrmännens byte. Vi stufvade qvickrot med tranbär och hästarne fodrades med tallris, då hafre och hö sparsamt gafs. Så fort jag hade dertill nog krafter, beordrades jag återvända till Haga vid Eda för att vid en annan sqvadron genomgå graderna, sedan jag utfört ett af de svåraste befäl en subaltern kan erhålla. Denna gradpassering, under lika okunniga som brutala kamrater, hotade att blifva lika förderflig som onyttig, ty det kom endast i fråga att pina en konvalescent; min tjenstgöring bestod i omväxlande vaktpostering vid Haga magasin och nattpatrullering genom skogen på gränsen, och blef fälttjenstgöringen så mycket vådligare, då efter sqvadronens framryckning till Morast våra förposter vid Magnors bro ofta kringgingos af norska patruller, och på dessa fältvakter riskerade jag således att i kostym af simpel husar blifva fången. Efter allehanda trakasserier af sqvadronsbefälet slutade min gradpassering med en examen, hvarvid en enda fråga framställdes, nämligen: »Huru många knappar finnas i husarpels och dolman». Naturligtvis var jag okunnig i denna viktiga del af tjensten, men approberades dock med ett gapskratt af ryttmästaren och löjtnanten. Jag nämner detta icke för att gifva begrepp om corpsens humanitet och bildning utan för att bestämma undantagen.

Den corps af vestra arméens yttersta högra flygel, till hvilken jag hörde, var kommenderad af öfversten grefve Leijonstedt, som synes hafva saknat all militärisk urskillning, ty positionen vid Morast är den mest orimliga man kan tänka sig; också fick man sedan veta att norska generalen Staffelt beredde vår undergång, den vi besynnerligt nog sjelfva underhjelpte genom anläggande af linier i vår rygg, alldeles öppna för fienden, som med dessa liniers intagande instängde oss mellan tvenne broar öfver samma krökande ström, omkring hvilken krok fienden hade öppen väg in uti de af major Winblad förträffligt kon-

struerade retranchementer, hvilka således måste bestormas af oss sjelfva vid första attack.

Denna omständighet har så mycket mera fästat sig i mitt minne, som jag vid en kurirresa 1814 från Kristiania till Stockholm fann samma fel vara begånget af General Gahn, som likväl placerat sina fältverk mellan båda broarna. Från den ögonskenliga faran vid Morast frälsade oss öfverstelöjtnant Georg Adlersparre, som öfvertog befälet vid högra flygeln och genast tillbakadrog corpsen till den starka positionen vid Eda skans. Den lilla rest af Örebrosqvadronen under baron Essens[1] befäl, och der jag nu åter tjenstgjorde, blef kommenderad att utgöra Adlersparres generalstabsvakt vid hans högqvarter, som för hela sommaren och hösten blef Sofielund, en half mil bakom skansen. Denna tjenstgöring ställde mig i närmare beröring med denne märkvärdige man, som ådagalade en säker blick och syntes med förkärlek omfatta småkriget, hvilket äfven utfördes med några vunna fördelar, oaktadt de bestämda ordres Adlersparre erhållit af generalbefälhafvaren baron Cederström, att icke inlåta sig i aktiva operationer. Det var med yttrande af harm Adlersparre visade oss dessa ordres, som förhindrade honom att begagna sina otåliga truppers stridslust. Corpsen hotades med en fullkomlig demoralisation under månaders overksamhet efter en nödvändig reträtt inom egna gränser. Det var också med afseende härpå som Adlersparre under förevändning af rekognosceringar företog åtskilliga ströftåg, då vi alltid tillbakaträngde de norska förposterna. Vid ett sådant tillfälle fick jag deltaga i en ärorik strid. Baron Essen och jag med 18 husarer åtföljde ett infanteridetachement, som marcherade på Emterud till höger om Morast, dit hufvudstyrkan framträngde. Nära Emterud sågo vi fiendens förpostkedja under reträtt, men ett jägarekompani samlade sig i skogsbrynet bakom Emterud. Vi fingo ordres att på dem göra attack, som var en högst äfventyrlig manöver, då fiendens stora öfverlägsenhet fördubblades genom dess position uti en stenbunden småskog med en å och flera gärdesgårdar omkring små täppor framför sig, dem vi hade att passera inom skotthåll. Baron Essen besinnade sig ej ett ögonblick och vår svärmattack verkställdes med en fabelaktig hastighet och framgång. Ån passerades och gärdesgårdarna redos omkull; vid den sista gärdes-

[1] Fredrik Ulrik v. Essen, † 1855 som generalmajor.

gården emottogo vi af jägarekompaniet i sluten trupp der bakom, på 10 stegs afstånd, en salva, som just för närheten blef oss oskadlig; den passerade nämligen öfver våra hufvuden, och vi kände endast förladdningarna. Innan krutröken skingrat sig, var kompaniet ikullkastadt och den enskilda striden fortsattes i skogen under jägarnes flykt. En del nedhöggos, och vi togo flera fångar än vi sjelfva utgjorde.

Jag blef varse en officer i grå rock, som hade en värja i handen och som sprang mellan buskarna bland jägarne. I början trodde jag, att våra egna jägare hunnit på flygeln framtränga i handgemänget, emedan vår armé var gråklädd och norrmännen antingen röda eller gröna, samt buro sablar, men jag upptäckte snart mitt misstag och förföljde flyktingen, hvilken dock undkom i skogssnåren, der jag fann mig ensam omgifven af flera fientliga jägare; dessa voro dock stadda på flykt, men en kastade sig in uti en stor buske och siktade åt mig med sin studsare, men hindrades att aflossa skottet, om han haft studsaren laddad, derigenom att jag kringred busken under ett fåfängt försök att träffa honom med sabeln genom qvistarna. Jag lossade således på honom ett pistolskott, som på en gång afväpnade min fiende och kallade till mitt biträde de närmaste husarer. Vi voro sedan sysselsatta att leta efter undanstuckna fiender, och så tätbeväxt var vårt stridsfält, att många öfverredos utan att upptäckas. Stridsplatsens beskaffenhet bevittnades äfven af våra hästars tillstånd efter striden. De voro alla halta och ingen hästsko fanns rätt qvarsittande. Striden hade otvifvelaktigt haft en annan utgång och vi blifvit samt- och synnerligen nedskjutne af denna ypperliga jägarcorps, om dess befälhafvare ej förlorat hufvudet; också lärer han af sin chef, Staffelt, blifvit kasserad, som tycktes väl förtjent. Uti den af oss tagna trossen fingo vi som byte den af samma jägare massakrerade löjtnant Ulfsparres[1] vid Uplands regemente hans epåletter åter, och nu upptäcktes att den officer i grå rock jag förföljde var en löjtnant Spörk vid skidlöparna, som hade Ulfsparres värja. Det var således med stor harm jag visste denne man mig undkommen. Den besegrade truppen utgjordes af ett kompani från Bergenshus, införlifvadt med de förträffliga Staffeldtska jägarne, karlar af ett vildt mod och ytterst oömma för de blessyrer, som ensamt föranledde deras tillfångatagande.

[1] Frih. Gustaf Reinhold Ulfsparre, † 1808.

Åtskilliga andra dylika expeditioner bevistade jag, alltid med våra husarer i spetsen, men dervid gick det lindrigare till väga. Det var under den sista af dessa rekognosceringar, då vi framträngt nära intill Medskog, som Adlersparre kom till förtruppen och förkunnade oss gardenas degradation på Åland. Detta meddelande gafs uti en ton och med ord, som häntydde på den hämnande revolten, för hvilken Adlersparre ställdes i têten af de båda gardesofficerare som stodo under Adlersparres befäl, bröderne Anckarsvärd. Den äldre kommenderade en så kallad flygande corps, den yngre var Adlersparres adjutant. Jag träffade ofta tillsammans med desse män, som sedermera utöfvade ett visst inflytande på mitt öde, hos Adlersparre.

Jag hade denna tiden ett godt tillfälle att göra bekantskap med Adlersparres personlighet. Dess hufvudböjelse syntes vara lättja; sällan fann man honom annat än liggande på sin soffa, och sjelfva det släpande i hans talesätt vittnade om behofvet af detta sinnets hvila, som hos hvarje annan skolat beteckna tankens slöhet; men inom denna orörliga koloss blixtrade snillets eld, och en gång väckt till verksamhet syntes äfven sjelfva kroppstyngden gifva vika för själens lätta flykt. Sålunda kunde han från den vanliga dåsiga hållningen på en gång springa upp, sitta till häst och göra en ridt på flera timmar, som förr uttröttade eskorten än chefen. Hans minne lefde i lifregementet med stor glans, och ryktet om mannens både krigiska och fredliga bragder nedtystade de mindre gynnsamma omdömen, hvartill man kunde finna skäl under beskådande af hans hvardagslif. En tilldragelse gjorde på mig likväl ett vidrigt intryck, som icke kunde utplånas af någon beundran för mannens bättre egenskaper.

Då i slutet af oktober eller i november den halfsqvadron, som utgjorde hans stabsvakt, fick order att marchera hem på roten för att komplettera vakanserna, gjordes ett kalas för truppen, dervid vi officerare hade särskild tillsägelse att icke förhindra husarernas fyllande med de starka dricksvaror, som vankades. Det uppstod således en smutsig orgie, och Adlersparre drack sjelf brorskål med några utmärktare husarer, som varit hans mest begagnade ordonnanser. Vi hade en half fjerdingsväg till våra qvarter, och under hemvandringen tappades en mängd uniformspersedlar, vittnande om ytterlighet af fylleri, hvilket naturligtvis på chefens order blef ostraffadt. Om denna oskickliga

tilldragelse hade någon gemenskap med redan väckta revolutionsplaner eller om den förrådde Adlersparres lynne, är svårt att afgöra. Visserligen blefvo sedan under pågående revolution hans favoriter bland Örebro sqvadron beordrade till ständig vaktgöring hos honom, och hela vestra arméen kände, huru Hassel och Tapper utgjorde en viktig del af staben. Dessa verkligen utmärkta husarers öde blef derigenom bestämdt till olycka, då de, bortskämde och medfjäsade, återkomne på roten, båda förföllo till ytterlighet. Tapper dog på landsvägen, uppäten af svin, och Hassel kasserades.

Under loppet af september månad kunde min ständigt fortfarande konvalescens icke längre emotstå intrycken af den fatigue, jag ständigt var underkastad. Jag insjuknade i den gångbara fältsjukan, som härjade arméen, och fick nu för första gången på flera månaders tid ligga ordentligen afklädd, likväl på en halmbädd, insvept i hästfiltar. Min död var väntad hvart ögonblick, då en plötslig brytning skedde i den ytterst plågsamma sjukdomen, men efter ankomsten till Örebro nedlades jag åter på sjuksängen, öfvervann äfven den svåra nervfeber, efter hvilken jag, ännu konvalescent, deltog i vestra arméens marche till Stockholm.

Örebro sqvadron, hvaraf endast hälften återstod i tjenstbart skick, jemte Sanna sqvadron, tillsammans cirka 80 man, inryckte i Örebro under major Charliers befäl och efterkom derigenom Adlersparres uppmaning från Vermland att deltaga i insurrektionen. Utan besinning och på det mest äfventyrliga sätt påskyndade Charlier uppträdet i Örebro utan kännedom eller ens visshet om att insurrektion vid uppgifven tid skulle utbryta vid gränsen, då vi i hjertat af riket, omgifne af på roten varande infanteri och af en i staden garnisonerad bataljon landtvärn under den genialiske major Holthusens befäl, alltför mycket äfventyrade, helst samtidigt länets invånare voro sammankallade på landskansliet för att med landshöfdingen rådgöra om uttagande af den påbjudna krigsgärden.

På det förtroende Charlier gaf oss i staden varande officerare om Adlersparres meddelte plan, svarade vi med antagande, och erbjödo oss att personligen på rusthållen uppbåda husarerne. Detta var en nödvändighet i anseende till både landshöfdingens och regementschefens vistande på stället. Min bestämmelse blef att genomresa rusthållen norr om Örebro, som var den kinkigaste

delen, emedan sjelfva landssekreteraren, utan hvilkens medverkan ingen samling af trupper lagligen kunde ega rum, här egde rusthåll. Jag var alldeles okunnig om rusthållens läge och deras egare, hvarför min förlägenhet blef stor, då jag på morgonen inträffade vid Ringaby och der emottogs af landssekreteraren Cassel, som med vanlig häftighet tillfrågade mig om anledningen till den besynnerliga uppbådningen, hvaraf landshöfdingen dagen förut vetat ingenting. Jag hjelpte mig från saken med den osanning, att vi på eftermiddagen fått order till marche forcé mot Grislehamn för att möta ryssarne, och att vår första dagsmarche skedde utom länsgränsen, hvarför reqvisitioner dertill genom landshöfdingen ansågos öfverflödiga. Cassel, som ej kunde godkänna denna haltande förklaring, yttrade sig genast vilja återvända till staden, en föresats, som kunde blifva oss rätt farlig. Under tankar härpå fortsatte jag min resa hela dagen, anlände middagstiden till Esplunda, der jag åter påträffade en man, som gjorde mig brydd genom frågor, hvilka inneburo en aning om rätta förhållandet. Det var grefve Mörner, sedermera statsråd, hvars politiska antecedentia voro mig fullkomligt obekanta. Då han skrattande yttrade: »Mina husarer skola komma ehvart det ock bär», började jag tro att han genomskådat revolutionsplanen.

På aftonen återkommen till staden, skyndade jag till Charlier för att inberätta mina äfventyr. Han bodde i samma hus som regementschefen, öfverste Aminoff,[1] till hvilken jag nu såg landshöfdingen uppgå, en omständighet så mycket mer oroande, som dessa herrar icke umgingos. Också var det hans mening att af Aminoff begära förklaring öfver den uppgift Cassel medfört. Aminoff, okunnig om hela revolutionsföretaget, hade lugnat Löfvensköld med försäkran, att Cassel farit med en fabel, och att mitt besök på rusthållen ej kunnat haft annat ändamål än att inspektera de ur fångenskapen ransonerade husarerne, samt deras remonter och mundering. På natten begaf jag mig till häst att möta truppen vid Myrö krog, en half mil från staden, och sedan jag återskickat till rusthållen dem, hvilka voro nog komiskt utstyrda i munderingar från sjuåriga och finska krigen, och på alltför ostyriga remonter, marcherade jag med några man mot staden, der jag vid tullen stannade och sände Charlier rapport om min ankomst. Jag erhöll på en lapp order att besätta

[1] Johan Gabriel Aminoff, † som generalmajor 1828.

tullen[1] och upprycka med resten på torget att der förena mig med öfriga styrkan, kommande från södra sidan. Vid det jag passerade Aminoffs fönster, sände han sin betjent efter mig för att efterfråga hvad jag mig företog, men utan att svara fortsatte jag min marche. Anländ till torget, fann jag mig omgifven af hela Holthusens bataljon, som der exercerade och som med nyfikenhet efterfrågade min bestämmelse. Jag yttrade okunnighet derom och afvaktade med stor otålighet mina kamraters ankomst. Ändtligen hördes trumpeter, och snart voro vi förenade, då Charlier genast satte sig i têten för en piquet, anförd af baron Essen, och dermed anryckte till slottet, der landshöfdingeembetet arresterades. Jag erhöll det uppdraget att med tvenne husarer bemäktiga mig räntmästaren.

Tullarna blefvo besatta och alla resande uppbringade, deribland en engelsk kurir till konungen, som icke kunde stillas i sitt raseri genom det förklarande, att allt skedde på konungens befallning; sålunda förklarade vi vårt företag, allt intill det vi erhöllo tidning om utbrottet af revolutionen i Karlstad, hvilket dröjde tvenne dagar, derunder vi ej kunde hindra att vårt fabelaktiga förklarande jäfvades af hvarje sundt omdöme. För svaga att taga något våldsamt steg mot Holthusen, måste vi se oss omgifna af dess bataljon, som egde skarp ammunition i sitt förvar. Ställningen var således ganska äfventyrlig och ökades genom det tillströmmande folket från länet, som på kallelse skulle träffa landshöfdingen. Min post blef att med några husarer i slottshvalfvet hindra deras påträngande, men några hade smugit sig öfver de frusna slottsgrafvarna och uppkommit i landskansliet, hvarifrån jag måste fördrifva dem. Cassel, som var jemte landshöfdingen arresterad i slottet, begärde af Charlier tillåtelse att afsända ett bud med rapport till konungen för att ej hafva mankerat sin plikt, hvilket bud dock skulle i tullen uppfångas af Charlier, som beviljade detta onödiga stratageme. Essen beordrades att fånga sändebudet, men väntade på hans ankomst

[1] (Adjutanten Grefve Horn).
Vid Tullen lämnas 1 gefrayter och 4 man med instruction at fritt låta alla bönder in- och utpassera, at til mig föra hvarje kommande resande och ingen resande utsläppa utan mitt tilstånd. Af ofvannämnde vagt indelas 2:ne at hvarje timma lösa af hvarandra, til häst vid porten, och de 2:ne andra alternera at föra kommande resande. En gård nära tullen väljes, der de bästar och karlar, som ej äro i förrättning, kunna vara under tak. Nykterhet anbefalles strängeligen. Med det öfriga af styrkan marcheras til stora torget och slutas til vänster om Örebro sqvad. *Charlier.*

förgäfves hela natten. Budet hade också smugit sig på isarne öfver Hjälmaren och rapporten kom således riktigt i konungens händer, hvilket förfarande, som å Cassels sida hade kunnat försvaras, då det gällde att bedraga fäderneslandets förrädare, fick en annan färg genom förräderiets godkännande och belönande. Cassel blef således ansedd som den der brutit en hedersförbindelse och fick derföre ett år senare uppbära en nog våldsam tillrättavisning, då han under en bal förföljde Essen genom flera rum med påstående att få förklara sitt förhållande. Essen jemt undvikande blef slutligen bredvid mig af Cassel qvarhållen i kråset med det yttrande: »Baron skall höra mig», hvilket af Essen besvarades med en örfil. Cassel, vändande sig till mig, yttrade: »jag tar grefven till vittne, att baron Essen burit sig ovärdigt åt». Jag åter, som delade den inom corpsen allmänna harmen öfver Cassels af oss benämnda förräderi, var just i begrepp att ripostera såsom Essen, då jag drogs baklänges af baron De Geer, som var en försiktigare kamrat. Jag undgick derigenom Essens öde att blifva arresterad och hotad med en svår injurieprocess. Cassel hade nämligen nedlagt ämbetet under fordran på upprättelse. Denna erhölls till hälften genom excellens Essens bemedling, men saken blef Essen dyr genom frågans upptagande af en beryktad landsfiskal Roos.

Ehuru Charlier vid inryckandet i Örebro icke kunde gifva borgerskapet något förtroende om vår ställning, gick detsamma honom till mötes med all beredvillighet att inqvartera, proviantera och fouragera vår trupp; uppsänd af Charlier till klubben, der stadens notabler samlat sig, för att begära denna handräckning, möttes jag genast vid mitt inträde med en utmärkt höflighet, och den vördnadsvärda commercerådet C. G. Broms svarade genast, det han på borgerskapets vägnar bad mig till majoren öfverföra den hälsning, att allt hvad han reqvirerade skulle anskaffas. Så fort underrättelsen om insurrektions utbrott och Adlersparres marche från Karlstad ankom, förändrades vår roll, vi afkastade då den genomskinliga slöjan och bekände öppet vår afsikt med uppsättande af Adlersparres proklamationer. Nu gällde det att pröfva vår ställning till truppen, hvilken fullkomligt underkastade sig befälets vilja.

Kommunikationen med Örebro sqvadron skedde på ett nog eget sätt. Baron Essen, den hederligaste man och tappraste officer i verlden, var ej talare och uttryckte sig helst lakoniskt;

så skedde äfven nu, då vid korum på afton den vanliga psalmen, hvari förekommer en förbön för konungen, upptogs af den klockaretjensten förrättande husaren. »Sjung en annan visa», yttrade Essen barskt, och då korum var slut, förklarade han helt kort, det vi ginge till Stockholm för att afsätta kungen och att den, som ej ville följa med, kunde rida hem. Efter en stunds tystnad framsteg en gefreiter (ypperlig karl) och yttrade: »Vi kunna ej förstå hvad kornetten menar, men det veta vi, att vi följa vårt befäl, hvart det bär». Och så var kontraktet slutet om underhållandet af samma stränga disciplin som förut. Dagen före Adlersparres ankomst till staden före sina trupper, då han befriade landshöfdingen samt vår af sin egen trupp arresterade regementschef, afmarcherade vi, jemte en på roten varande bataljon af Nerikes regemente, såsom avantgarde för vestra arméen. Vår marche var ett triumftåg och vi emottogos öfverallt med en entusiasm, som antydde den rätta sinnesstämningen hos folket. Ankomne till Köping, voro vi underrättade om konungens beslut att marchera mot vestra armén med Stockholms garnison, hvarföre vi redan voro betänkte på att utställa fältvakter, då i fyrsprång anlände från Stockholmssidan en kurir, hvilken, då han blef oss varse, med en bas, lika fyllig som den kropp, hvarur den hämtades, sjöng eller rättare ropade: »Gubben är i fällan», samt straxt efter angaf sig såsom öfverste Schönström, hvilken reste till Adlersparre med underrättelsen om konungens tillfångatagande. Vi fortsatte alltså vår marsch helt fredligt; inryckte i Vesterås genom en hai af Vestmanlands regemente i parad och inbjödos till en fête på aftonen å rådhuset. Här inträffade Adlersparre och samlande omkring sig alla officerare uppläste han den mer än oförsiktiga skrifvelse af Adlercreutz, hvaruti denne på riksföreståndarens befallning gaf Adlersparre *ordres* att stanna med sin armé och komma sjelf till Stockholm, endast åtföljd af några få utvalda de *pålitligaste* trupper. Adlersparre frågade oss vår tanke härom, som naturligtvis lästes tydligt i våra harmsna blickar; det yttrades också ett allmänt missnöje mot urvalet af några *pålitligare* trupper.

Adlersparre svarade helt lakoniskt: »Vi marchera alla till Stockholm». Det var egentligen från denna stund jag började dela kamraternas entusiasm för Adlersparre och glömde de anledningar jag haft att vid Sofielund misstro mannens *högre* verksamhet. Han syntes mig stor i och för det stora företaget, som

vi trodde vara en skapelse af honom ensam, och det ansågs ej otroligt bland oss löjtnanter och kornetter, att han skulle blifva den andra Gustaf Vasa. Truppen kallade honom general, och vi ansågo honom i rang öfver fältmarskalken. Vid Grans gästgifvaregård hölls det andra krigsrådet med avantgardets officerare, mest subalterner (Adlersparres ordspråk, »bara löjtnanter», var redan i våra munnar). Här mötte major Björnstjerna med underrättelse om ryssarnes öfvergång af Ålands haf, och det öfverlades, om vi ej genast borde marchera på Grisslehamn, hvilket var vår allmänna mening, då underrättelse ankom, att endast några kosacker varit i land och genast återvändt; hvarpå vi anträdde marchen till hufvudstaden. Näst sista nattqvarteret intogs af oss husarer vid Stäke, Ugglas' egendom, der vi ganska illa emottogos. Vi erbjödos knappast eld och erhöllo ingen mat; för att hämnas reqvirerades af inspektorn alla ljusdankar som funnos, tillräckliga att dermed eklärera huset öfver alla väggar och fönster.

Vid Hagalund concentrerades först vår styrka och vi, som under marchen haft têten, fingo nu sluta till queuen.

Det var under denna defilering jag öfverenskom med mina kamrater att aftaga armklädet, som betecknade en konungs lyckade usurpation, då Gustaf III 1772 gäckade sina medhjelpares förtroende till konungens löfte att reformera, men ej förgöra den konstitutionella friheten. Jag påminnte mig, att det var min duperade farfar, som, vid tillfället befälhafvare näst konungen, knöt näsduken om sin arm och ropade åt folket: »Den som är Gustafs vän, gör som jag». Nu var jag en bland de första, om ej bestämdt den förste, som aftog denna bindel, och då vi under arméens defilering visade de förbitågande officerarne på vår arm, afryckte de allmänt sina armkläden. Dessa blefvo väl sedan åter burna i följd af ordres, men aflades snart genom allmän förordning. Under denna defilering bemärkte jag bland en husarsqvadrons afmarcher, en gammal studentkamrat, hvilken jag senast sett såsom pensionär hos prosten Rosenstein i Kumla, och fick snart veta, att han, grefve C. G. Löwenhjelm (numera generalbefälhafvare och serafimerriddare), rymt ur sin pension och tagit plats som volontär för en ledig nummer i ryttmästare v. Böhnens sqvadron.

Anblicken från arméns queue i Kungsbacken öfver den långa Drottninggatan var sublim: den var fylld af bajonetter och fanor

och från alla fönster svängdes kläden till välkomsthelsning. Sedan riksföreståndaren till häst helsat oss, inryckte vi i qvarter, då jag olyckligtvis kullred på glanskis å rännarebanan och skadade dervid min arm ganska illa. Jag gick till min förmyndares hus i brist på anvisadt qvarter, och uniformen måste skäras af den uppsvullnade armen. Under denna operation inträdde min förmyndare, general Horn, som genast i dörren återvände med yttrad förtrytelse att finna mig bland insurrektions truppen. Han var en af Gustaf III:s favoriter, som lofvat denne konung på dödsbädden att vara sonens lika trogne tjenare.

Denne man[1] har på mina lefnadsöden haft det vigtigaste inflytande, och vill jag derför i få drag teckna hans karakter och förhållande till mig. Son af presidenten grefve Horn, min farfaders äldre broder, blef han uppfostrad i den förslappade moral, som utgjorde karakteristiken af Gustaf III:s tidehvarf. Med en stor grad af okunnighet i vetenskap och konst förenade han en praktisk skicklighet och takt, som följde honom vid hastiga befordringar inom militära ståndet. Vid Gustaf III:s dödsbädd stod han som dess kapten-löjtnant vid drabanterna och erhöll, såsom konungens förklarade favorit, i testamente det uppdrag, att med samma trohet tjena sonen. Visst icke blind för Gustaf Adolfs dårskaper, dem han ofta klandrande beklagade i en förtrolig krets, blef han likväl orubbligt trogen sin edsplikt emot konungen, ehuru frestelser att frångå densamma icke felades.

Sålunda erhöll han af en gammal bekant, öfverste Greiff, hvars dotter han tagit i sitt hus, mot slutet af 1808 den avis, att man ämnade arrestera konungen på en af dess dagliga färder mellan staden och Haga, dervid Horn som kapten-löjtnant alltid åtföljde. Den gamla och vänskapliga relation mellan honom och Greiff gjorde detta meddelande till ett förtroende, som Horn ej ville missbruka, men han förständigade Greiff, att, så länge hans vakt varade (till nyåret), skulle ett sådant upprorsförsök ej lyckas. Horn lät starkt beväpna en trogen, alltid åtföljande kammarhusar och ökade konungens eskort af stallbetjening, under förevändning, att den behöfdes för facklornas tändande och underhållande vid den hastiga farten. Så fort hans vakt slutade, afreste Horn till sin mest omtyckta sällskapskrets, general Wen-

[1] Generallöjtnanten, en af rikets herrar m. m. grefve Claes Horn, † 1823, g. m. 1) Brita Maria v. Hauswolff; 2) Anna Sophia Blomstedt.

nerstedts familj på Skogaholm[1] i Nerike, der jag träffade honom, synbart occuperad, med tankar på Gustaf Adolfs förestående öde, derom han talade med uttryck af smärta öfver konungens visade sinnesrubbning. Han var återkommen till Stockholm före den der inträffade revolutionskatastrofen och kunde aldrig förlåta drabanterna deras visade feghet vid tillfället, minst den vakthafvande kapten-löjtnantens förhållande. Från denna stund tjenstgjorde han aldrig mera vid corpsen och gick slutligen derigenom miste om sin på lifstid försäkrade lön, såsom sista chefen för det till infanteri reducerade östgöta kavalleri, en inkomst af cirka 10,000 riksd. b:co årligen. Denna karaktersfasthet är så mycket mer hedrande, som han var känd för att vara en stark hushållare, ja för snålhet och för mindre samvetsgrannhet vid förvaltningen af andras egendom.

Vestra arméens qvarblifvande i Stockholm hade naturligtvis intet inflytande på mina personliga förhållanden af den vigt att det kan vara föremål för någon beskrifning i dessa blad. Det var likväl icke utan inverkan på min karakter, som jag tidigt deltog i det betänkliga verket, och detta medvetande af att hafva spelt en ehuru obetydlig politisk roll gaf åt min framtida verksamhet en riktning, som eljest kunnat uteblifva, och hvaraf jag skördat stora både förluster och ledsamma motgångar i det sociala lifvet.

Med öfriga befälet af vestra arméen inställdes jag uti sekreta utskottsrummet på riddarhuset, der i de öfrige talmännens närvaro landtmarskalken betackade oss för — — — insurrektionen!

Under loppet af riksdagen tjenstgjorde jag bland annat i den eskort, som följde rikshärolden, då Karl XIII utropades som konung. Vi hade förut bevakat slottet, då på rikssalen Gustaf Adolf uppsades tro och lydnad.

Jag var ock den sista officersordonnans, som kronprins Gustaf egde, samma dag han med fadern afsattes.

Kungliga familjen, utom konungen, som satt fången på Gripsholm, hade hela tiden varit bevakad mera som fångar, än som frie, ehuru med konglig honnör vid Haga. Kavalleriofficeraren hade alltid befälet äfven öfver den infanterivakt, som der gemensamt med kavallerivakten, biträdd af polisbetjening, skulle hafva den strängaste tillsyn öfver allt hvad som inom Haga område passerade, och särskilda instruktionen lydde, att i

[1] Gustaf Philip Wennerstedt, generalmajor, † 1815.

händelse af upplopp, till befordrande af en contra-revolution, med våra lif ansvara för de kungliga personernas säkerhet och qvarhållande. Nu hände, att jag hade vakten den 2 maj med en husarkommendering och en trupp af Engelbrechtens tyska regemente, hvilket icke hörde till vestra arméen och således emottog ordres af Stockholms generaladjutant, då jag hade mina af vestra arméens. Det dröjde ej länge, innan mina kavalleripatruller inkommo med rapporter, att de infanteripatruller de mött i parken, icke kunde besvara lösen och fältrop, hvilken omständighet vållade en ledsam explikation med infanteriets befälhafvare, en af mig okänd officer; men jag kunde begripa, att orsaken låg i olika ordres. Emellertid hade jag visserligen anledning, att af de många och flerfaldiga gånger från Adlersparre utgångna farhågor mot contra-revolutionsförsök misstänka tyskarne och communicerade mig härom med befälhafvande kaptenlöjtnanten hos kronprinsen, general Hampus Mörner, som rådde mig till uppmärksamhet utan visadt misstroende.

Mot middagen inlöpte rapport af både patrull och polisbetjening, att det hördes både kanonad och starka hurrarop från staden. Jag skyndade genast upp på det högsta berget och förnam sjelf sanningen häraf. Nu blef min ställning ganska brydsam, då jag utan förtroende till min infanterivakt skulle vidtaga försiktighetsmått mot en befarad folkresning, den jag verkligen fruktade utbruten i staden, såsom redan ofta väntad.[1] Tvenne husarer sändes i fyrsprång att från Westmanska huset, Adlersparres högqvarter, hämta instruktioner, och dröjde, af undseende för den lidande drottning Vilhelmina, att göra några ovanliga rörelser omkring paviljongen, men trodde mig dock vara säker om den tyske officerns lydnad.

Snart upplystes genom återkomne husarer, att det hörda bullret icke var uppror. Vermlands jägare, som den 1 maj haft vakten och icke fått del af arméens traktering, hade nu en sådan utanför Adlersparres hotell, och dess upprepade hurrarop hördes till Haga. Kanonaden var en pågående bergsprängning å Djurgården.

[1] Flera gånger måste vi nätterna öfver stå vid våra sadlade hästar för att på första vink möta contra-revolution. En gång, då samtidigt en fête på slottet för högre befälet och en bal i staden för subalterner anställdes, fingo vi befallning att icke bevista den senare; ty det troddes att en massaker der väntade oss. Vid tillfälle af nya patroners utdelning åt gardet, som hade vakten för dagen och som icke tillhörde vestra arméen, var det nära afgjort, att vi om natten skulle drabba tillsammans. Allt drömmar af Adlersparre, som var oense med Adlercreutz.

Emellertid förlorade Adlersparre hela sin gloria och började bland oss anses för hvad han egentligen var, en intrigör utan kraft och klok beräkning, en ideolog och lätting. Man berättade, att då han genom hertig Carls insinuation fick befälet öfver vestra arméens högra flygel, var hans ärelystnad icke högre riktad än till ett befäl för Stockholms ridande brandvakt, hvartill ett organisationsprojekt var ingifvet. Men sanningen fordrar det erkännande, att Adlersparre hade såsom en genialisk man mycken skicklighet, hade också i finska kriget utmärkt sig i enskild strid och var vid lifregementet, der han tjenat, mycket ansedd; dertill omtalad som skriftställare och lärd. Han visste ej heller att handla, då det nödvändigt fordrades och öfverensstämde med hans böjelse; så blef, efter det konungens afsättning af ständerna var besluten, fråga om att upplösa revolutionsarméen och använda den till gränsernas försvar. Adlersparre var härtill villig, men återtog sitt beslut, då *hans subalterner* så fordrade. Slutligen afmarscherade vi åter till norska gränsen, derunder jag kommenderade Örebro sqvadron, och mötte i Örebro min ur fångenskapen återkomne ryttmästare, jemte de öfver hans förfarande med sqvadron klagande rusthållarne. Ryttmästaren hade nämligen genast vid början af kriget förbytt karlar och hästar efter godt militäriskt omdöme, men de rusthållare, som förlorat sina hästar, beridne af andra nummerkarlar, voro skäligen missbelåtna, och torde genom ryttmästarens afskedstagande han undgått lagligt tilltal för sitt tjenstenit.

Från gränsen hemmarcherade vi på hösten efter slutad fred och jag förblef vintern öfver i Örebro, ännu lidande af de icke rätt öfvervunna sviterna af mina dödliga fältsjukdomar; så hände på den förr omtalade marchen från Stockholm att, ankommen till Karlstad, nya symptomer till rödsot efter en oupphörlig magslapphet visade sig, dem jag häfde med den af någon mig oförsiktigt tillrådde medicin att i ett glas ättika intaga 2 lod rödmönja. Kuren var radikal, men jag var nära att tillsätta lifvet under rysliga plågor af en blyförgiftning, deraf jag sedan led i 8 år.

1810 skulle regementet möta sin nya chef (chefen för lifregementsbrigaden) kronprinsen Carl August i läger vid Strömsholm, men dagen före inryckandet i lägret erhöllo vi underrättelse om hans bråddöd, med åtföljande rykten om orsaken dertill. Dessa rykten förstorades alltmer under mötet och parade sig med

vidunderliga idéer, om hvad Adlersparre och hans gamla trupper nu åter borde företaga, och detta egentligen efter den visit i lägret, som vi emottogo af kammarherren hos drottningen samt kapten utan lön vid granadörcorpsen Sixten Sparre, hvilken under *enskilda* samtal vidrörde flera revolutionära frågor; men synnerligast voro vi beredda på det blodiga uppträdet i Stockholm, och Fersens mord var af oss väntadt, då underrättelsen derom anlände till Strömsholm med ordres om vår skyndsamma marche till hufvudstaden. Här blefvo vi garnisonerande hela sommaren, derunder jag utom vaktgöring tjenstgjorde som regementsadjutant: en högst besvärlig post, då ständiga kommenderingar ända till $^1/_4$ af regementet skedde natt och dag. Den hemska sinnesstämningen hos Stockholms pöbel, som underblåstes af utländska pengar, föranledde många uppträden, då agenter städse ville mana vår trupp till uppror, köpa deras patroner och inbjödo husarerna på fri förtäring i bryggerierna. I början arresterades dessa kringlöpare af vår trupp, som icke demoraliserades af försöken; men då vi funno att dessa herrar, arresterade af patrullerna, dagen efter utsläppte från de öfverfyllda stadens häkten, visade sig utanför vår bivouaque å Rännarebanan, så blefvo de gripna, i stället insatte uti vårt fouragemagasin och afstraffade med 25 prygel, hvarefter de icke mer visade sig. Det fortgående upploppet visade sig dock uti Svea gardets och hästgardets myterier. Vid Fredrikshofs kasern hade vi en ordningsvakt, som berättade om skandalösa uppträden derstädes.

En natt utbröt oväsende bland vår trupp, som låg inpackad i stora gjuteriateliérn, men det tystnade, då jourofficern inträdde. På morgonen uppställdes regementet till fot, då andre majoren (chefen höll sig undan) adresserade ett skarpt tilltal till den sqvadron, hvarinom oljudet försports, och då majoren äskade förklaring och uppgift på de brottslige, var det en flygelkarl, som, under yttrande, »se så, gossar, gå på», eller något dylikt, avancerade ur ledet, hvarpå majoren genast drog sin sabel och med ett hugg åt hufvudet lade honom till marken. Dermed afstannade, besynnerligt nog, all undersökning, och den huggne karlen, eljest känd för en af de pålitligaste, tycktes som syndabock få bära skulden för alltsammans. Han afskedades utan dom och ransakning. Flera år derefter fick jag klaven till gåtan af den då mera afskedade löjtnanten vid östra Nerikes sqvadron Rothlieb, som berättade att myteriet, om det så får anses, var

föranledt af ryttmästarns oärliga förfarande att innehålla truppens aflöning, ett brott, hvars följder löjtnant Rothlieb med uppoffring af egna medel sökt förekomma under tystnad för att ej störta sin sqvadronchef, densamme, under hvilken jag lidit min tortyr under gradpassering. Karlen, som blef huggen, hade velat anklaga sin ryttmästare och dertill uppmana kamraterna, hvilka dock af uppträdet med Groppfeldt blefvo decontenancerade och tego.

Enskilda angelägenheter gjorde, att jag sökte och erhöll permission att qvarstanna i Stockholm, då regementet på hösten 1810 återvände derifrån. Jag var sålunda närvarande vid kronprinsen Carl Johans intåg i hufvudstaden och glömmer aldrig det intryck hans första åsyn vid inträdet i stora galleriet å slottet på mig gjorde. Jag var den förste officern af regementet, som blef honom föreställd, och fick straxt redogöra för regementets cantonnement, remontering m. m. Straxt på nyåret beordrades jag att afgå till Örebro med underrättelse till den ankommande kronprinsessan, att kronprinsen icke som ämnadt var, sjelf skulle möta sin gemål, men husarcorpsens alla officerare skulle infinna sig till uppvaktning vid Strömsholm. Jag hade uti 30 gr. köld rest utan hvila först till Örebro och så till Strömsholm, der jag nu sittande för en spiseld i slottet insomnade, men vaknade vid ett allarm, som bredvid mig gjordes af ankomne fransyske herrar i prinsessans suite, hvilka alldeles förfrusne kastade sig omkring eldbrasan med sina pelsverk, som började att svedas och osade förfärligt.

Snart fingo vi för första gången se den intagande prinsessan, hvilkens smala växt och gentila hållning vi prisade framför hennes koketta sällskapsdam madame la Flottes.

Prins Oscar funno vi ett godt och älskvärdt barn, men hade svårt för att dölja ett löje vid den suffisance, hvarmed hans lärare, Lemoin, gaf prinsen lektioner i svenska historien vid betraktandet af några porträtter på väggarne.

Jag fick återvända till Stockholm, men erhöll permission endast till den 1 mars. Nu skulle jag blifva myndig den 11:te och begärde med åberopade skäl prolongation å permissionen af min i staden vistande chef; han gaf mig ett tvärt afslag; men som jag visste, att min närvaro vid regementet var alldeles öfverflödig, då tvenne officerare vid samma sqvadron voro inom dess stånd på roten, sökte jag ytterligare, genom förespegling af den stora angelägenhet jag hade, beveka öfverste Aminoff till efter-

gift, men jag bemöttes nu så brutalt att jag förleddes i min ifver draga på sabeln, men hejdade mig och afreste lydigt till regementet, lemnande nu en öppen fullmakt i min mosters händer att genom af henne valdt ombud taga reda af förmyndaren, och dermed var min ruin beredd. Min hela välfärd hade lätteligen kunnat vara förlorad genom uppträdet med chefen, hvarpå icke saknades vittnen. Beredd således att möta dennes ovilja, beväpnade jag mig med den fräckhet jag ansåg bäst att använda mot denne lika fege som brutala öfversittare.

Då chefen alltså återkom till Örebro, efter att hafva genomgått en svårare operation för sten, och officerscorpsen uppvaktade honom, undanhöll jag mig, till dess kamraterna voro afskedade. Jag inträdde då djerft för honom och fann straxt min öfverlägsenhet i enrum, ty han darrade synbart af förlägenhet; det var så hans sed. På tillfrågan hvad jag trodde mig hafva att af honom vänta, svarade jag kallt: allt hvad som kan följa på ett subordinationsbrott, men, om också stupstocken stod framför mig, skulle jag ej ett ögonblick hesitera att som sig bör bemöta ovett och skällsord äfven af den högsta förman. Jag tillade, det jag icke ämnade af honom begära någon förlåtelse och att han kunde huru strängt som helst straffa mig på sätt, som anstod en officer och adelsman att tåla. Det slöts med en förmaning att taga mig till vara och jag lofvade vara en lydig tjenare, men att aldrig tåla misshandling. Jag blef också från denna stund fredad från Aminoffs glosor, men desto strängare efterhållen i tjensten.

För att ge ett begrepp om denne Aminoffs hållning som officer och chef kunna flere anekdoter berättas. Arresterad af sin major vid revolutionens utbrott i Örebro, hade han tvenne husarposter vid sin dörr. Befriad af Adlersparre skyndade Aminoff till Stockholm och inbillade riksföreståndaren att han varit medverkande vid revolutionen. Han fick likväl icke regementsbefälet åter förrän vid vår afmarche från Stockholm. Nu hände att under lägret 1812, då främmande kavalleriöfverstar besökte Aminoff (det var i Mosås under Örebro riksdag) och denne tyckte sig finna, att honnörsposten skickade sig illa, utfor Aminoff i allas närvaro med grofva skällsord efter vanan mot karlen och yttrade bland annat: »Din hund, du har väl aldrig förr postat för mig». »Jo», svarade husaren, »det har jag gjort för generalens dörr i Örebro». Aminoff blef synbart flat, och hans officerare skrattade deråt hjertligen.

När 1811 regementet fick ordres att marchera till Stockholm för att med öfriga lifregementets corpser gå i läger på Ladugårdsgärdet och visa första svenska truppmanövrer för vår nya chef Carl Johan, gjorde jag adjutanttjenst hos Aminoff och fick befallning att framtaga alla gamla journaler, som på 80- och 90-talet innehöllo sådana marcheordres. Aminoff började diktera för mig efter den gamla ritualen, som icke ville passa väl in på närvarande fall, derom jag måste göra täta påminnelser, och då uppbrottsorderna slutligen voro färdiga, befanns att de voro sammanfattade i tvenne punkter mindre än orderna af 1796. Jag fick då befallning att *hitta på något* att fylla nummertalet.

Då en ryttmästare detacherades från regementet 1813, fick han i instruktion, som under 8 dagars tid noga betänktes och omskrefs, »att inskicka 4 10-dygns förslag i hvarje månad d. 1, 10, 20 och 30». — Nog om hans dårskaper, deråt kunde man skratta, men han var till karakteren en lumpen man. Som adjutant hos hertigen af Södermanland var han en brukad spion och uppförde sig uselt vid tillfälle af fröken Rudenskölds schavottering.

Vid riksdagen i Örebro 1812 beordrades jag att tjenstgöra en chef med en commendering husarer, var den 9 maj samma år befordrad till löjtnant, och blef ständig ordonnance hos kronprinsen. Mot slutet af sommaren afmarcherade regementet till Vestervik för att embarkera, men expeditionen inställdes.

Rustningarna till det stora befrielsekriget började, och angelägen att deri få deltaga, begärde jag af general Adlercreutz en plats i hans stab. Den var redan nu fullsatt, men generalen sade, att en del af regementet skulle utgå till Tyskland, då jag såsom den andre löjtnanten i ordningen, var viss om att bli commenderad och afreste sålunda till regementet, belåten med min utsikt. Men någon commendering hördes ej af och vi blefvo förvissade om att höra till reservarméen mot Norge. Dit beordrades äfven Örebro sqvadron, vid hvilken jag stod som löjtnant, att aftåga i början af januari 1814 och efter en marche forcée i 30 gr. köld till Venersborg, afgick jag med halfva sqvadron till Dalsland på en postering i trakten af vestra Ed. Här alldeles isolerad, blef jag slutligen så insnögad i mitt qvarter, att oaktadt den största ansträngning, ingen communikation kunde öppnas med resten af min trupp i närmsta gård på några hundra alnars afstånd. Sålunda hotade i den alltid fortfarande bistra kölden

att svälta ihjel med folk och hästar, tillbringades öfver 8, nära 14 dagar; för att ej alldeles förfrysa i de à jour timrade husen, måste vi i brist af ved nedrifva de närmaste bodar till eldning.

Uti mars månad fick jag ordres att förena mig med resten af sqvadron i Strömstad och söka mig genaste vägen dit. Det skedde den 21, 22 och 23, öfver fjäll och sjöar både inom och utom riksgränsen, under verklig lifsfara att omkomma bland snölaviner och i upptinande vatten, allt på obanade vägar, städse utsatta för öfverrumpling af fiendens jägare och skidlöpare, och då det var omöjligt att strida till häst — man kunde ej komma ett steg på sidan om den väg vi vandrade man för man — gaf jag instruktion åt mina husarer att, så fort vi af öfverlägsen styrka attackerades, skulle hästarne ihejlskjutas och vi söka undkomma till fot.

Men marchen aflopp helt fredligt och blef jag sedan liggande i garnison på en verkligt förlorad post, emedan norska flottan, stationerad vid Hvalöarne kunde alldeles obehindrad inkomma i Strömstad, der ingen enda kanon fanns, hvarmed en sådan öfverrumpling kunnat motas, allt intill juli månad, då vår flotta började att samlas i dessa farvatten.

Under tiden afgick jag tvenne gånger som parlamentär till norska posteringen vid Svinesund och påträffade de gamla bekanta Staffelts jägare, hvilken officerscorps visade mig mycken artighet, men ville dock icke sätta tro till min berättelse om kronprinsens välbefinnande med svenska arméen, som de ansågo den ena gången förstörd och den andra gången af sin anförare öfvergifven. Berättelsen om Karl Johans aspirerande till franska kronan hade i Norge vunnit mycken fart, förmodligen genom engelska relationer och intrigerna vid Eidsvold. Det var ock med anledning deraf, som prins Christian erbjöd sig till tronföljare i bref till Carl XIII. Bland sysselsättningar i Strömstad var den att hjelpa kommendanten öfverste Winblad att bryta de med posten ankommande brefven, emedan man befarade en komplott mellan Strömstads- och Fredrikshallsborna, som väl icke var så alldeles ogrundad, men dock ingalunda så farlig som den fjeskige Winblad anade. Denne Winblad, samme fortifikationsofficer af utmärkt teknisk skicklighet, som anlagt den befängda förskansningen vid Morast 1808, en gammal vän af min far, tog mig en gång afsides och med mycket allvar tillrådde mig att aflägga en vintersläpmössa, emedan den hade en röd

strut, hvilken kunde tydas såsom ett jakobinertecken. Det vänliga rådet mäktade ej annat än att sätta skrattmusklerna i stark rörelse. Den långa frihet, vi här åtnjöto från all slags fälttjenstgöring, gaf oss en tid att till högsta potens uppdrifva vår sqvadronsexercis, dertill hörde fäktning till häst med käppar, deraf hårda rapp icke saknades. Vi gjorde linieanlopp i oländig mark med en förundransvärd ordning och rättning samt öfvade hästarne till språng öfver grafvar och klättring i bergen. Vi erforo likväl straxt på våren beviset af indelningsverkets otjenlighet för kavalleri, nämligen hästarnes otjenliga hållning på bondstall, då oaktadt vi i flera år haft en nästan oafbruten tjenstgöring, men endast föregående året legat stilla på roten, var detta nog för att i följd af den forcerade marchen och det ovana utfodringssättet (vi erhöllo bland andra stater 4 k:r korn utan hö) att nära en månad demontera sqvadron, då större delen af hästarne voro illa sjuka, men hvarvid spordes att ingen officers häst eller någon af herrgårdsrusthållens hästar voro angripna. Hade vi under denna tid blifvit af fienden angripna, hvilket vi kunde vänta hvarje dag, så hade sqvadron varit fullkomligt oförmögen att sitta upp och fly, hvilket sedermera var vår plan i händelse af attack, intill dess att en bataljon af Bohusläns regemente inkom till staden. Det var nämligen öppen väg för hela norska flottan, oss helt nära belägen intill staden.

II.

Minnen från 1814 vid afslutandet af föreningen mellan Sverige och Norge.*

År 1814. *September den 28.* Anträdde resan från Fredrikshall till Christiania som adjutant hos amiralen baron v. Platen.[1]

Den 30. Anlände med amiralen till Christiania. Under vägen forcerades norska förposten utan behof, då baron v. Platen, för otålig att afvakta den öfliga mottagningsceremonien, uppresande sig i vagnen och pekande på sitt gula ordensband, med barsk min och våldsamt tilltal så förbryllade den dubbla vedett, som fält bajonetterna mot våra hästar, att vi oanmälde inträffade vid fältvakten.

---

* Med af förf. senare tillagda noter (se sid. 45).

Amiralens beskickning har egentligen till ändamål att påyrka prins Christians afresa från Norge och säkerligen är ingen person af imponerande vigt dertill mera passande. [2]

October den 1. Varit på Ladugårdsön för att hos prins Christian anmäla baron v. Platens ankomst, dervid fråga uppstod om prinsens titel, hvarföre jag endast till den så kallade konungens kammarherre angaf mitt budskap.

Den 2. Som jag har mina rum på nedre botten och fönstren nära intill de 2:ne honnörsposterna, kunde jag höra den instruktion dessa erhöllo af en stabsofficer: att noga observera hvilka norrmän som besökte svenskarne. Den förste bland dem, som icke ex officio gjorde baron v. Platen besök, var grefve Wedel Jarlsberg, hvilken kom ridande med en betjent från Bogstad, förföljd af pöbelns otidigheter. Det är en äldre bekantskap, som af baron v. Platen mycket värderas. [3]

Den 3. Sökte att göra mig hemmastadd i staden, men möttes dervid med synbar ovilja.

Den 4. Måste ytterligare, enligt baron v. Platens önskan, forska efter sinnesstämningen bland folket och begagna till kunskapare de ordonnanser af Mörnerska husarerna, som stå under mina ordres. Deras rapporter äro ingalunda gynnsamma, någon gång så utbroderade med fabulösa observationer, att de icke af mig frambäras.

Den 5. Det är förgäfves man i stadens handelsbodar eftersöker några alnar linne. Litet groft bomullstyg till enormt högt pris är hvad jag endast lyckats åstadkomma. Brist på alla nödvändighetsvaror, som litet eller intet tillverkas i Norge, är stor; deremot finnes öfverflöd på vissa kolonialvaror; äfven god tillgång på franskt bränvin.

Den 6. Varit åter vid Ladugårdsön för att rent af påfordra baron v. Platens emottagande, som prinsen vill undvika.

Det synes vara behof af amiralens stränga ihärdighet att lyckas med prinsens aflägsnande.

Hans älskvärdhet lär i synnerhet rört damernas hjertan, hvarom åtskilligt talas. Det vackra könet synes också hysa mera böjelse för den improviserade konungen än karlarne, och visar oss svenskar, som icke erkänna någon annan norsk konung än Carl XIII, i allmänhet mera motvilja.

Ett prof derpå rönte jag i dag under vägen till Ladugårdsön, då jag till häst i full uniform med ordonnance passerade prinsens

åkande societet. Damerna gåfvo mig, ohöfligt nog, rätt sura miner med åthäfvor, som väckte herrarnes synbara förlägenhet.

* * *

Norges förening med Sverige, som visserligen bör anses afgjord, möter dock många hinder på den väg man vill tillvägabringa densamma. Norrmännens patriotism yttrar sig mindre uti en fast föresats att verka till fäderneslandets sanna fördel än uti en bestämd ovilja mot allt utländskt, synnerligast svenskt, inflytande, icke besinnande, att ett sådant är för dem oundvikligt. Det omtalta nationalhatet, visserligen fotadt på historisk grund, torde likväl icke vara så stort, som man föregifver, ehuru vi svenskar för närvarande här anses som fiender. För att döma efter anledning skulle jag tro, att om Norge varit lika länge förenadt med Sverige som med Danmark, beroendet i förra fallet känts mindre tryckande; ty danska oket har hvilat tungt öfver Norge, som af dansk politik hållits tillbaka både uti intellectuelt och economiskt afseende. Det är Fredric VI:s humanitet norrmännen nu först hafva att tacka för ett universitet härstädes. De civila embetsmännen, för det mesta danskar, eller i Danmark uppfostrade norrmän, samt borgarena synas egentligen vara de, som frukta föreningen. De förre bära farhåga att finna svenska rivaler till tjensterna; de senare att förlora deras köpstadsvälde öfver landtmännen vid afsättning af deras produkter, skogsvaror och fisk. Endast några få personer uti det af svenskarne occuperade landet visa sig uppriktigt sinnade för föreningen. Till sådane bland notabiliteter, som icke sky att offentliggöra sina tänkesätt, räknas här på stället grefve Wedel Jarlsberg, assessor Mathisen och måhända professor Pihl. [4]

Förnämsta hindret mot föreningen är visserligen den ringa kännedom om Sverige, som råder bland alla klasser. Folket är af den tro, att svenska adeln är i besittning af sådana feodalrättigheter, som den aldrig ägt: en opinion hvilken delas af mera bildade. En adelsman är i deras ögon en gifven förtryckare. Sådana begrepp bibringas ungdomen medelst skolböcker, deruti jag funnit de orimligaste digter om Sverige.

Det är af nöden att regeringen, så mycket sig göra låter, bibehåller de närvarande embetsmännen vid sina tjenster och icke tillåter svenska lycksökare att här experimentera.

Norrmännen måste behandlas ytterst försigtigt och med något allvar, sedan man erkänt deras insurrection och icke giort freden i Kiel gällande, såsom enda grunden för Norges occupation för svensk räkning, den jag ansett gifven, allt sedan H. K. H. kronprinsen förledet år yttrade en bestämd föresats att eröfra Norge till hvad pris som helst. [5]

Bland de vigtigare personerna här på stället är visserligen prosten Wulfsberg, en man med hufvud och kunskaper, men efter min tanka en verklig jakobin, dock ingalunda oanvändbar för maktens innehafvare. Det är ej otroligt, att han önskade Norge i samma belägenhet som Frankrike under skräckregeringen. Emellertid visar han sig som anhängare till och begagnas för den goda saken.

Ett rykte går, att prins Christians agenter uppvigla folket till ett upplopp, då stortinget samlas.

Fördomar, hvilka finnas i den mån upplysningen brister hos allmänheten, tyckas härstädes beherrska äfven de upplysta klasserna. Verkligt bildade norrmän lemna derpå prof. De klandra 1809 års revolution i Sverige, derföre att en gammal dynasti utestängdes från thronen, efter deras mening en handling mot folkrätten, och kunna de ej fatta, hvarföre svenska folket vid senaste valet af thronföljare, i stället för en legitim prins utan värde, utkorade hjelten och medborgaren. Ett exempel härpå är ett samtal jag nyligen haft med en capitaine Krogh, adjutant hos prins Christian och hans ifrige anhängare. Talet föll på 1808 års krig mellan Sverige och Norge och om den planlöshet, hvarmed det å vår sida utfördes, hvilket han trodde vara förnämsta orsaken till Gustaf IV Adolfs dethronisering. Väl gillade han 1809 års revolution, men icke prins Gustafs utestängande från thronföljden, såsom oskyldig till fadrens fel; varande dessutom ättling af stora förfäder och arfvinge till minnet af deras bedrifter. Mina invändningar, grundade på nödvändighetens lagar, kunde icke öfvertyga honom, att vådorna af en förmyndareregering rättvisade det senare thronföljarevalet. [6]

Den 7. Var hos assessor Mathiesen i sällskap med bröderna Wedel Jarlsberg, kammarjunkar Anker, professor Möller och capitaine Krogh, jemte flere svenskar.

Som det var konungens födelsedag proponerades hans skål af baron Wedel. Den dracks också af alla. Krogh synes mindre generad af svärfadrens förhållande till oss.

Den 8. Kl. 8 f. m. marcherade en hop beväpnade bönder förbi vårt logis och kl. 10 ett detachement borgargarde till häst att förkunna stortingets öppnande.

Tonen synes redan vara bättre stämd för oss svenskar. Öfver allt blifva vi artigt bemötte. Prins Christians lifvakt, hästjägarena, visa aktning för min uniform.

S. D. inlemnade prins Christian till stortinget sin afsägelse af norska kronan.

Den 9. Ankom till baron v. Platen prinsens abdicationsact.

Den 10. Vi kunna nu anse de båda rikenas förening mera bestämdt afgjord, derom ingen motvilja yttras af dem, med hvilka jag samtalat. Skulle af Throndhjems och Bergenhus deputerade göras några svårigheter dervid, så blir det blott om vissa formaliteter man disputerar. Föreningen betragtas af dem visst icke såsom en lycka, men som en nödvändighet. De förbehåll man i stortinget uppställer äro: att ingen adel skall finnas i Norge, att ingen svensk trupp der skall qvarblifva och ingen naturalisation af svenskar äga rum.

Konungens propositioner äro högst liberala: att Norge skall vara sjelfständigt konungarike, blott förenadt med Sverige under en gemensam konung. Det skall hafva sitt eget statsråd, som, under konungens frånvaro ur båda rikena, gemensamt med Sveriges statsråd för regeringen. [7] Konungen skall en gång hvart år vistas i Norge.

Prins Christian är enligt dess försäkran till baron v. Platen resfärdig denna dag och ämnar sjövägen afgå till Danmark.

Den 11. I natt är ändtligen prins Christian afrest. Hans geheime rådgifvare von Holten har förut rest landvägen under namn af courir Togerup. Och pass utfärdades af mig. [8]

Prinsen fortfar ännu i sista stund att gifva verlden ett bevis på sin obeslutsamhet och svaghet. Han afsade sig väl norska kronan, men icke för sina efterkommande. Det var statsrådet Treschov, som likväl dertill honom förmådde, och baron v. Platen fann honom straxt derefter på det lifligaste upprörd öfver sin ställning. Då nu denne prins, efter utspelad rol i Norge, återvände till sitt arfrike, kunde han ej undgå att inse, huru osäker denna arfsrätt blifvit och han nedlät sig ända till att genom baron v. Platen utbedja sig ett stöd härför hos Sveriges kronprins.

Prinsen skall eljest vara en man af förstånd och hög bildning.

S. D. var representationsmiddag hos statsrådet Rosencrantz för svenska beskickningen. Der funnos inga norrmän under generals rang, med undantag af en subalternofficer af mindre hyfsadt utseende. Jag förmodade att en sådan utmärkelse endast kunde tillfalla en husets anförvandt, men min förvåning blef stor, då denne obetydlige person förde värdinnan (enda fruntimret) till bordet och således tog steget af konungens commissarie. Min bordsgranne, biskop Pavels, underrättade mig, att denne man var en prins Witgenstein, lieutenant vid Oplands regemente, men denna omständighet rättvisade ingalunda excellensen Rosenblads förbiseende af sin höga värdighet och konungens förnärmande i sin person. Min öfvertygelse är att förolämpningen var uppsåtlig; ty Hr Rosencrantz har för mycken takt att kunna misstaga om etiquettens fordringar. Det är ovisst om Ex. Rosenblad var den förbluffade, eller den ex officio allting medgifvande. [9]

Den 12. Commissarierna hafva uti stortinget aflemnat konungens förslag till constitution för Norge, som lärer med välbehag vara mottaget.

Konungens commissarier äro: statsrådet baron Rosenblad, amiralen baron v. Platen, biskop v. Rosenstein, hofcanzleren baron af Wetterstedt, statssecreteraren grefve Mörner, statssecreteraren herr af Wirsen. Till canzliet och sviten höra: första expeditionssecreteraren Walerius, kongl. secreterarne v. Hartmansdorf, Hejkensköld och Bergström, öfverste Weidenhjelm, capitaine grefve v. Rosen, kongl. bibliotekarien Wallmark, consistorienotarien Jansson, doktor Edgren och undertecknad.

Den 13. Det kan med skäl tyckas, att föreningen af båda rikena ej hvilar på så alldeles säker grund, om Norge kommer att utgöra en särskild stat, med egen styrelse, en med Sverige alldeles olika constitution och representation af ständer. Man kan med fog befara, att i en framtid, må hända icke aflägsen, då revolutionära rörelser i Europa hota att störa äfven Nordens lugn, en ärelysten guvernör eller ock utländsk inflytelse, skall åstadkomma en brytning af föreningen, lik den af Calmare unionen, hvilken ej borde kunna inträffa, om båda rikena styrdes med gemensamma institutioner och sammansmälte till en stat. Men å andra sidan kan ock tänkas, att föreningen, såsom den nu är föreslagen, under närvarande oroliga verldsepoque skulle kunna blifva rätta medlet till dess fastare sammanknytande.

Föreningen såsom frivillig torde blifva en säkrare grund för den nya konungastammens fortplantande under de stormar, som kunna hota densamma. Norge af Sverige inkräktadt skulle må hända snart nog taga tillfället i akt att bryta föreningen och dymedelst bereda båda rikenas undergång, mera rådfrågande sin stolthet (nationale følelse) än klokhetens bud. Denna »følelse af Norges gamle hæld», som städse åberopas af norrmännen, är visserligen att respectera hos massan, ja hos hvarje individ, men den får ej ensamt leda lagstiftarens beslut, ej villa dess åskådning af närmaste framtiden. Hur kan väl den minsta eftertanke, den ringaste kännedom af Norges tillgångar, gilla idéen af landets politiska oberoende? Ett prof uppå, huru långt følelsen kan missleda i politiken, är den anmärkning, som jag hört major M. med andras bifall göra, att svenskarne åsidosatte sin nationalitet, då de valde en thronföljare utan frändskap med gamla konungahuset eller någon furstlig stam, derigenom Sverige skulle hafva betydligt minskat sin vigt i den politiska vågskålen.

Skulle verkeligen hos norrmännen finnas denna krassa royalism, som nekar förtjenstens legitimitet? Är denna regenthyllning ett foster af okunnighet om den nya statsrätten? [10]

Det borde ej vara svårt att upplysa norrmännen om den slags förbindelse de äga till Danmarks konungar, som så styfmoderligen behandlat Norge och slutligen offrat detsamma åt anarkiens vådor. Kärleken till detta konungahus bör snart afsvalna och norrmännen med tillgifvenhet fästa sig vid den dynasti, som skänkt dem den största möjliga sjelfständighet i stället att behandla Norge som en upprorisk provins, hvartill Kieler freden gaf rättighet. Man kan äfven hoppas, att de skiljaktigheter, som till en början hålla de båda nationerna från hvarandra aflägsnade, skola leda till en sammanjemkning af bådas felaktiga constitutioner till ett bättre helt. Visserligen tror jag, att om kronprinsen, utan att bevilja stilleståndet, hade med arméen framryckt till Christiania och intagit alla positioner på denna sidan Dovre fjell samt låtit flottan operera mot de nordliga hamnarne, så hade Norge, utan vidare motstånd, underkastat sig Sverige. Det hade då af båda rikena blifvit en statskropp, och oviljan för besegraren hade nog gifvit sig, då folket blifvit upplyst om sitt sanna intresse. Utan tvifvel veta norrmännen att uppskatta de krigiska dygderna; eljest hade de icke företagit det herkuliska arbetet att mot hela Europas beslut försvara sin sjelfständighet.

Nordbon ärar styrkan och har af nöden att akta den regering, som den skall hylla. Således tror jag, att norrmännen icke skulle bära hat till en ädelmodig besegrare, som med kraftig hand lyfte nationen ur sitt betryck. Det förefaller mig, som skulle genom fredliga hvälfningar, hvilka mängden ej förstår att bedöma, utan fast heldre anser för dolda snaror att fängsla dess frihet, hela folkets tillgifvenhet senare vinnas; kanhända likväl med mera säkerhet mot reaktionära stämplingar.

Den 14. Under gåendet omkring hamnen rönte jag mindre välvilja af sjöfolket.

Det säges att norr om Dovre fjell, uti Trondhjems och Bergenhus stift, innevånarne skola vara envist sinnade mot föreningen. De tilltro sig förmåga att försvara sitt kustland som egen stat. Troligen härflyter denna blindhet från danska intriger. Man inbillar de enfaldige bergsboerne, att deras land icke kan af svenskarne inkräktas, och citerar händelserna efter Carl XII:s död. Men man glömmer eller döljer, att danska flottan den tiden var mästare i sjön och gjorde Norges intagande omöjligt äfven för Carl XII. Den frihet stortinget äger att öfverlägga om landets angelägenheter anse de som bevis, att Sverige eftergifvit sina rättsanspråk och att det ej äger nog makt att göra dem gällande, hvarföre de deputerade nordanfjells ifrån hafva bestämda instructioner att ej på något villkor medgifva föreningen. Dessa äro likväl nu så vida underrättade om ställningen, att de finna omöjligheten af sina föreskrifters efterlefnad. Föreningen med Sverige är onekligen ansedd oundgänglig af hela Riksförsamlingen. Det är endast för att erhålla det största möjliga oberoende, som man uppskjuter att erkänna Sveriges konung såsom äfven Norges, och synes det som stortinget genom fortfarande krigsrustningar vill gifva styrka åt sina anspråk. Några torde väl hysa den dåraktiga tro, att Norge, som sjelfständig stat, styrdt af ett statsråd och storting skulle af Europa erkännas som republik.

När man nu öfverväger allt detta, är det förlåtligt att betvifla nyttan af stilleståndets medgifvande till vinnande af föreningens afslutande. Hade kronprinsen efter landets intagande sunnanfjells här på stället, utan att med norska regeringen ingå någon öfverenskommelse, sammankallat Norges ständer, skulle föga tvifvel om föreningen och dess beskaffenhet kunnat uppstå. En proclamation hade kunnat tillkännagifva, att de orter, som

sände representanter, ensamt ägde rättighet att som primär församling deltaga i beredande af norska angelägenheterna; att de öfrige skulle anses som rebeller och underkastas contributioner till svenska arméens underhåll. Norska arméen hade slagen och flygtande till någon del kanske undankommit öfver Dovre fjell, men utan alla krigsförnödenheter och det missnöje stegradt, som redan vid krigets början visade sig. Det hade då säkerligen befunnits hvad capitaine Krogh till mig yttrat: »att bättre varit, om en bataille blifvit förlorad, ty med ära kunde vi då nedlägga vapnen för öfvermakten och den store härföraren; men lumpet vore det att så utan ansträngning lemna fältet, som arméen likväl beslutat att med lif och blod försvara.» Norges aflägsna innebyggare, underrättade om den usla belägenhet, hvari deras svaga styrelse störtat landet, skulle ej hafva tvekat att emottaga den räddande handen.

Man har ej bestridt min mening, att norrmännen, likasom svenskarne, med ett afgjordt hat till förtrycket, hysa all vördnad för en strängt utöfvad makt. Den fysiska styrkan var fordom skandinavernas afgud och den råa kraften har ännu sina dyrkare bland Norges berg och dalar. Norrmännen äro, efter min öfvertygelse, ingalunda qvalificerade att åtnjuta större politisk frihet än svenskarne; tvärt om!

Efter hvad jag kunnat fatta gör folket i allmänhet ingen skillnad emellan föreningen och Norges införlifvande med Sverige. För massan gäller det att vara danskar eller svenskar. [11] Sjelfständighetsifvern är inskränkt till minoriteten, åtminstone i Norges södra provinser. Begäret efter denna sjelfständighet bland Europas nationer är vackert och högsinnadt; det påkallar till och med en viss beundran för ett folk, som i sekler icke ägt någon historia; men är väl minsta klokhet häri? Hvad vill Norge bjuda som garanti för denna sjelfständighet? Väl icke ensamt sin egen styrka? Väl icke Danmarks? Man omtalar Englands protection, men denna skulle köpas just med uppoffringen af oberoendet. Rysslands beskydd skulle på en gång uppväcka Englands afund och befordra Sveriges inkräktningsplaner.

Den 15. Commissarierna gåfvo stor middag för norska statsrådet och högre embetsmän. Biskop Beck, förut vår ifrige antagonist, tyckes helt och hållet förändrad.

Den 16. Nygjorde spanska ryttare fördes på vagnar genom gatorna, måhända för att ses af oss svenskar.

Vid magazinet har jag öfvervarit truppernas proviantering. Den består af torr fisk, hvarmed flere vagnar lastades. Man säger att denna fisk utgör hela fältstaten och att den äfven måles till mjöl.

Då baron Wetterstedt inom den slutna kretsen af några svenskar som vanligt underhållit samtalet med intressanta berättelser om tyska fälttåget, omnämde han huruledes general Moreau redogjort för sitt deltagande i Pichegrus sammansvärjning och deraf gjorde sig en förtjenst.

Den 17. Stor middag hos assessor Mathiesen. Ingenting yttrades högt rörande politiska ställningen, derom likväl biskop Beck under måltiden tillhviskade mig några allusioner på föreningen.

Den 18. Festlig måltid hos commissarierne. Flere bönder (stortingsmän) voro närvarande och afhörde med mycken uppmärksamhet samt synbar välvilja, hvad commissarierne yttrade om föreningen.

Det är nu mera vanligt, att under måltiden behandla statsangelägenheter med stortingsledamöter, och så vida ej maten samt de goda vinerna invärka bedrägligt, tyckas de ätande och drickande komma allt mer och mer öfverens.

Ett bruk som förefaller mig både eget och besvärligt vid stora samqväm är, att då man stigit från bordet skyndar hela laget om hvarandra att krama hvars och ens hand; det är löjligt att påse, huru angelägna alla äro att icke begå någon manquement. Igenkänningsorgan uppöfvas likväl härmed.

Den 19. Erhöll af lieutenant Anker vid hofjägarna underrättelse att flere personer arbeta för ett parti mot föreningen; deribland finnes flere militärer och nämdes specielt som verksam en lieutenant Svartz. Anker ansåg stortinget ännu ej vara fullt beslutsamt för den goda saken, han äfven kallade sin, men visste att grefve Wedel ämnade med de starkaste skäl förmå Norges representanter att sansa sig och ej störta landet i ett djup af olycka.

Den 20. Sammanträdde en comité af stortinget för att afgöra följande frågor:

Om Norges krona vore vacant efter Christian?

Om föreningen med Sverige vore rikets väl?

Om Carl XIII skulle erkännas?

Om detta icke är en pur formalitet, så är gäckeriet med convention i Moss nog glupskt.

Med största otålighet afvagtas nu stortingets beslut, som afgör krig eller fred. Stilleståndet skyndar till slut, och vi äro alla resfärdige.

S. D. På eftermiddagen kom grefve Wedel att avertera, det en deputation genast vore att förvänta från stortinget; denna anmältes också straxt derefter, hvilken, anförd af stortingets president, lemnade följande förklaring:

Öfversättning.

Norges utomordentliga storting, som i flere dagar varit samladt för att öfverlägga om rikets behof, har i dag fattat det beslut, att Norge skall, som ett sjelfständigt rike, förenas med Sverige under en konung, men under bibehållande af dess grundlag, med de för rikets väl och i anledning af dess förening med Sverige, nödvändiga förändringar. Dessa förändringar i den af H. M. konungen af Sverige, genom convention i Moss d. 14 Augusti detta år erkända constitution, skola med det möjligaste första blifva öfvervägda och beslutade af stortinget, och så snart detta skett, skall stortinget högtidligen utvälja och erkänna Sveriges konung, H. M. konung Carl XIII såsom Norges constitutionelle konung. Hvilket jag, efter stortingets beslut och med hänsigt till hans svenske majestäts commissariers yttrande vid deras närvaro i stortinget den 13 i denna månad härigenom har den äran meddela. Tit. behagade mottaga försäkringen om min fullkomliga högaktning.

Christiania uti Norges utomordentliga storting den 20 october 1814.

Christie
p. t. president.

Weideman
secreterare.

Mera kall åskådare af denna act än herrar commissarier, delar jag ej deras synbara belåtenhet med stortingets bådskap. Erkännandet af föreningen med Sverige under en konung, utan att derför erkänna den nu regerande, synes mig ej hafva förtjent ett så stort bifall, som herr Christie rönte, emottagen, betackad och afskedad med mera hjertlighet än som höfves en så allvarsam ceremonie. [12]

Canzliet sattes genast i activitet att vederbörligen meddela den stora frågans afgörande och tillrådde commissarierna H. K. H. kronprinsen att genast draga svenska arméen ur Norge. Mig lyster se, om detta nog förhastade råd följes.

Den 21. Infunno sig commissarierna i stortinget och tackade detsamma för beslutet att erkänna föreningen.

Stortinget kan nu fira sin seger öfver Sveriges rättsanspråk och med stolthet betragta sin betydelsefulla ställning i jembredd med Sveriges konungs.

Den 22. Utfärdade stortinget ett manifest till folket, hvari yttras mindre fördelaktiga tankar om föreningen. Ordet fiende med afseende på Sverige är deruti begagnadt; äfvensom prins Christian benämnes konung, med uttryckt missnöje öfver nödvändigheten af hans abdication. Med ett ord! det hela andas ovilja mot föreningen.

Den 23. Lätt kunde man falla på den tanken, att de vilkor, hvarpå föreningen är fotad, endast utgöra förevändning för att kunna bryta densamma: en naturlig följd då man icke kommer öfver ens om vilkoren, så högtidligt bekräftade med tacksägelse. Visserligen har stortinget iakttagit sin rätt enligt convention i Moss att föreslå ändringar i Eidsvolder constitution, och kunna dessa ej af Sverige antagas, är också beslutet om föreningen en nullitet, ehuru samma convention förutsätter föreningens verkställande.

Då stortinget numera tyckes vilja undandraga sig ytterligare communicationer med commissarierna, vill det synas, som stilleståndets tilländalöpande varit den verkande orsaken till dess beslut.

Man väntar att enligt begäran svenska arméen nu marcherar hem. Årstiden skall dessutom snart försvåra, om ej rent af förhindra alla operationer, och cabinetterna kunna under loppet af Wiener congressen ändra grundsatser. Se der, hvad jag förmodar att Norrmännen beräkna. [13]

Den 24. I dag voro samtliga stortingets ledamöter, jemte statsrådet och högre dignitärer, till middag hos commissarierna. Baron Wetterstedt föreslog följande skålar:

Må aldrig nordstjernan synas öfver vår pol utan att skina på frie män!

Stortingets skål!

Må i vinterns land våra hjertan aldrig blifva kalla för fäderneslandet!

Statssecreteraren Wirsén samlade på eftermiddagen omkring sin person en del af sällskapet för att åhöra dess talentfulla vederläggning af artillericapitain Reders mening, att stortinget borde förmena konungen rättighet att föra norska trupper öfver riksgränsen. Bönderne gåfvo Wirsén genast rätt, sluteligen äfven de öfrige, dock icke Reder. [14]

Den 25. Man hoppas, att Carl XIII i öfvermorgon erkännes, och att kronprinsen strax derpå här inträffar.

Prosten Wulfsberg synes nu vara mindre ifrig republikan; troligen till följd af den bearbetning med hans grundsatser, hvarmed herrar Pålman och Forsell tagit bestyr. [15]

Den 26. Det visar sig, som skulle min misströstan om föreningens fredliga effectuerande icke varit ogrundad. Norska trupper sättas i rörelse, men icke på hemmarche, ej heller har något bestämdt derom blifvit af interims regeringen yttradt. Nyss var lieutenant Anker hos mig och berättade; att hans sqvadron erhållit ordres att genast uppbryta och marchera till skydsjerdet. Man är i orolig väntan på konungens proclamerande.

Den 27. Afgjordes väl frågan om succession, men besynnerligt nog äro de så kallade patrioterna rädda att nämna blott konungens namn. Frågan, om konungen skall commendera norska arméen, debatteras lifligt i stortinget, och capitain Motzfeldt visar sig vara nog litet politiker och än mindre militär för att påyrka inskränkning af konungens makt i detta afseende.

Den 28. Prins Christian har nu ändtligen afseglat från kusten, dertill ordentligen tvingad af kronprinsens adjutant major Forsell. Denne man har här varit verksam i en riktning, som påminner mig vårt tidigare sammanträffande i Strömstad vid arméens avantgarde, der han inledde flere officerare i samtal om det förestående fälttågets sannolika misslyckande. Jag, som var af en motsatt mening, yttrade i enrum min förvåning öfver att höra generalissimi adjutant föra ett sådant språk, fick då till svar »ja tro mig dermed har ingen fara,» [16] men samtalet hade till följd åtskilliga skrapor, tilldelade de misströstande af fältmarskalken grefve von Essen.

Det tyckes, att stortinget har några hemliga skäl att handla, som det gör; något hopp ändock vinna kronprinsens approbation.

Öfverste Hegermans täta resor till Fredrikshald ger anledning till denna förmodan, helst vid hvarje hans återkomst vissa personers djerfhet stegras. Man har till och med, sedan föreningen blef vilkorligt beslutad, proponerat att uppresa prins Cristians byst.

Den 29. Afreste baron von Platen till Fredrikshald för att om sakernas ställning vidtala kronprinsen och utrustad med commissariernas uppdrag att afvärja ett sidoinflytande på stortinget, som förlamar deras autorité, hvilken tyckes nära nog hafva upphört.

Den 30. Träffade hos Mathiesen capitain Krogh, som fann sig sårad af att höra prins Christian med missaktning omtalas, då han, som varit prinsen så nära, kände dess goda egenskaper. Jag hade, sade han, svurit att försvara den constitution, som gjorde honom till vår regent, men öfvertygad om nödvändigheten af föreningen, som stortinget beslutat, önskar jag den så fullständig som möjligt, och att en evig glömska må begrafva de svikna edsförpligtelserna af dem, som ingenting vid dem gjort till deras uppfyllande. Han vidhöll idéen om nyttan af ett blodigt vapenskifte till föreningens befästande och befarade, att rättskaffens norska krigare skulle af svenskarne anses lika fega som lättsinniga.

Vi talade om krigsoperationerna och bevisade han mig, hvad jag icke betviflat, att våre vundne fördelar bort varit dyrköptare. Han trodde äfven, att ett raskt anfall på Sverige, straxt efter sjelfständighetsförklaringen, skulle bidragit till dess erkännande, innan det stora krigets utgång ännu var afgjord. Hans råd till prins Christian hade varit att företaga en concentrisk operation mot Örebro från Dahlsland och Wermland och derefter marche på Stockholm. Vår reservarmée vid gränsen ansåg han för svag att motstå detta anfall. Öfver verkliga fördelen för Norge att blifva en egen stat ville han ej yttra sig. Nationens vilja vore lag för honom, såsom blott underordnad tjensteman. Denna capitain Krogh är en man med hufvud och hjerta; god norrman, utan att derföre vara svenskhatare.

Den 31. Enda hindret mot konungens erkännande är nu mera frågan: om norska arméen skall kunna af konungen disponeras till båda rikenas försvar. Ett amandement af Motzfeldt bjuder, att blott halfva styrkan af Norges eller Sveriges krigsmakt må användas till hvardera ländernas secours. Förslaget vinner bifall, och är detta ett talande bevis på stortingets obenägenhet för en verklig förening. Man vill ej begripa, att en och samma konung, i fråga om krig och fred, ej kan skilja mellan Sverige och Norge, och att hela monarkien oändeligen försvagas, om konungen ej har makt att använda de gemensamma stridskrafterna till gemensamt försvar. En förmodan, att konungen skulle ingå på ett sådant förslag, finner jag förnärmande.

Major Meijer vid artilleriet sade mig, att man vill förebygga det en våldsam regent i en framtid må underkufva Norge. Likasom en våldskräktare skulle låta binda sig med så svaga band. Jag vill tro, att capitain Motzfeldt med sin besynnerliga propo-

sition har till föremål att hindra norska arméens begagnande till ett offensift krig, men dervid förbisett, att den bästa defensiven ofta påfordrar en offensiv ställning. Man framställer vidunderliga förslag för att, modifierade antagna, dermed ändock skilja båda rikena från hvarandra så mycket som möjligt. Embetsmännen, som äro öfvervägande i stortinget, önska Norges oberoende i det längsta bevaradt för att betrygga sitt enskilda.

De bestrida icke, att en närmare förening framdeles måste inträffa.

Den 1 November. I dag är militärfrågan afgjord, så att konungen skall disponera den activa, den värfvade, arméen, men att dess förstärkning ej må användas utom norska gränsen.

Man vill hafva en egen handelsflagga, icke besinnande, att dess erkännande af Barbareskerna måste betalas, då den icke har anspråk på beskydd af vår marin.

Man synes alldeles förgäta den vigtiga fråga om Norges penningeväsende, oaktadt nation anses hafva garanterat den skuld, som till krigets utförande är gjord medelst utgifvandet af ett pappersmynt, som föreställer anvisningar på hvarje norrmans enskilda förmögenhet. Dessa sedlar i det närmaste non valörer, lära utan controll vara fabricerade i stor mängd; de kunna lätt eftergöras och ingenting hindrar att sådane hit inpraktiseras från Danmark.

Det parti, som utan redovisning qvitterade officerarne, har troligen under oredan af revolution sträckt sedelutgifningen till ytterlighet. Man omtalar, huruledes en hel säck med sedelblanketter funnits hos von Holtens kusk.[17]

Baron v. Platen återkom i dag från Fredrikshald.

Den 2. Souper hos statsrådet Rosencrants, der ingen af Jarlsbergarne syntes. De lära ej varit inviterade.

Den 3. Man vill medgifva konungen endast ett suspensivt veto; samma fråga hvarom striddes i franska constituerande församlingen.

Den 4. Kl. 7 eftermiddagen ankom underrättelse, att konung Karl XIII blifvit enstämmigt vald till Norges konung. Konungen i Sverige har nu således fått ett valrike. Måtte det ej i tidernas längd gå med denna dubbelkrona, som med Sigismunds!

Den 5. Saluterade Aggerhus fästning i anledning af konungavalet; men bland folket yttras den mening, att saluten var en hedersbetygelse för prins Christian. Så inverkar stortingets anda på folkbegreppet.

S. D. afgick en deputation af stortinget för att complimentera kronprinsen. Uti densamma befinnas grefve Wedel, biskop Sörensen, major Hegerman, consul Konow, policemästar Didriks och några bönder.

Den 6. Var på dinér hos biskop Beck, der i anledning af konungavalet afsjöngs verser författade af Nansen. En dotter i huset anser jag vara Christianias förnämsta skönhet, och detta vill säga rätt mycket.

Den 7. Ärendena hvila i afvaktan på kronprinsens ankomst.

Den 8. I morgon väntas kronprinsen hit. Jag tänker mig det språk Carl Johan kommer att föra, och de antydningar han skall ge åt nästa stortings förhandlingar, hvilka borde blifva ett omgörande af åtskilliga hastverk, som nu fått ohejdad framfart.

I dag hafva baron Wetterstedt och grefve Mörner rest kronprinsen till mötes i Moss, för att bereda honom till statsbestyrens öfvertagande härstädes.

S. D. varit hos öfverste Schelling vid artilleriet, som ifrigt önskade att norska trupperne kunde blifva ofta tillsammans med de svenska. Han var således af motsatt tanka med åtskilliga af sine kamrater och stortingsmän, som yrka att endast 3,000 man å ömse sidor må kunna, för en kort tid, sammandragas till öfningsläger.

Man tror, att hela statsrådet upplöses af kronprinsen. Hvilken som skall blifva statsminister är föremål för gissningar; men valet kan svårligen falla på andra än grefve Wedel Jarlsberg och dennes svärfader kammarherr Peder Anker. Den förre är likväl obenägen att emottaga befattningen.

Den 9. Kl. 7 på aftonen anlände kronprinsen till staden, åtföljd af arfprinsen, grefvarne Essen och Adlercreutz m. fl. Staden är allmänt, fast klent illuminerad. Statsråden hafva dervid användt mycken sparsamhet. Rosencrantzska palatset har endast 4 ljus i fönstren. Huset midt emot kronprinsens hotel endast 2:ne. Mathiesens hus är rikast eclaireradt med en portik af lampor och en transparent föreställande svenska och norska vapnen under en krona.

Bland folket har jag ej märkt någon glädjeyttring. Då vi svenskar, klädde till parad, passerade haien af norska trupperna visade de snarare ovilja än fryntlighet, kan hända af otålighet att stå så länge väntande.

Kronprinsen emottog norska statsrådet helt nådigt, men befallte endast militära personer qvar till måltiden.

Det väckte uppseende, då kronprinsen straxt efter ankomsten till hotelet (ett lågt oansenligt hus, som kallas palatset) skiljde sig från sviten och skyndade ensam in uti folkhopen derutanför. Händelsevis stod jag dörren nära och kunde följa efter kronprinsen.

Han visade sig med denna heroiska hållning och imponerande blick, hvarmed general Bernadotte så ofta tämt myteriet och framkallat entusiasmen; här var det egentligen nyfikenheten hos massan, som tillfredsställdes.

Under vandring kring gatorna för att bese illuminationen möttes jag af ett och annat glåpord, men detta pöbelns skällande har mycket aftagit.

I början af vårt vistande härstädes kastades ofta stenar i vår väg och vid en utfärd till Mathiesens landtgård äfven vedträd bland vagnarne.

Kan kronprinsen vistas trygg i Christiania, utan att mer än 4 svenska batailloner numera finnas qvar i Norge, och detta på 10 à 12 mils afstånd med en så ringa vakthållning härstädes af några lifgardister till häst, lifreg:ts och Mörnerska husarer under subalternofficers befäl?

Knappast hade någon monark i samma ställning vågat detsamma. Men det stolta, gästfria draget i norrmännens caractär, löser denna gåta.

Deras ädlare känslor måste vakna vid emottagande af ett så stort bevis på förtroende. Förräderiets cabaler äro okända för norrmännen; de skulle endast kunna väntas af några härvistande danskar, som anse sig berättigade att hämnas sitt fädernesland, dock dertill alltför maktlösa och utan inflytelse.

Den 10. Kl. 2 eftermiddagen gick H. K. H. kronprinsen, åtföljd af prins Oscar och alla svenskar en place genom en hai af troupper till stortingets samlingsrum, aflemnade konungens och emottog stortingets ed. Kronprinsens tal, uppläst på norska språket af arfprinsen, besvarades af stortingets president Christie; men detta svar var egentligen en adress till stortinget rörande Norges nya förhållanden i anseende till den aflagda eden och

saknade all oratorisk underdånighet efter min uppfattning på stället.

Den 11. Installerades excellensen grefve von Essen som riksståthållare.

Den 12. Intogo prinsarne, likasom den 10, sin middag hos commissarierna med stortingsledamöter. Bland bönderne, med hvilka jag samtalade, fann jag i politiken mycken bon sens, men nog mycken animosité mot embetsmän och prester samt köpstadsmän, de egentliga lagstiftarne för tillfället. De anklaga orättvist sina förläggare i städerna för den stagnation i handeln, som kriget oundvikligen medfört.

Den 13. I anledning af föreningens afslutande hölls med stor ceremoni te deum i stadens förnämsta kyrka dervid biskop Beck predikade.

S. D. kronprinsen, omgifven af generalstaben samt escorterad af borgargardet till häst, hästjägare och den svenska truppen, beså̊g Aggerhus fästning.

Den 14. Höll kronprinsen revue med garnizon, som nu först aflade trohetseden under danska fanor och derefter defilerade. Cadettcorpsen och ridande artilleriet vunno mesta bifallet.

Kronprinsen var till middag på Bogstad.

Den 15. Man säger, att öfverste Hegerman blifvit generalmajor. Denne man har mycken förtjenst af cadettskolan, som står under hans ledning. Hans inflytande på stortingets gång har varit betydlig; men tvifvel är till hvad nytta.

Den 16. Den nya regeringen är ej ännu organiserad. Man talar om åtskilliga förslag till densamma.

Den 17. Exellensen v. Essen intager sin ställning med mycket allvar och hög värdighet. Han ingår ingalunda på de absurditeter, som honom föreslås, och statsrådet har i honom ett mäktigt hinder mot dess inflytande på sakernas utveckling, som vore önskligt att det inträffat några veckor tidigare. Uti etiquette frågor vill han ej eftergifva mycket af antagna bruk och seder, något främmande för norrmännen, hvarföre uppträden nog egna hafva förefallit mellan honom och notabla personer.([18])

Den 18. Besågs rustkammaren på Aggerhus slott. Der igenfann jag med sorgligt intresse de sablar och pistoler, ordnade som troféer, hvilka 1808 fråntogos den sqvadron af lifreg:ts husarer, vid hvilken jag tjenstgjorde, och hvaraf hälften med ryttmästaren gick förlorad.

Uti fonden af en vapensal sitter ännu prins Christians namnchiffer i kristaller, såsom Norges förste constitutionelle konung. Af mycket, som passerar, kunde man sluta till, att denne prins blifvit af svenskarne erkänd som en frivilligt abdiquerande konung.

S. D. Bal hos kronprinsen hvartill 480 personer voro inviterade. Uti en dörr i danssalongen var en transparent föreställande konungens byst på en colonn, hvaruppå lågo båda rikenas kronor. På ömse sidor stodo Svea och Nore, igenkänliga på deras vapensköldar. De sammanhöllo lansar öfver konungens hufvud, omvirade med en krans af ek och palm. Nedanför 2:ne lejon. Prins Oscar öpnade balen med en fejare, och dansen blef mycket animerad. Allt syntes godt utom ett gräl, som började af 2:ne norska officerare, som trodde sig manquerade, men som genast bilades.

Det stora verket är således fullbordadt och besegladt med öfliga ceremonier, både allvarsamma och glada; men det är dock endast 1:sta acten, som är utspelad. Utvecklingen af detta drama återstår och det är fara värdt, att deraf blifver en tragedi eller också rent af en farce, allt efter som rolerna framdeles utföras. Väl synas sinnena för hvarje dag allt mer och mer lugnas, och förtroendet till kronprinsen ökas; men fröet till öfverdrifna fordringar är alltför rundligen utsådt, ända från conventionen i Moss till närvarande stund, för att ej lemna några elaka frukter.

I dag upplöses gamla statsrådet. Anker är statsminister; grefve Wedel, general Hegerman, Treschov, Diedriks, Krogh. (ej capitainen) och den för sina militära åsigter bekante Motzfeldt statsråden. Hvad månne den sistnämdes inträde i regeringen skall betyda?

Stortinget fortfar med sina besynnerliga påståenden. Det har fattat ett beslut, att ingen svensk trupp skall finnas i Norge inom kort tid. Konungens executiva makt är således ringa ansedd.

Den 20. Man har velat ställa grefve Wedel till ansvar för dess tal, tryckt uti N:o 27 af bladet Tiden, då opåtaldt man läser följande verser uti Intelligens Sedeler N:o 92 till prins Christian:

Saa skulle Verket Du saa klogt opsatte,
Ej vorde fuldent, fuldent till Din løn!
Saa skulle Nores Drott da motte fatte
At Skiebnens jernhaand stræd mot Folkets Bøn.

Erkendligt Norge Kronen paa Dig satte,
Det kroned Wærket, da det kroned Dig.
Dets Sønner fri och lycklige sig skatte,
Då samme jernhaand rædsomt hæver sig.

Den faldt saa tungt og Wærket stod i flamme
Den norske Bonde stræd med Kaarde slag,
Men rædsomt rives han fra elsked stamme
Og tabt var Norges Hæld og gode Sag.

Saa var bestemt det slag Du skulle bære
O ædle Drott! men aldrig glømmes Du
Og Nores Søn igen dets Søn skal lære
At kun till deres Frelse stod Din Hu.

S. D. varit befalld till kronprinsen; tagit afsked af honom och arfprinsen, då jag hvarje stund väntar på depecher, dem jag till Stockholm skall öfverföra, jemte hälsning till konungen, att kronprinsen om 8 dagar lemnar Christiania.

Jag skall då skiljas härifrån, sedan min tjenst hos commissarierna upphört. Det sker med ingen saknad och med samma öfvertygelse om sakernas ställning, som jag under loppet af mitt vistande härstädes fattat.

Norrmännens verk äro modeller af jätteföretag, hvars anläggning väl kan beundras, men de hvarken båta landet eller kunna utföras i den skala, som åsyftas.

Utan tvifvel skall historien bedöma norska insurrectionen såsom både storartad och äfventyrlig; ty ett stort exempel lemnar alltid ett folk, som vet att höja sig ur slafveriet till ett visst oberoende. En annan sak är, om, hvarföre och huru denna statsreform kunnat lyckas.

Hvad jag alltid med nöje skall ihågkomma, är det intryck, hvarmed jag första gången skådade den oändligt sköna Christianiadalen, sedd från Ekeberget, och stadens pitoreska omgifningar. Bland undersköna ställen minnes man alltid Bogstad och dess lika älskvärda som gästfria ägare.([19])

Den 21. Är ännu qvar, väntande på depecherna. Väcktes i natt af larmskott, som bebådade en utbruten eldsvåda. Många blefvo dock förskräckta af larmet.([20])

Den 22. Ännu allt jemt resfärdig, afvaktar jag mitt expedierande.

Den 23. Kl. 4 på morgonen afreste jag öfver Kongsvinger uti ett halsbrytande väglag med 2:ne hästar för en liten gammal cariol, som likväl kostade 1,100 riksdaler curant, efter al pari curs, lika många rgd rgs. och ankom efter 3 dygns mödosam resa till Stockholm, då jag aflemnade mina depecher samt hade företräde hos konungen, för hvilken jag i underdånighet afgaf de underrättelser, som Hans Majestät behagade mig affordra.([21])

Noter.

[1] Trettio åtta år hafva snart förflutit, sedan dessa anteckningar nedskrefvos. De torde vittna om nog mycken djerfhet i omdöme hos en yngling utan serdeles verldserfarenhet. Men då jag erkänner, att förhållanden under mellantiden rubbade mina yttrade åsigter uti ett och annat, har dock en i senare åren vunnen erfarenhet vid deltagande i statsbestyren både såsom lagstiftare och administratör samt en uppmärksam åskådning af den falska liberalismens olycksbådande verkningar stadgat min öfvertygelse om den Europeiska staträttens oförenlighet med ett democratiskt välde, sådant detsamma allt mer och mer utvecklar sig i Norge.

Alltså öfverensstämma den åldrade mannens åsigter med ynglingens hufvudsakligen i hvad som rörer de båda skandinaviska rikenas förening. Samma aktning för folkets rättvisa fordringar att ej se sitt välstånd äfventyras af maktinkräktningar vare sig i royalistisk, aristocratisk eller democratisk riktning, som dicterade mina tankar om de bevittnade tilldragelserna år 1814, har allt sedan ställt mig i politiken på den svagares sida, så vidt jag kunnat godkänna dess anspråk. Sålunda bär jag än i dag samma aktning för den vördnadsbjudande ihärdighet, hvarmed Norges representanter visste göra hos segraren gällande norrmännens sjelfständighetsförklaring, ehuru jag ej gillar den form af ett democratiskt konungadöme, som genom conventionen i Moss grundlades med verklig förnärmelse af Sveriges rätt till sin konungs oberoende af ett annat lands folkvilja.

[2] Norrmännen lärde tidigt att känna denne märkvärdige mans jernvilja, men kanske icke att uppskatta hans värde som svensk. Han affecterade att under samtal med norrmännen framstå som typ af svensk aristocrat, i akt och mening att göra en sådan mindre fruktad. Dess hetsighet i uttal och åtbörder, hvaraf jag några gånger var vittne, torde dock icke hafva gjort det intryck. som åsyftades, och som riksståthållare begick han sedermera det fel att med våldsmakt hindra firandet af den 17 maj, från hvilken dag norrmännen räkna sin politiska sjelfständighet; en sanning, som baron v. Platen sjelf erkände i egenskap af konungens commissarie vid föreningens afslutande.

[3] Bröderne grefve och friherre Wedel Jarlsberg, verklige norrmän, voro kanske derföre mindre väl anskrifne vid danska hofvet. Den förre hade i England insupit friare grundsatser, men var för upplyst att omfatta den ensidiga norska politiken; fick också erfara mången oförrätt inom sitt fädernesland, men dog

högaktad i sitt höga kall. Den senare hade tagit afsked från danska gardet och ingått som ryttmästare vid norska hästjägarena; blef sedan adjutant hos Carl Johan och slutligen generalbefälhafvare i Norge. Under seraphimer stjernan på hans bröst slår ännu ett stolt och ridderligt hjerta.

[4] Uti professor Pihls hus blefvo vi svenskar väl emottagne. Jag var i sanning nyfiken att få göra bekantskap med en af döttrarne, hvilken uti svenska arméen omtalades som en amazon, den vi skulle möta beväpnad bland Norges försvarare. Denna fabel var verkligen trodd, och jag bekänner mig bland duperna, högst öfverraskad att i henne finna en ytterst modest flicka, som visade sig mycket förlägen öfver det utspridda ryktet om hennes mandom.

[5] Lifregementsbrigadens husarofficerscorps var samlad i Örebro för att uppvakta sin höge chef, då H. K. H. kronprinsen passerade staden för att öfvergå till arméen. Han frågade, om vi önskade följa honom till Tyskland, då han på det allmänna svaret, ja, yttrade sig behöfva en pålitlig cavalleritrupp vid norska gränsen och för Norges occuperande, hvilket vore föremål för Sveriges deltagande i kriget, tilläggande, att han fast beslutat Norges inkräktande, kostade det också arméens leder.

Att uppoffringar skulle göras till vinnande af segerns pris, deruppå voro vi således beredde, men icke att fördelarne af en lyckligt tillkämpad fred skulle uppoffras. Jag är af den mening, att om Carl Johan varit hvad Napoleon önskade vara, »sin egen sonson», skulle han som infödd svensk vid föreningens uppgörande mera afsett Sveriges intresse; men det visade sig snart att kronprinsen äfven ansåg Norges bästa oförenligt med den statsförfattning, han förhastadt medgaf under förhoppning på biträde af norska embetsmannahierarkiens då öfverlägsna inflytande till vinnande af nödiga ändringar i Grundloven. Denna åsigt täcktes H. K. Höghet, som påminde sig min öfvervaro af föreningsacten, meddela mig, då jag året efter, som brigadadjutant vid lifregementet, tjenstgjorde i hans stab. Men det var en stor missräkning. Denna embetsmannaklass antog en mera democratisk skepelse, än hvartill sjelfva constitutionen föranledde, och det blef för Carl Johan allt mera omöjligt att vinna sitt syfte, sedan icke allenast riksståthållaren i Norge våldsamt, men äfven tillgöranden i Sverige, jäfvade konungens erkännande af Eidsvoldska sjelfständighetsförklaringen den 17 maj 1814, hvilken dag, just på grund af både conventionen i Moss och stortingets högtidligt godkända beslut borde af norrmännen företrädesvis firas till minne af deras vundne sjelfständighet, ehuru påkostande ett sådant erkännande måste vara å svenska sidan, der man med skäl afvägde nyttan af föreningen med de uppoffringar af både folk, länder och pengar, hvarmed svenskarne dertill bidragit.

Redan vid Kieler-fredsslutet förbisågs Sveriges intresse, både i afseende till Sundska tullen, postföringen genom Danmark och svenska truppernas utrymmande af Holstein, innan Norge blifvit de facto afträdt. Deras afmarche hade dertill kunnat fördröjas, enär kriget med Napoleon kunde anses utkämpadt, eller åtminstone icke påkalla svenska arméens skyndande mot Rhen. Man kan nemligen antaga att, om å ena sidan Napoleons fall var förutsedt och den dynastiska politiken derigenom fick ett för Sverige betänkligt utseende, kunde å andra sidan ovissheten om den fullkomliga segern bibehålla öfvervigten af Carl Johans inflytande, och det således bero af kronprinsens godtfinnande att bestämma ett så giltigt vilkor för danska fredens afslutande.

[6] Denne capitaine Krogh, som i anteckningarne flere gånger omnämnes, blef oss svenskar tidigt bekant i assessor Mathiesens hus, som från första dagen af vårt vistande i Christiania stod oss gästfritt öppet. Krogh, Mathiesens aktningsvärde måg, kom derigenom i en falsk ställning, såsom tillgifven sin höge chef, hvilken nu skulle tvingas att öfvergifva sina usurperade anspråk på Norges krona, den han velat förena med Sveriges på sitt hufvud, med hvilken plan Krogh icke kunde vara obekant. God norrman, var han likväl för upplyst att icke inse bräckligheten af Norges sjelfständighetsförklaring, så svagt och illa understödd af den antagne statschefen och äfven af arméen. Sedan föreningen var beslutad af stortinget, visade han sig densamma uppriktigt tillgifven, beklagande sitt öde att nödgas öfvergifva en furste, den han värderade, utan att vara blind för dess fel. Blef sedan chef för cadettcorpsen; sluteligen statsråd och seraphimer riddare.

[7] Man finner häraf, att initiativet till den lösliga grunden för föreningen gafs från svenska sidan och detta på ett sätt, som föranleder allvarliga betraktelser öfver det ringa aktgifvande på svenska grundlagens föreskrifter, som kunde förmå konungen att, utan rikets ständers medgifvande, på förhand besluta om ett förändradt regeringssätt.

[8] De bekanta sändebrefven till v. Holten, författade af H. Järta som replik på v. Holtens uppmaningar till svenska folket att affalla från thronföljaren, öfverförde jag som parlamentär till norska förposterna. Vid 2:ne sådana besök i Svinesund återsåg jag de förträffliga Staffeldtska jägarena, mot hvilka jag fäktat 1808. Jag emottogs och bemöttes med mycken artighet af dess bildade officerare, som likväl påstodo sig veta, att svenska kronprinsen öfvergifvit frågan om Norges intagande, då han vore utsedd att efterträda Napoleon, och att resten af svenska arméen, som följt honom till Tyskland, skulle qvarstanna i Frankrike. Det var omöjligt att öfvertyga dem om deras misstag, eller också var deras förställning mästerlig.

Att ett sådant rykte, utspridt och trodt i Norge, skulle understödja dess insurrection, var naturligt.

[9] Så mycket mindre kunde herr Rosencrantz vara okunnig om Excellensen Rosenblads höga rang för tillfället, som han i egenskap af interims-regeringens chef medgifvit den fordrade Kongl. honnörsvakten för commissarierna. Herr Rosencrantz var en både mycket förnäm och mycket stolt man. Så berättades, att då skadeersättning honom erböds för dess spolierade egendom Hafslund, vägrade han att den samma emottaga, och det roade honom kanske att pröfva hvad den svenska förnämheten tålte.

[10] Författaren nödgas erkänna att den tankegång, som dicterat dessa frågor, vittnar om den ringa filosofiska underbyggnad, hvarmed han och mången dess jemnårige den tiden alltför tidigt bortbytte boken mot svärdet. Vi uppväxte under inflytelsen på det ungdomliga sinnet af franska revolutionen och Napoleons storverk; tidsbilder, som i mångskiftande former gestaltade sig för vår uppfattning af händelserna. Vid 18 års ålder hade jag äfven fått mig en rôle tilldelad, såsom deltagande i vestra arméens insurrection, och delade mången ynglings entusiastiska beundran för vår chef, den man vi, till ringa heder för vårt omdöme, ställde i bredd med Gustaf Vasa. Med sådan politisk bildning utrustad, skulle många misstag uti det offentliga lifvet blifva min lott, och det fordrades de stora verldshändelsernas utveckling och exempel af det democratiska statselementets samhällsförstörande tendens, för att hos mig skingra de utopiska drömmar, hvarunder så mycket godt folk ännu dväljes.

I allmänhet fann jag norrmännen på en gång hylla principen af den legitima monarkien och det republikanska folkväldet. Deras politiska läror voro hämtade från England och Spaniens parlamentariska företeelser, med förkärlek till cortes constitution. De upphämtade med begärlighet denna omogna frukt från södern, på samma gång de ansågo oss svenskar hafva begått ett stort misstag att hafva hämtat en mogen thronföljare från södra Europa. Förrgående valet af deras älskling, prins Christian August, gillade de deremot och gåfvo oss den rättvisa att ingalunda tro på ryktet om prinsens förgifning i Sverige; men trodde sig äga anledning att misstänka detta brott vara begånget i Norge före hans afresa derifrån och citerades händelsen med en prinsens adjutants hastiga dödsfall efter en måltid. Man till och med åt mig utvisade en ännu då i Christiania vistande stabsofficer såsom misstänkt för delaktighet i anläggningen att genom prinsens undanrödjande hindra Norges införlifvande med Sverge, hvilket danskarne befarade blifva frukten af hans förräderi mot danska hofvet. Likväl medgaf man mig riktigheten af den observation, att prinsens complexion bebådade ett slaganfall.

[11] Denna åsigt fann jag äfven rådande bland soldatesken uti de cantoneringsqvarter, som passerades vid min återresa till Sverige. En hel hop soldater omringade mig vid ett skjutsombyte och yttrade: »Nu äro vi svenskar och önska att få visa det vi ej äro rädda för krig».

[12] Då man granskar den af stortinget gifna förklaring skall man deri finna flere anmärkningsvärda drag. Först den betingade rättigheten att icke erkänna konungen, men väl föreningen, sedan att detta erkännande skall ske medelst val

och liksom föreningen vara beroende af stortingets beslut om förändringar i grundlagen, hvilken grundlag visserligen var identisk med sjelfständighetsförklaringen, dock ingalunda likasom denna erkänd af Sverige vid conventionen i Moss, som alltid förutsatte konungens erkännande.

Hade svenska commissariernas ställning varit mera fast än den i sjelfva verket var och intet inflytande utöfvats på sidan om dem, så är troligt att en sådan act icke blifvit dem lemnad, ej heller så beredvilligt emottagen.

Sanningen fordrar det erkännande, att flere mellanlöpare funnos, som från Fredrikshall till Christiania öfverförde förhoppningar om eftergifter, hvartill commissarierne icke voro berättigade. Dessa funno derigenom sitt inflytande på stortinget mycket förlamadt och möttes af stegrade fordringar.

13 Denna förmodan var ej ogrundad. Föreningen ogillades af engelska parlamentet, som derföre ville göra ministèren ansvarig. Det hade också erfordrats kejsar Alexanders närvaro i London för att utverka lord Castlereagh's bifall till Norges införlifvande med Sverige.

Troligen påskyndade kronprinsen föreningens afslutande för att ej äfventyra det Norge skulle gå samma väg som Guadeloupe, öfvertygad om att komma till rätta med nödiga förändringar i grundlagen. Men Carl Johan mäktade ej omgöra sitt eget verk, och jag betviflar äfven, att Carl XIV tänkte såsom Carl IX yttrade om sin son: »ille faciet». Factum är, att vi belefva en tid, då ytterligare eftergifter af svenska regeringen stegra norrmännens anspråk och öka svenskarnes harm. Norges fordran på lika politisk vigt med Sverige, utan att erkänna motsvarande förbindelser till dess upprätthållande, är medgifven; äfven uti antagna yttre tecken af nationalitet för Norge, allt mer och mer skiljaktige från Sverige. Så är fallet med arméens fälttecken; så med en serskild örlogsflagga för en flotta, som ej finnes; men hvarigenom händt, att från svenska consulaten kring hela verlden numera svajar en brokig så kallad unionsflagga, som inger ringa begrepp om den svenska nationalitet man anser uppoffrad med det urgamla, välkända och respecterade gula korset. Norges anspråk på egen utrikes beskickning är så vida efterkommen, att norrmän, som i främsta rummet anse sig pligtige att representera republiken Norge, äro anförtrodde konungariket Sveriges diplomatiska angelägenheter, dervid trassel med utländska makter möjligen kan uppstå, då denne konungamaktens representant besvurit en grundlag, som ställer stortinget öfver konungen i beslutande rätt. Länge har Sverige saknat uti en svensk riksståthållare en representant af konungamakten, sådan den af svenskarne erkännes.

Långt ifrån att sympatierna mellan folken på ömse sidor af Kölen genom dessa unions reformer vunnit styrka, synes motsatsen hafva inträffat, och om man å norska sidan allt jemt beräknar, hvad som står att ytterligare vinna, börjar man å den svenska att öfverräkna sina förluster på föreningen, sådan den blifvit afslutad och beståndande.

Säkert är, att Svenska kronan ingenting vunnit i anseende genom alla dessa concessioner, och att Sveriges konung kan genom stortingets enväldiga beslut tvingas att vidtaga åtgärder rakt stridande mot Sveriges väl och intresse. Att så i längden icke kan fortfara är klart; men hur ett verkligt och förnuftigt unionelt förhållande skall tillvägabringas, är en gåta som framtiden skall lösa. Omständigheter och personliga förhållanden kunna fördröja eller påskynda utvecklingen. Fruktansvärdt är, att den blir lika hårdt omtvistad som den af Danmarks och Holsteins förhållande till hvarandra, då en revision af riksacten möjligen kan ifrågasättas i anseende till dennas formvidriga tillkomst, såsom föreslagen och antagen vid en och samma riksdag samt utan att sålunda vara svensk grundlag likväl förändrar grundlagens bestämmelser.

Skandinavismen är visserligen en vacker idée, men den har samma fel som den om Tysklands och Italiens enhet, att ej kunna realiseras medelst pennfördrag. Med svärdet i en hjeltes hand kunna endast de runor tecknas, som antyda omtvistade folkföreningars afslutande.

14 Hvad som sårade min känsla var den ifver, hvarmed Wirsén, vid detta eller dylikt tillfälle, beskref Sveriges fördel af Finlands förlust. Det var med en utmärkt dialectisk och sofistisk förmåga, den infödde finnen dref denna sats för att betaga norrmännen den allmänna farhågan att blifva uppoffrade i ett krig

mot Ryssland till Finlands återtagande. Efter kronprinsens ankomst till Christiania författade baron Wetterstedt en afhandling i samma ämne, deraf jag för baron v. Platens räkning tog en afskrift, men medhann icke att taga duplett för min egen. Documentet är i sanning af historisk märkvärdighet.

15 Denne prestman träffade jag sedan i guldbroderad uniform på en fête i Stockholm hos excellensen Anker, då han vid kronprinsens inträde i salongen, visande på H. K. Höghet, yttrade till mig: »Aldrig trodde jag mig kunna älska en prins».

16 Denne Forsell beträdde sedan ett annat fält för sitt kunskapsbegär; han dog aktad som författare och modern filantrop.

17 Det var ett stort förbiseende af nödvändighetens kraf, då man vid föreningens afslutande syntes bortglömma hela frågan om Norges liqvid med Danmark, och hvad som enligt freden i Kiel i detta afseende ålåg svenska regeringen. Denna liqvid blef också Sverige affordrad genom Wiener-congressens beslut, och det fordrades kronprinsens stora personliga inflytande, förnämligast hos ryske kejsaren, att få beslutet ändradt. Det gällde erkännandet af Norges sjelfständiga uppträdande inom Europeiska statsförbundet, hvaraf dess förpligtelse till liqviden blef en följd. Redan då uppstod i Sverige ett parti, som, under en democratisk yra, skulle velat jäfva denna Norges förbindelse och heldre sett, att Sverige för Norges räkning inveeklats i ett nytt krig med Danmark, under det att frågan ganska långsamt utreddes af committerade danskar och norrmän.

Att man i Danmark icke befarade denna utveckling af saken, derom hade jag tillfälle att på stället förvissa mig. Existerade någon fruktan, så var det för inverkan af konungens tillämnade besök i Köpenhamn, hvilket derföre afböjdes, på samma väg det blifvit annonceradt såsom ifrågasatt. Det var också icke utan skäl Fredric VI bar mera farhåga för detta Carl Johans personliga inflytande, väl vetande att mot ett våldsamt angrepp af Sverige han ägde de stora makternas beskydd, men att dessa den tiden lyssnade till det svenska cabinettets meddelanden: en sanning, hvarom det gifvits tillfälle för den fraction af svenska riksdagsoppositionen att förvissa sig, som af skenbara bevis på motsatsen önskade att förringa den frejdstore konungens anseende. Som ledamot af hemliga utskottet vid 1841 års riksdag och serskildt genom konungens nådiga meddelanden både i skrift och tal har jag sett prof af Carl Johans lika sjelfständiga som inflytelserika förhållande till utrikes makter och funnit, huru vidsträckt omfattande hans politik varit; alltid med afseende på Sveriges yttre oberoende uti en tryggad neutral ställning, under den politiska spänning som hotade med ett Östersjö-krig. Majoriteten af detta utskotts ledamöter, af konungen löste från sin tysthets-ed, begagnade likväl detta höga förtroende till en ytterligare konungens förnärmelse vid ledningen af det nesliga beslutet rörande cabinettskassans skuld. Carl Johans stora snille och mäktiga ande hade dock icke tillräckligt utrymme inom gränserna af de constitutionella formerna, som derföre blefvo af honom stundom ansedda såsom skadliga hinder för hans planer.

18 Det var någonting alldeles eget hos excellensen grefve v. Essen, föreningen af det mest seigneurala väsende med brutalitet i både ord och åthäfvor. Han kunde på det artigaste sätt vara plumpt ohöflig.

Jag var vitne några gånger till hans utdelade tillrättavisningar, som gifna af någon annan skulle varit högst sårande. Bland sådana hände att jag blef uppkallad i hans vagn å den plats, som skulle intagas af en norsk capitain, hans ordonnance officer, med tillsägelse åt honom: »Min vän kan gå», och jag fann ej annat ändamål härmed än att visa mig ett företräde, hvilket jag för tillfället icke förtjente såsom mindre qvalificerad att lemna riksståthållaren locala anvisningar.

Det omtalades, huruledes professor P., som inställde sig personligen att invitera excellensen till en fête, afbröts med tillsägelse af excellensen: att aftaga öfverrocken, innan han nalkades riksståthållarens person.

Då fråga blef om tobaksrökning i kronprinsens hotel, som var nära att tillåtas, gaf gref Essen helt kort tillkänna att om sådant medgafs af kronprinsen, förbjöds det af riksståthållaren.

Af sådana tilldragelser, omtalade i Norge, hade likväl Essens popularitet ingenting lidit.

19 Kammarherr Anker förde en furstlig stat på Bogstad. Ett eget capell i uniform gaf taffelmusik vid dess yppiga måltider. Han åtnjöt i Norge en allmän

aktning och utan att vara hvad norrmännen högt uppskattade hos hans frände, en Karsten Anker eller en Falsen, gillades hans val till statsminister.

[20] Konungen misstänkte äfven, att någon tillställning varit afsedd med eldsvådan, och jag nödgades till hans lugnande redogöra för händelsen.

[21] Konungen var i synnerhet angelägen att veta, det kronprinsen och prins Oscar icke kunde hafva något att befara af orostiftare i Christiania. Hans Maj:ts lynne var serdeles lifligt och uttryckte det välbehag han erfor att skåda sitt älsklingsregementes uniform. Jag kom då att omnämna, huruledes den sqvadron, jag tillhörde, hade haft den nåden att paradera för H. M. på hafvet, då stående i krubborna på våra trånga fartyg vi passerade tätt under linieskeppet Gustaf den store. Konungen täcktes påminna sig det han gifvit sina husarer ordres att uppsegla mot Fredriksstad. Vi fingo också riktigt en befallning oss tillropad från skeppet att ställa oss under öfverste Bruncronas befäl, som då med skärgårdsflottan besköt fästningen. Men denne blef rätt förlägen öfver en så onyttig förstärkning och lade oss undan fiendens eld vid Krageröu.

Derigenom fick jag tillfälle att från landthöjden betragta affairen och såg huru svårt våra canonslupar hade att under striden hålla linien mot strömen, samt huru de vid deras tillbakadragande mot aftonen kommo i sådan ställning, att deras eld skulle varit skadligare för dem sjelfva än för fienden. Den upphörde derföre, oaktadt fästningens fortgick med ökad styrka, och skulle, om den varit bättre riktad, gjort stor förödelse bland sluparne.

Jag påminner mig alltid detta förhållande, då vapnets fördelar så högt prisas; hvilket synes äfven varit afsigten med införandet i en tidning af berättelsen om just denna affaire. Min ställning derunder var ganska gynsam för en åskådare, då jag till och med kunde skönja kulornas lopp, så vida de voro i någorlunda linie med mitt öga, och jag förnam nogsamt hur ringa eller ingen verkan var af de lågt liggande sluparnes eld mot ett artilleri, serverat öfver jordvall; den syntes vara riktad mot embrasurerna, men gjorde endast skada på några hustak i staden. Hade ett skepp här legat förtöjdt, skulle dess högre batteri otvifvelaktigt gjort vida större verkan och icke äfventyrat att bringas ur linien. Denna anmärkning rörer ett för rikenas förening visst icke främmande ämne, emedan 1814 års Grundlov berättigar Norge att icke biträda union med ett verkligt sjöförsvar så egendomligt för Norges skaplynne och dess 30,000 enrollerade sjömän. Ett par flytande fästningar skulle likväl, i unionelt afseende oändeligen bättre uppbära norska flaggan än de båda bergfästena på svenska gränsen.

* *
*

Författaren har inledt Minnena från föreningen med följande reflexioner:

Åskådare af detta politiska drama, som skulle föreställa en förening af Skandinaviens 2:ne folk, hade jag antecknat åtskilligt af hvad jag dervid fann anmärkningsvärdt och bifogat några reflexioner, som, egentligen vittnande om min uppfattning af händelserna för dagen, likväl torde i några fall antyda de åsigter, som af mången svensk och åtskillige norrmän hystes på den tiden. Läsaren må döma om de rättvisas af senare tiders erfarenhet, då detta flygtiga bidrag till historien om en vigtig tilldragelse utgörande fortsättning af en under kriget 1814 började dagbok med noter af senare data, delgifves en allmänhet, som synes med ökad uppmärksamhet betrakta de unionella missförhållandena.

Stockholm i Maj 1852.[1] *C. F. Horn.*

[1] Under titeln *Ett bidrag till historien om vestra arméens insurrektion år 1809* är en mindre del af dessa »Minnen» i flerestädes ändrad form tryckt 1857. *Red.*

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ur Adolf Ludvig Ribbings papper.

Hundraårsminnet af Gustaf III:s död synes hafva fästat uppmärksamheten på därmed förknippade omständigheter och erinrat om de i konungamordet invecklade personerna. I uppsatsen »När konungamördarna bekände» i Svensk kalender för 1892 har G. Björlin lämnat en utredning af hvad ransakningshandlingarna därom förmäla. Åt minnet af den märkligaste bland »konungamördarna», grefve Adolf Ludvig Ribbing, har E. Wallis i en artikelserie i Illustrerad tidning 1891, n:o 5—13, ägnat en förtjänstfull uppsats, hvarest från tillgängliga källor sammanförts, hvad som kunnat leda till upplysning om hans öden före och efter katastrofen den 16 mars 1792. I någon mån fullständigas dessa uppgifter genom Ribbings otryckta papper, på hvilka vi härmed vilja fästa uppmärksamheten.

Utom de skrifter af Ribbing, som influtit i ransakningsprotokollen öfver konungamordet, samt utdrag ur några bref — till G. Macklean,[1] M:me de Staël[2] samt till Knut Kurck[3] — torde eftervärlden föga känna af hvad som flutit ur Ribbings penna, frånsedt hans mångåriga nästan dagliga publicistiska verksamhet i utlandet, hvars spår förvaras i glömda franska och belgiska tidningsårgångar. Efter hans död (1843) lärer ej heller bland hans kvarlåtenskap funnits något af den ganska omfattande brefväxling, som han under sitt långa lif fört: omständigheterna hade lärt honom att vara försiktig med bevarandet af bref. Däremot tog hans son, under namnet Adolphe Ribbing de Leuven känd såsom produktiv fransk teaterförfattare, af sin fader i arf en ej obetydlig samling anteckningar af äldre och yngre datum till dennes egen och hans samtids historia. Dessa papper, samtliga skrifna på franska, öfverlämnades sedermera till en af Ribbings fränder, friherre Arvid Kurck, son till hans kusin och förtrogne vän presidenten Claes Kurck. Redan förut i besittning af en större samling bref från Ribbing till presidenten Kurck och till dennes bröder, hade friherre Arvid Kurck sålunda i sina händer ett ej obetydligt material till sin så olyckligt ryktbare frändes historia. En del af dessa papper, välvilligt ställda till mitt förfogande af deras nuvarande innehafvare, friherre Claes Kurck, äger allmännare intresse, och en redogörelse för dem torde kunna förtjäna en plats i Svensk Historisk tidskrift.

[1] Se Crusenstolpe, Morianen, 2 uppl. IV: 159.
[2] Se Brinkmanska Arkivet II: 243 o. f.
[3] Se Ahnfelt, Ur Sv. hofvets och aristokratiens lif IV: 160.

Främst ådrager sig bland dessa papper uppmärksamheten ett mindre häfte med påskrift »Mémoires de Rbg», påbörjadt på 1790-talet och sedan med marginalanteckningar och öfverarbetningar fortsatt under senare tider. Tanken att i memoirer, skrifna för eftervärlden, förvara minnet af samtida tilldragelser och ställa sitt förhållande till Gustaf III i en så fördelaktig belysning som möjligt synes hafva uppstått hos Ribbing redan ett par år efter hans landsförvisning. I bref från Schweiz 1794 till sin ungdomsvän och frände friherre Knut Kurck [1] ber han honom från Sverige sända materialier till samtidens historia, »kosta hvad det vill, ty här skrifvas memoirer»; och på hösten samma år berättar han från Köpenhamn i bref till den samme, att han med ifver arbetade på dessa anteckningar. »Aldrig ett ord finnes där», säger han, »som kan kompromettera någon människa. Jag vill så mycket hällre skynda mig med dem, som jag positivt vet, att Gyldenstolpe, Armfelt och dylika kanaljer äfven skrifva.»

Emellertid blef den sammanhängande berättelsen om Ribbings personliga öden ej långt fullföljd, lika litet som den »Histoire des dernières révolutions de Suède», som han äfven påbörjat och som torde böra anses såsom en annan redaktion af dessa tillärnade memoirer. Ingendera föreligger i så utarbetadt skick, att däraf kan bildas ett sammanhängande helt. Hvad historien däraf skulle kunna hämta är ringa nog, hälst sedan i våra dagar en utförligare och mera kritisk behandling, hvilande på rikare källstudium, kommit konung Gustafs tidehvarf till del.

Men såsom bidrag till författarens karaktäristik och upplysande för hans lefnadsöden, sakna dessa anteckningar och bref icke sitt intresse. Adolf Ribbing var ingen obetydlig person. Tidigt bemärkt, genom rikedomens och bördens gåfvor så väl som genom sitt ståtliga yttre, skulle han sannolikt genom sina själsgåfvor, odlade genom en mer än vanligt omsorgsfull uppfostran, kommit att spela en betydande roll i Sveriges offentliga lif, om ej hans bana här så tidigt lyktats. Han ägde därjämte, såsom vi skola finna, en mer än vanlig gåfva att i skrift uttrycka sina tankar. Hans bref och anteckningar erbjuda mer än en tidsbild från de dagar, då här uppe i norden tydligt förnams »jordskalfvet från den franska revolutionen».

* * *

[1] Äfven arresterad med anledning af konungamordet, men frikänd, såsom det synes, på grund af Ribbings yttranden. Anmärkningsvärdt är följande yttrande af R. rörande denne sin frände, som vid tiden för konungamordet äfven var hans kontubernal: »Je ne reviendrai certes sur ce qui s'est passé entre nous. Lui seul et *salig* Liljensparre ont en connaissance.» — Knut Kurck blef sedermera öfverste kammarjunkare och en mycket rik man, men synes, när Ribbing på äldre dagar kom i ekonomiskt betryck, icke hafva varit sin ungdomsvänskap trogen eller benägen att erinra sig gamla förbindelser. Mer än en gång har R. i bref till hans öfverlefvande broder, friherre Fredrik Kurck, vidrört de tjänster, som han vid tiden för konungamordet bevisat Knut Kurck.

Hvad först beträffar Ribbings personliga förhållanden, så bestyrka dessa anteckningar hvad som förut varit kändt, att han med de varmaste band varit fästad vid sina föräldrar: det stolta och rättsinniga riksrådet grefve Fredrik Ribbing och hans för sin skönhet och älskvärdhet mera än för sin äktenskapliga trohet berömda maka, född Löwen. [1]

Om sin mor yttrar han i ett af dessa memoirfragmenter: »Om det finnes någon, för hvilken jag behöfver rättfärdiga mig öfver att ha befriat mitt land från det ohyggliga förtryck, som hotade ej blott dess frihet, utan dess tillvaro, så är det säkert ej inför svenskarna, som hafva min beslutsamhet att tacka för lugnet, kanske för lifvet, ej häller inför utländingar, som äro lika likgiltiga för tilldragelserna i Sverige som jag för deras omdöme. Det är inför en mor, hvars lif jag höll på att förspilla, på samma gång som jag lättsinnigt ansåg mig kunna sätta mitt eget på spel.» För öfrigt ägnar Ribbing vid skildringen af sina familjeförhållanden rätt mycken uppmärksamhet åt tvisterna mellan hans fader och konung Gustaf och åt den förstnämndes ställning vid enkedrottning Lovisa Ulrikas hof, hvarigenom den unge Ribbing redan tidigt torde hafva insupit det förbittrade hat mot konung Gustaf, som skulle göra hans lifs olycka.

Vid 13 år sändes Adolf Ribbing till Berlin för att där studera vid den af Fredrik den store grundade militärakademien. Han studerade där i två år, återvände såsom utnämnd fänrik vid gardet till Sverige, men drog redan vid 17 års ålder åter ut för att såsom så många andra svenska adelsmän vinna anställning i fransk krigstjänst. Han gjorde tjänst vid regementet Royal Hesse-Darmstadt och kvarstannade i Frankrike till slutet af år 1784. Under tiden hade han, utom garnisonstjänst i åtskilliga franska städer, gjort tvenne sjökampanjer under amiral d'Estaings' befäl. En af dessa expeditioner var bestämd att afgå till Jamaika, men kom ej längre än till Spanien, hvarest trupperna debarkerade och slogo läger vid S. Maria, 4 mil från Cadix.

Sista året af sin vistelse i Frankrike uppehöll sig Ribbing i Paris vid tiden för Gustaf III:s besök därstädes på hemvägen från hans italienska resa. Från detta sammanträffande berättar han, såsom bevis på konungens svaghet för bördens företräden, att denne med missnöje förnummit, att Zibet, som samtidigt uppehöll sig i Paris, lyckats vinna inträde i den franska hufvudstadens högaristokratiska kretsar. Oaktadt Zibet, prestson från Skåne, af honom själf blifvit hedrad med adelskap och utmärkt för sina vittra förtjänster, lät

[1] Första gången Adolf Ribbing nämnes i samtidens anteckningar är i Fredrik Sparres dagbok 1775, (se Portefeuille II: 108) då den 10-årige gossen på Gripsholm inför hofvet spelade Joas' rol i Racine's Athalie. Detta gaf Johan Gabriel Oxenstjerna anledning till följande satiriska anspelning på makarna Ribbings husliga förhållande:

Vår lilla Ribbing kröns; han allas ögon fägnar.
Jag gläds att himlen se om namnets ära mån,
När med så utmärkt nåd han hela släkten hägnar,
Att kronan går i arf från far till son. (Löberöds arkiv.)

konungen, då han sett honom i grefvinnan de La Marck's och hertiginnans af Luxembourg salonger, genom sin ambassadör förklara, att Zibet icke vore skapad för dylika kretsar; han vore endast en parveny och son till en byskolmästare. — Anekdotens sannfärdighet må lämnas i sitt värde; den är en af de få mindre allmänt kända, som i Ribbings anteckningar anföras.

Rörande den unge Ribbings öden i Sverige efter återkomsten 1784 och till konungamordet finnes föga nytt ur hans anteckningar att hämta. Allmänt kända äro berättelserna om hans misslyckade frieri till fröken de Geer och hans däraf följande duell med Essen, som genom konungens förvållande blifvit hans lycklige medtäflare; hans hetsiga uppträdande på riddarhuset vid 1789 års riksdag; hans afskedstagande med titel af kapten ur krigstjänsten i förbittring öfver »patrioternas» arrestering samt öfver de tydliga bevis på konungens onåd, som han förut erhållit; upptåget med hans utklädning i röd frack för att skrämma konungen, sedan denne af spåkvinnan Arvidsson blifvit varnad för en så klädd person o. s. v. Ribbing blef snart allmänt känd såsom en af de mäst förbittrade oppositionsmännen;[1] och då han efter en längre tids dyster tillbakadragenhet på landet ånyo visade sig i Stockholm och vid Gefle riksdag i början af år 1792, anade mer än en, att detta icke hade något godt att betyda.

Men om Ribbings papper tiga om hans egna öden, så föreligga i stället, i åtskilliga redaktioner, försök till en skildring af det allmänna tillståndet i Sverige under Gustaf III:s tid. »De svenska revolutionernas historia,» såsom han benämner dessa anteckningar, föregås af en vidlyftig inledning rörande Sveriges nyare historia ända sedan Gustaf Vasas tid, uppenbarligen, liksom anteckningarna öfverhufvud, företrädesvis afsedd att läsas af utländingar. Rätt utförligt skildras statshvälfningen 1772 efter samtida och allmänt kända källor. Därefter följer en teckning af konungens första regeringsår, hållen i mörka färger. Särskild uppmärksamhet ägnas åt frågan om Gustaf IV Adolfs börd, hvilken utan betänkande förklaras oäkta: »Il introduisit», heter det, »lui-même dans le lit de la reine un de ses favoris.» Vid den brytning, som i följd af denna grannlaga fråga inträdde mellan konungen och hans moder, prisas enkedrottningens uppförande såsom »très-prudent». Man ser lätt, hvarifrån antecknaren hämtat sina ingifvelser. Den sammanhängande berättelsen fortsättes till riksdagen 1786, i korta drag berörande inre förhållanden, mötet med kejsarinnan Katarina i Fredrikshamn och italienska resan.

Jämte denna sammanhängande, ehuru fragmentariska berättelse, föreligger dels en »Esquisse du caractère de Gustave III», dels, såsom särskildt utarbetade kapitel, skildringar af vissa sidor och episoder af Gustaf III:s regering. Den förstnämnda är, såsom är att vänta, hållen i den bittraste ton. Ingen af beskyllningarna från samtidens kring-

---

[1] Se härom t. ex. Wingårds Minnen IX: 55. Ribbing, som firade julen 1788 hos biskop Wingård i Göteborg, erhöll till julklapp en frygisk mössa »för det sköna grefliga hufvudet med de oppositionella stora lockarna».

smygande pamfletter saknas: utom list och förställning tillvitas konungen personlig feghet, hvilken han särskildt under kriget på mångfaldigt sätt skulle hafva ådagalagt, onaturliga laster, hvilka förledt honom att nattetid stryka förklädd omkring på Stockholms gator, hycklad religiositet, visad omedelbart efter orgier, tillbragta i de mest föraktliga sällskap, medan konungen, när så föll sig lämpligt, för tillfredsställandet af sitt praktbegär plundrade kyrkorna på deras dyrbarheter. Något nytt för den, som känner samtidens smädeskrifter, innehåller denna karaktäristik icke; men den visar nogsamt det personliga hat, som besjälade författaren såväl som hans samtida meningsfränder.

Det samma kan sägas gälla de särskilda uppsatserna och fragmenterna om riksdagarna 1778, 1786 och 1792, om de svenska riksstånden och den svenska adeln, om den svenska dräktens införande, om kronobrännerierna, om Gustaf III:s förhållande till vetenskap och konst o. s. v. Några anteckningar rörande ett par af de i konungamordet invecklade äro de enda, som äga en mera personlig färg. Eljest söker man i dessa anteckningar förgäfves hvad som ger dylika skrifter sitt egentliga värde för eftervärlden: personliga minnen och notiser af den art, som ej återfinnas i offentliga handlingar. I hög grad karaktäristiska för författaren äro dock många af hans uttalanden; hans stil och framställning, ehuru deklamatorisk och öfverlastad, är ganska personlig och röjer allt igenom den bildade mannen.

Framför allt är det frihetens abstrakta ideal, begreppen om människans rättigheter och hatet mot föråldrade privilegier, som gå igen i dessa anteckningar. Den franska revolutionens idéer äro den historiska bakgrund, mot hvilken Ribbings hat mot Gustaf III aftecknar sig. Utan personlig förbindelse med de franska revolutionsmännen, hvilkas blodsdåd han längre fram lärde sig att afsky, har han, ehuru af naturen kanske mindre en svärmare än många af hans medbrottslingar, dock uppenbarligen lefvat i en exalterad sinnesstämning. Några utdrag må anföras.

»Åt frihetens helgade namn», skrifver han, »skulle jag gärna vilja tillerkänna en magisk kraft; då jag hör det uttalas, eller då jag nedskrifver det, känner jag mitt hjärta slå häftigare, och mitt blod brusa genom mina ådror.» Högt uttalar han sin ringaktning för ärfda ståndsföreträden och bördsfördomar: ej som svensk adelsman hade han velat hämnas Gustaf III:s oförrätter mot rikets första stånd. Det var ej i denna egenskap, han gjorde anspråk på sina ståndsbröders tacksamhet för sitt deltagande i den blodiga gärningen. »Jag väntar den af Eder, svenske riddersmän, såsom svenskar. Det är alla mina medborgare, jag velat tjäna, och icke en viss samhällsklass. Mitt företag har, såsom I veten, icke krönts med fullständig framgång: det gick som vid Österlandets talrika statshvälfningar: despoten föll, men despotismen stannade kvar. Jag vågade hoppas på en större ära.» — »Skynda, svenska adel», utropar han vidare, »att frivilligt uppoffra allt, som kan kallas privilegier, håll jämna steg med Edert århundrade, kasta till marken dessa titlar, dessa sköldebref, dessa ordensband, denna samhällsställning, som utkräfves såsom ett med-

födt arf. Blygens att hafva någon annan än Eder själfva att tacka för en rättighet, en social förmån, af hvad slag den vara må!» — »Låtom oss alla», heter det på ett annat ställe, »vara lika till våra rättigheter som till våra plikter! Vi voro det, då vi trädde fram ur naturens skapande hand: låtom oss förblifva det inför den lag, som skyddar och styr oss! Gemensamt må vi bära alla bördor, gemensamt njuta alla förmåner; alla böra vi visa oss ädelborna genom våra handlingar och endast hafva ett intresse: allas välgång, och en känsla: den helgade kärleken till fäderneslandet.»

Det är ur skildringen af de svenska riksståndens historia, som dessa vältaliga uppmaningar äro hämtade. Af de fyra stånden, om hvilka Ribbing på 1830-talet ännu citerar Thorilds ord: »rikets fyra obestånd,» är det, utom hans egna ståndsbröder, företrädesvis bönderna, som äga hans sympatier. Minst kunde prästeståndet påräkna hans välvilja. — Gustaf III:s så illa belönta svaghet för adeln göres till föremål för åtlöje: »Han hade en besynnerlig passion för genealogier och gamla namn», säger han. Särskildt skämtar han öfver Gustafs ofta upprepade skryt med sitt härstammande från Vasahuset. »Hans moder», heter det, »brukade säga: 'Det är besynnerligt, att min son Gustaf har så många släktingar, om hvilka hvarken hans far eller jag hade någon aning' . . . Det hade varit bättre,» tilllägger han, »om Gustaf tillhört samma familj som Olof Larsson i Bie, en upplyst och obesticklig riksdagsman af bondeståndet och, framför allt, om han följde hans exempel, än att härstamma från Vasarna, hvilka bragt till världen, jämte tvänne stora män, åtskilliga dårar, tyranner och odågor.»

De mörka punkterna i Gustaf III:s regering erbjuda mera osökta tillfällen till andra utbrott af det hat mot monarken, som glödde hos den unge frihetsvännen. Färgläggningen är så bjärt som möjligt. Brännvinsmonopolets moraliska följder skildras på följande drastiska sätt: »Städernas gator och landsvägarna voro fyllda af varelser, som genom en förnedrande druckenhet sjunkit under djurets ståndpunkt; arbetarnas verkstäder stodo öfvergifna; det var endast krogarna som besöktes. Flera brott föröfvades under några månader än förut på hela år.» Förföljelser af grymmaste art, säges det, anställdes mot dem, som öfverträdt förbudet mot enskild brännvinsbränning: »de kastades i fängelse, ruinerades, belades med bojor och skickades till kronoarbetskåren». — Ej mindre bjärt skildras missbruken med tjänstköp och befordringar. Allting blef falt: ackordsummorna för militära befordringar stego till förut ej anad höjd, »pager befordrades till lagmän; man såg majorer, som ännu ej börjat få skägg, och fänrikar, som grånat i tjänsten»; adelsbref såldes helt öppet till de lumpnaste personer. Den bekanta Schröderheimska pastoratshandeln tillskrifves mindre statssekreteraren själf, om hvars personliga egenskaper Ribbing yttrar sig med en viss välvilja, än konungen, som för sin egen och för sina gunstlingars handkassa lade beslag på detta orättfångna gods.

Ett af dessa fragment är, såsom nämndt, ägnadt åt skildringen af Gustaf III:s förhållande till vetenskap och konst. Konungen var

för ytlig för att göra något för vetenskaperna, heter det; det var endast »les arts du luxe», som i honom funno en beskyddare. Vitterhetens blomstring tillskrifves konungens önskan att, liksom Augustus och Ludvig XIV, genom skaldernas lofsånger höja glansen af sin regering och utplåna våldsbragdernas minne. Det anmärkes dock, att Gustaf III bland samtidens skalder funnit ett mindre antal slafviska smickrare än sina nämnda förebilder. »Åt friheten hade altaren alltför länge varit resta i Sverige; snillen, som värmt sig vid dess heliga eld, förnedra sig icke till att smickra tyranner eller sjunga despotismens lof.» Egentligen är det endast Leopold, som här skildras såsom en låg hofsmickrare.[1] — Bland dessa »arts du luxe» framhålles särskildt teatern, och konungens teatervurm klandras med skärpa. »Men», heter det, »huru olycksbringande dessa missbruk än varit genom förlusten af en tid, hvilken borde varit dyrbar för en konung, som hans folk icke underhöll med så stor kostnad för att sätta honom i tillfälle att tillbringa sin tid med gyckelmakare; huru ruinerande dessa kostbara nöjen än voro — lyckligt skulle dock Sveriges folk varit, om dess konung nöjt sig med att uteslutande hängifva sig åt sin smak för fester och gycklare. 70,000 svenskar, de bästa af landets ungdom, skulle icke hafva fallit i ett krig, lika orättfärdigt börjadt som illa utfördt; schavotter skulle icke hafva blodats, och fängelserna icke fyllts af nitiska patrioter.»

Öfverdrifterna i dessa skildringar ligga i öppen dag. Det samma gäller om de fragmentariska teckningarna af riksdagarna 1778, 1786 och 1792; om 1789 års riksdag, den enda, hvars protokoll bevarat Ribbings namn, föreligga inga anteckningar. I berättelsen om 1786 års riksdag ägnas särskild uppmärksamhet åt Fersens medlarerol mellan konungen och riddarhuset. Ribbing anser Fersens uppträdande hafva varit ett politiskt missgrepp; endast af vördnad för »den store mannen, den åldrige fosterlandsvännen, alla de minas vän och min välgörare», samt i känslan af sin egen ungdom hade han själf fogat sig i de halfva åtgärder, hvarmed »patrioterna», enligt hans förmenande, vid denna riksdag läto sig nöja. »Vi syntes själfva förskräckta öfver vår framgång», säger han; »ännu kände vi ej tillräckligt konungen. Vi trodde att vissa slags åtgärder skulle öfvergå 'son courage de cabinet' och vi svarade dem, som blickade in i framtiden: Han vågar icke.»

Utom en starkt färglagd skildring af de lägre ståndens demoralisation vid riksdagen i Gefle och några förut kända anekdoter, rörande Armfelts öfvermodiga uppträdande därstädes, innehåller Ribbings berättelser om denna riksdag en skrytsam teckning af riddarhusets imponerande hållning. Ribbing invaldes i bankoutskottet och blef dess ordförande. »Patrioterna hade beslutat», säger han, »att denna gång möta våld med våld; deras lugna och värdiga hållning väckte konun-

[1] Bland skalderna nämnas med längre eller kortare karakteristiker: Creutz, Gyllenborg, Kellgren, Lidner, Oxenstjerna, Paykull samt — Ribbings olyckskamrat Horn; Elers, Bergklint, Sjöberg och Silfverstolpe uppräknas äfven. Åt Bellman ägnas tvenne rader.

gens lifliga oro, och spioner med och utan ordensband voro ständigt i rörelse för att upptäcka deras hemliga planer.» Det synes som om Ribbing önskat, att det kommit till öppen och blodig strid mellan konungen och rikets första stånd.

Följande utbrott visar den unge konungamördarens fanatiserade stämning, på samma gång som det innebär en slags ursäkt för att lönmordets utväg tillgripits. »Ack, tvifvelsutan skulle det hafva varit ärofullt att midt i handgemänget under ett blodbad mellan svenskar fälla deras förtryckare, deras mördare. Jag skulle ha velat träffa honom, omgifven af sina smekungar och sina legohjon; trotsande deras hämnande svärd, skulle jag ha velat såsom försoningsoffer åt den gudinna, jag dyrkat, den så länge kränkta svenska friheten, hembära hennes grymmaste fiendes blod. Men tyvärr, där despoten kunde förutse en fara, där var man endast alltför säker att ej möta honom.»

Efter Gefle riksdag, hvarest man, enligt en samtidas vittnesbörd, redan fruktade för Ribbings onda anslag,[1] följde sammansvärjningens organisation och den ödesdigra operamaskeraden. »Man konspirerade», säger Ribbing, »vid denna tid i gathörnen såväl som i salongerna; man berömde sig däraf och visade hvarken försiktighet eller måtta; societeten vimlade af män, som ville spela Brutus.»

En stor del af sammansvärjningens hemlighet torde den gamle ränksmidaren Pechlin hafva tagit med sig i grafven; och hvem som varit dess egentlige ledare, kan nu ej bevisas. Men att Ribbing varit en af de mest verksamma vid sammansvärjningens utgrenande, kan ej gärna betviflas. »Ribbingen ville så ha det», sade hans svagare medbrottsling Liljehorn, enligt Johan v. Engeströms dagboksanteckning för d. 16 mars.[2] Äfven om man till sagans område måste förlägga den gamla berättelsen, huruledes han i det afgörande ögonblicket, då Ankarströms pistol sjönk, riktat mordskottet mot konungen — en berättelse, åt hvilken senast Fryxell sökt gifva trovärdighet[3] — så kan det ej nekas, att Ribbing mera än någon af de andra, Ankarström oräknad, förtjänar »konungamördarens» namn. Ransakningsprotokollen gifva detta vid handen, och det bestyrkes af hans egna papper, af hvilka äfven framgår, att Ribbing aldrig upphörde att anse den blodiga gärningen såsom en tjänst, bevisad åt fäderneslandet.

Den födde aristokraten grefve Ribbing kände föga den dittills tämligen obekante Ankarström. Han karakteriserar honom i sina anteckningar såsom en »obscur person» och såg i honom endast fanatikern, som, ledd af personligt hat, ställde sitt hämnande vapen till mera upplysta revolutionsmäns förfogande. Sedan Ankarström såsom subaltern vid gardet, där han någon kortare tid varit Ribbings kamrat, lämnat krigstjänsten, hade han »vanligen lefvat på landet med sin familj på sin egendom ej utan ett visst välstånd, hvilket syntes böra hos honom

[1] Se Nordins dagbok, sid. 275.
[2] Hist. anteckn. utg. af Montan, s. 168.
[3] Se Sv. Litteraturtidskrift 1872: 572 och Fryxells bidrag till Sv. Hist. efter 1772, s. 189.

aflägsna hvarje tanke på förtviflade företag. Han var liten till växten, hade ett vackert och mildt ansikte; ingenting antydde hos honom hvarken partiledaren eller den farlige mannen, framför allt icke konungamördaren.» Ankarströms oförsonliga hat mot Gustaf III hade, såsom bekant, såväl som Ribbings, personliga anledningar; till dem kommo dock äfven hos honom politiska. »Han hade ledsagat öfverste Hästesko till schavotten, han hade sett hans dödsstraff och svurit att hämnas hans blod.» »Det synes», säger Ribbing, »som om han glömt allt annat och som om endast hatet och hämdtörsten fyllt hans själ. Ingen politisk tanke ingick i hans mordplan. Må andra skickligare än jag, sade han, ordna de förhållanden, som blifva följden af min handling; må de gifva Sverige en bättre författning och göra slut på revolutionen! Jag begär icke ens att få njuta frukterna däraf: endast jag får hämnas, gör det mig ingenting att förgås på fläcken. Länge erbjöd han sin arm åt de talrika missnöjda, som i början ej hade nog förtroende för honom och icke ansågo honom vara i stånd till ett dylikt företag. — För öfrigt», tillägger antecknaren, »funnos en mängd sådana som han; man skulle kunna nämna tjugu entusiaster, som högt berömde sig, att de skulle hafva gjort sammaledes.»

Så lyder Ribbings teckning af den egentlige konungamördaren. Af en påbörjad karaktäristik af hans medbrottsling och ungdomsvän grefve Claes Horn, som jämte Ribbing utgjorde sammansvärjningens högaristokratiska element, finnes endast ett par rader i behåll. Sympatisk är hans skildring af den unge baron Ehrensvärd, »som var full af brinnande kärlek till fosterlandet och friheten» och som, enligt Ribbings ord, »öfvergaf allt, t. o. m. den utsikt till kärlekslycka, som nyss öppnat sig för honom, i hopp att kunna rädda sitt fädernesland. Han var», heter det, »mindre invecklad i sammansvärjningen än hundra andra, hvilkas namn aldrig förråddes. Det var Liljehorn, som angaf honom.»

Om Liljehorn äro däremot antecknarens uttalanden desto mindre välvilliga. Denne hade, enligt Ribbings åsikt, endast sin egen fördel i sikte: frågan gälde för honom, om det skulle vara fördelaktigast att vid konungens död få ställningen af en »præfectus praetorii,» eller att försäkra sig om konungens gunst genom att röja hemligheten. Han valde det senare och hängaf sig åt den illusionen, att han därför borde blifva kungligt belönad. »Med förvåning erfor han, att den biljett, som han skrifvit till konungen maskeradaftonen, i stället skulle blifva anledningen ej blott till hans medbrottslingars, utan äfven till hans eget fall. Modet öfvergaf honom alldeles, han kastade sig i prästernas armar, tillbragte sin tid i fängelset med att ångra sig och gråta, sjöng med hög röst psalmer och ansåg tydligen, på sin själasörjares uppmaning, att han ej kunde göra fred med Gud på annat sätt än genom att angifva så många som möjligt.»

»Helt annorlunda», fortsätter antecknaren, »uppförde sig den ädle Bielke. Innan han hunnit blifva arresterad, förfogade han själf öfver sitt öde. Han tog gift, det starkaste och till sina verkningar plågsammaste af alla gifter. Den präst, som tog hand om hans

sista timmar, sökte förgäfves afpressa honom någon bekännelse om sina medbrottslingar. Tror ni på allvar, sade Bielke, att man förvärfvar himlens nåd genom att uppföra sig fegt och lumpet på jorden? ... Bielke dog under de grymmaste plågor, men, enligt prästens egen utsago, utan fruktan, utan samvetskval, med ett lugn och en sansning, som visade det mest heroiska mod. Ända till sista ögonblicket bevarade han sina sinnens fulla bruk; redan klockan 10 f. m. hade han intagit giftet, men afled icke förrän klockan 4 e. m.»

Vidare erinras om den ofrälse man, auditör Örner, som i fängelset följde Bielkes exempel att taga sig själf af daga och liksom han blef begrafven i galgbacken, ehuru ransakningen ej bevisat någon brottslighet. »Örner var en frihetens vän», säger Ribbing, och bemärkt bland »patrioternas» parti. Han blef arresterad på en lös angifvelse att hafva fällt yttranden, som antydde någon delaktighet i vårt företag. Jag känner icke, hvad man tillskrifvit honom för andel däri; han var icke använd af mig, som icke kände honom. Man säger, att han hade mäktiga fiender i polisen.» »Emellertid», anmärker antecknaren, »gjorde man hvad man kunde, för att hölja Örners öde i mörker: det var i konungens och hans favoriters intresse att på adeln ensamt kasta hela sammansvärjningens ansvar».

I dessa anteckningar göres, såsom det synes, ingen hemlighet af, att deras författare varit en af sammansvärjningens hufvudmän. Oaktadt hans bekännelse inför domstolen, hvilken afsåg att borttaga alla misstankar om en större utbredning af sammansvärjningen,[1] framgår af dessa yttranden att vida flera, än som därför ställdes till ansvar, varit inveckalde. I direkt strid med dessa uttalanden står hans förklaring i slutpåminnelsen mot aktors påstående,[2] att han hvarken befordrat mordet med råd eller gärning, och att hans enda brott legat däri, att han af tvänne personer undfått förtroende om det brottsliga förehafvandet och underlåtit angifva dem.

Genom ögonvittnens och andra samtidas berättelse såväl som genom ransakningsprotokollen är Ribbings förhållande maskeradaftonen samt under dagarna närmast före och efter den 16 mars nogsamt bekant. Hans papper upplysa därom intet, och här torde vara tillräckligt att hänvisa till C. Hamiltons, G. Löwenhielms, Armfelts, Des Cars' m. fleras berättelser. Äfvenså äro skildringarna af konungamördarnas lif i fängelset och mildringen i deras behandling, sedan förmyndarestyrelsen kommit till makten, allmänt kända. Många samtida äfven bland dem, som ej kunde misstänkas för sympati med konungamördarna, hafva yttrat sig med en viss välvilja om den 27-årige högmålsbrottslingen, en välvilja, som stärkts genom hans uppträdande inför domstolen. Så t. ex. Nordin och Liljensparre; L. v. Engeström säger: »Ribbingen var karlaktig, men Horn en dålig och svag brotts-

[1] Uttryckligen nämner han såsom alldeles obekanta med mordplanen sin vän Knut Kurck, Fersen, Brahe, De Geer, Lantingshausen m. fl. jämte »forna kamrater vid gardet eller vänner». (Ransakn. protokoll. s. 11; jfr ofvan sid. 2, not.).

[2] Ibm, sid. 439.

ling».[1] Nekas kan icke, att Ribbings bekännelse inför rätta gör ett visst intryck af ett manligt och ridderligt väsen, på samma gång som dess form fördelaktigt utmärker sig ej blott framför Ankarströms skrifter af samma anledning, hvilka röja ofullkomligheten i dennes bildning, utan äfven framför Horns, Ehrensvärds, Liljehorns med fleras mer och mindre omogna, sentimentala och deklamatoriska utgjutelser.

För ingen torde större krafter hafva varit verksamma med afseende på utverkandet af en lindring i domen än för grefve Adolf Ribbing. Hans moder och hennes beundrare, baron Gustaf Mackleau, med hvilken hon tvenne år senare ingick nytt äktenskap, lämnade inga medel oförsökta att rädda honom. Omsider den 15 augusti afgaf hertigen-regenten den bekanta märkliga förklaringen, att han på dödsbädden lofvat konung Gustaf, att benåda de i sammansvärjningen invecklade till lifvet, och att Ribbings och Horns, Liljehorns och Ehrensvärds dödsstraff på denna grund komme att förvandlas till evig landsflykt: »börande de genast från ett förolämpadt fäderneslands gränser afföras utan allra minsta hopp att dit någonsin mera få återkomma; varandes dem äfven vid nu undsluppna lifsstraff förbjudet någon slags ansökan därom våga göra.»

Natten till den 16 augusti affördes fångarna under bevakning till Danmark. Tvenne af dem funno där för framtiden sitt hem, nämligen Horn och Ehrensvärd; Liljehorn tillbragte större delen af sina återstående dagar i norra Tyskland. Ribbing gick växlande öden till mötes, och det dröjde länge, innan han under sin långa återstående vandring fann en varaktig stad.

* * *

Efter någon tids vistelse i Köpenhamn styrde Ribbing sin färd till Paris, men åsynen af skräckväldet blef äfven honom, den ifrige frihetsvännen, outhärdlig. 1793 finna vi honom i Schweiz, och i ett bref till sin frände Knut Kurck uttrycker han sin fägnad att hafva sluppit ifrån »de blodtörstiga och därtill slafviska vordna fransoserna, som träla under den grufligaste despotism och hafva förvandlat sitt gudomliga land i en blodsölad bödelshåla, alldeles inhabitable för en frihetens och mänsklighetens vän.» I Schweiz tillbragte Ribbing sin tid angenämt i sällskap med sin moder och baron Mackleau, nu hans styffader, och mottogs gästvänligt på Coppet hos den berömda författarinnan M:me de Staël. Han vistades där tillsammans med Benjamin Constant och Math. de Montmorency, den sistnämnde liksom Ribbing en frihetsvän, som flytt undan frihetsyrans följder. Ribbing räknades snart bland M:me de Staëls många beundrare, och det synes, som om hans beundran ej varit af uteslutande platonisk art. Det var hon, som gaf Ribbing namnet »le beau régicide», under hvilket han efter några år syntes i Paris' salonger. Med henne underhöll han länge en liflig brefväxling, och den dag kom, såsom vi skola se,

[1] Se Nordins dagbok, sid. 237, L. v. E:s minnen II, 185.

då han anlitade hennes medverkan för att få återvända till sitt fädernesland.

Men, oaktadt tjusningen af lifvet på Coppet, blef äfven Schweiz för bullersamt för landsflyktingen. Republiken hade oroliga grannar, och dess område öfversvämmades af politiska flyktingar af alla slag. I oktober 1794 finna vi Ribbing i Hamburg i sin mors och styffars sällskap på väg till Danmark, hvarest han genom deras frikostighet vid följande årets början blef ägare af landtgodset Aldershvile på Seland, beläget ett par mil från Köpenhamn i Gladsaxe socken. Till sin nyssnämnde vän Knut Kurck skref han därifrån i januari 1795 ett jublande bref, fullt af glädje öfver sin nya ställning, sin vackra egendoms belägenhet, landets lyckliga förhållanden och de styrandes och innevånarnas utmärkta välvilja, oaktadt, enligt hans uppgift, vanmäktiga försök gjorts att förfölja honom. Han njöt, säger han, af att »för första gången i sin lifstid befinna sig i ett land, där han med fullt skäl kunde berömma regeringen»: Colbjörnsens förvaltning hade »krossat den aristokratiska hydran». Han utbytte i Danmark namnet Bing, som han någon tid burit, mot Fredriksson. Några månader senare skrifver han till samma vän: »Får jag lefva här i stillhet och frid, så finnes ingen lyckligare människa än jag.»

Allt detta oaktadt, blef Ribbings danska idyll af kort varaktighet. Underrättelserna om hans öden från den närmast följande tiden äro sparsamma, och anledningarna till hans täta ombyten af vistelseort angifvas icke i de källor, som varit oss tillgängliga. Redan 1796 finna vi honom i Paris, där han visade sig i den eleganta världens salonger och synes hafva fört ett angenämt och sorglöst lif, frikostigt understödd af sina anförvandter i Sverige. Lars von Engeström berättar från sitt besök i Paris 1797, att Ribbing blifvit anledning till en äktenskaplig tvist mellan makarna Staël. »En af de få gånger», säger Engeström, »Staël visat sig som herre i sitt hus, var i anledning af Ribbing».[1] Ett enskildt bref från hans kusin Fredrik Kurck, dateradt Paris 1798, skildrar Ribbings stämning vid denna tid såsom glad och munter: »Hans humeur är mycket adouceradt med ganska liten böjelse för disputer och nästan ingen för politique . . ., han passerar sin tid bekymmerslöst och roar sig par conséquent på bästa sätt».

1799 knöt Ribbing äktenskapets band med Adèle Billard d'Aubigny, hvars bekantskap han lär hafva gjort redan under sin vistelse i Schweiz. Äktenskapet blef lyckligt. I sina bref prisar han ofta sin hustrus förträffliga egenskaper. Den son, som 1802 föddes åt makarna de Leuven (Löwen) — detta namn, sin moders, hade Ribbing nu antagit — blef hans ålderdoms stöd, isynnerhet sedan hans hustru under kolerans härjningar i Paris i början af 1830-talet aflidit, och sedan det ekonomiska oberoendet under de första årtiondena af hans landsflykt förvandlats till fattigdom.

[1] »Fru Staël blef kär i Ribbing. Staël ville ej se honom i sitt hus. Hon öfvertalade Carletti (toskanske ministern) att bjuda honom till en assemblée, men Staël förklarade Carletti i mitt, sitt och Löwenhielms namn, att därest han kom, komme vi ej.» (Engeström, Minnen, I, 258.)

För sin moders penningar köpte Ribbing egendomar. Han var ägare till »slotten» Brunois i Loire-dalen, Villers-Hellon nära Villers-Cotterets och Quincy. De båda förstnämnda såldes snart, men länge bodde han omvexlande på Quincy och i Paris. »Det lugna och tillbakadragna lif», skrifver han 1816, »som jag fört under så många år, skild från hvarje politiskt meningsutbyte, sysselsatt med att fredligt sköta mina trädgårdar, åkerfält och vingårdar, hade icke kunnat skaffa mig en enda fiende, och jag kunde räkna på några goda och trogna vänner.»

Ett afbrott i denna lugna tillvaro gjorde Ribbings besök i Sverige 1809. Revolutionen detta år hade gjort de styrande fördragsammare mot antigustavianerna. Oaktadt hotelsen om lifsstraff t. o. m. för en ansökan af de landsförvista att få återvända, erhöll Ribbing tillåtelse att besöka sin moder på hennes egendom Ström, belägen i Bohuslän. Ännu i början af 1810 fortsatte han, enligt sitt eget uttryck, sitt »fredliga lif i Bohusläns berg», men kort därefter lämnade han för alltid fäderneslandet. Han återsåg aldrig sin så högt älskade moder. Hon afled i början af 1813. I rörande ord klagar han öfver att ej hafva kunnat bringa någon tröst åt hennes sista dagar och bereda några ögonblicks glädje åt slutet af det lif, »som han så mycket bidragit att förbittra».

Tanken att få återvända till Sverige sysselsatte under åren 1812—15 lifligt Ribbings sinne. På trappsteget till Sveriges tron stod numera revolutionens son, »le généreux Béarnais, le futur Henri de la Suède, sorti du pays et, je soutiens, de la race du grand, du bon Henri de la France», såsom Ribbing nämner kronprinsen af Sverige i ett af sina bref till madame de Staël.[1] Hon vistades, såsom bekant, 1812 i Stockholm, predikande sitt korståg mot Napoleon; på hennes inflytande öfver sin snillrike landsman trodde Ribbing sig kunna räkna, och i spirituella bref anropade han, med minnet af gamla förbindelser, henne att utverka tillstånd för honom att återvända. Äfven hans moder, sedan vistelsen i Schweiz bekant med den snillrika författarinnan, förenade sina böner med hans.[2] I hofkansleren Wetterstedt, gift med en släktinge till Ribbing — grefvinnan Wetterstedts mor hette Taube och var hans kusin — väntade han finna en förespråkare. Löften om att ej blifva glömd synas ej hafva uteblifvit, åtminstone om att i svensk tjänst finna användning; men det stannade vid obestämda förespeglingar. När kronprinsen af Sverige och Wetterstedt 1814 vistades i Paris, hoppades Ribbing, synes det, att kunna utverka en förändring i sitt öde; men han lyckades ej sammanträffa med någondera. Wetterstedt, så väl som andra svenskar i officiel ställning, undveko honom, såsom helt naturligt var under dåvarande förhållanden. Bittert klagar Ribbing i sina bref öfver Wetterstedt, på hvars vänskap han trott sig kunna räkna, och som han vid dennes första besök i Paris »infört i societeten». Ännu 1815, sedan Norge blifvit förenadt med Sverige, dyka planerna att återvända till norden

[1] Se Brinkmanska Ark. II, 243.
[2] Se ibm, sid. 248 o. f.

åter upp. I Kristiania tänkte han någon gång på att möjligen finna en fristad: längesedan hade han fått nog af »l'esprit et la grâce du midi».

Oaktadt det ekonomiska betryck, som efter moderns död började göra sig kännbart för Ribbing delvis till följd af Sveriges olyckliga växelkurs, hvilken förminskade hans arf till en tredjedel, umgicks han 1814 med tanken på att köpa en ny egendom i Touraine — han synes då hafva sålt Quincy. Han hade då vistats hos sin vän grefve de Chousy på slottet Lilleverd och fått ett fördelaktigt egendomsanbud. Uteblifna penningeremisser omintetgjorde dock handeln, och klagomål öfver »res angusta domi»[1] blifva från denna tid ett stående tema i landsflyktingens bref till hans anförvandter i Sverige.

* * *

De stora världshändelserna bidrogo äfven till förbittrandet af Ribbings under republiken och kejsardömet relativt sorglösa tillvaro. Bonaparte hade han hatat, enligt sina egna ord, lika mycket som Gustaf den tredje. Han gladdes öfver Napoleons fall och öfver Frankrikes befrielse från »den mest olycksbringande och blodiga despotism, som världen skådat». Men de nya förhållanden, som restaurationen medförde, voro honom ej mera välkomna, och han började känna sin ställning på ett helt annat sätt osäker under Bourbonernas nya regemente än under kejsardömet.

Lifligt har han i ett bref från 1814 skildrat sina intryck af sakernas nya ordning. Skildringen utgör ett prof på Ribbings stilistiska gåfva och spirituella brefstil och kan förtjäna att bevaras. Han fann att hans nya landsmän voro »homines ad servitutem parati; vår senat skulle genom sin feghet kunna väcka en ny Tiberii afsmak . . . På samma boulevard, där man för några veckor sedan med full hals skrek: A bas les Moscovites! då fångarna återvände, har jag sett folket kyssa ryssarnas stöflar och hört ropas: Vivent les Russes, vivent les ennemis! Man var så i farten att ropa lefve, att man under Porte S:t Denis skrek: Vive Louis XIV! en bön, som var svår att uppfylla . . . De goda gamla, tappra rojalisterna krypa nu, pudrade som förr, fram ur sina gömslen, där de hållit sig obesmittade under 25 år, och störta sig åter in i världsvimlet med alla sina fördomar, hvilka vunnit ökad styrka genom långt lidande och oförsonligt hat. De se egendomliga ut med sina förtorkade ansikten, sina små stekspett vid sidan och sina Ludvigskors, hängande i de längsta möjliga band,

[1] Uttrycket, användt redan 1812 i bref till fru Staël, förekommer äfven i ett bref 1829 till K. Kurck, tryckt i Ahnfelts »Ur svenska hofvets och aristokratiens lif». Genom missläsning af *angusta* för *augusta* har utgifvaren ansett sig kunna öfversätta uttrycket med »högmålsbrottet därhemma» (!) och skildrat, huruledes samvetskvalen däröfver hotade kväfva Ribbing! Ej mindre anmärkningsvärd är samma utgifvares djärfva slutsats, »att starka drycker spelat en rol vid upphetsningen till illgärningen den 16 mars», på grund af det i samma bref förekommande uttrycket »plus de bon vin, plus d'excès qui nous damnent». (IV, 161).

medan de skynda, så vidt åren tillåta, genom alla gator, som leda till Tuilerierna.»

Äfven i ett följande bref (1816) ger han en bjärt färglagd teckning af de tilldragelser efter restaurationen, som blifvit nämnda »la terreur blanche». Det glada lifvet i Paris fördystrades genom ständiga »fêtes expiatoires», uppresande af grafmonument och hållandet af själamessor. »De återvända emigranterna», säger han, »som aldrig gjort något annat för de legitima furstarna än att fly med dem och som nu gjorde så mycket väsen af sin tillgifvenhet och trohet, kände till största delen ingen annan kärlek än till ämbeten, dekorationer och penningar . . . Det är dessa rojalister icke nog, att ohyggliga massmord föröfvats i södra Frankrike, att officerare, generaler, och marskalkar blifvit förda till döden, och att andra drifvits i landsflykt, blifvit ruinerade eller inspärrade. De hungra och törsta alltjämt och klaga, att man icke gifvit dem något färskt kött sedan marskalk Ney's.»

Då detta sista bref skrefs, vistades Ribbing ej längre i Paris. Med sin familj hade han i slutet af 1815 slagit ned sina bopålar i Bryssel. Det var för andra gången, så syntes det honom, som han dragit ut i landsflykt. Den nya landsflykten var dock frivillig. Den nya regimen i Frankrike hade ej vållat honom direkt något obehag, och, oaktadt de sura miner, som gjordes »le régicide» af återvändande rojalister, hade dock inga hinder ännu lagts i vägen för hans vistelse i Paris. »Men», säger han i samma bref, »sedan lång tid tillbaka vantrifdes jag i Paris. Sedan jag sålt min egendom, saknade jag sysselsättning, och jag börjar bli gammal. Jag behöfver lugn och trygghet för min person, och Frankrike erbjuder ej längre sådant för någon. Vi omgåfvos af svärmar af polisspioner, man gjorde arrestationer till höger och vänster rundt omkring mig, flera af mina vänner blefvo förföljda, kastades i fängelse eller landsförvistes.»

Fem år räckte Ribbings vistelse i Bryssel. För utkomstens skull började han här den publicistiska verksamhet, som under nästan hela hans återstående lif skulle blifva hans sysselsättning och skaffa honom nödtorftigt uppehälle. Han blef till en början medarbetare i tidningen »Le nain jaune», och öfvergick sedan till redaktionen af tidningen »Le libéral», som understöddes af betydande personer i Belgien och som efter en rekonstruktion och under den nya titeln »Le vrai libéral» efter 1817 vann en betydlig spridning. Med dessa redaktionsbestyr var Ribbing ifrigt sysselsatt, men hans verksamhet var anonym och hans namn syntes ej bland medarbetarnas. Hans ekonomiska ställning förbättrades till följd af det sistnämnda bladets stora spridning, men han kände sig föga tillfredsställd med sin lott. »Jag har ej alldeles», skrifver han 1817, »som de fördömda hos Dante, öfvergifvit allt hopp, men det är bittert att äta landsflyktens bröd, och det förtjänas med svårighet och i små portioner.» Han kallar sig »pauvre amant éconduit de la liberté». Fortfarande var han »en svuren fiende till förtryck och despotism af alla färger, så väl af kejsardömets gröna eller monarkiens blå som af Robespierre's trikolor». — »Le vrai libéral» hade i grefve de La Ferté, en af Belgiens magnater, sin beskyddare;

till Ribbings umgängesvänner i Bryssel hörde den från kejsardömets tid bekante publicisten Regnault de S:t Jean d'Angely, hvilken liksom Ribbing undan restaurationens »hvita skräckregering» sökt en fristad i Bryssel.

»Le vrai libéral» var till sin tendens antilegitimistisk, och den heliga alliansens syften klandrades där ofta bittert. Ribbings publicistiska verksamhet i denna tidning torde mest hafva bestått i uppsatser och referat rörande nordiska förhållanden, hvarvid han hade fördelen af anvisningar från sin gamle vän Signeul, — »le bon et brave Signeul» kallar han denne omtvistade svenske diplomat, då anställd såsom svensk minister i Hamburg. En gång, om icke oftare, har han i en artikel tagit till orda mot de franska och engelska legitimistiska tidningarnas angrepp mot Karl XIV Johan. Vid dennes tronbestigning fästade han stora förhoppningar, äfven för egen del; och alldeles oafsiktligt var det väl icke, som han 1818 till Sverige öfversände den nämnda tidningsartikeln till Karl Johans förhärligande. Han trodde sig kunna hoppas på en förändring i sitt öde i sammanhang med andra nådebevisningar vid den nye konungens kröning. Förhoppningarna att få återvända till Sverige svekos; men konungen visade sin välvilja genom att anvisa honom den frikostiga gåfvan af 3000 fl.

Denna kungliga gåfva, hvarom underrättelse ingick genom Signeul, väckte Ribbings lifliga förvåning, och han begärde af Signeul förklaring öfver dess betydelse. »Hvad jag skrifvit», säger han i ett bref med redogörelse för denna underhandling, (1820) »var väl ibland efter Signeuls meddelanden, men alltid efter egen öfvertygelse, och jag ville ingalunda binda mig för framtiden. Min penna var visserligen af ringa betydenhet, men åtminstone var den ännu osåld och skulle aldrig låta besticka sig.» Signeul lugnade hans farhågor i fråga om förbindelse för framtiden; det vore endast fråga om ett ynnestbevis från högsta vederbörande. — Olyckligtvis kom endast en ringa del af detta kungliga understöd i Ribbings händer; största delen innehölls, honom oåtspord, af hans fordringsägare i Sverige, bland hvilka hans ungdomsvän Knut Kurck synes hafva varit den minst ömhjärtade.

Samtidigt med denna delvis svikna förhoppning drabbades Ribbing af en vida större olycka: han blef i juni 1820 på grund af sin publicistiska verksamhet formligen utvisad ur Belgien till följd af en framställning af konung Fredrik Wilhelm III i Preussen. Själf har han på följande sätt redogjort för därmed förknippade omständigheter[1] och på samma gång för arten af sin publicistiska verksamhet i Bryssel.

»Med en tre tusen läsare i världen, hvardera betalande 54 fr. om året, hade vi en rörelse af mer än 150,000 fr., hvaraf hälften ungefär var en vinst. En stor och mäktig herre i Tyskland hade väl funnit för godt förklara oss krig. Vårt verk var af en natur att ej kunna lagligen antastas. Våld var alltså nödvändigt att använda. Allt var

[1] I bref till C. Kurck 4/7 1820. Brefvet är, förmodligen af försiktighet, ovanligt nog skrifvet på svenska. Ordalagen äro äfven, såsom synes, försiktigt valda.

förutsedt utom våld, men denna de storas ultima ratio förbjuder sig sällan den mäktige mot den svage. Genom ett litet kabinettsbref blef vårt verk ej allena förbjudet i den stora, honom egna staten, utan äfven förbjudet att durchpassera till andra länder norr och öster ut. I denna drabbningen lämnade vi flera hundra af de våra på platsen; förlusten var högst ömmande. Men inom tvänne månader var allt åter ersatt på andra håll, och så stark var efterfrågan efter våra blad i Tyskland, att ett sällskap nedsatte sig i den staden, jag bebodde, afskref hvad ej tryckt kunde cirkulera, försände och utdelade det i manuskript och fann ännu vid denna långsamma operation sin räkning. Allt började åter att gå förträffligen för oss, våra skulder betaltes och en ny utdelning skulle just gå för sig vid denna sommartermin. Vi gingo alltid med grundlagen i hand, talade sanning, kraftigt, men utan hårda uttryck eller illvilja. Vi hade en ansvarande man, hvars namn och person stod i borgen för oss. Att man ej var allmänt missnöjd med oss, bevisar bäst kronprinsens uppförande i det landet, jag var, som, då vi för någon tid sedan förlorade vår vän och medarbetare A., ändtligen återkallad till sitt fädernesland, skickade honom tiotusen fr. Samma herre var ej i staden vid min afresa, men kom dit några dagar efter, och skickade genast i vårt hus sin adjutant för att underrätta sig om det obegripliga steg, som tagits emot oss två, och för att högeligen förklara sitt missnöje öfver ett så våldsamt och mot grundlagen direkt stridande företag. Mig personligen blef af de höga försäkradt, att ej minsta förebråelse kunde mig för mitt uppförande göras, men att ordres voro precisa etc. Det stora europeiska ministeriella utskottet kunde ej tåla, att ännu midt i denna världsdelen man skref med frimodighet; och för att undertrycka ett blad, som aldrig kunde lagligen fällas, ännu mindre köpas, var ej bättre medel tillhanda än det, som togs mot de två personer, som allena fullföljde planen att ovillkorligen, utan fruktan, skrifva sanning.»

* * *

För tredje gången således landsflyktig! Vid 55 års ålder måste Ribbing ånyo söka ett hem för sig och de sina och en verksamhet, som kunde lifnära dem. Han hade intet val: han beslöt att återvända till Frankrike, där förhållandena nu voro lugnare, och »la terreur blanche» gått förbi. Hans första tanke var att i en undangömd landsbygd tillbringa sina återstående dagar. Han styrde från Bryssel — till en början utan sin hustru; hon kunde ej följa honom vid den brådstörtade afresan — sin färd till Villers-Cotterets i Loiredalen, där han hos gamla vänner, egare till slottet Villers Hellon, rönte ett välvilligt mottagande. Platsen var honom välbekant; såsom nämndt är, hade han i början af sin vistelse i Frankrike varit ägare af detta »château», där han nu, en ensam flykting, sökte sin undangömda fristad hos M. Collard, till hvilken han försålt det. Han hyrde sig där för någon tid i slottets omgifning en anspråkslös bostad och hade jämte sin familj i Villers-Cotterets sitt hem något öfver ett år, till hösten 1821.

Men de små besparingar, han medfört från Bryssel, hopsmälte småningom; han fann nödvändigheten att för sin utkomst och sin sons framtid lämna det lugna lifvet och beslöt att i det bullrande Paris ånyo fresta lyckan. Uppmaningar därtill och förespeglingar om fördelaktig anställning hade icke saknats: Ribbings personlighet hade ännu, synes det, i behåll något fängslande och ovanligt. »Vous êtes fait», skrifver en af hans vänner från denna tid, »malgré vos cinquante ans, pour embellir la societé, pour y plaire et pour obtenir parmi les hommes, quand ils sont humains, toute sorte de succès».

Den ställning, som han där lyckades vinna, var dock föga lysande och räckte jämt och nätt till en tarflig bärgning för dagen. Han lyckades finna anställning såsom öfversättare och redaktör för utrikesafdelningen i det stora franska dagbladet »Le courrier français», och var därjämte några år medarbetare i ett biografiskt samlingsverk samt i »Journal de voyages, découvertes et navigation moderne». Ett glädjeämne i denna hårda kamp för tillvaron voro för Ribbing hans son Adolfs första litterära framgångar och dennes bekantskaper i den litterära världen. Bland dem var Alexandre Dumas d. ä., som äfven blef den äldre Ribbings vän och i sina memoirer ägnat honom ett sympatiskt eftermäle.[1] »Utom min gode Adolf», skrifver Ribbing 1830, »skulle jag förmodligen ej längre finnas kvar i världen. Genom inkomsten af sina dramatiska arbeten bidrager han till vårt tarfliga uppehälle».

Sedan Ribbing, redan hunnen öfver ålderdomens gräns, mistat sin hustru, hade han i sin sons nya hem — denne gifte sig 1838 med Eugenie de Planard, dotter till en »archiviste au Conseil d'Etat» — omvårdnad och trefnad på sin ålders sista dagar. Småningom blef den gamle främmande för Sverige och för sina gamla förbindelser. Endast genom »Hamburger Correspondenten», hvars notiser han öfversatte för »Le courrier français», erhöll han underrättelser från Sverige. Brefväxlingen med Claes och Knut Kurck synes hafva afstannat med 1820-talet. Endast genom tillfälligheter erhöll han underrättelse om dessa ungdomsvänners död. Under sina sista år trädde han i brefväxling med deras yngre broder, friherre Fredrik Kurck. Hans bref till denne, mest rörande ekonomiska angelägenheter, äro i någon mån upplysande för kännedomen om Ribbings sista lefnadsår.

Årtionden förflöto, utan att han hade personlig beröring med någon landsman; bruket af modersmålet i tal och skrift blef honom småningom främmande. Franskan var sedan ungdomsåren hans andra modersmål, och han skref det ej endast korrekt, utan elegant. Med Sveriges officielle representant i Paris, grefve Löwenhielm, kunde han af naturliga skäl ej underhålla någon förbindelse: sedan ungdomsåren

---

[1] Se Dumas, Mémoires (2:de éd.) II: 215 o. f., III: 110 m. fl. st. Under sina första år i Paris umgicks Dumas, tillföljd af sin intima bekantskap med den unge Adolphe de Leuven, i hans faders hus, som då ännu med en viss gästfrihet oaktadt de små tillgångarna stod öppet för familjens vänner. — Den berömde romanförfattarens uppgifter rörande Ribbings öden böra dock ej anses som en historisk källa.

hade förhållandet dem emellan varit fientligt. Löwenhielm hade i ungdomsåren varit Ribbings kamrat och kände honom, enligt sina egna ord, såsom en »lång, stel, högfärdig, argsint och hämndlysten man».[1] Om sina samtidas öde erhöll den gamle endast sparsamt underrättelser. Först 1838 erfor han sin ungdomsvän och olyckskamrat grefve Claes Horns död: den hade inträffat redan 1823. Han anmärkte då, att han själf var den ende öfverlefvande af »de förskräckliga männen från 1792, som varit erkearistokrater enligt någras mening, jakobiner enligt andras». Med glädje hade han i en tysk tidning sett Hans Järtas namn 1839. Så litet kände han denne ryktbare mans historia, att han bad helsa honom, att, »liksom han själf ej skiftat färg, han var säker på, att Järta ej heller gjort det».

Länge njöt Ribbing en obruten helsas förmåner. Ännu vid 71 års ålder skref han, att han ej kände någon ålderdomsbräcklighet eller kroppsliga plågor; och ännu flera år efteråt tillryggalade han dagligen flera gånger de fem trapporna till sin bostad och de fyra till tidningsbyrån, där han hade sitt dagliga arbete. Ända till sitt sista lefnadsår tillhörde han redaktionen af »Le courrier français»; och ehuru han själf länge märkt, att hans krafter börjat svika vid arbetet, var det ej till följd däraf, som han sitt sista lefnadsår lämnade sin anställning, utan på grund af tidningens ombyte af ägare. Tanken på den förvandling, som enligt naturens ordning ej kunde dröja länge, sysselsatte honom dock, och han yttrade sig därom såsom en man, som ej glömt det adertonde århundradets skeptiska läror. »Jag kryper in», heter det i ett bref från 1835, »som snigeln i skalet och afvaktar utan fruktan och utan önskan om dess påskyndande den stund, då min odödliga själ skall flyga mot okända rymder och gå en ny bestämmelse till mötes, något som jag mycket önskar; eller också det ögonblick, då jag måste åt elementerna lämna alla de atomer, hvaraf min varelse består, en sak som, oaktadt allt hvad prästerna säga däremot, endast är allt för möjlig.»

Omsider den 1 april 1843 slutade den gamle landsflyktingen sina dagar, 78 år gammal. Till det sista bibehöll han sin viljekraft oförminskad och utöfvade den stränga faderliga myndighet, inför hvilken hans närmaste voro vana att böja sig. Dödsorsaken var, sade hans läkare, att »lampan slocknat af brist på olja». Den katolske präst, som hans sonhustru eftersändt, vägrade han mottaga; han dog såsom protestant och i »impénitence finale», såsom det franska katolska uttrycket lyder. Under sin sjukdom hade han upprepade gånger anträffats afsvimmad på golfvet, sedan han nattetid, förföljd af oroliga drömmar, störtat upp ur bädden. Äfven under sin helsas dagar lärer han ha plågats af dylika hallucinationer.

Var det månne minnena från ett oroligt förflutet lif, som i nattens tystnad trädde fram för den gamles själ? Samtiden trodde så. I den polisrapport rörande Ribbings sista dagar, som Löwenhielm anskaffat,

---

[1] Enligt en anteckning af Fryxell, befintlig på Löwenhielmska godset Long i Vermland.

antagligen för att erhålla full visshet, om Ribbing efterlämnat några papper, och ur hvilka ofvanstående notiser äro hämtade, uttalas den förmodan, att »le passé politique de M. Ribbing agissait quelques fois sur son imagination». Löwenhielm, och efter honom Fryxell, hafva med stöd af denna polisrapport ytterligare broderat på samma tema: Ribbing skulle hafva varit plågad af de grufligaste samvetskval; syner af benrangel och hufvudlösa skepnader skulle hafva förföljt honom, Gustaf den tredjes blodiga skepnad, ridande på en svart häst, skulle hafva i drömmen väckt hans fasa.

Ingen vet, huru mycket som är sanning af dessa antaganden. Visst är, att man i Ribbings hela lif, såväl som i hans efterlämnade papper, förgäfves söker spår till ånger öfver hans delaktighet i konungamordet. Bitterheten mot konung Gustafs minne förblef hos honom intill ålderdomen den samma. Han såg i honom den man, som mer än någon annan skadat sitt fädernesland. På gamla dagar väckte det hans förvåning, att eftervärlden börjat göra rättvisa åt Gustafs minne på ett sätt, som han ej kunnat ana. Han fann det underligt, att man kunde betrakta såsom »en hjälte eller en halfgud» den, som samtiden, enligt hans åsikt, föraktat och hatat. »Denne man», utbrister han i ett bref, »som med sorger och förödmjukelser öfverhopat min faders sista dagar och kanske bidragit till hans död, denne man, som ryckt ifrån mig min älskade för att lägga henne i en af sina gunstlingars armar, denne man, som förstört mitt fäderneslands frihet och varit dess förtryckare, — är det väl jag, som offrat honom? Nej, men jag har sett hans fall med ett visst nöje, och jag har ingenting gjort för att hindra det — det är allt.»

* * *

I benådningsakten af den 15 augusti 1792 öfver de sammansvurna läses: »Vi lämna åt ångern och deras uppvaknande samveten omsorgen af deras vidare straff, öfvertygade, att så frätande förebråelser och brottsliga lif utgöra för dem en vida tyngre börda än själfva döden.» Förutsägelsen gick knappast i fullbordan med den man, hvars öden vi här följt. Men mörka borde säkert hans ålderdoms stunder hafva varit, om han efter mera än ett halft århundrades landsflykt tänkte öfver sitt förflutna lif. Hvilket afstånd mellan den lysande hofkretsen på Gripsholm, där den tio-årige gossen spelte en konungs rol, och mansarden i Rue Louis le grand i Paris, där den biltoge gamle slutade sina dagar! Mellan dessa tilldragelser, den första och den sista i hans lif, som vi antecknat, ligger minnet af den 16 mars 1792, af många års orolig landsflykt, af förbittradt hat och af förvillelser, endast förklarliga genom de tidsförhållanden, som medfört så fruktansvärda omstörtningar. För tidehvarfvets oro blef han själf, ej mindre än den konung, öfver hvars fall han gladdes, ett offer; och oron sträckte sig säkerligen ej blott till hans yttre öden.

Elof Tegnér.

Gustaf Adolf om den svenske soldaten.[1]

I september 1623 afsändes dåvarande öfversten Gustaf Horn till Generalstaterna för att där främja underhandlingen angående Gustaf Adolfs deltagande i det tyska kriget, under förutsättning af bistånd från Nederland antingen med en krigshär eller ännu hellre med en summa penningar för att aflöna motsvarande antal soldater. Instruktionen, som jämte öfriga instruktioner för svenska sändebud från dessa år ända fram till 1630 väl förtjenade att i sin helhet offentliggöras och tillsammans med dem skulle bilda en mycket intressant och upplysande samling, är på latin. Den ålägger naturligtvis Horn att framställa alla fördelarna af ett dylikt förbund och att redogöra för den svenske konungens försvarskrafter. Bland annat framhålles utvecklingen af den svenska flottan, något hvartill polackarna ej kunde förete den ringaste motsvarighet. En annan paragraf är egnad åt den svenska nationella krigshären, och Gustaf Adolf framhåller redan nu de egenskaper, som gjorde denna här så allenastående i hela Europa och som skulle föra den till så många segrar öfver den tidens lejda landsknektar. Vi meddela i det följande paragrafen både på latin och i öfversättning.

Detta skall Horn andraga om det tillämnade fälttåget och framvisa allt i ordning efter själfva kartorna. Men för att Hans Exellens (ståthållaren) må inse och bedöma, med hvilka krafter H. K. M:t ärnat försöka detta, skall Horn för prinsen framställa, att H. K. M. ordinarie underhåller 25 kohorter eller regementen svenskt fotfolk, hvart och ett bestående af 8 fänikor och 1,200 man; dessutom rytteri, svarande mot detta rikes tillstånd och lägenheter, till nära 4,000. Dessa soldater äro icke lejda för sold eller samlade af okunnighet om faran på å krogarne gifven försäkran, utan utskrifna efter visst omdöme och anstäldt urval bland bondfolket, i sin bästa ålder, vana vid arbete och att bära mödor, tåla köld, hetta, hunger, vakor, icke vanda vid några njutningar och nöjda att lefva med litet. Flertalet äro icke okunniga i sjömannayrket (?), snara till lydnad mot förmän och vägra ej att lyda några befallningar, på det noggrannaste iakttagande krigstukt, med lätthet att lära krigiska öfningar, starka till kroppen och om så fogar sig och de rätt blifvit ledda, ringaktande döden och vedervärdigheter.

Hæc quidem Hornius de itinere faciendo referet et cuncta ordine ex ipsis tabulis geographicis ostendet. Verum ut ipsius Excellentia intelligat ac dijudicet, quibus viribus S. R. M:as hoc tentatura sit, ostendet Hornius principi S. R. M:m ordinarie alere 25 cohortes seu regimenta suecici peditis, quodlibet constans 8 vexillis et capitibus 1,200; Equitatum preterea respondentem conditioni ac commoditatibus regni huius ad 4 ferme millia. Pedites hi non mercede conducti aut propter periculorum ignorationem data in cauponis fide collecti, sed certo judicio ac delectu habito e rustica plebe conscripti, integri ætate, sueti laboribus, ferendis oneribus, tolerando frigori, æstui, inediæ, vigiliis, nullis adsueti delitiis et qui parvo contenti sunt vivere. Plerique non ignari rei communis nauticæ artis fabricandi, obsequio erga superiores prompti, nec mandata ulla recusantes, disciplinæ militaris observantissimi, faciles ad discendum militaria exercitia, validis corporibus et, si res tulerit ac recte fuerint ducti, mortis malorumque contemptores.

En sämre orlofssedel kan man få.

[1] Aktstycket meddeladt af dr Th. Westrin.

En svensk krigsfånge i Ryssland under konung Karl XII:s tid.

Historien om de svenska krigsfångarnes öden efter kapitulationen vid Dnieperfloden 1709 är ännu ej fullständigt skrifven. Såsom ett ringa bidrag till den samma torde nedanstående ansökan från dåvarande fänriken vid Uplands regemente Lorentz Schultz kunna meddelas. Suppliken inlämnades till Kongl. Maj:t i dec. 1731 och remitterades den 8 mars 1732 till krigskollegium. Aktstycket, förvaradt i riksarkivets biografiska saml., har meddelats af kaptenen vid Uplands regemente Otto Bergström.

* * *

Stormechtigste Allernådigste Konung.

För Eders Kongl. Maj:t nödsakas jag medh min allerunderdånigste suppliqve inkomma och i samma underdånighet, liksom emellan fruchtan och hoppet lefver, mine besvär, som dock christelige och med samvetet enige äro, underdånigst föredraga. Ty jag hafver ingen ro, förr än jag underdånigst får min allernådigste Konungh och Höga Öfverhet något tillkiennagifva af hvadh jag slitit för fäderneslandet, sedan är jag hierteligt nögd, hvad Eders Ma:jt behagar i nåder med mig giöra, i fruchtan, att min allerunderdånigste suppliqve är något vidlyfftig, men kan intet annorlunda blifva, efter såsom litet af mine meriter äro der uti nämbde, hvilka äro orsaken till min underdånigste ansökning. Men i hoppet, att Eders Maj:t bevisar allom nödlidandom nåd och rätt, hvilken nåderätt, när jag påtänker, mig så högel:n gläder, att all min sorg, fattigdom och för fäderneslandet utstånden möda der igenom lika som bortglömes, hvarföre jag och allerunderdånigst hoppas, min underdånigste suppliqve nådigst varder genomsedd och behiertad.

Angående det ryska fängelset, som det till fångarna varit myket olikt, som menniskorna till sina sinnen äro, så kunna ej heller alla till sitt fängelses svårhet vara lika; ty somblige kommo derifrån med vacker medel, andra åter uti schlaveri, måste sättia lifvet till, så väl genom fiendernas slag, som obeqväm och osund spisning; somblige genom eschiaperningar slete mycket ondt, som blefvo af fienden ärtappade, med mer. Och hafva altså somblige något, somblige mer och somblige mindre lidit.

Eders Kongl. Maj:t bönfaller jag allerunderdånigst, Eders Kongl. Maj:t värdes nådigst höra en underdånigst berättelse om mine svårigheter, under den tiden jag satt uti ryska fängelset.

När jag vid Poltava blef fången, eschiaperade jag 3 månader effter uti Cossakiet ifrån en stad Andriophca benämbd öfver de stora cossachiske ödefälten, ärnandes mig till Bender, men blef vid Tartariske gräntsen af de donske cossaker tillbakarstagen, hvilka mig kläderna afklädde, sedan måste uti blotta linnetyget emellan deras hästar, med bakbundna armar och frambundna händer, löpa 3 mil, till en stad Nicarosa vid namn, derifrån sedan med en ekeklubb om ena foten fördes till Karkowa, derest jag straffades med 150 poudogi,

hvilket Lientnant Wattrang, Cornet Påse vid Lifregementet och flere af fångarna med tårar såge.

Med slikt fängelse fördes sedan till Muskau, hafvandes ej mer kalla vinteren att betäcka min syndiga och fattiga kropp medh, än en gammal rysspäls och en bastmatta och om benen gambla paltor, om hvilka ekeklubben satt, hvilken än då kiöttet af ben och hälar bortskafde; der till blef, som ängsligast var, ifrån alla svenska frånskild, till des der ifrån commenderades 900 man till Cassan, ibland hvilka jag då en blef räknad, och emot mine camraters caution slapp klubben, var vid Cassanske koppargrufvorna 3 år, derest jag i brist af prester, medelst våra fångars idkeliga påståeude och kallande, effter jag var studerad, prædicade för våra fångar 400 man $2^1/_2$ år, hvilket vår då varande regementsprest, Mag. Bredenbergh väl vet, som nu är probst i Biörskog, hvilken 30 mil derifrån skickade mig en bibel och Moleri postilla, men med hvad mödo och arbete jag detta svåra värket och högstnödiga så lång tid förrättade, som ej mer än bibelen och psalmboken och berörde postilla hade, vet gudh, dock genom den Helge Andes bistånd många usla i sin christendom på rätta vägen åter brachte, som sinnade vore, den ryska läran antaga, hvilka i sin enfaldighet tänkte derigenom slippa på fria fötter och ur träldomen.

Blef sedan effter den tidens förlopp commenderad med största delen af fångarna till Pettersburg, derest jag tillika med de andra blefvo inneslutne uti vissa upbygde fångahus, hvarest 30, 40, ja och 50 i somblige rum måste vara tillsammans, hvilka om dagen arbetade, men om natten inbomades, derest många i vanskiötsel, af stank och ohyra omkommo. Derifrån escaperade jag andrag ången, men blef igen olyckel. återbracht i Finland af de ryska dragonerne, förd till Pettersburg, derest jag jämmerligen med det ryska straffet knut marterades, så jag der igenom snart satt lifvet till. Kom åter uti berörde förra fångarum, derest jag var tvenne år, med svårt fängelse om föttren, blef sedan medelst andras invisning af fursten Menskekoufs secreterare Wolkou antagen att præceptorera för des barn, då jag slapp det hårda fängelset. När jag kom på fri fot, af kiärlek för fäderneslandet eschiaperade den 3:die gången, och äntel. med största möda practicerade mig genom Finland, derest det ryska krigsfolket lågo inqvarterade, och kom med största hassard till Stockholm 1716.

A:o 1718 fick fendrichs fullmacht vid Uplands regementet af glorvördigst i åminnelse konung Carl d. 12, hvilken copialiter medfölier. Var med i Norige vidh Friedrichshall.

1719 när almenna reduction gick för sig, fick jag emot min villia nådigst afskied, hvilket ock underdånigst copialiter aligeras. Jag lefde likväl den tiden uti det fasta hopp, att effter jag slitit och utstått så mycket ondt för fäderneslandet i den fienteliga tiden, jag och i den fredliga tiden skulle få behålla tiensten och i ro litet få hvila min utstrapserade kropp, har alt så intet fått mer, hela krigs- med fängelsetiden, ifrån 1704 till den tiden, jag 1719 fik afskied, än ett års fendrichs lön, sedan jag kom hem, hvar af uti avancementspengar drogs 30 dal:r silf:mt; det andra skulle jag mundera och föda mig af.

Detta är allenast ett compendium af det jag i fångenskapet slitit, då jag var secund corporal vid Kongl. Lifregementet till häst och östra Väsmanlands compagnie. Hvad jag har utstått i fält, *det lemnar jag alt och skattar för en ära, att jag det samma för fäderneslandet uthståt, och är alt mer af lust än otolighet skiedt.*[1]

Eders Kongl. Maj:t, vore då icke ett christligt värk, att jag blefve något ihogkommen för min stora trohet och det myckna onda jag så lång tid för fäderneslandet utstått, utom det att jag uti krigstiensten nederlagt all min medel, då jag icke det ringeste effter mine föräldrar har att få, der till mine studier fruchtlöse mig ur händerna gått, hvilket jag mest af alt beklagar?

Effter freden på första riksdagen (och offta gångor sedan) sökte jag tienst, men fick derpå den resolution, att få 18 d:r silf:mts underhåll, för hvad jag dock höglofl. Riksens ständer underdånödmiukast tackar, men som jag här i Stockholm var i skuld, satt med hustru och 3 små barn, nödgades jag lemna underhållet till Kongl. Krigscollegium, och i stället fick $^1/_2$ års lön, hvar af jag betalte mine stränga creditorer, ty hvad kunde jag hielpa mig med det lilla underhållet, hvilket jag ändå intet fått, förr än ett år der effter, och har jag intet nådigst då blifvit hulpen med den $^1/_2$ årslönen, har jag med hustru och barn aldeles gått under. Har altså sedan intet hafft något underhåll, hvilket nu snart är 9 eller 10 år, utan ständigt sökt om tienst, men alt förgäfves; derföre vet nu intet hvart jag mig skall vända, om icke Eders Kongl. Maj:t allernådigst sig förbarmar. Jag är här, Eders Maj:t giöre nu i nåder med mig hvad Eders Ma:jt täckes.

Hvad min underofficers och secund corporalstienst vid Kongl. Lifregementet till häst angår, som jag under mitt fångenskap större möda, mera vågande och flere meriter, än de andra mine då varande camerater visat, der till i så lång tid prædicat för fångarna och förhindrat många siälar att antaga ryska läran; beder jag allerunderdånigst, att jag derföre framför de andra mina då vederlika blefve uti ett nådigst minne, uti hvilket, jag allerunderdånigst mig Eders Kongl. Maj:ts allernådigste behag underkastar. Eders Kongl. Maj:t bönfaller jag allerunderdånigst om capitarns afskied och derföre underhåll, ty jag är nu en gammal man, har ett af fienden sönderhuggit hufvud, vänstra axelbladet af ett skrå illa blessierat, förutan andra svåra pressurer, jag i fängelset af fienderna för mine olyckelige esehiaperningar fått. Det samblas nu på ålderdomen och mig liksom dageligen trycker till grafven. Min Allernådigste Konung, hielp allernådigst mig till ett nådigst underhåll, att jag ej aldeles på mine gambla dagar måste dö bort i glömsko, och mitt förra trogna blodsarbete aldeles vara fruchtlöst i det land, för hvilket jag likväl så gärna och villigt vågat lif och blod. Afvachtar allerunderdånigst en nådig resolution, och med diupaste vördnad framhärdar etc.

Lorens Schultz.
Fendrik.

[1] Kursiveradt af meddelaren.

Underrättelser.

— Kommendörkapten L. L. v. Horn, som den 4 sistl. jan. afled i Stockholm, förtjänar, att Historisk Tidskrift ägnar honom en enkel minnesruna, ty han var icke blott en af de varmaste nitälskare för vår flottas förkofran och en af våra duktigaste sjöofficerare, utan han var äfven en nitisk samlare af allt, som rörde flottans och dess mäns historia. Ehuru militär, såg han dock ej snedt på de civile, som i sin mån önskade lämna bidrag till svenska flottans historia, utan han kom dem med den största vänlighet och beredvillighet till mötes. Sina rikhaltiga samlingar hade han ordnade på det utmärktaste och prydligaste sätt. Lyckligt vore det, om de undginge det öde, som vederfarits så många andra historiska samlingar i vårt land. Som bekant, kunna två à tre generationer vårda en dylik samling, men snart mattas intresset, och urkunderna förskingras. Bäst vore det, om kommendörkapten von Horns samlingar en gång hamnade i Flottans arkiv på Skeppsholmen, ty där är deras rätta plats. — L. von Horn har utgifvit »Officerare och civile tjenstemän kommenderade ombord å örlogsfartyg från Carlskrona station åren 1825—1885». Han var betänkt på en omarbetning af detta verk, då döden öfverraskade honom. — 1860—62 tjänade von Horn på franska flottan i de kinesiska farvattnen. Under denna tid väcktes hans intresse för »Midtens rike», hvars historia han flitigt studerade. Han var ock själf sysselsatt med ett historiskt arbete öfver Kina, men icke heller detta vardt det honom förunnadt att bringa till slut. — Leopold von Horn var född den 17 nov. 1836, blef 1857 sekundlöjtnant vid k. flottan, och avancerade efter hand till kommendörkapten af 1:sta graden (1889). Det var en ovanligt vänsäll och älskvärd man, som länge skall saknas af alla, som hade förmånen att närmare känna honom. (*A. H—ld.*)

— Kartografen löjtnant T. A. v. Mentzer afled den 11 febr. d. å. 85 år gammal. Bland den stora mängd kartverk han utgifvit märkas äfven *Atlas till Sveriges historia* (jämte C. F. Viberg), *Atlas öfver medeltiden och nyare tiden* (jämte C. F. Viberg), *Svenska väldets tillväxt och aftagande*, *Vikingatågen och de fornnordiska handelsvägarna*.

— Den ultramontane historieskrifvaren prelaten professor Johannes Janssen har aflidit den 24 dec. 1891 i Frankfurt a/M. vid 82 års ålder. Han har blifvit ryktbar genom sitt i flera upplagor utgångna verk *Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters* (6 band 1883—1888), som utmärker sig genom pikant stil och röjer en ofantlig beläsenhet, men på samma gång en otrolig ensidighet, i det författaren har utplockat alla för hans antiprotestantiska ståndpunkt gynnsamma yttranden i literaturen, med förbiseende af de motsatta, hvarföre han också kommit att framställa en verklig

karrikatyr af reformationens män. Arkivforskare var Janssen för öfrigt egentligen icke.

— På anslaget till resestipendier och lärda verks utgifvande har K. Maj:t beviljat åt dr G. E. Axelson 500 kr. för ett arbete öfver det sedliga tillståndet i Sverige på Karl XII:s tid; åt rektor H. Hernlund 1,000 kr. för fortsättning af hans *Bidrag till svenska skollagstiftningens historia* och åt professor O. Montelius 1,250 kr. för utgifvande af ett arbete öfver *Italiens förklassiska tid.*

— *Föreläsningar:* Vid *Uppsala universitet* föreläser professor Hjärne medeltidens historia (3 t.), historiografiens historia (1 t.), samt behandlar i historiska seminariet Sveriges inre och yttre politiska förhållanden under de kyrkliga striderna närmast före och efter Uppsala möte. Docenten Stavenow (för prof. Boëthius) föreläser öfver »Valda viktigare moment af frihetstidens politiska historia», och docenten Nordvall (för prof. Alin) europeisk (utomskandinavisk) författningshistoria under nyaste tiden. — I *Göteborg* meddelar prof. Carlson (4 t. i veckan) Öfversikt af Orientens och Europas kulturutveckling under forntiden och medeltiden samt föreläser offentligen en timme i veckan öfver »Det stora nordiska krigets återverkan på fosterlandets inre utveckling», anställer dessutom på seminariet kritiska öfningar. Docenten Kjellén föreläser 4 gånger i veckan öfver »Utländsk statskunskap; Engelsk statsrätt; Den svensk-norska unionen; Strödda delar af de nordiska ländernas statsrätt»; en gång i veckan öfver »Grundtanken och sammanhanget i Sveriges statsskick af 1809»; handleder vid skriftliga exercitier på föregående termins kurs i svensk statskunskap samt behandlar på seminarieöfningar »Sammanhanget i detaljer emellan 1809 års regeringsform och äldre svenska författningar».

— Af *Svenska Riksdagsakter 1521—1718* utgifna af k. Riksarkivet genom E. Hildebrand har andra delens andra häfte utkommit, omfattande åren 1568—1571. Det innehåller aktstycken angående affallet från Erik XIV och landskapens trohetseder till hertig Johan; Erik XIV:s sista riksdag, augusti 1568 i Stockholm, med listor på närvarande bönder och präster; handlingarna från riksdagen i Stockholm 1569, kröningsdagen i Uppsala samma år samt riksdagen för Elfsborgs lösen 1571. I sammanhang med Johan III:s kröning meddelas adelsprivilegierna af den 9 juli, jämförda med ett hittills obeaktadt förslag från juni månad, äfvensom grefveprivilegierna för Per Brahe, jämförda med det ursprungliga, men likaledes hittills förbisedda, redan utskrifna konceptet. De efter hand gjorda förändringarna, tilläggen och uteslutningarna kunna på detta sätt iakttagas. Häftet åtföljes af en afbildning i ljustryck, utförd på Generalstabens litografiska anstalt, utaf den af riksens råd utfärdade förnyelsen utaf arfföreningen för Johan III och hans afkomma.

— *Lageditioner.* Af den bekanta på Norstedt & söners förlag utgifna handupplagan af *Sveriges Grundlagar* utkom redan förra

hösten femte upplagan, denna gång redigerad af professor O. Alin. Hvad innehållet angår, har här tillagts riksdagsbeslutet 1815 § 3 (med afseende på riksakten) och ha i öfrigt nödiga förändringar iakttagits. Af kommunallagarna ha vidare denna gång endast utdrag meddelats. I afseende på redaktionen äro större förändringar gjorda, i det att under paragraferna hänvisningar införts till motsvarande paragrafer i andra lagar eller till särskilda förordningar, hvarjämte under grundlagsparagraferna de riksdagar äro angifna (med årtal), då de undergått förändringar. — På Beijers förlag har utkommit andra upplagan af den utaf häradshöfding W. Uppström redigerade editionen af *Sveriges Grundlagar*, omfattande numera äfven de s. k. »konstitutionella stadgarna», kommunallagarna, Norges grundlag (med senare tilllägg och ändringar), äfvensom 1840 års departementalstadga, samt »förhållningsregler för justitiestatsministerns ombud». Denna edition är försedd med utförliga hänvisningar till lagar och författningar. På samma förlag har W. Uppström utgifvit åttonde upplagan af *Sveriges rikes lag* jämte förordningar och stadganden, som utkommit till slutet af januari 1892; äfvensom kronologiskt författningsregister 1648—1891 $^{31}/_{12}$. — Som supplement sluter sig till hvilken grundlagsedition som helst den af E. Hildebrand utgifna samlingen *Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800* (Norstedt & Söners förlag). Utom andra hänvisningar (i främsta rummet till de i editionen införda lagarna) äro under paragraferna af 1809 års regeringsform i dess ursprungliga lydelse meddelade de förändringar dessa sedan den tiden undergått intill, men icke till och med den nuvarande lydelsen, för hvilken i sådana fall hänvisas till någon modern grundlagsedition. Såsom bihang meddelas utdrag af konungabalken i k. Kristoffers landslag samt konungaeden enligt 1617 års redaktion. Ett utförligt innehållsregister åtföljer samlingen.[1]

— Under titeln *Avhandlingar och program utgivna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890* har första häftet af Aksel Josephsons sedan någon tid bebådade bibliografi utkommit. Den skall bestå dels af en alfabetisk författareförteckning dels af ett systematiskt register. Den literatur bibliografin gäller är snart glömd och svårt åtkomlig. Det är därföre af intresse att få en sådan öfversikt som denna, hvilken kommer att ersätta och komplettera såväl Wahlbergs disputationskatalog, som Bagges öfversikt af programafhandlingar (i ett Nyköpings läroverksprogram). Föreliggande häfte (48 sid.) omfattar namnen *Adlerz—Dahlberg* af den alfabetiska författareförteckningen. Subskriptionspriset för det hela är ända till 1 april 1892 5 kronor.

— Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolelärareförening har förnyat sitt upprop angående insamlande af material till en *Svenska folkundervisningens historia* och utsatt en summa af 150 kronor att

[1] Vid tryckningen af ett kartonblad har, sid. 11 rad 2, genom förbiseende insmugit sig ett *att* i st. f. *och*, hvarpå härmed uppmärksamheten fästes.

användas till pris för de under 1892 insända bidrag, som anses vara af största värde. Om själfva planen för insamlingen meddelas följande:

»Det material, som först och främst bör insamlas, är det, som löper den största faran att under den närmaste tiden gå förloradt — det, som utgöres af *sådana skolhistoriska minnen, hvilka ännu ej äro uppteckmade.* Allt, som i något afseende kan tjäna till belysning och till noggrannare kännedom om skilda tiders och orters säregna undervisningsförhållanden eller om sådana personer eller tilldragelser, som öfvat ett större eller mindre inflytande på folkskolans utveckling, allt sådant äger äfven värde för denna utvecklings historia, huru obetydligt det än i och för sig kan synas. Det kan röra af meddelaren kända personer och tilldragelser, som djupt ingripit i nämnda utveckling, och i så fall kan äfven det kortaste meddelande, det minsta drag, en anekdot, ett karakteristiskt yttrande eller dylikt vara af största intresse såsom kastande ljus öfver någon eljest dunkel punkt. Det kan också angå folkbildningsvänner, hvilkas namn icke trängt utom deras församlings gränser, men som det oaktadt väl kunna förtjäna, att deras minne räddas undan glömskan. I de flesta fall torde meddelandena komma att hufvudsakligen röra sig omkring meddelaren själf och de folkbildningsförhållanden, under hvilka han lefvat, skildra hans egen skoltid, hans seminarietid o. s. v.

»På meddelandenas längd bör icke läggas någon vigt, ännu mindre på konstfull komposition eller utsmyckad stil. Hufvudsaken är, att det rent sakliga meddelas utförligt och noggrant med bestämda uppgifter om personer, tider och orter samt med tydligt angifvande af hvad som är självupplefvadt, hvad som är hördt af andra och hvad som endast är antaganden. Öfverallt där så ske kan bör sagesman angifvas.

»Det säger sig självt, att äfven sådana personer, som icke anse sig för egen del ha upplefvat något i skolhistoriskt afseende märkligt och berättelsevärdt, i alla fall kunna vara saken till tjänst genom att uppteckna meddelanden af äldre bekanta, helst dessa senare kanske ofta draga sig för det med ett dylikt upptecknande förenade besvär.

»Ett slags material, som närmast torde vara att räkna tillsamman med det nu nämnda, och som likaledes löper stor fara att försvinna, i fall det icke snart räddas, består af *bref* och *brefsamlingar* från eller om skolhistoriska personligheter eller angående i pedagogiskt afseende märkliga tilldragelser eller förhållanden. Meddelanden om dem och deras innehåll böra vara åtföljda af biografiska uppgifter om brefskrifvaren och adressaten samt af de upplysningar, som för öfrigt kunna åstadkommas.»

— Det till k. Biblioteket nyligen skänkta biografiska verket *The Melvilles earls of Melville and the Leslies earls of Leven* af W. Fraser (tre delar i stor 4:o i 150 exemplar) innehåller äfven en biografi liksom minnen af den i svenska historien bekante krigaren Alexander Leslie. Själf blef denne den förste grefven af Leven,

men hans ätt utslocknade snart på manssidan. En sondotter, gift med en grefve af Melville, förde grefvetiteln af Leven öfver till denna familj, och det är anledningen, hvarföre Alexander Leslie förekommer i denna bok. Liksom så många andra skottar rikare på mod än på penningar, trädde han redan på Karl IX:s tid i svensk tjänst och blef snart en af Gustaf Adolfs ryktbaraste skotska krigare, till sist svensk fältmarskalk och generalkommendant i vestfaliska kretsen. Såsom kommendant i Stralsund 1628 vann han först ett namn. Föreliggande verk innehåller vidare ett antal bref till James, markis af Hamilton, angående dennes expedition till Tyskland 1631, till hvars möte Leslie skickades af den svenske konungen. Brefven äro från Gustaf Adolf (5 stycken), Leslie själf, L. Camerarius och Salvius; äfven den svenske konungens instruktion för Leslie meddelas. Leslies sista bref till Hamilton är dateradt Stade den 26 nov. 1632 och innehåller en kort berättelse om slaget vid Lützen. »Hur kan det annat vara», heter det där bl. a. om Gustaf Adolf, »när hufvudet, som spred sådant himmelskt inflytande till alla de underordnade lemmarna, att aldrig någon söndring eller svaghet syntes hos dem, hur kan det annat vara, sedan hufvudet tagits från kroppen, än att dess lemmar skola råka i mycken vanmakt och förvirring», hvilket dock icke hindrar honom att till Gustaf Adolfs efterträdare som högste ledare föreslå — Fredrik V af Pfalz. 1638 återkallades Leslie till sitt fädernesland vid de begynnande oroligheterna och fick vid afresan i hedersgåfva af svenska regeringen två kartauer, 10 fältstycken med tillbehör och 2,000 musköter (man erinre sig att det var strax före inbördes krigets utbrott) och dessutom en årlig pension på 1,200 riksdaler: utan tvifvel en kunglig belöning för trogna tjänster. Hemkommen spelade han, att börja med, en stor roll i sitt fädernesland och blef 1642 grefve af Leven, hvilket föranledde Axel Oxenstierna att sända honom ett lyckönskningsbref ($^{12}/_{9}$ 1642, afbildadt i facsimile) på samma gång som han i en annan skrifvelse afhandlade den politiska ställningen. Till Leslie, ännu en gång i spetsen för skottarne, var det som Karl I 1646 öfverlämnade sig. Längre fram tog han parti mot Cromwell och parlamentet, men fann i den förre sin öfverman som krigare. Efter slaget vid Worcester blef han tagen till fånga, men frigafs efter någon tid på förbön af ingen mindre än drottning Kristina af Sverige. Han hade under alla åren stått i korrespondens med Axel Oxenstierna, och i ett (odateradt) bref på svenska tackade han denne för drottningens bemedling. Några år därefter dog han $^{4}/_{4}$ 1661. Hans boklärdom skall ej ha varit stor; och en sägen är att fältmarskalken hvarken kunnat läsa eller skrifva. Att han kunnat rita sin namnteckning, därom vittna bl. a. många handlingar i svenska riksarkivet, och åtminstone det senare påståendet bör sålunda måhända räknas som förtal. Men hans styfva fingrar grepo säkerligen hellre om svärdfästet än om pennan och något skriftligt af hans hand utöfver namnteckningen synes verkligen ej förekomma. Ett porträtt af Gustaf Adolf i familjens ego (helfigur) åtföljer det Melvilleska verket i afbildning.

— Genom svenska tidningar har gått notisen om de stora arkivfynden i Dorpat, som det lyckats biblioteksamanuensen titulär-rådet cand. dipl. B. Cordt att göra, och genom hvilka det i Dorpat befintliga *De la Gardieska arkivet* kompletteras. En af våra vänner i Helsingfors har haft godheten tillsända oss utförliga referat i estländska tidningar om dessa fynd. Äfven af ett enskildt bref från den lycklige upptäckaren ha vi varit i tillfälle att taga del, men som han lofvat att själf för Historisk Tidskrifts räkning lämna en redogörelse för ifrågavarande brefsamling, skola vi icke gå honom i förväg genom någon bearbetning af det föreliggande materialet. Fyndet i Dorpat föranledde för öfrigt framletandet på slottet Hapsal, som äges af en enkegrefvinna Brevern de la Gardie, af omkring 700 bref, också tillhörande Jakob De la Gardies brefväxling. De ha till begagnande blifvit öfverlämnade till Dorpat, men skola icke innehålla så synnerligt mycket nytt.

— Arkivarien H. Grotefends äfven hos oss mycket anlitade *Handbuch der historischen Chronologie des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* utgifves för närvarande i en ny och fullkomligt omarbetad upplaga, af hvilken första delen föreligger (Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit. Erster Band. Glossar und Tafeln). Hela texten är här ordnad i ordboksform, i st. f. att den första upplagan hade en systematisk inledning, jämte ordlistor. Innehållet är granskadt, beriktigadt och tillökadt. Detsamma gäller äfven om de kalendariska tabellerna, hvilka numera synas vara så fullständiga, som man gärna kan önska. Till andra delen sparas stiftskalendarier, (för hvilka utgifvaren samlat bidrag äfven från Sverige), helgonförteckningen, längder öfver kejsare och påfvar m. m. En del skandinaviska namn äro i registret upptagna, men förf. synes därvid uteslutande ha följt norska källor, hvadan uppgifterna ej för Sverige äro fullt tillfredsställande. *Hvita söndag* betecknar sålunda i Norge visserligen pingst, men däremot bevisligen icke i Sverige; här motsvarar det oftast, om ej alltid, söndagen *invocavit* i fastan. Det torde sammanhänga med Englands inflytande på den norska, Tysklands på den svenska kulten.

— Franska utrikesministern har ända till slutet af juli månad 1830 utsträckt den tidrymd, hvars handlingar hållas forskare tillgängliga uti *franska utrikesministeriets arkiv.*

— På grundvalen företrädesvis af de digra arbeten öfver Mirabeau, som nyligen blifvit offentliggjorda af Charles de Loménie och Alfred Stern har A. Mézières (»de l'Académie française») utgifvit en mindre broschyr om den berömde statsmannen under titeln *Vie de Mirabeau* (344 sid.), i hvilken man finner sammanträngda de märkligaste resultaten af de nyaste forskningarna. Med de kronologiska data synes emellertid författaren, franska vanor likmätigt, vara något för sparsam.

Ännu en gång Karl XII:s död.

I den ansedda ryska tidskriften *Rússkaja Stariná* förekom i oktoberhäftet 1891 en liten uppsats af baron N. Kaulbars. grundad på papper i hans familjearkiv, under titeln *Svenska konungen Karl XII:s död.* Vi svenskar ha trott, att efter den danske historikern C. Paludan-Müllers skarpsinniga kritiska undersökning: »Er kong Carl den tolvte falden ved snigmord?» (1847) och efter den vetenskapliga besiktningen 1859 med den däraf framkallade litteraturen, denna fråga vore en gång för alla afgjord, att ingen längre tviflade på, att Karl XII fallit för en fientlig kula. För oss blef det därför en verklig öfverraskning att höra, att i ett utländskt familjearkiv handlingar förvarades, som ådagalade, att Karl XII fallit för en förrädares hand, att på ett utländskt gods den studsare ännu i dag finnes i behåll och går i arf som ett fideikommiss, med hvilken den hemska gärningen utfördes. Men låtom oss höra författaren!

Medan jag var anställd i Wien såsom militärattaché, berättar han, träffade jag den svenske envoyén herr Åkerman. Vi kommo bland annat att tala om Karl XII:s hemlighetsfulla död. Jag fick till min förvåning höra, att man ända till senaste tid i Sverige varit sysselsatt med denna fråga, att de mest motsatta meningar ännu uttalas i tryck — här har väl förf. missförstått sin interlokutör — och att denna fråga ännu icke anses fullt löst. Jag för min del berättade honom, att i en »krönika» i vårt familjearkiv uppgifter förekomma, af hvilka det framgår, att Karl XII dödades i en löpgraf nedanför Fredrikshall af *sin privatsekreterare fransmannen Siquier*, samt *att den studsare, af hvilken denne begagnade sig, ännu i denna stund bevaras på vårt gods Mödders i Estland, Wesenbergska kretsen.*

Af en handskrift, fortsätter förf., som förskrifver sig från en af mina förfäder, baron J. F. Kaulbars, fordom generaladjutant hos Karl XII, framgår det, att fransmannen Siquier (Sicre) vid den tiden var konungens privatsekreterare, åtnjöt hans synnerliga förtroende och skötte hans hemliga brefväxling. Siquier var en ifrig skytt och kom fördenskull bl. a. ofta till min stamfader för att skjuta till måls med en studsare, som tillhörde denne och som Siquier mycket tyckte om. Med dessa sysselsättningar utfyllde han sin lediga tid äfven under Fredrikshalls belägring. En gång kom Siquier efter sin vana till baron J. F. Kaulbars för att hämta studsaren, som också lämnades honom efter hans ord: »gif mig karbinen, jag vill skjuta några skott till måls». Siquier aflägsnade sig. Några timmar senare spridde sig olycksbudet om konungens död; han fanns mördad i löpgrafven, dit han ofta gick för att betrakta fästningen eller för att följa fortgången af belägringsarbetena. Samma dag försvann Siquier spårlöst, men i hans kvarter påträffades den nämnda studsaren, svärtad endast af ett enda skott. Under sådana omständigheter är det tydligt, att misstanken för konungens mord skulle falla på Siquier, hvilken från den stunden ej af någon eller någonstädes kunde träffas. Först många år senare, på sin dödsbädd i södra Frankrike, uppenbarade Siquier för sin biktfader, att han var Karl XII:s mördare.

Underrättelsen om konungens död, heter det vidare, gjorde det djupaste intryck på hela arméen, i synnerhet på de personer, som stått monarken nära. Ingen tillskref vid den tiden konungens död en fientlig kula, enär löpgrafven, där konungen anträffades, befann sig utom skotthåll för fästningens musköteld och under konungens besök i densamma var tom.

Slagna af sorg önskade medlemmarne af konungens närmaste svit att inrista sina namn på studsarens pipa, och baron Kaulbars föreskref i sitt testamente att denna till minne af den olyckliga händelsen skulle gå i arf till den äldste i familjen i alla följande led. På detta sätt kom den i min ägo år 1888 efter min faders död, upplyser författaren.

Tydligt är, fortsätter han, att när denna historia nedlades i vårt familjearkiv, var den glömd i själfva Sverige, där under den följande tiden mycket skrifvits om saken och där man framställt alla möjliga mer och mindre sannolika förmodanden, hvilket slutligen ledde därhän, att man öppnade Karl XII:s grift för

att förvissa sig om beskaffenheten af det sår, som vållade konungens död.

Så långt författaren. Han uppgifver nu vidare, att med anledning af dessa uppgifter herr Åkerman fick befallning att sätta sig i förbindelse med honom — han hade under tiden lemnat Wien — och att en brefväxling följde, som slutligen ledde därhän, att han till Stockholm skickade fotografi af studsaren och en afbildning i vax af en kula, hörande till densamma, som ännu fanns bevarad. Han fick med anledning häraf den upplysningen, att kulan alldeles icke passade till sårets öppningar och att storleken icke svarade mot densamma, samt vidare, att ingångshålet i hufvudet befann sig något högre än utgångshålet, hvaraf man slöt, att kulan måste gått i en nedstigande bana och sålunda nödvändigt måste kommit från fästningen.

Nämnda uppgifter, som tyckas ha afslutat baron Kaulbars' förbindelser med Sverige angående denna fråga, lyckades emellertid icke öfvertyga honom — och det är denna omständighet den ryska allmänheten har att tacka för uppsatsen i Rússkaja Stariná och för påståendet i dess början, att *för närvarande är det ej tvifvel underkastadt, att konungen dödades af sin franske privatsekreterare Siquier.* Han upprepar sitt påstående, att löpgrafven befann sig utom skotthåll för fästningens musköteld. Han påstår, att omotsvarigheten mellan sårets öppningar och studsarens kula ingenting bevisar, emedan de förra kunna hafva undergått förändringar vid kroppens upplösning och emedan en kula af studsarens kaliber och afskjuten på nära håll, kan vålla ett sår af mycket större dimensioner än dess egna. Och hvad angår kulans riktning ofvanifrån nedåt anmärker han, att ingen vet, hur konungen höll sitt hufvud eller i hvad ställning han befann sig — han antager nämligen på grund af sin ofta åberopade handskrift, att konungen befann sig alldeles ensam i löpgrafven — samt att äfven en kula af ifrågavarande kaliber, afskjuten i horisontel riktning, kunnat i hufvudet ändra sitt lopp och gå ut på en punkt lägre än inträdespunkten.

Om motiven för Siquiers gärning meddelar handskriften ingenting, den antyder endast personliga orsaker.

På grund af allt detta vidhåller förf. också sin tro på studsaren såsom mordvapnet samt meddelar följaktligen en beskrifning på densamma — från hans ståndpunkt är det helt naturligt. Pipan är försedd med många namn, två af så tidigt datum som

1669. Därpå komma följande namn: *R. J. v. Vitinghoff*, *Bog. v. d. Pahlen*, *H. H. Fersen*, *G. M. Rehbinder*, *J. F. v. Kaulbars;* vid sistnämnda namn förekommer årtalet *1718*. De följande namnen tillhöra bössans ägare under senare tid.

* * *

Det vore att beklaga, om denna förf:s framställning skulle öfvertyga den ryska tidskriftens läsare, att Karl XII fallit för lönnmord. Frånse vi reflexionerna om karbinkulans verkningar, som vi lämna i sitt värde, är det endast två eller tre ovedersägliga fakta förf. kan stödja sig på. Hans stamfader, J. F. v. Kaulbars († som friherre, landshöfding i Göteborgs län och general 1762) var med Karl XII vid Fredrikshall; han befann sig t. o. m. i löpgrafven vid konungens fötter, när den dödande kulan kom, hvilket han icke synes känna till; en studsare finnes på hans stamgods Mödders, med hvilken, enligt en familjetradition, Karl XII blifvit skjuten;[1] en handskrift i hans familjearkiv uppgifver Siquier som mördaren. Allt det öfriga är misstag. Siquier eller Sicre var icke Karl XII:s privatsekreterare; han försvann ingalunda strax efter det dödande skottet, man kan tvärtom följa honom flera år efter konungens död. Karl XII befann sig ingalunda ensam i löpgrafven. Löpgrafven var ingalunda utom skotthåll för fästningens musköteld. Förf. uppgifver ej hvilket år hans »krönika» är författad. Den bevisar på sin höjd, att frih. J. F. v. Kaulbars en gång i sitt lif delat den i Sverige under senare hälften af 1700-talet tämligen allmänt spridda föreställningen, att Siquier verkligen var Karl XII:s mördare. Den bevisar måhända — hvilket ju i och för sig är intressant — att redan omedelbart efter konungens död misstankar om lönnmord voro spridda i arméen. Den bevisar måhända, att Siquier redan då var föremål för misstankar, ehuru det är svårt att förstå, huru J. F. v. Kaulbars kan påstå, att han spårlöst försvann efter dödsfallet — han följde ju Karl XII:s lik, då det bars bort —, eller att han förblifvit alldeles okunnig om Siquiers bekanta sändning till Stockholm från arfprinsen Fredrik. Den bevisar till sist måhända,

[1] Från svenska nationalmuseum har förf. fått en fotografi af Cederströms bekanta tafla, Karl XII:s likfärd, där bl. a. äfven baron J. F. Kaulbars lär förekomma. Taflan hänger nu på slottet Mödders under ett porträtt af nyssnämnde friherre och bredvid den historiska karbinen.

att rykten om planer mot konungens lif redan före hans död voro gängse och att dessa rykten funno ett stöd i det plötsliga dödsfallet. Det är allt.

* * *

Till vår disposition har öfverlämnats en ofullbordad uppsats om Karl XII:s död af den aflidne, för historien, särskildt för historiska frågor af denna art så varmt intresserade, läkaren dr Axel Amnéus i Göteborg. Förf. har inledningsvis behandlat fälttåget i Norge 1716, utförligare fälttåget 1718, belägringen af Fredrikshall, Karl XII:s sista stunder. Han skulle ha fortsatt med en granskning af ryktena om konungens död, deras uppkomst och grund, samt slutat med en redogörelse för de på olika tider anställda besiktningarna af konungens lik. Framställningen afbrytes på det stycke, som behandlar »ryktena». Red. har trott, att det ej skulle sakna intresse för tidskriftens läsare att taga kännedom åtminstone om hr Amnéi framställning af konungens sista dag, som är fullständigt utarbetad. Den är skrifven med den värme, den kärlek för ämnet, som utmärkte den aflidnes författarskap i allmänhet. Utan att egentligen meddela något nytt af större betydenhet torde den för öfrigt kunna ställa vissa enskildheter i en bättre belysning, och förf. kommer, äfven han, utan afseende på den senaste besiktningens resultat, endast genom sin undersökning af själfva förhållandena vid belägringen och af ögonvittnens berättelser, till den i Sverige numera allmänt antagna åsikten, att skottet kom från fästningen. Med tanke på baron Kaulbars' ofvan refererade artikel får hr Amnéi undersökning slutligen en viss betydelse för dagen.[1]

* * *

[1] Uppsatsen börjar, såsom redan är antydt, med en kort framställning af 1716 års fälttåg, hufvudsakligen efter Fryxell. Förf. redogör därefter för den allmänna ställningen 1717, särskildt i Sverige, och för ryktena om en sammansvärjning mot konungens lif, hvarvid han äfven ingår på en framställning af den bekante prosten Brenners karaktär och uppträdande utan att likväl, så vidt vi kunnat finna, ha något egentligt nytt att meddela. Denna inledning har Red. därför uteslutit.

Den 30 november 1718.

Af

A. Amnéus.

Det andra fälttåget i Norge började på hösten 1718. Redan i augusti gick general Armfelt med den norra hären från Jämtland mot Trondhjem. Utgången af hans tåg är bekant. I slutet af oktober bröt den södra hären under Karls eget befäl från Bohuslän, Dalsland och Vermland in i Norge. Årstiden var sen, vädret regnigt, vägarna svåra, floderna uppsvällda. Här som vid Trondhjem veko norrmännen undan, förde med sig hvad de kunde af lifsmedel, brände många byar för att beröfva svenskarne tak öfver hufvudet under vintern, och väntade i sina goda kvarter att hunger och köld skulle, nu liksom 1716, utdrifva eller förstöra fienden. I första hand var det Fredrikshalls fästning, som skulle uppehålla och hindra svenskarne, hvilka besatte landet till Glommen och började belägringen. Det dröjde ej heller länge innan svenska hären började att lida mycket. Gyttjiga vägar samt brist på hästar och foder hindrade svenskarnes förråder att följa med hären; massor af lifsmedel måste uppläggas i Uddevalla, Venersborg, Skara, ja, i Jönköping, under det att hären nästan svalt och i Strömstad ett kommissbröd betalades med 1 rdr och en spickesill med 16 skilling. Dricksvattnet kring Fredrikshall var dåligt, efter regntiden kom en genomträngande köld, sjukdomar började skörda talrika offer bland krigarne. Äfven andra svårigheter inställde sig, nämligen penningbristen. Det var under denna tid, som Karl XII tillgrep den ytterliga utvägen att påbjuda sjettepenningsafgiften och beslöt borttagandet af bankens redbarheter och fattigkassornas behållningar.

Emellertid började och fortsattes Fredrikshalls belägring med kraft. Den 9 november var fästningen kringränd, den 17 började arbetet på löpgrafvarna, den 26 hade löpgrafven hunnit under skansen Gyldenlöwe, som den 27 intogs med storm, af Karl själf, i spetsen för svenskarnes anfallskolonn. Af det motstånd, som denna lilla skans gjorde med en besättning af en

löjtnant, två underofficerare, en tambur och trettio soldater, kunde man göra sig en föreställning om det motstånd, som den väl försedda hufvudfästningen skulle bjuda. Samma dag fortsattes arbetet med löpgrafven, och natten mot den 29 började en ny linie emellan Gyldenlöwe och fästningen, ungefär 300 steg från den sistnämnda. Natten mot den 30 drogs denna linie längre fram, så att den var fästningen mycket närmare. Den 30 november hvilade arbetet på förmiddagen, utom i så måtto att linien »förbättrades» af 100 man.

Hurudana voro nu utsikterna för belägringen och fälttåget? Man hade kommit fästningen så nära, att bresch-batterierna voro ämnade att anläggas den 1 december, och den löpgraf, som skulle föra till dessa batterier, påbörjades den 30 november på aftonen. Alla Karls officerare, från de högsta till de lägsta, voro öfvertygade om fästningens fall inom kort tid. Så yttrade sig fältmarskalkarne Rehnsköld och Mörner,[1] så ledaren af belägringsarbetet öfverste Maigret, så fortifikationslöjtnanten Carlberg. Den ende i svenska hären, som tyckes ha tviflat om denna utgång, var Karl själf. När öfverste Maigret den 30 november sade honom: »Inom åtta dagar lämnar jag Eders Maj:t fästningen eller mitt hufvud», svarade konungen: »Vi få se». Fästningskommendanten lämnar i sin rapport oafgjordt huru en storm skulle hafva aflöpt. Men sakkunniga personer, som efteråt studerat belägringen från alla sidor, ha yttrat starka tvifvel om, att Karl XII, med den makt, som stod honom till buds och under förhandenvarande omständigheter, skulle kunnat taga fästningen.[2]

Därmed må nu vara huru som helst, säkert är, att alla, som yttrat sig om möjligheten att bibehålla fästningen, om den en gång tagits, samt andra eröfringar däromkring, ansett detta omöjligt. Så yttrade sig *enhälligt* krigskonseljen i Tistedalen den 1 december.[3] På ort och ställe var denna åsikt så allmän, att man nästan förvånas öfver den kraft, som i strid mot densamma kunde drifva belägringen framåt. Ett bevis på åsiktens

[1] I skrifvelse till riksråden den 1 dec. 1718 (Norske Saml., Bd. 2, S. 461).

[2] Den nuvarande kommendanten i Fredrikshall, hr öfverste Brock, som både i följd af sin ställning och af särskilda omständigheter, måste grundligt sätta sig in i frågan, är af denna åsikt, som därför måste väga ganska tungt. Öfverste Brock var den officer, som på Karl XV:s befallning åren 1859—60 genomgick alla berättelserna om belägringen och verkställde gräfningarna i löpgrafvarna. (Skrifvet före 1882.)

[3] Rehnskölds och Mörners anförda bref.

spridning är, att belägringsarbetet, så att säga, af sig själft upphörde omedelbart sedan konungens lik bortförts ur löpgrafven, en timme efter hans död. Ett annat bevis är, att följande morgon fältsekreteraren, som skulle föra protokollet i krigskonseljen, *innan* han begaf sig till högkvarteret, yttrade sin åsikt att belägringen då skulle upphäfvas. Utsikterna i sin helhet voro således ej lysande, i synnerhet som underrättelserna från Armfelt gåfvo tillkänna, att norra hären höll på att upprifvas af anledningar, som snart kunde göra sig kännbara äfven för den södra hären.

Den 30 november, adventssöndagen, tidigt på morgonen begaf sig Karl XII från den lilla brädhytta, som han för sin räkning låtit uppföra bakom Gyldenlöwe, i hvilken han tillbringade sina hvilostunder under de sista dagarne af sitt lif och där han intog sina måltider, till högkvarteret i Tistedalen. Efter ankomsten dit genomläste han en del papper, bland andra de Brennerska. Kl. 10 f. m. aftog han med lifkirurgen Neumanns hjälp sin under veckan begagnade dräkt och påtog sig en alldeles ny och ren — linne, blåa kläder, hatt, handskar, stöflar och sporrar, stoppade i fickan en bönbok med Gustaf Adolfs porträtt [1] samt de genomlästa pappereu. Därefter gick han i högmessan och afhörde predikan om Kristi inridande i Jerusalem; åt så sin middag och gick i aftonsången, men syntes, mot vanligheten, något olustig till sinnes. Efter gudstjänstens slut [2] kastade han de papper han bar på sig, på elden, satte sig på sin häst Engländaren och red ner till belägringsarbetena igen, ej till sin hytta, såsom vanligt, utan på en gång fram i löpgrafven, dit han anlände fram emot kl. 4 e. m. Där möttes han af de närvarande officerarne, tycktes nu vara vid ovanligt glädtigt lynne, gick efter sin vana omkring öfverallt, ifrån det ena stället till det andra, och talade med hvem han mötte och kände. Mörkningen föll nu på — det var midt i december månad (den 11 dec. n. st.) — och en tjock dimma täckte den smala dalgången mellan Gyldenlöwe och fästningen. Det var tid för soldaterna att börja nattens arbete med den sista löpgrafven under belägringen. Men denna dag tycktes det gå långsamt, trögt och tungt för dem att komma

[1] Eller Gustaf Adolfs porträtt och en bönbok, eller Gustaf Adolfs bönbok och porträtt, enligt olika uppgifter. Under hela sin lifstid bar han denna bönbok och bild på sig.

[2] Lundblad.

i gång. Konungen visade sig flera gånger orolig till sinnes, bannades något, hvilket var högst ovanligt, och skickade den ene efter den andre till uppställningsplatsen bakom Gyldenlöwe, för att se »hvad de sölade efter». Öfverste Maigret, som brukade tala frimodigt med honom, sade då till honom: »Eders Maj:t kan vara lugn; inom åtta dagar lämnar jag Eders Maj:t fästningen eller mitt hufvud», hvartill konungen svarade: »Vi få se». Därpå förde Maigret honom till åtskilliga ställen i löpgrafven, dem konungen ännu icke sett, och utvecklade de skäl, som berättigade till detta löfte, hvarmed konungen syntes till freds. Slutligen, efter lång väntan, kom manskapet marscherande i den färdiga löpgrafven, hvars bröstvärn blef genomskuret för att börja anläggningen af den nya linien snedt emot fästningens norra del. 200 soldater marscherade fram med nödiga verktyg för sitt arbete, öfverste Maigret gick i spetsen och utstakade linien. Men huru tyst arbetet bedrefs, märktes bullret däraf på fästningen, som riktade en häftig eld ditåt.

Sedan arbetet sålunda kommit i gång, gick konungen klockan mellan 8 och 9 till sin hytta bakom Gyldenlöwe, för att där intaga sin kvällsmåltid, som ditbars af hans taffeltäckare Hultman. Därunder tog han Hultman i rockknappen (såsom han gärna brukade, när han talade mera vänligt till någon) och sade: »Nu skall du blifva köksmästare». Hultman tog honom på orden och bad om skriftlig fullmakt på befattningen, hvartill konungen svarade: »Ja, strax vi komma hem till Tistedalen». Efter slutad måltid gick han åter ner i löpgrafven. Klockan var då frammemot 9. Klockslaget för konungens död uppgifves mycket olika. Maigret säger kl. 7—8, lifkirurgen Neumann kl. 9, hertigen af Holstein och prinsen af Hessen uppge kl. 9—10, andra gå ända till kl. 11. Dödsstunden låter sig dock tämligen noga bestämma. Hultman serverade honom kvällsmåltiden i hyttan kl. 8—9 och därefter gick konungen ner i löpgrafven. Kl. $^3/_4$10 ungefär hann underrättelsen om dödsfallet till prins Fredrik på Torpum, vid pass $^3/_4$ mil från Fredrikshall. Den kom dit så tidigt, att officerare, som då omedelbart stego till häst och redo till löpgrafven, hunno fram, innan kungens lik burits därifrån. (»Vertraute Briefe eines schwedischen Officiers», Th. II, S. 116). Carlberg omtalar också att, sedan den nya linien var utstakad och arbetet där börjadt, uppehöll han sig i densamma $1^1/_2$ timme, innan han gick in i den gamla löpgrafven, där konungen strax därefter blef

skjuten. Månen hade gått upp, men stod ännu lågt, och en tjock dimma låg öfver marken. Under det från svenska sidan ej ett enda skott lossades, riktades en fruktansvärd eld från fästningen mot det ställe, där det hördes att arbetet med löpgrafven fortgick; det sköts med kanoner, kartescher och handgevär. Och för att skaffa de skjutande all möjlig ledning, kastades ofta lichtkulor fram emot löpgrafven och uthängdes på fästningen en mängd brinnande beck-kransar, som upplyste marken däromkring.

När konungen efter kvällsmåltiden kom i löpgrafven, hade Maigret fullbordat utstakningen af den nya linien och återvändt in i den gamla. Han och flera officerare samlades omkring konungen, såsom vanligt var, när denne befann sig i löpgrafven. Karl gick framåt mot den nya liniens början, tills han kommit denna på 6 à 8 steg nära. Där steg han upp på en skanskorg och från den på bröstvärnet, hvarest han lade sig på magen, så att åtminstone hufvudet hölls öfver bröstvärnets krona. Maigret gjorde starka föreställningar mot denna onödiga och onyttiga våda. »Sire», sade han, »här är icke Eders Maj:ts plats; här regnar det kanonkulor, gevärskulor och kartescher, som icke hafva mer respekt för konungar än för den ringaste soldat.» — »Var icke rädd», sade konungen. — »Jag är icke rädd för mig», svarade Maigret, »bröstvärnet skyddar mig, men för Eders Maj:t, som begagnar det alldeles emot dess bestämmelse.» — Då Maigret vidblef sina föreställningar, sade Karl till honom: »Gå och se efter ert manskap», samt till de andra officerarne: »Gån till edra poster, jag stiger ned». Alla officerarne drogo sig några steg tillbaka. Generaladjutanten Sicre kom i detsamma gående och frågade hvad kungen gjorde på bröstvärnet, hvartill Maigret svarade, att det icke var han, som ställt honom där. De andra officerarne sade sakta till Maigret: »Låt konungen vara, ni gör mera ondt än godt», hvarefter de alla drogo sig ett litet stycke tillbaka och rådgjorde, huru man skulle med list söka att få konungen ned från bröstvärnet, antingen genom att begära några order af honom eller att önska hans närvaro på något annat ställe. Maigret åtog sig att uträtta detta och gick å nyo fram till konungen, 8 eller 10 andra officerare följde efter, nära till stället, där konungen låg. Denne hade nu ändrat ställning, låg på sin vänstra sida, med kappan virad om sig och igenknäppt vid halsen, med knäna uppdragna, så att fötterna voro ungefär 6 kvarter öfver löpgrafvens botten; den vänstra handen höll han

under kindbenet, hufvudet upprätt öfver kronan af bröstvärnet, med ansiktet något vändt emot fästningen och den nya linien, där några arbetare gingo; det var således vänstra sidan af hufvudet, som var »något» vänd åt fästningen; i högra handen höll han en granstaf. Maigret ställde sig nedanför konungen, »med hufvudet emellan hans stöfvelklackar», och stod där och öfvervägde, hvad han skulle säga, för att förmå kungen att stiga ner. Omedelbart till höger om Maigret stod generaladjutanten Kaulbars och på andra sidan om denne fortifikationslöjtnanten Carlberg, som några få minuter förut inkommit från den nya, under anläggning varande löpgrafven, där han uppehållit sig en och en half timme; till vänster om Maigret stodo några andra officerare, bland hvilka kaptenen grefve Posse, som den natten hade vakt hos konungen, fortifikationskaptenen Schultz och adjutanten Marchetti.[1] Hastigt hördes då, mellan knallarna af skotten från fästningen, ett ljud som af en sten, den man häftigt kastar i dy, konungens vänstra hand föll undan kinden, hufvudet lutade sig sakta ned i kappan, hans fötter gledo något, men ingen ringaste rörelse eller ryckning märktes på kroppen, som förblef liggande »så stilla som den låg förut» — »skottet vid Fredrikshall» hade i kvällens mörker träffat.

När Karls hufvud sålunda sakta sjönk ned i kappan, slog Kaulbars Carlberg på axeln och utropade bestört: »Herre Jesus! Konungen är sårad.» Maigret svarade, att han var död. »Vi få se efter», genmälte Kaulbars. »Det är tyvärr alltför sant», sade Maigret.[2] Då vände sig Kaulbars till Carlberg med orden: »Sök genast upp general Schwerin[3] och berätta honom, att konungen är skjuten.» Genast Carlberg var gången, vände sig Maigret till de andra officerarne och sade: »Mine herrar, jag fruktar här har skett ett olyckligt skott», hvarpå de skyndade fram med en liten lykta, vid hvilkens sken de funno konungen med vänstra handen fast sluten om värjfästet, handsken mycket blodig, vänstra ögonstenen dragen in i hufvudet, i tinningen ett så stort hål, att fyra fingrar kunde läggas däruti, och högra ögat nästan tryckt

[1] På den sistnämndes uppgifter stödjer sig, åtminstone delvis, de la Motrayes' berättelse, hvilken här följes för de moment, om hvilka det ej finnes ögonvittnens meddelanden i första hand. Karls systerson, hertigen af Holstein, tyckes hafva stått ibland dessa officerare; han uppgifves hafva stått »omkring 10 steg från konungen, då H. M:t föll.»

[2] De mycket omtalade orden af Maigret: »Voilà la piece finie, allons souper», (Voltaire) anföras *icke* af någon vid tillfället närvarande; det finnes ingen anledning att tro dem vara då fällda

[3] Som förde befälet i löpgrafven.

ut ur hufvudet. De öfverenskommo genast, att dödsfallet borde döljas för arbetarne och soldaterna, för att dessa ej skulle bli oroliga och modstulna.

Emellertid hade Carlberg skyndat ner efter den gamla löpgrafven (d. v. s. i riktningen söderut) för att uppsöka general Schwerin, hvilken han snart träffade, i begrepp att gå till konungen. Vid Carlbergs budskap häpnade och förskräcktes generalen, kunde icke säga mera än: »Herre Jesus!», fattade Carlberg om högra armen och gick med starka steg fram dit konungen låg. Ditkommen rörde han icke liket, utan befallde Carlberg att strax gå och skaffa en bår, och kaptenen grefve Posse att följa Carlberg »utan att låta märka att han var med honom». De gingo då den genaste vägen öfver berget till konungens hytta, där bårar funnos i förråd för att bortföra dem, som om nätterna skötos vid arbetet. Framkommen dit, ropade Carlberg till vakten att strax framskaffa en bår för en skjuten officerare, hvarpå den kommenderande officeren, öfverstelöjtnanten grefve Posse, frågade, om konungen var skjuten.[1] Två soldater med en bår skickades med Carlberg och kaptenen grefve Posse, som gingo den gamla löpgrafven till ungefär tjugu steg från stället, där konungen låg, då båren nedsattes och karlarne, som burit den, skickades tillbaka. Carlberg och Posse gingo fram till Schwerin med underrättelse, att båren var där, hvarpå de fingo tillsägelse att bära fram den. Schwerin hade redan låtit ställa vakt uti löpgrafven för att hindra all färdsel förbi stället, där liket låg och där flera officerare nu samlat sig.

När båren var framburen, steg general Schwerin upp bredvid konungen på bröstvärnets inre sida och lyfte något litet på hufvudet, hvarefter han med handen gjorde ett sorgligt tecken åt de omkring stående och sedan makade sig så sakta ner i löpgrafven igen.

Därpå lyftes båren fram under konungens fötter, och de, som stodo däromkring, togo något hvar dels uti stöflorna, dels i den vid halsen igenhakade kappan, och drogo den döda kroppen sakta ner ifrån bröstvärnet, och lade honom på båren med den igenhakade kappan på sig. Generalen begärde därpå ett par

[1] Denna omständighet uppfattade Carlberg såsom ett bevis på, att ryktet om konungens död redan hunnit dit. Paludan-Müller åter antager, att det var en gissning af öfverstelöjtnanten, föranledd däraf, att han såg två officerare (ej soldater) komma för att hämta en bår och komma upprörda och ropande till vakten.

soldatkappor, då en officerare sprang till betäckarne, som voro af gardet och icke stodo långt därifrån, och kom strax tillbaka med två kappor, hvilka lades öfver och väl stoppades omkring kroppen. Under det detta verkställdes, kom generaladjutanten Sicre fram, tog hatten af konungens hufvud och satte i stället sin hvita peruk och galonerade hatt på konungens hufvud, och passade så med kapporna, att något af hatten och peruken kom att synas, hvilket gjordes för att vilseleda deras tankar, som kunde få se båren bäras — Karl XII begagnade ej peruk och hans hatt var icke galonerad. Därpå befallde Schwerin Carlberg att taga några man af betäckarne och låta dem under hans ledning bära liket, »under okänd person», till batterierna öster om Gyldenlöwe, hvarefter generalen och flera officerare aflägsnade sig.

Carlberg gick fram till baron Hamilton, som kommenderade betäckarne af gardet, och utvalde bland hans folk tolf hurtiga och jämnstora karlar, med hvilka han skyndade tillbaka till båren, och indelade karlarne så, att sex man skulle bära i sänder. Han sade dem, att det varit en bra officerare de skulle bära, hvarför de skulle söka att varsamt och försiktigt komma den ojämna vägen fram, hvilket de ock lofvade, icke vetande då hvem det var de skulle bära, ej heller frågande därom. Därpå togo sex man båren på axlarna, de öfriga sex följde efter. Carlberg gick stundom och höll handen i båren, stundom gick han framföre, för att i mörkret och dimman utfinna, hvar marken var bekvämligast att komma fram. Då de gått vid pass några hundra steg,[1] mötte de fortifikationskaptenen Schultz, som varit med i löpgrafven, när konungen blef skjuten. Honom frågade Carlberg, om han hade sig bekant bästa vägen till batteriet, eftersom Carlberg ej tilltrodde sig att veta det så noga.[2] Då Schultz jakande besvarat denna fråga, anmodade Carlberg honom att följa med och gå före båren för att visa vägen. Då de nu gått ett tämligen långt stycke fram, visade det sig, att Schultz äfven tagit vilse på vägen och dragit sig för långt åt vänster, så att de kommit fram till en mycket hög och brant backe, som utgör

[1] Om denna uppgift är att taga efter bokstafven, så har Carlberg med båren gått vilse genast han kom ur löpgrafven; ty afståndet från dödsstället till den sedan omtalade branta backen är knappast 2 à 300 alnar. Vid besök på stället blir man nästan förvånad att någon kunnat gå vilse inom en så liten rymd med så många riktningspunkter; men i mörker och dimma kan det väl hända.

[2] Detta bestyrker den förmodan, att Carlberg gått vilse och icke visste hvar han i dimman befann sig; annars är det icke möjligt, att han ej skulle kunnat finna vägen utan hjälp, ty afstånden äro mycket små.

norra sluttningen af den jordås, hvilken förenar de bägge bergkullar, på hvilka Fredrikshalls fästning och Gyldenlöwe äro belägna, och hvilkens södra sluttning långsamt sänker sig mellan bägge bergkullarna. Antingen måste de nu gå utöfver backen, omedelbart nedanför hvilken de då skulle komma in på landsvägen österut från Fredrikshall längs med Tistedalsälfven, men alldeles i närheten af staden, eller måste de vända om och söka en annan väg emellan Gyldenlöwe och älfven. Carlberg och Schultz blefvo villrådiga, läto nedsätta båren och gingo afsides för att rådslå. De fruktade, att på landsvägen så nära staden träffa på danska patruller, hvilka som oftast gingo där. Men efter öfverläggning beslöto de att gå utföre jordbacken hellre än att vända om. Carlberg förmanade soldaterna att bära båren så aktsamt, att den döde käcke officeraren icke följe af, och så satte de sig i gång ned efter snedden af backen. Carlberg och två soldater gingo och höllo emot den lutande båren, men just på det brantaste stället af backen hvälfde den döda kroppen öfver åt den lutande sidan, så att den föll i armarna på Carlberg, hvilken dock med understöd af sina två medhjälpare hindrade den att falla på marken och genast upplyfte den på båren igen. Men de bägge lösa kapporna samt Sicre's hatt och peruk föllo af konungen.

Nu hade vädret blifvit klart och månen hade stigit ett godt stycke öfver horisonten samt lyste starkt emot backen, där det sorgliga tåget nu stod stilla. Då igenkände soldaterna konungen, och började under stor bestörtning sorla och beklaga sig, sägande till Carlberg: det är en helt annan man än I har sagt, huru skall det nu gå med oss, och annat dylikt. Detta gjorde Carlberg och Schultz något bekymrade, men den förre befallde soldaterna hålla munnen och icke understå sig att tala ett ord mer, hvarpå de tystnade. Peruken och hatten sattes ånyo på likets hufvud så godt det kunde ske där på stället, och kapporna lades öfver kroppen, hvarefter den återstående delen af backen tillryggalades; sedan bragtes kappor, hatt och peruk bättre i lag.

Därpå bars liket först till batteriet och därifrån till Tistedalen. Vid ankomsten dit nedsattes båren på gatan utanför öfverste Dalheims kvarter, 50—60 steg från det hus, som konungen för sig intagit, soldaterna fingo vända om, med tack för hjälpen, förmaningar till tysthet om hvad som egt rum och fem mynttecken till drickspenningar, så mycket Carlberg kunde åstad-

komma och hvarför »de tackade mer än gåfvan var värd». Kapten Schultz gick till högkvarteret för att begära hjälp att bära båren fram, och kom om en stund tillbaka, själf tredje, berättande att i högkvarteret var allt i »en confus rörelse». De två män, som åtföljde honom, voro en kammartjänare Lindbom samt den ene af lifknektarne. Dessa fyra personer togo då båren på axlarna och buro den till konungens hus,[1] framför hans kammare, där en dörr var gjord för att utan omväg genom flera rum strax kunna komma ut på gatan. Framför denna dörr sattes båren, hvarefter Carlberg fattade den döda kroppen under armarna och lifknekten om låren, och lyftade den in i kammaren, där de på golfvet vid den ena väggen lade den afsomnade hjälten. I denna kammare mättes liket af general Schwerin och konungens lifkirurg Neumann.

Den 6 december fördes liket af 200 gardessoldater från Tistedalen till Sundsborg, midt emot Svinesund, och sedan därifrån genom Bohuslän till Uddevalla, dit det ankom den 13. Om den döda kroppen, som påkläddes rena kläder af konungens vanliga mundering och lades i en furukista, öfverdragen med blått kläde, bars af soldaterna, eller om den bortfördes i en dragbår, som bars af två hästar och öfver hvilken voro spända bågar med ett täcke öfver, eller om den fördes på en vanlig likvagn utan himmel och endast täckt af ett svart kläde, som fasthölls med svarta remmar — därom äro uppgifterna olika, men också för oss tämligen likgiltiga.

I Uddevalla förrättade Neumann balsameringen, som började den 25 december på aftonen.[2] Den 2[3] januari 1719 fördes liket därifrån och vidare öfver Venersborg till Karlbergs slott, hvarifrån det begrafningsdagen, den 27, afhämtades till Riddarholmskyrkan.

Innan vi nu kasta blicken tillbaka för att se hvilka slutsatser kunna af dessa historiska uppgifter dragas om konungens dödssätt, är det nödigt att, så vidt möjligt, bestämma läget af den punkt, där konungen träffades af döden.

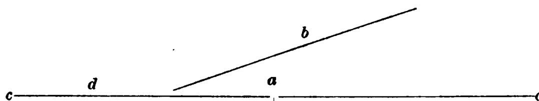
---

[1] Detta hus flyttades sedan in till Fredrikshall, där det kvarstod ännu 1791; sedermera är det ödelagdt af vådeld. Det träsnitt, som förekommer i »*Sveriges historia från äldsta till närvarande tider*», del. 4, sid. 592, och den vid huset förknippade sägen, äro således icke historiskt trogna.

[2] Hans berättelse om balsameringen är tryckt hos Schützercrantz, »Svenska konungars olycksöden», Sthm 1775, s. 191 ff.

[3] Enligt andra uppgifter, den 7, »dagen efter trettonde-dagen».

För att afgöra belägenheten af denna plats ha vi två personers uppgifter att hålla oss till. Den ena är Carlbergs, att stället var beläget i den löpgraf, som (210 steg lång) natten mot den 30 november anlades mellan Gyldenlöwe och fästningen, 6 à 8 steg från det ställe, där den nya löpgraf, som anlades den 30 på aftonen i spetsig vinkel utgick från den gamla (d. v. s. den af 29 nov.) i nordvästlig riktning (»under fästningen»). Kungen låg på bröstvärnets inre sluttning. Paludan-Müller, och efter honom alla, som skrifvit i ämnet, antaga, att det var en punkt på den delen af den äldre löpgrafven, som gick i spetsig vinkel mot den nya, under arbete varande, således vid en punkt motsvarande *a* å nedanstående figur. Men detta antagande strider

emot Carlbergs uttryckliga ord. Han säger nämligen att, när han gick *från* den nya löpgrafven (*b*) och kom 6 à 8 steg *fram* i den gamla (*c*), såg han konungen liggande på bröstvärnet, således framför sig i riktningen mot *d*. Det strider också mot den tydliga meningen af Carlbergs ord, att konungen låg där *»med ansiktet något vändt emot fästningen och den nya linien»*. Ty hade han legat så, att han hade den nya linien midt framför sig, så hade det ej behöft anmärkas, att han vände ansiktet »något» emot den nya linien. Äfvenså står detta antagande i strid emot Carlbergs uppgift att åtminstone de närmaste af arbetarne i den nya löpgrafven hade kunnat se konungens hufvud, om de gifvit akt därpå. Hade konungen legat vid *a*, *måste många* af arbetarne hafva sett hans hufvud öfver den gamla löpgrafvens bröstvärn, de kunde ej hafva undgått att se det. När det nu heter, att åtminstone *de närmaste* arbetarne i den nya löpgrafven *kunde* se hufvudet öfver bröstvärnet, om de gåfvo akt därpå, så synes det klart, att det syftas på någon punkt i riktningen af *d*. — Vidare uppger Carlberg, att han och kaptenen grefve Posse, som vid konungens hytta skulle hämta båren för likets bortförande, gingo från dödsstället *genaste vägen till hyttan*, »öfver berget». Denna sista uppgift ådagalägger, att dödsstället var beläget ungefär på en rät linie mellan *skansen* Gyldenlöwe och midten af fästningen.

Den andra uppgiften om dödsstället finnes i fästningskommendantens rapport och dagbok. Där omtalas, att den 4 december (g. st.) ankom till fästningen såsom öfverlöpare en svensk fänrik vid namn Martin Hallenfeld, som uppgaf, att han rymt, emedan han höll på att bli arresterad, för att han sagt till en högre officer att konungens död icke kunde hemlighållas. Enligt kommendantens uppgift sade Hallenfeld, att han själf stod bredvid konungen, då denne fick det dödande skottet, att den kommenderande officeren strax ropade: tag bort den döde öfverstelöjtnanten, hvarpå några man af gardesvakten framkommo och bortburo liket, hvarefter arbetet upphäfdes och hvar och en gick till sitt kvarter. Hallenfeld utvisade dödsstället för kommendanten, som där lät sätta ett märke.» — Det har påståtts, att Hallenfeld gjort sin berättelse efter andras sägen, för att göra sig behaglig och viktig inför norrmännen, och att hans uppgifter således äro alldeles otillförlitliga. Men vid närmare granskning befinnas dessa uppgifter, så långt de kunna kontrolleras, trovärdiga, i synnerhet om vi begagna den berättigade jämkningsmån, som ligger i den omständigheten, att vi ej känna Hallenfelds egna ord utan endast kommendantens uppfattning af dem. Vid dödstillfället stodo 8 à 10 officerare bredvid konungen, och under det båren hämtades från konungens hytta, hade ännu flera slutit sig till dem; det är ju ingenting orimligt, att Hallenfeld kunde vara bland dessa. Att den kommenderande officeren »strax» ropade: tag bort den döde öfverstelöjtnanten, hvarpå några af gardesvakten framkommo och bortburo liket, är långtifrån osannolikt, om man ej lägger en oförklarlig mening i ordet »strax». Vi veta, att konungens död skulle hållas hemlig, det kunde således vara klokast att arrestera Hallenfeld, som icke tyckte, att ett dylikt försök var mödan värdt; vi veta vidare att det uppgafs för soldaterna i löpgrafven, att det var en stupad officer de skulle bortbära; vi veta, att konungens lik var lagdt på båren, innan soldaterna hämtades för att bortbära denna; att de, ankomna till båren, genast togo denna på sina axlar, hvarpå ordet »strax» kan hafva afseende; att generaladjutanten Sicre's galonerade hatt var satt på likets hufvud och på ett sådant sätt att den skulle synas, och generaladjutanterna voro öfverstelöjtnanter;[1] att gardet den kvällen hade vakten i löpgrafvarna; och att arbetet upphäfdes, strax sedan liket var bortburet ur löpgrafven. I Hallen-

[1] Ennes, a. st. 1, 84.

felds uppgifter till kommendanten finnes således ingenting, som strider mot hvad som är säkert bekant från annat håll, äfven i de minsta småsaker; då har man väl ej rätt att anse dem otillförlitliga. Men anser man dem trovärdiga i öfrigt, så måste man ock anse dem så i fråga om dödsstället, d. v. s. stället, där det första minnesmärket restes.

Då uppstår frågan: öfverensstämma Carlbergs och Hallenfelds uppgifter med hvarandra? Så vidt man nu kan afgöra, måste frågan obetingadt besvaras jakande, åtminstone så till vida att det finnes ingenting i den enes berättelse, som strider mot något i den andres. Och bägge få ett mycket starkt stöd af en annan omständighet. På det ställe, där det första minnesmärket stod, just på gränsen af kommendantens trädgård, lät sedermera en af fästningens kommendanter, J. W. v. Stuart, uppföra ett lusthus,[1] som finnes angifvet på mångfaldiga kartor, och detta lusthus låg just på den del af bröstvärnet, som ännu kan skönjas i marken och på en linie emellan själfva skansen Gyldenlöwe och den ungefärliga midten af fästningen. Och hvad som är afgörande för ställets identitet, om man sätter tro till Hallenfelds ord, är att vid gräfning i löpgrafven påträffades just på denna fläck en sten med ett hål borradt, som man ännu kan se, för att fästa ett litet minnesmärke. Den stenen ligger där ännu i dag, upptäckt för icke så många år sedan, under det traditionen långt därförut betecknat fläcken såsom Karl XII:s dödsställe.[2] Tills vidare torde det därför vara berättigadt att antaga denna plats för den riktiga.

Och om så är, och de här ofvan samlade uppgifterna äro riktiga rörande de omständigheter, under hvilka Karl XII:s död inträffade, så har man först att tillse, hvilka slutsatser kunna af dem, oberoende af hvarje medikolegal besiktning af liket, dragas angående konungens dödssätt.

Först och främst befinnes då att konungen låg inom skotthåll från fästningen, så att han *kunde* träffas af ett därifrån afskjutet skott, äfven ur ett handgevär. Både fästningskommendanten och Carlberg uppgifva så med uttryckliga ord, ingen annan närvarande har motsagt dem, och deras uppgift bekräftas af den omständigheten, att flera soldater stupade i konungens närhet.

---

[1] H. Kragh, »Om Kong Carl XII:s Dödssted», i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur, IV, 325.

[2] Kragh, a. st., s. 321.

Vid besök på stället kan man ock öfvertyga sig, att afståndet alldeles icke är stort.

Vidare veta vi, att den plats och ställning, som konungen intog, af de närvarande officerarne ansågs ytterligt farlig, hvarom de både sins emellan och till konungen yttrade sina tankar, d. v. s. de ansågo det för *sannolikt*, om ej för alldeles gifvet, att han där skulle träffas af något skott. Och deras fruktan visade sig fullt grundad.

Kom då detta skott verkligen från fästningen? Det var en mycket mörk och dimmig afton; alldeles invid konungen stodo 8 à 10 officerare; 6 à 8 steg framför honom stodo de närmaste af de 200 arbetare, som bredvid hvarandra arbetade i den nya linien, men det var så mörkt att endast de allra närmaste kunde se hans hufvud öfver bröstvärnets krona; snedt framför dessa arbetare låg i hela sin längd dalgången mellan Gyldenlöwe och fästningen öppen och åskådlig, så vidt mörkret tillät att se; i löpgrafven bakom konungen äfvensom vid Gyldenlöwe stodo de soldater af gardet, som utgjorde betäckningen; från svenskarnes sida lossades den aftonen icke ett enda skott mot fästningen; — det var således omöjligt att ett skott från något af dessa ställen skulle kunnat lossas, utan att blixten af detsamma i mörkret bemärkts af mångfaldiga vittnen; det var omöjligt att någon kunde se konungens hufvud på längre afstånd än kanske tjugu steg, ett skott kunde således ej på längre afstånd riktas däremot, och inom det afståndet var han åt dessa sidor för väl bevakad, att något sådant skulle kunnat äga rum.

Men kunde han ej bli skjuten från dalgången mellan fästningen och Gyldenlöwe? Den, som ville aflossa ett sådant skott, skulle då ha smugit sig utanför den svenska löpgrafven till högst ungefär tjugu steg från den plats, där han på förhand måste veta, att kungen låg, för att kunna rikta sitt skott mot hans hufvud. Om han kom från svenska sidan, skulle han då först ha klättrat öfver bröstvärnet utan att bli bemärkt, hvilket ej gärna låter sig tänka; vidare skulle han, midt igenom det utomordentligt häftiga kulregnet från fästningen, ha lyckats smyga sig oskadd fram nära till konungens plats, hvilket ej heller gärna låter sig tänka — det hade varit att kasta sig själf i en nästan säker död, med mycket liten utsikt att vinna sin afsikt; och slutligen skulle han hafva lyckats att aflossa sitt skott utan att det i mörkret bemärkts af arbetarne eller befälet i den nya linien,

hvilka befunno sig på samma slätt som han, de närmaste på högst trettio stegs afstånd, hvilket ej heller låter tänka sig — om svenskarne den aftonen besvarat fästningens eld, skulle ett dylikt skott kunnat bortblandas mellan alla öfriga, men, alldeles enstaka, måste det bemärkas.

Antagandet, att skottet kommit från svensk sida, är redan i följd af dessa omständigheter orimligt. Det måste då ha kommit från fienden, såsom ögonvittnena uppgifvit.

Men man skall känna lifvet och människorna bra litet, för att icke veta att besynnerliga rykten måste uppstå om Karls död, äfven om samtida underrättelser därom skulle fattas. Han, som dagligen visade sig bland sina soldater, försvann utan att något offentligt tillkännagifvande om anledningen därtill gjordes i hären; hans döda kropp bortbars ur löpgrafven i hemlighet och under osanna förevändningar, men hemligheten och osanningen upptäcktes händelsevis af de tolf soldater som buro honom; då dessa soldater ej kunde tillbakahålla uttrycken af sin öfverraskning därvid, fingo de uppbära snäsor; då de burit liket fram till Tistedalen, fingo de lämna det på gatan därstädes, och återvända med förmaning om tystlåtenhet samt en drickspenning, som de ansågo rätt stor; dagen därpå upphäfdes belägringen, såsom det föreföll utan tillräcklig grund. Huru var det möjligt, att de besynnerligaste tydningar af dessa förhållanden skulle uteblifva? Osanningen och hemlighetsfullheten återföll på sina upphofsmän och har låtit dem och deras krets stå i en misstänkt dager under mer än ett sekel, ehuru deras åtgärd troligen var påkallad af omständigheterna och nödvändigheten. Antingen skulle dödsfallet genast bekantgöras och därigenom en oberäknelig oreda vållas, eller skulle det hemlighållas, och därtill fanns i häpenheten icke annat medel än det, som användes. Men beräkningen med detsamma omintetgjordes af slumpen — och följden däraf blef ryktena. Deras uteblifvande skulle hafva varit onaturligt. Men att ryktena i början ej fingo en fast och bestämd form, berodde därpå, att de ej hade någon fast grund: så länge många ögonvittnen till händelsen funnos i lifvet, mötte dessa rykten för säkert motstånd; först i samma mån som ögonvittnena föllo undan, kunde ryktena göra sig kraftigt gällande, ehuru de aldrig kunnat få säkert fotstöd.

Dessa ryktens första början är dock ej insvept i sådant mörker, som det antages. På tredje dagen efter dödsfallet in-

kom till fästningen en öfverlöpare, som berättade, att man i svenska hären »talade mycket hemligt om konungens död», och två dagar därefter kommo till fästningen tre öfverlöpare, »som ännu ej visste för visso att konungen var död, endast att man vid hären talade något därom». I »Vertraute Briefe eines schwedischen Officiers», Th. 2, S. 116, finnes ett bref af 17 januari 1719, i hvilket ryktet om ett lönnmord uttryckligen angifves och efter de dagarnas åsikter fullständigt motiveras. Bland annat åberopas redan där H. H. von Liewens vittnesbörd, som denne på våren 1774 upprepade för engelsmannen Wraxall, att såret i tinningen var af en pistolkula och att hela hären trodde konungen »dräpt af okänd hand».[1] Redan en af de allra närmaste dagarna efter Karls död hade författaren till de ofvan anförda brefven yttrat sin tanke att ett lönnmord var begånget.

Om det redan i hären vid Fredrikshall »talades mycket hemligt om konungens död», så måste det talet bli ändå allmännare och mera förvirradt efter soldaternas hemkomst på rotarna. Men i början var det endast ett underligt tal i allmänhet, ingen kunde uppge sättet, hvarpå lönnmordet ägt rum, eller någon person, som kunde misstänkas för gärningen. Sinnena voro dock förberedda för alla rykten, som kunde komma därom.

Det första af dessa rykten berörde sättet för lönnmordet och härledde sig från den person, om hvilken man allra minst skulle förmoda, att han trott eller satt i gång en dylik orimlighet, nämligen från Karls lifkirurg Neumann, som den 30 november på kvällen i Tistedalen tog vård om liket, som samtalade med flera ögonvittnen om händelsen, som följde liket hela vägen till Stockholm, som i Uddevalla balsamerade detsamma, och som i följd af allt detta hade större befogenhet än någon annan att sätta sig in i alla omständigheter och utforska sanningen. I sin berättelse om likets balsamerande nämner Neumann ingenting, som angifver, att han hört lönnmordsryktet, han talar icke ens ett enda ord om det dödande såret eller dess beskaffenhet; vid balsameringen var han ännu omgifven af ögonvittnena till dödsfallet. Sedan pratet om lönnmord börjat sprida sig, hade Neumann natten mot den 14 april 1720 den drömmen, att han höll på att balsamera konungens lik, liksom han gjort i »Odervalle», hvarvid konungen tog honom om vänstra handen och sade: »I skolen vara vittne huru jag är skjuten». Neumann

[1] Jfr Paludan-Müller, ss. 87 ff.

frågade, om han ej var skjuten från fästningen. Konungen knöt då sin högra hand framför Neumann, lyftade den två eller tre gånger, och sade: »Nej, Neumann, det kom en krypande.» Neumann steg genast upp och upptecknade drömmen. I sin berättelse om Karl XII:s blessyrer[1] säger Neumann om det dödande skottet, att Gud må veta, om kulan kom från fästningen eller annat håll.

Dessa ord: »det kom en krypande» spriddes bland folket och lefva där kanske ännu. När jag nyligen läste dem i Neumanns »berättelse», vaknade ögonblickligen hågkomsten af att hafva hört dem i min tidiga ungdom i Norrlands skogsbygder; det förefaller mig som hade de varit inflickade i någon visa om Karl XII, men för mitt minne äro de åtföljda af tillägget: »i mörkret». De uttrycka emellertid folkuppfattningen af ryktet om Karl XII:s död, sådan den ännu är.[2]

[1] Hist. Handl., Ny följd, IV, 188 ff.

[2] Förf:s handskrift afbrytes kort efter detta. Af en anteckning att döma synes han till sist ha velat uppkasta den frågan, huruvida Karl XII *afsiktligt* sökt döden.

Svenska örlogsflottan 1719 och dess förhållande till ryssarnes härjningar

AF

H. WRANGEL

I

1719 års svenska sjökrigshistoria är i likhet med de flesta andra tidpunkters ännu insvept i ett visst dunkel. Fäster man sig först vid våra rent militärhistoriska arbeten, så är det alldeles förvånande, huru liten uppmärksamhet man där egnat flottan just året 1719. Sålunda affärdar Gyllengranat detta års sjökrigshändelser i Östersjön, för så vidt de röra svenska hufvudflottan, med de orden: »Någon rustning med stora flottan kunde icke i brist af tillgångar detta år företagas.» Mankell, som haft både egna forskningar och nyare historiska verk att stödja sig på, lämnar dock någon upplysning om flottans verksamhet ifrågavarande år, ehuru hans uppgifter äro knapphändiga, någon gång oriktiga. Om Fryxells framställning af samma sak kan ungefär detsamma sägas; men hans omdömen om flottans verksamhet — eller overksamhet — visa tydligen, att han missuppfattat de förhållanden, som här gjort sig gällande. Riktigast behandlar Malmström ämnet i fråga, men han synes ej hafva haft till sitt förfogande erforderliga uppgifter om flottans dåvarande organisation, och hans historia saknar kanske till stor del på grund häraf flere viktiga data rörande hennes uppträdande. Särskildt är detta fallet beträffande Stockholms skepps- och gallejeeskader, hvarom professor Boëthius i sitt promotionstal öfver härjningarna på svenska östkusten yttrar: »besynnerligt nog hör

man nu endast omtalas fem bestyckade pråmar innanför Vaxholm, några galerer vid södra Stäket.... samt några mindre fartyg utanför Roslagsskären.» Orsaken till berörda uppgifters sparsamma förekomst eller vilseledande prägel synas dock ej svår att finna. Till följd af nämnda eskaders stationering i Stockholm och uppträdande i dess omedelbara närhet, kände regeringen nogsamt förhållandena vid densamma, och några underdåniga rapporter härom behöfde följaktligen icke insändas. Riksarkivet förvarar af denna anledning blott knapphändiga uppgifter om Stockholmseskadern 1719. Lyckligtvis finnas emellertid sådana i behåll i flottans arkiv. Ej blott eskaderns registratur och ankomna handlingar utan äfven fartygens mönsterrullor och räkenskaper för samma år äro här tillgängliga.

De forskningar, jag företagit rörande svenska flottan år 1719 och hennes förhållande till ryssarnes härjningar, hafva väl icke i stort sedt medfört några nya uppslag eller några oväntade resultat; men de torde dock kunna tillmätas ett visst intresse. Dels har jag lyckats erhålla fullständiga upplysningar om sjöförsvarets organisation vid tiden närmast efter Karl XII:s död, dels har det blifvit möjligt att gifva en bild af den stora flottans mobilisering och af de svårigheter, som härvid uppreste sig, dels har särskildt Stockholms-eskaderns förhållande blifvit klargjordt, dels och slutligen har jag kunnat närmare redogöra för örlogsflottans sjöexpeditioner under sommaren och hösten 1719.

II

Organisationen vid 1719 års ingång.

Svenska flottan var vid 1719 års ingång förlagd på tre stationer, nämligen hufvudflottan i Karlskrona, en skepps- och galleje-eskader i Stockholm och en mindre eskader vid Göteborg. Hela sjöförsvaret lydde under amiralitetskollegiet i Karlskrona, hvars president, näst konungen, var flottans högste styresman och under hvilket flottans ekonomiska verk, amiralitets-, stats- och kammarkontoret direkte lydde. Eskadrarna i Stockholm och Göteborg vore sålunda, i likhet med hufvudflottan, att hänföra till *amiralitetet*, för hvilket K. M:t årligen fastställde staterna. I dessa stater var hela personalen upptagen oberoende af den

station, vid hvilken hvar och en tjänstgjorde. Men år 1719 upprättades på öfveramiral Sparres förslag särskilda stater för de tre stationerna. Dessa stater kommo dock vederbörande till handa först under senare hälften af året.

Karl XII hade år 1717 företagit en genomgripande omorganisation af sjöförsvarets personal. Den nya organisationen stödde sig på personalens fördelning på regementen. Det enda fel var måhända att den i förhållande till landets ekonomiska ställning var allt för storartad. Oaktadt högst betydliga inskränkningar och förändringar af denna organisation företogos redan år 1719, ägde den dock under större delen af året sin tillämpning i de flesta hänseenden. Ifrågavarande organisation torde därför böra ligga till grund för nedan stående öfversikt.

Flottans *stridande personal* tillhörde dels amiralitetsstaben, dels sjöregementena. Amiralitetsstaben utgjordes af samtlige flaggmän och kommendörer samt åtskilliga andra officerare och tjänstemän, såsom bil. I närmare utvisar[1]. Den ojämförligt större delen af officerarne samt alla ordinarie underofficerare och de flesta menige voro upptagna på sjöregementenas stater. Dessa regementen voro följande:

2 värfvade, nämligen
  Artillerivolontärregementet och
  Kofferdiregementet;
5 indelta eller *roterade*, nämligen
  Slupsroddareregementet,
  Vesternorrlands änterkarleregemente,
  Smålands äntergasteregemente,
  Norra och södra Roslags sjögasteregemente samt
  Ölands sjögasteregemente
Härtill kommo
  Södermanlands äntergastebataljon,
  Uppstädernas bösseskyttar,
  Bohus tvänne kompanier samt
  Skånes, Hallands och Blekinge stadsbåtsmän.

Ålands och södra Finlands manstarka båtsmanskompani kunde däremot vid denna tid icke påräknas.

Änterkarle- och äntergasteregementena såväl som äntergastebataljonerna voro organiserade i öfverensstämmelse med hvarandra. Likaså de båda sjögasteregementena för sig. För hvarje regemente förde en å amiralitetsstabens stat uppförd flaggman befälet. Det närmaste »kaptenskapet» var dock anförtrodt åt en öfverstelöjtnant eller major.

[1] Åtföljer slutet af uppsatsen i ett senare häfte.

Hela den stridande personalen företedde således icke blott ett väl ordnadt helt, utan jämväl den fördelning i yrkesgrenar på särskilda regementen och kompanier, som man ty värr alltför snart frångick.

Befälet och underbefälet var till och med talrikare än under Karl XI:s tid. *Officerarnes* antal var sålunda enligt 1718 års stat icke mindre en 360. I verkligheten funnos något flera, om extraordinarie eller konstituerade officerare medräknas. I nämnda stat gjordes emellertid år 1719 en så stor inskränkning att bland annat öfver 100 officerare måste afskedas. — De i staten upptagna högsta officersbeställningarna, öfversteamiral, amiral-general och amiral-general-löjtnant, voro icke tillsatta år 1718 och deras löner indrogos följande år. Riksrådet frih. Hans Henrik von Liewen afgick vid denna tid från sin befattning såsom general-löjtnant och direktör för amiralitetet. Öfveramiralen frih. Clas Sparre, som den 5 maj 1719 utnämndes till riksråd, förde efter honom presidiet i amiralitetskollegiet. — De olika officersgraderna återfinnas i bil. I.

Underofficerarne voro dels ordinarie, dels underofficerare i nummer och dels tillförordnade. Inom de olika yrkesafdelningarna artillerister, styrmän och skeppare funnos flera olika grader, hvilka alla äro upptagna i bil. I. Såsom af denna framgår, voro af flottans 1247 underofficerare enligt stat något mer än 700 nummerkarlar såväl vid de värfvade som vid de indelta och roterade regementena.

Af *manskapet* uttogos vid änterkarle- och äntergasteregementena åtskilliga korpraler och s. k. furirskyttar. Uppstädernas 356 bösseskyttare hänfördes till artillerivolontärregementet och åtnjöto på dess stat naturaunderhåll och fyllnaden i aflöning. Vid de flesta regementen funnos profosser och musik i nummer. Den senare var ganska talrik, belöpande sig till icke mindre än 106 nummer, hvilka dock år 1719 nästan alla sattes på vakans. Till de ordinarie sjötruppernas menige böra äfven 108 under kofferdiregementet hörande skeppsgossar räknas. Förutom af de ordinarie trupperna, hvilkas styrka enligt stat belöpte sig till 11,356 man, utgjordes örlogsflottans besättningar af tre kategorier stridande, hvilka mer eller mindre tillfälligt tjänstgjorde om bord, nämligen 5 kompanier enrolleringsmanskap,[1] förhyrda matroser och soldater.

[1] Uppsatta genom K. B. d. $^{27}/_{2}$ 1704. Då enrolleringsmanskapets villkor äro föga kända, torde ett utdrag ur detta K. B. här försvara sin plats. »Som capabelt

De båda förstnämnda kategorierna voro handelssjöfolk och saknade sålunda egentligt befäl. Underbefäl uttogs dock af såväl enrolleringen som af de förhyrda efter befarenhet och skicklighet till icke ringa antal. Öfver enrolleringsmanskapets styrka år 1719 finnas inga exakta uppgifter utom från 4:e kompaniet (i Halland), hvars effektiva styrka då uppgick till 629 man af 925 nummer. — Äfven rörande de förhyrda matrosernas antal 1719 har jag förgäfves spanat efter noggranna förslag eller rullor; men i betraktande däraf, att endast på Stockholmseskadern tjänstgjorde på sommaren s. å. öfver 250 man, torde deras hela antal icke öfverskattas, om man sätter det till omkring 800 man, helst långt flera följande år blefvo anvärfvade. De landtrupper, som kommenderades om bord, uttogos förnämligast bland »sjövane soldater», hvilka naturligtvis åtföljdes af eget befäl. Truppernas styrka vexlade ganska mycket. För 1719 års sjöexpeditioner beräknades emellertid 6,000 soldater erfordras.

Om befäl och underbefäl samt nyssnämnda 3 kategorier medräknas, stiger den för flottan afsedda stridande personalens styrka till den aktningsvärda summan af öfver 20,000 man. Väl är det sannt, att många vakanser funnos vid snart sagdt hvarje kompani; men deras antal var dock mindre, än man kunde hafva anledning att förmoda. Generalmönsterrullor från 1717 visa bland annat, att vid 5 kompanier om tillsammans 2,296 nummer förefinnes blott 221 vakanser eller knappast 10 % af styrkan enligt stat. Något större var naturligtvis vakansernas antal år 1719 i synnerhet vid de värfvade kompanierna, men man var dock berättigad till det antagandet, att det *egentliga sjöfolkets* effektiva styrka vid 1719 års ingång uppgick till mellan 10 och 11 tusen man.

---

och befaret sjöfolk uti vår tjenst altid kommer till pass», heter det i K. B., skulle s. k. enrolleringsmanskap till obestämdt antal uttagas bland dem, som kunde befinnas dugliga därtill. Ursprungligen afsedt för tjänstgöring vid Göteborgs eskader, användes detta manskap sedermera äfven vid hufvudflottan. I fredstider åtnjöto enrolleringsbåtsmännen 4 dal. s:mt om året såsom »wardtgiülder» samt hade tillstånd att idka seglation på Östersjön och Nordsjön (äfven på Frankrike), fiskeri eller annan näring och voro dessutom befriade från alla andra värfningar. I krigstid njöto de jämte kosten månadslön efter hvars och ens skicklighet, dock ej mera än 5 dal. s:mt, samt blefvo delaktiga af underhåll ur Am:ts-krigsmanskassan, om de blefvo skadade i tjänsten. Skulle så hända, att någon vid uppfordring vore så förgäten af sin plikt och trohet mot konung och fäderneslаnd, att han utan laga förfall uteblef från inställelse på tid och ort som blifvit anbefallda, så komme han att jämte förlust af sin i landet befintliga ägendom blifva belagd med »exemplart straff».

Sjöförsvarets *icke stridande personal* var äfven mycket talrik såsom ock framgår af bil. I. Om mönsterskrifvarne medräknas, uppgår civiltjänstemännens antal till 120. Under det att vidare ej mer än 16 präster fingo tillsättas vid flottan, räknade läkarestaten 74 befattningar. Långt flere medici, fältskärer, fältskärs- och bardbergesäller funnos dock i själfva verket antagna eller inskrifna vid flottan. Rörande deras bildning vill jag icke yttra mig, men deras talrika användande bevisar en synnerligen beaktansvärd omtanke hos styrelsen om flottans hälsovård.

Å nämnda bilaga äro flottans skeppsbyggare, handtverkare och timmermän m. fl. samt lotsar icke upptagna. De förras antal synes hafva vexlat ganska betydligt. Dock funnos år 1718 på stat 100 utländska och 100 svenska timmermän. Varfsparadens styrka beräknades samma år till i medeltal 1,000 man. På stat voro 72 lotsar upptagna, men därjämte funnos många extra.

* * *

Lika oriktigt som det särskildt af Fryxell betonade uttalandet sålunda tydligen är, att flottan år 1719 saknade nödig bemanning, med lika litet fog har man velat hålla före, att Sverige vid Karl XII:s död icke hade mer än lemningarna af en flotta. Väl är det sannt — och detta bör särskildt framhållas — att den sjökrigsmateriel, som nu fanns, måste lida på jämförelsen med den flotta landet ägde vid hans tillträde till regeringen; men trots sina mångåriga härnadståg fjärran från Östersjön hade Karl XII icke lämnat flottan ur sikte. Därom vittnar hans omsorg om dess personal, därom vittna ock de många linieskepp och mindre fartyg som i synnerhet i början af hans regering blefvo nybyggda. Det var, såsom bifogade förteckningar (bil. II, III och IV[1]) närmare utvisa, icke fartygsmaterielen som felades, utan de för sjötåg nödvändiga förråden af ekevirke, hampa, segelduk och utredningspersedlar, men allra mest *proviant*. Såsom nyss blifvit antydt, är det i jämförelse med flottans blomstrande tillstånd under slutet af 1600-talet som 1719 års flotta synes så »ringa och af sig kommen». I förhållande till det sjöförsvar, Sverige för närvarande äger, måste den däremot förefalla stark och aktningsbjudande. Se här en sammanfattning af dess fartygsmateriel:

[1] Jämf. not. 1 sid. 105.

24 linieskepp,
21 fregatter,
12 betydande pråmar, hvaraf 4 mycket stora,
21 galerer, 15 brigantiner,
åtskilliga brännare och dubbla slupar samt ett stort antal lastdragare och bevärade skärbåtar.

Af denna betydliga materiel voro 19 linieskepp samt nästan alla öfriga fartyg i så godt stånd, att de genast eller efter behörig kölhalning och möjligen någon mindre reparation skulle kunna gå till sjös. Särskildt må påpekas den omsorg, man ägnat eskadern i Stockholm. Under ledning af vice amiralen J. F. Örnfelt hade denna sedan år 1715 oaktadt de bistra tiderna så förkofrats, att fartygens antal fördubblats. Eskadern bestod nu af 38 större och mindre stridsfartyg jämte ett 30-tal skärbåtar, *samtliga* i godt stånd och — hvad som är synnerligen anmärkningsvärdt — alla väl försedda icke blott med inventarier utan också med en god del af sin erforderliga utredning.

Flottans tillstånd var sålunda i och för sig själft ingalunda nedslående. Det var landets finansiella ruin och regeringens obeslutsamhet, som förhindrade dess utrustning i rättan tid och dess uppträdande med tillbörlig kraft. Följande skildring af hufvudflottans mobilisering och så väl dess som Stockholmseskaderns operationer torde närmare utvisa detta.[1]

III.

Mobiliseringen 1719.

»Hvad örlogsflottan i gemen vidkommer», skrifver hans excellens riksrådet och öfveramiralen, friherre Clas Sparre i början af år 1719 i underdånighet till drottningen, »så är väl den igenom det långvariga kriget, brist uppå medel ock de orters inkräktande af fienden, som för magaziner af hampa, master och

[1] Källor: Amiralitetets hufvudbok för 1718, Fl. Ark.; 1719 års stater för Amiralitetet, Statskontoret; O. 1700 i Fl. Ark.; Amiralitetetskollegiets registratur och ankomna handlingar, Fl. Ark.; Skrifvelser från Amiraler och från Amiralitetet i Göteborg 1719, R. A. I det följande äro urkunderna i flottans arkiv angifna med samma beteckning, som de därstädes innehafva. Sålunda betyder B. kongl. bref (K. B.), D. 1. Amiralitetskollegii protokoll, D. 2. dess registratur, D. 4. dess ankomna handlingar, J. 2 och J. 4 Stockholmseskaderns registratur och ankomna handlingar o. s. v.

ekevärke kunnat anses, mycket af sig kommen; men så måste vi dock tillstå, at den på långt när icke vore förfallen till et så ringa antal af goda och värbara skiepp, så framt flottan i de nyss förflutna åren en så ansenlig afbräck icke tagit, dels igenom åtskilliga commenderingar, som därföre misslyckats, at intet rätt siömanskap därvid blifvit tillåtit at brukas, dels igenom hvarjehanda andra olyckeliga händelser, som ingen mennisklig försiktighet kunnat afböja, dels ock därutaf, att ingen tillräcklig tillgång funnits på nödige timmermän och andra handtvärkare, hafvandes man dessutom intet manskap till de värfvade compagniers recrutering kunnat finna, som däraf härrördt, at värfningar ock utskrifningar för landtmilicen i båtsmanshållet tillåtits, och de af ofvannämbde handtvärkare, som sig äntel. vid flottan uppehållit, så slätt blifvit underhåldne ock aflönte, i anseende till tidernas svårighet, at de sjelfva måst gå under, och däremot ingen haft någon upmuntring, sig under en sådan stat at begifva, hvarest de förmärkt hunger, nakenhet och älände sig förestå. Det är altså nu för tiden en stor brist uppå timmermän, repslagare och andra nödiga handtvärkare i Carlskrona, hvilka ock intet af infödde svänske män kunna förökas, så länge de få, som där finnas, igenom deras lön och dagpenning icke hafva deras någorlunda utkomst, hvilken så mycket lättare skulle kunna dem gifvas, som på annor händelse man med fyradubbel bekåstnad måste underhålla tyska och holländske timmermän, hvilka dock ofta ringare skickelighet än de infödde äga, som sådant oaktadt sig med en alt för ringa dagpenning i denna dyra tiden ock så länge myntets slätthet påstår, måst åtnöja.»

Hampa och ekevirke — i synnerhet mastträn för de fartyg som stodo på stapel och för sådana som oförtöfvadt skulle uppslås — felades nästan helt och hållet. Likaså segelduk, beck och tjära, »samt andra nödiga materialier», hvilka knappast förslogo till en mindre utrustning af flottan.

Emellertid voro tio linieskepp samt några fregatter och mindre fartyg i så godt stånd, att de utan särskild reparation kunde utrustas till våren, hvarförutom skeppen Gotland, Estland och Liffland kunde göra tjänst under sommaren efter smärre reparationer på skrofven, för så vidt de finge nya ankartåg och nytt löpande gods. Skeppen Prins Carl (Fredrik) och Småland fordrade däremot ansenlig reparation med kölhalning m. m., hvarför de icke kunde påräknas förr än fram på sommaren. Tillsammans

15 skepp och 3 fregatter skulle sålunda kunna utsändas, under förutsättning att tillräcklig besättning med erforderligt underhåll kunde erhållas samt att varfvet och skansarna vid Karlskrona icke lämnades öde.

Sedan Ölands, Gotlands, Östergötlands, Norra Möres och Tjust kompanier varit brukade »vid Göteborgske expedition», kände man vid hufvudflottan icke deras effektiva styrka, men kunde dock vara öfvertygad om svårigheten af deras komplettering. I alla händelser var det af nöden, att »sjövane soldater» kommenderades på skeppen samt några hundra man ställdes till amiralitetskollegiets förfogande i Karlskrona.

Om allt detta så väl som om anstalter för flottans proviantering gjorde öfveramiralen underdånig hemställan, i lifliga färger framhållande nödvändigheten af tidig omtanka.[1]

På begäran af öfveramiralen,[2] tydligen med afseende på Stockholmseskaderns förstärkning, öfversände holmamiralen (varfschefen) i Karlskrona, vice amiralen Carl Henrik von Löwen, i slutet af januari förteckning på hufvudflottans lätta fartyg, som kunde repareras till våren oeh för öfrigt vore tjänliga att brukas i skärgård.[3]

Uti de »oförgripeliga påminnelser»[4] vid de afkortningar, som voro föreslagna att vidtagas i flottans stater, och hvilka amiralitetskollegiet bifogade det i början af februari månad insända statsprojektet, uppgafs därefter behofvet af soldater vara 6,000, hvaraf två tredjedelar till Stockholmseskadern och resten till hufvudflottan för att jämte den ständiga sjömilicen utgöra besättning på utgående fartyg.[5]

Order om fartygsrustning utfärdades egentligen först mot slutet af februari månad, men redan i januari förständigades amiralitetskollegiet på H. K. H. Hertigens af Hessen-Kassel be-

---

[1] Sparre till K. M:t $^{16}/_{1}$ 1719. D. 2 N:o 107.

[2] Riksrådet Sparre befann sig vid denna tid hos regeringen i Stockholm, hvarifrån han i regeln meddelade amiralitetskollegiet alla nådiga befallningar rörande hufvudflottan, likasom han från kollegiet mottog alla underdåniga skrifvelser för att föredraga dem i rådet. När han själf förde presidiet i amiralitetskollegiet, korresponderade detta direkt med K. M:t.

[3] von Löwen till Sparre $^{29}/_{1}$. D. 2 N:o 108.

[4] Dessa »påminnelser» äro af ganska stort intresse, icke minst för deras utlåtande om flottans militärpersonal och förslag till dess ordnande. Betecknande för den vakna uppfattningen hos vapnets ledande män är bland annat följande: »eftersom hela rikets conservation uppå sjömachtens förstärkning, upkomst och tilltagande hädanefter mera ankommer än någon tid tillförende».

[5] D. 2 N:o 107. $^{4}/_{2}$.

fallning, att »galliorten *Snarensven* till utförande af en viss angelägen förrättning»[1] skulle »equipperas och färdig giöras». Denna befallning utlades af öfveramiralen sålunda, att klargöringen skulle verkställas, så framt icke is lade hinder i vägen för fartygets utlöpande, samt att amiralitetskollegiet skulle kommendera »en habil officerare» jämte nödigt manskap på galioten, hvilken borde förses med 6 veckors proviant utom den som före afseglingen kunde förtäras.[2]

Nyssnämnda hinder förefanns ända ut till skansarna, och sålunda kunde ännu endast förberedande åtgärder vidtagas för Snarensvens utrustning. Sådana pågingo emellertid redan i Karlskrona varf för klargöriug af ofvan omtalade skepp och mindre fartyg, likvisst ofta försvårade till följd af snöfall.[3] Ett parti hampa ankom under månadens lopp, och erforderlig ved erhölls genom att »med vakten» tvinga till staden ankommande landtmän att köra sina vedforor till varfvet, där betalning erlades enligt taxa.[4] Hvad som uti dessa bekymmersamma tider kanske mest uppmuntrade till oförtruten verksamhet, var att öfveramiralen ändtligen fått löfte om penningeförsträckning.[5]

På grund af den i början af februari månad inträffade stränga kölden kunde arbetena på varfvet icke bedrifvas med tillbörlig kraft; men man var dock fullt sysselsatt dels med reparationer af skepp, espingar och slupar samt med vakars upphuggande kring de förra, dels med den »nya kölen»,[6] vindbron och mastkranen.[7] Den 17 februari skrifver emellertid öfveramiralen till holmamiralen: »Den lindriga väderleken, som nu börjar blifva, lärer mycket befrämja arbetets fortsätjande på värfvet, hvarföre jag ock hafver det förtroende till hr Vice Amiralen at han bedrifvandet deraf låter sig högst angeläget vara, ock så lagar at arbetet på värfvet i banan och de öfrige värkstäder med all makt fortsätjes . . .»[8]

---

[1] »Detta ärende hålles helt tyst», tillägger öfveramiralen med egen hand i skrifvelsen: »Jag ville gärna att galleoten skulle gå till Ystad och väntar svar här om i tysthet.»

[2] D. 2. N:o 107. $^{21}/_{1}$.

[3] D. 2. N:o 108. $^{26}/_{1}$.

[4] Nämligen 1 dal. s:mt pr lass björk- eller bokved och 24 öre pr lass al eller ekved.

[5] D. 2. N:o 108. $^{29}/_{1}$.

[6] Ett stort linieskepp, som sedermera fick namnet *Ulrika Eleonora*.

[7] D. 2. N:o 108. $^{5}/_{2}$.

[8] D. 2. N:o 107. $^{17}/_{2}$.

Holmamiralen synes ock hafva gjort sitt bästa. Sedan en visserligen ringa del efterlängtade penningmedel ankommit till stationen den 5 febr. och en större mängd hampa[1] ett par veckor senare hämtats landvägen från Karlshamn, kunde väl något mera företagas, men några synnerligen betydande varfsarbeten blefvo dock icke under denna månad utförda.[2]

Emellertid gjorde öfveramiralen i Stockholm de mest bevekande framställningar till K. M:t om nödvändigheten af skyndsamma penninganordningar så väl som af rustningsorder: »såsom våren tillstundar och hög tid at flottan eller en del däraf bör färdiggiöras ock uthredas...» ... »ty om därmed längre fördröjes, så lära expeditionerne studsa ock skieppen intet i rättan tid kunna bringas till sjös ock giöra tjenst...» o. s. v.[3]

Den 26 febr. ingåfvo samtliga i Stockholm varande flaggmän (C. Sparre, C. H. Wachtmeister, E. D. Taube, H. Ankarstierna och J. F. Örnfelt) ett memorial upprättadt på nådigaste befallning till svar på frågan, huruvida man skulle »uti innevarande år med Kongl. May:ts hufvudflåtta ock esquadrerne i Stockholm ock Göteborg kunna offensive eller defensive agera», — ett spörsmål, som utan tvekan besvarades med det senare alternativet, hvilket därefter blef föremål för en omständlig utläggning. Med anledning häraf utfärdades under den 28 i samma månad nådiga rustningsorder. Genom dessa bestämdes, dels att Stockholmseskaderns alla fartyg skulle klargöras till våren dels att ett mindre linjeskepp, sex fregatter och ett par smärre fartyg skulle afsändas från Karlskrona till samma eskaders förstärkning och dels att några kryssare dessutom skulle utsändas från sistnämnda hamn. Penningmedel anordnades, om än ej tillräckliga, och löfte gafs om soldaters aflåtande till eskadrarna i Stockholm och Göteborg. (Se sid. 144).

Angående hufvudflottan innehöll flaggmännens ofvan omnämnda memorial ett utförligare anförande, hvarur det viktigaste var följande: oaktadt hela flottan i anledning af proviantbrist icke kunde utredas så tidigt som önskligt vore, borde dock så mycken proviant som funnes inom riket ofördröjligen upphandlas, på det man måtte kunna vid första öppet vatten utsända några

[1] 110 Skℌ 5 Lℌ, till allra största delen god och ren.

[2] D. 2. N:o 108. 5/2, 16/2, 14/2, 23/2, 26/2. Skeppen *Bremen* och *Stockholm* samt fregatten *Stora Phoenix*, som haft sina vant pålagda under vintern, försågos med nya sådana o. s. v.

[3] D. 2. N:o 107. 20/2 26/2.

kryssare från Karlskrona, dels för att iakttaga fienden, och dels för att befrämja sjöfarten stapelstäderna emellan, uppbringa sådana fartyg, som vore försedda med proviant, hampa och andra för flottan oumgängliga varor, samt så vidt möjligt skydda sjöfarten på utlandet. Kontrakt om levererande af proviant, hampa, mastträd, segelduk m. m., borde genast afslutas med utländska köpmän, »eftersom det högnödigt är, at alla brukbare skieppen sättias i stånd, så snart proviant kan anskaffas, at gå till sjöss». För öfrigt borde några skepp klargöras för att utläggas vid skansarna i och för hamnens försvar. Afsikten med hela flottan förmenade man icke ännu kunna bestämmas, utan blefve operationsplanen beroende af »conjuncturerne».

Genom ett annat bref af den 28 febr. tillkännagaf K. M:t, att öfverkommandot vid hufvudflottan i Karlskrona blifvit anförtrodt åt öfveramiralen Claes Sparre, vid eskadern i Stockholm åt vice amialen E. D. Taube och vid eskadern i Göteborg åt vice amiralen J. F. Örnfelt, börande den därvarande viceamiralen Strömstierna inträda i tjänstgöring vid hufvudflottan.

Utfärdade den sista febr. kunde nyssnämnda båda k. bref först den 9 mars uppläsas inför amiralitetskollegiet. Samma dag aflät öfveramiralen till holmamiralen i Karlskrona order dels att i och för docke-arbetet uppfordra nödigt antal båtsmän, dels att antyda samtliga kompaniofficerare att i görligaste måtte rekrytera sina kompanier, hvarom vice amiral v. Löwen borde på kollegiets vägnar korrespondera med vederbörande landshöfdingar. Därjämte öfversände Sparre en förteckning på de skepp och fregatter, som voro utsedda dels till kryssare, dels till Karlskronas försvar och dels till Stockholmseskaderns förstärkning, med begäran att vice amiralen »ville låta sig högst angeläget vara, först at giöra de fyra krytsarna» (nämligen Verden, Öland, Svarta Örn och Jarramas) »färdige, sedan at laga det de till Stockholms esqvadrens förstärkning destinerade skiepp och fartyg måge sätjas i stånd at kunna hitsändas, ock sidst at de till hamnens försvar destinerade skieppen måge klargiöras...»[1]

På dessa order följde under de närmaste dagarna flera andra. Sålunda anbefallde öfveramiralen uti skrifvelse den 10 mars, att två månaders proviant för de 4 kryssarne skulle oförtöfvadt upphandlas i Karlskrona och Karlshamn (där Svarta Örn legat öfver vintern); fregatternas klargöring borde för öfrigt föregå skeppens.

[1] D. 2. N:o 107. $^9/_3$.

Nådig befallning om de förras utlöpning uppsattes följande dag; instruktion för chefen å Svarta Örn utfärdades den 11 mars, men återtogs genast; upprepad befallning om Svarta Örns och Jarramas skyndsamma klargörande afgafs dagen därpå; likaså officerskommendering å dessa fartyg så väl som å Snarensven o. s. v.[1]

Under tiden fortgingo rustningsarbetena i Karlskrona med den drift, de utsinade tillgångarna på manskap, penningar och proviant kunde medgifva. De i febr. emottagna 24,000 dalerna voro redan den 5 mars i det närmaste utgifna dels för betalning af varfvets skulder, dels för uppköp af ved, dels för manskapets underhåll. Officerarne hade likväl icke ännu undfått sin 4:e kvartalsaflöning för år 1718.[2]

Skeppet Bremen och fregatten Stora Phoenix började vid denna tid upptacklas. Skeppet Västmanland befanns däremot så bristfälligt, att akterstäfven och spegeln måste förnyas ända från vattnet, hvarför fartyget lättades så mycket som möjligt. Den 9 mars började man påriggningen af Öland, Verden och Jarramas. För Svarta Örn förfärdigades intill den 19 en del felande tackling, hvilken afsändes till Karlshamn med åtskilliga af fregattens befäl och underbefäl, hvilka skulle besörja om fregattens upptackling. Till samma ändamål uppfordrades Karlshamns stadsbåtsmän jämte 40 man af 3:e indelningen (i Bleking). En proviantmästare afsändes därjämte till Karlshamn för att verkställa fartygets proviantering.

Som några med spannmål lastade tyska fartyg ankommit till nyssnämnda stad äfvensom till Ystad, lät viceamiral von Löwen, jämlikt öfveramiralens order den 4 mars, befallning afgå till kommendanten på Karlshamns kastell, öfverstelöjtnant Lindbladh, att tills vidare kvarhålla de ankomna fartygen. I skrifvelse den 21 mars gaf emellertid öfveramiralen tillåtelse för dem att fortsätta sin segling, enär underrättelse ingått, att spannmålslaster bestämda för Karlskrona ankommit till Ystad.[3]

Båtsmanskompaniernas rekrytering sattes i allmänhet icke i verket förrän omkring den 1 april. Anledningen härtill var den, att viceamiral von Löwen till följd af förfrågningar hos öfveramiralen angående sättet för meddelandet härom till k:s befallningshafvande och till kompaniofficerarne, först den 25 mars

[1] D. 2. N:o 107. 10/3, 11/3, 12/3, 13/3. K. B. 11/3.
[2] D. 2. N:o 108. 5/3, 9/3, 12/3, 19/3. D. 2. N:o 107 21/3.
[3] D. 2. N:o 107. 21/3.

aflätit skrifvelser till vederbörande om denna angelägna sak. Äfven i andra fall hände det, att slika förfrågningar hindrade befallningars skyndsamma utförande. Kommendör Axel Grubb hade dock dessförinnan gått i författning om vakansernas fyllande vid sitt kompani (östgöta). Han anmodades därpå af öfveramiralen att »sondera samtel. rotarne at i år bekläda båtsmännen det bästa de kunna, eftersom dem däremot skall vara tillåtit detta års beklädningspenningar hos sig at innehålla och decourtera.»[1]

Samtidigt beordrades cheferna för sjöregementena[2] att inkomma med förslag öfver alla befintliga och beställda munderingspersedlar samt för handen varande gevärssorter.

Skeppen Öland och Verden voro den 16 mars upptacklade och till timmermansarbeten färdiga, men inträffande stark köld hindrade deras fullständiga klargöring ända till slutet af månaden. Efter hand vidtog dock arbetet med de för Stockholms skärgård afsedda fartygens utrustning. För kryssarna Verden och Jarramas återstod den 26 mars endast krängning och bottnens talgning, hvilket skulle ske, så snart isen fått bort. Öfveramiralen var mycket nöjd med varfsarbetenas fortgång, »hafvande jag orsak hr viceamiralens flit och sorgfällighet, högel:n at berömma», skrifver han den 24. Till besättning för kryssarna kommenderades nu de båda på stationen varande sörmlandskompanierna samt den närmaste indelningen.

På hemställan af holmamiralen hade riksrådet Sparre i skrifvelse den 21 bestämt, att kryssarna borde lägga ut från varfvet och, om sjön icke ginge öppen, utisas, särdeles ifall provianten vore klar att ombordtaga. Därjämte förklarade öfveramiralen, att skeppet Verden, »hvilket Commendeuren Rajalin skall föra», måste utredas först, för den händelse icke både Verden och Öland genast kunde blifva klara.[3]

Genom skrifvelse den 25 mars anmodades cheferna för Kronobergs och Kalmar regementen, öfverstarne Blidsten och Sten Arvidsson, att jämlikt K. B. den 28 febr., hålla sina regementen färdiga att på ankommande order afmarschera till Karlskrona

[1] D. 2. N:o 107. $^{21}/_{3}$.

[2] Amiralerna frih. Carl Hans Wachtmeister och Olof Strömstierna, viceamiralerna Carl Henrik von Löwen, frih. Edvard Didrik Taube, Daniel Wilster och Jonas Fredrik Örnfelt, samt öfversten Gustaf Fredrik von Rosen och kaptenen Billinggren.

[3] D. 2. N:o 108. $^{19}/_{3}$, $^{23}/_{3}$, $^{25}/_{3}$. D. 2. N:o 107. $^{21}/_{3}$, $^{25}/_{3}$.

samt att själfva med öfriga regementsofficerare och staber vara beredda att medfölja.

Sedan mastkranen den 25 mars blifvit färdig, utlades skeppet Verden och fregatten Jarramas den 31 från varfvet, hvarefter de genast provianterades. Besättningen började dock icke ännu sin spisning ombord. — Galioten Snarensven följde den 2 april, sedan holmamiralen dagen förut inhändigat öfveramiralens order om detta fartygs ofördröjliga utlöpande på rekognoscering i södra Östersjön.[1]

Sistnämnda dag aflätos order om uppfordring af 250 man af hvardera de tre Blekinge- och 120 man af hvardera de tre Södra Mörekompanierna till inställelse den 4 och 10 april, börande likväl 3:e Blekinge kompani afgå till Karlshamn för att embarkera å fregatten Svarta Örn.[2]

Emellertid hade den 25 mars underrättelse ankommit till Karlskrona, att 6 danska linieskepp blifvit utlagda på Köpenhamns redd, bland hvilka ett förde schoutbynachtflagg. 6 fregatter hade därjämte lupit ut mot Östersjön. Skeppen troddes äfven hafva följt samma väg. I anledning häraf förständigades kommendanterna på sjökastellet vid Karlskrona och Karlshamn att vara på sin vakt. Några dagar senare ankom likväl rapport, att 7 danska skepp och 1 galiot passerat Helsingborg »till västersiön». Underrättelsen om 4 kapares uppträdande i Östersjön inlopp vid denna tid. Sjöfarten på Östersjön började dock nu komma i gång. Till Karlskrona anlände i slutet af mars från Königsberg två fartyg lastade med råg.[2]

Den 5 april inhändigade ändtligen amiralitetskollegiet befallning från öfveramiralen om kryssarnas utlöpande under kommendör Thomas Rajalins befäl. Denne borde förhjälpas att så snart som möjligt komma till sjös, hälst man med säkerhet förnummit, att de 6 danska örlogsskeppen seglat åt Kattegat. Kommendör Rajalin behöfde därför icke vänta på skeppet Öland. På det han så mycket bättre skulle kunna nå ändamålet med expeditionen, tilläts kommendör Rajalin att åt sig utvälja så väl öfver- som underbefäl. Godt, dugligt och väl beklädt folk skulle utses, och borde 40 volontärer, »som i mangel af soldater kunna handtera handtgevär och granater», kommenderas på Verden, 30

---

[1] D. 2. N:o 108. $^{2}/_{4}$.
[2] D. 2. N:o 108. $^{26}/_{3}$.

på hvardera af fregatterna och 6 på Snarensven.[1] Order afgick äfvenledes den 31 mars från öfveramiralen till chefen på fregatten Svarta Örn, kapten Wagner att ofördröjligen afsegla till Karlskrona för att där ställa sig under kommendör Rajalins befäl och intaga felande utredning.[2] Samtidigt fick Rajalin sin instruktion (se sid. 145).

Med kryssarnes slutliga klargöring och afsegling tillgick på följande sätt. Galioten Snarensven var segelklar den 4 april, men kunde för storm icke komma till sjös, innan ofvanstående instruktion och order för kommendör Rajalin ankommit, i enlighet hvarmed det bestämdes, att Snarensven skulle vara de öfriga kryssarne följaktlig.[3]

För Svarta Örn lastades en pråm med fregattens storrå jämte åtskilliga förnödenheter, men på underrättelse om fregattens beordrade segling till Karlskrona vardt denna pråm lossad.

Provianteringen af Verden och Jarramas hindrades visserligen något af det hårda vädret den 4 och 5 april, men afslutades kort därefter. Som de uppfordrade båtsmännen vid denna tid ankommo till stationen, fingo fartygen i fråga jämväl nu fulltaliga besättningar. Den 11 april ämnade kommendör Rajalin afsegla för att möta Svarta Örn under Hanö; men sydvästlig vind hindrade detta under de närmaste dagarna. Efter flera motigheter (af de för Svarta Örn uppfordrade 250 båtsmännen inställde sig endast 140 o. s. v.) och åtskillig skriftväxling mellan Stockholm, Karlskrona och Karlshamn kunde kapten Wagner ändtligen segla till örlogsstationen, å hvars redd han ankrade med Svarta Örn den 15 april kl. 2 e. m., genast mottagande fartygets storrå och felande utredning.[4]

Kryssarna afbidade nu endast gynnande vind för att lämna Karlskrona. Då sådan den 18 på morgonen inträffade, lättade de 4 fartygen ankar, styrande till sjös för OSO-lig kultje och disigt väder. Som emellertid vinden mot middagen gick mera på sydlig med tilltagande styrka och klarare luft, syntes kryssarne snart åter utanför grunden, Snarensven utan stortopp. På e. m. inkom detta fartyg för att reparera. Två dagar senare var galioten åter klar, »men som kaptein Gam intet veth berätta», rapporterade holmamiralen, »antingen Commendeur Rajalins ordres

[1] D. 2. N:o 108. $^{6}/_{4}$.
[2] D. 2. N:o 107. $^{31}/_{3}$.
[3] D. 2. N:o 108. $^{6}/_{4}$.
[4] D. 2. N:o 108. $^{9}/_{4}$, $^{13}/_{4}$, $^{16}/_{4}$.

varit at han skulle blifva inne qvar eller förfoga sig till krytsarne igen; alltså veth jag intet, hvad jag i detta måhlet skall finna rådligast at giöra — — utan lembnar sådant i ödmjukhet till Hr Baron och Öfver Ammiralens gunstige ordres...» — Ingalunda den första tidsutdräkten till följd af bristande själfständighet på stationen! Emellertid lät holmamiralen galioten intaga så mycket dricka som möjligt för kryssarnes behof samt lägga ut under sjökastellen för att, ifall man finge någon kunskap om kryssarne, genast förena sig med dem.[1] Redan den 30 april återkommo likvisst kryssarne till Karlskrona.

Under tiden hade utrustningen af de öfriga utbeordrade fartygen fortgått med förökad kraft, sedan den något afstannat, då kryssarne lade ut från varfvet och intill dess de uppfordrade Blekinge- och Södra Möre-båtsmännen hunnit anlända. Fregatten Stora Phoenix var den 6 april upptacklad, skeppet Pommern kalfatrades, fregatten Packan förmastades och brigantinen Göya kullvindades dock före dessa båtsmäns ankomst. Samtliga för Stockholms skärgård afsedda fartyg ansågos kunna blifva sjöklara till halfva maj månad.[2]

Order om Göyas expedition anlände till Karlskrona den 8 april.[3] Med 30 mans besättning och 6 veckors proviant borde detta fartyg under kapten Anckarfiells befäl segla till Karlshamn för att därifrån föra H. K. H. Hertigen af Holstein öfver till Rostock. En galiot, som borde uttagas bland priserna, skulle medfölja i och för transport af hertigens bagage, »ock måste», skrifver Sparre, »för all ting folket vara klädde som gå därpå.» Såsom varande den bäst seglande utsågs galioten Laurentius till denna expedition. Löjtnant Kräkell kommenderades af holmamiralen såsom chef på detta fartyg.[4] Göya och Laurentius troddes blifva färdiga redan den 13 april, men bådas skrof befunnos bristfälliga, i synnerhet den senares, hvarför smacken de Smitt utvaldes i dess ställe.[5] Genom order af den 18 april bestämde öfveramiralen, att kommendör Carl Gustaf Ulrich skulle öfvertaga befälet å brigatinen Göya. Den 27 var detta fartyg så väl som de Smitt segelfärdigt.

---

[1] D. 2. N:o 108. 20/4.
[2] D. 2. N:o 108. 6/4.
[3] D. 2. N:o 107. 4/4.
[4] »Hellst ock dess gambla sjuklige fader anhållit det hans Son måtte blifva commenderat att han intet alldeles creperar vid landjorden», skrifver vice amiralen von Löwen. D. 2. N:o 108. 8/4.
[5] D. 2. N:o 108. 13/4.

Till chefer å skeppen Öland och Bremen förordnades samtidigt kommendörerna Matthias Nyman och Olof von Unge.[1] Några få dagar senare anlände till Karlskrona öfveramiralens — till följd af H K. H. Generalissimi antydan — utfärdade order om att dessa båda skepp genast skulle utläggas och provianteras för 2 månader för att kunna förstärka de utevarande kryssarne. Officerare skulle utses af viceamiral von Löwen, men inga kaptener finge kommenderas på kommendörskeppen.[2]

I slutet af april månad uppfordrades till skyndsam inställelse i Karlskrona Östgöta, Smålands, Tjust, båda Ölands, båda Gotlands samt en del af Södra Möre och Blekinge kompanier. Manskapet borde af rotarna så vidt möjligt beklädas samt vid inryckningen medföra sina gevär. Till förstärkning af sjökastellens garnisoner inkallades likaledes under de sista dagarna af april månad erforderligt infanteri, nämligen 350 man af Kalmar regemente. Dessa skulle fördelas sålunda:

på *Kungsholms* fästning:	1	kapten,
	1	löjtnant,
	1	fänrik,
	200	man;
på *Drottningskär:*	1	löjtnant,
	1	fänrik,
	100	man;
på *Karlshamns* kastell:	1	löjtn. el. fänr.
	50	man;

jämte nödigt underbefäl.[3]

Otroliga svårigheter hade man under denna tid att kämpa emot. Sålunda klagade arbetarne på varfvet öfver, att de icke kunde få köpa matvaror för mynttecknen. Alla holländska timmermän strejkade den 20 april, men holmamiralen sammankallade dem, sägande, att sådant vore i svensk lag vid lifsstraff förbjudet, och försäkrande dem, att de skulle få resa hem, så snart den nya kölen blifvit satt i sjön; men detta hjälpte ej: holländarne fordrade goda penningar, för hvilka de kunde köpa mat till sin nödtorft. De fingo då löfte om 2 plåtar pr man, hvarvid de lofvade att återtaga arbetet. »Ock kan jag icke beskrifva det stora elände, som är ibland det fattiga folket för denna mynte sorten skulld», rapporterar nämnde dag viceamiral von Löwen.

[1] D. 2. N:o 107. $^{18}/_{4}$.
[2] D. 2. N:o 107. $^{22}/_{4}$ och D. 2. N:o 108. $^{27}/_{4}$.
[3] D. 2. N:o 108. $^{29}/_{4}$, $^{30}/_{4}$.

I anledning så väl af detta elände som af en nödvändig likvidation af leverantörer m. m. anhöll öfveramiralen den 16 april hos K. M:t om 100,000 dal. s:mt i plåtar.[1] Tillståndet bland varfsfolket blef emellertid mot slutet af april allt mera eländigt: »ty för dem» (myntteckneu) »få det fattiga folket ingenting köpa utan dö bort med hustrur och barn af hunger», skrifver von Löwen, »och andra penningar äro icke till fång; det vore en stor barmhertighets gärning om hr Baron och Öfver Amiralen gunstigt kunde förmå dem något gode penningar, ty elliest förgås icke allenast de utan mången annan, som skulle tyckas vara af bättre villkor . . .»[2] Den 29 april afsändes ändtligen en större summa penningar i silfver till amiralitetet i Karlskrona.[3]

För Stockholmseskadern hade viceamiralen E. D. Taube i halfva april begärt 12 kaptener, 3 öfverlöjtnanter och 30 underlöjtnanter, en begäran som ock blifvit af H. K. H. Hertigen af Hessen bifallen. Dessa officerare skulle i första hand kommenderas på de till Stockholm afgående fartygen, börande de återstående begifva sig landvägen till hufvudstaden.[4] En del af dessa officerare hade viceamiral Taube själf föreslagit. Sedan hans förslag med några ändringar blifvit af öfveramiralen faststälIdt, anmodades viceamiralen von Löwen att utse de öfriga, härvid fästande afseende på officerarnes bekvämlighet, så att företrädesvis de ogifta kommenderades. — Underofficerare kunde icke utan svårighet aflåtas från Karlskrona utöfver dem, som skulle tjänstgöra på de till hufvudstadens skydd afgående fartygen. Det oaktadt skulle 40 konstaplar och arklimästare sändas till Stockholm. Proviant för ifrågavarande fartyg borde viceamiralen Taube själf låta upphandla i Stockholm, men utbad han sig att mot ersättning in natura undfå det möjligen bristande från hufvudflottans förråd.[5]

Jämlikt nådig befallning om tvänne bäst beseglade fregatters klargöring för hertigens af Holstein öfverförande till Tyskland[6] och i öfverensstämmelse med förut gifna order, förständigade öfveramiralen i skrifvelse den 29 april holmamiralen i Karlskrona att låta kommendör Ulrich afgå till Ystad med Göya och

[1] D. 2. N:o 107. 16/4.
[2] D. 2. N:o 108. 30/4.
[3] D. 2. N:o 107. 29/4.
[4] D. 2. N:o 107. 14/4.
[5] D. 2. N:o 107. 18/4.
[6] K. B. 18/4

de Smitt, eskorterade af linieskeppen Bremen och Öland, hvilkas klargöring fördenskull borde genom natt och dag utföras.[1] Dessa skepp borde jämväl trygga hertigens öfverfart till Rostock. Prinsen skulle dock hafva konungens af Danmark pass för sin höga person och suite så väl som för de fartyg, som öfverförde honom och hans bagage. Ville Hans Durchlaucht hafva andra fartyg än Göya och de Smitt, af hvilka särskildt det förra dock seglade mycket väl, kunde två af de till Stockholm ärnade fregatterna lämnas. De fartyg af den senare kategorien, som voro segelklara, borde för öfrigt genast afsegla genom Kalmar sund till Landsort.

Uti skrifvelse följande dag gaf öfveramiralen vidare befallning om eskortering af hertigens af Holstein fartyg. Icke allenast Bremen och Öland borde användas härtill, utan äfven Verden, Svarta Örn och Jarramas, om de kunde anträffas. Kommendör von Unge skulle erhålla befälet öfver alla fartygen, börande han undfå närmare instruktion af holmamiralen. Hade hertigen intet pass från konungen af Danmark med sig och likväl ville göra öfverfarten, vore hans önskan lag. H. M. Drottningen hade personligen genomläst öfveramiralens skrifvelse i detta ämne.[2]

Ytterligare order härom utfärdade öfveramiralen den 2 maj. Det heter här: »Såsom jag genom rapport ifrån borgmästaren i Skanör förnummit, det 4 st. danska örlogsskepp nyligen gådt åt Östersiön, och det således hända kunde, at högbem:te hertig i stället för brigantinen torde vilja betiena sig af en god eschaloup at sätja sig därmed öfver till Rostock eller Fischland; altså behagade hr Vice Amiralen sända till Ystedt en af de bästa eschalouper, som i Carlscrona finnes, ifall Hans Durchl:t sielf det skulle åstunda, då commendeur Ulrich likafult samma eskaloup commenderar och i fogeligt väder söker at bringa Hans Durchl:t ifrån Falsterbo öfver åt Tyska vallen, hvilket med någorlunda säkerhet lärer kunna ske, om eschaloupen mot aftonen går till siöss och roddarena hela natten med roende deras yttersta flit använda, hvilket hr Vice Amiralen commendeur Ulrich täcktes antyda, så framt slika ordres ifrån Hans Durchl:t ankomma skulle».[3] Jämlikt denna order klargjordes på varfvet en ny, välseglande och lättroende 9-åraslup för hertigen.[4]

[1] D. 2. N:o 107. $^{29}/_{4}$.
[2] D. 2. N:o 107. $^{30}/_{4}$.
[3] D. 2. N:o 107. $^{2}/_{5}$.
[4] D. 2. N:o 108. $^{6}/_{5}$.

Från landshöfdingen på Gotland, amiralen friherre Gustaf von Psilander inkom den 1 maj begäran om »assistance till landets betäckning och siöns renhållande från fienteliga fartygs våldsamheter.» Den af kapten Spalding jagade och därpå nedbrända danska kaparen var samma fartyg, som kort förut plundrat gotländska postbåten. Någon särskild åtgärd föranledde därför icke nu landshöfdingens skrifvelse.[1]

Den 4 maj började man upptackla skeppet Prins Fredrik Karl, och då detta arbete inom en vecka var fullbordadt, vidtog genast upptacklingen af skeppet Fredrika Amalia.[2]

De inkomna kryssarne såväl som brigantinen Göya borde kvarblifva i Karlskrona, intill dess skeppen Bremen och Öland blefvo sjöklara. Emellertid beordrades kommendör Rajalin att utsända en fregatt i sänder hvarje morgon för att rekognoscera utanför sjökastellen, börande detta fartyg inkomma på aftonen.[2]

I anledning af inkomna underrättelser från Malmö och Skanör om en dansk eskader, som lupit åt Östersjön, hvilka underrättelser bekräftats af de hemkomna kryssarne samt dessutom från Karlshamn, i hvars närhet de fiendtliga fartygen varit synliga, inlämnade öfveramiralen den 8 maj ett underdånigt memorial.[3] angående defensionen till sjös mot Danmark. Hufvudinnehållet häraf var följande: Öfveramiralen hölle det betänkligt att å nyo utsända kryssarne, »så länge forcen emot de danske är så ganska olik»; för den skull föreslog han, att 7 à 8 örlogsskepp och 2 fregatter genast borde klargöras och utsändas från Karlskrona, samt begärde härtill nödiga penningemedel.[4] Dessa fartyg borde fördrifva de danska skeppen: »Jag förtiger den äran Dannemark annars kunde berömma sig utaf, at i innevarande år hafva inneslutit så E. K. Maj:ts hufvudflåtta i Karlskrona, som esquadren i Göteborg, och nämner allenast den skada E. K. Maj:t ock dess rike deraf hafver, at han fritt ock oroad i Östersjön får agera, hvilken skada icke allenast består deruti, at han infesterar hela skånska och blekingske siö-cousten samt Öland, och har tillfälle at formera sig allehanda desseiner på Gottland, utan man lemnar i hans discretion at taga och upbringa så väl de hit ärnade

[1] D. 2. N:o 108. 2/5.
[2] D. 2. N:o 108. 4/5, 11/5.
[3] D. 2. N:o 109. 8/5.
[4] 100,000 dal. s:mt, anslagna till årets expeditioner, funnos visserligen i Karlskrona i mynttecken, men dessa voro nästan obrukbara, — kunde dock inlösas för 2 öre s:mt pr st., hvarvid 14 öre på hvarje förlorades. Den 12 maj anhöll Sparre om ersättning för den härigenom vållade förlusten.

och med allehanda nödige varor lastade koopverdie skepp som alla dem hvilka med svenska effecter ifrån detta riket afsegla, varandes detta intet nog, utan man gifver honom äfven et öppet tillfälle at hindra all inrikes commercie sjö- och stapelstäderna emellan, samt den tillförsel af proviant, ekevärke och allehanda materialier, som till hela rikets bästa, hufvudvärkets upprätthållande i Karlskrona och statens conservation är oumgängelig.»

Härpå lände öfveramiralen under den 13 maj till nådigt svar, att hela örlogsflottan skulle utredas. 150,000 dal. s:mt utanordnades omedelbart för detta ändamål. I öfrigt lämnades honom angående flottans operationer fria händer efter förut plägadt samråd med amiralitetet.

Med detta besked afreste öfveramiralen till Karlskrona för att själf öfvertaga ledningen af flottans utrustning, sedan han d. 16 maj affärdat sin sista skrifvelse från Stockholm, genom hvilken amiralitetskollegiet förständigades att ofördröjligen gå i författning om 7 à 8 örlogsskepps utrustande. Viceamiralen von Löwen borde emellertid korrespondera direkte med K. M:t, intill dess öfveramiralen ankom till Karlskrona.[1]

* * *

I Karlskrona hade viceamiralen von Löwen under den 8 och 9 maj utfärdat en del instruktioner, nämligen för kapten Paul Stolt, hvilken med två slupar och en esping skulle afhämta en mastflåtte från trakten af Cimbrishamn; för kommendör Carl Gustaf Ulrich med brigantinen Göya och smacken de Smitt; för löjtnant Gustaf Ruth med H. K. H. Arfprinsens slup; samt för öfverlöjtnant Alexander Bång med galioten Postryttaren.[2]

Beträffande kapten Stolts expedition må här omnämnas, att han skulle bogsera mastträden så nära kusten, att han kunde hafva betäckning af en utkommenderad strandpostering intill Cimbrishamn, där mastträden skulle tagas om bord på en lastdragare.

Kommendör Ulrich borde vid första gynnande vind afsegla till Ystad, där anmäla sig hos hertigen af Holstein, ställande sig under dennes order, samt förfrågande sig hos honom, om han

[1] D. 2. N:o 107. 16/5.
[2] D. 2. N:o 108. 9/5, 10/5.

ansåge det danska passet ensamt betryggande eller ville invänta eskort af de svenska kryssarne Bremen, Verden, Öland, Svarta Örn och Jarramas. Då hertigen blifvit landsatt i Tyskland, skulle kommendören förfoga sig åter till Karlskrona.

Hvad löjtnanterna Ruth och Bång angår, borde den förre afgå inomskärsleden till Stockholm för att där aflämna den kongl. slupen; och den senare begifva sig till Kalmar för att hämta proviant för örlogsflottan.

Samtliga chefer anbefalldes att under sina expeditioner bruka all försigtighet.

För öfverläggning om sättet för hertigens af Holstein öfverresa anlände geheimerådet Bassewitz den 8 maj till Karlskrona, medförande afskrift af konungens af Danmark pass för hertigen, hvilken afskrift öfverlämnades till kommendör Ulrich. Något bestämdt beslut angående öfverfärden fattades dock icke nu, utan skulle detta bero på ytterligare meddelande från hertigen.

Emellertid hade klargöringen af de till Stockholm ämnade fartygen fortgått så långt, att några af dem kunde afsändas. Instruktion för kapten Hans Fägerman utfärdades därför den 13 maj, hvarigenom han anbefalldes att vid första goda vind afsegla med fregatterna Stora Phoenix, Lilla Phoenix och Packan samt brigantinen Jungfrun och jakten Freden. Seglingen skulle ställas genom Kalmar sund, dit de fyra sistnämnda fartygen skulle segla inomskärs för att vid staden förena sig med Stora Phoenix. En del felande proviant skulle intagas i Kalmar. Från nämnda stad skulle seglingen ske med en »durchstående vind» utomskärs till Dalarö, hvarifrån rapport om ankomsten skulle sändas med express till viceamiral Taube i Stockholm, hvilkens order därpå borde inväntas.[1]

Sedan kapten Hans Anckarcrantz, chef på Lilla Phoenix, samma dag erhållit order om de fyra smärre fartygens segling till Kalmar, och kommendör Rajalin under den 14 blifvit anbefalld att med skeppet Verden och fregatten Jarramas betäcka fartygens segling till höjden af Ölands södra udde, afseglade ändtligen Lilla Phoenix, Jungfrun och Freden följande dag samt Stora Phoenix och Packan den 17 på morgonen under konvoj af kommendör Rajalin. Verden och Jarramas återkommo till Karlskrona samma dag på aftonen efter väl förrättadt värf.[2]

---

[1] D. 2. N:o 108. $^{13}/_{5}$.
[2] D. 2. N:o 108. $^{13}/_{5}$, $^{14}/_{5}$, $^{18}/_{5}$.

Innan öfveramiralen och riksrådet Clas Sparre den 24 maj anlände till Karlskorna, hade för öfrigt instruktioner blifvit utfärdade för löjtnant Dav. Setterqvist, hvilken beordrades att med galioten Simson skyndsamt afhämta bröd och brännvin för örlogsflottan från Karlshamn; samt för kapten Gahm att med Snarensven afsegla till Kalmar och Stockholm för riksrådet grefve Claes Bondes räkning och vidare från Stockholm till Karlskrona för landshöfdingen Salomon von Otters räkning.[1]

På grund af order från arfprinsen af den 20 maj att förutom de för Stockholms skärgård förut bestämda fartygen ytterligare tre linieskepp skulle skyndsamligen afsändas dit, utsåg amiralitetskollegiet härtill skeppen Öland, Fredrika Amalia och Gotland. Af dessa kunde dock de två sistnämnda icke ännu utlöpa, hvaremot kommendör Mathias Nyman beordrades att »med först fogande goda vind» afsegla med linieskeppet Öland till Dalarö, hvarifrån rapporter till amiralitetskollegiet och till viceamiral Taube genast skulle afsändas, börande kommendören afvakta den sistnämndes order. Från Karlskrona till höjden af Gotska Sandön skulle Öland konvojeras af skeppet Verden och fregatten Svarta Örn, hvilka därifrån borde återsegla direkt till Karlskrona eller — beroende på vindförhållandena och på de tidningar om fienden, som kunde inhämtas af mötande fartyg — först göra en kort kryssning mot Königsberg, iakttagande stor försigtighet i anseende till fiendens öfverlägsenhet till sjös. Härom undfick kommendör Rajalin den 25 maj behörig instruktion.[2]

Skeppen Fredrika Amalias och Gotlands afsegling fördröjdes af bristen på goda penningar, hvilken alltjämt var lika kännbar, enär de 120,000 daler, som blifvit anslagna, ännu voro innestående i banken i Stockholm och utgjordes af kopparplåtar, hvilka icke utan orimlig kostnad kunde sändas landvägen. Penningebristen i Karlskrona var så allmän, att amiralitetskollegiet icke heller kunde draga vexel på dessa medel. För att hämta ofvannämnda summa afsändes den 26 maj kapten Carl Engelholm med en esping från Karlskrona till Södertelge, hvarifrån han skulle begifva sig landvägen till hufvudstaden samt med

---

[1] *Sein* för Snarensven af svenska kryssare skulle under denna expedition vara: en röd flagg på förtoppen och ett skott, hvilken signal skulle besvaras af Snarensven med toppseglets strykande och svensk flaggs hissande. Anträffade Bång seglare, som ej gåfvo ofvanstående sejn, borde han taga sig väl till vara. D. 2. N:o 108. $^{15}/_{5}$, $^{21}/_{5}$, $^{22}/_{5}$.

[2] D. 2. N:o 108. $^{25}/_{5}$.

penningarna i en skärbåt segla genom Mälaren till Södertelge och slutligen med espingen tillbaka till Karlskrona. I liknande ändamål och med enahanda instruktion försedd afsändes en månad senare kapten Jörgen Ziegelhoff med en esping till Södertelge.[1]

Arbetena på varfvet fortgingo dock så oförtrutet, som omständigheterna tilläto. Skeppet Öland låg den 26 maj ännu kvar segelfärdigt, väntande på god vind; likaså Danska Örn. Välkomsten höll på att provianteras; Pommern och Kiskin voro i det närmaste klara att upptacklas; Fredrika Amalia inom ett par dagar klart att lägga ut från varfvet och Gotland i fullt arbete. Dessutom gaf öfveramiralen sistnämnda dag befallning om linieskeppet Göta Lejons ofördröjliga klargöring.[2]

Med anledning af en från öfversten och kommendanten i Kalmar M. S. Königsfelt inkommen rapport[3] af den 25 maj att under natten till den 24 s. m. 40 man från 4 främmande skepp gjort strandhugg på Öland i Gårby socken, hvarvid dels boskap, dels fiskebåtar bortröfvats (och till följd hvaraf allmogen på Öland blifvit sammankallad af en kronobefallningsman för att kunna göra motstånd vid ett till äfventyrs förnyadt försök af fienden), ämnade amiralitetskollegiet utsända ett par skepp och fregatter för att betäcka landet från Ölands norra udde till Karlskrona. Men efter nya underrättelser från Kalmar,[4] bestämdes den 29 maj, att kommendör Nyman skulle segla till Dalarö med Öland och Danska Örn genom Kalmar sund, till hvars södra inlopp dessa båda fartyg skulle konvojeras af Verden och Svarta Örn, hvilka senare därefter skulle invänta ytterligare order utanför sjökastellen. Från Kalmar skulle seglingen till Stockholmsskären af kommendör Nyman företagas »genom en durchstående aflands vind».[5]

Nämnda fyra fartyg hade emellertid samma dag på morgonen afseglat från Karlskrona; men vädret var stillt och fartygen hade ej hunnit ur sikte, då nyss omtalade bestämmelser uppsattes och med en slup afsändes till kommendör Nyman. Hunnen ett stycke

¹ D. 2. N:o 108. $^{26}/_{5}$; N:o 108. $^{26}/_{6}$.
² D. 2. N:o 108. $^{26}/_{5}$. $^{27}/_{5}$. D. 1. 1719. $^{26}/_{6}$.
³ D. 4. N:o 103.
⁴ Nämligen att främmande örlogsskepp, hvilkas antal ibland uppgått till 6, ibland till 10 och 11, visat sig, kryssande mellan Öland och Karlsöarna. D. 2. N:o 108 $^{1}/_{6}$.
⁵ D. 2. N:o 108. $^{27}/_{5}$, $^{29}/_{5}$.

på väg, måste dock slupen med oförrättadt ärende återvända, enär »vädret begynte mera kula uti».

Samtidigt beordrades löjtnant Bång, som låg segelklar med Postryttaren i Kalmar, att återsegla till Karlskrona, eftersom till följd af de fyra kryssarnes närhet ingen fara vore för handen. Med fregatten Välkomsten, som nu hunnit provianteras, beordrades kapten Hans Schlyter följande dag afsegla genom Kalmar sund till Dalarö, för öfrigt undfående enahanda order som de förut dit afseglade fartygscheferna. Postryttaren återkom lyckligen den 30 maj, och Välkomsten afseglade den 2 juni.[1]

Sedan åtskilliga bland kronans lastdragare i slutet af maj och början af juni blifvit afsända för att hämta proviant, hampa och ved från närbelägna orter,[2] och kommendör Rajalin återkommit till Karlskrona med Verden och Svarta Örn den 8 juni efter att hafva konvojerat Öland och Danska Örn till Landsort, utfärdade amiralitetskollegiet den 10 juni instruktion för samme kommendör att med nämnda båda fartyg utgå på kryssning mellan Ölands södra udde och Utklipporna för att betäcka seglingen för ett fartyg, som komme från Stockholm och Kalmar, lastadt med plåtar för de skånska regementena. En slup skulle insändas till Kalmar för att underrätta kapten de Berg (som förde fartyget i fråga) om kryssarens närhet och om deras konvoj till Karlskrona. De Berg undfick befallning att efter underrättelsens mottagande genast utlöpa, samt erhöll uppgift om igenkänningssignalerna. Den 11 juni löpte de båda kryssarne således åter till sjös. De återkommo till Karlskrona den 15 med nämnda fartyg jämte en uppbringad dansk kapare, Lärkefalken benämnd.[3]

Genast efter sin återkomst erhöll kommendör Rajalin instruktion om en ny expedition. Det gällde nu att konvojera galioten Simson lastad med 4 st. 24-pundiga järnstycken jämte kulor och krut till Gotland, samt omedelbart därefter återsegla till Karlskrona. Affärden egde rum den 19 juni på morgonen.[4]

Rustningen på varfvet hade under första hälften af juni månad fortskridit så långt, att skeppet Pommern och fregatten Kiskin den 18 voro segelklara med undantag likväl af någon

---

1 D. 2. N:o 108. 30/5, 4/6.
2 D. 2. N:o 108. 6/6, 8/6, 9/6.
3 D. 2. N:o 108. 10/6, 15/6.
4 D. 2. N:o 108. 15/6, 16/6. 22/6.

proviant för det förra fartyget. I synnerhet förelåg stor svårighet att erhålla tillräcklig kvantitet bröd, ehuruväl bakning för flottan försiggick både i Karlskrona, Kalmar och Karlshamn. Vedbristen var stor och hade ännu icke blifvit afhulpen genom lastdragarnes återkomst. Linieskeppen Bremen, Prins Karl Fredrik och Fredrika Amalia voro utlagda på redden hvartdera med blott 100 mans besättning om bord, hvilket manskap icke ens åtnjöt full spisning in natura, utan delvis erhöll penningar i stället, på lika sätt som arbetsfolket på varfvet och soldaterna i staden och på skansarna. Fregatten Jarramas' kölhalning var nu i det närmaste afslutad. — I och för dockarbetets bedrifvande på varfvet uppfordrades den 18 juni 200 man af indelningskompanierna att med första inställa sig i Karlskrona.[1]

Under sådana förhållanden på hufvudflottans station inhändigade öfveramiralen den 19 juni kl. $^1/_2$ 8 e. m. en skrifvelse[2] från H. K. H. Arfprinsen, hvarigenom han underrättades, dels att konungen af Danmark enligt tillförlitliga tidningar i egen person tillika med kronprinsen hade embarkerat och afseglat från Jutland med 24 bataljoner infanteri, 100 kanoner och 60 mörsare för att anfalla Göteborg och förhindra all sjöfart på denna stad, dels att ryssarne ämnade förstöra Karlskrona och bränna örlogsflottan därstädes. På grund häraf borde öfveramiralen vidtaga alla nödiga anstalter till ett kraftigt motstånd, för hvilket ändamål icke allenast order voro utfärdade att Kalmars och tyska dragonregementena skulle på anmodan af riksrådet Sparre ofördröjligen afgå till den ort han funne lämplig, utan ock riksrådet och generalen Carl Örnstedt i Skåne blifvit förständigad af arfprinsen att på Sparres begäran »låta affölja flere regementer och elliest gjöra Eders Excellence all skyndsamt och nödigt bistånd, hvarom Eders Excellence med honom behagar correspondera».

I anledning häraf tillskref öfveramiralen genast general Örnstedt, att denne måtte beordra »något» kavalleri och infanteri marschera närmare Karlskrona, dit Kalmar regemente och tyska dragonerna nu blefvo beordrade, samt att hålla flera trupper i beredskap att på första order uppbryta. Med sådan skrifvelse affärdades kl. $^1/_2$ 10 e. m. ryttmästaren Pauli, hvilken till Karlskrona medfört arfprinsens bref. Något senare på natten afsände öfveramiralen med extrapost till landshöfdingen i Kalmar grefve

[1] D. 2. N:o 108. $^{18}/_6$.
[2] D. 4. N:o 22. D. 1. 1719.

A. de la Gardie underrättelse om samma bref och begäran om skjuts m. m., jämte anmodan till major Fahlström att vid första order vara marschfärdig med den återstående delen af Kalmar reg:te att genom dag och natt med dubbel skjuts begifva sig till Karlskrona; samt likaledes till landshöfding Cronstedt och öfverste Düring angående tyska dragonregementet, börande trupperna hafva med sig 8 à 10 dagars underhåll från rotarna och kvarteren. 100 man af hvartdera de 6 indelningskompanierna inkallades genast, däri dock inbegripna de senast uppbådade 200 båtsmännen.

Största svårigheten vid försvarsanstalterna bestod uti proviant- och särskildt brödbristen. Af intresse är härvidlag Sparres öfverläggning med öfverkommissarien Ljungfelt den 20 juni. Den ankomna rågen hann ej förmalas och förbakas fortare än brödet af paradmanskapet förtärdes. Orsaken härtill var att söka i den ringa vattentillgången vid vattenkvarnarna, dels i stiltje, som ej tillät användande af väderkvarnarna, samt dels i den rådande vedbristen. Likaledes var bristen på salt kött betydlig, under det att tillräckligt fläsk icke stod att erhålla i hela riket. Men proviant *måste* anskaffas, kosta hvad det ville. — Det stora bekymret för proviant [1] ökades genom flera truppers ankomst till Karlskrona. På grund häraf gjordes underdånig hemställan, att vederbörande landshöfdingar måtte beordras att besörja truppernas underhåll i Karlskrona, hvarjämte förnyad anhållan om penningeförstärkning framställdes. [2]

För Karlskrona försvar befallde öfveramiralen vidare, att skeppen Göta Lejon och Skåne skulle utläggas på redden under befäl af kommendörerna Erland Hederstierna och Aron Sjöstjerna. Skeppen Göta Lejon, Skåne och Pommern skulle därefter ofördröjligen få sitt krut. Fregatten Kiskins afsegling till Stockholm inställdes, och fregatten användes till kryssning och rekognoscering utanför hamnen, löpande ut om morgnarna och återvändande om kvällarna. [3] — Brigantinen Göya ankom den 21 på aftonen (i sällskap med Kiskin) från väl förrättad expedition till Ystad och Tyskland. Från denna expedition hade kommendör Ulrich intet annat af vigt att förtälja, än att han under sin segling mött vid pass 30 fartyg. [4]

[1] Detta hade bland annat gifvit anledning till att en underofficer med hustru och barn rymt — som det troddes till Bornholm.
[2] D. 2. N:o 108. 19/6, 20/6. 22/6.
[3] D. 2. N:o 108. 22/6. [4] D. 1. 1719.

Sjökastellen borde därjämte utan ringaste uppehåll förses med behörigt artillerimanskap och erforderlig ammunition. Så väl vid Karlskrona som vid Karlshamn befunno sig sjökastellen emellertid i så uselt tillstånd — murar och batterier förfallna och uppruttna — att de hvarken kunde motstå många skott eller tåla att många afskötos från dem, »innan nästan allt samman platt neder på jorden förfaller.» Amiralitetskollegiet anhöll därför i underdånighet om medel till deras reparation. I afvaktan på sådana lyckades man dock i Karlskrona sammanbringa så mycket balkar, timmer och plank, att batterierna på Kungsholmen och Drottningskär kunde blifva någorlunda iståndsatta. Till Karlshamns kastells förbättring visste man likväl ingen utväg, änskönt detta var mest förfallet. Kommendanten i Karlshamn anmodades emellertid att så långt möjligt vore upphjälpa fästet, hänvändande sig till generalmajor Cronstedt, och för öfrigt vara på sin vakt mot inkommande fartyg.

Landshöfdingen i Blekinge underrättades äfvenledes om fiendens planer samt anmodades att låta iordningställa vårdkasar och förse dem med vaktmanskap, hvarjämte han borde förständiga länets fiskare att taga sig väl till vara.[1]

Slutligen utbad sig öfveramiralen ett personligt möte med general Örnstedt för att öfverlägga angående försvarsanstalterna.[1]

Skeppet Verden och fregatten Svarta Örn, hvilka återkommo till Karlskrona den 24 på morgonen, sedan de lyckligt konvojerat jakten Simson till Klintehamn, hade under sin segling icke förnummit någonting fiendtligt. Af en samma dag anländ holländsk skeppare inhämtades emellertid, att *en engelsk eskader* om 11 skepp, 2 fregatter och 1 brigantin anländt till Öresund. Detta bekräftades dessutom af en rapport från kommendanten i Helsingborg, öfverstelöjtnant Lannerstierna, hvilken därjämte omtalade, att i Danmark gjordes stora anstalter till en transport, samt att 12,000 man brandenburgska trupper förväntades till Danmark.[2]

Hos general Örnstedt anhölls omedelbart efter dessa underrättelsers mottagande om ett kompani kavalleris framryckande till blekingska gränsen. Äfvenså borde ett kompani af Adelsfanan kantonera vid gränsen af Blekinge och Kalmar län. Likaledes begärdes, att återstoden af Kalmar regemente skulle afmarschera till Karlskrona. Den senare kontingenten skulle in-

---

1 D. 2. N:o 108. $^{22}/_{6}$.
2 D. 2. N:o 108. $^{25}/_{6}$ och D. 4. N:o 103.

kvarteras på landet i närheten af staden. För fästningsverkens iståndsättande erhöll holmamiralen på begäran tillstånd att betjäna sig af de på redden utlagda fartygens besättningar.[1]

Verden och Svarta Örn skulle nu inläggas på varfvet för att kölhalas. Skeppet Fredrika Amalia skulle i stället göras klart att utgå på kryssning. Löjtnant Kräkel, som afgått med galioten de Smitt på en expedition till Ystad, beordrades att, om han funne rådligt, afsegla till Karlshamn under vestlig storm eller ock ligga kvar tills vidare.[1]

I Skåne var det så ondt om infanteri, att man till Blekinge icke kunde afstå mer än 500 à 600 man, men kavalleri lofvade general Örnstedt hålla marschfärdigt. Öfverste Düring, hvilkens regemente var inkvarteradt i Kronobergs och Jönköpings län, lofvade sätta detsamma i liknande stånd.[2]

Från arfprinsen ankom den 29 juni påminnelse om fartygsrustningen m. m. Han hade förnummit, att emot förmodan ej så många skepp torde komma att utlöpa ifrån Karlskrona, som man skulle väntat, och som svarade emot de ansenliga penningsummor som därtill blifvit anslagna; och fastän H. K. H. icke tviflar på vederbörandes »flit och åhuga», så begär han att öfveramiralen måtte än vidare drifva på utrustningen, helst K. M:t förklarat, att om icke flottan till högsta möjliga styrka utlöper, skall undersökning anställas till utrönande af den eller de felaktige och försumlige. Dessutom begär hertigen redogörelse för huru många skepp som inalles kunna utrustas, samt ger order om att öfriga fartyg bringas i så godt stånd, att de kunna utläggas på redden till hamnens försvar. Slutligen lämnar H. K. H underrättelse om att 14 engelska örlogsskepp (enligt meddelande från den till Göteborg nyss ankomne engelske ambassadören lord Carteret) vore att oförtöfvadt vänta till Östersjön, förständigande öfveramiralen att foga anstalter, det ingen »incommodité» tillfogas dessa fartyg af de svenska.[3]

På denna skrifvelse, hvilken utan tvifvel var väl hård, enär hufvudorsaken till flottans sena utrustning låg uti den stora penningbristen, och underdåniga framställningar om nödvändigheten af tidig omtanke redan i början af året blifvit af öfveramiralen upprepade gånger gjorda, lämnade denne samma dag ett utförligt

[1] D. 2. N:o 108. $^{25}/_{6}$ och D. 1. 1719.
[2] D. 4. N:o 103 och D. 2. N:o 108. $^{25}/_{6}$.
[3] D. 4. N:o 22.

svar, hvarigenom han tydligt påvisade att, då inga förråd på flera år funnits i Karlskrona,[1] då inga kontanta penningar i tid ankommit och då ingen kredit stod att erhålla,[2] var den stora proviantbristen en naturlig och nödvändig följd häraf, i synnerhet som rätta tiden för proviantupphandling vore hösten och vintern. Nu hade amiralitetskollegiet emellertid af engelska köpmän upphandlat ett parti oxkött, fisk och smör, samt för öfrigt anskaffat 1,600 tnr råg, hvars förmalning var den mest brydsamma angelägenheten.[3] Öfveramiralen anhöll för den skull att mot framtida återbetalning in natura undfå succariebröd från magasinet i Kristianstad, hvarom han ock upprepade gånger tillskref general Örnstedt.[4]

Fredrika Amalia, Jarramas och Kiskin, som hvarje dag utsändes på kryssning, hade dock nu sin proviant; skeppen Göta Lejon, Prins Karl Fredrik, Bremen och Skåne voro utlagda på redden med en god del af sin proviant och kunde snart gå till sjös.

För kommendör Anders Sjöstjerna, som var chef på Fredrika Amalia och dessutom fick befäl öfver Jarramas och Kiskin, utfärdade amiralitetskollegiet den 30 juni instruktion,[5] i enlighet hvarmed han utsändes att rekognoscera de i sjön varande danska och ryska örlogsfartygen. Något anmärkningsvärdt erfor man icke under deras kryssning. Den 6 juli inkommo de båda sistnämnda fartygen samt afseglade åter den 8. Två dagar senare undfick kommendör Sjöstjerna (hvilken icke synes hafva dessförinnan varit till sjös med Fredrika Amalia under juli månad) ny instruktion, hvarigenom han beordrades att uppsöka Jarramas och Kiskin samt ställa dem under sitt befäl.[6]

Äfven på annat sätt inhämtade man lugnande tidningar. Från Stockholm så väl som från Königsberg ankommande fartyg

---

[1] Annars plägade 1,000 tnr mjöl finnas i magasinerna i Karlskrona »ock då kunde man commendera expeditionerne som man ville och när jag nu d. 25 maj kom hit till staden så var här icke 1 t:a miöl i förråd . . .»

[2] Penningemedlen utanordnades visserligen mycket sent och till en början i nästan odugligt mynt; men det synes egendomligt, att man icke utan dröjsmål afsände till Karlskrona sjöledes och inomskärs, eller i värsta fall afhämtade de anslagna 120,000 dal. i kopparplåtar, hvilka i stället kvarlågo i Stockholm till långt fram på sommaren. — Ännu i slutet af juni försäkrar öfveramiralen sig icke kunna få låna 100 dal. af köpmännen i Karlskrona mot silfverpant och 6 % ränta *pr vecka*.

[3] D. 2. N:o 108. $^{29}/_{6}$.

[4] D. 4. N:o 103 Örnstedt $^{16}/_{7}$, $^{17}/_{7}$.

[5] D. 2. N:o 108. $^{30}/_{6}$.

[6] D. 2. N:o 109. $^{10}/_{7}$.

hade icke iakttagit någonting fiendtligt till sjös. Liknande var förhållandet med ett den 3 juli från Danzig till Karlskrona ankommet fartyg så väl som med trenne kronans galioter, hvilka samma dag anlände med proviant från Kalmar, äfvensom med ett under den 7 med spannmål från Königsberg anländt engelskt skepp.[1]

Sedan order från arfprinsen ankommit, att kryssarne skulle förstärkas och utlöpa för att söka uppbringa tvänne till St. Petersburg afgångna danska fregatter, och innan denna order hann utföras på annat sätt än att Fredrika Amalia, såsom förut är antydt, utsändes den 10 juli för att fullfölja nämnda plan, inträffade en vändning i förhållandena, i det att *dels* och å ena sidan underrättelse inkom, att en ansenlig mängd ryska örlogsfartyg skulle visa sig till sjös, *dels* å andra sidan den hugnesamma tidningen förspordes, att den ankommande engelska eskadern vore afsedd att operera tillsammans med svenska flottan mot den ryska.

Genom nådig skrifvelse af den 8 juli, hvilken inhändigades i Karlskrona den 12, meddelades sistnämnda tidning amiralitetskollegiet, som därjämte undfick befallning att så många örlogsskepp, som kunde undvaras, och som icke behöfdes till skansarnas betäckande och till spaningstjänst, *skulle* »straxt *conjungera» sig med den engelska eskadern under amiral Norris.*[2] På grund häraf utskickades samma dag (den 12) kommendör Ulrich till engelske amiralen i Öresund »att af honom förnimma dess dessein på det man därefter kunde ställa våra författningar», samt att begära uppgift af honom om rendez-vous-plats och signaler.[3]

Skeppen Prins Karl Fredrik, Bremen och Skåne voro jämte kryssarne vid denna tid i det närmaste segelklara (en del proviant och besättning felades dock ännu), hvarföre nämnda tre linieskepp samt Fredrika Amalia och Jarramas antogos kunna förena sig med engelska eskadern inom en vecka, under det att man behöfde Verden, Svarta Örn, Kiskin och Göya för rekognosering kring Karlskrona.

Den anbefallda föreningen med engelska eskadern gick emellertid icke så hastigt för sig.

Öfveramiral Sparre anbefalldes genom nådigt bref af den 11 juli att själf taga befälet öfver de fartyg, som voro i behörigt

[1] D. 2. N:o 109. $^{3}/_{7}$, $^{6}/_{7}$, $^{9}/_{7}$.
[2] K. B. $^{8}/_{7}$.
[3] D. 2. N:o 109. $^{13}/_{7}$.

stånd att ofördröjligen utlöpa, då engelska eskadern passerade Karlskrona, utom kryssarne och de för stadens försvar afsedda fartygen. Han borde följa tätt efter amiral Norris för att på vidare order kunna när som helst förena sig med honom.[1] I anledning häraf hemställde Sparre uti en längre, underdånig skrifvelse den 15 juli till K. M:ts afgörande åtskilliga viktiga förfrågningar, nämligen i synnerhet om befälsföringen, sedan eskadrarna förenats, och om den salut de borde gifva hvarandra. Han tviflade på att den engelske amiralen kunde förmås att ställa sig under svenskt kommando, helst den engelska eskadern vore större än den svenska, och han ansåg det oriktigt, om ett motsatt förhållande skulle äga rum; detta senare så väl på grund af »omständigheten af Eders Kongl. Maj:ts herrevälde i Östersiön», som af riksrådets högre rang. Därför föreslog han i underdånighet, att ett aftal om gemensamt mål för operationerna m. m. måtte — i likhet med hvad som genom K. B. den 2 juni 1700 bestämdes — nu vinna kraft. Däremot ansåg han, att engelska eskadern borde — oansedt riksrådets »högre caracter» — först salutera den svenska, emedan Sverige ägde »*Dominium maris* i Östersjön».[2]

Innan svar på denna skrifvelse hann anlända, inkommo flera nådiga befallningar till amiralitetskollegiet om den förestående sjöexpeditionen.

Sådana inhändigades den 16 juli både från K. M:t och från H. K. H. generalissimus, hvarigenom ordern om svenska örlogseskaderns utlöpande upprepades »för dess angelägenhets skull»; och borde föreningen med engelska eskadern nu ske »så framt icke alt skall eftersätjas hvad i detta mål till hela rikets säkerhet kan lända». Så snart föreningen skett, skulle riksrådet få vidare förhållningsorder: »Vi lita aldeles på eder oss så välbekanta nit för vår tienst.«

Man arbetade i Karlskrona ihärdigt på skeppens klargöring; men alltjämt var brödbristen lika betydlig, änskönt råg fanns i förråd. Äfven segelduk felades totalt: »Så sant mig Gud hielpe», skrifver Sparre d. 16 juli, »fins icke en aln segelduk, som man kan göra en säck utaf, mycket mindre ett segel till något skepp . . .»[3] Angående den svårighet, som rådde vid örlogsskeppens utredande

[1] K. B. $^{11}/_{7}$.
[2] D. 2. N:o 109. $^{15}/_{7}$.
[3] D. 2. N:o 109. $^{16}/_{7}$.

till följd af myntteckneu skrifver riksrådet von Liewen den 18 juli till statskontoret bland annat: Sedan landet och i synnerhet Karlskrona genom det goda myntets indragande blifvit i mycket eländigt tillstånd försatt, så att mest alla menniskor här vid amiralitetet äro så till sägandes desperate och kunna omöjligen längre uthärda, när ingen af afsatte mynttecknen vill emottaga, änskönt man ville bruka dervid alla de svåraste straff som kunde upptänkas, dem dertil at förobligera, så kan med allt sådant intet mera uträttas, än att de som hafva något att sälja sig ej mera inlåta uti någon handel för dessa penningars skull ... Folket får ej valuta för sina penningar: på en 4 dal. plåt förlora de 26 à 28 hvita runstycken ... — — »hvarpå ej annat kan följa, än att de ... måste oundvikel. crepera». Bönderna i Blekinge och Skåne vilja icke emottaga plåtar för sina varor, åtminstone ej högre än efter den nämnda valören. Så framt ingen hjälpsam ändring härutinnan snart sker, är att befara att amiralitetet går alldeles under o. s. v.[1] Upprepade framställningar om dessa brister gjordes hos K. M:t., hvarjämte i underdånighet begärdes minst ett regemente infanteri till Karlskrona och Kalmar försvar, sedan flottan lupit till sjös.

Samma dag (d. 16) utsändes kapten M. Spalding med fregatterna Jarramas och Kiskin för att bortjaga en fiendtlig kryssare, som skulle uppehålla sig utanför grunden, samt beskydda sjöfarten mellan Kalmar och Karlskrona. Ytterligare påyrkades örlogsflottans snara utlöpande genom arfprinsens order af den 14 juli.[2]

I Karlskrona hade man den 18 besök af engelske grefven Finch, hvilken rest i sällskap med grefve Gyllenborg från Stockholm och nu ämnade sig till engelska eskadern. Han »viste sig mycket nöjd», då han såg skeppen ligga segelklara på redden.[3]

Från kommendör Ulrich och Malmö inkom vid denna tid rapport,[4] att han icke kunnat komma ut till amiral Norris, emedan en mängd danska småfartyg kryssade mellan engelska eskadern och svenska landet. För den skull hade kommendör Ulrich skrifvit till amiral Norris öfver Helsingborg samt anhållit att om möjligt bli hämtad med en engelsk båt.

---

1 Statskontoret: Skrifvelser från Amiralitetskoll.
2 D. 2. N:o 109. 16/7; D. 4. N:o 22.
3 D. 2. N:o 109. 18/7.
4 D. 4. N:o 103.

Omkring den 20 juli förnummos i Karlskrona de första ryktena om ryska galerflottans ankomst och härjning bland Stockholmsskären.[1]

Nådig befallning om fartygens utlöpande ankom återigen till amiralitetskollegiet den 21 juli. De till kryssare afsedda fartygen borde sluta sig till eskadern, emedan de icke behöfdes vid stationen, när skeppsflottan vore tillräckligt stark till sjös, hvarpå K. M:t fäste högsta vigt, läggande ansvaret på öfveramiralen, om icke tillräckligt många skepp kunde förena sig med de engelska, då dessa passerade Karlskrona.[2] Samtidigt hade öfveramiralen glädjen att se den stora brödbristen snart afhulpen: från general Örnstedt ankom nämligen med extrapost underrättelse, att 6755 L℔ succariebröd kunde aflåtas från fältmagasinet i Kristianstad, hvarom generalen redan fogat anstalt.[3] Landshöfding von Otter anmodades nu att ofördröjligen anskaffa 226 åkdon med anspann och säckar för att afhämta brödet från Sölvesborg.[3] Nådigt bifall till detta »brödlån» erhöll amiralitetskollegiet några dagar senare.[4]

Man var nu i stånd att förse de utgående fartygen med *en* månads proviant (utom kött, som blott räckte 14 dagar). Dessa fartyg, hvarpå förteckning afsändes såväl till K. M:t som till engelske amiralen, voro följande:

Linieskepp:
Göta Lejon,
Prins Karl Fredrik,
Göta,
Bremen,
Stockholm,
Fredrika Amalia,
Skåne,
Pommern,
Gotland,
Verden.

Fregatter:
Svarta Örn,
Jarramas,
Kiskin,
Göya samt
en brännare.

Väl var det icke möjligt att gifva alla fartygen fulltalig besättning, men de undfingo dock så stor del däraf, att de kunde manövreras. *Flera* fartyg vore man icke i stånd att denna gång sända till sjös — »ifall det skulle kosta lifvet.» Emellertid anhöll öfveramiralen om proviants anskaffande att intagas vid ankomsten till Stockholms skärgård. Tillika utbad han sig den 21

[1] D. 2. N:o 109. $^{20}/_{7}$.
[2] K. B. $^{17}/_{7}$.
[3] D. 2. N:o 109. $^{21}/_{7}$.
[4] K. B. $_{22}/_{7}$.

juli nådigt svar, huruvida han ej borde löpa ut för att möta engelska eskadern under Hanö eller Bornholm, emedan det kunde blifva omöjligt för honom att förena sig med densamma, om vinden vid dess förbisegling vore sydvästlig.[1]

Den 23 juli lät öfveramiralen hissa sin befälsflagg på skeppet *Göta Lejon*, hvilket jämte större delen af eskadern nu låg med »marsseglen lösa att segla så snart de engelske komma».[2]

I anledning af en under den 24 juli till Karlskrona anländ nådig skrifvelse, — hvarigenom öfveramiralen anbefalldes att, om engelske amiralen (»det vi dock intet vele förmoda») skulle göra svårighet att stå under Sparres befäl, så skulle kommandot öfver den utgående svenska örlogseskadern öfvertagas af viceamiralen friherre Carl Hans Wachtmeister, hvilken då skulle ställa sig under amiral Norris' öfverbefäl,[3] — affärdades samma dag order till kommendör Ulrich i Malmö att utröna, huruvida amiral Norris vore nöjd med att stå under Sparres befäl eller ej.[3] Någon sådan förfrågan synes emellertid icke hafva blifvit framförd, alldenstund kommendör Ulrich återkom från Malmö redan den 26 med skrifvelse från amiral Norris af innehåll att denne afsändt underdånig hemställan till sin monark, huruvida engelska eskadern finge förena sig med den svenska. Norris låg nu med sina 11 linieskepp, 3 små fregatter och 1 brännare på Köpenhamns redd klar att afsegla, så snart han inhändigat sin herres och konungs nådiga svar, om hvars mottagande han lofvade att med express underrätta öfveramiralen.[5] Den svenska eskadern blef sålunda uppehållen ännu en tid, sedan man med otrolig möda lyckats få honom segelklar. Detta var så mycket mera harmligt, som man kunde »med skiäl befara att större delen af den då mödosamt anskaffade provianten torde förtärd blifva, innan något eftertryckeligit med flottan kan uträttat blifva . . .» Besättningarna afspisades så mycket som möjligt med kontant, nämligen allt det manskap, som i och för vakthållning m. m. icke oundgängligen måste bo om bord.[6] Men en dylik utväg var icke heller synnerligen förmånlig: penningarna gingo snart åt, och på förstärkning genom den förut omtalade hämtningen af

---

[1] D. 2. N:o 109. $^{21}/_{7}$.
[2] D. 2. N:o 109. $^{23}/_{7}$.
[3] K. B. $^{20}/_{7}$.
[4] D. 2. N:o 109. $^{24}/_{7}$.
[5] D. 4. N:o 103. Norris till Sparre $^{24}/_{7}$.
[6] Detta hindrade dock icke, att »fördelningar» genomgingos om bord med hela besättningen samt att någon artilleriexercis företogs.

plåtar sjöledes från Stockholm kunde man till följd af fiendens härjningar i skärgården kring hufvudstaden nu icke längre hoppas.[1] Amiralitetskollegiet fann sig för den skull nödsakadt, att hos K. M:t anhålla, att åtminstone 8 à 10 tusen dal. s:mt i karoliner eller s. k. »15-öresstycken» måtte genom dag och natt nedsändas till Karlskrona.[2]

Äfven vid rikets västra kust förorsakade fiendtligheter samtidigt bryderi på örlogsflottan. Man hade nämligen påräknat sjöfolk därifrån, men sådant kunde nu icke erhållas, »alldenstund hvad tillgång som funnits, dels redan är i fiendens våld, dels flyktat i berg och skogar undan för fienden, kunnandes den öfriga ringa resten vid närvarande tillstånd ock fientliga försök ved Göteborg icke umbäras».[3]

Af kapten Wagner, som med Svarta Örn senast varit ute på rekognoscering, erfor man, att sjön kring Bornholm var fri från fiender, men att 3 ryska fregatter blifvit sända af tsaren till amiral Norris för att efterhöra, huruvida ryktet om engelska eskaderns förening med den svenska vore grundadt, — en fråga, hvarpå Norris lär hafva gifvit undvikande svar. Fregatterna Svarta Örn och Jarramas afsändes för öfrigt till Karlshamn att där intaga det under den 25 ankomna succariebrödet från Kristianstad, hvilket ock verkställdes under de båda följande dagarna.[4]

Allt flera underrättelser om ryssarnes framfart vid östra kusten började emellertid inlöpa. Särskildt tillskref arfprinsen öfveramiralen (så väl som general Örnstedt) under den 24 juli härom med befallning, att sådana anstalter måtte fogas, att Kalmar stad bevarades och att skansen därstädes sattes i så godt stånd, »att man därifrån må kunna afhålla den ströfvande fienden.» Med anledning häraf gaf öfveramiralen order, att 100 man af Kalmar regemente, hvilka nu befunno sig på Öland (de enda trupper i närheten!), skulle förläggas i staden och i Grimskärs skans, »såsom en ort af högsta importance», hvarjämte han anhöll, att general Örnstedt måtte till Kalmar aflåta så mycket trupper, som kunde undvaras i Skåne. Likaledes anhöll amiralitetskollegiet om förstärkning af garnisonerna på sjökastellen

[1] Från kapten C. Engelholm inkom rapport, att han med sin förande esping tagit sin tillflykt till Hasselö skans nära Oxelösund och ej vågade fortsätta sin resa, emedan ryska galerer framträngt mot Södertelge. D. 2. N:o 109. $^{28}/_{7}$.

[2] D. 2. N:o 109. $^{26}/_{7}$.

[3] D. 2. N:o 109. $^{27}/_{7}$.

[4] D. 1. 1719.

vid Karlskrona och Karlshamn samt om 15 à 20 tusen dal. s:mt till utrustning af ett par skepp till skansarnes understöd, emedan staden Karlskrona eljest i flottans frånvaro skulle allt för mycket blottställas.

Engelska eskaderns dröjsmål började emellertid synas misstänkt: man fruktade i Karlskrona, att ingen förening skulle åvägabringas, »särdeles som ammiralen Norris ännu icke separerat sig ifrån de Danske.»[1]

På eget bevåg beslöt amiralitetskollegiet likväl att utsända några fartyg för att angripa och »ruinera» eller åtminstone hejda den i östgötaskären plundrande fienden. Instruktion[2] uppsattes för kommendör Rajalin den 30 juli, hvarigenom han anbefalldes att med linieskeppen Verden och Pommern jämte fregatterna Svarta Örn, Jarramas och Kiskin genast gå till sjös, ställande kursen mot Ölands norra udde, »och på allt möjeligit sätt tillseende, huru han härifrån Östgiötheskiären må kunna afhålla de ströfvande ryske gallerer och dem ruinera . . .» Noggrann uppmärksamhet skulle fästas på svenska eskadern, att kommendören måtte kunna förena sig med honom, då han komme att segla förbi Ölands norra udde på väg till Stockholms skärgård, eller också — om eskadern icke ännu ankommit — »när han gjordt sin coup, särdeles om fienden droge sig undan», förfoga sig tillbaka till Karlskrona. Rapporter skulle så ofta som möjligt genom lotsar insändas.

Nämnda fem fartyg voro genast segelklara, om man undantager, att de till följd af brist på kontanta medel icke kunnat få sitt smörförråd. För att anskaffa penningar, åtminstone för de närmaste dagarna, beslöt amiralitetskollegiet samma dag att försälja öfver 500 Sk℔ järn från varfvet (mest band- och bultjärn samt spik), emedan det vore begärligt för utländska skeppare. Redan följande dag skedde försäljningen å stadens rådhus. Resultatet vardt glänsande: bandjärn, som föregående år blifvit upphandladt och levreradt på varfvet för 20 dal. i mynttecken eller 18 dal. i godt mynt, såldes nu för närmare 22 dal. s:mt för Sk℔ i goda penningar o. s. v.[3]

Kommendör Rajalin kunde ändtligen afsegla från Karlskrona den 1 augusti i dagbräckningen. Samma dag på aftonen

[1] D. 21 N:o 109. $^{29}/_{7}$.
[2] D. 2. N:o 109. $^{30}/_{7}$.
[3] D. 1. 1719.

ankom till Karlskrona ett K. Bref med ytterligare underrättelse om fiendens härjningar och uppmaning till öfveramiralen att söka stäfja dessa:

»Vi kunna ej undgå, »heter det», at eder härigenom veta låta, huruledes fienden ryssen här uppe i skjären såväl vid Stockholm, som Södertelje med härjande och brännande illa framfarer, varandes hans upsåt at sedan Nykiöping är förbrändt, som redan torde vara skedt, äfven på samma sätt Nordkiöping ödeläggja. Och som hans force på denna sidan skall bestå allenast af 17,000 man, 80 à 90 galerer och föga öfver 80 hästar, utan at han hvarken skepp eller fregatter hos sig hafver, hvarmed han likväl, emedan sådant härifrån ej kan hindras, gjör utan något motstånd nästan alt hvad han vill; så vore högst önskeligit, om I sådant härjande och brännande där nedre ifrån på något sätt kunde hindra och afböja; Det vi förmena sig således bäst skola giöra låta, om I med flottan allenast så långt utsegle, att ryssen kan få säkert förnimma det våra skepp äro i siön; hvilket torde injaga honom någon skräck att draga sig ifrån denna sidan af fruktan att våra kunde honom här innestänga: Men som vi ej kunna veta huruvida sådant för eder är gjörligit, utan at I därvid något hazarderen, antingen af de danske örlogs skeppen, som berättas vara i Östersiön, eller att conjunctionen med engelske flottan eder kunde därigenom afskjäras, som för alt bör iakttagas; ty lemne vi till edert och Ammiralitets Collegii bepröfvande och betämjande att härvid föranstalta, det som I för oss och riket uti detta målet finnen vara säkrast och nyttigast . . .»[1]

Denna skrifvelse orsakade dock icke genast något nytt steg från öfveramiralens sida. Kommendör Rajalin var utsänd i det nådigst angifna ändamålet, men så länge någon bestämd underrättelse från amiral Norris ännu icke inkommit, ansåg Sparre sig icke böra löpa ut med hela eskadern, helst danskarne sades hafva 9 eller 10 linieskepp i Östersjön, samt Karlskrona stad och varf — i anseende till fästningsverkens bedröfliga tillstånd — komme att lämnas utan verksamt försvar. För sistnämnda angelägenhet beslöt amiralitetskollegiet att utlägga ytterligare tvenne skepp på redden, oaktadt tillgång knappast fans till half besättning på dessa båda fartyg. Penningebristen, som alltjämt var öfver måttan svår, förhindrade anskaffning af enrolleringsmanskap. Gång på gång bönföll man K. M:t om undsättning härutinnan, men utan verksam påföljd.[2]

Tiden förgick, proviantförrådet minskades, ingen pålitlig tidning inkom från engelska eskadern. Tvärtom började man allt-

[1] K. B. $^{28}/_{7}$.
[2] D. 2. N:o 109. $^{2}/_{8}$.

mer och mer misstänka, att engelsmännen icke ville fullgöra sitt löfte i afseende på gemensamma operationer mot ryska flottan. Att vid denna sena årstid gå upp till Stockholms skärgård med stora skepp syntes ingalunda lätt. För öfrigt skref grefve Gyllenborg från Skåne till Sparre i början af augusti, att man hade föga hopp om »de Engelskes assistence».[1] Äfven ett bref från grefve Finch gaf vid handen, att han ej hade stora förhoppningar här vid lag. Härom diskuterades den 8 augusti vidlyftigt i amiralitetskollegiet, »som tyckte illa vara, att kosten fåfängt förtärdes här på redden». Emellertid beslöts samma dag, att 6 à 7 hundra båtsmän för proviantbesparing genast skulle hemförlofvas, nämligen de som bodde närmast Karlskrona. 1:a och 2:a Blekinge kompanierna fingo sålunda hemlof med vilkor att de höllo sig i beredskap att vid första påfordran inom 24 timmar inställa sig i Karlskrona.[2]

Just under plenum anlände öfversten och generaladjutanten friherre Carl Sparre, medförande K. M:ts och H. K. H:s bref af den 3 augusti till öfveramiralen och K. M:ts bref af s. d. till amiral Wachtmeister. »Alla bref voro volante.» Dessa bref innehöllo ändtligen bestämda order om örlogseskaderns utlöpande; men det var först sedan fienden fullbordat större delen af sina härjningar, som denna befallning utfärdades, hvilken, oansedt flottans långsamma utrustning, genast vid de första underrättelserna om den fiendtliga galerflottans annalkande hade bort afgifvas.

Öfveramiralen förständigades nämligen nu att oafördröjligen och vid först fogande vind afsegla med den utrustade eskadern till Stockholms skärgård, där taga under sitt befäl så många fartyg af amiral Taubes eskader, som han funne nödigt, samt med den förenade flottan hindra fienden, som med sin hufvudflotta låg förskansad bland Ålandsskären, att komma öfver till norra Roslagen med hela sin styrka och där ruinera bergverk och grufvor, »hvarigenom rikets nedbragte resourcer skulle förstöras . . . .»[3] Amiral Wachtmeister skulle vid öfveramiralens afsegling antaga sig öfverkommandot för amiralitetet samt med all flit och sorgfällighet påskynda klargöringen af så många skepp som möjligt. K. M:t ville sedan gifva befallning om deras befäl och expedition m. m.

---

[1] D. 1. 1719.
[2] D. 2. N:o 109. $^{6}/_{8}$, $^{8}/_{8}$.
[3] K. B. N:o 30. B. 1719.

Nu utspann sig en längre diskussion rörande eskaderns utlöpande, hvad därmed skulle kunna uträttas utan engelsmännens bistånd och huruvida man kunde lämna Karlskrona blottadt, så länge man ej visste hvad de engelska hade i sinnet. Öfverste Sparre höll före — utan tvifvel med fullt fog — att om endast 10 svenska linieskepp kunde förena sig med Stockholmseskadern, skulle man säkerligen kunna angripa ryska flottan eller åtminstone hålla dess galerer från svenska skären.

Emellertid skulle eskadern med första gå till sjös. Holmamiralen, tygmästaren och öfverkommissarien anmodades att tillse, det intet som härrörde af deras embetsförrättningar felades densamma.

En skrifvelse från general Örnstedt af den 4 augusti meddelade vidare, att han väl ärnat sända ett ansenligt understöd till Karlskrona, men dels berättades från Stockholm, hurusom ryssarne drogo sig undan, dels spordes det, att preussiska trupper förväntades till de danskes hjälp för att landstiga i Skåne. Därför kunde ej mycket manskap aflåtas till Blekinge.

Följande dag, den 9, föredrog öfverste Sparre ett memorial, hvaruti han ytterligare betonade nödvändigheten af eskaderns skyndsamma utlöpande, själf erbjöd sig att anskaffa lotsar för den förenade flottan m. m. Öfveramiralen förklarade härpå, att intet hinder förelåge för eskadern att gå till sjös, utom den ogynsamma vinden. Om denna fogade sig efter önskan, ville han dagen därpå löpa ut. — Löjtnant C. Engelholm uppkallades därefter till kollegiet och beordrades att med sin nyligen hemkomna esping föra öfverste Sparre till kommendör Rajalin. Befallning till den senare att segla till Stockholmsskären för att om möjligt förena sina fartyg med amiral Taubes eskader, utom fregatten Svarta Örn, hvilken skulle föra Dalarölotsar till öfveramiralen, uppsattes jämväl under loppet af den 9 augusti.

Med samma nådiga uppdrag, som öfverste Sparre undfått, affärdade regeringen strax efter honom riksrådet von Liewen. Denne uppträdde också den 10 augusti inför amiralitetskollegiet med ett längre anförande.[1]

På aftonen den 9 hade emellertid, såsom af akterna synes, en engelsk officer anländt med bref från amiral Norris, hvaruti denne gaf säker förhoppning om förening af eskadrarne. Öfver-

[1] D. 1. 1719.

amiralen svarade honom genast, att han med första ämnade afsegla till Stockholms skärgård, där Elfsnabben borde blifva rendezvous-plats, samt att han skulle draga försorg om lotsar, om undsättning af proviant från Stockholm m. m., bedjande amiral Norris icke dröja, utan ju förr ju hellre gå till sjös.

Den 11 augusti var vinden fortfarande sydvästlig. Eskadern kunde därför icke ännu afsegla, men öfveramiralen tog afsked af amiralitetskollegiet, öfverlämnande presidentskapet och befälet i Karlskrona åt amiral Wachtmeister. Eskadern försågs med 1000 dal. s:mt i handpenningar. och förslag uppsattes på de skepp, som skulle utläggas till hamnens försvar.[1]

Ändtligen blef vinden följande dag gynsam. På e. m. afseglade öfveramiralen med följande fartyg:

Linieskepp:	Göta Lejon,		Skåne och
	Prins Fredrik Carl,		Gotland;
	Göta,	*brigantinen*	Göya,
	Bremen,	*brännaren*	Johannes samt
	Stockholm,	*galioten*	Snarensven.
	Fredrika Amalia,		

Uti eskaderns besättningslista fattades emellertid en god del. Öfveramiralen skrifver härom till amiral Wachtmeister den 14 augusti: »Det felas mig öfv. 500 man på esquadern — litet mat — miserabelt, litet och naket folk — hvaraf man jugera kan hvad tienst man kan giöra på detta sätt . . .»[2]

Ur K. B. den 28 februari 1719 (jfr sid. 113).

»Hvad först vidkommer den härvarande esquadren, så äro vi medh eder af enahanda mening att alla härvarande fahrtyg, så snart öppet vatten blifver, så mycket mera måge till utlöpande klargjöras, som sielfva fahrtygen äro i gådt stånd, samt med utredning- och tacklagepertsedlar försedde. Vi hafve ock endels redan förekommit eder uti eder underdånige begiäran om nödige medels anordnande till bemälte esquaders behof, då vi d. 25 hujus beordrat vårt Stats-Contoir, at, till en begynnelse, låta till denne esquadrens cassa, under den commenderande officerarens disposition afföljа 50,000 d:r s:mt, endels låte Vi och nu till vårt Stats-Contoir befallning afgå, at på samma sätt afleverera, utom de förra, ännu 40,000 d:r s:mt uti plåtar: hafvandes Vi jembvähl beordrat riks rådet, generalen och öfver ståthållaren baron Taube, at i förstone och innan någon tilförsel utifrån kan skie, låta utur de

[1] D. 1. 1719.
[2] D. 2. N:o 107. 14/8.

härvarande magaziner för bemälte esquadre affölja så mycket bröd och andre där befintlige proviantspersedlar, som kunna umbäras. Vi läre och låta författa den anstalt, at de 3,000 man soldater, som åstundas till besättning på galleijorne, dubbla escalouperne och andra små fahrtyg, måge vid eder påfordrau vara färdige at kunna till esquadren afgifvas: äfven som Vi och i nåder befalle at denne esquadren, för de af eder anförde skiähl, må förstärckas med skieppet Pommern, fregatterne Stora Phoenix, Willkommen aus Orient, Kiskin, Packan,[1] Tyska Phoenix, Danska Svarta örn, sampt brigantinen Jungfrun och jachten Freden, hvilka från Carlskrona skola kunna aflåtas och hitsändas.»

»Hvad sedan angår de kreutsare som vid första öppet vatten, och till dess hufvud flåttan kan blifva utredd, komma ifrån Carlscrona at utlöpa, till hvilkas så vähl som hufvud flåttans utredning med proviant och andre persedlar, ansenlige medell erfordras. Så hafve vi beordrat vårt Statz-Contoir, at till sådant behof anordna till ammiralitets cassan i Carlscrona ett hundrade tusend d:r s:mt uti mynte tecken, och femtije tusend d:r sölf:rmt i plåtar. Vi bifalle jembvähl at Calmare och Cronoberg lähns infanteri regimenter måge lämnas till admiralitetet, at af eder upfordras så snart de pröfvas nödige: viljandes Vii jembvähl låta författa den anstalt, at de 1,000 man soldater, som, utom siöfolket, erfordras till besättning vid den Giötheborgska esquadren, måge af tienligt manskap uth ses och i rättan tid hållas färdige at kunna, när så behöfves, blifva af eder upfordrade. För öfrigt är vår nådiga villje och befallning att I icke allenast låten alt detta vinna sin behörige värkställighet, utan och hos oss inkommen med hvad I vidare, i anledning af conjuncturerne finnen nödigt at andraga, då vi ej läre underlåta at gifva eder dehl af vår ytterligare nådige vilje och tankar.»

Instruktion för kommendören Th. Rajalin (jfr sid. 118).

1:o

»Aldenstund vice ammiralen von Löwen, till följe af de honom meddelte ordres nu snart lärer hafva gjort ofvannämbda skepp, fregatter och galjort med alt tillbehör af equippage och uthrednings pertsedlar samt nödig proviant färdige; ty åligger det hr commendeuren at med desse honom anförtrodde krytsare genast gå till siöss ock sig till Königsberger redden begifva, sökandes på alt giörligt sätt att bemäcktiga sig alla ryska och danska samt andra fientelige fartyg som han i siön kan anträffa, och däremot at convoyera och befrämja alla de skieps och fartygs hitresa, som sig ifrån Königsberg eller andra uthländske orter till någon af de svenske hamnar i Östersiön ärnat

[1] I K. B. står till följd af felskrifning *Gripen;* men denna fregatt förolyckades redan år 1715 vid Cimbrishamn. *Packen* blef i stället afsänd till Stockholms skärgård.[2]

[2] D. 2. N:o 108. $^{16}/_{3}$ och D. 2. N:o 107. $^{21}/_{3}$.

hafva, lärandes commendeuren af galjorten Snarensven all god tienst kunna förvänta, i fall de små fiendtliga capare, som läre vara lättgående, med sätjande åth stranden ock seglande på grundt vatten skulle söka sig at salvera.

2:o

Skulle hr commendeuren under denna resan blifva varse några fienden tillhörige eller neutrale fartyg som ärnade sig till eller kommo ifrån de af ryssen i Fin- och Ingermanland samt Est- och Liffland inkräcktade orter, bringar han dem alla upp, äfven som hr commendeuren ock mackt hafver at obligera hvad fartyg det annars vara må (dem undantagne hvilke svänske undersåtare tillhöra eller deras varor innehafva), som med spannemål och victualie pertsedlar samt hampa och master lastade äro, at segla till Carlscrona, eller, som väderleken sig fogar, till de däromkring nästbelägna hamnar, hvarest vahrorne emot et sådant pris, som man skiäligen med dem kan öfverens komma, skola dem afkiöpte varda.

3:tio

Och som man kommit i ärfarenhet at ett ryskt örlogs skiepp om 50 canoner oförtöfvadt läre komma från Hamburg, som tillijka med 2:ne ryske jackter till Petersburg eller Refvel är destinerat, så låter hr commendeuren sig högst angeläget det samma at uppassa och upbringa eller ruinera: viljandes man lemna alt öfrigt uppå hr commendeurens såldat- och siömanskap, eftersom man icke tviflar, med mindre han läre se sig väl före, at af någon fientlig öfvermacht ej blifva ifrån svänska vallen couperad.

4:to

Hvad signalen vidkommer så kan densamma nu observeras som uti förledet åhr brukades, kunnandes hr commendeuren så af officerarne som de gemene på skieppet, fregatterne och galiorthen taga den undersåtelige trohets eden emot Hennes Kongl. May:st innan de gå till siöss, och den samma i sine medhafvande öfver officerares närvaro äfven sielf afläggia.

5:o

Med chorum och diarie hållande samt alt annat som bör iakttagas, därutinnan rättar hr commendeuren sig efter de honom förr meddelte instruktioner. Datum ut Supra.

CLAS SPARRE.

C. H. WACHTMEISTER.

Wilh. Lindenstedt.»

Skulle kapten Wagner icke hinna till Karlskrona, innan kommendör Rajalin vore segelklar, så borde denne medtaga fregattens felande utredning och aflemna densamma under Hanö, der fartygen i sådan händelse borde förena sig med hvarandra.[1]

[1] D. 2. N:o 107. $^{31}/_{3}$.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om uppkomsten af bestämda perioder för den svenska riksdagens sammanträde.[1]

1655 års riksdag led mot sitt slut. Regering och riddarhus hade under dess första skeden enat sig om ett reduktionsförslag, men då detta i början af juni framlagts för ständerna, i form af projekt till riksdagsbeslut och reduktionsstadga, hade vissa af dess bestämmelser, som af de ofrälse stånden ansågos afskära möjligheten till fortsatt reduktion, hos dem mötts med så stark opposition, att man fann för godt att låta med den slutliga uppgörelsen anstå till nästa riksdag och nu endast delvis genomföra det uppstälda reduktionsförslaget. När kanslern, Erik Oxenstjerna, den 19 juni på riddarhuset underhandlar med adeln om detta uppskof, yttrar han bland annat: »Men wed execution will något dröijas, till dess alt kan wäl öfversis; och der då anthen cronan finnes ske förnär i något, eller någon particulier hafwer sigh att beswära, så hafwer man Konungen och nästa riksdagh att sökia; men en particulier faller först och främbst Konungen: *Och såsom man nu hafwer try år till nästa riksdagh»* o. s. v.[2] Det är såsom bekant 1660 års additament, som i sitt stadgande i § XVII först inför periodicitet i tiden för svensk riksdags sammanträde;[3] huru kunde då kanslern 1655 taga för gifvet, att nästa riksdag skulle sammanträda om tre år?

Tänker man sig möjligen, att 1655 något bestämdt riksdagsbeslut förelåg, enligt hvilket ständerna skulle samlas om tre år, så tager man miste. Emellertid förekommer likvisst en treårs-period flere gånger berörd i förhandlingarna vid riksdagen, särskildt i frågor som stå i samband med *bevillningen.* Riksdagsbeslutet lemnar flere exem-

---

[1] Endast tryckta källor hafva vid utarbetandet af denna uppsats varit förf. tillgängliga. — [2] Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags protokoll, V, 2, sid. 184. — [3] Denna § lyder, i hvad som afser denna fråga; »och ändock riksdagarne hafwa sin beswär och kåstnader med sig, och till riksens tarf ofta nog undertiden anställas; Så synes dock uti K. M:tz omyndige år nödigt, at de öfwer tre år icke uppskjutes, utan at Ständerne hwart tredie år måtte komma tillsammans» o. s. v. Stiernman, Alla Riksdagars och mötens besluth, II, sid. 1353.

pel härpå: i § II beviljar ridd. o. adeln, krigsbefälet och menige allmogen *»try års* uthskrifning .... i de näst efterkommande åren 1656, 1657 och 1658»,[1] i § III gifver borgerskapet fördubbladt båtsmanshåll *»i desse näste try år* 1656, 1657 och 1658»,[2] i § IV bestämmes den kontribution af fjerdepartsräntan, som med anledning af nyssnämnda ståndstvist trädde i stället för den förut beslutade fjerdepartsindragningen, att utgå *i nästföliande try år»*,[3] i § XII bestämmes, att den kvarntull, som från och med denna riksdag skulle införas på vissa orter i stället för de kvarntullsmantalspenningar, mot hvilka den vid en föregående riksdag — 1634 — blifvit utbytt, skulle försättas »allenast *på try nästföliande år* 1656, 1657, 1658»,[4] § XVI beviljar slutligen borgerskapet en krigshjälp, som det lofvar att utgöra *»i try nästföliande åren»*.[5]

Äfven i de aktstycken, som beröra bevillningsfrågornas behandling under riksdagen — såsom bekant finnas endast ridd. o. adelns protokoll tryckta —, återfinnes ofta denna treårsperiod. I K. Maj:ts första proposition begäres visserligen endast »tjenlige medel», men i den andra, som aflemnades den 8 maj, begäres uttryckligen, att utskrifningen skulle beviljas på tre år.[6] Redan samma dag fattar adeln också beslut om en utskrifning på tre år;[7] och samtidigt med att den den 22 härom underrätta rådet, meddelar den äfven sig önska, att kvarntullsordningen antoges på tre år.[8] Såväl denna tidsbestämning som ock en liknande i fråga om den nya ordning, enligt hvilken den s. k. fördubblade accisen borde erläggas, återfinnas därför äfven i adelns svar på propositionen,[9] hvaremot utskrifningen där säges skola utgå »så många åhr, som allmogen det bewilia».[10]

Redan innan den andra propositionen aflemnades, hade det vid två olika tillfällen — den 29 mars och 7 maj — på riddarhuset varit tal om tiden för utskrifningen. De uttryck, hvarmed protokollet refererar dessa debatter, äro rätt anmärkningsvärda. Den 29 mars heter det: »Sedan thaltes om tidhen, huru månge åhr thet skulle skrifwas. Och wart förslagswis meent, *på 3 år, till att lätta thet beswäret medt the månge herredagars resor»* o. s. v.[11] Den 7 maj åter lyda protokollets ord: »Sädan detta således war discurrerat öfwer uthskrifningsbeswären, sadhe rikzkantzlern om sielfwe uthskrifningen, der om ridderskapet wille sin emellan öfwerläggia, att der till kunde *på några år blifwa bewilljat, och således icke så offta hafwa richsdagar»*.[12]

Hvad jag anfört, torde vara tillräckligt att antyda, hvarför rikskanslern den 19 juni 1655 trodde sig kunna förutsätta att en riksdag skulle sammanträda om tre år. Han visste nämligen på grund af riksdagens beslut, att bevillningen var gifven på tre år, och han hade själf förordat en dylik bevillningsperiod för att man skulle slippa

[1] Stiernman, II, sid. 1234. — [2] Stiernman, II, sid. 1235. — [3] Stiernman, II, sid. 1250. — [4] Stiernman, II, sid. 1254. — [5] Stiernman, II, sid. 1256. — [6] Ridd. Prot. V, 2, sid. 297. — [7] Ridd. Prot. V, 2, sid. 96. — [8] Ridd. Prot. V, 2, sid. 124. — [9] Ridd. Prot. V, 2, sid. 338. — [10] Ridd. Prot, V, 2, sid. 319. — [11] Ridd. Prot. V, 2, sid. 31. — [12] Ridd. Prot. V, 2, sid. 93.

riksdag före dess slut. Att man åter efter denna period skulle bli nödsakad att sammankalla ny riksdag för att erhålla ny bevillning, det gjordes antagligt genom erfarenhet från föregående tid. Huru under de närmast föregående decennierna praxis i detta afseende utvecklat sig, skall därför här göras till föremål för en kort undersökning. Jag inskränker mig dock därvid till tiden från Gustaf II Adolfs tronbestigning.

Den ursprungliga regeln i fråga om bevillningens varaktighet var under denna tid den, att bevillningen gafs på ett år eller rättare *för en gång*, så att man för hvarje bevillning bestämde den tidpunkt under året närmast efter riksdagen, till hvilken ifrågavarande hjälp skulle vara erlagd. Exempel på dylika bevillningar förekomma vid nästan hvarje riksdag under tiden närmast efter 1611.[1] Var det antagligt, att kronan skulle behöfva ytterligare hjälp, hände det stundom, att man på riksdagen lofvade att utgöra en dylik, när efter bevillningsperiodens utgång regeringen genom utskickade komme att i landsorterna därom underhandla.[2] Likaledes saknas icke exempel på, att man lofvat utgöra en viss gärd under nästkommande år »eller och in till thess någon riksdagh eller samquemd af högstbemälte K. M:t, effter som rikseñs lägenhet fordre. kan, blifwer beramat».[3]

Den lösen, på hvilken Elfsborgs återbördande till Sverige var beroende, var emellertid så stor, att den ej kunde gäldas på en gång. Freden i Knäröd stadgade därför en inlösenstid af 6 år, och den kontribution, som i anledning däraf beslutades, bestämdes helt naturligt att utgå under flere år, till en början 4. Från Gustaf Adolfs tid är detta den första bevillning, som uttryckligen gifvits på mer än 1 år.[4]

Inom kort påträffar man dock i *boskapsskatten* (och en däremot svarande gärd från borgarståndet) äfven en annan bevillning, afsedd

---

[1] Sådane ex. äro prästernas och allmogens bevillningar på Nyköpings riksdag 1611, hvilka skulle erläggas vid S:t Johannis och Michaelis nästkommande, Stiernman, I, sid. 659, 662; prästernas och allmogens bevillningar på riksdagen i Stockholm 1612, hvilka borde utgå i olika delar »till tillstundande Juletid och nästkommande Valborgsmesso», Stiernman, I, sid. 678, 680; finska ständernas bevillning på mötet i Helsingfors 1616, som gälde för »denna Winter», Stiernman, I, sid. 705; landttågsgärden på riksdagen i Upsala 1617, att utgå i »denna höst», Stiernman, I, sid. 734, m. fl. Åtskilliga andra gärder vid denna och andra riksdagar torde nog äfven vara afsedda endast för en gång, ehuru någon bestämd tidsbestämning ej finnes utsatt i beslutet. Se t. ex. borgarnes bevillning 1611 och 1612, bevillningarna i Örebro 1617 o. s. v., Stiernman, I, sid. 660, 678, 718. — [2] Så lofva presterna 1611 att derest det ej blefve fred, komma fursten och riket till undsättning, när han »tillkommande sommar medh oss genom sine gode män i Landzenderne handle låther», Stiernman, I, sid. 659; likaledes bönderna 1612, Stiernman, I, sid. 680, ett löfte af hvilket regeringen också begagnar sig 1613, Hallenberg, Svea Rikes Historia under Konung Gustaf Adolf etc., II, sid. 682; och 1617 i Örebro lofva samtliga ständer att, sedan säden blifvit inbergad, under vissa förutsättningar utgöra en »lidelig Skepzgärdh», Stiernman, I, sid. 718 — [3] Uttrycket användes om borgerskapets bevillning 1612, Stiernman, I, sid. 678. — [4] Före Gustaf Adolf synas dylika längre bevillningar undantagsvis ha förekommit. Ett exempel därpå lemna bevillningarna 1604, hvilka samtliga bestämdes för 3 år, Stiernman, I, sid. 579, 581, 582, 584.

för längre period än 1 år. Dess uppkomst daterar sig från utskottsmötet i Stockholm 1620; om dess fortvaro heter det i nämnda mötes beslut »att hon dubbelt måtte utgå, *en gång i detta år, och sedan annan gången på det år etc. 1621.*»[1] Boskapsskatten blef, som bekant, sedermera nästan oafbrutet förnyad. Att den därvid nästan alltid gifvits för 2 eller flere år åt gången, har tvifvelsutan varit af största betydelse för uppkomsten af föreställningen om en flerårig bevillningsperiod. Huru denna föreställning så småningom visar sig öfva inflytande på ständerna vid beviljandet äfven af andra, ursprungligen ett-åriga gärder, skall af det följande framgå.[2]

Första gången boskapsskatten förnyas, är på 1622 års riksdag; äfven då bestämmes dess fortvaro *till 2 år.*[3] Först efter denna två-års-periods utgång 1624 sammanträda ånyo ständerna, och bevilja då åter boskapsskatten för de tvänne följande åren. De ord, med hvilka denna tidsbestämning omnämnes i riksdagsbeslutet: »*Wi hafwa och bewilliat, att landzhielpen skal wara i tu år; efterty wi wäl kunne besinna, att sakerne icke så hastigt kunne komma till ända; och på det K. M:t icke för en sådan orsak åter skall behöfwa att förskrifwa ständerne och dermedh kan ske andre wårdande erenden försumma*»,[4] angifva tydligt, att man vid bevillningsperiodens bestämmande hade tanken fäst på nästa riksdags sammanträde. Liksom för boskapsskatten blef naturligtvis treårsperioden bestämmande äfven för den bevillning, som borgerskapet i dess ställe skulle erlägga.[5] Öfriga gärder under denna tid äro däremot ett-åriga.[6]

1626 hölls icke någon riksdag, dock synes boskapsskatten äfven detta år blifvit förnyad genom underhandlingar i landsorterna.[7] På januaririksdagen 1627 blef den däremot åter officielt beviljad, denna gång dock blott för ett år. Men på den riksdag, som sammankallades på hösten samma år för att anskaffa nya medel till kriget, återgår man till den fleråriga bevillningsperioden. Redan i rådsprotokollen före riksdagen finnes denna fråga berörd; rådet besluter nämligen att begära boskapsskatt för 2 år.[8] I den kungl. propositionen framställes emellertid förslag till en treårig bevillningsperiod både för utskrifning och boskapspenningar.[9] De ofrälse stånden synas med anledning häraf ha fattat olika beslut, i det prester och borgare gifvit respektive boskapsskatt och utskrifning på tre år, bönderna däremot boskapsskatt endast på ett.[10] Hos adeln var saken föremål för åtskillig debatt; rörande utskrifningen stannade man vid ett år, ehuru med löfte att »uthan någen herredagz sammanförande»

[1] Stiernman, I, sid. 744. — [2] Då jag därvid talar om gärder, fäster jag intet afseende vid den möjliga variation i afseende på storleken, som de vid olika tillfällen undergingo, utan endast vid bevillningsperioderna. — [3] Stiernman, I, sid. 758. [4] Stiernman, I, sid. 762. — [5] Stiernman, I, sid. 774. — [6] Från dessa bör dock *kvarntullen* undantagas, hvilken åtminstone af rådet tillsvidare betraktades såsom ständig, och såsom sådan utgick utan särskild förnyelse. Liknande var äfven förhållandet med de 1622 införda *lilla tullen* och *acciserna.* — [7] Hallenberg, a. c. V, sid. 441 ff. — [8] Tham, Bidrag till svenska riksdagarnes historia 1626—1629, Lund 1855, sid. 23. — [9] Ridd. Prot. I, sid. 73. — [10] Tham, sid. 30, 31.

bispringa regeringen äfven ett följande,[1] boskapshjelpen åter gifves af de olika klasserna på 2, 1 och 3 år.[2] I svaret på den kungl. propositionen äro dessa olika vota sammanjemkade till en *2-års boskapsskatt;*[3] och detta blir i riksdagsbeslutet äfven fastslaget för samtliga ständer, dock under den form, att andra årets hjälp endast skulle utgå, »ther så hände, att thenne närwarandes riksens olägenhet längre wara skulle och icke lägenhet gifwes någhot herremöte att holla».[4] Med anledning häraf beslöt ock rådet vid slutet af 1628 att upptaga boskapsskatten äfven för 1629 utan ständernas sammankallande.[5]

Förhållandena i Tyskland och Polen nödvändiggjorde snart nya rustningar och föranleda sålunda sammankallandet af en riksdag sommaren 1629. I den instruktion, som konungen kort förut gaf rådet vid sin afresa till kriget, ålade han det att försöka få utskrifningen, mantalspenningarna och boskapshjälpen kontinuerade ännu på några år, »på det H. M:tt eij må derföre få orsak ständerne medh några nye tilsammankompster att besvära».[6] Den kungl. propositionen vid riksdagen innehåller en anhållan om hjälpen »ännu några åhr».[7] Adeln beviljar i sitt svar därå utskrifning och boskapspenningar på »nästfölliande tu åhr»,[8] likaså borgare och bönder, de förra till och med för ännu ett år, därest fred ej vunnes dessförinnan.[9] Riksdagsbeslutet stadgar därför, utom en tillfällig gärd för blott ett år, äfven *mantals- och boskapshjelpen äfvensom utskrifning för de två fölliande åren*, d. v. s. för 1630 och 1631.[10] Tvåårsperioden har sålunda nu utsträckts äfven till utskrifningen.

På hösten 1631 öfverlade man åter i rådet om att kalla ständerna tillhopa för att få boskapsskatten kontinuerad,[11] och beslöt till sist att sammankalla ett utskottsmöte till början af februari 1632. Den kungl. propositionen innehåller begäran om boskapsskattens kontinuation, dock utan bestämd tidsuppgift. Adeln besluter först dess förnyande på ett år, men på upplysning af landtmarskalken, att K. M:t ej vore hjälpt därmed, något senare »enhelleligen twenne års boskapsskatt», hvilket ock meddelas i deras svar på propositionen.[12] Liknande beslut måste ha fattats i de andra stånden, ty i riksdagsbeslutet förnyas boskapsskatten för adeln, prester och borgare» *ännu på tu år*, räknandes nu detta påstående år 1632 och det nästföljande 1633 året».[13] Med bönderna förde man särskilda underhandlingar i landsorterna.[14]

---

[1] Ridd. Prot. I, sid. 59. — [2] Ridd. Prot. I, sid. 59, 60. — [3] Ridd. Prot I, sid. 78. — [4] Stiernman, I, sid. 798. — [5] Tham, sid. 45. Äfven utskrifningen får härvid följa med, ehuru riksdagen endast gifvit den för ett år. — [6] Svenska Riksrådets Protokoll, I, sid. XXXIX. — [7] Ridd. Prot. I, sid. 111. — [8] Ridd. Prot. I, sid. 112. — [9] Tham, sid. 68. I presternas svar synes icke någon bevillningstid ha omnämnts. — [10] Stiernman, I, sid. 814, 815. — [11] Råds.Prot. II, sid. 125. En ny utskrifning hade däremot redan beviljats på utskottsmötet i juni 1631. Detta år höllos alltså två utskrifningar. Beslutet om utskrifning på utskottsmötet i maj 1630 afser däremot icke någon ny utskrifning, endast förändring i sättet för den gamlas utgörande. — [12] Ridd. Prot. resp. sid. 173, 162, 163, 174. — [13] Stiernman, I, sid. 834, 835. — [14] Råds.Prot. II, sid. 136, 140. Vid 1633 års riksdag klaga bönderna häröfver. Råds.Prot. III, sid. 44.

Då bevillningsperioden tog slut först med 1633, skulle man kunnat vänta ny riksdag först i slutet af detta år eller i början af 1634. Konungens död föranleder emellertid en riksdag redan i början af 1633, men denna bekräftar endast de för detta år förut beslutade bevillningarna. Icke heller föredragas några nya bevillningsärenden till behandling på utskottsmötet i januari 1634, utan sysslar detta endast med utrikespolitiken och med bestämmelser om begrafningsriksdagen under sommaren. Vid denna, riksdagen i Stockholm juni—juli 1634, afviker man från tuårspraxisen. Såväl boskapsskatt som utskrifning beviljas endast för nästkommande år,[1] och äfven denna bevillning synes regeringen endast med svårighet hafva erhållit.[2] Vid underhandlingarna med presteståndet fann den sig därför föranlåten att särskildt resolvera att »såsom tillförende hafwer varit brukeligit, att man inthet hafwer på längre tidh uthfordrat något af Ständerne, än som bewilljet hafver warit, altså skall thedt ock här effter intet ske; utan när nöden fordrar och cronan på flere år boskapsskatten behöfver, då varder väl Ständerne ytterligare derom anmodadt»[3] — såsom synes ett obetingadt erkännande af ständernas rätt att gifva bevillning för viss tid.

Däremot återupptages tuårsperioden såsom bevillningsperiod vid riksdagen i Stockholm hösten 1635. K. Maj:ts proposition nämnde icke någon viss bevillningstid, utan begärde endast i allmänhet medel för kriget, men sedan regeringen på anhållan från adeln föreslagit en *tvåårig boskapsskatt*, blef denna utan synnerlig tvekan beviljad.[4] Äfven de öfriga stånden hafva gifvit sitt bifall härtill, ty riksdagsbeslutet stadgar »att Boskapsskatten ännu i tu åhr uppbäras må öfwer hela Riket».[5]

Med hösten 1637 skulle sålunda denna bevillning upphöra. Då emellertid behofvet af gärder kvarstod oförändradt, beslöt rådet sammankalla en riksdag till januari 1638. I sammanhang därmed beslöt man ock att på denna begära boskapsskatt för ytterligare två år.[6] Den kungl. propositionen begär emellertid såsom vanligt endast i allmänhet »hjälp och undsättning i penningar och andra nödtorfter». Utan synnerlig tvekan beviljar adeln med anledning däraf, »att en almen uthschrifning må opå theres land bönder nu uthi vinter och med första anstellas», att därest innan år och dag fred ej kunde erhållas låta »uthan någon widare sammankallelse» en likadan utskrifning utgå äfven vintern 1639 och slutligen att äfven utgöra boskapshjälpen »på nästa tu år».[7] Samma beslut måste äfven ha fattats hos de öfriga stånden, ty riksdagsbeslutet gifver både *utskrifning* och *boskapsskatt för åren 1638 och 1639*, [dock för det sista endast, om freden ej skulle kunna slutas dessförinnan].[8]

[1] Stiernman, II, sid. 884. — [2] Råds.Prot. IV, sid. 164, 166, 168. Man synes hafva trott, att den väntade freden med Polen skulle minska kronans utgifter. En erinran om tuårsperioden förekommer emellertid äfven nu, i det adeln för två år afstår från sin befrielse från stora tullen. Stiernman, II, sid 885. — [3] Råds.Prot., IV, sid. 175. — [4] Ridd. Prot., II, sid. resp. 188, 173, 190; 174, 193. — [5] Stiernman, II, sid. 939. — [6] Ridd. Prot., III, sid. VI, VII. — [7] Se deras svar på prop. i Ridd. Prot., III, sid. 72, 73, 74. — [8] Stiernman, II, s. 952, 953.

Bevillningsfrågan på riksdagen 1640, som liksom den föregående var sammankallad till den 13 januari, afgöres på ungefär samma sätt som på denna. Både *boskapsskatt och utskrifning gifvas på 2 år*, 1640 och 1641, dock för det sista årets utskrifning med samma vilkor som 1638.[1] Men äfven till ännu en förut ettårig gärd råghjälpen, sträcker treårsperioden sitt inflytande. Adeln förmåddes nämligen att gifva den på två år,[2] men då detta synes ha stött på hinder hos de andra stånden, så kompromissade man i riksdagsbeslutet på det viset, att man visserligen nu gaf gärden endast för 1640, men tillika lofvade att i händelse af god årsväxt nästkommande år förklara sig till K. M:ts nådiga behag, derest K. M:t genom skrifvelser komme att begära dess kontinuation.[3]

Från denna riksdag föreligger äfven ett försök från regeringen att få de två åren utbytta mot tre. Den lät nämligen den 24 januari hos Ridd. och Adeln hemställa, huruvida ståndet ej ville förbinda sig att, i händelse freden ej blefve en verklighet under de närmaste två åren, vid skrifvelser från regeringen till landsorterna samtycka till bevillning ännu ett år »på dett the icke motte beswäres till någen riksdags sammankallelsse, så frampt i medhler innan förlupne twenne år för andre wichtige orsaker skulld icke någen allmen riksdag nödigt hade att uttschrifwa». Förslaget vann emellertid ej någon anklang. Adeln svarar bl. annat, att den, där nöden så trängde, hellre ville förbida en riksdag, och då regeringen lät därvid bero, så förföll frågan för denna gång.[4]

I januari 1642 . . . efter bevillningsperiodens utgång . . . sammanträder nästa riksdag. Gången af förhandlingarna är den vanliga: K. M:t begär folk och medel, och adeln beviljar *för två år utskrifning och boskapsskatt* [eller rättare den penningehjälp efter gårdetalet, som från och med denna riksdag träder i stället för boskapsskatter efter boskapens antal].[5] »*På twenne år til en prob*» beviljas äfven den gärd, som nu antagits i stället för skjutsningen, de s. k. *skjutsfärdspenningarna.*[6] Riksdagsbeslutet är i dessa punkter af samma innehåll som ridd. och adelns svar.[7]

Den periodicitet i riksdagarnes sammanträdande, som gjort sig gällande under tiden närmast före 1642, återfinnes under tiden närmast därefter ej lika tydlig; vid bestämda bevillningsperioder fasthåller man emellertid fortfarande, tillsvidare vanligen äfven vid tvåårsperioden.

Närmaste riksdag sammanträder i oktober 1643. Det var det förestående danska kriget, som föranledt dess sammankallande vid denna tid; det var dock endast några månader tidigare, än eljes varit behöfligt, ty bevillningen utgick endast till årets slut. Vid den

[1] Ridd. Prot., III, sid. 143, 114, 144; Stiernman, II, sid. 968, 969. — [2] Ridd. Prot., III, sid. 113, 143. — [3] Stiernman, II, sid. 970. — [4] Ridd. Prot., III, sid. 116, 117. »Hvilkett den Högloflige Regeringen sig så wida hafwa behaga låtidt och *förwenta en Riksdag der sådant Rikens Tarff fordrer*» heter det i protokollet. — [5] Ridd. Prot., III, sid. 250, 251. Debatterna äro rätt vidlyftiga i fråga om bevillningens storlek, men däremot af föga vigt rörande tiden, ehuru adeln till en början uttalat sig för ettårig bevillning. — [6] Ridd. Prot., III, sid. 260. — Stiernman, II sid. 1000, 1002, 1004.

nya bevillningen kvarstår man också vid den gamla perioden. Adeln synes ej hafva gjort den ringaste svårighet vid att gifva utskrifning och boskapsskatt för de två följande åren, och den nya råghjälp som blir af nöden, gifves denna gång äfvenledes för »förbemelte twenne fölliande åhr».[1] Hos de ofrälse stånden synes frågan hafva erhållit samma lösning, ty riksdagsbeslutet fasthåller vid *tuårsperioden för både utskrifning, boskapshjälp och råghjälp.*[2] Detta fasthållande vid gammal praxis är, synes mig, denna gång så mycket mer anmärkningsvärdt, som man icke var okunnig om att redan nästa år i alla händelser ständerna ånyo skulle sammanträda för att helsa drottningen myndig.

Denna riksdag sammanträder som bekant i oktober 1644. Då de förnämsta bevillningarna från 1643 skulle utgå under ännu ett år, kunde man väntat, att bevillningsfrågor icke nu skulle hafva upptagits till behandling. Så blef emellertid ej förhållandet; dels behöfde regeringen få den gamla bevillningen förhöjd, dels har också möjligen den omständigheten, att ständerna 1643 bundit frågan om utskrifning under år 1645 vid frågan om fred eller icke fred, gjort, att de nu återupptagit saken till behandling. Riksdagsbeslutet innehåller nämligen ett förnyande — och delvis förhöjande — af de för 1645 förut gifna bevillningarna; [för adeln tillkommer dessutom en ny riksdalershjälp]. Hvad åter tiden för deras utgörande angår, så heter det därom i beslutet: »Och hafwe wi föreskrefne alle ständerne thetta bewilliat på ett år til giörande» o. s. v. »Men ther fiendens hårdhet och oskäl hölle oss alt fort i kriget, *tå på thet Hennes Kongl. Maj:t icke må blifwa trängd at för thenne orsaken skull oss åter sammankalle* tillkommande år och blifwa ther öfwer uthi rikzens angelägne ärenden förhindrat eller försummat: *Ty hafwe wi på sådane fall thenne wår påökningh och bewillning uthsträckt och extenderat, så i spannemåls som penningehjelpen, så ock i utskrifning på twenne år*, at then på föreskrefne fall continueras måtte, allenast at Hennes Kongl. Maj:t ther om medh sin skrifvelse oss täcktes tillståndet och tarfwen allernådigst communicera» etc.[3] Ehuru man sålunda ursprungligen endast velat binda sig för ett år, har man dock till sist följt den gamla tuårspraxisen. Att regeringen i främsta rummet åvägabragt detta beslut, framgår däraf, att något tal om andra årets bevillning icke finnes i adelns svar, hvilket tvärtom endast nämner år 1645.[4] Någon debatt med antydningar om, huru utsträckningen genomdrifvits, finnes icke refererad i riddarhusprotokollen.

[1] Ridd. Prot., III, sid. 318, 319. Detta enl. ridd. och adelns svar på propositionen: något uttalande om tiden förekommer icke i diskussionsprotokollet, och det ser sålunda ut, som om man tagit för gifvet, att bevillning, blott den gafs, skulle utgå under två år. Andra årets utskrifning gafs dock blott vilkorligt. — [2] Stiernman, II, sid. 1024, 1025, 1026. I fråga om råghjälpen äro adelns svar och riksdagsbeslutet ej fullt tydliga. Svaret talar, såsom nämnts, om »förbemelte twenne fölliande åhr» d. v. s. 1644 och 1645, riksdagsbeslutet däremot för bönderna om »thetta och tillkommande åhr», hvilket senare betecknas som 1644, för ridderskapet om »i åhr» (1643?) och »åther åhret» (1644?), men i motsats härtill för prästerskapet för »thesse effter fölliande twenne åhr». Huruvida hjelpen gälde 1643 och 1644 eller 1644 och 1645, är sålunda med dessa källor omöjligt att afgöra. — [3] Stiernman, II, sid. 1071, 1072. — [4] Ridd. Prot. III, sid. 399.

Förmodligen har regeringen 1646 begagnat sig af sin rätt att få bevillningen förnyad utan ständernas sammankomst, ty nästa riksdag sammanträder först 1647 den 13 januari. I bevillningsfrågan fattar denna samma beslut som så många föregående d. v. s. gifver bevillning *för två år, såväl utskrifning som boskapsskatt och råghjälp.*[1] Någon debatt i fråga om tiden finnes ingenstädes refererad, icke heller fins denna sak omnämnd i adelns svar, utan vill det synas, som om regeringen tagit för gifvet, att bevillningen skulle gälla i två år.[2]

Påföljande riksdag sammanträdde regelrätt i början af 1649, den 15 januari. Beslutet om *bevillningsperioden* blef omsider det sedvanliga, d. v. s. *2 år, 1649 och 1650.*[3] Alldeles utan debatt gick det dock icke denna gång: både af adeln och prästerna hade ettårig bevillning blifvit föreslagen men frågan därom hade dock fått förfalla, hos adeln på grund af att »H: Landtm: hölt för bäst, att man beslutbe på 2 åhrs tidh, effter Cronan behöfde medel så väll i fredligh som feigde tidh. Kunde thå adeln förskonas för en straxt der på följiande riksdagh».[4]

Med anledning af drottningens kröning — en akt, om hvars snara firande ständerna vid flere föregående riksdagar gjort anhållan — sammanträdde nästa riksdag såsom bekant redan på sommaren 1650. Bevillningsfrågan under denna riksdag hör till dess ej minst invecklade. För en noggrann utredning af dess olika utvecklingsskeden torde här ej vara rätter plats. Vid en hastig öfverblick finner man, att under det de olika ståndens svar på den kungl. propositionen innehålla så olika tidsbestämmelser som »till näste riksdagh», 1 år, 2 år och 4 år äfvensom öfverlämnande af denna sak åt K. M:t . . . af hvilka dock tvåårsperioden är den oftast förekommande och en gång finnes vara motiverad af det gamla skälet att man icke skulle »behöfwa för den sak så snart komma på herredagh» . . . så eger riksdagsbeslutet blott i ett fall den sväfvande tidsbestämmelsen »intill nästkommande riksdagh» och i alla de andra ingen.[5] Hvad som i fråga om tiden verkligen är innebörden i 1650 års bevillningsbeslut, är mig sålunda omöjligt att här afgöra.

Det egendomliga slut, hvartill frågan på detta sätt kommit 1650, föranledde regeringen att i propositionen till 1651 års utskottsmöte framlägga sin önskan om ny bevillning. Frågan fick emellertid förfalla, ty ständernas representanter, särskildt de två ofrälse ståndens, afböja att gå in på bevillningar på ett utskottsmöte. Dess beslut innehåller därför den bestämmelsen, att bevillningsfrågorna, i hvilka samtliga ständerna vore intresserade, skulle uppskjutas till nästa riksdag.[6]

---

[1] Stiernman, II, sid. 1089, 1090. — [2] Möjligen kan dock tidsbestämmelsen anses innesluten i den hänvisning till 1643 års beslut, som flerstädes förekommer i riddarhusprotokollen. Ridd. Prot., IV, 1, sid. 41, 98. — [3] Stiernman, II, sid. 1122. Om boskapsskatten nämnes dock i beslutet icke uttryckligen, att den gafs på två år, men att så var förhållandet, framgår af adelns svar, där detta uttryckligen säges. Ridd. Prot., IV, 1, sid. 237. Råghjälpen utgöres icke vidare. — [4] Ridd. Prot., IV, 1, sid. 160, 161. — [5] Ridd. Prot., IV, 2, sid. 314, 337, 392, 467, 471, 477, 479, 484, 486. Stiernman, II, sid. 1165, 1166. — [6] Stiernman, II, sid. 1180, 1181. Jfr Söderberg, Utskottsmötet 1651 och Riksdagen 1652, Sthlm 1877, sid. 16—21.

Då denna sammanträdde i oktober 1652, var det sålunda all sannolikhet för att bevillningsfrågorna där skulle spela en stor rol. Så blef också förhållandet: det fins knappast någon riksdag från denna tid, vid hvilken deras behandling upptager så stor del af protokollen. Äfven bevillningsperioden beröres därunder flere gånger. I fråga om utskrifningen var det ursprungligen adelns mening att stanna vid gammal praxis d. v. s. vid tvåårsperiod,[1] men då rikskanslern ville öka dess storlek, beslöt man att hellre utsträcka den till tre år, med lägre siffra under det sista.[2] Ex analogia utsträckte regeringen sedan i sitt projekt till beslut denna treårsperiod för alla fyra stånden äfven till boskapspenningarna (hvilka prästerna gifvit för lika lång tid som de öfriga stånden, adeln och borgarne icke ens berört i sina svar, och bönderna gifvit på endast två år),[3] och denna tidsbestämning blef också i riksdagsbeslutet den gällande.[4] Däremot misslyckades regeringens försök att på samma sätt äfven genomdrifva treårsperioden för den 4-dalers kontribution, som adeln nu beviljat för två år, ty projektets tre år väckte i denna fråga hos ståndet så mycken opposition, att de ursprungliga två åren kvarstå i riksdagsbeslutet.[5]

Enligt detta beslut skulle sålunda 4-dalers kontributionen utgå till och med 1654, de öfriga kontributionerna till och med 1655. Vid afsägelseriksdagen 1654 behöfde således icke några bevillningsfrågor företagas, icke heller synas sådana där ha förekommit.

Huru frågan behandlades år 1655 har jag ofvan relaterat, och erinrar här endast om, att tre-årsperioden 1655, 1658 gjordes förherrskande för flertalet bevillningar.[6]

Behofvet af ökade medel, hvilket förorsakades af de vidtutseende krigen, föranledde såsom bekant konungen att år 1657 på landskapsmöten låta underhandla om förhöjd och förlängd bevillning. Kännetecknande för alla de nya hjälperna är, att de gåfvos till och med 1660. Då 1655 års bevillning skulle gällt till och med 1658, ser det sålunda ut som om man nu återvändt till tuårsperioden. Emellertid är det faktiskt, att saken icke så uppfattades af ständerna. Den enligt 1655 års beslut resterande bevillningen för 1658 blef nämligen anteciperad och förhöjd, så att den kom att utgå 1657, och därefter, ehuru i något förändrad storlek, äfven för 1659 och 1660. För stånden kom bevillningen sålunda i allmänhet att te sig såsom en 3-års bevillning.[7]

[1] Ridd. Prot., V, 1, sid. 10. — [2] Ridd. Prot., V, 1, sid. 27. — [3] Söderberg, a. a. sid. 51—53. Ridd. Prot., V, 1, sid. 79. — [4] Stiernman, II, sid. 1187, 1189. — [5] Stiernman, II, sid. 1191. — [6] Det enda uttryckliga undantaget härifrån är den råghjälp, som allmogen beviljade för det innevarande året; äfven denna skulle emellertid vid behof kunna förlängas genom underhandlingar genom landshöfdingarna. Stiernman, II, sid. 1255 — [7] »Wij bewillia och samtyckia till 3 åhrs utskrifningar» heter det i beslutet från ständerna i Up- och Södermanland. Stiernman, II, sid. 1267. Saken är emellertid icke fullt klar, ty de använda källorna äro ofta stridande. Så t. ex. heter det stundom under underhandlingarna, att den föregående riksdagens bevillning gällt åren 1655, 1656 och 1657, stundom, att den gällt 1656, 1657 och 1658. Äfven andra variationer förekomma: man talar så t. ex. ibland om den nya bevillningen såsom afseende egentligen åren 1657 och 1658, men under vissa vilkor äfven 1659 och 1660, och synas sålunda

Jag har härmed följt bevillningsperiodernas utveckling till tiden för 1660 års riksdag. Sammanfattar man de resultat, hvartill jag kommit, synas de mig ådagalägga

1) att det ansågs såsom riksdagens rätt att gifva bevillningar för viss tid;
2) att bevillningsperioden från att ursprungligen endast hafva varit ettårig, under 1620-talet för boskapsskatten blir tvåårig, och att denna tvåårsperiod sedermera med stor regelbundenhet kommer att omfatta nästan alla andra bevillningar;
3) att under 1650-talet bevillningsperioden dock alltmera öfvergår till treårig;
4) att tiden för ny riksdags sammanträde af ständerna själfva ansågs vara och faktiskt äfven visar sig hafva varit beroende af bevillningsperiodens längd;
5) och att sålunda periodicitet i bevillningstid medförde motsvarande periodicitet i tiden för ständernas sammanträde.

Härmed synes mig ock vara förklaradt, hvarför rikskanslern 1655 utan vidare kunde antaga, att ny riksdag skulle sammanträda omedelbart efter den beslutade bevillningsperiodens utgång. Att den föregåenda tidens praxis äfven i hög grad inverkat på beslutet om riksdagens periodicitet i 1660-års additament, synes mig otvifvelaktigt. Visserligen var detta beslut, såsom af förhandlingarna hos adeln 1660, framgår, i första hand framkalladt af ständernas önskan att skaffa förmyndarregeringen en kontrollerande, »äqvivalent myndighet», men detta hindrar icke, att man därjemte haft blicken fäst på erfarenheten från de gångna decennierna. *Tre*-talet hänvisar tydligt på de föregående årens bevillningsperioder; att något mer än praxis behöfdes för att betrygga ett regelbundet sammanträde af riksdagen, hade emellertid händelserna från 1658 visat. Huru man dock 1660 haft denna praxis i minne under behandlingen af förslaget om en bestämd tid, utöfver hvilken riksdagens sammanträde icke fick utsträckas, därom vittna tydligt följande ord ur protokollet öfver en af riddarhusdebatterna om denna fråga: »*Efter bewillningarne gemenligen skie på wisse år, så moste man der effter, så wäl som urgentem necessitatem lämpa tiden.*»[1]

I hvad mån de resultat, hvartill min undersökning ledt, möjligen äro egnade att inverka på uppfattningen af striden mellan Gustaf III och ständerna angående riksdagens rätt att gifva bevillning på viss tid, må här lämnas därhän. Däremot torde de förtjäna att framhållas såsom ännu ett prof bland andra på, huru den svenska riksdagens vigtigaste rättigheter vuxit upp ur dess bevillningsrätt. Att riksdagens maktutveckling äfven i detta afseende just eger rum under den tid af större samverkan än förut från dess sida med konungamakten i arbetet inåt och utåt och af en offervillighet utan like, fastän det gälde dryga bördor, som inledes med Gustaf II Adolfs regering, torde ej heller böra förgätas.

S. Clason.

betrakta den nya bevillningsperioden såsom en 4-årsperiod. Ridd. Prot., VI, sid. 75, 97, 160, 187, 199. Stiernman, II, sid. 1267, 1278, 1281, 1284 ff.

[1] Ridd. Prot., VIII, sid. 104.

Ett par bref om slaget vid Lützen 1632.[1]

1.

Sekreteraren Henrik Schwallenberg till Axel Oxenstierna.

Naumburg den 5 nov. 1632.[2]

Hochwollgeborner Gnedige herr.

Auss meinen vorigen werden E. E. gnedig vernommen haben I. K. M. glückliche ankunfft zu Naumburg, undt des feindes conjunction zwischen Leipzig undt Weissenfels, undt das I. K. M. resolviret alhie, biss auf ferne einkommende nachricht von Chur Sachsen, mit der armee zu subsistiren. Gestern aber ist gewisse kundschafft einkommen, der feind sey aufgebrochen undt in der marche begriffen, wie das etzliche von den unsrigen in Weisenfels gewesen, undt gefangne von dar mitgebracht, welche diese kundschafft bestettigen, undt hatt der feindt diese nacht die schloss sampt der stadt quittirt; es berichten auch die gefangne das ein theil von feinde auf Leipzig gangen, Pappenheim aber nach Hall sich gewendet undt ist es allem ansehen nach auf eine retirade angesehen, der wegen dann I. K. M. heut auch aufbrechen, ob aber die marche kegen Hall oder Weissenfels geht ist noch nicht resolviret. Undt berichte E. E. ich ferner verlauf mit nechsten.

— — — — — — — — — — — — — —

Naumburg d. 5 November 1632.

E. E.

Untertheniger wilsamer diener

H. Schwallenberg.

Utanskrift:

Konigl. Maij:t zu Schweden undt dehro Reiches Rahtt — — — — —
dem Hochwollgebornen He. Herrn Axel Oxenstiern — — — — — —.
Meinen gnedigen herrn.

C ito
C ito
C ito me
C itis

---

[1]) Meddelade af kapten R. Torpadie.

[2]) Original i Riksarkivet. Under marschen från Erfurt till Weissenfels meddelade Henrik Schwallenberg, en af Gustaf Adolf mest betrodde sekreterare vid denna tiden (jfr om honom Schlegel-Klingspor, Den ointroducerade sv. adelns ättartaflor), rikskansleren fortlöpande underrättelser om hvad som tilldrog sig vid konungens armé.

2.

Kamreraren Tönnes Langman till riks- och kammarråden.

Altenburg den 12 dec. 1632.[1]

Välborne Hogh- och Edle Herrer
storgunstigeste befordrare.

E. H. o. V. låter jagh hermed tienstligen förnimma att, så som nu Gudh oss igenom H. K. M:z högstsaligst och glorvürdigst i åminnelse dödelige hedanryckning så högeligen, det Gudh bettre, hemsökt hafver, hvilket uthan tvifvel alrede hele cristenhet är oppenbar, derutöfver man noghsampt hafver at beklaga och begråta. Gudh hielpe och tröste oss så visst i detta store förskräckelige fallet, han låte oss icke med allene derigenom förderfves, uthan faderligen förlene oss det som oss nyttigt är.

Der till med gifver jag E. H. o. V. undertienstligen tilkenne, huruledes högst:te K. M:t till dette oförmodelige fallet kommen är; nemb: at sedan H. K. M:t intog Reihn i Schwaben, hade ärnat sig då widare i Beijeren; derföre ifrå Reihn alrede till Newburg marcheret. Men deropå komo sedan tidender ifrå Sachsen, att Wallensten och Pappenheim hafver sig der i hop conjungeret churförstendom Saxen och andre dess omliggiande orter at ruinera; emedan Chursachsische och vår Niedersachsische armeer icke giorde dem någen motståndh, oansedt desse både vore fast starkare än H. K. M:z troupper, dem högst:te K. M:t hade med sig ifrån Schwaben och Franken, dermed högs:te H. K. M:z armee doch igenom Gudz hielp slog fienden. Der hoes hafver sig dette tildragit att, enär H. K. M:t marcherade öfwer Thuringerwald och till Arendtstadt, der högst:te H. M:t låg i 5 dager stilla och sende straxt derifrån order så til Chur- som NiederSachsische armeen, att dhe ville marchera och mötha H. K. M:t ved Nauenburgh: altså marcherede H. K. M:t ifrå Arenstadt genom Erfurt och Putstadt i 3 dager till Nauenburg, der H. K. M:t låg och så i 6 dager. Desse for:de dager 5, 3 och 6 göra 14 dager, som bem:te Sachsische armeer fordrades til H. K. M:t, hvarefter H. K. M:t hade stor lengtan och trengtan. Doch på sidstone om söndagen på siette dagen bekom H. K. M:t bref ifrån Chursachsen, förmälandes att han med de sachsische armeer icke kunde väll så snart komma til H. K. M:t utan ville först tillse, der han finge holla beqveme rendevous med de både sachsische armeer och sedan tillse, huru han ville komma till H. K. M:t, öfver hvilket H. K. M:t sig högeligen förifrade. Svor både opå en och annan af Sachsische, som med samme armeen hade at bestella; och befallte migh göra listen ferdig på armeen, som hog:te H. K. M:t hoes sig hade, huru de då vore, och förordna dem på så många brigader, som det kunde reckie till, hvilket jag och på timan giorde ferdig, innehollandes som

[1]) Original i Kammararkivet bland »bref från utrikes orter ankomne 1633».

medfölliande Copia det uthviser.[1] Och ener jagh samme förslag H. K. M:t i underdånighet lefvererade, sågh H. K. M:t hvart och ett rege:te medh stort betenkiande igenom, der opå skickade H. K. M:t effter alle gen: officerere, serdeles hertigh Bernhardt, Kniphusen och saligh gref Niels, befalte dem at de skulle göra sigh ferdige med folket om morgonen, som var måndag klockan 4 för dagen i Gudz nampn at marchera; och när nu desse gen. officerere dermed utgingo at utdela samma ordre på armeen, begynte H. K. M:t att klaga, sucka och seya, huru väll H. M:t medh dette tyska vesendet ment hafver, men effter H. K. M:t sade sigh det förstå, att de tyske herrskap hög:te K. M:z nådh och gode mening icke velle vellachta eller H. K. M:z direction alldeles gella låthe, derföre sade hog:te K. M:t (med sielfve formaliter): Jag skall bevisa det, at hvar ärligh man skall holla migh för en ärligh herre, det må då sedan gå huru Gudh vill. Men de andre som min ordre, rådh och förmaninger icke pareret hafve, skulle vara det jagh hermed icke förmäla kan, utan om Gud vill, jagh till E. H. o V. anlangandes varder, skal muntligen undertienstligen referere. Jag hade fuller herom E. H. o V. velet undertienstligen gifvit tillkenna, men jag ventade altid her till att s. Gref Niels hade kommit till hellsan, så hade man både tillika herom giffvit E. H. o V. widlofftigare tilkenna, ty s. grefven viste och andre particularier både om ett och annet, som och hade meriteret at förnimma låthe. Elliest måste jag vel bekenna och beklaga, at man igenom s. grefven och så mycket förlorat hafwer. Ty s. grefwen commenderade hele infanteriet hoes H. K. M:t aldeles så vel som K. M:t någensin det önska kunde, så i marcher som occasioner.

Ytterligare kan jagh E. V. o V. undertienstligen icke oförmält låtha at jagh är hertill af H. N:d Richs cantzleren här oppehollen vorden; H. N:d är till sinnes att göra allehanda nye dispositioner både på et och annat och enär alle saker fullgiorde blifwer, mener H. N:d at senda mig till alle våre cronones guarnisoner dem således at providera, så at cronan derigenom ingen skada hafva skall, och sedan formoder emot våhren, om Gudh vill, at komma dit till Sverige.

De Svenske förslagen och statrekninger, som H. K. M:t let litet för sin död göra på tilkommande års saker, de äre af H. K. M:t sielf underschrefne, hvilket jagh vet aldrigh tillförende således skiedt vara; ty det är nu med flit skedt, derföre att effter jag det vell sågh, att S. H. K. M:t let alle saker spenna så högdt, som doch omöjeliget hade varet att præsteres, och enär jagh sade H. K. M:t sådant omöjeliget vare, svarade H. K. M:t att E. H. o V. skulle hafve giordt deres flit, och doch på sidstone verificera låtha med liquiderede rekninger och balancer; derföre jagh och bad H. K. M:t samme saker och förslag ville siellf underschrifva, på dett att migh ingen skulle deröfver förtienka, lika såsom jagh dem skulle giort hafva, hvilke och H. K. M:t straxt skref under. Uthi lika motto sadhe Högs:te

[1]) Se bilagan.

H. K. M:t detta år någre reser, när han talte om sine rente saker, at H. K. M:t ville med tiden bringa dertill, at man skulle hafve förökat riksens renter med någre tunner gull, allenest af store, lille och qvarnetullen, öfver det som cronan hertill årligen niutit hafver; forutan det som vore af andre inkomster at profitera. Derom jagh framdeles, om Gud vill, jagh dit kommer, skall E. H. o V. undertienstligen vidare beretta.

Och alldenstundh jagh någerledes vet, at somblige mene det jagh effter mit sinne hög:te H. K. M:tz förslag giordt hafver, hvilket jagh annorledes bevisa skall, om Gud vill, jag dit kommer; derföre jagh ock hafver orsack öfver en, som migh dermed utan skäl injurieret hafver, at besvära och deropå rät at fordra; hoppas fördenskull undertienstligen, at E. H. o V. varde migh för den tr[o]gne tienst jagh H. K. M:t och fäderneslandh giordt hafver, dermed H. K. M:t serdeles i desse sidste åren altid hafver varet tillfridz med, effter som H. K. M:t någen tidh för sin död H. N:d Richs Cantzleren derom betygat hafver, emot alle vrångvise menniskior defenderendes. emädan det pläger gemenligen så tillgå: den, som i sådan tienst som jagh hos K. M:t varit och troligen sin herre tient, hafver månge hatare, af orsack, at jag migh aldeles effter H. K. M:z villie och nådige disposition mig effterrettat och uthan H. K. M:z befallning ingen favorisera kunnat. Ty hög:te H. K. M:t hafver migh hoes sig brukat för allehanda officerer, jag hafver most(e) göra det hoes H. K. M:z hufvudarmee, som H. K. M:t vid andre sine armeer moste holla diverse personer så som general- och andre commissarier sampt proviantmestare, ändoch dette alt uthan beröm at förmäla; likväl ved desse officier hafver hög:te K. M:t migh öfwer ordinarie embethe hoes sigh besveret, för hvilket och S. H. K. M:t migh store promisser och recompens nådeligen tilsagdt hafver. Men igenom dette oförmodelige konungslige fallet hafver jagh mestedels min vällferdh förlorat. Doch blifvandes uthi den tillförsicht, att de välborne Höge och Edle herrer Sveriges Rikes Rådh och Cammerrådh, migh varde gunsteligen till det beste hoes sigh låtha vara befordrat, uthi hvilkens gunst jagh migh her med undertienstligen recommenderer. Befalandes her med E. H. o V. sampt alt det dem kiert är Guds milde bescherm till mycken lycksalighet förblifvandes

E. H. o V.
Undertienstlige redebogne
och hörsamme Knecht
Ths Langman

Altenburg den 12 Dec. 1632.

Jag hafver nu på nyt igen skrifvit til alle svenske reg., att de ville göre deres ruller ferdige huru starke de nu äre; hoppas med det förste derpå senda besched dit til Cammaren.

Utanskrift:

Dhe Välborne Höge och Edle Herrer, Sveriges Rikes och Cammarrådh mine gunstige herrer och befordrere detta Undertienstligen
i
Stockholm

---

2 a.

Bilaga till föregående bref.

Liste opå H. K. M:t hoes sig hafvande armee Vidimirt den 4 Novemb. A:o 1632.

	Infanteria.	Musque-terer.	Piquine-rer.	Officere.	Summa.	Siuka.
		Man.	Man.	Man.	Man.	Man.
1	Guardia	45	38	12	} 1,221	58
16	Gref Niels	610	324	192		
16	Winckels	486	432	192	1,110	102
8	Erich Handz	465	267	96	848	—
8	Carll Hårdz	447	—	96	543	—
4	Finnar	156	—	48	204	—
12	Kniphusen	708	270	142	1,120	74
12	Metzlafwes	342	198	142	682	6
8	Rossous	366	168	96	630	24
8	Gerdorfs	330	96	96	522	20
8	G. v. Turn	240	144	96	480	36
8	G. v. Isenburgz	120	54	96	270	12
8	G. v. Erpach	144	18	96	258	18
12	G. v. Eberstein	216	144	142	502	24
12	Ysslers	144	36	142	322	30
12	Hert. Willhelms	276	78	142	496	64
8	Posens	540	156	96	792	100
4	Pfortz	306	84	48	438	61
8	Vitztumbs	150	24	96	270	50
12	Hertz. Bernhardts	396	210	142	748	40
16	Lessles	360	24	192	576	20
12	Wittenstens	468	102	142	712	48
4	Brandenstens	198	—	48	246	24
7	G. v. Lobenstens	600	—	84	684	6
4	Johan Hindersons	180	—	48	228	—
		8,293	**2,867**	**3,592**	**13,882**	**617**
						13,882
						14,499

	Cavalleria.	
4	Uplenninger	250
4	Sormanleng	200
4	Össgiöter	100
8	Wessgiöter	400
8	Smålenninger	400
8	Finnar	500
12	Hertz. Bernhard	500
8	Lifflender	300
8	Carbergs	220
4	Courvilles	300
4[1]	Stechnitz	80
8	Anhaltische	300
12	Hoffkirches	350
4	Steinbaches	200
6	Lowensteins	200
4	Brandensteins	300
8	Öhms	300
5	Frans v. Tallby	50
5	Cortt v. Tallby	100
5	Tyle Albr. Yssler	50
4	Beckermans	150
5	Rostens	180
8	Bullaches	120
8	Georgh Ysslers	160
8	Gollstens	150
12	Hertz. Willhelms	120
4	Curlender	230
	effective	**6,210**
	Infanteria	13,882
		20,092

Hertill förmodede H. K. M:t förr att Conjungeres

	Man.
Chur Sachsische	*14,000*
Lüneburgsche	*8,000*
	22,000[1]

[1]) Det kursiverade är af Langmans egen hand.

Två bref från Jesper Svedberg.

Svedberg hör, liksom Olof Rudbeck, till sin tids mest originelle brefskrifvare. Ett lifligt och målande språk, starka färger, stundom kanske något tjockt pålagda, öfverraskande vändningar, en viss humor i tankar och ord äro drag, som ej sällan saknas i båda de berömda männens bref. De förneka sig ej heller i de två här nedan följande brefven, som blifvit red. meddelade af fil. doktor G. O. Berg. De äro ställda till en år 1711 i verksamhet stadd länskommission under ordförandeskap af k. rådet Gustaf Cronhielm och förvaras i Riksarkivet.

* * *

1.

Högvelborne Hr Baron och Kongl. Maij:ts Råd och Cancellie Råd, min gunstige Herre.[1]

För Ed. Excell:ces gunstiga bref tackar jag hörsammast. Och venter Brunsbo visst then stora ähran at få fägna sig af E. E:ces närvarelse och gunstiga besök. Til then föresatte tid neml. 4. April skole vi vara inne med svar ang. med hvad måhl Presterskapet upbär cronotijonde, ehuruvel jag fruchtar at för the vidt aflägna orter skull en hop lärer intet komma in til then tiden. Lectores skola ock tå infinna sig med förklaring på Borgmestarens försökiande at få them lika uti tunga med sig. Här är alt för beklagligit med thenna staden: när en, högst två tages undan, så äro alla tiggiare. Här är slett ingen näring eller handel, utan med öl, brenvin och tobak, ther ock all bandskap och synd föröfves. Ingen handtverckare är ther, at ther jag behöfde laga kläder, skor, en nyckel etc. får man then intet. Och när en resande kommer, och vagnen går sönder, eller hästskon vore undergången på theras slema gator, så får han ther ingen, som kan hielpan. Så elendigt är thet bestellt. Therföre är staden af sig kommen. Och antalet på båtzmännerna måsthe the lika fullt skaffa, och draga annor borgerlig tunga. Ty ha the så ondt uti sig mot lectores och fattiga prestenkior, at the läggia them i samma borgerlig tunga, som Mag: Victorin lärer hos högvelb. Hr Baron och Landshöfdingen sökia bot uppå. Är synd, at en fattig kyrkioherde eller lectors enkia, som intet har mer än en dålig gård och några skeplandh åker och ingen halföre näring och inkomst, skal beläggias med lika tunga, som then ther brukar borgelig nähring. Hvad Ed. Excell:ce af infödd mildhet och rettvishet kan hielpa the fattiga

[1] Påteckning: »Praesent: och upläst vid Kongl. Commission d. 31 Martij 1711».

enkiorna, vet jag Ed. Excell:ce giör, och får ther öfver otahlig bön öfver sig.

För thet öfriga befaller jag Ed. Excell:ce i Gudz nådiga beskydd, och städze förblifver

Eders Excell:ces min gunstige herres Hörsammeste Tienare
Jesperus Swedberg.
Doct: Theol. et Episc: Scar:

Brunsboo 21 Martii 1711.

2.

Högvälborne Hr Grefve, Kongl. Maij:ts Råd, Cancellieråd, Præsident:

Högvelborne, velborne, Ädle och Högachtade Herrar Assessorer i then Kongl. Commissionen, Hög Gunstige Herre, och högtährade gynnare.[1]

Efter befalning inkommer jag med sanferdig berättelse, huruledes och med hvad måhl jag hafver bekommit min löning spanmål? En del är anslagen i Elfsborgs län. Then hafver jag och mine herrar antecessorer aldrig upburit in natura; utan then förtrodt åt en vissman eller Cronones befalningsman ther i orten, som hafver ther levererat penningar före. Undertiden hafver jag kommit öfverens med böndren, at the sielfve hafva löst sin spanmål. Men i Skaraborgs län har thet en annan bevandskap. Then öfriga utfalna spanmålen utfaller i mina sochnar Sönnerby, Skalmeja och Gerum, ther jag ock är kyrkioherde. Ifrå sal. Bazens[2] tid hafver thet varit så vanligit, at the igenom accord hafva levererat sin tijondespanmål således: När cronotijond är til exempel 8 sk. på gården, så borde tertialen vara 4, och tå skulle 12 sk. lefvereras. Men tå hafva the gifvit in alles 10 med thet målet, som hafver varit och är gengse, thet the kalla Löhne mål. Och hafver jag låtit mig ther med nöija effter mine antecessorer så brukat, och böndren vilja så hafvat. Är ock til vetandes, at the thervid hafft then förmohn, at the sin cronotijonde hafva lefvererat här hema och at the ej lefvererat sin tertial i skafft. Sedan hafva the gifvit hvad för slags säd the velat, oachtad hvad sädes sort them i jordboken påförd är. I Åsaka, ther jag ock är kyrkioherde, lefverera the med samma mål. The hafva varit så vane af ålder, man ifrå man, at ingen mins annat. Och tre Kongl. resolutioner, hvar effter andra, neml. af åhr 1638, 1643, 1668, förmå, at när målet skulle blifva mindre, ville Kongl. Maij:t at thet ingalunda skulle minskas i qvanto för presten, utan hellre skeppethalet ökas. Altså kan jag se, at bonden hellre har blifvit vid sin gamla plägsed, förn han ville

[1] Påteckning: »Praesent: d. 22 April A:o 1711.»
[2] Biskop i Skara 1673—1677, slutl. ärkebiskop.

skeppethalet skulle ökas. Och slår mig thet inthet fehlt; hade bonden hört at hans vilkor voro förbätrade genom mindre måhl, så vore han ei så enfallig, at han ju ther af viste sig betiäna. Ei heller är han så rund, at han i sin rettighet öfver Kongl. förordningar bortgifver. Si grunden til sådant måhl, som bonden hafver lefvererat, lärer vara uti nu berörde K. förordningar. Mine bönder i Åsaka lefverera mig i skaffte min tertial, men altid så monga kärfvar, som theras förfäder af ålder varit vane, i onda åhr intet mindre; i goda åhr intet mehra. Och ther vilja the endteligen blifva vid. Och ther vid låter jag och them blifva. Så vilja the och låta med cronotijenden lefverera. Äro ock glade uti tu ting. Först at the få lefveran hema här i gården, utan at föran och tulla för henne. Sedan at the få lefverera uti hvad sort them lyster. Så at när kornet geller litet, lefverera the korn; när rogen geller litet, lefverera the rog, och selja bort then dyra säden; när the dock äro effter jordboken och uträkningen förplichtade at lefverera viss sort säd: then the ock på åkren hafva fått. Summa, vi äre på båda sidor nögde: aldrig hafver jag klagat, aldrig the, som hosgående attest intygar.

Vid thetta tilfelle beder jag Ed: Excell:ce och then Kongl. Commissionen tecktes taga i nådig och gunstig consideration, hvad jag å embetes vegnar hafver at i ödmiukhet föredraga. 1:o) i gemen om presterskapet: at effter the äro Herrans enskylte tienare, och them kan vederfaras nåd och gunst: och låter thet ske för Herrans och embetet skul! När the falla ifrån, lemnas enkiorna och barnen merendels i största elende; 2:o) at Lectorerne förskonas för borgerlig tunga; emedan the gårdar, som Borgmestaren nemnar, äro belägne utom staden; och kunna the ther omögeligen bo, och förvalta sitt embete, helst höst och våhr; 3:o) at the arma prestenkior i Skara, som ingen nähring hafva, utan en liten gård, och några skeppland åker, intet beleggias med samma tunga som borgare; 4:o) at capellanen på sitt bostelle motte dock få behålla en dreng fri för knechten: enkannerligen när i roten är at tilgå. Och huru illa står thet, at presten skal kiöra i åkern, och drifva oxarna och giöra andra otienliga sysslor! Och såsom Ed. höggrefl. Excell:ce och then Kongl. Commissionen alt sådant visserligen lärer behierta, så förhoppas jag, at thet intet illa upptages, at jag talar för ståndet: utan hvad rättvist, skiäligt och samvetslikt är af theras berömliga retrådighet och gunst lärer ståndet bevisa. Hvaraf vi få tilfelle at altid bidia Gud för Ed. Excell:ce och Kongl. Commissionen, thet jag ock altid skal giöra, och förblifver

Ed: höggrefl. Excell:ces och then högl. Kongl. Commissionens
ödmiukaste och Tienstvilligste Tienare
Jesperus Swedberg.

Brunsbo d. 1 Apr. 1711.

Underrättelser.

— F. d. amiralitetskammarrådet P. O. Bäckström afled d. 12 sistlidne maj, 85 år gammal. Han var sålunda den äldste af våra historiska skriftställare. Bäckström ägnade sitt intresse och sina krafter dels i allmänhet åt populariseringen af historien dels särskildt åt den nyaste historien. Forskare i egentlig mening var han icke. Såsom de mest betydande bland hans arbeten torde få anses de en tid såsom examensböcker vid universiteten använda *Öfversikt af de europeiska staternas historia sedan 1815* (tre delar, 1862—65) och det kortare sammandraget *De europeiska staternas politiska historia under åren 1815—66* (1867); samt vidare fortsättningen af C. G. Starbäcks *Berättelser ur svenska historien* uti 12 band (XII—XXIII) från Kristina till Karl XV (1875—81; i den sedan utgifna nya upplagan fram till våra dagar). För öfrigt utgaf han *Svenska folkböcker, legender och äfventyr* (1845), på sin tid en mycket läst samling af folksagor; *Tidsbilder. Historisk läsebok* (1874, omfattade endast Forntiden); *Öfversikt af de europeiska staternas historia under de sista 20 åren* (1883); *Svenska flottans historia* (1884). Dessutom lämnade Bäckström åtskilliga bidrag af historiskt innehåll till den på Norstedt & Söners förlag utkomna serien »Ungdomsvännen» och redigerade en kortare tid fortsättningen på den nya följden af *Svenskt biografiskt lexikon.*

— Litteraturhistorikern professorn i Strassburg B. ten Brink har aflidit den 29 januari, 50 år gammal. Hans ofullbordade *Geschichte der englischen Literatur,* som ej hann utöfver medeltiden, vann genast anseende som ett klassiskt verk. Bland hans smärre skrifter kunna nämnas undersökningarne öfver *Beowulf* (1888), hvari han äfven berörde skandinaviska frågor.

— Professor W. Müller har aflidit den 7 sistlidne februari 71 år gammal. Han är mest känd genom sin under titeln »Geschichte der Gegenwart» en lång följd af år utgifna öfversikt af det närmast förflutna årets händelser. Äfven har han redigerat den nyaste tyska upplagan af Beckers världshistoria.

— Den mångsidige tyske författaren, historikern och arkivmannen geheimerådet Frans v. Löher afled i München den 1 mars 73 år gammal. Såsom författare var han verksam på poesiens, reseskildringens, jurnalistikens, juridikens, historiens och arkivvetenskapens område. Född preussisk undersåte ägnade han sig först åt juridiska studier, afbrutna af vidsträckta resor i Europa och Amerika, deltog i 1848 års frihetsrörelser i Preussen, var någon tid universitetslärare i Göttingen och kallades därifrån 1855 till München såsom sekreterare hos den vittre konung Max II. Här blef han 1864 chef för det

baierska arkivväsendet, vann efter hand anseende som en af Europas förnämsta kännare på detta område och grundade 1876 den ännu utkommande *Archivalische Zeitschrift*, som han själf ledde t. o. m. 13 bandet (1888), då han också nedlade sitt ämbete som riksarkivdirektor. Ännu på gamla dagar företog han vidsträckta resor och besökte bl. a. äfven Sverige och det svenska Riksarkivet.

— Den berömde författaren till *Geschichte des Benefizialwesens* (1850) samt *Feudalität und Unterthanenverband* professorn och universitetsbibliotekarien Paul v. Roth afled i München den 28 mars 71 år gammal. Efter utgifvandet af de nämnda rättshistoriska arbetena ägnade sig Roth hufvudsakligen åt civil- och kriminalrättsliga studier.

— Professor M. v. Lexer har aflidit den 16 april i Nürnberg 61 år gammal. Han har blifvit berömd genom sina lexikografiska verk *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* (1872—78) och *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch* (sedan 1879 i flere upplagor) samt var äfven medarbetare i den stora Grimmska ordboken.

— Den engelska historieskrifvaren, professorn vid Oxfords universitet E. A. Freeman har aflidit den 16 mars i Alicante, 69 år gammal. Hans lärdom och beläsenhet voro mycket stora; dömde man endast efter omfånget af hans arbeten, vore han måhända att räkna som Englands främste historieskrifvare under senare tid. Men hans literära hufvudverk, *The History of the Norman conquest* (5 vol. 1867—76), är skrifvet med en ändamålslös bredd och den kritiska skärpan står ej i jämnhöjd med det flödande språket. Den entusiasm, med hvilken Freeman omfattade vissa mer och mindre grundade hugskott, vilseledde stundom hans omdöme, hvilket särskildt torde gälla hans uppfattning af de äldsta germanska förhållandena. Han uthärdar i det fallet ingen jämförelse med sin samtida W. Stubbs. Men lärdom, intresse och nit för den historiska vetenskapen skall man aldrig kunna frånkänna honom. Därom vittnar bl. a. hans arbete *The historical Geography of Europe* (text och kartor, 1881). Uti Tauchnitz Edition af engelska författare utkom bl. a. hans »Growth of the English Constitution». I öfrigt har han utgifvit »Historical essays» och har behandlat historien som vetenskap i »Methods of historical study», författat konsthistoriska arbeten o. s. v. — Till Freemans efterträdare som professor i historia har utnämnts den bekante historieskrifvaren J A. Froude.

— Den franske nationalekonomen H. Baudrillart har aflidit den 24 jan. 70 år gammal. Bland hans arbeten märkes särskildt en *Histoire du luxe* (4 delar 1878—80).

— För svenska *Riksarkivet* har af riksarkivarien utfärdats dels *Arbetsordning*, afsedd för tjänstemännen, dels *Ordningsregler* gällande för de besökande.

— Vid *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens* högtidsdag den 20 mars utdelades för första gången i Sverige det af grefve

Loubat stiftade priset för det bästa under de senaste fem åren på svenska, norska eller danska utkomna bidraget till Nordamerikas etnografi, historia eller numismatik. Det gafs denna gång med ett belopp af 3,500 kr. åt professorn vid Kristiania universitet G. Storm för hans *Studier over Vinlandsreiserne, Vinlands geografi og etnografi* (utg. 1887 i Årböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie). Det Beskowska stipendiet, som hvart annat år plägar utdelas, gafs vid samma tillfälle åt e. o. biblioteksamanuensen d:r K. H. Karlsson. T. f. sekreteraren professor O. Montelius höll slutligen ett föredrag, som under titeln *Öfversikt öfver den nordiska forntidens perioder intill kristendomens införande* införts i Fornminnesföreningens Tidskrift, och i hvilket han uppställer och motiverar en periodindelning från stenåldern (börjar före tredje årtusendet f. Kr.) t. o. m. järnålderns slut (omkr. 1050 e. Kr).

— Vid *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens* sammanträde den 18 maj tog bibliotekarien Elof Tegnér sitt inträde med ett föredrag öfver det *De la Gardieska arkivet.*

— *Letterstedtska Föreningen* har beviljat lektor E. Hildebrand ett understöd af 1,000 kr. för förberedande arbeten och forskningar till urkundspublikationen *Svenska Riksdagsakter.*

— Af urkundspublikationen *Sveriges Traktater med främmande makter* utg. af O. S. Rydberg har redan i början på året utkommit femte delens andra häfte omfattande åren 1609—1630.

— Af K. Woynars i senaste häfte anmälda arbete *Österreichs Beziehungen zu Schweden und Dänemark 1813 und 1814* har sedan dess en svensk öfversättning utkommit under titeln *Österrikes förhållande till Danmark och Sverige under åren 1813—1814 hufvudsakligen dess politik vid Norges förening med Sverige* af signaturen F. U. W., och är sålunda det intressanta arbetet tillgängligt för hela den historiskt intresserade svenska allmänheten.

— *Akademiska afhandlingar.* I *Uppsala* har fil. lic. C. Fr. Lundin den 25 maj försvarat en afhandling om *Wismars pantsättning till Meklenburg-Schwerin.* I *Lund* har fil. lic. O. Malmström den 23 maj försvarat en afhandling under titeln *Bidrag till svenska Pommerns historia 1630—1653* och e. o. biblioteksamanuensen O. Sylvan en afhandling om *Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del.*

— Riksantikvarien har anmodat regementspastor J. G. L. Bergström att i *Arboga* låta anställa gräfningar på den plats, där S. Nicolai gamla kyrka, om hvars öde man saknar fullt säkra underrättelser, anses ha legat.

— Vi ha mottagit första delen af finske arkiatern O. E. A. Hjelts stora verk *Svenska och Finska Medicinalverkets historia 1663—1812* (564 sid. stor 8:o) och hoppas snart kunna utförligare återkomma till detsamma.

— Man har i *Danmark* hunnit betydligt längre med *provinsarkivväsendets* ordnande än i Sverige, där det ännu är en framtidsfråga. Uti Viborg har redan ett provinsarkiv öppnats för allmänhetens begagnande. Uti Köpenhamn är en provinsarkivbyggnad under uppförande, så stor, att den tills vidare kan tjäna som ett slags filial för Riksarkivet, hvars lokaler, som bekant, äro tämligen små och redan i det närmaste öfverfulla. Till provinsarkivet i Odense har i år anslag beviljats af danska riksdagen. Till arkivarie vid provinsarkivet i Köpenhamn har, från och med den 1 april detta år, utnämnts juris doktor V. A. Secher, hittills arkivsekreterare i danska Riksarkivet, samt känd som en kunnig och erfaren arkivman, en skicklig rättshistoriker samt utgifvare af flere urkundspublikationer på den äldre danska rättshistoriens område.

— Professor Kristian Erslev har i »Årböger for Nordisk Oldkyndighed» (1891) ännu en gång — och visserligen icke oväntadt — återkommit till frågan om *unionsdokumentet af 1397* (»Fortsatte bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397») och synes i allt väsentligt vidhålla sin gamla uppfattning. Måhända får frågan nu anses vara utdebatterad mellan de båda antagonisterna. Först i dylikt fall kan tiden anses vara inne att från tredje håll upptaga densamma. Under sådan förutsättning torde detta icke uteblifva hvarken i Sverige och, efter hvad vi förnummit, icke heller i Norge.

— *Finska fornminnesföreningen* har den 21 dec. 1891 utfärdat ett upprop till allmänheten rörande *brefsamlingar*, framhållande betydelsen af, att sådana tillvaratagas för kommande forskares tjänst och med uppmaning att till föreningens vård insända sådana.

— Den storartade tyska källskriftpublikationen *Monumenta Germaniæ historica* har i år fått sitt anslag förhöjdt från 49,500 mark till 60,000 mark. Motiven ha varit utom behofvet att påskynda vissa publikationer pänningvärdets sjunkande och vikten af att i tid kunna försäkra sig om lämpliga arbetskrafter, då sådana stå till buds. Som bekant utgifvas f. n. följande serier: 1) Auctores antiquissimi; 2) Scriptores; 3) Leges; 4) Diplomata; 5) Epistolæ; 6) Antiquitates; 7) Handupplagor. Ordföranden i direktionen för ledningen af det hela uppbär en lön af sammanlagdt 11,100 mark.

— För en nyss utkommen *Grundriss der Weltgeschichte und der Quellenkunde* af K. Walcker varnar senaste häfte af »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft», anförande bland annat ett dråpligt prof på författarens stil: »1809 gjorde Stafs, en yngling från trakten af Naumburg, ett misslyckadt attentatsförsök mot Napoleon, som 1809 lät upplösa sitt barnlösa äktenskap med Josephina och 1810 äktade Marie Louise, en dotter till Frans I, hvilken födde honom en son 1811, som i början fick titeln konung af Rom, senare, från 1817, hertig af Reichstadt och dog 1832 på Schönbrunn vid Wien». Det är onekligen koncentrerad historia.

— Senaste häftet af *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* redogör för ett nyligen i första instans i Tyskland afgjordt tryckfrihetsmål, som är af visst intresse. Under titeln *Deutsch und Preussisch* hade i en tysk tidning en artikel förekommit, som innehöll några mycket antipreussiska betraktelser öfver den brandenburg-preussiska historien 1648—1863. Redaktören anklagades för majestätsbrott; han hade förolämpat den nuvarande kejsarens förfäder, »af H. Maj:t högt aktade herrskare» och han hade kommit fram med uppdiktade och vanstälda fakta angående den preussiska statens förtid och den preussiska politikens karaktär. Den nuvarande kejsaren och de nuvarande statsinstitutionerna berördes emellertid ej med ett ord. Domstolen inkallade som sakkunnig professor Koser i Bonn, som emellertid inskränkte sig till att påpeka några enstaka uppgifter såsom onöjaktiga och förklarade sig i det hela intaga en motsatt ståndpunkt. Redaktören blef frikänd, enär han ej med vett och vilja kommit med falska påståenden och enär vederläggningen af en oriktig historisk uppfattning ej tillhörde brottsmålsdomaren utan vetenskapen. Allmänna åklagaren har emellertid besvärat sig hos högre rätt. Tillvägagåendet synes onekligen något påminna om förfaringssättet i Sverige under Gustaf Vasas, suveränitetens och frihetstidens dagar, och tidskriften tager med skäl den historiska forskningens försvar mot strafflagen. Svårigheterna att afgöra, om en historisk uppfattning är riktig eller ej eller när historiska fakta skola anses »vanstälda och uppdiktade», äro onekligen af så egendomligt slag, att en domstol svårligen kan lösa dem, och det kan icke hjälpas, om okunnigheten och illviljan — härmed syfta vi naturligtvis icke på den för oss alldeles obekanta tyska uppsatsen — någon gång få njuta af samma förmåner som den ärliga forskningen.

— Till *stadsarkivarie i Lybeck* efter C. Wehrmann, som fått afsked, har utnämnts senatssekreteraren P. Hasse.

— Prous förtjenstfulla *Manuel de paléographie* har fått ett supplement i en liten *Recueil de fac-similés d'écritures* (12 blad), hvilket prisas såsom synnerligt ändamålsenligt för nybörjare.

— *Amerikanistkongressen* sammanträder i oktober (7—11) detta år i klostret S. Maria de la Rabida i södra Spanien, den ort, där, som bekant, Columbus tog in med sin son, då han 1491 var på väg att lämna Spanien, och där hans öde genom priorn Juan Perez' och läkaren Garcia Hernandez' mellankomst vände sig. I Madrid är från och med den 12 september till årets slut en *Columbusutställning* anordnad. Vi påpeka i sammanhang därmed en nyss utkommen monografi, Christoph Columbus af prof. Sophus Ruge (n. IV i den tyska serien »Führende Geister»), hvilken torde meddela forskningens nyaste resultat i afseende på upptäckaren.

— Af *Talleyrands memoirer* har ytterligare en del utkommit (den fjärde). Den behandlar ministerns ambassad i London, där han gjorde sitt land så viktiga tjänster, från januari 1831 till juni 1832.

Delen består hufvudsakligen af Talleyrands officiella och förtroliga korrespondens med mycket knapphändiga upplysningar eller kommentarier. De intressantaste brefven äro ställda till två damer, Ludvig Filips syster, madame Adelaide, och en ungdomsväninna, M:me de Vaudémont. — Den långa striden om äktheten af dessa memoirer synes omsider ha blifvit brakt till slut och till förmån för äktheten. Originalet — det är sannt — är spårlöst försvunnet; det är efter en afskrift, publikationen är gjord. Men något fullständigt original i egentlig mening har aldrig funnits. Det har ådagalagts, att under Talleyrands egen lifstid vissa partier visserligen varit renskrifna, men att han i öfrigt endast lämnat efter sig anteckningar eller uppteckningar på strödda blad, ehuru ordnade, hopfästa och numrerade. Det är dessa blad, som till en god del legat till grund för afskriften. Det vore för öfrigt ett misstag att tro, att Talleyrand någonsin själf redigerat eller tänkt att redigera det hela. Det var åt andra han öfverlämnade att hoparbeta sina anteckningar, att sammanbinda sina ledande tankar. Den, åt hvilken bestyret med afskrifter lämnats, M. de Bacourt, utgifvaren af Mirabeaus brefväxling med grefve de la March har för öfrigt ådagalagts vara en hederlig man och en noggrann utgifvare. Han anses ha varit ur stånd att på egen hand företaga några förändringar, och angriparne af memoirernas äkthet ha ej heller lyckats påvisa detta. Däremot torde det stå fast, att hela publikationen af Talleyrand själf arrangerats i apologetiskt syfte.

— När 1871 under kommunens dagar rådhuset (palais de justice) och stadshuset (hotel de ville) i Paris förstördes, tillintetgjordes med dem äfven där bevarade *kommunalarkiv*, i rådhuset de samlade civilståndsregistren för staden Paris, i stadshuset samlingar, som uppstego ända till sjuttonde århundradet, äfvensom mairiernas böcker för 1792—1859, som dit blifvit öfverförda. För att, så långt möjligt vore, återställa dessa akter genom anskaffande af afskrifter ha såväl staden Paris som franska staten beviljat anslag, som hittills uppgått till den betydande summan af nära 5 millioner francs.

— Ett *referensbibliotek i Vatikanen.* Man fortgår alltjämt, synes det, i arbetena på att göra de påfliga arkivens skatter tillgängliga för forskningen. Enligt en notis skulle sålunda det lateranska arkivet inom den närmaste framtiden öfverflyttas till vatikanen. Ett annat bevis härpå är upprättandet af det ofvan antydda referensbiblioteket, som skulle vara tillgängligt för studerande både i Archivio secreto och i Bibliotheca Vaticana. En af medlemmarne utaf vatikanska bibliotekets »Congresso dirittivo har satt sig i förbindelse med oss och meddelat bl. a. att i det för referensbiblioteket afsedda rummet ett visst antal hyllor reserverats för hvarje land för att upptagas af de stora historiska samlingarna, akademiska publikationer, referensböcker i historia, topografi, genealogi o. s. v. Vatikanska biblioteket är för sin del benäget att träda i utbyte med andra institutioner för vinnande af detta mål, och en lista på bytespublikationer har blifvit oss tillsänd. Vi ha med anledning häraf vändt oss så väl till riks-

arkivarien, som till universitetsbibliotekarierna i Uppsala och Lund samt till Vitterhetsakademien och torde från alla dessa håll bidrag vara att förvänta för det ifrågasatta ändamålet. Det är utan tvifvel af betydelse att här vid lag visa tillmötesgående. Skulle en gång en svensk forskare på allvar börja studier i Rom, behöfver han nog ha vägen så mycket som möjligt jämnad för sig.

— Red. får härmed rätta ett i uppsatsen »Svenska flottan under Vasakonungarne» (årg. 1891 s. 321) förekommande misstag, i det kapten Mankells 1855 utgifna »Studier öfver svenska skärgårdsflottans historia» framställts såsom grundande sig bl. a. på H. af Trolles senare utgifna populära skildring »Svenska skärgårdsflottan, dess minnen och öden». De tre på ifrågavarande ställe åsyftade arbetena voro Gyllengranats, von Schantz' och Kreügers.

En konflikt mellan konung Fredrik I och sekreta utskottet

AF

S. J. BOËTHIUS

Såsom bekant kasserade 1719 års ständer samtliga de olika anspråken på arfsrätt till svenska tronen efter Karl XII och läto Ulrika Eleonora endast genom val bestiga den samma. Giltigheten af denna lösning af tronföljdsfrågan erkändes emellertid ej af den andra pretendenten, Karl Fredrik af Holstein-Gottorp. Visserligen lät han — ehuru med svårighet — förmå sig att gifva sin moster drottningtiteln, men detta behöfde blott innebära ett medgifvande, att hennes arfsrättt gick före hans,[1] ej att han alldeles saknade sådan. Att det senare ingalunda var hans mening, visade han också tydligt, då han 1720 *såsom Karl XI:s enda manliga ättling* protesterade mot landafträdelserna i Sveriges fredsslut med England-Hannover 1719 och med Preussen 1720 — en åtgärd, som äfven kunde tolkas såsom ett återtagande af det medgifvande, som möjligen låg i hans ofvan omtalade eftergift med afseende på Ulrika Eleonoras titel.

Ett sätt, hvaruppå hertigen, sedan han misslyckats i sitt tronkrafsförsök, i synnerhet sökte hålla sina anspråk öppna, var att för sig fordra titeln *Kunglig Höghet.* Hade Ulrika Eleonora kunnat förmå sig att frivilligt gifva honom den samma, skulle hon i väsentlig mån brutit udden af detta anspråk, hvars uppfyllande då skulle fått utseende af en blott artighetsbetygelse,

---

[1] Om de olika tolkningar, hvartill Karl XII:s tronföljdsordning kunde gifva anledning, se *Hist. Tidskrift* 1891 ss. 234 o. f.

men hon vägrade — förmodligen på sin gemåls råd[1] — och bidrog härigenom själf till att gifva frågan betydelse för hertigens påstådda arfsanspråk; ty då han efter öfverkomsten till Tyskland 1719 egenmäktigt tillade sig ifrågavarande titel, som egentligen tillkom svenska arffurstar, kunde detta nu uppfattas såsom en protest mot hennes på val grundade rätt till kronan, och ännu mer fick det en sådan betydelse gent emot Fredrik I:s konungadöme, till grund för hvilket inga som hälst arfsförhållanden kunde anföras. I full konsekvens härmed besvarade hertigen ej de bref, hvarigenom Fredrik underrättade honom om sin tronbestigning, och skickade ej något sändebud till hans hof.[2] Vid 1720 års riksdag gåfvo emellertid hertigens svenska anhängare hans kraf på den ifrågavarande titeln en modifierad betydelse, i det de föreslogo, att han skulle erhålla den samma i förening med arfsrätt till kronan *efter* Fredrik och Ulrika Eleonora, och denna ståndpunkt syntes äfven hertigen följande året vilja acceptera, enär han då själf lät framställa samma begäran till den svenska regeringen. Då Fredriks och Ulrika Eleonoras äktenskap var barnlöst, kan det tyckas, att de skulle kunnat finna sig i en dylik uppgörelse med den besegrade medtäflaren, men därtill hade ingendera vid denna tidpunkt någon lust. Orsaken därtill var väl i främsta rummet Ulrika Eleonoras om en äkta pfaltzisk envishet vittnande hat till sin systerson, men möjligen bidrog äfven, att konungaparet ansåg det för sig nedsättande och kanske äfven farligt, om man tillerkände hertigen arfsrätt till tronen, under det att dess egen rätt till denna förklarats blott vara grundad på val.

Såväl i det ena som det andra hänseendet voro emellertid hertigens anspråk vanmäktiga, så länge han ej ägde något yttre stöd, och så länge ett godt förhållande rådde mellan det svenska konungahuset och dess undersåtar. Ständerna lyssnade ej till det ofvannämnda förslaget vid 1720 års riksdag, och rådet tillbakavisade enhälligt hertigens 1721 framställda begäran. Men

[1] Arvid Horn berättade 1723 för den stora sekreta deputationen, att han 1719 nästan öfvertalat henne till ett sådant steg, men att hon därpå gick ut och efter återkomsten vägrade. Horn sade sig ej veta, hvem som under hennes bortovaro inverkat på henne, men det kunde svårligen varit någon annan än hennes gemål, och detta var nog äfven Horns mening. *Sekreta utskottets prot.* den 15 juni 1723.

[2] Däremot hade han 1719 skickat ett sådant, brigadieren Rantzau, till Ulrika Eleonora, men då Rantzau ej ställde sig de diplomatiska reglerna till efterrättelse, hade hon låtit utvisa honom ur landet.

det yttre stödet erhölls, sedan hertigen omedelbart därefter slagit sig ned vid det ryska hofvet, och när den ryske ministern i Stockholm Bestuchef därpå under loppet af år 1722 gjorde förnyade framställningar till den svenska regeringen om kunglig höghetstiteln åt det ryska hofvets skyddsling och tsarens blifvande måg, var detta en vida allvarligare sak, än när hertigens fåtaliga anhängare eller han själf såsom en irrande furste utan land framställt ett dylikt yrkande. Och efter freden i Nystad inträdde en genomgripande förändring i den allmänna meningen inom landet. Att Fredrik vid underhandlingarna om det nämnda fredsslutet, som för Sverige kom att medföra så bittra uppoffringar, yrkat på, att Ryssland ej skulle åtaga sig hertigens sak, väckte misstanken, att han offrat Sveriges bästa för dynastiska intressen. Tsarens vänskap för hertigen lät dessutom hägra lysande utsikter, som man började jämföra med det bedröfliga resultatet af den under Ulrikas och Fredriks regeringar följda antiryska politiken, och slutligen fullbordade konungens allt mer i dagen trädande karaktärslöshet i förening med hans sträfvanden att öka sin makt undergången af hans popularitet. Men i samma mån denna sjönk växte eller väcktes till lif intresset för den försmådde ättlingen af det gamla konungahuset, och sålunda skedde det, att holsteinska partiet, som varit fullkomligt vanmäktigt vid 1719 och 1720 års riksdagar, blef det härskande vid den, som sammanträdde i januari 1723.[1]

Sedan hertigen vunnit ett stöd i Ryssland, fann Fredrik omsider rådligast att i godo söka komma öfverens med honom, men han gjorde det på smygvägar och bakom de lagliga myndigheternas, rådets och kanslikollegiets, rygg. Utan deras vetskap inlät han sig nämligen genom sin förtrogne, den hessiske ministern i Stockholm Diemer och den franske residenten i Petersburg Campredon, på en underhandling i detta syfte med det ryska hofvet och hertigen. Uppslaget därtill synes hafva gifvits af den ryska regeringen, som i juni 1722[2] genom Bestuchef lät för-

[1] Bevisen för de här ofvan meddelade fakta kunna ses hos Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772, I ss. 44, 121, 131—3, 153, 163 och 220. Den episod, som utgör föremålet för den följande framställningen, är äfven till sina grunddrag tecknad af Malmström (a. a. ss. 220—1 och 225—7), men den mera i detalj gående undersökning, som jag varit i tillfälle underkasta den samma, torde i någon mån vara ägnad att ytterligare belysa den.

[2] Enligt redogörelsen för ett »samtal» mellan Diemer och J. Cederhjelm, dat. den 19 mars, bl. *Sekreta utskottets akter.*

klara för Diemer, att, om Fredrik blott gåfve efter med afseende på den omtvistade titeln, skulle hertigen sända en minister till Stockholm och därmed erkänna Fredrik såsom laglig konung.[1] Denne lät då Diemer gifva Bestuchef en deklaration, afsedd att komma till det ryska hofvets kännedom och innehållande, att, om blott ministern komme, ville konungen »sich favorable erklähren». Samtidigt vände sig ryska regeringen till Campredon med begäran om hans bona officia i denna sak, och Campredon framställde också, förmodligen genom Diemer, samma förslag till konungen. Med anledning häraf lät Fredrik från Vesterås, där han för tillfället uppehöll sig, Diemer den 24 september 1722 skrifva till Campredon, att den ordning, som föreslagits från holsteinsk sida, nämligen att konungen skulle gifva »positiva försäkringar» och hertigen först därefter gifva honom »upprättelse», stred mot hans kronas värdighet, men att, om blott hertigen toge det första steget och tillfredsställde hans rättmätiga fordringar genom att sända till Stockholm sin förtrogne rådgifvare Bassewitz med nödiga instruktioner och uppdrag, skulle konungen gifva goda bevis på sin tillgifvenhet för hertigen och mottaga alla förslag, som kunde bidraga till en nära och fast vänskap mellan denne och honom. Gjorde emellertid hertigen ännu svårigheter med

---

[1] I en »promemoria» till Horn af den 4 febr. 1723 (bl. *Sekreta utskottets akter*) uppger Bassewitz, att detta var innehållet af Bestuchefs meddelande; å denna promemoria jämförd med »samtalet» och brefvet till Campredon är framställningen i texten grundad. Uppgiften om innehållet af deklarationen till Bestuchef härrör från promemorian; likaså den, att det var den ryska regeringen som först gaf anledning till Campredons inblandning; äfven i promemorian erkännes, att konungen vägrat ingå på den af holsteinarne yrkade ordningen; hans löfte till Campredon omtalas här med orden, att han, om blott beskickningen ginge förut, skulle »den Herzog auf alle ersinnliche Art contentieren». Då själfva ordalydelsen af Diemers bref till Campredon är af vigt, meddelas här följande utdrag därur enligt en afskrift bl. *Sekreta utskottets akter*: »Le roi ne demande pas mieux que d'apprendre au premier jour que, sur la déclaration que j'ai faite dernièrement par ordres de Sa Maj. à M. Bestuchef et que celuici aura apparemment mandé(e) à sa cour, celle de Holstein n'aura pas hésité un moment à donner à Sa Maj. la satisfaction qu'Elle demande avec tant de justice et ne se roidira plus de faire le premier pas pour ne donner aucun atteinte à l'eminence de la dignité royale qui souffrirait trop, si l'on donnerait les assurances positives, que les Holsteinois ont demandé préalablement, avant que de faire actuellement la réparation, qu'ils avaient promis de faire en suite. Et comme, si vous avez réussi, comme le roi l'espère, à faire partir incessamment M. de Bassewitz sur ce pied là avec les instructions et intentions nécessaires, il trouvera que Sa Maj. donnera des bonnes preuves de l'affection pour son maître et qu'il acceptera toutes les propositions qui peuvent contribuer à une amitié étroite et solide entre Sa Maj. et lui ... Mais en cas que son maître fasse encore des difficultés sur sa mission, qu'il s'en laisse entièrement détourner ou qu'il la suspende jusqu'à l'assemblée de la diète, Sa Maj. déclare qu'en ce cas là Elle n'acceptera plus de ministre de la part du duc de Holstein en Suède, et qu'Elle veut être excusée ... si le duc s'attire du chagrin ...»

afseende på denna mission, antingen så att han helt och hållet uppgaf den eller ock uppsköt den till den svenska riksdagens sammanträde, så förklarade Diemer å konungens vägnar, att denne ej mer skulle mottaga någon minister från hertigen och att han ville vara ursäktad, om denne genom att försumma detta tillfälle ådroge sig ledsamheter.

Att Fredrik valde en så inkorrekt form för denna underhandling, berodde förmodligen af, att han i händelse af ett misslyckande ej ville, att det skulle blifva kändt, att han sökt försoning. Möjligen har en orsak till hemlighetsmakeriet äfven varit den, att han befarade motstånd från drottningens sida och därför ville hålla henne utom saken, tills den fortskridit så långt, att hon måste acceptera den såsom en fait accompli. Vare härmed huru som helst, så medförde detta tillvägagående ledsamma följder, bl. a. just den konflikt med det sekreta utskottet vid 1723 års riksdag, som utgör föremålet för denna uppsats.

I strid med det af Fredrik uppställda vilkoret afsände nämligen hertigen Bassewitz så sent, att han ej kunde hinna till Stockholm förr än efter riksdagens början. Uppretad häröfver hemställde Fredrik till rådet, om ej Bassewitz' resa kunde hindras, men måste därvid omtala hvad som föregått hans afsändande. Riksråden ansågo då, att Bassewitz måste tillåtas komma, enär konungen själf gifvit anledning till hans beskickning, och sålunda anlände Bassewitz utan hinder till Stockholm i början af februari 1723. Här fick han emellertid från konungen mottaga en förklaring, att denne ännu drog i betänkande att uppfylla hertigens önskningar i titelfrågan. Han lämnade då Arvid Horn den 4 februari en promemoria,[1] hvari han redogjorde för hvad som gifvit anledning till hans beskickning, beklagade konungens tvekan, hvilken han antydde ej öfverensstämma med hvad denne låtit hertigen hoppas, men dock förklarade sig beredd att aflämna sitt kreditiv i förhoppning att konungen därpå skulle uppfylla

[1] Samma som omtalas ofvan s. 176 n. 1. Slutet har följande lydelse: »Es würde aber hergegen dem Hertzoge sehr schmertzhaft seyn, wann Ihro Maj., wie Dieselbe mir hinterbringen lassen, annoch hierüber (om titeln) sich positive zu erklähren Anstand weiter nehmen wolten; damit aber dennoch Ihro Maj. und die ganze Welt erkennen mögen, wie mein gnädigster Herr ein völliges Vertrauen in Ihro Maj. setzen und der festen Hoffnung leben, Sie werden, wann ab Hertzogs Seiten alles dass reellement erfüllet werden, was Ihro Maj. der förmlichen Gesandtschaft wegen verlanget, so bin ich, unterschriebener Minister, bereit auf Ihro Maj. Befehle mein anvertrautes Creditiv Deroselben unterthänigst zu überreichen in Hoffnung, dass Ihro Maj. meinen gnädigsten Fursten und Herrn alsdann versprochener und verlangter massen völlig vergnügen werden».

hertigens önskningar. Då denna promemoria den 5 februari föredrogs i rådet, sökte Fredrik, ehuru tydligen med orätt, tolka den så, som om Bassewitz gjort till villkor för kreditivets aflämnande, att hertigen erhölle kunglig höghetstiteln, hvarpå han bl. a. tillade: »Den utlåtelse som franske residenten Campredon i Ryssland på mina vägnar gjort och hvaruppå Bassewitz sig beropar, är intet af det innehåll, som hade jag försäkrat att gifva hertigen kungl. höghetstiteln, när han vorde sin minister hitsändande med nödigt kreditiv, utan den innehöll, att jag då ville bemöta hertigen med den vänskap som möjlig är.... Men att jag skulle ingå en sådan alternativ, det, när hertigen vorde mig för Sveriges konung erkännande, skulle jag därmed lämna honom kungl. höghetstiteln, det är en sak som hvarken min egen eller riksens heder tillåter... Vardandes mig lika kärt, om hertigen vill erkänna mig för Sveriges konung eller icke».

Ehuru Fredrik visserligen aldrig uttryckligt hade lofvat hertigen den omtvistade titeln, så synes dock Bassewitz hafva haft rätt däruti, att Fredriks löften inneburo, eller åtminstone med allt skäl kunde så tolkas, som att hertigen skulle erhålla den samma, om blott villkoret med Bassewitz' beskickning uppfylldes. Fredrik hade nämligen för detta fall ej blott lofvat vänskap (preuves de l'affection) utan ock »assurances positives» och att han skulle mottaga »alla propositioner, som kunde bidraga till en nära och fast vänskap», men det var allmänt bekant, att hertigens fordringar framför allt gingo ut på ifrågavarande titel eller såsom Bassewitz skref i en senare inlaga till konungen: »hertigen hade hela tiden ej begärt något annat af honom än denna titel».[1] Å andra sidan måste emellertid erkännas, att hvad än Fredrik lofvat, så behöfde han nu ej anse sig bunden däraf, då hertigen ej uppfyllt hans uttryckliga förbehåll med afseende på tiden för Basewitz' beskickning. Han begagnade sig dock ej häraf utan valde i stället att förneka innebörden af sina löften, hvilket i hög grad försvagade hans position.

---

[1] Den ifrågavarande inlagan, som är daterad d. $^{18}/_{29}$ april och finnes bl. *Sekreta utskottets akter*, har följande lydelse: »E. M. wird in gnädigsten Andenken rufen, wass bey dem Reconciliationswerk wegen des dem Hertzoge zu gebenden Tituls schon vorhin vorgefallen und wie geneigt E. K. M. sich hierüber so wohl gegen den russischen Ministern Bestuchef expliciret als auch in Sonderheit durch einen an den herrn v. Campredon auf E. M:ts hohe Ordre geschriebenen Brief dem Herzoge, welcher bey Deroselben die ganze Zeit über nichts anders als diesen Titul gesucht, davon abermahlen wiederholte Versicherungen geben lassen».

Sedan konungen afgifvit det ofvan anförda yttrandet, lämnade han rådkammaren, hvarpå det heter, att riksråden funno Bassewitz' memorial oanständigt, emedan det var »makuleradt»,[1] men dock händsköto det till kanslikollegiet. Detta tillstyrkte den 9 febr. att konungen borde bevilja Bassewitz audiens, emedan han begärt en sådan »utan condition».

Då detta utlåtande den 14 febr. föredrogs i rådet, afgåfvo riksråden till protokollet en protest mot det formvidriga sätt, hvarpå underhandlingen förts,[2] och sände därpå och frågade konungen, som denna dag ej var uppe i rådkammaren, huruvida han ville höra utlåtandet där eller hos sig. Han lät svara, att det ej var någon brådska med detta ärende, hvaruppå rådet gillade utlåtandet och förklarade sig vilja »vara utan ansvar, om med audiensen allt för långt på tiden utdroges».[3]

Rådet hade sålunda uttalat sig för audiensen, och då konungen var bunden af dess beslut, måste han nu anses skyldig att bevilja densamma. Han vägrade visserligen ej häller att göra det, men han utsatte ingen dag för audiensen. När på detta sätt februari och halfva mars fått förflyta, ansåg sig det sekreta utskottet böra ingripa.

I detta hade hertigens vänner öfverhanden, och dess »mindre sekreta deputation» behärskades af det holsteinska partiets kanske mest framstående man, statssekreteraren (sedermera riksrådet) J. Cederhjelm, och sin ordförande, den unge K. G. Tessin, hvilken vid redigerandet af de från deputationen utgående statsskrifterna skar sina första lagrar såsom politisk skriftställare. Denna deputation fick nu af utskottet uppdrag att föreslå, genom hvilka medel konungen skulle förmås att bevilja audiensen, och den 21 mars inlämnade den sitt betänkande härom, hvari den tillstyrkte, att först till undvikande af uppseende de tre högre ståndens talmän skulle söka öfvertala konungen, men att, om detta ej hjälpte, en högtidlig deputation af sekreta utskottet skulle tillsammans med rådet försöka beveka honom. Blef

[1] I promemorian var nämligen en rad öfverstruken och ändrad. Gyllenborg ursäktade Bassewitz med att han muntligt föredragit saken för Horn och blott på dennes begäran och till ledning för honom uppsatt promemorian.

[2] »Deras Excellenser beklagade, att de, som ej hafva att beställa med riksens ärender, likväl befatta sig med sådana korrespondenser och underhandlingar med främmande makter uti så angelägna mål och riksens affärer utan kansliets vetskap». Konungen hade redan den 5 febr. gifvit dem del af brefvet till Campredon, men då kommo de sig ej för med någon protest.

[3] *Rådsprotokoll* den 5 och 14 febr.

äfven detta fruktlöst, skulle deputationen göra konungen en föreställning, att han borde gifva efter, »så framt eljest antingen rådet eller ständerna skola kunna blifva i deras behöriga anseende, formliga aktivitet och ordentliga samråd med H. K. M.»[1] Förslaget vann utskottets bifall, och den mindre sekreta deputationen fick äfven utarbeta det tal, som de tre talmännen skulle hålla. Det var affattadt i hofsamma ordalag och går ut på att öfvertyga konungen om att Bassewitz' mottagande ej skulle vara skadligt vare sig för honom eller riket.[2]

Samma dag lät utskottet hos konungen anhålla att talmännen skulle få företräde följande morgon kl. 8. Konungen gaf sitt samtycke därtill, men begärde, att på aftonen förut få tala med landtmarskalken. Då denne infann sig, frågade han, hvad meningen var med den begärda audiensen, och syntes vid landtmarskalkens svar, att den afsåg Bassewitz' sak »något otålig». Vid audiensen den 22 mars visade han sig emellertid »nådig», förklarade, att han anförtrodde sig i riksens ständers sköte, viss om att dessa skulle taga i akt så hans som sina egna rättigheter, samt lofvade att umgås med hertigen såsom en rättsinnig kristen. Talet behöll han emellertid för att besvara det skriftligt, men då det ej var undertecknadt, skickade han det efter audiensen till landtmarskalken med begäran att återfå det med talmännens påskrift, och härtill gaf sekreta utskottet den 23 mars sitt bifall.[3]

På flere dagar hörde därefter utskottet ej något från konungen, hvilket föranledde Cederhjelm att genom Düben låta säga honom, att utskottet skulle anse ett längre uppskof med svaret liktydigt med afslag. Konungen beklagade sig då, att ingen ville hjälpa honom med att uppsätta svaret. Med anledning häraf förklarade Cederhjelm, ånyo genom Düben, att han vore villig därtill, i fall svaret blefve jakande; »eljes vore han ej en ärlig man, om han det gjorde». Konungen mottog emellertid ej hans anbud, utan sökte nu hjälp först hos Düben och då denne afböjde, hos statssekreteraren Daniel v. Höpken. Denne rådförde sig med Cederhjelm, men fick af honom det svar, att, om han hjälpte konungen i denna sak, skulle han blifva ansedd

[1] Betänkandet bl. *Sekreta utskottets akter.*

[2] Talet i samma samling.

[3] Sekreta utskottets protokoll den 21, 22 och 23 mars. De redogörelser, som i det följande lämnas för det sekreta utskottets förhandlingar, äro, där ej annan källa angifves, grundade på utskottets protokoll, som ej vidare särskildt citeras.

såsom en advokat, den där skrifver för båda parterna, alldenstund han förut undertecknat kanslikollegiets betänkande om audiensen.[1] Slutligen lyckades dock konunungen få det önskade biträdet (ehuru ovisst af hvem), ty den 1 april mottog utskottet hans svar. Det var dateradt den 30 mars och undertecknadt af konungen, men ej kontrasigneradt, hvilket i utskottet anmärktes.

Konungen förklarade däri, att han »med så mycket nådigare nöje» emottagit utskottets skriftliga utlåtande, som han själf redan förut beslutit att med det samma »vidare öfverlägga och afgöra» om Bassewitz' audiens. Förnämsta orsaken, hvarför han något uppskjutit denna, var att han först ville observera (»utmärka») hans uppförande vid riksdagen. Detta fann han visserligen gifva anledning till klagomål, men hans afsigt hade dock ej varit att alldeles vägra audiensen utan blott att (såsom han längre fram i brefvet meddelade), uppskjuta den till efter riksdagen. Därefter följer en slags begäran, att utskottet ville taga saken i nytt öfvervägande, samt ett på skrufvar ställdt löfte att, om det äfven därefter önskade, att audiensen genast skulle ega rum, alldeles »förena» sig med det samma, dock mot villkor att det hindrade Bassewitz från att framkomma med några propositioner som vore stridande mot hans och drottningens rätt.[2] Särskildt gaf han till känna att han ej kunde samtycka till kungl. höghetstiteln, hvari han såg »ett hemligt försök på någon rättighet till Sveriges krona, hvilket alldeles strider mot 1719 års valakt, 1720 års förening samt våra och hennes majestäts vår högt älskliga gemåls ostridiga rättigheter». Som detta allt »*enskildt*» anginge honom och henne, så hade han till ständerna det nådiga förtroende, att

[1] Cederhjelms berättelse till sekreta utskottet den 1 april.

[2] »Vi lämpa oss gärna till de rådslag, hvarigenom all orolighet såväl innan som utan vårt rike i tid kan afböjas och förhindras, hvarför vi ock i detta tillfälle till att visa, huru vi göra oss alldeles försäkrade, det Riksens Ständers Sekreta Utskott lärer hafva så det ena som det andra hvad förberörda mål beträffar tagit uti så noga öfvervägande som ett så angeläget ärende fordrar, äro sinnade att alldeles förena oss med Riksens Ständers Sekreta Utskotts föreställningar och vidare utlåtelse härutinnan, hvilken vi nu yttermera, innan vi kunna något fastställa, nådeligen begära och åstunda, att, i fall Riksens Ständers Sekreta Utskott, sedan det äfven af oss utförligare blifvit underrättadt om detta ärendes vigt och beskaffenhet, skulle finna både för de närvarande och tillkommande tider försvarligt, nyttigt och nödigt att förbemälte minister nu strax och intet, som vår nådiga tanke tillförene varit, efter riksdagen må hos oss audiens bekomma, Riksens Ständers Sekreta Utskott ville i den händelsen vara omtänkt på de säkre medel och utvägar, hvaruppå vi oss tillförlitligt kunna trygga, att förbemälte minister allt tillfälle afskäres till att göra några sådana propositioner, som antingen direkt eller indirekt röra vår konungsliga rätt och myndighet så väl som hvad H. M:t vår älskliga gemål af samtliga Riksens Ständer allmänneligen är utfäst och utlofvadt».

de efter deras trohets- och huldhetsed skulle styrka honom i all kunglig myndighet och med allt uppriktigt nit och zèle afböja hvad som på något sätt hemligen eller uppenbarligen kunde däremot stämplas. Till sist förklarade han ironiskt och med en spetsig hänsyftning på ett uttryck i talmännens tal sitt »nådiga nöje förnämligast däruti bestå att mottaga och befrämja alla de välgrundade rådslag, som kunna föröka all kärlek och godt förtroende» mellan honom och hans trogne undersåtar — hvilket han antagligen ej ansåg vara fallet med dem han nu fått mottaga.

I fall detta svar kunde anses innebära ett bestämdt afslag på utskottets begäran, borde nu detta enligt den öfverenskomna planen hafva skridit till afsändandet af en högtidlig deputation till konungen, men något sådant sattes dock ej i fråga vid svarets mottagande, utan man tog då genast för afgjordt, att utskottet skulle afgifva ett nytt utlåtande; förmodligen ansåg man sig ej anständigtvis kunna lemna utan afseende konungens begäran om ett sådant. Angående formen därför uppstod dock en meningsskiljaktighet. Friherre J. Banér, en ifrig partiman som varit holsteinskt geheimeråd, erbjöd sig att jämte några andra uppsätta en utförlig vederläggning af konungens skäl mot audiensen och anförde därvid åtskilligt till försvar för hertigens uppförande, men friherre Hyltén ansåg att man ej borde gå i detalj eller »libellera med sin öfverhet», utan helt enkelt förklara, att skälen för och emot redan vore ventilerade och att man ej hade orsak att ändra mening. Däremot ville han, att något skulle svaras på »några hårda eller så till sägande föraktliga ordatermer» som influtit i konungens svar och »som endast lära komma af concepisten, som ej rätt förstått H. M:ts nådiga mening».[1] Cederhjelm var af samma mening, men ville, att man också skulle taga fasta på (»taga det utiliter upp»), att konungen i slutet af brefvet förklarat sig benägen att bevilja audiensen; mot uppskofvet därmed till efter riksdagen borde man däremot anföra, att »det har sådant anseende med sig som H. M:t hade mefiance till ständerna». Sedan Banér äfven förklarat, att hans mening ej var att alla skälen skulle anföras inför konungen, utan blott att de skulle uppsättas för att biläggas protokollet, på det att »efterkommande måga se, att vi på det nogaste handterat denna an-

[1] Förmodligen syftade han härmed på de anförda ironiska slutorden i konungens svar.

gelägna och grannlaga saken», öfverlämnades det åt den mindre sekreta deputationen att författa dels en sådan utredning, dels ett förslag till ett nytt tal, hvarmed talmännen vid en ny audiens skulle besvara konungens skrifvelse.

Följande dag den 2 april justerades i utskottet deputationens förslag till talet, hvarvid på yrkande af Hyltén beslöts ett tillägg, innehållande ett tillbakavisande af att konungen i sitt bref »tager denna saken så likasom den *enskildt* angår H. M:t» och ej såsom »ett riksvårdande ärende». Vid justeringen den 4 april af det i enlighet härmed ändrade förslaget anmälte Cederhjelm, att den mindre sekreta deputationen äfven uppsatt förslag till ett ytterligare tal eller »apostille», som talmännen skulle andraga, i fall det visade sig att konungen ej lät sig beveka af deras första framställning. Äfven detta godkändes, och nu fattades på förhand beslut om, huru man skulle förfara, i fall konungen också denna gång begärde att få behålla talen och att talmännen skulle underteckna dem. Det förra ansågs ej kunna vägras honom, men det senare skulle afböjas under förklaring, att det ej kunde ske utan sekreta utskottets vetskap.

Om utskottet sålunda var fast beslutet att genomdrifva sin mening, så var konungen å sin sida ej hågad för eftergift, och utskottet blef ej lämnadt utan kännedom därom. Omedelbart innan beslutet om »apostillen» fattades, hade det sändt en af sina ledamöter kungl. sekret. G. Celsing för att taga reda på hvad den sist anlända ryska posten medfört — man fruktade nämligen att tsaren skulle inblanda sig i den Bassewitzska affären — och Celsing hade härvid råkat konungen, som frågat honom, huru utskottet upptagit hans svar, och sagt, att man gjorde honom orätt, om man ansåg att han motsatte sig audiensen af »opiniatreté»; hvad som förmådde honom därtill var hertigens planer på successionen. Celsing svarade, att han ej kände till utskottets mening, men bad konungen samtycka till audiensen utan vidare föreställningar, då konungen svarade: »det gör jag ej». När Celsing härtill genmälte, att »hos hela nationen finnes en stor disposition för audiensen», afbröt konungen samtalet. Efter detta meddelande var det ej underligt, att man inom utskottet tänkte sig möjligheten, att ej häller apostillen skulle medföra önskad verkan, men något beslut om hvad som i detta fall var att göra fattades ej nu, utan öfverläggningarne därom uppskötos till efter talmännens audiens.

Denna egde rum samma dag (den 4 april) kl. 2 e. m. Enligt den redogörelse, som landtmarskalken på eftermiddagens sammanträde lämnade utskottet,[1] var förloppet däraf följande. Sedan det första talet var uppläst, frågade konungen »om sekreta utskottet intet gouterat hans utförliga svar och remonstration», hvarpå landtmarskalken svarade, att utskottet »allt ventilerat». Konungen sade då, att »han ville sig häruppå något betänka», befalde utskottet att vidare öfverlägga om saken samt uttryckte sin förundran öfver, att »ständerna sig så mycket utlägga för en minister, efter man intet exempel har hvarken i England, Poland eller några republiker, ej häller någonsin här uti Sverige om ett sådant påstående». Då framtog landtmarskalken och uppläste det andra talet (»apostillen»), »hvaruppå H. M:t något tegat stilla, och sade sedan, att uppå denna riksdagen är ingen så särdeles égard, benägenhet och ömhet för H. M:t visad; begärde att detta ärende måtte nogare öfverv ägas i sekreta utskottet. H. M:t frågade, om han då gåfve Bassewitz strax audiens, om han sedan innan 2 dagar kunde gifva honom afskedsaudiens till att betaga honom proposition om kungl. höghetstiteln, som gåfve hertigen anledning och ett steg till succession, som vore riket högst skadelig».

Frågan blir nu: hvad innehöllo de båda vid detta tillfälle föredragna talen?

Det första finnes bland sekreta utskottets »akter», men med den vilseledande titeln: »Sekreta utskottets underdåniga svar uppå K. M:ts nådiga bifall till holsteinska ministerns audiens». Af denna titel frestas man nämligen att antaga, det ifrågavarande handling (som är odaterad) utgör utskottets svar *med anledning af konungens slutliga eftergift*, men såsom af det följande ses, föranledde denna ej något svar af utskottet, och innehållet gifver dessutom ovedersägligen vid handen, att denna handling just utgör svaret på konungens bref af den 30 mars. I enlighet med Cederhjelms råd att tolka detta såsom ett bifall börjar den nämligen med en förklaring, att sekreta utskottet »med särdeles vördnad och fägnad» inhämtat K. M:ts förklarade nådiga nöje och bifall »till den nyligen gjorda föreställningen» (däraf den vilseledande titeln), men erkänner dock, att detta bifall »synes grunda sig på vissa villkor» (hvilket ej gäller om

[1] Den finnes äfven bland utskottets *akter*.

den slutliga eftergiften). Därpå förklaras dessa villkor redan dels af konungens »egen mildhet häfna, dels uti ständernas beslut och hjärtan fullgjorda». Efter ett betygande af utskottets glädje öfver, att konungen »nådigst velat sätta det förflutna å sido och göra däraf ett offer till det allmänna bästa», heter det något spetsigt — möjligen såsom replik till de ironiska slutorden i konungens svar — »För det tillstundande täcktes E. K M:t allernådigst då vara trygg och säker, ty riksens råd och ständer, som af underdånigt nit gifva de såtaste såväl som de säkraste råden, äro jämväl, *när de samma vedertagas*, de trognaste väktarne öfver E. K. M:ts ro, rätt och höghet». Därefter följa försäkringar, att ständerna aldrig skulle tillåta någon rubbning i successionsordningen utan »med samnad hand» upprätthålla så väl konungens som drottningens myndighet, rätt och höghet, hvaruppå protesten mot att saken blott rörde konungen enskildt inryckes på följande sätt: »En sådan och ingen annan afsigt och grund hafva ständernas sekreta utskott haft till dess underdåniga föreställning om bemälta audiens och *kan allt detta så mycket mindre anses för något enskildt, som med denna saken tillika förvecklas riksens högsta angelägenheter och vårdande ärender*». Så kommer en bön, att konungen »täcktes i anseende till de mångfaldiga före detta underdånigst andragna skälens skull ju förr, ju hällre meddela merbemälta audiens, som är af den egenskap, att han icke tål något längre uppskof och *än mindre tills efter riksdagen, alldenstund det samma då icke allenast kunde uttydas för ett oförskyldt misstroende till ständernas sammanvarelse*»,[1] utan ock hindra dessa att i tid styrka till behöriga mått och steg gent emot främmande makter, som kunde intressera sig för saken, hvarjämte det framhålles, att ständernas samvaro äfven var nödig för ett afgörande »genom den ordentliga vägen» af de propositioner, som efter audiensen kunde göras från holsteinsk sida. Slutligen *citeras* konungens ord i brefvet den 30 mars, att han gärna ville »lämpa sig till de rådslag, hvarigenom oroligheter inom och utan riket i tid skulle kunna afböjas», och i sammanhang härmed försäkras, att alla trogna undersåtars hjärtan »hafva en söt eller bitter känsla» af det, som var konungen »ljuft eller ledt», och att sekreta utskottet ej önskade något högre, än att konungen »efter många utstândna besvär under krigstiden nu

[1] I de kursiverade orden återfinner man resultatet af Cederhjelms yrkande den 1 april. Se ofvan s. 182.

må i fredens åtnjutande ej smaka och erfara annat än nöje, fröjd och välsignelse».

Det senare talet eller »apostillen» har hittills antagits vara en bland sekreta utskottets akter förvarad odaterad handling med påskrift: »Projekt till ytterligare tal till H. M:t», hvari konungen påminnes om, att han heligt lofvat att »älska ständerna, benäget höra rådet och med dem alltid instämma» och därpå göres till föremål för följande ytterst skarpa uttalande:

»Allernådigaste konung! Vi kunna icke utan innerlig ångst och kvida draga oss till minnes, huru som vårt beträngda Sverige har i framledna tider ofta erfarit sorgliga anstötar däraf, att vederbörandes välgrundade råd ej blifvit antagna. När de varda obevekligen förkastade, då öfvas verkligen en del af envåldsväldet och däraf det skadligaste stycket. Nu är utan råds råde denna underhandlingen begynt och ministern hitskyndad och mot råds råde blifver han utestängd. Det första steget har man hittills gått förbi med stillatigande; men vid det senare har man ej kunnat dölja sin bekymrade åhåga och omsorg för det farliga äfventyr och myckna oreda, som däraf kan föranlåtas ... Ty i fall konungslig ed ej fullgöres, regeringsordningen rubbas, och enighetssbandet lossas, då skulle visserligen till rikets största bedröfvelse och ofärd hela verkets lagliga gång stanna och förfalla».

Emellertid *kan denna handling ej hafva varit den ifrågavarande apostillen*, ty i ingressen heter det: »Inför E. K. M:t framträda i djupaste underdånighet *Riksens Råd* tillika med *Ständernas Sekreta Utskott*», de förra »såsom de förnämsta ledamöter uti Sveriges regementskropp, hvilka äro tillsatta å rikets vägnar uti alla angelägna saker E. K. M:t att påminna och råda», det senare »i kraft af ständernas fullmakt... att bevaka de högsta vårdande utländska ärender»; men *rådet var icke med vid audiensen* och ej häller kunde sekreta utskottet sägas framträda inför konungen i de tre talmännens personer. Denna ingress passar däremot förträffligt i ett tal vid en sådan högtidlig deputation som den mindre sekreta deputatienen föreslagit, för den händelse talmännens föreställningar blefvo fruktlösa,[1] och då, såsom vi i det följande få se, ett tal verkligen har utarbetats för ett sådant tillfälle, så bör man utan tvifvel se detta tal i den ifrågavarande handlingen.

[1] Se ofvan s. 179.

Det tal, som talmännen föredrogo vid audiensen den 4 april, sedan deras första anförande ej brutit konungens motstånd, var i självfva verket af vida spakare natur. Det lydde på följande sätt:

»E. K. M:t täcktes i nåder vara försäkrad att Riksens Ständers Sekreta Utskott ej utan innerlig olust och sveda nödsakas göra påminnelse om det, som tyckes lända E. K. M:t till något misshag, men samvetet skulle blifva en än svårare gnagande mask, om det i så angeläget riksens ärende försummades. Sekreta utskottet förmodar sig häruti hafva brukat den fogligaste vägen till att förmedla saken i tysthet och därigenom lämna henne i det stånd, att E. K. M:t alltid kunde behålla därför hos vederbörande makter både anseendet och förtjänsten. Men i fall E. K. M:t icke desto mindre emot de mångfaldiga först af cancelli collegio, därnäst af riksens råd och ändtligen af Ständernas Sekreta Utskott gjorda välgrundade underdåniga föreställningar ej skulle behaga i nåder antaga deras trogna råd, så kan däraf förorsakas icke allenast en svårmodig uppmärksamhet hos ständerna utan ock en ansenligare beskickning, som igenom dess eclat kan verka en större eftertanka och betaga bemälta förtjänst, som E. K. M:t eljest skulle sig däraf kunna göra hos andra. Det står nu hos E. K. M:t sådant att förekomma. Men sker det intet, så har likväl Sekreta Utskottet medelst denna underdåniga välmenta föreställning stillat sitt samvete och fullgjort sin undersåtliga pligt».

Detta tal finnes utan datum och rubrik bland utskottets »akter». Att det verkligen var den s. k. apostillen bevisas af den utförligare vederläggning af konungens bref af den 30 mars, hvilken den mindre sekreta deputationen, såsom vi sett, äfven fick uppdrag att utarbeta till förvarande bland utskottets akter,[1] och som äfven finnes bland dessa under namn af »Vördsamt memorial». Däri säges nämligen, att deputationen äfven uppgjort ett förslag till hvad talmännen skulle anföra, om deras första tal blef fruktlöst, hvarefter förslaget refereras, och *detta referat öfverensstämmer mening efter mening med den handling, hvilken ofvan angifvits såsom den verkliga apostillen.*[2]

[1] Se ofvan s. 183.

[2] Att det »vördsamma memorialet» också var den handling, som i texten antagits, framgår däraf, att det själft säger sig vara föranledt af konungens bref den 30 mars. Det innehåller i främsta rummet ett försvar för hertigen. Dennes enda fel var att han ej besvarat notifikationsbrefvet om konungens tronbestigning,

Det sekreta utskottet har sålunda vid detta tillfälle ej gått så hänsynslöst till väga, som man vanligen antagit. Men när det vid eftermiddagens sammanträde den 4 april fick del af audiensens resultat, då blef visserligen förbittringen inom det samma stor. Dock gjorde sig äfven härvid den vördnad för konungens *person* gällande, som ofta visar sig under Frihetstidens första tider trots all benägenhet att inskränka hans *makt*.

K. G. Tessin var den som först yttrade sig, sedan landtmarskalken slutat sin redogörelse. Han fann det vara en allt för svår beskyllning, att ständerna ej visat särdeles ömhet för konungens person, tyckte på sitt samvete, att den samma ej kunde döljas för ständerna, och ansåg nu tiden inne att göra en ansenlig deputation till konungen i sittande råd. Banér ansåg ock, att man måste taga »ferma mesurer» och friherre Klas Rålamb förklarade: »Nu måste vi visa, om riksens ständer äro maktegande eller ej». Därpå »diskurerades, att det är bedröfligt att H. M:t skall visa sådan vedervilja att admittera Bassewitz och ej vilja bekväma sig till att följa riksens ständers sekreta utskotts välmenta råd»; att sekreta utskottet »på ena sidan ej gerna ville göra något som ej skulle behaga öfverheten och hafva det anseendet med sig, som man i ringaste måtto åsidosatte den underdåniga vördnad man bör bära för sin konung och öfverhet», men att å andra sidan ständerna, som »likväl äro de högsta maktegande i riket» skulle »lida uti deras makt och myndighet», om man ej bragte till verkställighet hvad sekreta utskottet »för godt funnit att besluta» till rikets bästa och förekommande af skadliga tvister med tsaren, som torde anse hvad som hände Bassewitz såsom vore det händt hans egen minister. Allmänt var man ense om, att deputationen nu skulle afgå, och landtmarskalken förklarade att därom ej nu kunde voteras, då det redan var sagdt i apostillen till talmännens tal, men däremot yppade sig meningsskiljaktighet, dels om huruvida man behöfde inhämtaståndens samtycke till dess affärdande, dels om tidpunkten därför. Det förra fann man till sist onödigt, emedan ärendet hörde sekreta utskottet till, och då landtmarskalken

men detta förklaras — i öfverensstämmelse med Banérs yttrande den 1 april — vara ursäktligt på grund af den behandling hans förra sändebud rönt (jmfr ofvan s. 174). Äfven Bassewitz' uppförande efter ankomsten förklaras till det bästa. Mot konungens önskan att uppskjuta audiensen till efter riksdagen och uppfattning af den Bassewitzska affären såsom rörande sig enskildt anföres ungefär samma skäl som i talet n:o 1.

uttalade en farhåga för att konungen kunde vädja till stånden och dessa desavouera utskottet, förklarades, att stånden säkert skulle göra ett med utskottet, och då blefve det ej dettas fel om saken finge offentlighet. Med afseende på tidpunkten föreslog Cederhjelm, att man kunde lämna konungen betänketid till nästa måndag (det var nu torsdag), efter utskottet ej förr hade något sammanträde, men frih. W. Bennet yrkade, att deputationen redan följande dag skulle afgå, hvarefter, om ej häller den uträttade något, saken skulle anmälas för stånden, och Kr. Barnekow motsatte sig uppskofvet af fruktan att det skulle gifva ryske ministern tillfälle att inskrida, då det blefve »nesligt» både för konungen och ständerna, om audiensen sedan komme till stånd.

Farhågan för Rysslands inblandning, som i och för sig var ganska naturlig, hade ytterligare ökats genom ett rykte, att Bestuchef från sitt hof mottagit order att åtaga sig Bassewitz' sak samt afgifva en förklaring, att, om endast 7 eller 8 svenskar funnos, som ville försvara sin frihet, skulle tsaren »hjälpa dem däruti». Detta rykte hade redan på förmiddagens sammanträde bragts på tal, hvarvid »sekreta utskottets ledamöter utläto sig, att sådant Gudi äradt ej behöfves, och skulle det blifva en för riket högst skadlig och bedröflig hjälp». Nu beslöts på landtmarskalkens förslag, att Arvid Horn skulle anmodas att infinna sig i utskottet för att gifva upplysning om denna sak, emedan han sades hafva råkat Bestuchef. Då Horn anlände berättade han, att Bestuchef vid ett besök hos honom för 2 dagar sedan blott frågat, huru det gick med Bassewitz' audiens, men Horn trodde ej att han hade några order att inblanda sig i denna sak, då tsaren antagligen fått del af brefvet till Campredon och därför ansåg den vara klar. Däremot hade Bestuchef omtalat, att han fått befallning att på grund af den 7 § i Nystadsfreden erbjuda rysk hjälp till den svenska frihetens beskydd, men detta ansåg Horn ej sammanhänga med audiensfrågan, utan antog att det var bondeståndets framställning vid riksdagen — om ökad makt för konungen — som »gjort harm häruti». Han omtalade ock, att han för att ej stöta en sådan herre och dess minister i en sak, »som ändå ej var afgjord», svarat »att det är hugneligt att höra att tsaren vill attachera sig till vår nation samt att jag och hvar redlig patriot det lärer erkänna, men, som herr ministern nu själf är här, så lärer han så väl som jag se och finna, att detta alldeles intet behöfs»; nu yppade han sin verkliga

mening om anbudet med orden: »Gud bevare oss för en sådan hjälp». Angående audiensfrågan beklagade han, att konungen ej kunnat förmås bifalla ständernas mening, och utlofvade, att riksråden »ej lära underlåta att efter deras skyldighet göra ett med ständerna». Sedan han därefter fått del af förslaget om den högtidliga deputationen, förklarade han, att rådet, om så önskades, genast vore beredt att medverka till den samma, men styrkte dock till något uppskof, så att han under hand skulle hinna förbereda sina ämbetsbröder därpå.

Tvisten om uppskofvet upplågade därpå ånyo. Hyltén motsatte sig det ej så mycket för själfva audiensens skull som emedan hofvet på detta sätt vandes »att med kallsinnighet anse hvad som kommer från ständerna», och anförde, att man hade exempel på, att konungen ännu ej underskrifvit misshagliga saker som ständerna beslutit, fast rådet expedierat det, tilläggande; »där likväl H. M:t är konung och vi undersåtar per pacta et conventa och H. M:t således bör instämma med rikets ständer i allt, hvad de finna godt och nödigt», och »går det så vida, att det råd, som ständerna gifva, blir af öfverheten förkastadt och därpå ej skaffas tidig bot, går allt öfver ända». Banér jämte några andra fruktade åter, att, om deputationen uppsköts, skulle konungen af den infallande dymmelveckan taga sig anledning att vägra audiens. Däremot vidhöll Cederhjelm sin åsikt, att man borde gifva konungen rådrum att betänka sig, och tillade nu, såsom ytterligare skäl härtill, att man då finge bättre tid att utarbeta det tal, som deputationen skulle framföra. Denna mening segrade också, ty utskottet stannade slutligen vid det beslut, att, »som det är en mycket öm och grannlaga sak att hafva att göra med sin öfverhet», skulle deputationen uppskjutas till om måndagen, då utskottet skulle samlas kl. $^{1}/_{2}$ 7 på morgonen för att taga del af det förslag till tal, som den mindre sekreta deputationen till dess skulle utarbeta, hvarefter rådet skulle infinna sig i utskottet kl. $^{1}/_{2}$ 8 för att deltaga i deputationen.

Måndagen den 8 april samlades utskottet på utsatt tid och justerade det för deputationen afsedda talet, hvilket, såsom redan påpekats, tvifvelsutan är det ofvan omtalade ytterst skarpa tal, som hittills ansetts vara den s. k. »apostillen». *Men detta tal kom aldrig att blifva användt*, ty landtmarskalken omtalade efter justeringen, att konungen nu gifvit efter och utsatt Bassewitz'

audiens till kl. 10 f. m. samma dag; drottningen hade däremot ej låtit förmå sig att mottaga honom. Utskottet fann då sammanträdet med rådet och deputationens afsändande obehöfliga, men beslöt dock att hafva talet till hands, ifall konungen skulle ändra sig. Kort därpå ankom en adjutant med ett skriftligt svar från konungen, dateradt den 6 april. »Vi se», heter det här om utskottets föreställningar — »däraf Riksens Ständers Sekreta utskotts ömhet och sorgfällighet för riksens säkerhet och välgång. Vi finna dem tecknade med all undersåtlig vördnad och kärlek för oss, som noggrannt utvisar Riksens Ständers Sekreta Utskotts intention till att befrämja vår och vårt rikes tjänst. Ock kunna vi så mycket tillförlåtligare trygga oss till Riksens Ständers Sekreta Utskotts underdåniga försäkringar att vid alla tillfällen vilja bevaka och sköta våra och Hennes M:ts vår älskliga gemåls kungliga rättigheter och höghet, som de samma intet utan deras och hela riksens undergång och fördärf kunna rubbas och kränkas». »Och som Vi» — heter det vidare — »för Oss ingen större säkerhet åstunda och begära än den, som är sammanknippad med alla våra trogna undersåtars rolighet och vältrefnad, så kunna Vi däraf ej gifva större prof och kännetecken än då Vi med all kunglig nåd och tillförsigt kasta Oss i Riksens Ständers armar och omvårdnad. Hvad det beträffar, att Riksens Ständers Sekreta Utskott önskar och begärer i all underdånighet vårt nådiga bifall till holsteinska ministerns audiens, så ehuru betänkligt Vi för vår del hållit sådant vid så angelägna omständigheter att ännu efterlåta, likväl till att alldeles förklara vår nådiga tanke och uppsåt därpå endast och allenast syfta och bero att i alla delar förena Oss med de rådslag och författningar, som Riksens Ständer pröfvat nödiga och nyttiga att verkställas, alltså länder det Oss till nådigt nöje och välbehag, att Riksens Ständers Sekreta Utskotts åstundan i detta mål må vinna dess fullbordan».[1]

Efter uppläsandet af denna skrifvelse hemställde borgmästaren Bunge, om ej utskottet genom en deputation borde tacka konungen, men »de öfriga höllo före, att det är alldeles onödigt, samt att H. M:t det ej lärer åstunda, emedan detta är ett svar ifrån H. M:t på talmännens förda tal». Något svar på konungens tillkännagifvande af sin fullständiga underkastelse har sålunda aldrig afgifvits.[2]

---

[1] Svaret bl. *Sekreta Utskottets akter*.
[2] Jmfr ofvan, s. 184.

Emellertid hade konungen vid landtmarskalkens audiens föregående dag, då han meddelade denne, att han ämnade mottaga Bassewitz, påmint om sin till talmännen framställda fråga, huruvida ej Bassewitz kunde bortskickas inom två dagar efter audiensen, så att han ej finge tillfälle att göra någon framställning i titelfrågan, och adjutanten medförde nu en hälsning, att konungen önskade svar härpå. Utskottet var emellertid ej hågadt att afgifva något sådant, och Hyltén anmärkte härom, att »intet svar är ock ett svar». Det enda som väckte tvekan var farhågan, att konungen kunde uppskjuta audiensen, tills han erhölle det begärda svaret, men man lugnade sig med, att audiensen redan var utsatt. Den egde också rum på utsatt tid, men på e. m. frågade landtmarskalken utskottet, hvad han skulle svara, om konungen, till hvilken han på aftonen var uppkallad, då bragte saken på tal. Med anledning häraf beslöts, det han skulle svara, att utskottet ej därom ännu något ventilerat, emedan detta var ett mål som borde gå sin ordinarie väg, samt att, om Bassewitz proponerade något om successionen, detta strede mot valakten. Vid sammanträdet följande dag omtalade landtmarskalken, att konungen verkligen gjort en sådan fråga, samt att han svarat, att utskottet ej förehaft frågan, men tillagt att, om titelfrågan bragtes på tal, så vore detta en sak, som hörde under samtliga stånden. Emedan detta svar ej alldeles öfverensstämde med föregående dags beslut, hemställde han till utskottet, huruvida det gillade hans förfaringssätt, och utskottet svarade då, att han »svarat väl». Härmed fick konungen låta sig nöja, och Bassewitz stannade samt framställde sedan verkligen en begäran om kungl. höghetstiteln åt sin herre, hvilket föranledde en ny konflikt mellan konungen och ständerna.

Minnen ur min lefnad

AF

Landshöfdingen grefve CLAES FREDRIK HORN

III.

Enskilda förhållanden 1815—1823.

Under fälttåget erhöll jag på min isolerade post den ena communicationen efter den andra rörande mina högst intrasslade affärer. Utan biträde och alldeles oförmögen att sjelf på detta afstånd och under ett pågående krig taga befattning med dessa affärer, begärde jag att assessorn i Svea hofrätt Schantz skulle under förmyndareansvar få öfvertaga dem. Detta beviljades och denne redlige, ehuru till samma bestyr mindre passande man började genast att reglera saken medelst kreditorernes sammankallande och öfverlemnande till dem att under väntan på tillgångar medelst Hufvudsta försäljning göra sig till fullo betalte. Hufvudsta var af min farfars svärfader Anders Plomgren förordnat till fideicommiss, utan att likväl alla lagliga formaliteter dervid iakttogos. Det var emedlertid uti min farfars plan att denna egendom skulle i denna egenskap gå i arf till mig, hvarföre han också förordnade till fideicommiss den andel i Hufvudsta, som efter enkan Plomgrens konkurs gått i mät, hvilken disposition åter upphäfdes af konungen vid arfskiftet efter min farfar, dervid likväl aldrig sattes i fråga, huruvida resten af egendomen var fideicommiss eller icke. Schantz, som genast insåg, att fideicommisset existerade endast i bouppteckningar och arfskiften, ämnade derom väcka rättegång, men hindrades derifrån af min gamla förmyndare (general Horn), som då redan delgaf honom den plan att framdeles efter hans död fideicommissen

kunde förflyttas till Ekebyholm, hvilken slägtegendom Horn ville mig testamentera.

Dessa brillanta vuer för min framtid gjorde att Schantz endast begagnade den i fideicommissstiftelsen af Plomgren gifne tillåtelsen att försälja Hufvudsta mot inköp af annan egendom, jämte den omständighet att $^1/_3$ del af egendomen var arfvejord och kunde af creditorerne utbrytas. Han begärde och erhöll således tillstånd till Hufvudsta försäljning, men för att kunna densamma verkställa måste arrendatoren, som tillkommit genom intriger, bortköpas; detta skedde med en uppoffring af 15,000 rdr banco och egendomen sålldes för 70,000 rdr, ett orimligt lågt pris. Efter skuldernas liqviderande återstod 50,000 rdr, för hvilka Schantz enl. hofrättens förordnande bort köpa egendom; men han uraktlät detta vilkor, placerade pengarne och skötte affairerne, ännu efter det jag i hofrätten förklarat mig villja återtaga desamma, hvilket skedde d. 19 december 1817. Schantz var neml. öfvertygad derom, att fideicommiss-stiftelsen icke kunde eller borde betraktas under någon annan synpunkt än den förr omtalte famille arrangement med Ekebyholm och att då jag vore *ensamt* den som frågan anginge, kunde jag handla härmed efter godtfinnande. Schantz dog utan att hafva redogjort för sin förvaltning och jag blef sålunda indragen i den konkurs, som uppstod i hans sterbhus. Emedlertid hade jag köpt Falkenå och der etablerat mig året efter mitt ingångne giftermål 1818 med grefve Horns systerdotter,[1] arftagerska efter honom, ett förhållande, som skulle befrämja hans planer, och jag hade uttagit af Schantz större delen af den återstående Hufvudsta köpeskilling.

Men jag återgår till mina händelser efter kriget. Återkommen till Stockholm var jag der visserligen fängslad af en öm passion för min blifvande hustru, men det var mig en motbjudande känsla att under krisen för affairernes reglerande och utan ressurser för det närvarande vidkännas depenserna af en dyr tjenstgöring (jag innehade såsom äldsta lieutenant blott underofficers-lön) och förblifva en overksam åskådare till utvecklingen af sakernas gång. Jag beslöt således att jemte 2:ne andra officerare ryttmästare Holst och capiten Ljunggren begära kronprinsens recommendation till konungen af Neapel för ingående i

[1] Ebba Gustafva Charlotta Uggla, dotter till öfverstlöjtnanten frih. E. C. Uggla och Catharina Ebba Horn.

krigstjenst hos Murat, hvilken nu stod beväpnad till sitt försvar. Med nådigt löfte om denna recommendation var jag beredd på afresan, sedan jag från min lieutenants beställning tagit afsked och på samma gång blifvit befordrad till ryttmästare i regementet (d. 21 febr. 1815), men kung Murats välde slutade, innan vi lyckligtvis hunnit afresa på detta äfventyr. I stället beordrades jag 1815 att som brigade adjutant tjenstgöra hos kronprinsen (chef för lifreg.-brigaden) under den verkliga brigadadjutanten baron v. Engeströms vistande i Preussen, der han ingått i krigstjenst.

Med denna tjenstgöring följde agrement af ständig plats vid kronprinsens bord och å spectaclerne, hvarjemte jag borde uppbära Engeströms halfva lön, hvilken senare fördel dock jag afsade mig till följd af excellensen Engeströms (fadrens) indelicatesse att sätta min rättighet dertill i fråga. Altså blef denna trägna tjenstgöring lönlös. Den var dock hedrande, emedan jag i min höga chefs namn förde befälet öfver de 3 lifregementscorpserna, NB på roten. Brigaden var aldrig samlad under denna min tjenstgöring från våren 1815 till sommaren 1817, då denna brigade upplöstes och min tjenstgöring sålunda upphörde, ehuru brigadeadjutantstjensten förblef och ännu år 1848 är qvarblifven på rikets stat, på grund af en intrigue, för hvilken jag måste vika, då jag ej ville dela densamma. Det var neml. baron Sixten Sparre,[1] hvilken som surnumeraire brigade adjutant gjorde anspråk på denna tjenst, utan accord, och reclamerade hos mig denna rättighet. Detta gjorde, att jag städse afböjde Engeströms förslag att genom accordet taga tjensten af hans son och då omsider öfverste, nu mera statsrådet Peyron, ville dertill förmå mig genom förespegling att denna lön var ämnad åt chefen för den blifvande cavalleri staben och hvilken tjenst jag kunde erhålla, vägrade jag allt jemt att prejudicera Sparre. Denne åter begagnade sig mindre ädelt af min resignation, då neml. han i hemlighet för afträdandet af anspråket förbehöll sig och emottog majors place vid Smålands grenadierbataillon och Engeström utan kommunikation med mig lika lumpet förfor, då han bortaccorderade tjensten till pension åt en oduglig officer.

Länge hade jag önskat att från min tjenstgöring vid hofvet ingå uti linien, hvilket jag äfven helt cordialement sade kronprinsen, då han erbjöd mig en place bland sine adjutanter. Nu

[1] Sixten David Sparre, slutligen generalmajor, † 1843.

var jag serskild prevenerad mot denne corps, hvaribland man ville upptäcka flere spioner och den ljusblå uniformen var ej väl ansedd i arméen. Jag påminner mig, att under min tjenstgöring som brigade-adjutant en ungdomsvän, då cabinettssecreterare, sedermera statsråd, sade det han ej ville se mig i denna uniform.

Jag förblef alltså tjenstlös ryttmästare vid husarerne, men var derunder beordrad som adjutant vid 1:a cavalleri-inspection hos grefve Hampus Mörner. Med honom hade jag förut varit som adjutant vid generalmönstringar med Lifregementet och Smålands dragoner, vid hvilket senare tillfälle jag undgick en kanske fördelaktigare beskickning till Danmark med underrättelse om enkedrottningens död, hvarom jag fick generaladjutantens för arméen Björnstjernas tillsägelse, men jag skulle samma dag med Mörner afresa till Småland. Som en besynnerlighet anmärkte jag, att då vi ankommo till Norrköping dagen efter drottningens död, hade det ohyggliga ryktet om hennes förgiftning vid Rosendal förelupit oss och meddelades Mörner af en dess gamla bekante derstädes.[1]

Under en af dessa resor erbjöd mig H. Mörner att som survivancier blifva capitainelieutenant. Jag studsade vid detta förslag innebärande en befordran från ryttmästare till general, men Mörner tydde gåtan derigenom, att häfden fordrade unga grefvar till denna tjenstgöring och jag var nu den enda dertill qvalificerade. Jag fäste dock det vilkor vid en sådan befordran, att jag bevarade min lägre grad i regementet för att ej såra militaire espriten. Men denna befordran likasom all öfrig framgång på den militära banan motades af mitt obetänksamma frihetssinne, som opponerade sig mot hvad jag ansåg lågt och småaktigt. Dit hörde mitt närmande till den då proskriberade Carl H. Anckarsvärd, hvilken med sin aimabla hustru var etablerad i Stockholm, der äfven hans respectabla föräldrar voro inflyttade. Jag förnam neml., att officerare blifvit förbjudne att umgås med denna famille, till hvilken jag dessutom räknade min fästmös syster,[2] hvilket förbud jag nu offentligen trotsade. Denna omständighet, lagd till min refus att inträda i den ljusblå corpsen,

[1] Det är förunderligt hvad sådane rykten hastigt spridas. Så hände 1815, att jag en dag, återvändande till staden från Wermdön, der jag vistats ett par dagar, af min skjutsbonde fick den underrättelse att general Adlercreutz dagen förut aflidit förgiftad.

[2] Ulrica Augusta Uggla, † 1820; g. m. 1) P. C. Anckarsvärd; 2) J. O. M. Anckarsvärd.

gjorde att då jag med chefen för skånske husarerne Totts samtycke öppnade en underhandling med ryttmästare Ehrenborg om dess sqvadron och dertill äfven erhöll kronprinsens samtycke, blef denna transport mig dock vägrad, visserligen med mycket nådigt yttrande, att sådant var en följd af lagliga formaliteter, hvilka städse lägga hinder i vägen för styrelsens åtgärder, men att jag kunde vänta hvilken befordran som helst, och att jag under tiden skulle ofta besöka kronprinsen (jag var nu skild från brigadadjutantstjensten). De åberopade formaliteterna, som legat mig i vägen, voro egentligen, hvad cavallerichefen baron Cederström vid skånska lägret mig communicerat, att neml. frågan om min transport var den första han emottog vid inrättandet af det nya generalbefälet, och att han icke kunde prejudicera hela ryttmästarecorpsen, alla äldre i tjensten än jag, som likväl skulle taga touren af dem allesammans och, enligt hvad chefen för regementet afsedt, blifva major vid första vacance. Denna förklaring lagd till mitt närmande till opposition vid 1818 års riksdag var orsaken till min afbrutna militaira bana, då jag blott fortfor att som surnumeraire tjenstgöra utan lön eller tractamente vid cavalleriinspection, sedan jag som gift bosatt mig i Nerike och nu ämnade åter ingå i tjenstgöring vid Lifregementets husarer, derifrån dock afvänd genom Aminoffs usla intriger och fortfarande chefskap.

Till dessa intriger höra, att då jag 1819 nedreste till Nerike för att enl. öfverste v. Böhnen[1] min gamla vän och kamrats inrådan köpa Falkenå egendom af grefve v. Hermansson, möttes jag af den underrättelse, att samma v. Böhnen blifvit af major B. Aminoff utbjuden på duell och att de skulle skjutas vid Adolfsbergs brunn 2 dagar derefter. Böhnen begärde mig som secundant jemte en af Björnstjernas adjutanter, grefve Carl Rosen, hvilken syntes hafva inställt sig i Örebro endast i detta ändamål och hvarom man sedan erhöll visshet, då det blef klart att man ville mota om möjligt Böhnens planer att samtidigt etablera mig och C. H. Anckarsvärd i Nerike. Böhnen hade nemligen uppgjort med lieutenant Gynther vid husarerne köpet om Carlslunds egendom för en obekant, men då det blef kändt, att den okände var den farlige Anckarsvärd, tillställdes af Aminoff det uppträde att Gynther, som enligt skrifteliga bevis hade sjelf påyrkat försäljningen af sin egendom, nu uppträdde med

[1] Carl Fredrik v. Böhnen, öfverste i generalstaben, † 1840.

anklagelse mot Böhnen att vara dertill förledd, och den tort skulle nu drabba en öfverstelieutenant (Böhnen stod som sådan qvar i regementet) att hafva narrat en subaltärn till sin olycka. Som Böhnen i vittnens närvaro afslutat och bundit Anckarsvärd vid affairen, kunde den ej återgå och var i allt fall till Gynthers fördel. Men tjenstgörande majoren tog deraf anledning att utmana Böhnen.

Den dag, som återstod emellan affairen och mitt inträffande hos honom, användes olyckligtvis till en resa till Falkenå, hvilket ställe alldeles icke behagade mig och hvarom aldrig köp blifvit slutet, om jag i denna moment kunnat opponera mig mot Böhnens öfvertalande om affairens förmånliga egenskap, den han naturligen upprörd af hvad som dagen derpå förestod altför lösligen behandlade, och så upprättades på stället ett ganska ofördelaktigt köpekontrakt. Min repuguance mot handeln öfvervägdes dessutom af min kännedom om Böhnens stora renommé som landtman och jag borde sålunda aldraminst *nu* återtaga det honom lemnade förtroende att handla i mitt namn. Jag afreste således som egare af Falkenå derifrån till stridsmötesplatsen. Men general Aminoff, som endast haft för afsigt att skrämma Böhnen till eftergift på samma gång han ville dess chicanerande, blef nu högst orolig öfver utgången och efterskickade mig för att i major Kalmbergs och major Aminoffs ene secundant ryttmästare Holsts närvaro söka genom mig bilägga affairen. Naturligtvis måste jag afse Böhnens heder och nekade bestämt härtill mitt biträde, men yttrade att, om frågan väcktes från *andra* sidan, skulle jag dermed förena mig. Aminoff gick så långt i låghet att han erbjöd mig fördelar i tjensten, om jag ville efterkomma hans önskan, ett yttrande, som jag med förakt besvarade.

Utgången blef, att då vi kommit på platsen och distancen var utmätt, pistolerna laddade m. m., yttrade Holst med största ångest att han väntade af grefve Horn något yttrande om affairens biläggande. Jag häröfver högst förbittrad svarade att, om ryttmästare Holst ville på mig hvälfva någon delaktighet i min principals förnärmande, fordrade jag på stället Holst till ansvar derföre och vi skulle genast efter principalernas strid utföra vår egen. Holst med svetten i pannan frambar då sin commission från chefen att förklara striden obefogad och dermed förenade jag mig, enär Böhnen utan rim och raison blifvit utmanad.

Den inställdes alltså och vi återvände fredligt till staden. Jag afreste också genast till Stockholm med hälsning till Björnstjerna ifrån Rosen med uppgift om förhållandet, hvilket redan af Böhnen var inrapporterat. Björnstjerna svarade, det han endast beklagade Böhnens liaison med Anckarsvärd, en avis till mig, som nog senterades och föranledde mitt snara afskedstagande ur krigstjensten, som skedde d. 5 febr. 1822.

Då jag dertill anmälde mig hos prins Oscar, yttrade denne, att jag nog tidigt retirerade. Jag svarade, att sådant var af omständigheterna föranledt, men att jag vore färdig återgå i tjenst, om jag trodde mig dermed kunna göra mitt fäderneslaud någon nytta.

Vid resan från Nerike efter Böhnenska uppträdet träffade jag på Bystad bröderne C. H. och Aug. Anckarsvärd, stadde på resa till Örebro för att af Aminoff (generalen) fordra redo, derest duellen försiggått, en omständighet, hvarom Aminoff lärer blifvit averterad genom Cronstedt.

Bosatt i Stockholm som gift sedan november 1818, var jag nu betänkt på min flyttning till Nerike, men begärde kongl. permission att först vistas i Danmark med min hustru för att göra henne känd af mina föräldrar och syskon. Jag hade år 1817, så fort jag slutade min tjenstgöring hos kronprinsen för första gången efter vår skilsmässa återsett min far, då jag äfven vistades 3 månader i Köpenhamn, derunder jag fick tillfälle att personligen uppvakta konung Fredrik, på hans egen befallning presenterad af min far, och tacka konungen för dess nådiga protection af den olyckliga landsflyktingen. Konungen svarade godhetsfullt, att han icke kunnat betjena sig af min fars talenter, som han önskat, emedan så många förtjente landsmän begärde af honom placer och bröd.

Sedan jag nu med min hustru kommit till Köpenhamn, återvände jag ensam till det stora lägret vid Bonarp, der jag tjenstgjorde som adjutant hos prins Oscar under manövren.

Konungen emottog mig mycket nådigt och sade sig vilja tala vid mig om mitt vistande i Danmark; men deraf hördes ej vidare. Jag förmodar att denna fråga stod i sammanhang med den spänning, som då rådde emellan båda hofven och som gifvit anledning till lägret, Björnstjerna frågade mig, om jag trodde det vara svårt att intaga Seland, hvarpå jag svarade, att sådant väl kunde ske, men med blodiga uppoffringar, ty danskarne voro ej oberedda

på ett anfall och hade ett respectabelt artilleri för kustförsvaret. Danskarnes omdöme om Bonarps läger var, att konungen i Sverige icke måtte tro sig imponera med en armé af endast 20,000 man. Också skilldes danske trouppernes från deras exercise-möten, samtidigt med svenska trouppernas samlande. En obehörig nyfikenhet hade likväl kunnat kosta mig dyrt i anseende till misstroendet. Då jag neml. skulle passera sundet, ville ingen båtskeppare lägga ut i anseende till den starka stormen och då jag i afvaktan på lugnandet mot aftonen gick för att bese Cronoborgs slott, blef jag af posterne på glacisen med honneur förbisläppt. (Jag var civilt klädd, men bar mustacher och bandet för medaillen i knapphålet). Jag vandrade altså fram inom verken, der jag försporde mycket arbete, rakt på slottet, men fann mig åtföljd af en beväpnad soldat. Framkommen till vakten, blef jag der formligen anhållen såsom en utan tillstånd i fästningen inträngd svensk officer, hvilken specielt vore förbjuden att insläppas. Lyckan ville att vakthafvande officeren kände mina familljeförhållanden i Danmark och sade sig med förtroende till min person icke vilja till commendanten anmäla min ankomst, och beledsagade mig artigt ut ur fästningen, i stället att anhålla mig som spion.

Med året 1820 började egentligen min bana som landtman, ehuru jag derunder ännu förrättade tjenst vid cavalleri-inspection.

Samma år fick jag en visit af excellencen grefve Horn med sin fru, som hos bekanta i orten allmänt omtalade sin afsigt att göra mig till universalarfvinge af sin stora förmögenhet, hvilket bekräftades ytterligare, då han året derpå kallade mig och min hustru till Ekebyholm, der vi emottogo bestämt löfte om denna afsigt med tillägg, att han snart behöfde någon, som kunde blifva honom behjelplig i sin stora economie och jag med min hustru, som han alltid hyllat, borde flytta till honom på Ekebyholm; skulle han frånfalla, erhölle hans enka under sin lifstid huset i Stockholm med lösören samt en årlig pension af 4,000 rdr, hvarefter allt skulle oss tillfalla, sedan hans brorsbarn blifvit utlöste. Grefvinnan yttrade dervid, att om den olyckan hände henne att öfverlefva sin man, vore denna arrangement med hennes önskan öfverensstämmande. Hvad var naturligare än att med dessa, som jag trodde, säkra aspecter på en stor fortune, jag öfvergaf en tjenstebana, på hvilken jag trakasserades, helst med den oppositionsanda mig inspirerades mot de yppade missbruken i

i styrelsen, men synnerligast i anseende till min nära liaison med Anckarsvärdska familien. Denna visshet om tillträdande af min förre förmyndares stora egendom gjorde äfven att jag högst oförsigtigt började med dyra rön och experimenter vid Falkenå, hvilken egendom af mig alldeles omskapades och visserligen ansenligen förbättrades, men på långt när icke svarande mot de dryga omkostnaderna. Dertill hade jag obetänkt icke allenast iklädt mig betalningen af mina föräldrars skulder men äfven medgifvit, att hela min äldsta systers förmögenhet skulle af henne som myndig få disponeras mot villkor, att en egendom skulle för dessa pengar inköpas, hvilket villkor alldrig efterkoms, utan förskingrades hela förmögenheten, som af mig var afsedd till syskonens försörjande, då jag enda arfvinge till min äldsta systers egendom dertill afstod min arfsrättighet. Sålunda skulle denne min förre förmyndare för andra gången bidraga till min ruin, då de stora löftena aldrig realiserades, utan tvärtom det befanns, att jag i hans testamente ej ens var nämd, då han plötsligt dog under en resa 1823. Likväl vill jag göra honom den rättvisa och tro, att han allvarligt ämnade hålla sitt löfte, för hvars fullbordande han ämnade sig till staden från Ekebyholm döende, då han ända hittills af sin egennyttiga hustru städse afhållits från den legala handlingen, hvilken efter hvad jag bör tro, endast funnits i concept, emedan jag aldrig upptäckt några vittnen för underskriften. Dessa concept jemte flere handlingar uppbrändes förmodligen, då en sådan eldning enligt tjenstefolkets utsago skedde dagen efter dödsfallet, af enkan. Nu fanns ej annat än det före giftermålet af honom upprättade inbördes testamentet med några senare allegater, hvarigenom den öfverlefvande skulle erhålla allt utom arfvejorden Ekebyholm. Med en obegriplig fräckhet yttrade enkan en gång till mig, att om hon kunde ana salig Horns villja med egendomen, skulle det vara henne en helig pligt att densamma efterkomma. Jag trodde då, att glömskan af hvad som var aftaladt oss alla emellan härrörde af den djupa sorg, hvilken röjde sig i spasmodiska attaquer, dem jag omöjligen kunde anse för tillgjorda. Emedlertid visade sig vid bouppteckningen hennes verkliga caractere, då hon med mycken harm yttrade sig öfver sin mans begångna indiscretion att henne ovetande hafva gifvit testamentariska gåfvor af ringa värde till slägtingar äfven på hennes sida.

Vid denna bouppteckning, då jag förnam att ingen disposition till mig framvisades, kunde jag ej undgå att efterfråga — icke den stora, hvarom jag senast fådt löfte — men om en på 1 tunna guld, mig in originali bevittnad företedd, då jag 1815 utkallades från Stockholm till Ekebyholm,[1] uti hvilken disposition äfven förekom att i händelse hans f. d. måg grefve Gyldenstolpe[2] trädde i nytt gifte skulle 1 tunna guld, honom ämnad, äfven tillfalla mig. Gyldenstolpe var nu omgift, alltså hade jag att vänta 2 tunnor guld, derest den senare disposition på allt icke skett. Grefvinnan yttrade öfver denna förfrågan den största förundran och visste derom intet besked, hvarföre jag inskränkte min förfrågan, om det med varm hand mig skänkte biblioteket vore mitt; sådant medgafs dock icke utan betänkande. Med mig gjorde hon liqvid på dagen, d. v. s. med afdrag från Horns dödsdag på den pension af 500 rdr, hvarmed han köpte sig fri från förmyndareansvaret. Ekebyholm borde efter hennes förmenande icke heller gå i arf och vi samtliga arfvingar (jag för min hustrus räkning) måste anlita en lagkarl för att göra denna enkla sak klar. Nu visste jag ganska väl, att den döde aldrig ämnat sina brorsöner något mer än hvad de lagligen kunde fordra och han hade en gång mot mig yttrat förtrytelse, då under samtal om hans disposition jag yrkade en så ansenlig lösen, att dessa arfvingar icke skulle finna något skäl att mot mig anställa process för utbrytning af deras arfslott; det var med minnet häraf jag ännu trodde det enkan skulle vilja skilja de öfrige arfvingarnes sak från min och åtminstone honorera Horns löften efter sin egen död, hvilken tanka understöddes af hennes ovanliga vänlighet mot mig, som, då jag tog afsked för att återresa till Falkenå, yttrades i önskan att snart återse mig såsom en stödjande vän. Min surpris blef således stor, då straxt efter ankomsten till Falkenå jag från häradshöfdinge S. L. Theorell, arfvingarnes gemensamma sakförare, fick den förfrågan, om icke grefvinnan Horns förklaring vore, som han trodde, en osanning, att neml. jag vid afskedet så groft förolämpat henne, att hon deraf insjuknat, i hvilket fall Theorell icke vågade att utan vittne med henne umgås. Denna infamie föranledde mig att i ett öppet oförsegladt bref, som sändes till executor testamenti justitierådet Poppius, förklara, att derest hon icke återtog en sådan calomnie,

[1] I Rimbo socken, Stockholms län.
[2] Generalmajoren Ulric Gyldenstolpe, † 1855.

kunde jag ej vidare våga att besöka henne. Som hon förmodligen ville undvara det ledsamma vittnet af hennes comportement, fick jag aldrig någon nöjaktig revange och har sedan aldrig återsedt henne.

Skulle nu händelsen vara, att ett misstag skedt af Theorell, att neml. hon menat den andre Clas Horn, så bevisar hennes liknöjdhet för explication, att jag var henne lika besvärlig som brorsonen Clas Christer Horn,[1] hvilken långt efter verkligen för mig omtalt, det han förebrått henne delaktighet i farbroderns orättvisa emot barnen till en broder, som den döde bedragit på gemensamt arf efter deras föräldrar. Detta misstag om person skulle måhända hafva haft ett olyckligt inflytande på grefvinnans beslut att aflägsna mig, enär jag är viss att hennes samvete måste tala till min och de minas fördel, då hon vet sin egen delaktighet i de bedrägliga löften, hvarigenom min carrière blef afbruten och vilseledd.

* * *

Det var under året 1823, som jag första gången actift deltog i riksdagsärenderna efter den famösa action mot Anckarsvärd för majestätsbrott, deruti jag blef som secunderande invecklad, dock utan att i rättegången deltaga; men det verkliga våld, som begicks mot honom för ett mer än billigt anfört klagomål inför mönsterbordet såsom rusthållare vid husarerne, väckte min stora indignation och föranledde, mer än något annat, mitt prononcerade uppträde bland riksdagsopposition. Jag var under denne riksdag ordförande i riddarhusutskottet. Efter dess slut fortfor jag att vara landtman och disponerade för arfvingarnes räkning det med uppoffringar oss lemnade Ekebyholm, hvilket nu utbjöds till salu, men som speculanterne förmodeligen afsågo det krångel, som bland intressenterne skulle uppstå och hvarom de sjelfve talade, missbjöd man oss på handeln och jag beslutade mig att utbryta min hustrus andel, som äfven skedde. Numera tvungen att söka reparera de stora förluster jag lidit genom de svikna löftena och att betala de skulder, jag obetänksamt men i säker förhoppning på tillkommande rikedom mig åsamkat, undansålde jag de till Adamsbergs[2] arfslott hörande ströhemman och

[1] Hofmarskalken Claës Christer Horn, ståthållare på Stockholms slott, † 1847.

[2] Beläget, liksom Ekebyholm, i Rimbo socken.

började med allvar lägga mig på jordbruket under ett fortgående famillielif, som likväl icke blef utan sina sorger. En smittosam sjukdom lade mig sjelf och barnen på sjuksängen, deruppå min yngste son afled. Min mor och öfverlefvande systrar hade öfverflyttat till Sverge, sedan äldsta systern aflidit och mina bekymmer ökades ansenligt med oron för deras framtid, då alla resourser voro vid min faders timade död 1823 redan anlitade och oagtadt hvad jag utbetalt en skuld dessutom ådragen, som till en del af mig måste honoreras.

IV.

Riksdagarna 1828—1840.

1828 års riksdag bevistades äfven af mig under stor förtrytelse öfver de orättvisa angifvelser för antiroyalistiska tänkesätt, hvarmed mina politiska motståndare förföljde mig.

Redan under föregående riksdag hade man sökt att på opposition kasta det förhatliga af insinuationen om delaktighet i conspiration mot den nya dynastien, och man begagnade bland annat de anonyma skrifvelserna för prins Gustaf, som kringspriddes och hvaraf 1 exemplar befans fästadt uti dörren till ett middagssällskap, hvari jag deltog hos öfverste Bergman. Denne ifrige riksdagsman af gamla trempen kom derefter en afton till min hustru icke omtalande hvad som skedt, hvarföre min surpris var stor att helt mysteriöst blifva kallad inför öfverståthållaren uti policen, der man sade mig skola träffa flere bekanta.

Då jag kl. 4 på e. m. der inträdde, igenkände jag hela Bergmans middagssocietet utom grefve Sandels och trodde straxt det fråga var om några skarpa uttryck vid bordet rörande krigskollegium, hvarföre jag föll i ett hjertligt skratt, deröfver öfverståthållaren Edelcreutz tog humeur och förklarade att saken, som föranledt sammanträdet, var allvarsam. Vi placerades derefter som bisittare vid bordet och öfverståthållaren började sitt förhör med tillkännagifvande, att en af Bergmans gäster, målaren Kraft, funnit det upproriska brefvet vid utgången ur matsalen instucket i nyckelhålet. Nu gällde att upptäcka, hvilken först gått genom dörren, dervid det rann mig i sinnet, att jag bestämt skolat vara den, som först bortgick från Bergman, om sammanträdet i Hornska

sterbhuset på samma eftermiddag icke straxt före middagen blifvit inställdt. Nu deremot hade jag utan plan för min dag qvarstannat bland de sista och samtalat hela tiden med amiral Schantz, och då frågan ställdes till mig, om jag gått i dörren, svarade jag, visserligen med hetta och harm, det jag icke ansåg mig skyldig att här redogöra för mitt gående och stående hos en värd, hvilken bjudit mig till middag och icke för att riskera policeförhör. Men andra af sällskapet, som kanske anade, att tillställningen var riktad mot mig, redogjorde helt noga för mitt görande och låtande på stället. Undersökningen uppdagade, att en assessor Tribler varit den första, som gått i dörren, men mot honom ville man icke hafva något att erinra, och så bortföll hela saken, sedan alla de, hvilka samtidigt vistats på gatan, blifvit hörde utan att kunna uppgifva något om händelsen.

Genom min hustru fick jag veta, att man hos kungen berättat om mig horreurer, men hvilka, omtalades icke. Konungens adjutant Hjerta,[1] gift med min hustrus intima vän, hade meddelat berättelsen, så att mina politiska fiender voro verksamma. Det visade sig sedermera i försöken att inblanda mig uti all den smuts, hvari man rörde i om Vegesackska och Hardemo-Skyberga-bondens[2] högmålsbrott.

* * *

Under riksdagen 1828 retades mot mig de devouerade på riddarhuset för min motion om skjutsväsendet, viljande finna i påståendet om det olagliga i kungsskjutsen, *på sätt* den utgöres, ett majestätsbrott. Emedlertid väckte detta usla förfarande och ständernas sedermera yttrade önskan om inrättandet af en forvagnsinrättning inom riket, att jag, för att med facta bevisa min sats om nödvändigheten af reform i det olyckliga skjutsbestyret, upptog den af capitaine Emil v. Troil[3] öfvergifne idéen att befordra en större diligence-inrättning. Baron Ernst v. Vegesack,[4] som med v. Troil haft öfverläggningar i frågan, vände sig härom till mig med mera framgång, och jag ingick med honom aftal om bildandet af ett bolag för ändamålet. Förut under riksdagen hade

[1] Sannolikt G. A. Hierta, † som generallöjtnant 1847, g. m. H. U. Ridderstolpe.
[2] Jfr »Bidrag till Sveriges historia efter d. 5 nov. 1810» I, s. 269.
[3] Sedermera landshöfding i Kristianstads län, † 1859.
[4] Major, landsförvisad 1833, men fick snart tillstånd att återvända, † 1863.

jag uppträdt med grefve Frölich och några få andra i spetsen för inrättandet af Hillska skolan vid Barnängen. Båda dessa inrättningar i rent filantropisk anda väckte regeringens ovilja, men de kunde icke offentligen motverkas. Skolan bildades utan medverkan af någon auctoritet på actier med ett capital af 70,000 rdr b:co. Diligence-företaget begärt af ständerna med understöd af staten fordrade deremot communication med regeringen, som i resolution d. 4 dec. 1830 godkände den uppgifne planen med understöd af de skjutsskyldige, hvilka medelst diligencegång blefvo skjutsfria, likasom med diligencen på Upsala ägde rum. Konungen yttrade sig uti denna resolution om *nödvändigheten* att understödja dylika inrättningar i riket.

Utrustad med denna resolution kunde jag tryggt, som jag trodde, beräkna de tillgångar, som skjutsaccorderne borde inbringa och hvilka borde göra företaget *vinstgifvande.* Denna förlåtliga speculation på vinst af ett allmänt önskadt företag var förledande såsom ingående uti min fasta föresats att bevisa det min nitälskan för skjutsreformen var uppriktig. Alltså vidtogos 1830 förberedande åtgärder och med stora omkostnader sattes diligencen i gång d. 1 maj 1831 mellan Stockholm och Linköping, utan att hafva lyckats bereda de skjutsaccorder, som vederbordt, i anseende till landshöfdingens i Linköping köld för saken, hvaröfver östgötarne ämnade klaga hos konungen.

Men liktidigt hade staten genom postverket inrättat en paketpost för passagerare på samma vägsträckning och med altför låga priser för passagerare, hvarigenom inträffade att båda inrättningarne skulle förstöra hvarandra. Jag antog såsom skäl till denna dubbla arrangement ett förbiseende af styrelsen, icke anande, hvad jag sedermera erfor, det man på samma gång ville förstöra som man uppmuntrade till företagande af den enskilda diligenceinrättningen, hvarföre jag beslöt att omkasta diligencelinien från den södra till den vestra vägen mellan Stockholm och Göteborg, allt i säker förhoppning uppå qvarstående af det lemnade privilegium på skjutsaccorden. Men sedan jag med stora uppoffringar och ett oerhördt besvär lyckats att organisera rörelsen mellan nämde städer, efter att hafva af en medhjelpare baron E. v. Vegesack blifvit icke allenast öfvergifven men äfven bedragen på pengar och effecter vid dess afvikande ur riket, bildat ett bolag på actier, och ingått med berättelse härom till konungen jemte anhållan om fortsatt privilegium, blef detta till min stora

förvåning återtaget. Föranledd af de upplysningar jag erhållit om vederbörandes åsigt af frågan och synnerligast med afseende på mitt oförsigtiga companieskap med v. Vegesack, för hvilken förseelse jag ansåg mig behöfva göra förklaring, anhöll jag om audience hos konungen, hvilken jag icke besökt, allt sedan den desappointement hände mig att blifva gäckad i befordringsväg och att vara föremål icke allenast för konungens misstro till mina politiska tänkesätt men äfven höga missnöje öfver ett lifligt deltagande i riksdagsopposition. Denna audience var af en särdeles besynnerlig egenskap. Jag emottogs (averterad af Brahe, alltid min vän) med mycken godhet i enrum, placerades genast i soffan bredvid konungen, som i milda ordalag förebrådde mig mitt aflägsnande från honom. Jag svarade, det min tillgifvenhet för konungen var lika stor som min öppenhet att i redlig afsigt tala och opinera om rikets angelägenheter; sedan inkommen på diligence-frågan, erkände konungen, det man velat skrämma honom för sjelfva inrättningen såsom varande ett *revolutionsmedel.* Vid detta tillkännagifvande spelte jag, som en vid konungens vanor bekant actör, min rôle, tog en barsk min och reste mig ur soffan med det utrop: »*Quoi! V. M., elle me croit donc capable d'une trahison?* Konungen fattade mig i armen, neddrog mig i soffan med försäkran att, om han ett ögonblick kunnat betvifla mina afsigter, vore han nu fullkomligt öfvertygad om min loyauté, erkände till och med hur orätt han ofta hade genom öfverlåtande till sitt häftiga lynne med tillägg »*on doit me pardonner mes fautes en considérant mes grandes actions et mon amour pour le peuple Suédois*» m. m. Vi skiljdes såsom vänner och med löfte om nådigt understöd af postmedlen för den nu väl ansedda inrättningen, samt med förklarande af konungens aktning för den oppositionsrôle jag kunde anse mig befogad att fullfölja. Min gamle vän baron Koskull (andre hofmarskalk) berättade mig sedan, huruledes konungen yttrat sig om den högst intressanta entrevuen med mig, troende förmodeligen att hafva öfvervunnit mina politiska scrupler öfver händelser och förhållanden, som jag offentligt ogillat; men till Carl Johans beröm måste lända, att han aldrig af mig fordrade denna resignation, att han visserligen sökte hålla mig så mycket som möjligt i dependence af sin bevågenhet för diligencen, men då han förnam, huruledes sådant snarare verkade till motsatsen, han visade denna min inför honom sjelf likasom å riksdagen ådagalagde independance af egna

fördelar all aktning, numera öfvertygad om min tillgifvenhet för hans person, ehuru jag väl hade åtskilliga skäl att beklaga mig deröfver, allt sedan min tjenstgöring som adjutant i hans hof. Derunder passerade bland annat, att samtalande med capitaine, ordonnanceofficern Mansbach om Norges constitution (den kronprinsen en gång vid min föredragning af lifregementets affairer sjelf benämnde ephemerisk och som snart skulle omgöras), Mansbach ville veta, att min far till riksförsamlingen på Eidsvold inlemnat förslag till en statsförfattning. Denna underrättelse oroade mig och jag begärde af min far få veta förhållandet, hvarupå jag fick det svar, som bilagorna innehålla.[1] Grefve v. Engeström kom härvid i förlägenhet, men försäkrade mig, att frågan var ett misstag och man visste nu, att den landsflygtige Ehrensvärd, som kallade sig Gyllenborg, verkeligen hade från Köpenhamn afsändt till Norge ett sådant förslag. Senare inträffade Salzas eländige intrig med min far, den han hade för afsigt att göra till spion i Köpenhamn, väl vetande hans vänskapliga förhållande till Danmarks autoriteter. Denna händelse föranledde en explication med general Holst och den hälsning jag erhöll genom Salza, som afbröt alla vidare communicationer mellan konungen och min far, hvilken lidit ganska mycket först af det brillanta löftet att erhålla en ministerial post i Portugal, till hvars konung prinsen af Ponte Corvo sade sig vara utsedd, och sedan denna plan echouerade, genom det lika litet realiserade löftet att af segervinnaren öfver Sverige få stora skadeersättningar.[2] Dessa af franska polisen kända förbindelser mellan marskalk Bernadotte och den landsflyktige Horn inqvieterade Napoleon, sedan den förra blifvit kronprins i Sverige, och föranledde min faders arresterande i Hamburg af Eckmühl på kejsarens befallning jemte militair execution å mina föräldrars bostad vid Lybeck. Min far sedermera naturaliserad af Danmarks konung med uttrycklig vilja, att han skulle återtaga både namn och titel, ehuru han afslog den senare, blef under missförståndet med Sverige åter ett föremål för obehag till följe af dess kända fordna förbindelse med Sveriges konung.

* * *

[1] Bilagorna saknas.

[2] Dessa uppgifter tyckas icke riktigt öfverensstämma med dem, Bergman-Schinkels Minnen V, 297—98 ha om Fredrik Classons (grefve Claes Horn) förhållande till Carl Johan.

År 1834 deltog jag i riksdagsarbetet som ordförande i economiutskottet samt i flere med detsamma sammansatta utskott, hvaribland det alltid ridicult märkvärdiga bränvinsutskottet, som hade sina arbeten under sjelfva coleratiden, och syntes vederbörande smittade af den mer än sjukdomen farliga colerarädslan. Jag arbetade och vann min but (mitt mål) att icke tänka på farsoten men kände dock alltid den obehagliga tryckningen under bröstet, som sluteligen resolverade sig till en verklig colera attaque, men curerades straxt genom stark åderlåtning, frottéring och en god dosis starkt caffé. Konungen skickade och efterfrågade min hälsa, en utmärkelse, som bebådade dess belåtenhet med min retrait från radicalismen i den liberala opposition, den jag började uppfatta med en säkrare blick och medömkan med dess fåvitskhet; dess samhällsupplösande tendens väckte min afsky och det blef mig då redan en pinsam belägenhet att bibehålla de gamla vänskapliga relationerna till en och annan mycket exigerande oppositionsman.

Jag hade redan bestämt förklarat mig emot de af Carl H. Anckarsvärd agiterade opinionsyttringar för en representationsförändring och var troligen den enda bland hans vänner, som vägrade att med de cirkulerande listorna taga någon befattning.

Under loppet af riksdagen var jag åtskilliga gånger kallad till konungen både enskildt och i deputation med landtmarskalken för att delfå H:s Maj:ts enskilda tankar om ärenderna, dervid jag anmärkte hos konungen en viss småagtig oro och bristande hållning, en motsats till den nobla tact, hvarmed han mötte 1841 års vida svårare conjuncturer och våldsamma opposition.

Det var icke samma Carl Johan 1834 och 35, som ryggade undan för den då opinerande dumdristigheten, hvilken 1841 så manligt trotsade den revolutionära propagandan, n. b. dock ej förr än han sökt att genom ett ministerombyte vinna riksdagsmajoriteten. 1835 skedde den bevu att afvisa Petré från afskedsmiddagen, en dumhet, som lades Brahe till last, hvilket jag senare under ett förtroligt samtal med denne bragte å bane. Då visade mig Brahe ett skrifteligt intyg af tjenstgörande kabinettskammarherren för tillfället baron Eric Cederström, att hela händelsen skedt Brahe ovetande genom directe befallning från kungen, en befallning, hvilken Brahe aldrig hade åtlydt, just af tillgifvenhet för sin konung.

Mot slutet af riksdagen uppkom till mig general G. Adlercreutz,[1] med hvilken jag aldrig plägat umgänge, och uppgaf helt öppet sitt ärende att få veta min mening om hvad som kunde hända, ifall capitain Lindeberg, då dömd till döden och som ingen kunde öfvertala att begära nåd, afrättades. Jag svarade bestämt: då blir det uppror. Adlercreutz, något förvånad öfver mitt säkra och kalla uttryck, repeterade frasen. Ja visst, sade jag, blir det uppror, men hvad betyder det, då man har lagen på sin sida. Dermed tog han afsked, troligen för att frambära svaret. Lindeberg måste sluteligen lemna arresten till följe af den allmänna amnesti, som konungen pålyste. Ovisst är, om icke den excentriska mannen verkeligen ämnade sig till martyr.

* * *

Under mellantiden till 1840 års riksdag passerade ingenting af serdeles vigt rörande min egen person; men redan vid början af denna riksdag, dervid opposition blef mästare af valen, fick jag verksamt deltaga i affairerne.

Dagarne före riksdagens utblåsande, då det befarades ett stort nederlag för regeringen, fick jag genom en gammal vän, öfverste v. E.,[2] adjutant hos konungen, avis derom, att mitt utnämnande till statsråd berodde af mig och begärdes mitt yttrande. Jag svarade mig på intet villkor kunna under sådana omständigheter derpå ingå. Vidare fick jag en avis, det mitt utnämnande till landtmarskalk kunde ifrågakomma, om Palmstjerna, som det troddes, afgick.

Emedlertid var jag af opposition utsedd till ordförande antingen i constitutions- eller statsutskottet, utan att jag blandade mig uti de conclaver, som egde rum mellan oppositionens chefer. Min åtrå var att vända hågen från ett ofruktbart klander af små ting, som egenteligen utgjorde vår regerings hela caractär, till ett allvarligt arbete på nyttiga reformer både i administrations- och riksdagsmachineriet. Jag blef ordförande i statsutskottet och fick till närmaste män grefve v. Platen och baron Sprengtporten; den senare, som befann sig i ett oroligt febertillstånd af popularitetsjagt och med en inbilsk tro på öfverlägsen förmåga, paralyserade densamma genom en ofta till slapphet gränsande distrac-

[1] Gustaf Magnus Adlercreutz, † som generallöjtnant 1845.
[2] Möjligen friherre F. U. v. Essen.

tion. Åt denne af oppositionen högt uppburne notabilitet lemnade jag valet af plats i utskottet och Sprengtporten öfvertog utgiftsafdelningen, jag inkomst- och Platen riksgäldsafdelningarne. Mitt första göromål var att få afslagne Nordins och Anckarsvärds motioner om skattejemkningen, hvilket var en affaire af några minuters göromål, ty alla inom min afdelning (de värsta rabulister deribland), Thomander, Ahlqvist, Foenander, Kjellberg, Hörlin, Bengt Gudmunson etc. etc., att icke nämna K. R. Tersmeden, voro alle ense derom, att förkasta frågor om rubbande af eganderätten. Dermed hade jag nu brutit med Anckarsvärd den alliance han *fordrade*, och var det å min sida endast af consideration för gammal vänskap, som vår bekantskap underhölls, sedan jag måst vara vittne till den gröfsta inconsequence och verkliga inconduite, då jag borde öfvervara en sammankomst mellan Anckarsvärd och Brahe hos den förre och fick sedan erfara, huru nesligt Anckarsvärd duperade Brahe genom löften, som genast brötos.

Min ordförandeplats blef ganska brydsam genom den exigeanta Sprengtporten, som något stäfjades af sin slägtinge Platen, och gingo våra strider en gång så långt, att utan den senares mellankomst en duell blifvit oundviklig. Sprengtporten gjorde mig i utskottets plenirum en excuse och allt var nu väl, intill dess den revolutionära brytningen inträffade, då statsutskottet ville tvinga mig att olagligen sammankalla ett annat utskott, det förstärkta statsutskottet, till verkställande af förkastade voteringar.

Sluteligen skedde också genom Sprengtportens och Tersmedens flathet att upptaga ordförandeklubban i statsutskottet, att de olagliga anslagen till votering uppsattes. Jag visade detta anslag åt landtmarskalken på riddarhusets tafla,[1] och då han befallte dess nedtagande derstädes, skedde detsamma på alla öfriga ställen på min befallning; men nya anslag uppsattes på baron Tersmedens

[1] Förut hade jag averterat landtmarskalken om utskottets tillämnade statskupp och att jag, som ej mäktade afböja dess yrande tilltag, ville afsäga mig ordförandebefattningen. Han öfvertalade mig att qvarblifva i utskottet och försäkrade det han skulle förhindra olagliga sammankomster. Detta föranledde min uppgift till statsutskottet, att landtmarskalken skulle vägra dess olagliga sammankomst med förstärkta statsutskottet på riddarhuset, hvilket yttrande af mig motsades af en riddarhusets ledamot, och gafs verkligen mig en viss dementie, då, efter hvad riddarhusfiskalen, som borttog anslaget till sammankomst, sedan berättade, han, oagtadt denna landtmarskalkens offentliga åtgärd, likväl fått hemlig tillsägelse att hålla riddarhussalen de upproriska tillhanda.

anstiftande och det revolutionära sammanträdet egde rum dock utan påföljd. Emedlertid var jag nu i krigstillstånd med hela den radicala oppositionen och fick snart röna denna factions hämd uti ett 8 dagars upplopp riktadt mot min person och egendom.

Denna catastrof är en af de mörka punkterna uti gamla regimens historia. 1838 års oskickelige uppträden hade fört sakerna derhän, att det var upproret, som förde polismyndigheten till rätta och icke tvärtom. Carl Johan, som trodde sig i brist af martiallag icke vara upproret öfvermäktig, ville genom alla möjliga underhandlingar afböja våldsamma uppträden och öfverståthållaren fick personligen göra den ständiga patrull, som skulle stilla massan. Också svarades bland hopen: »O ja, så länge öfverståthållaren är här, skall ingenting ske.» Emedlertid stenades mitt hus reguliert 8 dagars tid från kl. 10 till 12 på aftonen, men dock med minskad ifver, sedan de 2 första qvällarne passerat. Andra natten hade excellensen Gustaf Löwenhjelm erbjudit sig att jemte en mängd riddarhusledamöter vara min sauvegarde, men på avis derom, att ingen militaire styrka vore att påräkna, inställdes planen och jag öfvertalades, dock med möda, att vistas den natten utom hus, men högst missnöjd med detta beslut återvände jag på morgonen och förklarade mig beredd att möta våldet. Konungen befallte mig till sig på aftonen och erböd mig fristad i slottet. Jag svarade, det jag måste försvara mitt hus och hem, då ingen autoritet det gjorde. Konungen i häftighet yttrade sin missbelåtenhet med underlydande och erböd sig att sjelf komma till min hjelp. Detta utbrott af ett lifligt lynne upptog jag naturligtvis som ett railleri och trodde mig ingenting hafva att befara af en feg folkhop, endast numera uppmuntrad till skrål genom polisens vanmagt. De första dagarne var dock mitt lif i fara, enligt hvad öfverståthållaren Möllerhjelm sjelf sade mig och äfven utskickade läto mig veta, deribland infann sig deputerade hos min hustru och fordrade hennes aflägsnande, men med ett ovanligt mod och sann förtrytelse afviste hon dessa parlamentärer och var hela tiden mera ond än skrämd.

Det var tidningarne Aftonbladet och Dagligt Allehanda, som under försvar för statsutskottets rent af upproriska beteende, retade pöbeln mot den, hvilken ensamt hade velat motstå factionens tilltag. Rörande detta ämne har jag 1842 författat ett arbete, som var ämnadt att tryckas, men en okuflig motvilja för

sjelfförsvar gjorde planen om intet. Min öfvertygelse är, att personer, som förstå frågan, ge mig rätt, och att upplysa de oförståndiga dertill känner jag mig ej kallad, oagtadt dertill uppmanad af några vänner, som tro mig vara misskänd. Misskänd! måhända att så är, men det är hvarje mans lott, som går i sin verksamhet utom den hvardagliga kretsen, och som min personlighet tillhör riksdagshistorien för 1841, så är jag viss derom, att män, hvilka fullkomligt känna till sakernas ställning vid den tiden, komma att göra mig samma rättvisa, som jag redan vederfarits inom adels- och presteständen vid debatten om statsutskottets usurpation.

Konungens ynnest blef verkeligen öfverhopande och jag erböds en statsrådsplats, derom flerfalldiga gånger, under de täta kammarspisningarne, hvartill jag befalldes, mig gjordes påminnelser; men jag afböjde städse frågan, då jag under samtalen noga förnam, huru litet värde H. Maj:t i sjelfva verket satte på sitt statsråd och huru litet han aktade en sjelfständig opinion på denna plats. Redan då professor Grubbe nämdes till statsråd och kungen derom averterade mig under enskildt samtal, med tillfrågan, hvad jag derom tänkte (saken var ännu alldeles okänd), fick jag till svar på min anmärkning att Grubbe icke var känd som statsman: »*Bah! Que voulez vous avec votre homme d'état, moi je m'en soucie fort peu*» etc. etc. Jag var alltså högst prevenerad mot denna plats och hade redan gifvit grefve Posse afslag på dess mig gjorde förslag att inträda med honom i conseillen. Sluteligen måste jag dock lofva kungen att, om han fann mitt inträde i statsrådet af nödvändigheten påkalladt, ville jag dertill samtycka. Kungen tackade mig förbindligt, men hoppades att icke sådant skulle ske med motvilja å min sida; med Brahe rådgjorde jag ofta och gaf honom rätt förtroligt mina skäl tillkänna med önskan att i stället få någon annan plats i administration.

Mina enskilte audienser eller befallningar till kammarspisningarne fortforo, derunder jag oftast ensam jemte Brahe fick tillfälle att beundra den ovanliga mannens skarpsinnighet, minne och combinationsförmåga. Af högsta intresse voro berättelserna om dess ungdom och deltagande i franska revolutionens händelser, dess caractärsmålningar af märkvärdiga personer och den siareblick han kastade in i framtiden. Det enda ledsamma och ganska ledsamma förhållande, hvari jag råkade, var då bank- och finance-

frågor af kungen afhandlades, dervid han af mig såsom ordförande bland fullmäktige i banken fordrade icke allenast yttranden, men äfven ville göra mig ansvarig för de stora fel, som efter hans förmenande, fullmägtige begingo under förvaltningen efter ständernas reglemente. En gång blef jag inläst uti kungens cabinett för att skriftligen yttra mig öfver en finance- eller rättare bancoplan. Som jag haft länge tillfälle att göra mig bekant, så vidt det sig göra lät, med kungens ideer om bancofrågor, kunde jag genast nedskrifva mina tankar derom, som skedde på svenska, för att af Lewenhaupt öfversättas. Jag ogillade dervid sjelfva silfvermanien, men gillade kungens åsigter om privatbankarne. Saken togs nådigt och i allmänhet misstycktes icke min opposition, då jag sittande bredvid kungen i soffan helt ensam vanligen efter hvarje kammarspisning, d. v. s. omkring kl. 11 på aftonen, alltid tog en bestämd hållning och blickade honom djerft under ögonen, med hvilka han trodde sig om att afväpna de fleste.

Jag fick derunder tillfälle att försvara flere personer, inför honom misstänkte att vara dess enskilda fiender. Derom berättade han rätt mången rolig anecdot, hvaråt han sjelf skrattade, såsom då Georg Adlersparre angifvit sig veta, att man gjort kronprinsessan ofruktsam.

Om prins Gustaf[1] talades ofta med en viss mildhet dock under förutsättning af ett partis bearbetande å hans sida. En gång yttrade sig kungen vilja föra prinsen kring landet och presentera honom för svenska trupperna; en annan gång åter omtalades, huruledes han ämnat med svenska flottan invid kusten af Nederländerna hindra det tillämnade giftermålet.[2] Mången gång återtogs det ämne, som varit hufvudsakliga föremålet för hemliga utskottets öfverläggningar under riksdagen, dervid jag af konungen uppdrogs att som främsta ledamot föra ordet i hans frånvaro. Detta utskotts första sammanträde var märkvärdigt. Konungen inträdde med en allvarsam alldeles icke förbindlig helsning på ledamöterna utan att yttra det vanliga à dieu. Han gick directe till sin plats och uppläste ett tal, innehållande ett positivt förklarande af sitt regentvärde, hvarom han appellerade

[1] Gustaf IV Adolfs son.
[2] Det var 1828 fråga om prins Gustafs giftermål med prinsessan Marianne af Nederländerna. Den redan ingångna förlofningen blef emellertid samma år uppslagen. Jfr Schinkel-Alin, Minnen ur Sveriges nyare historia, XII, sid. 93—102.

till efterverldens dom. Under de starkare uttrycken höjde konungen sin röst och med mycken deklamation starkt fixerade de midt emot honom stående herrar Schartau och Petré. Efter slutadt tal gick konungen hastigt ut utan att göra den vanliga hälsningen.

Hemliga utskottet fick del af alla föregående hemliga utskotts protocoller och handlingar, samt diplomatiska akter och kungens enskilda skrifvelser till åtskilliga Europas monarker, men allt med hufvudsakligt afseende på den olyckliga cabinetts-cassa-angelägenheten. Af de intressanta brefven fick man erfara det stora personliga inflytande kungen utöfvat på de stora makterna, egentligen Österrike och Ryssland, då t. ex. genom handbref, deri Europas furstar erinrades om Carl Johans ingripande i europeiska politiquen, kungen fordrade ändring i Wien-Congressens redan fattade beslut angående liqviden med Danmark och lyckades. Det var under hemliga utskottets tillvaro, som jag ofta kallad till kungen, fick del af hans enskilda correspondance och deraf erfor, hvilken mängd af vidt utliggande kunskapare han begagnade. Jag fick del af hans tidiga kunskap om levantiska stridigheterna, derom kungen gifvit Anastasius i Alexandria instructioner, innan utbrottet ännu var anadt.

De hemliga rapporterna, så många jag läste, voro författade med mycken talent och synbart af väl underrättade, kanske högt uppsatte personer, vanligen undertecknade med initialbokstäfver. Det var mig ganska svårt att i hemliga utskottet hålla herr Petré inom skrankorna för yttranderätten, då han midt under discussionerna afbröt desamma med ett för tillfället alltid ihopaskrifvit memorial, utgående på att få hemliga utskottet till en opinionsyttring rörande inre förvaltningen. Som detta var grundlagsvidrigt, afböjde jag städse den yrkade proposition under återförande till ämnet för dagen och lyckades åtskilliga gånger att öfvervinna herr Petrés otålighet. I sjelfva verket vann han dock sitt ändamål, som var att få sina anföranden till protocollet; men deraf hände sluteligen, att kungen underrättad om förhållandet af sekreteraren canzlirådet Wetterstedt tillsade mig att, om utskottet så fortfor, ville han anklaga detsamma inför ständerna. Då jag fann, att ingen ting kunde uträttas inom eller igenom detta utskott, hvars tysthetsed konungen upphäft, begärde jag att kungen måtte åtskilja utskottet, som äfven skedde till surpris för de stormande ledamöterna.

Konungen upplöste utskottet med ett tal i samma anda som inaugurationen, och jag svarade derpå helt kort till allas belåtenhet, ty radicalerna anade ej, att jag var upphofvet till upplösningen. Konungen aflägsnade sig med samma fierté utan något tecken till välvilja; och denna verkligt kungliga hållning mot personer, hvilka så öppet och oförsynt attaquerade hans person, beundrade jag lika mycket som den verkligen och synbart imponerade på vederbörande.

Under det frågan om mitt inträde i statsrådet som ifrigast ifrågasattes och yrkades af Brahe, hade jag genom samtal med kronprinsen härom öfvertygat mig, att denne corps ogärna skulle öka sin impopularitet hos radicalerne, de ständigt så fegt fruktade radicalerne, genom mitt intagande. H. K. Höghet sade rent ut, det han heldre sett att denna fråga varit väckt före än efter riksdagen, och då jag dessutom vid en anmärkning mot så många lediga platser i conseillen fått ytterligare erfara kungens ringa aktning för denne corps, var detta tillfyllest för mitt bestämda beslut att söka en annan plats, innan frågan om statsrådet på allvar ifrågasattes. Landshöfdingen i Stockholms län hade resignerat och platsen var, som jag hörde, redan lofvad öfverståthållare Möllerhjelm, hvilken för sjuklighet hade lemnat denna tjenst och nu befann sig vid tyska baden, der han likväl icke nog återhämtade sig för att med skäl kunna emottaga landshöfdingetjensten. Konungen yttrade nemligen, det sådant icke vore med hans åsigt om landshöfdingens i detta län behöfliga vigilance förenligt; hvarföre jag också erhöll detta förordnande vid första yttrade önskan derom och blef äfven snart utnämnd till verklig landshöfding, sedan Brahe vid sin återkomst från en beskickning till Petersburg hört mina skäl att afböja statsrådsplatsen.

Vid denna tid inträffade den svåra handelskris, hvarigenom bankens silfverfond så våldsamt anlitades, att verklig fara därigenom syntes uppstå för bankens säkerhet i anseende till det felaktiga reglerandet af fullmäktiges funktioner och verksamhet. Jag delade väl farhågan för realisation, men icke af samma skäl som de mest opinerande inom fullmäktige, Hartmansdorff och Schartau, hvilka båda instämde i den åsigt, att krisen borde mötas med indragning i lånerörelsen, hvarigenom jag åter motsåg den ökade förlägenheten i allmänna rörelsen blifva vådlig för realisationsgrunden. Många förslag till upplåning af silfver väcktes

och förkastades; men vanns likväl af denna correspondance den öfvertygelse, att bankens låneoperationer på utländska börser mycket försvårades genom bankens isolerade ställning till regeringen, och att det erfordrades en kunglig garanti för att göra bankens obligationer kurserande. Under denna brydsamma period var min ställning till konungen högst kinkig. Hans lynne, hufvudsakligen beroende af finansiella förespeglingar och planer, försvårades med hvar dag, och jag hade svårt att afböja budskickningar till fullmäktige med kungl. föreställningar. Detta ömtåliga förhållande räckte in till slutet af januari 1844, då fullmäktige beslöto att för låneoperationer i London begära konungens bemedling; detta beslut togs på eftermiddagen den 23 och jag skyndade från banken direkt upp till kungen, som hindrad att mottaga mig ville veta genom kammarherren, om något vore att berätta, derest jag ej ville vänta. Som jag var alldeles oklädd och dessutom icke hade någon särdeles böjelse för de finansiella skrapor, som städse vankades, meddelade jag kammarherrn blotta resultatet af fullmäktiges beslut och gick hem.

Andra morgonen fick jag veta, det konungen om natten träffats af slag, och möjligen kan detta blifvit föranledt af den glada sinnesrörelse, min underrättelse föranledt, åtminstone berättade Brahe, att kungen blifvit ovanligt upprymd och med stark aptit souperat relativt till redan kändt illamående.

Jag såg sedan Carl Johan icke förr än på dess Lit de parade.

V.

1844—1852.

Detta bedröfliga år (1844) nedsänkte mig i sorg och förtviflan. Min älskade hustru var redan under vintern dödligt sjuk och jag visste att intet hopp om hennes vederfående gafs. Hon afsomnade under svåra plågor i juli och lemnade en tomhet, som aldrig fylles; inom två månader derefter hade jag äfven följt vår andra moder fru Hauswolff till grafven och snart såg jag äfven det ädla offret för en osviklig trohet, min sanna verkliga vän grefve Brahe följa sin välgörare i Riddarholmsgriften. Denne man var en svensk ädling i ordets sanna bemärkelse, med ett vådligt fel likväl, det att genom för mycken godhet göra otacksamma. — Icke långt före sin dödssjukdom fick Brahe af kungen

den kommission att fråga, om jag ville emottaga Svärdsorden för att snart därefter erhålla Nordstjernekrachan. Jag svarade, hvad jag sedan sade konungen sjelf, det jag ansåg mig mera hedrad af den tapperhetsmedaille konungen under fälttåget behagat förära mig, men borde icke motsätta mig den tillämnade utmärkelsen. Detta har jag sedermera bittert ångrat, då konungens mellankommande död hindrade uppfyllandet af hans afsigt att hedra, icke att förnedra mig; det senare kunde jag nemligen anse vara skedt, då jag, så lång tid efter afskedstagandet och redan en gammal man med tapperhetsmedaille och efter höga funktioner i det allmänna, skulle bära svärdsordensstjernan ensamt. En annan regime med andra idéer inträdde, och det fanns personer, som ifrigt arbetade på aflägsnandet af Carl Johans mest tillgifne tjenare. Den aflidne konungens mig lemnade löfte om befordran för en förtjent kronofogde, blef ej heller uppfylldt. Landshöfdingen i Stockholm län blef numera en lika så fremmande person på kungl. slottet som han förut der varit hvardagsgäst, och sannerligen skulle jag funnit mig derstädes bra litet hemmastadd i sällskap med de till talemän nu utsedde Carl Johans *personliga* fiender. Riksdagens färg måste taga sin skiftning från denna företeelse och jag blef äfven på denna bana blott åskådare, dock med öppet uttalad opinion mot de barnsligt liberala agitationerna och mot den föreslagna lika arfsrätten, den jag yttrade att ingen *svensk* konung kunde sanktionera. Denna min antagna position var icke gynnsam för gracer på hofvet, der jag numera också endast syntes vid oundvikliga tillfällen.

Det liberala partiet kunde ej förlåta, det jag bidragit till häradshöfdingen Theorells ingående i lagberedningen, derom kungen med nöje antog mitt förslag, och sådant förspordes nogsamt. Den afgångne justitie-statsministern grefve Posse, som ansåg mig vara högt i gracen hos Carl Johan, bad mig icke allenast om mitt förord för Theorell (dess gamle sakförare), men äfven för statsrådet Fåhræus' transport ur statsrådet. Förmodligen kom härifrån dess expeditionschefs v. Kochs till mig ställda anmärkning mot Theorells engagement såsom Richerts antagonist. Jag svarade, att, om Richerts arbete ej tålte Theorells kritik, så måste det ej stort duga.

Under Carl Johans lifstid hade jag som landshöfding ingen obehaglig händelse utom den, att kassakistan en natt bortstals

ur räntmästarens rum genom det våldsammaste inbrott, hvilket arbete hade väckt en bekant, fru Eneschöld, som bodde snedt öfver gatan och detta på *Drottninggatan*. Jag hade ännu ej flyttat in i huset och detta stod i öfrigt öde, men tilltaget att föra den tunga jernkistan en ljus natt, släpad på kälke utan snö, till en skogsbacke utom Kungsholms tull, och detta efter ett bullrande arbete vid stölden, är anmärkningsvärdt och vittnade om Stockholms säkerhetspolis den tiden. Den enda hemliga polisåtgärd, kungen af mig fordrade, var att eftersöka en landstrykande utlänning, som ansågs vara prins Gustafs spion. Denne hade verkligen genomvandrat Roslagen och gästat flere prester, hvilka han intresserat genom sina studier och sina romantiska berättelser, dervid han noga hade bedömt åhörarnes qvalifikationer, hvarom jag likväl erhöll kunskap först efter hans arresterande i Nyköping.

På kungens befallning gaf mig sedermera t. f. öfverståthållaren Grefve M. Lewenhaupt[1] del af det hemliga protokoll, som han sjelf fört öfver med honom hållna förhör. Deraf skulle man draga den slutsats, att han, en naturlig son till Gustaf IV Adolf, varit en spion åt honom och flere år förut under dennes lifstid genomvandrat både Sverige och Norge för att bereda några relationer mellan denne konung och hans anhängare här i Sverige, hvilket äfven lyckats. Deremot angaf han sig såsom oförsonlig fiende till prins Gustaf, hvilken öfvergifvit honom och lemnat honom i elände, oaktadt faderns rekommendationer och deras gemensamma uppfostran. Han kallade sig nu Gustafsson, ehuru han begagnat flera andra namn, allt såsom en tysk student, hvilken varit invecklad i den vilda Bonapartska emeuten i Strassburg och derföre arresterad samt misshandlad i Frankrike. Enligt hans uppgifter hade Gustaf Adolf öfvergifvit alla anspråk på återbekommande af svenska kronan, så fort Carl Johan tillträdt den samma, och äfven velat förmå sonen till samma resignation, men att dennes vägrande härtill föranledt det missförstånd, som existerade mellan far och son.

Den senare hade velat använda Gustafsson för sina planer i Sverige och hade äfventyraren en tid lyssnat deråt för att komma i besittning af förtroenden, dem han nu meddelade Lewenhaupt, och hvilka enligt det uppfattade protokollet voro af en

---

[1] Mauritz Axel Lewenhaupt, sedermera riksmarskalk.

högst märkvärdig egenskap. Jag gick sedan med Brahe igenom en del af dessa berättelser (ur minnet) och flere af Gustafssons uppgifter öfverensstämde till punkt och pricka både med hvad som verkligen passerat och med hemliga underrättelser, dem konungen fått från andra håll. Gustafsson sade sitt ärende vara under sista vandringen genom Sverige att enligt Gustaf Adolfs befallning återlemna till en hel mängd personer i Sverige deras bref och att hos vissa deponera vigtiga papper. Landshöfdingen i Gefle grefve Sparre[1] skulle vara en af dem, som emottagit papper, och då efter dennes död (kanske påskyndad genom kallelse till Stockholm) jag som var bekant med enkan helt plötsligt frågade henne om förhållandet med Gustafsson, bekände denna ganska fina och förståndiga dame, att personen verkligen varit hyllad i landshöfdingeresidenset af flere personer, men att naturligtvis någon politisk relation med honom icke existerade. För öfrigt äro angifne såsom Gustaf Adolfs correspondenter en mängd personer, deribland excellenserna D. l. G. [De la Gardie], B.[2] — öfverste-kammarjunkarn C. B. [Carl Bonde] skulle hafva emottagit faderns bref etc. etc. Prins Gustaf skulle 2:ne gånger hafva varit i Sverige och hvardera gången gjort långa och vidsträckta resor. Han skall hafva vistats länge i Uppsala hos Biberg och hos flere i trakten af Gefle. Han hade visat sig i Stockholm bland några tyska studenter och väckt å Kongl. biblioteket en viss uppmärksamhet genom efterfrågan af en bok, hvari Gustaf Adolf gjort anteckningar. Under Örebro riksdag skulle han hafva vistats vid B—a 4 mil från staden.

Ehuru dessa berättelser gjordes ganska sannolika, äro de dock otroliga.

Bland personer, hvilka angåfvos såsom prins Gustafs agenter de senare åren, var grosshandlar Morsing, som sköt sig för pannan, och en viss hans bokhållare; denne senare angafs för en mordanläggning å konungen vid dess resa mellan Tullgarn och Stockholm. Gustafsson yttrade bland annat, det man här borde vara nogräknad med de personer, som sändes till beskickningen i Wien, och att prinsen eftersökte dem af diplomatien, som voro fattiga.

En mängd af svenskar hade han tid efter annan sett hos prinsen, men dessa hade förnämligast haft planer på hans kassa.

[1] Grefve Erik Sparre, † 1843.
[2] Torde syfta på excellensen frih. Carl Göran Bonde † 1840, jfr noten sid. 221.

En sjöofficer T., som varit i fransk tjenst, angafs såsom en agent åt prinsen, hvilken uppgift måste vara utan minsta grund, efter hvad jag sökt utforska, som känner denna officer, men besynnerligt är, att Gustafsson kunde beskrifva detaljer om personer, som voro honom okända. Lika otroligt är att bröderna A., excellens B—s svärsöner, skulle kunna räknas deribland.[1] Gustafsson sändes med understöd till Amerika direkte från öfverståthållarehuset.

Jag tror ej, att konungen fästade den vikt vid dessa revelationer, som varit fallet, om de alla egt sannolikhet; emellertid yttrade han likväl en afton enskildt till mig: »Ni har af Lewenhaupt fått veta saker, som kunde föranleda mig att taga många hufvuden, som varit mig och landet förrädiska»; men detta sades ej med den energi, hvarmed jag ofta hört kungen omtala verkliga fakta.

Efter Carl Johans död lärer det besynnerliga protokollet förlorat all vigt hos efterträdaren, efter hvad jag kunnat sluta af Lewenhaupts uppgift, och derföre varder händelsen här antecknad.

Med Carl Johans frånfälle inträffade den förändrade politik, som skulle ställa mig i en alldeles falsk position till efterträdaren, hvilken olyckligtvis för både sin kongl. autoritet och landets väl gjorde stora koncessioner åt det radicala partiet, hvilket med hatets alla vapen förföljde en person, den de ansett tillhöra sina leder, men som öppet förklarat sig deras motståndare allt ifrån den dag han insåg den riksförderfliga tendensen af deras oförnuftiga politik, omfattande en demokratisk usurpation af souveräniteten.

Straxt vid mitt utnämnande till landshöfding fick jag erfara den radicala pressens föresats att störta mig, och dess satelliter använde alla medel till offentlig chikan i tjensten. En äldre tjensteman, som ofta förrättade landssekreteraretjensten, men som jag, oaktadt dess obestridliga skicklighet, vägrade mitt förord till verklig landssekreterare, hvilken således ingalunda var mig personligen bevågen, sade mig likväl helt öppet sin öfvertygelse vara, att det vore en plan anlagd mot mig, då så många mig underlydande både allmänna och enskilda tjenare uppviglades att påkalla utbrott af mitt embete och husbondevälde för

[1] Generaladjutanterna J. A. Anckarsvärd och C. H. Anckarsvärd voro gifta med hvar sin dotter till excellensen frih. C. G. Bonde.

att derpå grunda anklagelser. Illa understödd af min första landssekreterare Östberg, hvilken tagit tömmarne af min företrädare medelst dennes behof af underlydandes öfverseende och tystlåtenhet, var jag tillika ett tvunget vittne till osämja mellan Östberg och landskamreraren Gyllenhoff, hvilken urartade till de mest skandalösa uppträden mellan dessa herrar och förlamade länsstyrelsen. Van vid lydnad från min militära tjenstgöring fordrade jag slut på de oordningar hvaraf jag omgafs. Östberg hade den djerfheten att ändra en dom, den jag underskrifvit efter att hafva länge och noga med honom öfvervägt frågan, som var en kinkig tvist om skuldfordringsmål, och sedan den tappande parten visat mig detta skälmstycke, måste domen omskrifvas. Dermed blef Östberg min förklarade fiende. Det dröjde ej heller länge, innan kammarrådet Gyllenhoff skulle blifva ett villigt verktyg åt mina fiender. De förhärjande missväxterna 1844—45 hade ställt Stockholms län i behof af undsättning. Denna skulle enligt författningarne lemnas i penningar till socknarne mot invånarnes gemensamma borgen. Men alla begärde, det jag å deras vägnar skulle gå i författning om uppköp af spannmål från aflägsna orter och densamma efter behof utdela mot socknarnes förskrifningar i pengar, emedan de voro otjente med kontanta medel. Med beredvillighet åtog jag mig detta ansvarsfulla och högst besvärliga bestyr utan minsta understöd af landskamrerare Gyllenhoff, som icke dolde sitt ogillande med hela understödet och vid mitt eget bord bland alla kronofogdarne förklarade sitt stora misshag samt yttrade ovilja mot de landshöfdingar (förnämligast baron Kræmer), hvilka togo sig före dessa undsättningsåtgärder. De sköttes således af mig ensamt första året; men då det befans att missväxten öfvergick till det andra, kallade jag till hjelp kommitterade från länet; dermed fick åtgärden mera form och nödgades herr Gyllenhoff utfärda de skrifvelser och anordningar, som rörde affären; dit hörde magasineringen å åtskilliga ställen af de lager jag uppköpt och deras utdelande. Sådana skrifvelser fördröjdes uppsåtligen, och för att komma de hungrande till hjelp nödgades jag i enskilda handbref ålägga magasinsförvaltare att i väntan på legala anordningar utlemna spannmålen. Slutligen gick Gyllenhoffs djerfva ogenhet så långt att, sedan jag med landshöfdingen i Örebro öfverenskommit om magasinerandet derstädes af spannmålsuppköp i Vestergötland, Nerike och Vermland, upplåtandet af ett krono-

magasin endast berodde af statskontorets medgifvande; detta var mig också lofvadt, då skrifvelse derom från mig inkom. En sådan blef alltså Gyllenhoff affordrad en lördag, för att expedition med måndagsposten skulle af statskontoret kunna till Örebro expedieras; men då jag om måndagen i cansliet förgäfves väntat på expedition, ingick jag å landskontoret för att efterfråga skrifvelsen, dervid uppstod Gyllenhoff och yttrade med hetta, det så mycket upptåger numera öfverhopade hans tjenstebefattning, att han ej medhann densamma. En sådan glömska af sin underordnade tjenstebefattning i närvaro af flera renskrifvare bemöttes af mig med en sträng tillrättavisning och påminnelse om Gyllenhoffs skyldighet att visa mera lydnad i tjensten; men akten måste likväl för tillfället expedieras å canslisidan. Från denna stund planerade Gyllenhoff den gemena hämd att begagna den mot lagliga formen stridande undsättningsåtgärden till anklagelse mot mig, och detta oaktadt Gyllenhoff med särdeles välbehag åsett mig enskildt hafva tagit den befattning, som egentligen tillhört landskamrern, samt dessutom på mina yttrade skrupler om nödvändigheten att i tid redovisa 1844 uppburna medel, svarade att sådant ingalunda brådskade. Men sedan det omnämnda uppträdet i landskontoret hade Gyllenhoff, i väntan på begärd tjenstledighet, planerat sin attaque på de oformligheter han sjelf beredt och förorsakat, oformligheter, hvartill omständigheterna likväl tvungit och som kunde anses sanktionerade derigenom, att konungen i närvaro af tillkallade statsråder ingått med mig och landshöfdingen i Upsala öfverläggning just om sådana uppköp af spannmål och dertill velat förmå mig att göra sådan handel utrikes, hvarigenom ännu mera brott mot formen kunnat uppstå. Jag hade emellertid öfverlemnat till landskontoret säkerhetshandlingar för gifven undsättning samt förteckningar såväl å redan skedda uppköp som spannmålens fördelning uti och från flera magasiner å skilda orter samt låtit tillkallade revisorer granska mina åtgärder för prisbestämmelserna efter orternas läge och spannmålens beskaffenhet. Dessa åtgärders ändamålsenlighet vitsordades af dessa revisorer, som yttrade att spannmålen erhållits till ovanligt låga priser. Men någon redovisning var härmed icke menad, helst undsättningsupphandlingarne oafbrutet fortgingo med *speciellt uppdrag för mig* af länets undsättningskommité. Också voro de öfverlemnade förteckningarne icke af mig underskrifna. Detta allt oaktadt behagade Gyllenhoff samma

dag dess långa tjenstledighet började, begära inventering å landskontoret samt dervid mig affordra de till handeln uppburna medel. Mitt svar blef en anvisning att anmäla förhållandet i Kammarrätten, då jag ingalunda ansåg mig tillständigt att redovisa mina åtgärder för en underlydande. Detta skedde äfven af embetet, dervid Östberg villigt biträdde Gyllenhoff att chikanera deras gemensamma chef. Anmälandet erhöll således mera form af angifvelse, som skulle grundas på den osanna uppgift att jag *aflemnat* en *redogörelse*, men icke de *återstående penningarne*. Nu ville händelsen att, då denna skrifvelse inkom till Kammarrätten, var den ordinarie advokatfiskalen samma dag återväntad till staden och presidenten tillsade, att akten skulle till honom öfverlemnas, men vice advokatfiskal Lind, en aftonbladist, redan vidtalad, tog akten och ex officio skyndade med aktion, som i anseende till den svåra rubriken, öfverenskommen med herr Lars Hjerta, hvilken dessa dagar gjorde besök i landskontoret och hade samqväm med herr Gyllenhoff, genast tog den allvarliga vändning att seqvester beviljades å min egendom. Denne upphäfdes likväl straxt efter min förklaring och medlens återtagande ur handeln; men rättegången, sufflerad af Aftonbladet, bedrefs alltjemt under sin falska rubrik, dervid jag ur Aftonbladet underrättades om åtgärderna, innan de blefvo mig formligen delgifna. Inseende den låga afsigten med den form frågan tagit, tilltrodde jag Kammarrätten samma uppfattning och vårdade mig icke serdeles om försvaret. Detta var dock ett stort misstag, ty referenten, kammarrättsrådet Björkman, en gammal tjensteman i Stockholms landskontor och Gyllenhoffs man, grundade sitt förslag till dom just på den osanna, icke vederlagde uppgiften, att jag afgifvit en ofullständig redogörelse. Kammarrättens ledamöter lära icke, *flertalet*, bekymrat sig med att nagelfara referentens bedrägliga argumenter, utan fällde, godtroget litande på desammas tillförlitlighet; hvarom den rätta advokatfiskalen Prinzensköld sedan yttrade sig uti ett skriftligt memorial, lemnadt riksens ständers justitieombudsman, att icke ringaste skäl förefunnits till mitt aktionerande, än mindre till mitt fällande. Målet drogs både af mig och herr Lind till Högsta domstolen, der jag var förvissad om rättvisa oaktadt det skrän, som den radikala pressen upphäfde mot Kammarrättens lindriga dom, men än mer emot presidentens friande votum. Men Högsta domstolen skärpte domen, och jag såg mig nödsakad att i nåde-

väg söka ändring hos konungen medelst hänvisning till målets falska rubricerande och hela oformligheten af dess *juridiska* behandling, sedan jag erhållit i *administrativ* väg en fullkomlig befrielse från åtal af de 2:ne statsråden Fåhræus och Munthe, hvilka erhållit konungens uppdrag att undersöka saken och för hvilka jag uppvisade en brefvexling, som ådagalade de transaktioner, hvari jag ingått med stöd af undsättningskommiténs uppdrag. Då likväl en pluralitet af Högsta domstolen voterat mitt fällande, ansåg konungen böra undandraga mig sitt förtroende, och jag skildes från tjensten (1849); hvarefter mig eftergafs både den pligt och den ränta, hvartill jag blifvit dömd. Rättvisan af domen blef således icke af konungen godkänd, än mindre af rikets ständers justitieombudsman, som i sin årsberättelse lemnat en kritik öfver denna dom.[1] Men jag var en politisk misshaglig person, som förklarat krig mot den liberala pressen och dess anhang inom administration. Sålunda var jag i delo med herrar v. Troil och v. Koch, med den förra i anseende till det oförsvarliga fusket med nya länsfängelset och föreskriften rörande bevakningen, med den senare af flere skäl, deribland mitt vägrande att deltaga uti det barnsliga upptåget med sällskapet för fångarnes moraliska förbättring, uti hvilket sällskap herr justitiekansleren fungerade som ordförande, då herr L. Hjerta, utan gensägelse, påyrkade fångarnes bibringande af undervisning om deras *politiska* betydelse, en omständighet, som föranledde min befallning till häktets bevakning att förneka herr Hjertas tillträde till fångarne, oaktadt han som sällskapets ledamot dertill hade fångstyrelsens tillstånd. Herr v. Koch hade äfven tjenstvilligt tagit vård om en af mig från landkansliet afvisad renskrifvare, som bortkördes

[1] Justitieombudsmannen S. J. Theorell har i sin berättelse för 1850 sid. 140—147 redogjort för detta mål. Landshöfdingeämbetets anmälan om de ännu ej redovisade undsättningsmedlen (19,410 kr.) gjordes den 12 febr. 1846. Kammarrättens dom var af den 30 dec. 1847. Genom den ådömdes landshöfdingen att böta en månads lön, samt att erlägga ränta å den summa, som obehörigt skulle varit innestående, tills redovisning skedde, men äfven landssekreteraren och landskamrern dömdes till böter och eventuel ränteersättning.

K. Maj:ts dom (4 mot 3) den 2 febr. 1849 skärpte straffet till tre månaders suspension för landshöfdingen men stadfäste i öfrigt Kammarrättens dom.

Horns nådeansökan, hvari han erkände att han felat, men felat utan att veta det, stödde sig förnämligast därpå, att hans den 9 dec. 1845 aflemnade redogörelse, ej vore att anse som en formlig redovisning. K. Maj:ts utslag var dat. d. 20 mars 1849. Landshöfdingen hade då redan entledigats från sitt ämbete, hvarföre frågan om suspension förföll, samt befriades af gunst och nåd från den ådömda räntan. Justitieombudsmannen anser att minoritetens i Högsta domstolen mening, som gick ut på förlust af en månads lön, men befriade från räntebetalningen, varit den strängaste, som kunnat göras gällande.

för begångna bedrägerier, och oaktadt landssekreterarens uppgift till herr v. Koch, att denne renskrifvare icke var någon cansliets tjensteman, blef jag dock' inför Svea hofrätt af v. Koch anklagad genom fiskalen Billberg för tjenstefel i och för renskrifvarens afvisande. Likaså hade herr v. Koch lemnat herr Dalman sitt biträde, då denna begärde aktion mot mig för ett uppträde på Riddarhuset, hvilken aktion var påtagligen olaglig, då ridderskapet och adeln icke dertill lemnat sitt samtycke. Båda dessa aktioner drefvos med stor bitterhet och med en chikanerande riktning, alldeles så som Aftonbladet och Dagligt Allehanda förevisat, intill dess mitt afskedande gjorde slut på ligans förföljelse.

Man har ur goda källor hämtat den underrättelse mig meddelades, att derest ej Högsta domstolen fällde mig i undsättningsfrågan, skulle Hofrätten döma mig enligt duelsplakatet i Dalmans sak. Alltså skulle både den ena eller andre domstolen påräknas till undanrödjande af en politisk motståndare. Uti Dalmanska frågan hade presidenten varnat mot målets upptagande, som äfven bestridts af en assessor, men preses på afdelningen herr Landin var af en annan tanke, som han likväl under muntliga förhöret omsorgsfullt dolde under uppgift, det Dalman blifvit ålagd att noga upplysa med akter från Riddarhuset, om han till åtalet fått ståndets tillåtelse, en uppgift, som förledde mig att afstå från allt vidare påyrkande om detta tillstånd såsom vilkor för målets upptagande. Jag ingick visserligen till Högsta domstolen med protest, men densamma resolverade att upptaga frågan om åtalets behörighet i sammanhang med dess afdömande, och som jag af Hofrätten befriades, blef formfrågan oafgjord. Jag var emellertid genom herr Kochs åtgärder tillräckligt chikanerad och man väntade mitt frivilliga afskedstagande, hvartill den andra herr Fåhræus i statsrådet sökte förmå mig, dock utan framgång, ehuru jag väl visste att man beslutat från nya regimen aflägsna den, som ingalunda gillade densamma. Det blef mig återfördt ett yttrande, som jag helt tyst, dock till de närstående i ridderskapets och adelns plenum afgaf, då konungens proposition om representationsförändring föredrogs: »Nu nedlade konung Oskar sin krona under Vasavapnet». Detta uttryck behörigen kommenteradt kunde visserligen förtydas som ett crimen læsæ, och hade man ej afstyrkt detsamma, skulle jag i en tidningsartikel hafva lemnat förklaring deröfver. Det föranledde likväl en apostro-

fering riksdagen derpå till grefve Sparre, då han å Riddarhuset uppträdde med försvar för sin osvenska handling.

Min offentliga bana är nu slutad, sedan jag genom en nära absolut döfhet är förhindrad att deltaga i något samqväm. Vid 61 års ålder kunna äfven de flesta anse sin rôle slutad eller åtminstone böra slutas.[1] Vid tillbakaskådande på min publika vandring finner jag många och stora skäl till missbelåtenhet med mig sjelf, mera än med andra, ehuru jag i rikt mått erfarit den lumpenhet, hvarmed så kallade politiska både vänner och motståndare sig skickat.

Icke utan böjelse att sjelf herska kände jag tidigt ett afgjordt hat mot allt förtryck, ett förakt för allt öfvervälde, som ej grundade sig på afgjordt företräde i caracter och förmåga. Deraf mitt anslutande till en opposition, som hade att förfäkta konstitutionella rättigheter, hvilka öfverträddes af en nog sjelfrådande styrelse och till följe af en dynastisk politik.

Jag deltog tidigt i de politiska brytningar, som grundlade hos mig en känsla af pligt att som sjelfskrifven riksdagsman vara verksam, och då ett ofilosofiskt studerande af historien, samt ett förledande föredöme af republikanska grundsatser hos mig togo ungdomens entusiasm i anspråk, jemte den missaktning, jag på nära håll vunnit för hofvets omgifning, förde mig närmare dess motståndare, blef jag vilseförd af allt för vidsträckta reformbegär. Likväl kunde jag aldrig förlikas med de halfmesyrer att på ett demokratiskt konungadöme bygga Sveriges välfärd. Republiken kunde vara mitt ideal, men ingalunda demokratiens välde, och detta förvexlande af europeisk statskonst med utopiska drömmar, förde mig en tid allt för långt på den liberala banan. Både riksdagsdebatter och tidningsuppsatser vittna om min politiska villfarelse. Dess lutande plan och deraf följande omstörtningar blefvo likväl icke af mig uppfattade, förr än jag skyndade att taga en annan väg och blifva conservativ i ordets egentliga mening uti allt hvad som rörer Sveriges grundförfattning, dervid uppoffrande åtskilliga favoritidéer, hvilka som sådana jag befunnit vara helt opraktiska och således, åtminstone för det närvarande, förkastliga. Den republikanska tendensen vill ministerstyrelse med en riksdagsmajoritet, alltså ett partivälde: men jag blef öfvertygad om att Sverige hvarken har moyenger

[1] F. d. landshöfdingen grefve Horn dog först den 8 april 1865.

vare sig i folk eller pengar att öfvertaga ett sådant statsskick. Indelta arméen, som i militäriskt afseende är en oformlig institution, måste i politiskt afseende högt skattas, såsom konungadömets och ordningens vidmakthållare.

Den demokratiska, icke republikanska fanatismen har således gjort mången vältänkande frihetsvän till en ifrig rojalist och derföre har också min politik sedan tre lustrer blifvit fullkomligt conservativ med stor farhåga för äfven de nyttigaste reformer, så länge faran är att dessa komma under radicalernas inflytande. — Redan i adelns plenum d. 21 dec. 1829 yttrade jag i anledning af ett anfall af grefve Wetterstedt bland annat: »Om sjelfva lagstiftningen och lagskipningen enskildt eller gemensamt begå orättvisor mot folket, ligger deri den fruktansvärdaste uppmaning till allmänt affall från båda; *men att i så olycksbådande tider, om de vore för handen, de samma personer, hvilka nu anklagas för anarkiska planer eller syftningar, derföre att de fördöma maktens inkräktningar på folkets lagliga rätt, torde äfven framstå såsom anarkiens kraftigaste motståndare med äfventyr att falla första offren för dess yra.*» Jag uppfattade alltså vådan af att biträda radicalismens revolutionära opposition, men anade icke att blifva ensam bland mina politiska vänner uti det offentliga erkännandet af skilsmässan från ett förödelseparti, som alltjemt stegrade sina vilda anspråk på inflytelse och som ännu 12 år senare ville räkna mig bland sina anhängare, för det att jag uppträdde mot all usurperad makt vare sig upp eller nedifrån. Det är denna aristokratiska opposition, ensamt värdig Riddarhuset, som jag kunnat vidblifva. Den står uti intet sammanhang med reformifvern, som visat sin tillvarelse hos samma personer, hvilka både förordat och understödt våldet, allenast det utöfvats i demokratisk anda.

Redan vid 48 års riksdag hade min försvagade hörselorgan förhindrat mig att aktivt deltaga i riksdagsgöromålen och sedan har denna krämpa till den grad tilltagit, att jag icke mera kan bevista något samqväm ej en gång njuta af sammanlefnaden med mina närmaste och vänner. Denna både verkligt fysiska och moraliska tortur måste snart bringa slut på ett nu mera onyttigt lif.

Konferensen på Ulriksdal i september 1863.

De förenade rikenas utrikes politik har under de sista 50 åren allt mer dragit sig tillbaka inom den strängaste neutralitets gränser. Endast i *en* fråga hafva de öfverskridit dessa gränser: i fråga om den danska monarkiens integritet, då denna hotades från den tyska sidan åren 1848—49 och 1863—64. Vid det förra af dessa tillfällen ingrepo de aktivt i striden, om än blott såsom väpnade medlare och fredstiftare; vid det senare voro de på väg att inblandas i kriget såsom Danmarks bundsförvandter. De omständigheter, under hvilka vårt deltagande i det dansk-tyska kriget 1863 bragtes å bane, men efter åtskilliga underhandlingar slutligen blef till intet, ha varit föremål för mycken uppmärksamhet å ömse sidor om Öresund, och en del af dithörande diplomatiska aktstycken har redan blifvit offentliggjord. Man känner, att det var den s. k. novemberförfattningens antagande i Danmark, som blef det formella skälet till förbundsunderhandlingens afbrytande. Men redan innan denna författning framlades för det danska »riksrådet», hade det föreslagna förbundet af andra skäl stött på allvarsamma hinder inom det svensknorska statsrådet. Man känner med tämlig visshet, hvilka de personliga krafter voro som där arbetade för och emot det föreslagna förbundet; man har äfven trott sig veta, vid hvilket tillfälle det första kraftiga motståndet gjordes mot detta förbund, nämligen vid den enskilda konferens, som konung Karl XV i september 1863 höll på Ulriksdal med vissa medlemmar af sina statsråd samt den svensk-norske envoyén i Köpenhamn. Men däremot har man hittills icke känt de närmare omständigheterna vid denna viktiga konferens. Några af de där deltagande hafva, efter hvad man tror sig veta, efterlämnat utförliga anteckningar därom, liksom om andra samtida tilldragelser, men dessa anteckningar torde ej ännu på längre tid blifva tillgängliga.

Under sådana förhållanden torde tidskriftens läsare med intresse taga kännedom af en kortfattad promemoria om samma konferens, hvilken förskrifver sig från en bland deltagarne däri, d. v. statsrådet och chefen för finansdepartementet frih. J. A. Gripenstedt. Under sin sista sjukdom uppmanades han af en bland sina närmare vänner, kommendör Axel Adlersparre, att låta skriftligen affatta den berättelse om konferensen, som han förut muntligen meddelat honom. Detta skedde ock genom

hans maka, friherrinnan Eva Gripenstedt, född Anckarsvärd, som dels efter Gripenstedts anteckningar dels efter hans diktamen uppsatte efterföljande promemoria, hvaraf ett exemplar öfverlämnades åt Adlersparre. Det är detta exemplar som blifvit af Adlersparres enka, friherrinnan Sofie Adlersparre, född Leijonhufvud, ställdt till Historisk Tidskrifts förfogande.

* * *

Pro Memoria.

År 1863 i september månad — den 1:sta — återkom friherre Gripenstedt till Stockholm efter några veckors sommar-tjenstledighet, dem han tillbragt på sin egendom Nynäs i Södermanland. Dagen efter sin ankomst till hufvudstaden begaf han sig upp i »Statsråds-beredningen», hvarest han fann före sig några af sina embetsbröder. Han helsade dem och såg genast att de voro allvarsamt stämda. Efter någon stund frågade han dem hvad nytt som hade passerat. De svarade: Att allvarliga saker voro å färde, såsom också tidningarna berättade.

»Detta behöfva vi väl icke bry oss så mycket om». Oh! jo, svarade de, ty emellan Sverige och Danmark lärer verkligen ett fördrag vara inganget, eller på väg att afslutas, hvars alla detailler statsråden visserligen icke kände, men hvilket fördrag de likväl fruktade innehöll bestämmelser, som kunde blifva för Sverige högst vådliga.

Gripenstedt frågade *hvar* och *när* blef detta fördrag uppgjordt? —

Jo! båda konungarna ha råkats på Skodsborg — blef svaret — och der skedde fördraget. Gripenstedt svarade: Icke behöfva vi just mycket oroa oss öfver hvad Carl XV och Fredrik VII sins emellan aftalat; detta äro vi som statsråd icke skyldiga att öfver en viss grad taga i betraktande, och hvad som göres utanföre vår grundlag tillhör icke heller oss att bestämma. Äro vi blott på vår vakt och fullgöra våra skyldigheter, så kunna vi lugnt låta händelserna utveckla sig. Men återtog någon af statsrådet, det var ej blott konungarna som voro på Skodsborg, utan äfven excellensen Hall, samt hvad mera är både grefve H. Hamilton och den sedermera tillkallade excellensen Manderström. Voro både Manderström och Hamilton närvarande vid uppgörandet af utkastet till fördraget, frågade Gripenstedt, tilläggande att detta var en mycket ledsam historia. Men, återtog han, icke

få vi derföre fälla modet. Har excellensen Manderström meddelat herrarne hvad som vid Skodsborg och sedermera tilldragit sig? — Hvad innehåller fördraget? — Härpå svarades: detta känna vi visserligen icke fullständigt. Men detta måste Manderström meddela oss, återtog Gripenstedt. Jag skall tillfråga honom derom. Det är vår rättighet att i frågor, hvarpå fäderneslandets väl och ve beror, få veta hvad som föregår. Omkring en timma derefter inkom excellensen i »Beredningen». Efter den vanliga helsningen yttrade Gripenstedt: Här lärer vara allvarliga saker å färde — icke mindre än fråga om krig eller fred, eller ett dertill möjligen ledande förbund med Danmark. Jag är öfvertygad om att Eders Excellens är lika angelägen som vi att meddela oss denna vigtiga frågas ställning, och ifall det vore lägligt, kunde ju detta ske i morgon; hvilket också excellensen Manderström med välvilja utlofvade. Gripenstedt yttrade då: att i frågor af denna vigt, hvaraf resultatet lätt kan blifva krig eller fred, är det icke allenast vår grundlagsenliga rättighet att noggrannt känna förhållandena, utan äfven vår skyldighet att deröfver i föreskrifven ordning yttra oss. Jag skulle derföre tro att ett samtal med Kongl. Maj:t i ämnet borde utverkas, och att deras excellenser Statsministrarne såsom Statsrådets främsta ledamöter borde härtill söka vinna Konungens bifall. För sådant ändamål begåfvo sig också deras excellenser De Geer och Manderström, hvilka gillade förslaget, upp till Kongl. Maj:t, hvilken medgaf att ett sammanträde skulle ega rum, och bestämde att excellenserna De Geer och Manderström, samt norska statsministern Sibbern, samt grefve H. Hamilton såsom varande svensk och norsk minister i Köpenhamn skulle dervid närvara. Äfvenledes bestämde Hans Maj:t att dessa herrar skulle samlas till middag vid Ulriksdal, der ämnet sedermera kunde afhandlas.

Ja! inföll Gripenstedt, vändande sig enskildt till excellensen De Geer, — Nu min kära De Geer, sade han, betänk ögonblickets vigt och var på din vakt, allt beror nu på dig, och på din bestämdhet samt oböjlighet. Kom ihog att du blir en emot tre. Konungen veta vi hvad han vill, Manderström samt Hamilton äro bundna af sina föregående yttranden, äfvensom icke heller något serdeles stöd lärer vara att påräkna af excellensen Sibbern.

Härpå genmälte De Geer, att han ganska väl insåg detta sitt ansvar, men fann det mycket tungt att ensam bära detsamma, samt frågade om icke Gripenstedt skulle vilja vara när-

varande vid sammankomsten. Gripenstedt svarade härpå, att han väl vore både villig och skyldig att medfölja och deltaga i denna konferens, men att detta helt och hållet berodde på Kongl. Maj:t, utom hvars önskan och vilja ett sådant deltagande ej kunde ega rum, och att således om De Geer ansåg Gripenstedts närvaro lämplig, så finge han hos Kongl. Maj:t utverka en dylik tillsägelse. — Denna tanke upptog De Geer med liflighet och sade, att han genast skulle återgå till Slottet för att utverka en dylik begäran af Konungen, hvilket också omedelbarligen skedde.

Såsom äldsta statsrådet medgaf Konungen, att Gripenstedt äfvenledes skulle medfölja till Ulriksdal, hvilket också skedde.

Efter middagen tilldrog sig följande märkliga samtal, hvilket räckte till efter kl. 10 på aftonen.

De omnämnda herrarna följde Konungen in i hans inre rum, hvarest Hans Maj:t öppnade diskussionen genom att i korthet framställa frågans ställning, hvarvid han förklarade att han redan hade gifvit den Danska Konungen sitt löfte, och att han ämnade hålla det.

»I så fall, inföll Gripenstedt, måste jag tillkännagifva att, om Eders Maj:t vidblifver sitt beslut, så kan jag icke bibehålla min plats såsom Kongl. Maj:ts rådgifvare; ty för att fullfölja den politik, hvilken Kongl. Maj:t tillkännagifvit som den rätta och hvilken bör följas, fordras en helt annan hug och helt andra moraliska krafter än dem som jag besitter, då jag långt ifrån att dela Kongl. Maj:ts åsigter i denna fråga tvertom hyser de alvarligaste farhågor för följderna deraf inför vårt land och vår framtid.

»Vid beklädandet af en rådgifvareplats vid ett sådant tillfälle fordras mod och tillförsigt till riktigheten af de åsigter och till de beslut som fattas, men icke en tveksam farhåga sådan som den hvilken utgör den herskande känslan hos mig, ifall detta beslut skulle gå i verkställighet.

»För öfrigt tillåter jag mig fråga: Hvad säga våra allierade, vestmakterna, om en sådan alliance? — ty utan att vara diplomat eller göra ringaste anspråk på en dylik egenskap tager jag för gifvet att dessa makter, som deltagit i de föregående besluten, äfven måste få kännedom om de åtgärder, som af oss äro i fråga att nu afslutas».

Här inföll grefve Hamilton med ett fint nästan omärkligt leende: Att friherre Gripenstedt nu såsom vanligt utan tvifvel

yttrat sig med obestridlig klarhet och talent, och möjligen också hade principielt rätt, derest frågan vore helt och hållet fri; men att då frågan nu hade kommit i en helt annan ställning genom det som föregått och hvarom vi nyss fått kännedom, så vore derigenom också förhållandet annorlunda.[1]

Hans Maj:t yttrade då, att hans politik alltid skulle blifva att följa det rätta, och derföre måste han handla så, som han nu gjorde. Derpå svarade Gripenstedt: att i moraliska frågor Eders Maj:ts åsigter aldrig kunde bestridas, men hvad politik anginge, måste dock Gripenstedt fästa Kongl. Maj:ts uppmärksamhet på ett moment som vore af största vigt, neml. möjligheten att utföra de beslut, som man fattar, ty äfven om beslutet i och för sig sjelf vore fullkomligt riktigt, måste dock för att politiken skall vara sund, det finnas medel att utföra densamma.

Härpå svarade Hans Maj:t med något höjd röst: Hvad menar Du med detta yttrande? — Gripenstedt tillkännagaf då likaledes med något höjd stämma: »Jo! Eders Maj:t, jag menar just exempel ur vår egen historia.

»Jag menar först och främst den hjeltekonung, som visserligen hade rätten på sin sida, men som icke tillräckligt beräknade sitt rikes tillgångar, utan dref denna rätt till en så oförsonlig höjd, att icke blott han nedsatte vårt land från den höga ställning det förut innehaft bland nationerna, utan han föll sjelf dervid såsom ett blodigt offer, hvartill kom, att omkring en tredjedel af fosterlandet lösrycktes från detsamma. Jag menar dessutom, Eders Maj:t, en annan Konung ännu olyckligare både till sina handlingar och sitt slut.

»Äfven han kan sägas hafva haft rätten på sin sida, men genom oförnuftet af sina handlingar, eller genom att liksom försöka köra hufvudet genom väggen och utföra det omöjliga blef slutet, att han icke allenast krossade sin panna och förspillde sin krona, utan ock att fäderneslandet ännu en gång förlorade mer än tredjedelen af sitt område».

Konungen svarade härpå betydligt lugnad, att dylika händelser väl icke vid detta tillfälle skulle komma att ega rum, efter hvad han hoppades. — »Äfven jag hoppas detsamma af upp-

[1] Muntligen sade mig Gripenstedt, att Hamilton i sitt temligen långa anförande ibland annat yttrade: »Nu har dock Hans Maj:t gifvit sitt löfte, och det kan icke ändras och svenska folket skall icke tveka att nu likasom tillförene följa sin Konung m. m.» *Ant. af Adlersparre.*

riktigaste hjerta, derom kan Eders Maj:t vara fullt öfvertygad; men för att komma till någon slutsats af denna för Eders Maj:t tröttande öfverläggning, torde ett beslut böra fattas, hvilket jag för min del anser böra innehålla: att då vestmakterna eller våra närmaste allierade enligt hvad jag hört icke blifvit underrättade om våra närvarande politiska åtgärder, Eders Maj:t behagade så skyndsamt som möjligt låta dessa åtgärder komma till nämnde makters kännedom.»

Detta förslag, hvaruti Statsrådets öfriga ledamöter instämde, vann Kongl. Maj:ts bifall, hvarefter Konungen upplöste sammanträdet.

Till följd af det sålunda fattade beslutet, och innan någon vidare åtgärd vidtogs i alliancefrågan, blefvo vestmakterna tillskrifna i ämnet, och efter den tid, som erfordrades, ingingo också deras svaromål.

I dessa svar framlyser ögonskenligen Englands obenägenhet att blanda sig i frågan, äfvensom dess åsigt att Danmark ej skulle hafva handlat fullkomligt rätt i alla sina åtgärder.

Frankrike deremot yttrade sig visserligen berömmande öfver vår bestämdhet, men uppmanade likväl till varsamhet och tillkännagaf afgjordt att Frankrike sjelf af omständigheterna vore förhindradt att deltaga i de mellan oss och Danmark ifrågasatta fördragen, samt att från Frankrikes sida icke något materielt understöd finge för närvarande i denna sak påräknas.

Emellertid påyrkade den danska ministèren alltjemt med stigande ifver, att alliancen måtte så fort som möjligt afslutas, och uppgaf ministèren dess eget förhållande till danska riksdagen såsom grund till denna önskan.

En sådan afslutning blef emellertid af de skäl, som nu blifvit antydda, jemte flera andra, som utgingo från svenska statsrådet alltjemt uppskjuten, och vid slutet af september månad uppdagades också denna den danska ministèrens brådska genom framläggandet till danska riksdagen af den så kallade November-författningen. Danska regeringens genomdrifvande af denna författning, äfvensom konung Fredrik d. VII:s kort förut inträffade död hade emellertid förändrat hela den politiska ställningen.

De omständigheter, som tillhöra dessa händelser, äro emellertid förut utvecklade i en tidningsartikel, som intogs i svenska Post- och Inrikes Tidningen d. 22 december 1863[1], skrifven af Gripenstedt och hvilken här bifogas för att närmare redovisa för de inträffade tilldragelserna i dessa hänseenden.

* * *

Ofvanstående berättelse, uppsatt enligt gjorda anteckningar, angående tilldragelserna rörande den s. k. Danska frågan 1863 erkännes af mig såsom fullkomligt öfverensstämmande med sanna förhållandet.[2]

J. A. Gripenstedt.

---

[1] Artikeln infördes först i Stockholms Dagblad, men samma dag upptogs den i Post- och Inrikes Tidningar i dess nummer 297 (B). — De Geer skref äfven en artikel, som i Posttidningen infördes den 18:de samma månad.

Ant. af Adlersparre.

Artikeln, såsom redan tryckt, införes ej här. *Red.*

[2] NB. Under loppet af 1874 sammanskrefs denna berättelse af friherrinnan Gripenstedt dels efter Gripenstedts anteckningar och dels efter hans diktamen. Innehållet hade han dessutom för mig *flera gånger* berättat. Ehuru sjuklig hade han alltid sitt minne och sina själskrafter friska. *Ant. af Adlersparre.*

Sedan inledningen till denna friherre Gripenstedts pro memoria redan blifvit nedskrifven och uppsatt, har första delen af frih. L. De Geers *Minnen* utkommit. Där behandlas äfven den s. k. danska frågan, och sid. 250, 251 meddelas en redogörelse för konferensen på Ulriksdal, hvilken kompletterar frih. Gripenstedts framställning, som hufvudsakligen dröjer vid den roll han själf vid ifrågavarande tillfälle spelat.

Anm. af Red.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Två urkunder till Vadstena krigsmanshus' historia.

Ibland andra Vadstena krigsmanshus' handlingar, som i K. Arméförvaltningen förvaras, är äfven en bok, som varit afsedd och till någon del äfven nyttjad att däri införa de löften om gåfvor till krigsmanshuset, hvilka vid dettas första stiftelse förväntades från rikets innevånare. Vidare finnes ock Kristinas originala donationsbref af den 12 nov. 1646, hvarigenom Gustaf Adolfs löfte om anslag af hemmansräntor till krigsmanshusets underhåll fick sin fullbordan. Det är dessa båda aktstycken, hvilka här skola återgifvas, hvarförinnan dock lämpligen torde böra lämnas några kortfattade uppgifter om Vadstena krigsmanshus.[1]

Det lärer väl vara allmänt bekant att Gustaf II Adolf redan tidigt fattade beslut om bildande af en invalidinrättning eller ett »krigsmanshus» för »sargade, förlamade och vanföre» krigsmän. Härtill anslogs Vadstena kloster samt utfästes en donation af 2,000 dalers kronoränta. Hurusom konungen tänkte sig, att till detta fromma verk borde med frivilliga gåfvor efter råd och lägenhet bidraga »alle Sveriges innebyggare, adel och oadel, som af Gud med världens gods begåfvade» vore framgår af det nedanstående. — Förmågan svarade, här som i så mycket annat, icke mot viljan. De 2,000 dalernas kronoräntor blefvo ej anvisade, då de väl behöfdes för kronans mera tryckande behof, och att insamlingen af de frivilliga bidragen icke utfallit efter de ursprungliga förhoppningarne, torde gåfvobokens innehåll här nedan utvisa. Först genom Kristinas förenämnda bref den 12 nov. 1646, blefvo hemman i Småland, Öster-

[1] Källor: af Tibell, Sammandrag af författningar rör. Förvaltningen af Krigsväsendet till lands Sthlm 1822, ss. 679 f. f. — Branting, Handbok inneh. uppgift å de flesta från äldre tider intill och med år 1825 utkomna författningar o. s. v., Sthlm och Örebro 1827—1831, artiklarne Krigsmanshus, Krigsmanshushemman, Krigsmanshusmedel. — Modée och de officiela författningssamlingarne. Krigskollegii, nu Arméförvaltningens arkiv. — Riksdagstrycket.

götland och Finland med tillsammans 2,000 dalers ränta verkligen under adelig frälsefrihet till krigsmanshuset donerade. Inkomsterne voro emellertid för ringa, och det blef på detta som på andra områden Karl XI, hvilken fick lägga den fastare ekonomiska grundvalen. Genom hans bref den 23 juni 1683 om indelning till krigsmanshuset af hemmansräntor i Skaraborgs och Elfsborgs län, men i synnerhet genom förordningen om krigsmanshusets inkomster den 31 dec. 1689 bereddes krigsmanshuset en efter den tidens förhållanden skäligen god ekonomisk ställning, hvartill jämväl den enskilda välgörenheten, äfven efter afslutande af den här omhandlade gåfvoboken, bidragit genom skänker af ett och annat hemman, däribland räntorna af några hemman i Halland, hvilka blifvit krigsmanshuset skänkta af Fältmarskalken Helmfelts enka.[1]

Under den tid krigsmanshuset uppehölls i Vadstena, tilldelades de där intagne s. k. gratialister med familjer naturaunderhåll, enligt fastställd stat, i husrum, varor och persedlar, och var en särskild ordningsstadga och straffordning utfärdad den 29 november 1679, hvilken, såsom orden lyda, förnyades och förbättrades genom reglementet af den 20 mars 1739. Hos invaliden fick inom krigsmanshuset vistas hans hustru och barn, de senare dock ej längre än till 13 års ålder, så framt föräldrarne ej vore så gamle och vanföre, att de nödvändigt behöfde någon dotter till skötsel, då denna äfven längre fick kvarstanna. Hustru njöt nådår efter mannen.

Sedan först genom K. brefvet den 20 febr. 1770 blifvit, i enlighet med sekreta utskottets anhållan, föreskrifvet, att ingen afskedad krigsman dädanefter skulle få bref på underhåll in natura, blef krigsmanshuset i Vadstena alldeles indraget genom K. bref den 23 juli 1783. Af dess årsinkomster och uppsamlade kapital hade tre femtedelar blifvit anslagna till den år 1757 upprättade arméens pensionskassa, som åtog sig pensioneringen af arméens officerare och underofficerare med dessas vederlikar, under det att återstoden, Vadstena krigsmanshuskassa, skulle fortfarande besörja (och ännu besörjer) pensioneringen af manskapet, dock uteslutande med kontanta gratial, på sätt äfven tidigare subsidiärt förekommit. Sedan denna sistnämnda kassa efter Finlands förlust gått i saknad af en ej obetydlig del af sina årsinkomster, blefvo åt densamma genom konungs och riksdags beslut, jämlikt K. kung. den 23 januari 1811, anslagna en del nya skattetillgångar, hvilka emellertid, såväl som större delen af de äldre

[1] En egendomlig yttring af enskild välvija mot krigmanshuset må här anföras. Öfverstelöjtnanten Fredrik Trolle, som på 1760-talet testamenterade såsom fideikommisser åt sin sonson och sina tre döttrar de nu i besittning af familjerna Trolle, Bonde och Wachtmeister befintliga egendomarne Trollenäs och Fulltofta, Trolleberg med St. Peders Kloster nu utbytta mot Trolle Ljungby, samt Trolleholm, och åt den ena af döttrarne ett fideikommisskapital å 120,000 dlr smt, hvilket nu torde representeras af den Trolle-Löwenska fideikommissegendomen Trollesund, stadgade att efter utgången af alla hans 4 ättegrenar sagda fideikommisser skulle tillfalla Vadstena krigsmanshus. Utsikterna för krigsmanshuskassan att få njuta godt af denna donation äro — man kan väl säga lyckligtvis — mycket små.

inkomsterna, däribland de donerade hemmansräntorna, blifvit enligt K. M:ts med riksdagarne åren 1850—51, 1853—54 och 1875 fattade beslut utbytta mot kontant statsanslag å riksstatens 9. hufvudtitel.

Gåfvoboken utgöres af en volym i liten kvart, bunden i pergament. Bandets höjd är 18,9 centim., bredden 15,6 centim. Det har varit för tillknytning försedt med två par blåa sidenband, af hvilka numera finnas kvar blott spår vid själfva bandfästena. Bandets yttersidor äro prydda af en pressad dubbelrand utmed kanterna, pressade mindre ornament i alla hörnen och ett större sådant i midten. Å bandets framsida finnes med bläck antecknadt N:o 19, men till hvilken samling denna siffra hänvisar, kan ej af mig uppgifvas. Boken har ursprungligen innehållit 58 numrerade blad, men af dessa är nummer 4 numera bortrifvet. Bladens sidor äro alla inramade medels upplinierade bläckstreck, hvilka lämna större delen af sidans midt fri, att begagnas till därför afsedd skrift.

Kristinas donationsbref är synnerligen prydligt nedskrifvet på ett stort pergamentblad, hvars bredd är 59,7 centim., längden 44 centim., af hvilka senare dock 4,5 centim. af nedre kanten äro uppvikna och det sålunda där dubbla pergamentet är genomdraget med det blågula silkessnöre, hvari sigillet af rödt vax i en svarfvad masurdosa är fästadt. Sigillets såväl som dosans form är rund med en diameter för själfva sigillaftrycket af 5 centim., för yttersidan af dosans botten 7,9 centim. Locket saknas. — Skriften, som utgöres af 41 rader, är vacker och tydlig; i vecken och kanterna dock något afnött, hvilket vållat olägenhet vid läsningen; likväl ej större än att den med litet tålamod och ihärdighet kan öfvervinnas. — Kristinas namnteckning har sin plats längst bort i vänstra hörnet. I det högra läses namnet på kontrasignenten: Nills Tungell.

Af anteckningarne i gåfvoboken äro Axel Oxenstiernas, Nils Stiernschiölds och Henrik Flemmings egenhändiga, Johan Casimirs af honom själf underskrifven, enkedrottningens helt och hållet af främmande hand. Endast den — i öfrigt synnerligen fula — handstil, hvarmed pfaltzgrefvens gåfvolöfte är infördt, har erbjudit någon svårighet.[1]

Nu följer afskriften af *gåfvoboken*, hvarvid de siffror, under hvilka texten är inordnad, beteckna bokens ofvan omtalade folionummer.

---

[1] För vänskapsfullt lämnad hjälp vid läsningen och värderika anvisningar i öfrigt har jag att tacka Herr Bibliotekarien H. Wieselgren.

1.

En book,

i hvilken förtecknas then hielp, som H. K. M. Konung Göstaff Adolph, vår nådigeste Konung och Herre, teslikest H. G. N. Fäldtherren, och alla befalningzmän uthi krijget i högre och nidre Ståndh, item Rijksens Herrar, Ridderskap och inbyggiare aff Christeligit gott betänckiande mildeligen skänckia til the krigsmäns uppehälle, som för fäderneslandzens välfärd, illa förlammade äre, och theras brödh haffua skola i Wastena Closter.

Begynd uthi lägret för Mithou 30 iul: 1622.

2 och 3.

Gudz frid och nåde vare med allom, som thetta läsande varda.

Althenstund, god Christen läsare, krigsmän draga i häär, emoot våra och Rijksens fiender och oftta varda så för landzens välfärd och gemene bädsta förlammade, at the hvarken kunna vidare tiäna, heller ock med sina händer sitt brödh förvärffua;

Therföre, att the icke hädan ååt, måtte tiggia i landet, eij heller döö i hunger, krigsståndet til en skam: Så vill then Stormechtigste högborne Förste, Konung Göstaff Adolph, vår aller nådigeste Konung och herre, af Christeligit gott betänckiande thet förekomma och Vadstena Closter för Sådana personer tilreda låta. Haffuer altså icke allenast sielff aff kongelig mildheet ther til skenckt och giffuit en ansenlig årlig ränta; Uthan vill ock, att alla Sveriges inbyggiare Adel och Oadel, som aff Gudi med världennes godz begåffuade äre, göra thet samma: hälst mädan theras egna barn och Slechtingar, som i kriget brukas, kunna niuta thet sielffua, i sinom tijd, til goda. Förthenskul begärar man tienstvilligen och ganska flitigen aff allom som thenna book händer förekomma, ehvad Stånd eller värde the äre uthi, at the thenna saken välbetänckia och alt så effter H. K. Ma:ttz rätmätiga betänckiande och nådiga vilja här inskriffua vela, hvad theras förmögenhet aff Christelig mildheet kan tillåta, på thet thetta loffliga och högnödiga verket må komma til en önskelig uthgång och ända, och Rijket med Gudz församling här efter må bliffua med förlammade krigsmäns ijdkeliga betlerij förskonad och obesvärad. Item at monge,[1] som nu draga sig undan, må genom sådant frijbröd til döderdag upveckias, godvilligen tiena theras fädernesland.

Meer vill man intet här omtala, effter allom kunnigt är, huru thetta förehaffuande högeligen är aff nöden.

Gud alzmechtig för sin stora barmhertigheet i Christo giffue allom och hvarochen i synderheet, som thetta befordra, stärckia och

[1] Här börjar fol. 3.

fremja, myckin lycka och välsignelse i andeliga och lekammeliga måtta. Datum uthi lägret för Mithou then 30 jul: An: 1622.

Allom Gudfruchtigom
Tienstvillige
Capitulares och Presterskapet i feldten.
J. X.[1]

Folio 4 är, såsom ofvan angifvits, utrifven.

5.

Wår allernådigste Drotningh Christina medh Gudz nådhe Sveriges, Göthes, Wändes, Finnars, Carelers, Lappars i Norlanden, The Caijaners och Esthers i Lifland Drotningh så och båhren härtiginna til Slessvich holsten Enkia hafuer nådigst förährat til förlamadhe krigsmäns uppehälle Ettusendh Daler svänske Päningar.

Datum Nyköping then 31 Martij åhr 1623.

CHRISTINA R. S.

6.

Der durchleutig Hochgeborne Fürst unndt Herr, Herr Johann Casimir Pfalzgraff beij Rhein, in Baijern, zur Gülch, Cleue unndt Berg Hertzog, Graff zur Veldenz Sponheim, der Marck unndt Rauenspurg, Herr zu Rauenstein. Unser gnediger Fürst unndt Herr hatt zur Underhaltung der beschädigten Soldaten in Watsteins Closter fünff hundert thaler Schwedisch ahn haubtsthuhl zu verehrn gnedig bevilliget, Signatum im Lager beij Voss[2] den 6:n Junij ad. 1623.

JOHANN CASIMJR Pfaltzgraff m. p.

På de följande bladen 7—16 är ofvan hvarje sida tecknadt namnet å den person (Riksråd). för hvars förväntade bidrag sidan är afsedd. Öfverskrifterna äro dessa: å fol. 7: »Rijkzens Rådh, Greffue Magnus Rijkzens drotzn» samt å andra sidan: »Greffue Abraham.»[3] Vidare å fol. 8: Greffue Jacob de la Gardie Rijksens Marsk samt Herr Carl Carson[4] Rijkzens Ammiral.» Å fol. 9: »Herr Axel Oxenstierna Rijksens Cantzeler» samt »Herr Nils Bielke.» Å fol. 10: »H. Boo Ribbing»

---

[1] Jesus Kristus? Monogrammet är helt öfverritadt af sammanhängande streck. Författaren till detta upprop är möjligen Gustaf Adolfs fältpredikant Martin Laurent Aschaneus.

[2] Då på våren år 1623 ett rykte uppkom, att polackarne tillämnade en landstigning i Sverige från Danzig, uppdrog Gustaf Adolf åt sin svåger och rikskanslern att omkring Södertelje samla folk, att hindra ett sådant försök. Ett läger sammandrogs då i Järna socken och mellan Mörkön och fasta landet slogos bryggor och uppkastades skansar. Hallenberg, Svea Rikes Historia, V, 54.

På fastlandet norr om Mörkön, ett par kilometer från Skanssundet, finnes en lägenhet *Fosängen*. Häri torde lägrets namn återfinnas.

[3] Bröderna Brahe.

[4] Skall vara Carlson (Gyllenhjelm).

och »H. Göstaff Stenbock». Å fol. 11: »H Erland Biörson»[1] och »H. Philip Scheding.» Å fol. 12: »H. Gabriel Benchtson Oxenstierna» och »H. Claas Horn.» Å fol. 13: »H. Nils Stiernskiöld» och »H Johan Skytte.» Å fol 14: »H. Gabriel Göstaffson Oxenstierna» och »H. Lindorm Ribbing.» Å fol. 15: »H. Svante Baneer» och å andra sidan: »K. M. Kammarrådh» utan namns vidfogande. Bland alla desse hafva bidrag tecknats endast af Axel Oxenstierna och Stiernschiöld. Således å första sidan af fol.

9.

Till detta Hospitaleds förfordring vill jag först hielpa 500 daler. Jag säger fem hundrade daler.

AXELL OXENSTERN.

Å första sidan af fol.

13.

Till denna hospitalss befordrande, gifuer jagh ett hundradhe femttie daler:

NILS STIERNSCHIÖLD m. p.

Med fol. 15 upphöra sidornas öfverskrifter, men längre fram i boken finnes dock ännu en gåfva antecknad, nämligen å fol.

19.

Till detta krigess manss Husses befordringh giffuer iach femhundrade daller Koppar Myndt, gällir 500 dlr. min Pägtir Lass Jonsson på Mäm i Östergöttlandt skall medt första till Wattstena leffrire. Cito Stockholm den 20 Maij 1641:

HENRICH FLEMMING m. p.

Kristinas donationsbref har följande lydelse:

Vi CHRISTINA, medh Guds nådhe, Sveriges, Göthes och Wendes uthkårade Drottning och Arffurstinna, Storfurstinna till Finland, Hertighinna uthi Estland och Carelen, Fröken öfver Ingermanland; Göre vitterligit, att efftersom Vår högstährade sahlige Käre Her Fadher, glorvürdigst i åminnelse, hafver af ett välbetänkt rådh och Christelig misskunsamhet emot alle sargade, förlammade och vahnföre Krigsmän och till deres nödtorftige lifsuppehälle låtit uprätta uthi Vadsten Stadh ett Hospital eller Krigsmanshus, hvarest sådane af Riksens Fiender förlammade och af ålder vahnföre Krigsmän skulle till döde dagh hafva dheres våhning och lifsnähring, och der till förordnadt, skänkt och gifvit Tutusende svenske daler, uthi hemmansränta; hvilken Donation och välbetänkte förordning, såsom den för dhe mächtige svåre Krigh, så och margahanda andra Riket påhängiande olägen-

[1] Skall vara Biörnson (Bååt).

heter skull inthet hafver kunnat till Datum in effectu prästeras: Altså hafve Vi nu, dragandes icke mindre åhåga, försårg och bekymber der öfver, huruledes berörde förlammade Krigsmän, som sigh emot Våre och Riksens Fiender manligen förhållit och derigenom sin krops hälsa och sundhet efftersatt, måge niuta mehr högstbem:te Vår sahlige Käre Herr Fadhers nådige donation och förordning, sigh till uppehälle, till godho, velat den nu stadfästa och bekräffta, så ock i sielfve värket prästera, och fördenskull af gunst och nådhe skänkt och gifvit, effter som Vi här medh i krafft af detta Vårt öpna bref skänckie och gifve till och under ofvanbem:te Vastena Krigsmanshus så månge Våre och Cronones godz och gårdar, som föreskrifne Tutusend daler i åhrlig viss och oviss ränta indraga kunna, belägne i effterskrefne Landzorter, nembl:n uthi *Smålandh*, *Cronebärgs Lähn*, *Kunga Härad* och *Liudar Sokn*, som är; Tiugasiö Skattehemman ett, Lässhult Skattehemman ett, Bondeskogh Skattehemman ett, Hästebäck Skattehemman ett, Sibbemåhla Skattehemman ett, Nickalycka Skattehemman ett, Kråkesiö Skattehemman ett, Ericksmåhla Skattehemman ett, Backa Skattehemman ett, Ahlebäcksåhs Skattehemman ett, Måsshult Skattehemman ett, Kyhlle Skattehemman ett, Påfvelsmåhla Skattehemman ett halft, Kråkesiömåhla Skattehemman ett tridiedels, Gåssemåhla en Uthjord, Flädingsnäs Skattehemman ett halft, Flädingsmåhle Skattehemman ett fierdedels; i *Långasiö Sokn*, Ingemundeboda Skattehemman ett, ibidem Skattehemman ett, Huganäs Skattehemman ett, Hareboda Skattehemman ett, Brännemåhla Skattehemman ett, Pällemåhla Skattehemman ett, Prämboda Skattehemman ett, Lida Skattehemman ett, ibidem Skattehemman ett, Strångsmåhla Skattehemman ett, Bogasiö Skattehemman ett, Bredalycka Skattehemman ett; uthi *Vissefierda Sokn*, Stångsmåhla Cronehemman ett halft, Luföhn Cronehemman ett fierdedels, Nils i Hofgården af en Qvarn Sex öre; uthi *Ellmeboda Sokn*, Lindorm i Skräddaremåhla Skattehemman ett, Anders i Trälleboda Skattehemman ett, Måns Nilsson i Fagersiö Skattehemma et, Qvisingsboda Skattehemman ett, Skarmansmåhle Skattehemman ett, Askefälle Skattehemman ett, Källeboda Skattehemman ett, ibidem Skattehemman ett, Peder i Askefälle af ett åhlefiske ett öre, Jöns i Askaremåhla Cronehemman et, Carl i Brännemåhla Cronehemman ett, Jon i Ellmeboda Cronehemman ett, Lekaremåhla Cronehemman ett; *Sandsiö Sokn* Hollmehult Skattehemman ett, Bungemåhla Skattehemman ett, Genissmåhla Skattehemman ett, Högeboda Skattehemman ett, Gubbsmåhla Skattehemman ett halft, Högabomåhla Skattehemman ett fierdedels, Tattamåhla Cronehemman ett, Idemåhla Cronehemman ett, Kampingemåhla Cronehemman ett, Veramåhla Cronehemman ett, Ån Veramåhla Cronehemman ett, Nygård Cronehemman ett, Hämingsmåhla Cronehemman ett, Lilleblåten Cronehemman ett halft, Siögamåhle Cronehemman ett halft, Grönevik Cronehemman ett halft, Danmarskulle Cronehemman ett halft, Kampingemåhla Cronehemman ett halft, Arrissbomåhla Cronehemman ett fierdedels, Idemåhletorp Cronehemman ett fierdedels, Nygårdztorp Cronehemman ett fierdedels, Hällatorp Cronehemman ett ottondedels, Olof i Henseråhs af en Uthjord

tiugo Sex öre, Matz i Hämmingsmåhla af en Qvarn tiugo Sex öre; *Tingsåhs Sokn*, Kyllehult Skattehemman ett, Kropebo Skattehemman ett, ibidem Skattehemman ett, Tingsmåhla Skattehemman ett, Ulffrydh Skattehemman ett, ibidem Skattehemman ett, Skyttemåhla Skattehemman ett, Kiällehultemåhla Skattehemman ett halft, Biörnalycka Skattehemman ett halft, Bredevik Skattehemman ett halft, Greflingerydh Skattehemman ett fierdedels, Ulfsrydh en Uthjord, Ulfsrydh en Qvarn, Kropemåhlen Cronehemman ett, Elssamåhlen Cronehemman ett, Flösemåhle Cronehemman ett halft, Elssamåhle Cronehemman ett halft, Murslätt Cronehemman ett halft, Diuramåhle Cronehemman ett halft, Skåttamåhle Cronehemman ett halft, Elsseråhs Cronehemman ett halft, Spåremåhlen Cronehemman ett halft, Ulfsrydh Cronehemman ett halft; *Linderyds Sokn*, Rueboda Skattehemman ett halft, Tarfvestehult Skattehemman ett halft, Bastanäsmåhle Skattehemman ett fierdedels, Flisselycka Cronehemman ett halft. Hofladugården i *Östergötland*. Än uthi *Finland Hållåla Sokn*, Järfvempä, Sigfrid Jacobsson en öres skatt, Jöran Matzson en öre skatt, Jöran Eskillsson en öre skatt, Bengt Jöransson en öre skatt; Lachtis, Peder Erichsson, en öre skatt, Mårten Sigfridsson en öre tolf pgr skatt, Grels Jöransson en öre skatt, Mårten Jakobsson två öre skatt, Joseph Hindersson två öre tolf pgr skatt, Matz Cnutsson en öre skatt, Tommas Cnutsson två öre skatt, Jacob Erichsson En öre skatt, Markus Jacobsson två öre skatt, Jacob Tommesson en öre skatt, Anders Hindersson en öre skatt, Erich Matzson två öre skatt, Simon Eskilsson två öre skatt, Knut Bertelsson en öre tolf pgr skatt, Grels Jöransson en öre skatt, Tommas Tommesson en öre skatt, Envaldt Jacobsson en öre skatt, Hans Mårtensson en öre skatt; Jälekaranda, Anders Larsson en öre skatt; Härtzala, Erich Matzson, en öre skatt, Knut Hindersson en öre skatt; Rängomäckie Matz Erichsson en öre skatt, Matz Mårtensson en öre skatt, Matz Tommesson en öre skatt; Suonsulcku, Jöran Olofsson en öre skatt, Tyrissma Eskill Hindersson två öre tolf pgr skatt; Uxila Mårten Bertelsson en öre skatt; Sikaniemi Hindrich Andersson två öre skatt; Villianiemi, Clas Calsson en öre skatt, Jacob Sigfridsson en öre skatt; Vesala, Erich Persson två öre skatt; Uurma, Jöran Erichson en öre skatt, Hindrich Erichsson en öre skatt, Berent Matzsson en öre skatt; Leppeniemi, Matz Erichsson en öre tolf pgr skatt, Matz Andersson en öre 12 pgr skatt; Sikakoski, Jöran Sigfridsson en öre skatt; Hapalax, Simon Erichsson två öre skatt; Parinpeldo, Hindrich Matzson tre öre skatt; Crenvesalo, Hindrich Markusson två öre skatt; Vimila, Erich Jacobsson en öre 12 pgr skatt; Hatzina, Matz Sigfridsson fyra öre skatt, än i samma by två öre skatt; dem alle med dess tillydande ägor och lägenheter i hus, jord, åker, Eng, Skog, mark, Fiske och Fiskevatn, Strömmar Qvarn och Qvarneställen, Torp och Torpeställen, och alle andre tillägor i våto och tårro, när by och fierran, inthet undantagandes af alt det som der till ner ligger, af ålder lydt och legat hafver, eller här efter med Lagh och dom tillfalla och vinnas kan, Under bem:te Vastena Krigsmans Hospital att nyttias, brukas och behållas under rätt Adelig

frälsses frihet, till en Evärldelig ägendom. Här Vårt Riks Cammar Rådh, Cammererare, Fogder och Befaldningsmän, sampt alle andre detta vidkommer och för Vår skull vele och skola göra och låta, hafva sigh att efterrätta; icke görandes här emot något hinder, mehn eller förfång i någon måtto, nu eller i tillkommande tidher. Till yttermera visso hafve Vi detta med egen hand underskrifvit och Vårt Secret vitterligen här under sättia låtit. Gifvit i Stockholm den Tolfte dagh uthi Novembris Månad Åhr effter Christi börd, Ettusend Sexhundrade och på det Fyrationde Siette.

Alfred Sjöberg.

Om Vexiös brand 1570.

En af danskarnes sista bedrifter nnder det på dylika illdåd rika nordiska sjuårskriget var uppbrännandet af Vexiö stad. Denna händelse hänföres af en bland krigets senaste tecknare till den 7 mars. Af nedanstående bref från biskopen i Vexiö Nicolaus Canuti, som blifvit Red. meddeladt af fil. kand. T. Anderson, synes framgå, att det skett redan på morgonen den 27 februari.

* * *

Min ganske ödmiuke troplichtige underdånige hulle tro tiäniste eder kong:e M:t altid troligen och ödmiukeligen bevisendes så länge jag lefver.

Aller käre nåd:te herre och konung. Foger jag eders kong:e M:t uthi thet ödmiukeligeste till att vethe, att Sveriges rikes fiender the danske kommo för Croneberg then 26 februari och hade the theres trometere fram och lathe förspöria, om the ville oplate slotthet them till hånde. När the tå forstått hade, att eders kong:e M:tz troplichtige tiänere, som ther inne våre, att the ingelunde sådant ville them oplate, uthan heller våge lif och blod med them, emädan ther var en man igen, når the thet förnummo, att ther var ingen forhopning oppå, gåfvo the sig strax ther ifrå och åth Vexiö, och ther slogo the theres lägher. Strax om morgonen bittida tende the på byn och brende honum slät af, så när som scholestugen oc någre hus blifve beholden i spettalen. Men domkyrkien intoge the och hade ther theres läger inne oc opbrende både stolar, taflor, segerverk och alt thet hon var bepryd innan till med. Sedan kom elden uthi taket och brende så thet slät af, dåg blef hvalfvedt mesta parten beholdet, men tornet och clockorna blefvo och af brende. Således,

aller käre nåd:te herre, är nu thenne sorgelige handel tilgånget. Och äre nu eders kong:e M:tz fattige undersåter både andelige och verldzlige så vanråde, sorgse och bedröfvade, atte aldrig vethe hvart the sig venda skule, för än the någon godt hugsvalelse och förströstning af eders kong:e M:t bekommandes varde. Om eders kong:e M:t ville nåd:te verdes för Gudz skuldt att förtröste thesse fattige män, som nu alt sitt mist hafve, både Albo, Kinnavalz och Konge häred, sampt Vexiö, att domkyrkian måtte komma sig före igen, och staden måtte opbygges, att diechnanar måtte blifva vid scholon, och thet, som nu i thette longvarige och sorgelige krig är för förfallet och plat förderfvedt, måtte igenom Gudz then allzmectigestes försyn och eders kong:e M:tz nådige tilhielp veder retted oc op hulpet blifve; ellies, aller käre nåd:te herre, är thet icke mögeligit, att thet någon tid kan komma sig före igen.

Aller käre nåd:te herre. Effter jach fattig man mitt alt mist och omburit hafver både hus och ägedelar, så att jag plat ingen råd hafver, utan eders kong:e M:t ville verdes för Gudz skuldt att vete mitt bedsta, såsom eders Nådes högmechtighet altid utaf store gunst och nåde giort hafver. Her är boendes en prestman hart vid Vexio vid nampn her Jöns i Ekesås. Om eders konge M:t ville verdes att unna mig honum fri för taxe, gerder oc alla andre utlagor på någon tid, till jagh måtte komma mig något före medt hus och andre nödtorftigheter, våre jag thet uthi thet underdånligeste af eders kong:e M:t begärendes.

Aller käre n. herre, hafver och thenne gode man magister Theodorus mykit beflitedt sig om scholestufven, sedan han blef scholemester, att eders kong:e M:t skule her hafva lärda diechnar, hvilka (med tiden) rikeno nyttige blifva måtte; och hvar borgarene något kunna komma sig före med bygning och andre nödtorftigheter, våre her förhopning på en god schole, ther eders kong:e M:t ville nådigiste verdes att hielpa både scholemestern och diechnanar om the nödtorftigheter, som han eders kong:e M:t uthi thet underdanligeste tilkenne gifvendes varder.

Aller käre nåd:te herre, hafver och eders Nådes fougte i Opvidinge häredt Michell Seffridson igenkallat helften af mitt tillatne underhold, som eders kong:e M:t mig gunsteligen tillathet hade; och hade jag thet mest opburit, effter her hos oss hafver altid mykit krigsfolk varit, som förtäre ville, och hvad ther af var igen, brende fienderne thet slät up. Therföre, aller nad:te herre, beder jag eders Nåde för Gudz skuldt, att eders kong:e M:t ville vete mitt bedste sampt the andre eders kong:e M:tz undersåters både presters, scholemesterens och spetalens.

Aller käre nåd:te herre, med mindre Gud och eders k. M. vill verdes att hielpa och förtröste eders Nådes undersåtere, som nu slät förderfvede äre, thå är them ingen förtröstning i våne, utan moste slät förderfvede blifve.

Aller käre nådige herre. Uthi hvad motto mig mögeligt är att bevisa eders kong:e M. oc Sveriges rike min troplichtige hulle tro tieniste,

som jagh och thes plichtig är, skall jag mig effter min ytterste macht och förmåge beflita om, så länge jach lifver, så sant mig Gud hielpe till evig tid, then jag eders kong:e M:t ödmiukeligen till itt longligit, roligt och lyckosamligit lif och regemente evinnerligen vill befaledt hafve. Dat. Ekesås 10 martij anno 70.

Eders kong:e M:tz troplichtige
undersåte och tiänere. .
Nicolaus Canuti Vexionensis.

Underrättelser.

— Geografen Th. Menke har aflidit den 17 maj 73 år gammal. Han är känd som omarbetare och utgifvare af de Sprunerska historiska kartverken »Atlas antiquus» och »Handatlas für Geschichte des Mittelalters und der neueren Zeit».

— F. d. lektor C. J. Bergman tog sitt inträde i *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* den 2 sistl. augusti med ett föredrag öfver *Danmarks sista affär på Gotland 1676—1679.*

— Den i 1891 års årgång af denna tidskrift s. 367 omnämnda delen af *Svea hofrätts arkiv* har under sommaren öfverflyttats till riksarkivet.

— Det berömda och sedan gammalt mycket anlitade arkivet på *Skokloster* öfverflyttades i början af juli månad till riksarkivet för att därstädes tills vidare såsom depositum förvaras och hållas tillgängligt. Skoklosters nuvarande ägare, öfverstekammarjunkaren grefve Nils Brahe, som om denna anordning med riksarkivarien träffat aftal, har härigenom gjort den historiska forskningen en verklig tjänst. D:r E. Hildebrand företog på uppdrag af vederbörande under ett par dagars tid en inventering af arkivet med ledning af befintliga kataloger. Inpackningen gjordes af gårdens folk under ägarens öfverinseende och i 11 lårar anlände den dyrbara samlingen till Stockholm, där den i ett särskildt, mindre rum i riksarkivet blifvit uppställd. Skoklosters arkiv består, som bekant, hufvudsakligen af Braheska och Wrangelska familjepapper, men innehåller äfven ganska många andra dyrbara handskrifter från olika tider, dels böcker, dels brefsamlingar, och dessutom en vacker samling pergamentsbref. Endast några få nummer af personligt intresse för familjen eller godset stannade kvar på slottet. Vid uppställningen i riksarkivet har samma ordning följts, som på Skokloster varit iakttagen, om än ur arkivsynpunkt åtskilligt kunde ha varit att erinra vid densamma.

Men då den svarade mot de redan för länge sedan uppgjorda katalogerna, hvilka äfven medföljde, ansågs det vara ändamålsenligast att ej däri vidtaga några förändringar.

— I *länsstyrelsens i Uppsala* arkiv har under denna och föregående sommar fortgått ordnande af dess handlingar, hvilka genom flyttningar och olämpliga förvaringsrum under tidernas lopp råkat i stor oreda. Detta gäller naturligen i främsta rummet alla handlingar, som ej blifvit inbundna. Bland dessa har man påträffat mycket af intresse, företrädesvis för landskapets, men äfven i ej ringa mån för hela landets historia sedan k. Gustaf II Adolfs tid. Särskildt bör påpekas, att den del af arkivets innehåll, som är äldre än år 1714, lika mycket berör Stockholms som Uppsala län, då dessa intill denna tid med korta afbrott voro förenade. Äfven för de år på 1600-talet, då Stockholms län hade egen landshöfding, finnas här skrifvelser från och till honom. — Kungl. bref finnas för åren 1624—1627 och i följd från 1634, likväl med några luckor i serien. Registraturen eller koncept-böckerna gå tillbaka till 1637, ehuru med några defekter. För 1625 finnes äfven en koncept-bok. Landsböckerna sträcka sig i oafbruten följd tillbaka till 1656. Skrifvelser från kollegierna och andra ämbetsverk finnas sedan 1630-talet. Om Karl X:s och Karl XI:s reduktioner af abalienerade gods etc. i Uppland och Södertörn förvaras i arkivet ganska mycket. Vidare märkas: riksdags-bevillningar för Uppland sedan 1675, riksdagsrelationer och besvär från Uppland sedan 1660 o. s. v. Handlingar rör. det s. k. indelningsverket finnas i mängd. — Mycket af intresse erbjuda landshöfd. Bengt Skyttes brefböcker 1646—1649, innehållande skrifvelser till honom från landets flesta då framstående män och kvinnor, såsom Axel Oxenstjerna (3 bref), Magnus G. de la Gardie, Knut Posse, Gustaf Rosenhane, Karin och Beata Oxenstjerna, Maria Näf, Adler Salvius, Karl Karlsson Gyllenhjelm, Louis de Geer, Herman Wrangel m. fl. — För Karl XII:s tid böra nämnas: s. k. marschruter med styrkeuppgifter å de respektive regementena, som tågat genom landskapet, rullor öfver adelsfanan och ståndsdragonerna m. m., åren 1684—1718 handlingar angående och rullor öfver Upplands regemente och lifregementet till häst. Särskildt märkas handlingar ang. 1718 års fälttåg samt Upplands försvar och ryssarnes härjningar 1719, uppgifter på ryska, sachsiska och danska fångar i Sverige 1700—1718 o. s. v. Dessutom finnes åtskilligt upplysande den Görtzska förvaltningen, bl. a. bref från honom själf, från von der Nath, Ekleff m. fl. Särskildt omnämnande förtjäna skrifvelser från och till enskilda personer, som nu, för att lättare anträffas, ordnas biografiskt. Däribland märkas bref från och till medlemmar af släkterna Ankarström, Bagge och Banér (däribland Gustaf Karlsson B.), från ärkeb. Erik Benzelius d. ä., kongl. rådet Sten Bjelke, grefve Nils Brahe, Juliana v. Brehmen, Seved Bååt, generalguvernör Erik Dahlberg, från medlemmar af släkterna de Geer och de la Gardie, från Mauritz Duwalt, en mängd egenhändiga bref från Jakob Gyllen-

borg såsom landshöfding öfver Uppland, från lagman C. G. Gyllencreutz, Johan Gyllenstjerna, Nils Gyldenstolpe, från landshöfding Johan Hoghusen (delvis i koncept), från Arvid Horn, Sven Lejonmark, Adam Lewenhaupt, ambassadören Nils Liljeroth, landshöfd. Pehr Ribbing, Otto v. Rosen, Bengt Rosenhane, Olof Rudbeck d. ä. (flera egenhändiga), biskop Petrus Rudbeckius, ärkeb. Spegel, Joh. Gabr. Stenbock, Anna Stjernhöök, ärkeb. Ol. Svebilius, Jesper Svedberg, hofmarskalken Nicodemus Tessin, Axel Wachtmeister, Arvid Wittenbergs arfvingar m. fl. — Ordnandet af arkivets innehåll omfattar ännu egentligen blott tiden före 1719, men fortsättes på hösten i den oeldade lokalen, så långt väderleken medgifver det. (*C. K—g.*)

— *Föreläsningar.* Vid *Uppsala universitet* föreläser under höstterminen prof. Hjärne Gamla tidens historia: öfversikt af det grekiska statssystemets utveckling (propedeutisk kurs, 1 t:a), Historiografiens historia (1 t:a), behandlar i historiska seminariet Sveriges inre och yttre förhållanden före och efter Uppsala möte 1593, samt handleder äfven vid paleografiska öfningar. Prof. Boëthius behandlar Det karolinska enväldet (2 t:r), Stycken af medeltidens allmänna historia: 1) feodalismens historia, 2) korstågstidehvarfvet (propedeutisk kurs) samt leder propedeutiska kursen för de förberedande examina. Docenten Nordwall föreläser svensk författningshistoria efter 1809 (2 t:r), Europeisk författningshistoria efter 1815 (2 t:r) samt behandlar under seminarieöfningar Den svenska rådsinstitutionens utvecklingshistoria. — I *Göteborg* genomgår prof. Carlson en Öfversikt af Europas politiska och kulturella utveckling under medeltiden och reformationstidehvarfvet (3 t:r) samt Grunddragen af svenska samhällsskickets historia (3 t:r), Doc. Kjellén föreläser *Sveriges statskunskap* (4 t:r), *Nutidens statsföreningar* (2 t:r).

— Af *Historiska handlingar* utgifna af k. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia har del 13, n:r 2 utkommit, innehållande *Hugo Grotii bref till svenska konungahuset och andra svenskar* (meddelade af bibliotekarien C. G. Styffe). Delen 14 omfattande *Karl XII:s brefväxling med svenska senaten år 1714* (redigerad af G. Berg) är färdigtryckt och del 12 väntas blifva kompletterad under året med *Olai Magni autobiografiska anteckningar* och andra bidrag till hans historia.

— Af *Meddelanden från svenska riksarkivet* har n:r XVI utkommit. Häftet innehåller utom riksarkivariens årsberättelse för 1891 en af d:r P. Sondén upprättad *Förteckning öfver bref till konung Gustaf II Adolf i riksarkivet.* Förteckningen gäller icke blott den historiska brefsamlingen i egentlig mening utan upptager äfven alla bref af någon vikt i riksarkivets öfriga samlingar. Den bör blifva af intresse både för den svenska och utländska, speciellt den tyska, historieforskningen, hvilken senare, som bekant, f. n. är särskildt riktad på Gustaf Adolfs tidehvarf. Den ansluter sig värdigt till föregående förteckningar af dylikt slag i dessa Meddelanden,

hvilka både inom och utom Sverige rönt ett förtjänt erkännande. För de tyska arkiven t. ex. är man alldeles i saknad af dylika tryckta förteckningar.

— Senaste häfte af *K. Bibliotekets handlingar* (n:r 14) innehåller ett supplement till de förut utgifna förteckningarna *Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter* och *Samtida berättelser om Sveriges krig*.

— Den i förra årgången af Hist. Tidskrift (sid. 278) omnämnda ljustryckpublikationen öfver *Svensk skrift under sex århundraden* har framskridit så långt, att de flesta bladen för medeltiden äro färdigtryckta. Det hela torde komma att omfatta omkring 50 blad.

— Af Aksel Josephsons förut omnämnda bibliografiska publikation *Avhandlingar och program utgivna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890* (jfr s. 77) har andra häftet utkommit, omfattande namnen Dahlbom-Jungner.

— Herr C. Kellberg har under årets lopp i tidningen *Fyris* meddelat en rad smärre historiska undersökningar angående äldre förhållanden i Uppsala och Uppland, hvilka förtjäna att omnämnas, så mycket hellre som sättet för deras publikation gör, att man snart förlorar dem ur siktet och minnet. Man finner här *Tidsbilder från det forna Uppsala och Uppland* (t. ex. »Slottsfogden Engelbrekt Svensson», »Docenten och källarmästaren M. Kewenter», »Strider i Uppsalatrakten 1470», »Notiser om Upplands landtvärn 1808, m. m.); *Från det gamla Uppsala* (Om det forna franciskanerklostrets läge och öden, »Försvarsmurar och torn kring domkyrkan i äldre tider»); *Domkyrkan under äldre tider; Uppsala stads kyrkoherde eller domprost samt v. pastor under äldre tider* m. m.

— *Läroverksprogram.* Redogörelsen för *Sundsvalls* högre allmänna läroverk läsåret 1891—92 åtföljes af en afhandling af rektor G. O. F. Westling under titeln *Förarbetena till den estniska öfversättningen af Nya testamentet 1715. Kyrkohistorisk studie* (41 s. 8:o). Rektor W., som under senare år ägnat sig åt den livländska kyrkohistorien, har här på grund af arkivforskningar så väl i Stockholm som i Reval meddelat en upplysande studie öfver ifrågavarande ämne. Den första estniska öfversättningen af Nya testamentet trycktes först 1715. Det länder den svenska kyrkostyrelsen till heder, att under dess auspicier man tog itu med den första öfversättningen till folkspråket utaf denna del af den heliga skrift, men det är visserligen fast otroligt, huru det kunde dröja mer än ett halft århundrade, innan man kom sig för med tryckningen och huru man till en början *af brist på medel* nödgades uppskjuta densamma. För de förhållanden, som sammanhängde med och inverkade på frågans behandling, få vi hänvisa till den detaljerade utredning, som lämnas i rektor W:s lilla skrift. — I *Skara* läroverks årsprogram har rektor F. Ödberg meddelat några *Anteckningar om riksrådet friherre Hog. Bielkes friherreskap Leckö (1571—1599)* (45 sid. 4:o). Det är en

första frukt af rektor Ö:s fleråriga arkivforskningar och studier öfver nämnda riksråd och dennes tid. I den äfven på kulturhistoriska detaljer rika framställningen af friherreskapets förvaltning har förf. förstått att inlägga en mängd biografiska upplysningar om sin hjälte, en i många hänseenden verkligt intressant och framstående personlighet, så att man, om än i största korthet, kan följa Hog. Bielke från hans födelse och till hans tragiska död. De kulturhistoriska bidragen äro, som sagdt, talrika och af växlande stundom ganska nöjsam art. Se t. ex. sid. 23 notiserna om den tidens lefnadssätt i fråga om mat och dryck. Två *sjuka hofjungfrur* fingo en dag en kanna öl hvar till middags- och aftonmåltid och ett stop till »nattöl», o. s. v.

— *Godshistoria.* Under titeln *Trolleholm* har utkommit en utförlig beskrifning öfver detta stora skånska gods utaf dess nuvarande innehafvare, grefve Carl Trolle-Bonde. Egendomen hade ursprungligen det föga aristokratiska namnet Kattsnave och fick år 1538 att börja med namnet Eriksholm. Det tillhörde den tiden den danske adelsmannen Tage Tott och var af tämligen anspråkslösa dimensioner. Under 1600-talet åter växte det till ett betydande omfång och var i midten af 1700-talet ett af de största godskomplexen i Skåne. Efter att länge hafva tillhört familjen Thott såldes godset 1680 till amiralen Nils Trolles enka, fru Hille Rosencrands. Det var en ättling af henne, öfverstelöjtnanten Fredrik Trolle, som efter hand löste till sig hela godset och i öfrigt genom gifte eller köp förkofrade sin jordegendom. Det var han, som stiftade de tre stora fideikommissen *Trollenäs*, *Trolleberg* (numera utbytt mot Trolle-Ljungby) och *Trolleholm.* Hans dotter Fredrika Vivika Trolle bragte egendomen öfver i Bondeätten, där den sedan förblifvit. Bland de äldre ägarne dröjer förf. särskildt vid Otto Thotts hustru, Sophia Brahe, astronomen Tyge Brahes syster, ryktbar för sina vetenskapliga intressen och sin romantiska kärlekshistoria. Bland de senare ägarne är det, utom fideikommisstiftaren själf, dennes dotter, riksrådinnan Vivika Trolle-Bonde, åt hvilken den största uppmärksamheten ägnas. Förf. redogör därefter för godsets areal och beståndsdelar samt öfversiktligt liksom i detalj för dess odlingshistoria och har därmed skrifvit ett kapitel i det skånska jordbrukets historia i sin helhet. Vidare beskrifves den under hans egen tid restaurerade borgen, numera ett af Skånes ståtligaste slott, och meddelas slutligen en förteckning på gårdsarkivet. Som sin medarbetare nämner förf. särskildt med tacksamhet den gamle för historiska studier varmt intresserade kamrern Nils August Lundgren.

Hr Erik v. Ehrenheim har i ett andra häfte (s. 27—55, tr. för privat utdelning, jfr Hist. Tidskrift 1891, s. 203) fortsatt sin beskrifning öfver familjegodset *Grönsö* i Uppland. Han börjar med en detaljerad mycket intressant beskrifning öfver den gamla medeltidsbyggnaden *Utö*, som ligger midt emot Grönsö slott och hvaraf en afbildning meddelas. Utö hus, som af folksägnen gjorts till ett kloster, är ett af de få privata boningshus, som i Sverige finnas

kvar ifrån medeltiden och det är den obekväma för försvaret närmast afsedda inredningen af ett den senare medeltidens adelshus, som förf. i sin noggranna beskrifning försöker att rekonstruera. Utö var urprungligen ett eget säteri (för ätten Schack), och förf. följer dess historia, tills det förenades med Grönsö. Det följer därefter en beskrifning på Grönsö slott, en del anteckningar öfver gårdens ekonomi i äldre tider och meddelas slutligen ett bref från friherrinnan Beata Sparre, en af Grönsö ägare under reduktionen, till Nikodemus Tessin, skildrande bl. a. slottets förfall under denna period. Uti noter meddelar förf. till sist hänvisningar till källorna och andra upplysande anmärkningar.

— Dr A. Hjelmérus har fortsatt sina meddelanden ur diplomaten Samuel Hjelmérs dagbok (jfr här efteråt recensioner). I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* d. 16 och 23 mars 1892 har han lämnat några meddelanden angående *mordet på Gustaf III* hämtade ur bref eller dagboksanteckningar af Hjelmér. Rikast på detaljer äro de två brefven till hertig Fredrik Frans af Meklenburg-Schwerin, ehuru en del af hvad de innehålla endast torde få betraktas som vilda rykten, t. ex. angående de sammansvurnes afsikt att döda icke blott konungen utan äfven hertig Karl och kronprinsen. — I *Smålandsposten* d. 6 och 8 juli 1892 ha åter införts några notiser om den förtjusning, hvarmed man på vissa håll i hufvudstaden naivt nog hälsade nyheten om *Bonapartes återvändande från Egypten* 1799, särskildt om den ryktbara tillställningen på värdshuset Monbijou, som väckte så stor förargelse hos Gustaf IV Adolf och bl. a. blef en orsak till skådespelaren Du Puys förvisning från Sverige. Separattryck af dessa meddelanden ha ställts till vårt förfogande.

— Man har tillsändt oss ett nytryck af *Provinciale ordinis fratrum minorum vetustissimum*, utgifvet af fr. Conrad Eubel, medlem af orden, d. v. s. en förteckning från 1300-talet öfver de provinser och custodier, på hvilka franciskanerklostren voro fördelade. Handskriften finnes, såsom redan är antydt, förut tryckt, bl. a. hos Wadding, Annales Minorum, men är här fullständigare återgifven, hvarjämte utgifvaren har vid de latinska namnen angifvit de moderna formerna, hvilket utan tvifvel kan vara till nytta. Man återfinner naturligtvis äfven provinsen Dacia (omfattande Sverige, Norge och Danmark). Vid de svenska namnens återgifvande ha vi endast att erinra, att »Sarincopia» ej betecknar Falköping, såsom utgifvaren menar, utan Söderköping.

— I fjärde häftet af »Årböger for Nordisk Oldkyndighed» för 1891 meddelar E. Wadstein en undersökning *Om Olov trätälja och hans binamn*, af hvilken framgår, att man ur vår historia lärer få lof att stryka den bekanta berättelsen om Vermlands första uppodling genom den dit flyktade konungen Olof Ingjaldsson, och detta trots att kanske mer än en af våra läsare stått på hans grafhög uti nämnda landskap. Hela historien beror enligt hr W:s undersökning på en felaktig läsning af motsvarande vers uti ynglingatal, i det att

specielt ett ord, som under betydelsen »trädets varg» är ett attribut i fornnordisk smak till elden, i en något ändrad form och i betydelsen af »trädskäraren» hänförts till Olof. Förf. uppvisar ock, huru man enligt den tidens historiska metod och med den falska texten kunnat konstruera hela berättelsen om Olofs färd till Vermland och vistande därstädes. Den af hr W. rekonstruerade versen skulle åter i öfversättning lyda: »Och vid sjön uppslukade elden Olofs kropp och Fornjotes glödhete son löste rustningen från Sveahöfdingen. Sålunda gick för lång tid sedan ättlingen af berömda [mäns] stam hädan från Uppsala.» Alltså Olof dog och blef bränd i Uppsala: ett faktum sålunda, som skulle blifvit konstateradt, ehuru visserligen af vida mindre innebörd, än de fakta, som skoningslöst blifvit röjda ur vägen.

Men har vår fornhistoria genom hr W:s undersökning i viss mån blifvit fattigare, har den oväntadt nog från ett annat håll, från några danska runstenar från 10:de och 11:te århundradena blifvit riktad. Professor L. A. F. Wimmer har i Köpenhamns universitets *festskrift* med anledning af det danska konungaparets guldbröllop publicerat en afhandling om *Sönderjyllands historiske runemindesmærker*. Sammanställande inskrifterna på två af dessa, de s. k. *Vedelspangstenarne*, den ena f. n. förvarad i Kiels museum den andra uppställd vid slottet Louisenlund, med de magra notiserna i ett par krönikor (Adam af Bremen och Widukind), kommer han till följande stycke svensk-danska historia. En svensk vikingahöfding med namnet Olof har kommit till Hedeby i Sönderjylland, gjort sig till herre däröfver och grundlagt ett rike. Hans son Gnupa — ett barbariskt namn — gifte sig med den danske höfdingen Odinkars dotter Asfrid och efterträdde fadren såsom konung. I ett krig mot Henrik I af Tyskland (934) blef emellertid Gnupa slagen, tvungen att låta döpa sig och gjord till skattskyldig. Han sökte och lyckades icke desto mindre att utbreda sitt välde i Danmark, tills han angreps af konung Gorm den gamle och föll i striden. Hans son Sigtrygg kan icke desto mindre öfvertaga regeringen, tills han i sin ordning faller för Harald Blåtand. Efter sin make har nu Asfrid, en ifrig hedning, låtit anlägga en helgedom, ett s. k. »Vi». Här låter hon till minne af sin och Gnupas son Sigtrygg uppresa tvänne minnesvårdar, ristade af hennes män, den ena på svenska, den andra på danska, på samma gång hon fick tillfälle att gifva uttryck åt sin trotsande hedendom. I tre generationer hade sålunda en svensk konungaätt regerat i denna del af Danmark. Det är intressant att jämföra den nuvarande forskningens kritiska metod, här representerad af en i alla dess finesser så hemmastadd man som professor Wimmer, med den historiska metod hr Wadstein i nyss anförda uppsats har underkastat granskning. Båda ha delvis en ringa utgångspunkt, ett par ord eller ett namn att stödja sig vid, resultaten äro ganska djärfva, men bevisföringen visserligen i väsentlig grad olika säker och tillförlitlig. — Äfven två andra stenar, de s. k. *Hedeby-* och *Danevirkestenarne*, hvilkas inskrifter hr Wimmer tolkar, lämna enligt honom bidrag äfven till svensk historia. De äro resta till minne af män, som föllo vid Hedebys

belägring, den ena utaf konung Sven Tveskägg själf. Men Hedeby innehades då af ingen annan — det kan man sluta af krönikors ord, som härigenom bestyrkas — än den ryktbare svenske konungen Erik Segersäll, som en tid förut underlagt sig det danska riket, men nu skulle fått uppgifva Hedeby. Han skulle sålunda också hafva aflidit senare än man hittills antagit.

— *Bidrag till Nordens äldsta kartografi.* Under denna titel kommer Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi att med anledning af det stundande Columbus-jubileet utgifva ett antal förut icke publicerade kartor. I ett företal till arbetet af Sällskapets nuvarande ordförande frih. Nordenskiöld påpekas, att den medeltida kartbilden öfver de nordiska länderna är af särskildt intresse därför, att det var nordiska sjöfarande, som först funno vägen öfver Atlanten och först till det öfriga Europa spredo underrättelser om trakter, hvilka för forntidens geografiska auktoritet, alexandrinern Ptolemæus voro obekanta. Frih. Nordenskiöld framhåller vidare, att dessa gamla kartor och geografiska underrättelser varit föremål för mycket olika uppfattning bland de forskare, som på senare tider sysselsatt sig med hithörande frågor. Härmed afses i främsta rummet den bekanta Zenofrågan, hvilken utan tvifvel är den historiska geografiens mest debatterade problem. För att sprida nytt ljus öfver det dunkel, som ännu råder i detta afseende hafva de ifrågavarande kartorna blifvit framlagda.

Kartorna, hvilka äro utförda i ljustryck af Generalstabens litografiska anstalt, äro till antalet nio. De tre första, till hvilka originalen finnas i Florens, härstamma från 1400-talet och visa oss en liknande bild af Skandinavien och Grönland som den, hvilken återfinnes på den karta, som frih. Nordenskiöld upptäckt i Varsjava (se Facsimile-atlas T. XXX). Ehuru de endast äro varianter af sistnämnda karta erbjuda de genom olika läsarter af namnen m. m. mycket af intresse. — N:o 4 i samlingen är en karta öfver Germanien, som äfven omfattar södra Skandinavien, af den bekanta kardinalen Nicolaus Cusanus. Den är daterad 1491 och ansågs i Tyskland vara försvunnen, då frih. Nordenskiöld påpekade dess tillvaro i British Museum. Bilden af Skandinavien företer här en alldeles egen typ, till hvilken vi hvarken känna föregångare eller efterföljare; många svenska namn, såsom Melar aqva, Orborgis (Örebro), Verendia m. fl., förekomna här för första gången i kartlitteraturen. — Vidare innehåller samlingen facsimiler af fyra portulaner eller kompasskartor, af hvilka den äldsta möjligen härstammar från 1400-talet och den yngsta är daterad 1586. De äro alla arbeten af katalanska kartografer och visa de Skandinaviska länderna, särskildt Island, enligt en typ, som utan tvifvel härleder sig från de biscayiska sjöfararnes deltagande i de nordiska fiskerierna i slutet af 1400-talet. Det märkligaste på dessa kartor är, att vi på dem finna en ö med namnet Frixlanda, som icke kan vara något annat än Island, men i hvilken vi utan svårighet igenkänna urtypen till Zenos omtvistade Frislanda.

Af dessa portulankartor är en hemtad från Biblioteca Ambrosiana i Milano, de öfriga från Nationalbiblioteket i Paris. — Slutligen meddelas, såsom n:o 9 i publikationen, den första karta öfver Island som grundar sig på en inhemsk mans arbete. Det är den karta, som anses härstamma från biskop Guðbrand Thorlaksson och som först offentliggjordes af Abraham Ortelius 1590. Här är den facsimilerad efter det praktfulla kopparsticket i Mercators atlas af 1595. (*E. D.*)

— Förre rådhusarkivarien i Reval Th. Schiemann, som af politiska orsaker måst lämna Östersjöprovinserna, har blifvit professor i östeuropeisk historia vid universitetet i Berlin.

Västerbotten och ryssarne 1714—1721

efter samtida skriftliga källor

af

E. W. B.

Sommaren 1713 började man redan befara ett fientligt infall i Västerbotten. Befallning utfärdades af landshöfdingen Anders Erik Ramsay om vårdkasars uppsättande vid sjösidan, hvarjämte det i länet förefintliga ringa förrådet af gamla gevär jämte ammunition utdelades åt allmogen, som tillsades om vakthållning, såsom ock borgerskapet i städerna anbefaltes att förse sig med värjor och bössor och att öfva sig i vapnens bruk. Såsom förebud till hvad som stundade, inkom nu ock i länet från och med år 1714 en mängd flyktingar från finska sidan. De först anlände, inalles 14 familjer, voro från Borgå och slogo sig ned i Torneå och omnäjden, utan något till föda och uppehälle. Snart kom ock underrättelsen om den finska härens nederlag vid Storkyrö. Den 24 febr. fick landshöfdingen meddelande härom genom en budkafle från öfversten Joh. Stiernschantz af d. 19 i samma månad af följande innehåll: »Till efterrättelse, Gud bättre, blef vår armé totalt slagen, hvilket skett vid Storkyrö.»[1]

---

[1] Generalmajor Carl Armfelt skrifver från Gamla Carleby 3 dagar efter striden till generallöjtnant Gustaf Adam Taube på följande sätt om densamma:

»Infanteriet dref två gånger fienden tillbaka, så att man hade allt hopp, men af myckenheten stannade allt omsider i nederlag; af hela infanteriet äro få officerare och gemene kvar, så mycket man än vet af. — Man blef på ryggen och alla sidor anfallen, att ingen kunde undkomma, utan att slå sig igenom, och hann jag sjelf på tredje dagen genom skogar och omvägar med yttersta besvär komma till rätta; kropparna lågo så fördubblade, det man till häst icke kunde på många ställen framkomma. — Jag beklagar af allt hjerta de brafva officerarne och manskapet, hvilka af tålamod i fatiguen, frimodighet i faran och ståndaktighet i affairen det betygat, som af de renommeraste trupper i verlden kan påtänkas.»

I sin rapport härom till K. M. förnyar landshöfdingen en förut ofta framställd erinran om nödvändigheten att erhålla ammunition och gevär för 2,000 man, »alldenstund faran allt närmare detta landet tillstundar och man utan gevär och ammunition intet motstånd göra kan».

Allt längre upp i kustlandet trängde nu de ryska trupperna. I mars stodo de i Vasa och Gamla Carleby, hvarifrån de med lätthet kunde gå öfver Qvarken, såsom ock i Kusamo och Kemi lappmarker fientliga partier kringströfvade och hotade att infalla i Torneå socken. Faran för fiendens infall i länet var således öfverhängande, hvarföre landshöfdingen i en sin skrifvelse till K. M. d. 17 mars framhåller det trängande behofvet af att Västerbottens regemente måtte erhålla ordres att skyndsamt begifva sig hemåt till landets försvar, då de i länet ännu hemmavarande soldater blott utgjorde ett fåtal och den till krigstjänst dugliga allmogen vore utan ammunition och gevär, hvarom landshöfdingen å nyo anhåller, »förväntandes E. M:ts bönhörelse, annars är intet hopp att göra här något motstånd, utan måste lämna landet öppet för fiendens grufliga framfarande och sköflande».

Snart nog drogo sig emellertid ryssarne tillbaka från Österbotten, medan dock något manskap kvarstannade i den angränsande socknen Ruovesi, hvarjämte trupper voro förlagda i Christina och Björneborg, där man arbetade på fartygs utrustande. Fortfarande hyste man därföre fruktan för ett oförmodadt öfverfall, hvarföre landshöfdingen lät i länet befintliga soldater sammandragas till vakthållning vid Umeå. Några afskedade officerare sattes också till att exercera allmogen.

I slutet af juni erhöll landshöfdingen underrättelse om att regeringen beslutit afsända ett beväradt fartyg till Bottniska viken till att hålla sjön ren från fienden, hvarföre de uppbådade soldaterna hemförlofvades till sina rotar och endast 100 man kvarlämnades i Umeå till vakthållning. Den 7 aug. aflät ock regeringen till landshöfdingen befallning om magasins upprättande vid Umeå för 4 à 5,000 man samt anskaffande af hö åt hästar. Landshöfdingen förklarade emellertid, att utan understöd från andra landskap skulle länet icke kunna underhålla en så stor mansstyrka, hötillgången i länet vore också otillräcklig för ett större antal hästar, då bonden redan nu af höbrist endast kunde underhålla *en* häst och boskapen måste framfödas med laf och mossa.

I en senare skrifvelse säger landshöfdingen, att som detta magasin skulle komma att kosta öfver 20,000 dr s:mt i månaden eller mera än hvad allmogen i andra pålagor under året hade att utgöra och allmogen icke utan sin totala undergång skulle kunna allt detta prestera, »så blefve själfva ogörligheten lag och måste man antingen afstå från kontributionernas infordrande eller från magasinets upprättande.»

Ännu i början af september kunde landshöfdingen skrifva att, »ehuruväl man varit i stor fruktan här å orten för fiendens öfversättande hitåt sjöledes, så har man, Gudi lof, ännu intet hört af honom»; med en farkost ifrån Jakobsstad hade man också erhållit underrättelse om att alltifrån Christina hvarken till lands eller sjös någon fiende afhördes. De flyktingar, som, gynnade af sydliga och ostliga vindar, nu hoptals kommo öfver hafvet, hade ej heller kunskap om någon fiende sjöledes; prosten i Nerpes, Gabriel Thauvonius, som äfven hörde till de flyktandes antal, visste blott berätta att fientligt rytteri hade vid hans afresa infallit i socknen. Men den 11 sept. ankom från Vargön, 5 mil söder om Vasa, en mängd flyktingsbåtar, som medförde underrättelser om att fienden hade visat sig i sjön med 50 gallejor, förande stycken, och 160 små finnbåtar med fotfolk. Hela styrkan lär hafva uppgått till omkring 600 man. Några af flyktingsbåtarna hade af fienden blifvit upphunna, då det i båtarna varande folket afklädts, men sedan fått fortsätta sin färd. Huruvida han ämnade förena sig med det till Österbotten ankomna rytteriet eller sätta öfver Qvarken, visste de icke. Med anledning af dessa rykten lät landshöfdingen uppbåda några socknars allmoge till vakthållning vid de hamnar, där man snarast väntade fienden. I skrifvelse till regeringen klagar han öfver att inga fartyg till landets försvar afhörts, hvarföre också borgerskapet i städerna icke hade vågat att utan konvoy afsända sina varor till Stockholm. Sex dagar efter underrättelsen om fiendens uppträdande med skärgårdsbåtar i sjön kom till Umeå d. 18 sept. meddelande om att fienden landstigit vid Holmön, hvarföre man ej någon stund var säker för ett fientlig angrepp på fastlandet. »Jag beklagar», skrifver landshöfdingen, »det jag intet äger mer än 12 kulor till man, där jag likväl tillförene ofta påmint om ammunition.»

Länet var således så godt som alldeles försvarslöst prisgifvet åt fienden. Intet fartyg skyddade dess kuster, landsdelens eget

regemente var utkommenderadt och den ringa militära styrka, som inom landet ännu kunna uppbringas, var utan tillräcklig ammunition. Från regeringens sida, nedtryckt och förlamad som den var af fäderneslandets olyckor, var ingen undsättning att vänta.

Från Holmön begåfvo sig ryssarne vidare till fastlandet och landstego vid en bondgård »Ostnäs», därifrån de rodde in i Umeå skärgård. Så snart landshöfdingen härom fick kunskap, lät han sammandraga posteringsmanskapet, 320 man rekryter af Västerbottens regemente och 160 bönder från södra fögderiet, hvilka genom budkaflar blifvit sammankallade. Ryssarne fortsatte emellertid sin färd uppför älfven, därunder uppsnappande de fartyg, som fullastade med varor, afsedda att öfverföras till Stockholm, ännu lågo för ankare. Tvenne kronobåtar, som voro förlagda i älfven, gåfvo skott på fienden, »så länge krutet räckte», hvarefter manskapet landsattes och den ena af båtarna uppbrändes, den andra sänktes. Den fientliga styrkan till omkring 600 man under en generalmajor Schlippenbachs befäl landsteg ett stycke nedanför staden och marscherade mot den i 3 kolonner så hastigt att borgerskapet endast genom en skyndsam flykt till skogen hann rädda sig, lämnande all sin egendom i sticket. Posteringsmanskapet och de uppbådade, som voro uppställda till att möta fienden, »blefvo förskräckta af dess myckenhet, som bestod af 12 bataillioner», hvadan de för att undvika manspillan, «där intet kunde uträttas», drogo sig, utan att med fienden växla något skott, tillbaka till Nordmalings socken, 6 mil söder om Umeå, i afsikt att där hålla stånd vid några pass. Sedan ryssarne intågat i staden, plundrade och uppbrände de den[1] utom kyrkan och det gamla residenshuset. I gryningen följande morgon lämnade de staden och återvände till sina gallejor utan att hafva afbrännt »ett enda bondtorp». De iakttogo således ännu vid denna deras första påhälsning i Västerbotten en viss moderation.

Landshöfdingen aflät till grefve Arvid Horn en relation om tilldragelsen, i hvilken han bland annat säger: »Att fienden sökt att göra här landstigning, är intet att förundra, emedan nu för tiden i hela riket intet lägligare ställe för honom finnes än äfven här vid Umeå.» Tillika uttalar landshöfdingen sina

[1] Alla stadens äldre handlingar blefvo därvid lågornas rof.

farhågor för ett förnyadt infall, då inga fartyg voro uppsända att hålla sjön ren och då från generalmajor Armfelts finska armé, som stod i Torneå, »för dess nakenhets skull ingen hjälp vore att få, förr än de blefve med kläder försedda.» — — »Här i landet», säges ock i samma skrifvelse, »vore på 20 mil ingen människa hemma, utan alla flydda till fjälls upp i vilda lappmarken.»

Nu började rätt en lidandets tid för Västerbotten. I oktober 1714 anlände generalmajor Armfelt till Torneå med återstoden af den finska arméen om 4,000 man, hvaraf närmare 1,000 man sjuka,[1] alla i största utblottenhet på kläder och föda. Kavalleriet förlades till en början i Kemi socken och infanteriet i Kalix. En mindre afdelning om 450 man kom sjöledes från Brahestad till Löfångers socken. Landshöfdingen skrifver om dessa, att de för sin nakenhets skull icke kunde visa sig utom husen. Därtill strömmade nu flyktingar hoptals in i landet före och efter arméen i det uslaste tillstånd, uppgående deras antal enligt hvad man beräknade till omkring 8,000 personer. Alla dessa måste få sin föda från det fattiga landskapet. Man skulle hafva trott, att regeringen skulle låtit sig angeläget vara att i någon mån söka lätta bördan för den nödställda befolkningen, men lika litet som någonting hade åtgjorts för att skydda landet mot fientlig invasion, lika litet afhöres nu om några åtgärder till dess bispringande med lifsförnödenheter. Landshöfdingen fick i stället från regeringen mottaga uppmaningar att indrifva flyktingsmedel i socknarna och öfversända dem till flyktingsdeputationens disposition. Han besvarar denna skrifvelse med att påvisa, huru betungad allmogen redan var af flyktingars underhåll, så att några särskilda flyktingsmedel icke kunde i länet insamlas. Underhållet af så väl den finska arméen som flyktingarna gjorde ock den ekonomiska ställningen i länet rentaf förtviflad. En köpman ifrån Viborg, Johan Henrik Frisius, senare adlad Friesenheim, hvilken såsom öfverkrigskommissarie hade åtagit sig ombesörjandet af arméens förplägning i Finland och som äfven nu åtföljde de finska trupperna till Västerbotten, ingaf till landshöfdingen ett vidlyftigt memorial med förslag till arméens underhåll. Enligt detta förslag borde 1:o) spannmål tagas för arméens behof, hvar-

[1] Det friska manskapet utgjordes af 1,600 man kavalleri och lika mycket infanteri.

helst den funnes, vare sig i kronomagasinerna eller hos allmogen, 2:o) bonden borde slakta ned sin boskap för att därigenom bespara höet för arméen, 3:o) flyktingarna borde skaffas ur länet, på det arméen därigenom skulle bättre finna sitt uppehälle.

Hvad det första förslaget beträffade, säger landshöfdingen, så hade sådant i de orter och socknar, där arméen härtill stått, redan skett, honom oåtspordt, hvarigenom de fyra bästa socknarna i länet voro alldeles ruinerade, så att där hvarken funnes utsäde eller lifsuppehälle mera, men att tillåta ett sådant framfarande i de öfriga socknarna vore alldeles emot hans ed och instruktion, vore att befrämja hvad som lände K. M. till skada och länet till undergång. Hvad anginge det andra förslaget eller att allmogen skulle nedslakta all sin boskap, så hade landshöfdingen redan gifvit allmogen befallning om att nedslakta så mycket som icke nödvändigt erfordrades för lifsuppehälle och hemmanens bestånd, men att befalla nedslaktandet af all boskap fördristade han sig icke, då till sistone rytteriet ändå skulle lida brist på fourage och hästarna skulle svälta ihjäl, då »det senare blefve värre än det förra och allmogen alldeles fördärfvad.» Med afseende på det tredje förslaget om flyktingarnas fortskaffande ur länet förklarar landshöfdingen, att ingen hellre än han önskade detsamma, hvarföre han ock redan offentligen låtit publicera, att de så fort som möjligt skulle förfoga sig utur länet, men att med våld därtill tvinga dem, som vistades längre norrut och följde näst före eller efter arméen, af hvilka en stor hop med tiggande underhölle sig, ansåg landshöfdingen »eftertänkligt», så mycket mera som de af kärlek emot konungen och fäderneslandet öfvergifvit all sin egendom och sökte beskydd och säkerhet. Assessorns förslag »bestod i landets fördärf.» Landshöfdingen föreslog däremot, att kavalleriet skulle aftåga till Uleåborg, där ännu hö funnes, och att infanteriet skulle underhållas ifrån Gefleborgs län. Ärendet remitterades till kammarkollegii utlåtande, hvarvid regeringens åtgärd stannade.

Den brefväxling, som vid denna för länet kritiska tid fördes mellan regeringen och landshöfdingen, visar bäst huru vanmäktig hon stod gentemot de kraf, som ställdes på henne. I det krigstillstånd, hvari landet befann sig, var ock truppernas komplettering dess viktigaste omsorg, hvadan till landshöfdingen täta förfrågningar med afseende härpå inkommo, medan med-

delandena med landshöfdingen i länets angelägnaste frågor voro ytterst sparsamma.

Ändtligen nådde äfven till Västerbotten underrättelsen om konungens ankomst »närmare till sitt högtbeträngda rike», såsom landshöfdingen i sin lyckönskningsskrifvelse till konungen d. 17 febr. 1715 uttrycker sig. Han framlägger i denna inför konungen en skildring af länets tillstånd, anför om det fientliga infallet föregående höst och den finska arméens intågande i landet, hvarigenom »allt länet blifvit så försvagadt, att hos allmogen nu förtäres och uttages allt hvad som de självfva skulle lefva utaf samt betala utlagor och kontributioner med, så att jag intet afser annat än hela detta länets totala undergång»; han klagar vidare öfver, hurusom han inför den kungl. senaten framställt landets nöd och påmint om tillförsel till arméen, men ej erhållit något besked och säger sig slutligen härom vilja påminna konungen, »på det mig intet framdeles måtte tillräknas, det jag genom stillatigande skulle något vara vållande härvid.»

Armfelt hade för arméens behof från kronomagasinerna uttagit ränte-spannmål, som egentligen var afsedd för amiralitetets räkning. Detta gaf så väl rådet som konungen anledning att i skrifvelser till landshöfdingen dat. Stockholm d. 5 jan. och Stralsund d. 7 febr. 1715 påyrka amiralitetsanordningarnas »prompta indrifvande och utbetalande.» Detta uttag ur kronomagasinerna, säger landshöfdingen i sitt svar till rådet, hade skett honom oåtspordt, men, tillägger han i en särskild skrifvelse af samma datum: »Jag nödsakas att påminna, det till arméens underhåll nu ganska litet är att tillgå, sedan hos bonden allt utätet är hvad som till föda tjänar och där som intet snart ifrån andra län tillförsel sker, så är både landet och arméen ruinerade.» När förråden voro uttömda och från regeringens sida icke afhördes någon åtgärd till truppernas underhåll genom tillförsel från andra län, beslöt landshöfdingen efter öfverläggning med Armfelt att på husmanskost inkvartera dem hos allmogen. Han skrifver härom till regeringen d. 3 febr., att allmogen på det högsta vore motvillig till denna inkvartering, hvilken landshöfdingen själf ansåg drabba bönderna tungt, då många af dem finge på sitt antal 10 à 12 man och en stor del af dem medförde hustru och barn. »Jag har måst fatta det rådet, som nöden mig gifvit, emedan jag ändå väl förutser, att på hvilketdera sättet arméen skulle uti detta lilla och utarmade länet fram-

födas, så blifver landet ändå ruineradt, ty hvad som intet manskapet förtärer, konsumera de 1000-tals farande flyktingar, hvilka man emot kungl. förordningar, själfva billigheten och samvetslagen intet kan fördärfva eller lämna hjälplösa, utan låta dem emot betalning få sitt uppehälle.» Hvad som föranledde det största bekymret för landshöfdingen var bristen på hö så för hästarna som boskapen. Landshöfdingen skrifver härom, hurusom bönderna, för att bespara hötillgången, redan föregående höst hade nedslaktat sin boskap, så att bönder, som förut ägde 20 eller 30 kor, nu icke ägde mera än 2 eller 3, »hvarigenom den påföljd visserligen blifver, att åt året hvarken någon föda för invånarna här i landet kan blifva, mycket mindre något till utlagornas erläggande, eftersom bägge dessa delar skall bonden hafva utaf boskapen, ty utaf åkren stiger ringa fördel för allmogen, som litet så och ringa uppskära och uti de bästa tider knappast bröd till sin föda äga». »E. M.», fortsätter landshöfdingen, »täcktes intet med onåder upptaga, att jag så ofta andrager om den undergång, som detta länet förestår igenom arméens ankomst hit in i landet, hvilket jag finner min skyldighet vara, på det jag genom stillatigande i framtiden intet måtte påbörda mig något ansvar; eljes så har jag icke underlåta bort att berätta denna militiens elaka beklädning, som en del intet hafva att skyla sig med, utan i brist af kläder hafva nu i vinter förkylt sina lemmar.» Regeringen anbefallde landshöfdingen att förmå allmogen att anskaffa pälsar och strumpor åt arméen, hvilket landshöfdingen förklarar allmogen redan delvis hafva gjort, men därför icke hafva fått någon betalning.

Så snart kosackerna till ett antal af 70 man d. 29 dec. 1714 först visade sig i Kemi och angrepo det därstädes förlagda kavalleriets förpost, drog sig detta tillbaka inom den svenska gränsen af fruktan för den stora fientliga styrka, som spordes vara i kosackernas följe. Torneå-gränsens bevakning öfverlämnades åt en af Armfelt där kvarlemnad afdelning på 150 man jämte en bondepostering, som landshöfdingen under landtmajor Mårten Nymans befäl ditbeordrat och som kronobetjänterna »med otrolig möda» lyckats sammanbringa. Men äfven denna kavalleriafdelning måste på grund af bristande fourage aftåga, hvarefter bondeposteringen strax därpå d. 3 jan. 1715 öfverfölls af ett parti kosacker och skingrades. Vid detta

tillfälle visade dock några bönder prof på manlighet. Enligt landshöfdingens berättelse om tilldragelsen hade landtmajoren jämte några få bönder fattat stånd i en bondgård och därifrån nedskjutit några och tjugu man af fienden, men sedan gården antändts, nödgades de hugga sig igenom och undkommo. Därefter stod nu emellertid gränsen öppen, enär hvarken fourage eller proviant fanns på platsen att erhålla och allmogen var alldeles »fördärfvad och utblottad».

En liten framgång hade dock svenskarne snart därefter vid ett dylikt kosackernas angrepp d. 7 mars mot bönderna samlade till gudstjänst i Torneå kyrka. En borgare från staden anförde allmogen, som gaf eld på fienden, då denne strax drog sig tillbaka, kvarlämnande åtskilligt af sitt under vägen tagna byte. En vecka därefter återkommo de till Kemi, nu omkring 600 man starka; under vägen sågo de talrika spår af skidor inåt skogen och följde dessa efter någon tvekan, men blefvo här angripna af 120 på lur liggande bönder från Torneå socken, då de skyndsamt vände om, men på Kakamaån ansattes af ett lika antal Kemi-bönder; med betydlig manspillan flyktade de då och förföljdes intill Kemi kyrka, lämnande efter sig ett rikligt byte af hästar och penningar.

Härefter föreföll icke något anfall på gränsen förr än vid förevarande års slut. Ryska trupperna drogos bort ur Österbotten och blott några hundra kosacker kvarlämnades. Dessa, som i allmänhet visade sig mycket roflystna och grymma, voro dock föga böjda för att inlåta sig i någon strid, där de möttes af ett allvarsamt motstånd. Också förklarade sig vid ett tillfälle allmogen väl vilja hålla stånd mot kosackernas anfall, men däremot icke kunna motstå de ryska dragonerna.

Svårigheten att underhålla de finska trupperna och deras hästar gjorde sig alltmera kännbar. Landshöfdingen skrifver om hötillgången i länet d. 14 april 1715, att där »alldeles intet hö funnes att tillgå till arméens behof», och, om hästarna längre skulle kvarhållas inom länet, »vore ingen bonde, som hade så mycket hö kvar, att han kunde framföda en ko till sommaren.» På följande sätt utlåter sig landshöfdingen om ställningen i länet i en senare skrifvelse af d. 18 maj:

»Uti hvad svårighet och nöd detta arma och lilla Västerbottens län stannat, sedan det med de finska truppernas underhållande ifrån september månad sistl. öfver förmåga blifvit besväradt, hafver genom

skrifvelse jag underd. några gånger berättat; nu är till detta manskaps uppehälle intet mera att tillgå, sedan bonden utgifvit all sin spannmål och slaktat merendels sin boskap, och hvad ännu deraf behållet är, finnes så magert och uthungradt, att den intet till spis tjänar, utan följer härpå visserligen arméens och landets totala undergång, där som E. K. M. intet skulle allernådigst behaga förordna att ifrån andra län någon spannmål och proviant blifver skyndsamt hitförd.

Till följd af brist på utsäde, förmäler landshöfdingen vidare, komma många åkrar inom länet att under sommaren stå osådda, likasom fisket, som eljes skulle utgöra allmogens bästa utkomst, icke kunde brukas, då intet salt funnes att tillgå till följd af osäkerheten för fienden i sjön, hvadan det för länet vore högst angeläget att några bevärade fartyg uppsändes för att betäcka sjösidan, skydda de seglande och hindra fientligt infall i landet.

Länets förmåga att bära bördan af de finska truppernas underhåll blef med hvarje dag, som gick, allt mindre. Landshöfdingen skrifver härom till regeringen d. 30 aug. samma år, hurusom, sedan dessa nu inemot 11 månader stått i länet, allmogen blifvit så utmattad, att den intet mäktat utgöra sina utlagor; »där uppbördsmännen tillförene vid höstuppbörden kunnat inbekomma några 1,000 dr och en kvantitet victualier af smör och fisk, hafva de nu i höst icke kunnat infå öfver några 100 dr och ganska litet matpersedlar.» Som ingen tillförsel från andra landskap afhörts och inga ordres ankommit om truppernas afmarsch, hade landshöfdingen anställt undersökning om huru länge tillgångarna i länet kunde räcka till för dessas underhåll och hade ansetts, att de ännu högst 2 månader kunde lifnäras, hvarom landshöfdingen ville underrätta, på det ej genom bristande tillförsel soldaten skulle gå under. På samma gång förfrågar sig landshöfdingen, huruvida allmogen, borgare och präster skulle med tvång tillhållas att aflåta af hvad de ägde till att försträcka för arméens behof eller om de skulle erhålla penningebetalning emot varornas leverering. Tillika anföres länets ytterligare olägenhet genom några frostnättar, som förstört den ymniga årsväxten, hvarföre, »om ej länet vid militiens underhållande blefve understödt, det måste med soldaterna gå under.»

Allmogen fördrog i allmänhet tåligt och resigneradt de tryckande bördor, som militiens underhåll kräfde. Stundom visade den sig dock mera trotsig såsom särskildt i Öfver-Torneå socken. Arm-

felt skrifver härom d. 28 mars 1716 till generallöjtnant Taube: »Allmogen däruppe har begynnt äfven som i förlidne år vid denna tiden ett själfsvåldigt förhållande, platt förvägrandes att gifva något till militien, utan sätta sig med våld emot och hota dem nederskjuta, som något af dem vilja uttaga.» För Viborgs kavalleriregemente, som vid förenämda tid beordrades till Öfver-Torneå för att där bättre kunna fouragera, gjorde allmogen till och med »med mycken insolence» förhuggningar på vägarna; de ansågo sig nu ock lättare kunna undvara understöd, då, på grund af den djupa snön, de för tillfället icke hade att befara något anfall af ryssarne.

* * *

Konungens ankomst till fäderneslandet i dec. 1715, så hugnesam och glädjande den i och för sig var, medförde icke någon lättnad för hans betryckta undersåtar, tvärt om ställdes ännu högre kraf på deras offervillighet. Den första skrifvelse landshöfdingen i Västerbotten af konungen fick mottaga var daterad Ystad den 27 dec., innehållande föreskrift om att på allt sätt söka sammanbringa nödiga förnödenheter för de inom länet stående trupperna. Landshöfdingen betygar i sitt svar af d. 18 jan. 1716 länets invånares glädje öfver konungens återkomst och deras beredvillighet att efter yttersta krafter bidraga till truppernas förplägning, men deras förmåga att underhålla dessa vore nu så godt som uttömd, spannmålsförrådet hos allmogen vore ock så medtaget, att ingen bonde hade brödföda för sig och sina barn till sommaren, mycket mindre till att beså sina åkrar med tillkommande vår. Till sofvels anskaffande för militien förklarar landshöfdingen allmogen vara villig att afstå en del af sin återstående boskap till slaktande, »allenast E. M. allernådigst täcktes förunna dem att få behålla några till sitt och sina barns framfödande samt hemmanens häfdande.» Hvad fourage beträffar, så »uttages däraf hvar det behöfdes och hvar det funnes och torde brist därpå till våren uppstå så för bönderna som för militien, därest ej tillförsel skedde ifrån Gefleborgs län».

Samtidigt med föregående skrifvelse fick ock landshöfdingen från konungen ordres om Västerbottens regementes komplettering och soldaternas förplägning på 6 veckors tid vid deras uppbrott

från länet tillika med föreskrift om ryska fångars noga bevakande, hvartill landshöfdingen svarade, att några sådane alltsedan år 1713 icke funnits i länet. Konungen yrkade äfven på inkvarteringspenningars indrifvande! Så mycket görligt var, sökte ock landshöfdingen att utföra konungens befallningar: »Uti detta som allt annat intet högre om hjärtat är», skrifver landshöfdingen, »än att efterkomma med en underdånig skyldighet och nit alla E. K. M:ts nådiga befallningar, görandes jag mig ingen ro hvarken natt eller dag till att kunna utpressa innevarande års kontributioner.»

Alltsedan mars 1715 hade det varit tyst vid Torneå-gränsen. Först vid årets slut förnyades åter kosackernas anlopp. Så stod d. 15 dec. i Kemi en träffning mellan en kavalleriafdelning på 600 man under öfverste Boije och ryssarne, i hvilken strid öfversten själf tillfångatogs och 60 man af det finska kavalleriet stupade; någon närmare skildring om denna strid finnes icke. Ryssarne fullföljde dock ej sin framgång, utan drogo sig åter tillbaka. Emellertid ryckte öfversten Reinhold Johan de la Barre upp från Piteå med Nyländska och Åboländska kavalleriregementena om 1,200 man, men fruktande för fiendens öfvermakt drog han sig dock strax åter tillbaka till Kalix, »för det ringa manskapets conservation», dock kvarlämnande till gränsens bevakning 200 man beridna, 100 man oberidna samt 156 man af västerbottniska regementet, hvarjämte förhuggningar gjordes. Den 2 jan. 1716 återkommo ryssarne till Kemi, 1,500 man starka; några hundra kosacker anföllo förvakten, tillbakaslogos, men togo några fångar, genom hvilka de »all efterrättelse öfverkommo». De la Barre återkom nu till Torneå, men vände redan d. 12 jan. tillbaka söderut enligt ordres från generalmajor Armfelt, som fruktade för fientligt infall öfver Qvarken. Någon tid därefter, d. 10 febr., gjorde ryssarne ett nytt anfall på gränsposteringen, som därvid måste gifva vika för öfvermakten. Om denna reträtt finnes en detaljerad skildring, af hvilken vi här återgifva det hufvudsakligaste.

Ungefär en och en half timme före dagningen kom fienden till förhuggningen vid Kakama-sundet, där förposten stod, som genast sköt allarmskott, då så väl kavalleriet som Västerbottningarna ryckte ut på isen; fienden drog sig tillbaka, men återkom snart och bröt sig igenom förhuggningen, blef dock tvenne gånger drifven tillbaka. Därefter såg man trupp efter

trupp komma i sakta marsch antågande på isen, tagande vägen till Laivaniemi för att afskära svenskarne deras reträttlinie. »Då», heter det i den befälhafvande majoren Brandenbourgs relation, »sade jag till bussarna: Där sen I hans storlek, hvad står här till att göra?» Då svarade de alla med en mun: »I dag hjälper oss ingenting, vi äro alltför svaga att stå emot en så stor makt.» Beslöts således att sakta draga sig tillbaka vintervägen, enär kosackerna, begagnande sommarvägen, hade bemäktigat sig svenskarnes kvarter. Fienden marscherade på isen jämsides med svenskarne och vid en krökning af vägen gjorde kosackerna ett anfall, hvarvid 17 man af den svenska kåren stupade. Emellertid uppställde sig de oberidna bakom en gärdesgård och lade an på de angripande, hvilket gaf de öfriga något rådrum; därefter upptogos de på hästarna af de beridna och undkommo på detta sätt till Sangis i Kalix socken, där de gjorde halt; Västerbottningarna räddade sig åt Öfver-Torneå. Inalles stupade 22 man, tillfångatogos 7 och sårades 6, hvarjämte hela kommenderingens proviantförråd förlorades. Ryssarne stannade i Nickala by, men vände snart tillbaka, under vägen uppbrännande Torneå stad,[1] utom kyrkan, och byarna däromkring, såsom Mattila, Vojakala, Oravansari, Lejaha, Raumo, Kyläjoki, Kakama, Haparanda, Karjalax, Maxniemi m. fl. samt vid Kemi älf ända långt upp förbi Tervola kyrka.

Den svenska posteringen återtog sin ställning vid gränsen, nu blott 150 man beridna och 50 oberidna jämte Västerbottningarna.

Ändtligen erhöllo de finska trupperna midsommartiden 1716 uppbrottsordres söder ut, hvarvid dock en postering på 570 man under öfverstelöjtnant Fromholt v. Essens befäl kvarlämnades vid Umeå. Men därmed stod ock landet öppet utan någon betäckning af ordinarie militie och utan annan vakthållning än af allmogen. I början af september fick ock landshöfdingen underrättelse om att fienden drog sig allt längre norrut. Nu började ock flyktingar från Österbotten i stora skaror inkomma i länet, då 4 regementen dragoner och kosacker om tillsammans 3,000 man ända till Uleåborg indrefvo af årets skörd allt hvad de kunde öfverkomma och befolkningen därföre måste flykta undan

[1] Staden var dock redan förut till större delen lagd i aska genom en vådeld, som föregående år öfvergått densamma.

hungersnöden. Senare på hösten hade enligt meddelande till landshöfdingen från Vasa 500 man dragoner utkommenderats med ordres att sköfla och bränna landet ända upp till Torneå. Sådana ordres hade dock redan tidigare verkställts. Redan i en skrifvelse af d. 28 mars 1716 heter det: »Landet skall fienden med mord och brand föröda, allt ungt folk han öfverkommer borttaga samt alla kreatur afföra, som finnas kunna.» Den 24 april skrifver Armfelt till generallöjtnant Taube följande:

»Ifrån Uleå stad och en härifrån ditrester köpman Wägner benämd bekom jag bref i förrgår den 7 hujus afgifvet, som innehåller att emellan Torneå och Gamla Carleby är mest allt ruineradt. Uleå stad illa medfaren, men obränder, kyrkorna icke bättre åtfarna, liken uppgräfda och afklädda, allt folk eländeligen ihjälslaget, som fienden öfverkommit, hafvandes i Uleå kappell 142 menniskor funna blifvit, som mest varit stekta till döds; från Cajana län skola många skrindor, fulla med små barn, blifvit af fienden bortförda samt 8 prester och mycket annat folk. Slutligen skall fienden på Uleåorterna lemnat en sjukdom efter sig, att det ringa qvarblefna folket hoptals dör samt skola qvinfolk med de s. k. fransoser häftigt blifvit besmittade. — — Tillståndet är jämmerligare än det beskrifvas kan.»

Den 3 oktober samma år skrifver Armfelt ytterligare:

— — — »Men dervid kan icke tillfylles beklagas, huru fienden allt i botten ödelägger genom bortförande, pinande, mördande och brännande, så att många trakter allaredan äro öde och de af allmogen sig hunnit undangömma af blotta halm och bark lefva måste, skolandes kosackerna några släppt med utlåtelse, att de fuller hade ordres alla ihjälslå, dock kunde icke hafva samvete dertill.»

Enligt en redogörelse för tillståndet i Finland efter år 1716 heter det om Österbotten: »Österbotten är alldeles spolieradt, i grund fördärfvadt och ödelagdt, så att vid stora vägen ingen människa är tillfinnandes.» Såsom framgick af tillfångatagna ryssars uppgifter var det deras afsikt att på samma sätt äfven ströfva igenom hela Västerbotten och sedan fatta posto i Umeå för att hafva i sin hand öfverfarten vid Qvarken. För detta ändamål hade till Uleåborg sammandragits 1,000 dragoner till häst, 400 d:o till fots med skidor och några hundra kosacker.

Den 5 och 6 dec. 1716 ansattes Torneå-gränsen af 500 kosacker, hvilka under dessa dagar fyra särskilda gånger anföllo den till 300 man uppgående bondeposteringen under landskaptenen Erik Birkenstein, men tillbakaslogos, hvarvid äfven själfva kosacköfversten stupade, men ingen å den svenska sidan. I sin rapport till K. M. om utgången af detta anfall ifrån Torneå-

sidan uttalar ock landshöfdingen den förhoppning, att fienden icke torde vidare kunna något uträtta, »där något djupare snö faller och allmogen sin postering tillsammans hålla kunde.» Emellertid begagnade sig fienden med så mycket större fördel af de isbelagda älfvarna och hafsvikarna. Med sina lätta hästar gingo de posteringen förbi och delade sig i tvenne partier, af hvilka det ena under plundringar färdades uppför Torneå älf, men möttes dock af motstånd från allmogens sida, hvarvid de lämnade 27 lass af sitt rof i sticket. Emellertid gjorde de stor skada i socknen, i det de uppbrände ej mindre än 150 gårdar.

Det andra partiet om 60 man begaf sig in i Kalix socken. Följande hafsstranden mötte de i närheten af Sangis by en skara allmoge om 30 man i marsch till posteringen i Torneå. Då de förmärkte att bönderna voro behjärtade och ämnade göra motstånd, veko de af vägen bondhopen förbi, hvarefter de stötte på böndernas bagagehästar, hvilka de togo, 24 st., och ihjälslogo 3 man. Därefter föllo de in i socknen, delande sig i särskilda partier, af hvilka ett parti i skymningen öfverraskade häradshöfdingen Burman i hans gård jämte hustru och svåger, en magister Orre. Magistern undkom genom en lönndörr åt kryddgården, äfven häradshöfdingen och hans hustru undkommo i mörkret »förunderligen», såsom det heter i berättelsen härom, men all deras lösa egendom sköflades, och en bonde, som stod i porten, blef ihjälstucken. Ett annat parti ströfvade $^1/_2$ mil bortom kyrkan uppföre älfven till Gammelgård, där de påträffade komministern i Torneå, Erik Brunnius, hvilken de afklädde och gåfvo »podogg». Kaplanen Nils Fabricius afklädde de likaledes och hans hustru, stadd på flykt i en släda, mördades. Prästgården och kyrkan plundrades. De 30 Kalix-böndernas återkomst påskyndade emellertid deras affärd, sedan de 6 à 8 timmar uppehållit sig i socknen; 50 hästar »med ett ståtligt rof» var deras byte. Vid återfärden utefter älfven antände de i Ytterbyn ett par gårdar för att af ljusskenet i mörkret vägledas.

»Till nästkommande julbälg fruktar man», heter det i en berättelse om detta infall i Kalix, afgifven ifrån Luleå d. 16 dec., »svåra för dessa grymma gästers anfall, så framt att icke någon trupp af rytteriet, som ligger här neder i landet, kommer norrut posteringen till hjälp eller ock någon ansenlig snö kommer, som kan hindra deras fart vid hafsstranden ut på hafvet. Herren, han hjälpe och bevare oss för Christi skull.»

Denna farhåga skulle dock slå in. Strax efter jul återkommo kosackerna. En bondepostering, samlad vid Kalix kyrka, tillbakaslog visserligen deras anfall, men kunde dock ej hindra dem att gå posteringen förbi uppåt Öfver-Kalix och där anställa plundringar. Från sitt plundringståg i förenämda socknar medförde de denna gång ett rof af öfver 60 lass.

* * *

Så hade nu ryssarne fått smak på sådana lättvunna segertåg och redan i påföljande månad jan. 1717 gingo 600 man dragoner och 300 kosacker öfver den tillfrusna Torneå älf, öfverföllo posteringen och ihjälslogo större delen däraf, återstoden flyktade uppåt Lappmarken. Härefter ryckte de så väl till häst som till fots på skidor in i Kalix socken, där de likasom ock i Torneå socken »mycket tyranniskt framfarit med folkets plågande och dödande», skrifver landshöfdingen, »några gårdar med folk och boskap lefvande uppbrännt, alla hästar, kor och spannmål, som han öfverkommit, bortfört och sålunda hemmanen öde gjort.» Inalles gjorde ryssarne 9 gånger anfall på Torneå-gränsen, men endast vid de 2:ne sista under åren 1716 och 1717 gjorde de större skada. Ofvan är redan anfördt, hurusom de 1716 brände i Torneå socken omkring 150 gårdar. Vid det senare angreppet i jan. 1717 stannade de i Neder- och Öfver-Torneå socknar i 3 veckor, under hvilken tid folket måste uppehålla sig i skogen, hvarvid 400 personer, däribland många flyktingar från Finland, dels dräptes — »pintes, piskades, stektes» —, dels fröso ihjäl och hvarvid öfver 1,000 st. kor bortröfvades från allmogen. — »Otaliga människor blefvo halta och lemlösa, för det de måste sig uppehålla uti skogen om vintern under bara himmelen.» — »Många blifvit fader- och moderlösa och nu med bettlande måste sig uppehålla, på hvilka man dagligen måste se en stor jämmer», skrifver kyrkoherden i Neder-Torneå.

Men det var icke blott Kalix och Torneå socknar, som på detta sätt hemsöktes; ett mindre parti kosacker utsträckte sitt plundringståg ända ned till Skellefteå socken, hvarvid äfven Piteå och Luleå Nystad plundrades, utan att dock brännas. Om kosackernas besök i Luleå skrifves, att »fienden alldeles oförfarandes inföll, då borgerskapet icke allenast måste lämna sin redbaraste egendom, utan äfven många med hustru och barn

blefvo ömkligen marterade och ihjälslagna. Från deras besök i Piteå finnes en episod närmare skildrad, genom hvilken man får en föreställning om huru de i allmänhet gingo till väga.

Om morgonen kl. 8 kommo de till staden och togo sitt hufvudkvarter i rådhuskällaren vid torget, hvilken förestods af en till åren kommen 66-årig kvinna. En kosack kom henne i källardörren till mötes med utsträckt spjut och frågade, om det var ett borgarehus; hon blef, såsom det i hennes berättelse härom heter, grufveligen handterad och slagen med en yxhammare och piska och till sist sattes värjan för bröstet på henne för att bekänna hvar hon hade penningar, men som hon inga hade, slapp hon därmed. På eftermiddagen kl. 4 inkommo ryssar i krogstugan medförande apologisten vid Piteå trivialskola Peder Hofberg, som de gripit i Hortlax by och tagit med sig; han var nu mest utan kläder, hvarföre han mycket frös, hvaråt kosackerna sinsemellan gjorde sig lustiga. Med uppräckta händer bad han om några klädesbitar att skyla sig med, men förgäfves. Här sattes han bland andra fångar, som de dit infört, under det de själfve kokade och spisade och de öfriga af partiet fortsatte med stadens plundring. Om natten kl. 3 eller 4 blef ett hastigt alarm och rustande, då de hörde alarmskott från svenska bondeposteringen, som stod vid Piteå Gammal-stad; de uppbröto då hals öfver hufvud med sina många lass. Men några af fångarna voro ännu kvar, då några kosacker igen inkommo, afklädde Hofberg och en annan borgare Sven Bolin hvad de ännu hade kvar på kroppen, förde dem utom dörren och slogo ihjäl dem med sina yxhammare, hvarvid Hofberg hördes utropa: »Mina blodsdroppar skola ropa hämd öfver eder i himmeln.»

Det var 40 à 50 kosacker, som på detta sätt satte skräck i halfva Västerbottens befolkning. Om detta infall finnes en mera detaljerad redogörelse, som återgifves vid slutet såsom bilaga n:r 1. En af landshöfding Ramsays efterträdare Magnus Cronberg afgifven relation så väl om detta infall som det därpå följande i jan. 1717, i hvilken angreppet mot Torneå socken närmare vidröres, medföljer såsom bilaga n:r 2. Man frågar sig hvar de i länet ännu befintliga finska trupperna uppehöllo sig under denna tid. Sedan de till 238 man uppgående tvenne kompanierna af Viborgs kavalleriregemente erhållit uppbrottsorder från sina kvarter i Bygdeå socken, anlände de d. 29 i samma månad till Luleå, »där de nu förtöfva», skrifver landshöfdingen, »till dess de

med nödiga klädsorter kunde blifva försedda.» Landshöfding Cronberg uppger antalet hästar denna kavalleriafdelning medförde till blott 60, en del icke ens värda fodret. Samtidigt med ankomsten af detta rytteri till Luleå var det kosackerna utförde sitt ofvan nämnda plundringståg till Neder- och Öfver-Kalix. Den 25 dec. bröt öfverstelöjtnant v. Essen upp från Umeå med sina tvenne kompanier af österbottniska regementet om 300 man, men ännu d. 10 jan. hade de icke hunnit avancera mera än 2 mil »för folkets nakenhets skull.» Efter ännu fjorton dagar hade de blott tillryggalagt en vägsträcka af 8 mil; nu hade de dock erhållit en del beklädningspersedlar, som dock voro »likare tiggarekläder än att de emot någon betalning skulle estimeras.» Landshöfding Cronberg uttalar sig i en sin relation klandrande emot befälet för denna långsamhet, som ju dock har sin förklaring i manskapets bristande utrustning. Fienden gjorde emellertid å nyo infall i Kalix, medan den finska kavalleriafdelningen stod i Råneå med endast 25 dugliga hästar och v. Essen med sina 2:ne kompanier d. 27 jan. hunnit till Piteå.[1] Vid en rekognoscering in i Kalix socken observerades där ännu den 3 febr. ett parti kosacker om 100 man. Vid de föregående anfallen hade bönderna gjort motstånd, men nu, då de ej heller fingo något kraftigare understöd af den ordinarie militien, var all motståndskraft bruten så hos Kalix som Torneå allmoge, hvadan »bönderna», såsom v. Essen d. 10 febr. skrifver ifrån Luleå, »så snart fienden dem ansatte, togo sin flykt till skogen och sedan intet voro tillsammans med någon postering.» Sedan emellertid kustsocknarna intill Råneå voro utplundrade och kosackerna kommit i kontakt med den ordinarie militien, drogo de sig tillbaka till Österbotten, närmast till Seiskari, en ö 2 mil från Torneå, där de hade sitt egentliga tillhåll och upplagsplats för sitt rof. »En hel hop folk hafver fienden», skrifver v. Essen, »under denna retour på öarna och vägarne, där han framfarit, dödat.» Deras återgång var dock nu så allvarligt menad, att de i Torneå till och med uppbrände sina skidor och det hö, som de icke kunde medtaga. Härefter förekommo ej vidare några anfall ifrån Torneå-sidan, ehuru man ständigt var i fruktan därför.

Vintern i Västerbotten år 1717 var intill februari månad blid, hvilket ingaf landshöfding Ramsay hopp om att vara tryggad

---

[1] Under marschen hade 9 man förfrusit sina fötter.

mot fientligt infall öfver Qvarken, men i förenämnda månad frös hela Qvarken till, »så att man», skrifver landshöfdingen, »kunde komma emellan Vasa och Umeå isvägen öfver sjön med två dagars resa,[1] — — då fienden utan ringa besvär kunde hålla hela detta länet uti stort tvång och det alldeles ruinera och dessutom stadigt ströfva med sina partier in uti Gefleborgs län.» Som fienden nu dragit sig tillbaka inom finska gränsen, fick också öfverstelöjtnanten v. Essen ordres att tåga tillbaka till Umeå.

Medan landshöfdingen var upptagen af sådana farhågor, träffade honom helt oförberedt en skrifvelse från konungen dat. d. 7 jan. 1717, i hvilken skrifvelse meddelades att öfverbringaren däraf generalmajoren Magnus Cronberg af konungen erhållit förordnande att förestå landshöfdingeämbetet i Västerbottens län, till dess landshöfding Ramsay gittat bevisa sin oskuld i de öfver honom inkomna klagomål. Landshöfdingen besvarade den kungl. skrifvelsen med tacksägelse för nåden att icke dömas ohörd, tillika förklarande sig fullkomligt okunnig om hvad som lades honom till last. En kommissorialrätt tillsattes och synes frågan hafva gällt ersättningsanspråk af borgare i Umeå, som ville på landshöfdingen lägga ansvaret för deras farkosters uppbrännande af ryssarne vid deras infall i sept. 1714. Utgången af rättegången är okänd. Emellertid lämnade landshöfdingen sin innehafvande tjänst och återfick den ej mera. Cronberg erhöll sin fullmakt på tjänsten d. 19 nov. 1718.

Efter en resa genom länet afgaf den tillförordnade landshöfdingen en berättelse om hvad han om den ekonomiska ställningen hos allmogen inhämtat. Han säger däri, att han »funnit landet vara uti mycket slätt tillstånd, så att detta lands norra kontrakt är merendels ruineradt, dels af fienden, dels ock af den finska arméen, som stått här i landet, hvilka så hushållat, att bonden med stamp- och barkbröd måste under tiden sig nära och ej hafver stort säd att så, ej heller många kor öfriga till dess uppehälle, hvarigenom landtmannen är nu bragt i stort elände och landets tillstånd mycket svagt, som ej står uppå lång tid att upprätta.»

* * *

---

[1] Afståndet, beräknadt till 8 mil, kunde under gynnsamma förhållanden tillryggaläggas till och med på en dag.

Efter det fientliga infallet i början af år 1717 fick Västerbotten åtnjuta lugn från fiendens sida under den följande delen af samma år likasom ock under året 1718, med undantag af att ryssarne 2:ne gånger under sommarens lopp 1717 gjorde besök på Holmön utanför Umeå. Vid det förra tillfället kommo de i början af juni på 3 fartyg, ungefär 300 man starka; öns befolkning hade emellertid flyktat inåt skogen. Vid det senare tillfället i augusti anlände de tidigt en morgon, slogo ihjäl en gammal man, togo med sig fyra kvinnor och 2 bönder samt en del boskap. Landshöfdingen beslöt då att till fastlandet öfverföra samtliga öboarna med all deras boskap och tillbehör.

Nöden i landet var under dessa år mycket stor, då så väl 1717 som 1718 årsväxten totalt förstördes af frost och någon undsättning från annat håll icke erhölls. Om ställningen i länet skrifver landshöfdingen till K. M. d. 21 febr. 1719 följande:

»E. K. M. vill jag i underdånighet berätta det stora elände, som landtmannen i Västerbotten nu för tiden hafver, så att om icke E. K. M. visar allmogen någon nåd med tidig allernådigst försorg af spannmåls afsändande vid första öppet vatten härifrån, befruktar jag landets *totala ruin*, ty bonden, som äter rena barkbrödet, kan intet berga sina ängar för matthet af den släta spisen han njuter, där han icke bekommer någon säd till uppehälle. Landet hafver gjort till E. K. M. stora och ansenliga förskotter till de finska truppernas underhållande åren 1714, 1715 och 1716, som sig bestiger öfver 200,000 dr smt så i spannmål och victualie-persedlar som fourage, så att om E. K. M. visar dem nu dess kongl. nåd med 3,000 tr spannmåls förskotter, så vore det ett visst medel att ännu igenom Guds nåd kunna upphjelpa det arma och utmattade landet, som eljes lutar till undergång.»

K. M. gaf i resolution af d. 20 febr. sitt samtycke till denna landshöfdingens framställning, men då landshöfdingen på grund häraf i statskontoret yrkade på verkställigheten däraf, fick han till svar, att »denna K. M:ts resolution visserligen vore mycket nådig för länet, men likväl kunde statskontoret icke göra någon anstalt därtill, innan landshöfdingen utverkat sig K. M:ts positiva ordres.» Landshöfdingen förnyade därföre hos K. M. i en skrifvelse af d. 23 mars sin enträgna anhållan om en snar hjälp för det betryckta länets invånare.

»Jag kan inför E. K. M. i sanning betyga», skrifver han, »att om icke nu och utan det ringaste dröjsmål landet blifver understödt med den spannmål, följer säkert att landet så ruineras, att de uppå en lång tid sig ej förkofrandes varda, folket till en stor del kommer

att dö bort, många hemman falla uti ödesmål, som nu i tid kunna hjelpas. Denna omkostnad kommer allenast uppå 21,000 dr smt och det som landet hafver i underdånighet att fordra är öfver 200,000 dr.»

Tre veckor efter denna skrifvelses aflåtande blef landshöfdingeplatsen i Uppsala län ledig genom innehafvarens Pehr Ribbings hastiga frånfälle d. 14 april. Regeringen skyndade då att redan d. 26 i samma månad bevilja Cronberg, som vistades vid riksdagen i Stockholm, transport till förenämnda län, medan Västerbotten, under dessa svåra tider, lämnades att skötas på förordnande först af lagmannen, assessorn i Åbo hofrätt Carl Lagerflycht, som alltsedan årets början under landshöfding Cronbergs frånvaro förvaltat hans ämbete, och sedan af lagmannen Otto Reinhold Strömfelt, intill dess ändtligen i november samma år den nyutnämnde landshöfdingen Jacob Grundell tillträdde sin befattning. Om den utlofvade försträckningen af spannmål till länet hördes ej vidare något af.

I januari 1719 inträffade en stark kyla, så att hafvet frös till, hvilket lockade kosackerna att komma öfver och göra påhälsningar så väl i Umeå socken som stad. För att skydda länet förlades dit under sommarens lopp det västerbottniska regementet under öfversten Henr. Magnus Buddenbrock och det karelska dragonregementet, som fick till chef öfversten Berendt W. Rehbinder. Af det föregående framgår, huru tillståndet i länet vid denna tid var; i hvad belägenhet militären befann sig, kan man sluta till af en skrifvelse, som öfverste Rehbinder efter öfvertagandet af sin tjänst såsom regementsbefälhafvare afgaf till K. M. ifrån Umeå d. 31 oktober.

— — — »Jag har sedermera erfarit regementets tillstånd», skrifver han, »och befinnes det alldeles miserabelt, i det manskapet är icke allenast försmäktadt och alldeles kraftlöst medelst det mesta sofvelpersedlar i denna förflutna sommar utfallit uti salt fisk, hvarvid intet annat dricka än vatten varit till fångs, så vida man på denna dessutom dyra och magra orten för det till drickspenningar utfallna kopparskiljemyntet intet det ringaste obtinera kunnat, utan ock är manskapet så dismunderadt och bart, att det utan sin yttersta undergång icke mäktar instundande vinter göra tjenst, hvilket herr öfverste Buddenbrocks rullor nogsamt utvisa, hafvandes meste lifklädningar sedan år 1715 intet utfallit och hvad sedermera kunnat tilldelas är på senaste norska kampanjen så förslitet, att ryttaren har hvarken till hand, kropp eller fot något att skyla sig med; utom detta finner jag för mig här ordres från Hans Kongl. Höghet och krigskollegium det 100 beridna skola utfärdas att bevaka gränsen uti Kemi socken i

vinter, som icke utan det nakna manskapets ändtliga undergång lärer afgå, dock äro de till marschen färdiga.»

Öfversten ämnade emellertid öfverlägga med öfverste Buddenbrock, om ej 40 à 50 hästar skulle göra tillfylles till gränsens bevakande, då intet magasin för manskapet eller fourage för hästar i Torneå vore att tillgå, »sedan mesta invånarne af Kemi och Torneå socknar äro till en del för detta af fienden ihjälslagna, en del undanflyktade samt hemmanen öde och ängarna således obärgade.»

En militärpostering under majoren Enberg hade framskjutits ända till Uleåborg, men drog sig i början af följande år tillbaka inom svenska gränsen. Den karelska kavalleriafdelningen måste också i brist af fourage i april 1720 lämna gränsen obevakad.

Till råga på den svåra nöden i länet gjorde ryssarne å nyo under våren 1720 infall i landet, men denna gång inskränkte de sig till att härja blott i Umeå socken. Enligt meddelande af några finska flyktingar till befallningsmannen E. Tollstén i Hudiksvall hade en rysk flotta om 150 fartyg, gallejor och lodjor, i första dagarna af maj kommit till Christinestad, hvarifrån den, efter att där hafva skaffat sig lotsar, skulle begifva sig till Umeå »och sedan avancera ända åt Gäfle och ingen människa skona, som han kan öfverkomma, hvarken liten eller stor.» Detta meddelande öfverskickades till landshöfdingen i Västerbotten och kom öfverste Buddenbrock till handa d. 22 maj eller dagen efter fiendens landstigning. Den fientliga flottan gynnades af god vind och innan således några af de längs kusten i socknarna kringspridda afdelningarna af det karelska och det västerbottniska regementet hunnit samlas, visade den sig redan d. 21 maj i Umeå skärgård. De mindre fartygen gingo uppför älfven, de större stannade utanför åmynningen. Den vid staden stående posteringen utgjordes endast af 150 oberidna af det karelska regementet och ett kompani af det västerbottniska. En afdelning kosacker landsattes samma dag och gjorde ett anfall på posteringen, som dock höll stånd. Följande dag skedde den egentliga landstigningen med flygande fanor och klingande spel. »Uppå södra sidan skedde landstigningen under Tegby och begynnte trupperna strax marschera à 8 man högt därifrån till Robeck, hvarest man såg de första leden anlända, innan de sista hunno röra sig ifrån Teg, hvilken distance är öfver $^1/_4$

mil. Sammaledes marscherades på vänstra sidan till sockenkyrkan, hvarest äfven de främste arriverade, innan de sista ifrån staden kommo att marschera, och var distancen äfven som den ofvannämnda, förutom 7 regementen allt infanteri, hvilka uppställdes väster om staden på fältet med tolf flygande fanor för hvardera.» Ett åsyna vittne från en bergshöjd antog de landsatta trupperna uppgå till 5 à 6,000 man. Hela den med flottan öfverförda krigsstyrkan uppskattades till omkring 10,000 man.[1] Sedan posteringen, som fruktade att blifva fullständigt kringränd, med förlust af 20 man dragit sig tillbaka till skogen, började fienden att bränna staden med kyrkan och de på norra sidan om älfven belägna byarna; följande dag fortsattes därmed på södra sidan, så att öfver en tredjedel af den mest bebodda delen af socknen gick upp i rök jämte både socken- och stadskyrkan och skulle detta förstörelseverk utsträckts än vidare inåt landet, om ej posteringsmanskapet tillbakadrifvit de kringströfvande kosackpartierna. All boskap nedslaktades och bortfördes. Från stadskyrkan affördes 7 mässingsljusstakar och de flesta grafvar upptogos. Alla båtar och skutor sönderhöggos och uppbrändes; ett från Sundsvall dagen före fiendens ankomst till truppernas proviantering anländt fartyg med 4,000 L℔ bröd och 110 tunnor gryn blef ock fiendens byte. Den 24 gingo ryssarne åter om bord, därvid med 7 gallejor anlöpande Holmön, där alla gårdar afbrändes och 26 personer medtogos,[2] under det »12 bönder undanstucko sig så nära till stranden, att vågorna gingo öfver dem och de med möda kunde lifvet behålla.» Flottan begaf sig därefter till Vasa, där kavalleriet landsattes, hvarefter flottan fortsatte sin återfärd till Åbo.»

Öfverstarne Buddenbrock och Rehbinder framhålla i sin gemensamma rapport till K. M. om denna landstigning, dat.

---

[1] Öfverste Rehbinder beräknade den till 10 à 12,000 man. I en rapport, som den vid Umeåposteringen efter fiendens afseglande befälhafvande kaptenen afgaf till Buddenbrock, antages den hafva uppgått ända till 20,000 man. Tydligen var afsikten med den så stora tillrustningen att redan nu, ehuru det denna gång icke kom till vidare utförande, längs den nordliga kusten af Sverige verkställa en dylik härjning och plundring, som redan föregående år utförts vid mellersta Sveriges kuster. Till en kvinna, som blifvit fasttagen men sedan undkommit, sade ock en ryss, som talade rent svenska: »Gud nåde eder, svenska barn, vi hafva ordres att härja och uppbränna icke allenast hela Västerbotten, utan ock ända fram till Sverige [Stockholm] utmed stranden.»

[2] Enligt en öfverste Buddenbrocks uppgift skulle dessas hustrur och barn mördats; enligt en annan uppgift skulle just de ofvan omnämnda röfvade 26 personerna utgjorts af kvinnor och barn, hvilket är troligare.

Skellefteå d. 25 maj, omöjligheten att kunna hålla regementena samlade af brist på fourage och proviant. »Men det allra svåraste är», skrifva de, »att intet lifsuppehälle för manskapet är till fångs, så vida landet genom den förlidet år så väl som förr öfvergångna missväxten är alldeles i grund utarmadt, hvilket jämväl E. K. M. tillförene är i djupaste underdånighet förmält och till all olycka hann äfven ett fartyg med 4,000 L℔ bröd och 110 t:r gryn ifrån Sundsvall till hamnen vid Umeå dagen förr än fienden ankom, så att den minsta delen kunnat upplastas, utan råkade så väl det som allt öfrigt med själfva farkosten uti fiendens händer, hvarföre bönfalla E. K. M. vi allerunderdånigst låta oss benåda med en skyndsam undsättning, eljes förestår oss ofelbart en ändtlig och total undergång. — — Umeåposteringen hade icke en dags utkomst, när benämnda farkost med bröd och gryn anlände.»

»Umeå socken fick då», såsom socknens lands- och tolfmän skrifva till K. M., »till större delen se sin totala ruin och undergång.» »Intill 214 bondgårdar på 2 mils omkrets omkring kyrkan afbrändes och all lösegendom, äfven den i skogarna gömda, uppsöktes och borttogs, hästar och boskap, stort och smått, all fiskredskap och bärgningsmedel, så att vi nu», heter det i ofvannämnda skrifvelse, »stå helt blotta, bara och husvilla, alldeles oförmögna oss själfva att upphjälpa utur denna nöden, så framt ej vår Gud af sin barmhertighet uppväcker E. K. M:ts allramildaste medlidande hjärta att i nöden varkunna sig öfver oss.»

Anfallet hade skett så oförmodadt, att »en del af folket af förskräckelse omkom, en del illa medfarna och plågade, en del ock fångna bortförda blefvo.» Posteringens närvaro och det motstånd, den hade gjort, hade emellertid gifvit stadsboarna och de sockneboar, som icke fördröjde sig, rådrum att rädda sig och undgå fiendens förföljelse. Till utrönande, huruvida någon försummelse vid detta fiendens infall kunde läggas förenämnde befälhafvande officerare till last, anbefaltes den i Västernorrland befälhafvande fälttygmästaren Hugo Hamilton att i Umeå anställa undersökning härom. Vid denna frikändes öfverstarne fullkomligt från beskyllningen att icke i tid hafva sammandragit regementena, då hvarken proviant för manskapet eller fourage för hästarna fanns att tillgå på platsen och underrättelsen om fiendens tillämnade anfall så sent kom dem tillhanda. Med afseende på frågan om landets försvar, som äfven skulle utgöra

ett öfverläggningsämne vid samma tillfälle, ansågs enstämmigt af de närvarande militärerna att ett effektivt försvar af det långsträckta kustlandet icke var möjligt, då fienden ägde full frihet å sjön och kunde landsätta sina trupper hvarhelst han behagade.

Till den nödlidande allmogens understöd utverkade landshöfdingen afsändandet af 500 tunnor spannmål att afyttras mot likvid i reda penningar och med en betalningstid af 2 månader — sådana villkor sattes för den allmoge, som genom sina förskotter till de finska truppernas och posteringarnas underhåll hade så stora fordringar hos kronan —; men denna spannmål kom ej ens allmogen till godo, då öfverste Buddenbrock lade beslag på densamma för de i Västerbotten stående truppernas behof, »så att allmogen nu», skrifver landshöfdingen till K. M., »igenom denna våldsamhet måste förgås af svält.» För att inse i hvilken förtviflad belägenhet äfven militären befann sig, behöfver man blott läsa en af majoren vid västerbottniska regementet Bröijer till K. M. d. 9 juni från Umeå afgifna rapport, däruti det heter: »Härmedelst i ödmjukhet rapporteras det kompanierna stå ännu kvar i sin socken posterade, men hafva ej annat att lefva utaf än bark — och halmbröd, så att manskapet nu intet hafver till underhåll, utan alldeles creverar.»

Af egna medel lät konungen för allmogens behof uppsända 240 t:r råg och på hösten ankommo flere proviantfartyg, dock väsentligen för truppernas räkning. Västerbotten hade onekligen af regeringen blifvit styfmoderligt behandladt. Landshöfdingen visar i en skrifvelse af d. 20 okt. 1720, hurusom i höleverans »hela summan, hvilken denna lilla provinsen årligen har sammanbragt och ännu måste utgifva, stiger till 13,250 lass hö, hvilket de nu uti många år och mycket däröfver uti de tre åren, som hela finska arméen här i länet stått, utgifvit utan att åtnjuta därför den ringaste betalning och äfven så litet för den myckna spannmålen, boskapen och soflet, de den tiden till samma armé och sedermera till posteringarna försträckt,[1] där likväl de andra provinserna uti Sverige blifvit för deras förra försträckningar

[1] Ensamt för Västerbottens södra kontrakt (Umeå, Skellefteå, Bygdeå och Löfånger) uppgick allmogens fordran för försträckningar till kronan till 122,153 dr smt. Neder-Torneå sockens leveranser till finska arméen gingo till 94,453 dr k:mt efter en på landshöfdingens befallning uppsatt specifikation och »än är af militien med makt uttaget, röfvadt och stulet öfver 9,000 drs värde.»

någorlunda betalta. — — Helst går det allmogen och borgaren fast till sinnes, emedan de fått spörja, att allt hvad som uti närmaste länet är taget blifvit betaldt, där dock Gäfleborgs län, varande 6 gånger större af mantal än som detta, hvarken lidit något af fienden eller haft någon så svår inkvartering efter proportionen som detta landet.»

Vid årets slut stodo inom Västerbotten vid Torneå-gränsen 1,000 man under öfverste Buddenbrocks befäl, dessutom ytterligare i nordliga delen af länet öfverste Rehbinder med det karelska dragonregementet,[1] förlagdt på husmanskost hos allmogen, samt i Umeåtrakten 3 kompanier af det västerbottniska regementet, hvartill kom i december det åbolänska kavalleriregementet, hvaraf hälften förlades i Västerbotten och den andra hälften i norra Ångermanland. Redan under sommarens lopp hade emellertid ryssarne dragit sig alldeles tillbaka från det ödelagda Österbotten. Endast i Vasa stodo ännu i oktober 250 illa munderade dragoner, »allahanda gammalt, utlefvadt manskap, de uslaste af regementena», efter en ditsänd kunskapares utsago, samt 150 kosacker, hvarföre K. M. i skrifvelse af den 22 okt. tillät att tills vidare alla militärposteringar finge indragas.

Följande vår var det ryssarne anställde sitt grundliga härjande längs den norrländska kusten. Inalles brändes inom Gäfleborgs och Västernorrlands län, innan ännu den fientliga flottan hunnit Västerbottens gräns, 4 städer, 3 kyrkor, 10 bergverk och öfver 1000 bondgårdar. — Den 30 maj kom till Umeå underrättelse om att fienden hade brännt längs kusterna af Gestrikland, Helsingland och Medelpad på $1^1/_2$ mil när Hernösand; d. 3 juni meddelades om Hernösands brand och blott 5 dagar därefter, »d. 8 om morgonen», skrifver landshöfdingen till K. M. ifrån Umeå, »fingo vi se fiendens flottilj bestående af 28 gallejor och en stor hop skärbåtar samt slupar komma inseglandes uti Umeåälfven.» Denna gång var man dock något mera rustad att taga emot fienden. Kavalleriet stod uppställdt i 4 skvadroner och 400 man af Västerbottens infanteri bildade 2 bataljoner, en tredje bataljon bestod af »fotryttare», hvilka ställts på Kungs-

[1] Om samma regemente skrifver öfversten till K. M. d. 26 okt. följande: »Allt manskapet har alls intet uppå fötterna och på lifvet intet annat än den ena skjortan, som i somras undficks och numera såsom det endaste karlen haft att skyla sig med är äfven förslitet, så att icke en man utan sin yttersta undergång kan utsättas på någon post.

gårdsängen bredvid älfven för att där afvakta fiendens landstigning. Som denne emellertid landsteg $^1/_2$ mil längre nedför älfven vid Löfudden och man fruktade, att han skulle gå till Säfvar och afskära förbindelsen med den nordligare delen af länet, beslöts att trupperna skulle skynda till Tafle och där besätta ett litet pass, hvaremot Umeå kompani skulle betäcka skogsvägarna och magasinet. Kosackerna ströfvade nu rundt omkring, men drogo sig tillbaka, där de mötte motstånd, under vägen dock antändande en och annan gård, likasom församlingens prästgård, nu för tredje gången, och de i staden sedan föregående års brand af borgerskapet uppförda små hus. Staden blef således nu för tredje gången afbränd. Fem gånger hade nu ock socknens invånare »blifvit till blotta lifvet spolierade.» Att bränna återstod dock blott föga i den öppnare liggande delen af socknen efter de föregående besöken; utom gårdarne i staden och de i dess närhet uppförda »bondehyttorna» var det därför blott några få gårdar fienden kom åt. I en skrifvelse till K. M. af den 2 juli beklagar landshöfdingen att nu icke blott staden återigen blifvit lagd i aska, utan ock att socknen, som bestode af 480 hemman, vore så afbränd och till ödesmål fallen, att blott 145 obrända och besuttna hemman funnos kvar om tillsammans in emot 60 mantal. Den 9 gingo ryssarne åter ombord med afsikt att landstiga vid Ratan, men så snart de sågo beväpnadt manskap, drogo de vidare upp till Piteå, under vägen brännande några sjöbyar i Bygdeå och Löfånger socknar.

Den 13 juni ankom den fientliga flottiljen till Pitesundet, hvarifrån 300 kosacker följande dag begåfvo sig till Gammal-staden, där 60 man af västerbottniska regementet stodo posterade. Kosackernas anfall afvärjdes tappert, men sedan desse erhållit förstärkning af ryskt fotfolk, drogo sig västerbottningarna $^1/_4$ mil tillbaka till Bredviksberget, där de väl försvarade sig; endast 1 man stupade, 1 sårades; å fiendens sida stupade 5 man, sårades 30. Därefter vände ryssarne om till staden för att plundra och bränna.[1] Hela staden, bestående af 10 välbyggda kvarter, lades i aska, förlusten beräknad till öfver 100,000 d:r k:mt, likasom farkosterna (däribland åtskilliga i hamnen med lösegendom nedsänkta), fiskredskap och all annan lösegendom delvis borttogos, delvis uppbrändes; äfven många hemman och byar afbrändes.

[1] Se Dissertatio de urbe Pitovia, edidit Petr. Graan.

Härifrån styrdes färden åt Luleå, men halfvägs dit upphanns den brandförande flottan af en slup, medförande en rysk löjtnant med pass från de svenska plenipotentiarierna och ordres från tsaren att återvända. Den 17 juni sågs ock flottan med klingande spel och trummor segla öfver Qvarken.

Västerbottens befolkning kunde nu åter hämta andan efter de hårda olycksåren under hvilka, såsom Västerbottens landshöfding vid 1727 års riksdag förklarade, länet »blifvit mera medtaget och utblottadt samt brändt än nästan något annat län i Sverige.»

Bilaga 1.

Sannfärdig berättelse om 40 à 50 kosackers ströfvande in uti Västerbotten.

Ehuruväl hr landshöfdingen Ramsay tidigt gaf ut ordres förl. höst, att allmogen till Piteå, Luleå och Kalix socknar skulle sammanfoga sig med bönderna i Torneå att bevaka ingången till Västerbotten och hindra fiendens infall och ströfvande, så blef dock därmed tiden så utdragen, att den hälsosamma författning ej blef i tid efterlefvad, af hvad orsak det skedde, kunna andra bättre utforska, än det uti denna hastiga relation kan införas. Men hvad stor skada af den försummade föreningen med Torneåboarna drogs öfver landet, kan ingen tro, ej heller så noga utsättas. När fienden, som i Kemi sig församlat till 300 dels kosacker, dels förrymda finska ryttare, såg att bondeposteringen uti Torneå var för svag, ty de tröttnade omsider, så att ej flere än 200 ungefär, som säges, vore af dem tillhopa, vågade ett parti af 30 och 40 kosacker gå förbi samma postering ända till Kalix, dit de anlände d. 8 december om aftonen, då pastor därsammastädes uti hastighet kom undan och blef befriad med sin hustru, men alla andra lämnade uti deras händer såsom häradshöfdingen Burman, hvilken med sin hustru underligen kom undan och blef befriad med blotta lifvet, men all hans egendom föll dem till rof. Kapellanen Brunnius ifrån Torneå träffade fienderna, den de afklädde, spolierade samt med piskande och rysk podogg illa handterade. Kapellanens N. Fabricii hustru i Kalix, sedan mannen blifvit afklädder, blef ihjälslagen samt 3 bönder. Sedan dessa kosacker gjort detta byte, vände de om och drogo tillbaka. Vid denna tiden skall ett annat parti farit, somliga säga genom Kalix, andra genom Kemi, några säga att det marscherat Torneå ån uppföre, practicerandes sig förbi posteringen i Torneå, därmedelst att än ett annat parti angripit samma postering, till Öfver-Torneå, där han väl förmodat sig göra ett stort byte, men emedan Torneå borgare och flyktingar, som därstädes sökt sin säkerhet, om en sådan dess invasion blifvit underrättade, så hafva de längre upp salverat sin egendom och fienden således ej kunnat erhålla det han tänkte, likväl hafver han på allt sätt sökt sitt ravage verkställa, så att han på den korta tid, han där vistades, fick tillsamman åtskilliga lass, af hvilka dock sedermera, när de nederfördes, blefvo af

posteringen i Torneå borttagna 23 och fienden nödgades lemna efter sig några döda, ibland hvilka var deras anförare en cornett och flere, som man denna gång ej kan specificera. Efter vanligheten hafver fienden vid denna sin expedition farit fram med sitt mördande, varandes kyrkoherden Tornæus en ibland dem, som blifvit dödade, de öfriga äro mest gemene och af den menige man. En stor del, som undflykt sökt i skogarna, äro där af köld ihjälfrusna. När nu pastor i Kalix, som förmält är, anlände d. 9 sent om aftonen till Luleå, blef allmogen strax sammankallad, som i de följande dagar sig efter handen instälde och samlades uti Luleå Gammal-stad att bevara sin moderkyrka. Detsamma skedde i Piteå, der allmogen äfven sammankom uti dess Gammal-stad och landskyrkan. Men städerna Luleå och Piteå hade ingen vakt, ty hvar och en sökte sin säkerhet, somliga uppe i socknen, andra söderut, men ej längre än till Piteå, hvartill så de förre som senare hade sin beqvämlighet, emedan fienden vände om ifrån Kalix, som omrört är, hvarom man hade kunskap uti Luleå först d. 12 december, då hvar och en gjorde sig den tanken, att fienden skulle låta nöja sig därmed han röfvat i Kalix, dock blef handelsman Warg i Piteå skickad d. 13 till Umeå till herr landshöfdingen igenom natt och dag att berätta hvad skett var och begära en skyndsam hjelp, hvarpå ordres afgingo till herrar ryttmästarne Rökman och Nykopp att de med 100 ryttare och 150 fotryttare skulle fara emot fienden och betäcka landet. När utskickaden återkom med denna berättelse d. 17 om aftonen, gjorde hvar man sig den förhoppning att denna kommendering skulle snarare ankomma och göra fienden motstånd, men ett parti kosacker af 40 à 50 man, det man här beskrifva vill med de färger, som de dem afmålat, hvilka beklagligen råkade uti deras händer (sic!). Inga gevär hafva de haft, utan allenast några värjor, 2 pistoler och 1 carbin, några pikar och hvässta stafvar, men stora yxor, som de böflar varit. En öfvermåttan noga efterrättelse hade de sig förskaffat, ty de kunde nämna åtskilliga personer efter deras karakter, hvaraf märkas kan, att de allt tillförene på det nogaste endera bespörjat, hvilket att göra ingen svårhet varit, ty här frågar ingen vid dessa farliga tider af de farande och kommande, om de äro goda eller onda, vänner eller fiender, eller hafver någon med förräderi betjent dem. Dessa togo sig före isvägen, anländandes till Hindersön uti Luleå socken, och igenom Bänsby gingo vägen ända fram till Luleå Nystad och således förbi Gammal-staden och där stående bondepostering, hvilket skedde d. 19 om morgonen. Strax vid sin ankomst träffar han kapellanen därsammastädes, And. Ljungberg, den han tager tillfånga, tullnären, som intet så snart ville gifva fram tullmedlen, sätter han lefvande på brasan uti spisen och jemväl 20 borgare och några hustrur dräper. Härifrån skyndar han sig igenom Gäddvik, på det han intet komma skulle till Gammal-stad, der bönderna sig församlat, till Piteå. När nu detta parti kom till nästa gästgifvare, finner han för sig åtskilliga borgare kommande ifrån Stockholm med den profit de gjort därsammastädes medelst sin handel, hvilka blefvo sköflade, och ibland dem var rådman Ruth, som är af

fienden ihjälslagen; de fortfara vidare samma natt till Piteå Nystad, gåendes isvägen förbi dess Gammal-stad och bondeposteringen därsammastädes. Såsom ingen såg fienden eller kunde tro honom vara så svag, så vågade ingen ännu endera möta eller eftersätta honom, fördenskull betjente han sig af den frihet som han hade och, sedan han sköflat Piteå Nystad, foro 18 fientl. personer d. 20 om morgonen än längre söder till Hortlax, der de träffade befallningsman Hackzell, som afkläddes och sköflades. En prest, P. Hofberg, blef med hustru och barn afklädder, merendels naken förder öfver isen till staden, där med kallt vatten pinter och omsider ihjälslagen och många andra flyktingar plundrade, hvilka alla att uppnämna blefve vidlyftigt. Härifrån hafva sig dessa 18 fientl. fördelt i 2:ne hopar till Jefre, där Gust. Cajanus ifrån Lochteå plundrades, och Kinnbäck, då de på vägen finna åtskilliga flyktingar, hvilka alla blefvo olyckliga såsom handelsman i Piteå Lafve, hvilken med sin hustru och barn blef afklädd, till sina egodelar alldeles spolierad och omsider ihjälslagen, Mag. Mich. Lithovius blef all sin egendom förlustig, med otaliga andra. Uti Kinnbäcks by blef prosten i Piteå M. Solander, borgmästaren därstädes Dahlgren, Joh. Forbus ifrån Ijo, Henr. Engmarck ifrån Gamla Carleby med andra oräkneliga afklädda och spolierade. Några af de fientel. resa ännu längre fram $^1/_4$ mil, då efter Guds skickelse vände tillbaka, hvarigenom de som hunnit till Åbyn blefvo befriade ifrån fiendens händer, dock intet alla från olyckan, ty då fienden kom till Kinnbäck, satte några sig på sina hästar, flyktandes undan med bara lifvet, hvaraf de mesta som till Åbyn kommit och voro på vägen blefvo så förskräckta, att de till att lätta sina lass, kastade bort sin egendom utan åskillnad om den var redbar eller af mindre värde, hvilket sedan föll fattiga flyktingar och hemmavarande landsfolket till rof. Äfven så skedde det med det som fienden tagit uti byarna och på vägen, hvilket allt han intet kunde afföra. Med detta byte, som detta rofparti bekommit på vägen i Kinnbäcks, Jefre och Hortlax byar samt Piteå Nystad, hvilket i sanning var ansenligt, så uti penningar, guld, silfver och sköna kläder som vin, bränvin och tobak, skyndade han sig d. 20 tillbaka, gåendes förbi Piteå Gammal-stad och bondeposteringen ända vägen till Rosviksby, där de hos bonden Anders Andersson togo sitt nattqvarter, begynnandes där öfverse rofvet, räkna penningarna och förnöja sig af det byte, som de i hastighet och utan sin blodutgjutelse bekommit. Bönderna uti Piteå Gammal-stad eftersatte dem och träffade uti bem:te gård, varandes därvid oförsigtiga därmedelst att de gjorde larm för bittida, hvarigenom fienden fick rådrum springa till och draga af, dock hinte de några personer af dem nederskjuta. Kaplanen i Luleå Nystad, And. Ljungberg, sköto de igenom axeln, dock på det sätt slapp han sin fångenskap. Bytet, som fienden gjort, föll bönderna i Piteå till del, hvaraf några och 40 lass af dem strax bortfördes, men 6 lass lemnades qvar, emedan de hade för dem inga hästar, alldenstund fienden med somliga sig salverade, men somliga hästar, förskräckta af det olidliga skjutandet, sleto sig lösa och bortlupo. När nu de andra bönder med sin del voro bortresta, qvarlemnades en

Piteå-bonde hos de efterlemnade 6 lass, som begynte supa och dricka, då fienden kom tillbaka, ihjälslogo honom och några flyktingar, afförandes de omrörda 6 lass. Det byte Piteå-bönderna gjort vilja de allena ega, förvägrandes återställa deras egen prost, borgerskapet uti Piteå och andra flyktingar det dem tillhörer. Penningarna hafva de bytt sinsemellan, detsamma lärer ske med det öfriga, men bränvin och tobak blifver förtärt, så mycket de dagligen hinna. Om någon kommer, som förlorat sitt goda, begärandes se om dess egendom vore där' till finnandes, blifver han afvist och bortdrifven. En sådan tacksägelse gifves Gudi för bevist hjelp och välgerning; sådan kärlek bevises sköflade och nödlidande personer. Man kan intet annat säga, än att det är en hednisk obarmhertighet, som föröfs af dem, när de förneka återställa kläderna dem som af fienden blifvit blottade och afklädda. När nu fienden sålunda undkom Piteå-bönderna, fortsätter han sin återresa igenom Luleå Nystad förbi bondeposteringen i Gammal-staden, samma väg han kom till Hindersön, där han blifvit hindrad af den flod som uppstigit, om hvilken man hafver ingen visshet, men förväntas dock dagl. Det berättas att Luleå-bönderna vid fiendens förbiresa snappat af honom 5 lass, fulla med rof. Ett annat fientligt parti hafver uti Kalix samlat rof till 63 lass, hvilket de obehindradt affört natten mellan 4:de dag jul, tagandes vägen öfver isen till Seiskari och derifrån till Carlön, förmenandes man att ingen fiende lärer vara uti Torneå och Kemi, hvarom man förväntar dock ytterligare confirmation och berättelse. Tillförene är förmält om den kommendering, som gick från Umeå, hvaraf till Skellefteå kavalleriet anlände den 19 dec. om aftonen, där det under en korporal blef stående, d. 22 om morgonen tidigt kommo fotryttare med skjuts till samma socken under ryttmästar Nykopp, därifrån de alla afreste samma dag efter middagen. D. 24 om morgonen ankom ryttmästar Rökman och strax afreste, d. 25 anlände denna kommendering till Piteå, där den blef ståendes till d. 29 efter middagen, då den uppbröt och for till Luleå, därest den nu står, hafvandes sina qvarter uti Piteå och Engie by. Af denna marsch kan hvar och en rättel. förstå, om denna kommendering hade kunnat göra det fientl. partiet någon skada eller ej. Jag vet att den gunstige läsaren åstundar än till ett slut veta, hvad säkerhet de flyktande och ännu hemmavarande här i orten hafva kunna, det man nu berätta vill. Här äro goda anstalter, en kommendering af 250 man är affärdad från Umeå och åtskilliga befallningar äro utgångna, att allmogen skulle gå emot fienden, och till så mycket större säkerhet äro budkaflar utskickade. Allt detta gör ett sken för ögonen och hafver allenast en apparence, ty några af kommenderingen hafva utlåtit sig vilja väl stå, om de hafva till att göra allenast med kosacker, men komma ryska dragoner, vilja de intet bida. Hvad allmogen vidkommer, så är intet att förlita sig derpå, ty de hafva ingen kommendör, som håller dem tillhopa och obligerar att göra det rätt är. När man öfverväger, huru Torneå-bönderna sönderdelat sig i 4 delar, så att deras kapten Björkensten måst resa ifrån dem, Kalixboarna vilja stå uti sin egen socken, äfven så vilja Råneå-, Luleå-, Piteå

och Skellefteå socknar göra ock intet annorlunda. Månn icke allmogen uti en sådan sin egenvillighet vara en hjord utan herde och en kropp utan hufvud? En tillfångatagen kosack uti Torneå, den bönderna stoppat under isen, skall hafva sagt att kosacker och dragoner vilja gå till Stockholm. Af denna hans utlåtelse förnimmer hvar och en fiendens förmätna dårskap och djefvulshögmod, som hotar det han intet kan verkställa, men så bjuder han dock till orimliga ting, såsom han gaf prof deraf i sitt sista ströfvande, då 50 kosacker, hvaribland voro några förrymde skälmar, förskräckte en hel provins, hälften deraf dref han för sig sköflandes de flesta, nästan till blotta kroppen. Fördenskull, vill man göra fienden motstånd, så måste allmogen dragas tillsammans under en kommendör och tjenliga officerare förenas med kommenderingen och så marschera till Torneå. På detta sätt kunde de uti landet varande igenom den Högstes välsignelse och bistånd bo trygga, men vårt eländiga tillstånd föra foglarna under himmelen fram och de der vingar hafva säga det för konungen.

Bilaga 2.

Underdånig relation öfver fiendens grymma och mordiska framfarande uti Torneå samt de öfriga socknar och städer i Västerbottens norra kontrakt.

Enär kosackerna kommo första gången till Neder-Torneå, ströfvade de strax 6 mil uppföre elfven, på hvilken resa de hinte på en stor myckenhet af flyktingar och Torneå stadens borgerskap samt bönder, och borttogo allt deras då medhafvande egendom och många till fånga och till döds slogo, dagen efter begåfvo de sig utföre igen och ej gjorde särdeles stor skada i alla gårdar, utan allenast i de byar, som lågo när vid den vägen de reste, ej heller hade de tid att söka något mycket i skogen efter gömmor, utan hvad de då fingo, marscherade till Kemi med. Några dagar emellan kommo de igen och uti tvenne Vojakala byar af bönderna borttogo all deras boskap och allt bortförde till Kemi; sedan ströfvade de vid sjökanten och ej dristade begifva sig uppföre elfven, emedan bönderna gjorde motstånd på åtskilliga ställen, men så snart dragonerna kommo, marscherade de alla tillika första dagen en mil uppföre elfven och der togo qvarter till några dagar, nedkastade der några hus och uppbrände, men ingen gård på det stället alldeles uppbrände, utan eljes illa ruinerade och förderfvade, således gjorde de med bägge Vojakala byar.

Öfversten af dragonerna lät ock der midt på elfven i Öfver-Vojakala uppsätta en galge och deri upphängde en flyktinge öster ifrån för den orsakens skull att samma flyktinge låtit lega sig i vakt

af en bonde, och att de funno honom med en karbin på ryggen samt krut och kulor i bantlertaskan. När denne arma mannen skulle gå till döden, har för honom blifvit domen publicerad af innehåll att ingen bonde skall understå sig att föra krig mot tsarens folk. Derifrån marscherade de åter småningom allt uppföre, en del till häst och en del på skidor så väl genom skogar som på landsvägarne och sökte i skogar, bakom byarna 2 à 3 mil utur vägen, efter gömmor, framfarandes således partivis i 14 dagars tid, då ett parti af dragoner och kosacker blef kommenderadt att fara uppföre elfven till Kengis bruk, som är 15 mil ifrån Torneå stadsplats, derifrån de vände om, under hvilken resa det kommenderade partiet hinte på vägen öfver 100 hästar, förutan all annan egendom och afklädde [dem] de fingo uti och några till döds slogo; den kommenderande officerarens qvarter var i Koivokylä, förposten stod vid Åmynne och patrullen gick både natt och dag deremellan. Enär ordres kommo att de skulle uppbryta, skedde det uti stor hast och lemnade mycket proviant efter sig i qvarteren, som några flyktingar och bönder sedan upptogo. All spanmål, kläder och annan egendom, som bönderna och borgerskapet gömt i skogen, har fienden dragit af med och gjort mången blott och arm, så att en del ej mera ega än det de gå och stå uti. All boskap på 6 mil uppföre elfven tog han med sig; öfver 300 lik finnas obegrafna i Torneå socken, af hvilka fienden till större delen grymmeligen dräpit; sammaledes hafver fienden tyranskeligen framfarit uti Öfver- och Neder-Kalix, Råneå, Luleå och Piteå socknar samt Luleå och Piteå städer och der en del menniskor på åtskilligt sätt jämmerligen pinat, stekt och dräpit, en del ock af ungt folk med sig bortfört, hafvandes fienden vid detta tillfälle bekommit så af flyktingar som invånarena i förbem:te socknar och städer uti penningar, guld, silfver. tenn och koppar samt andra saker öfver 100,000 dal. kopparmynts egendom.

Militien, som stod här i länet, var här vid Umeå till Qvarckens betäckning då i november och december, när ingen fara var uppå denna sidan, utan bort stå i det norra kontraktet, och då det förnams att fienden var i anmarsch med det parti af 600 dragoner och 200 kosacker, marscherade de efter tågordningen och behöllo sina liggedagar, oaktadt stundeligen tiender inkommo att fienden allt mer och mer avancerade och hade mycken egendom, som flyktingarna mist, varit behållen, i fall en del af dessa officerare bättre efterkommit dess underdåniga skyldighet i Eders Kongl. Maj:ts tjenst.

Umeå d. 4 april 1717.

Magnus Cronberg.

Svenska örlogsflottan 1719

AF

H. WRANGEL.

IV.

Stockholms skepps- och galleje-eskader.

Såsom förut är omtaladt, befann sig Stockholms skepps- och galleje-eskader vid 1719 års ingång i ett förträffligt skick, om det än, i betraktande af Rysslands nyskapade skärgårdsflotta, varit önskligt att den ägt ett större antal roddfartyg.

Befallningen af den 28 febr. om klargöring af eskaderns samtliga fartyg är jämväl förut meddelad, likasom viceamiral Taubes utnämning till stationsbefälhafvare (se sid. 114).

Fartygens rustning fortgick till en början i allsköns ro. Den 22 april gaf emellertid arfprinsen order om arbetenas påskyndande. Sedan några hundra båtsmän af Roslags sjögaste-regemente blifvit uppfordrade och värfning af sjöfolk satt i verket, bedrefs rustningen med all kraft. Mot slutet af april månad utsändes det första fartyget, brigantinen (äfven kallad fregatten) Bernhardus, för att rekognosera mellan Gotland och finska Utön samt uppbringa alla kofferdifartyg, af hvad nation de månde vara, som ämnade sig till Finland, Ingermanland, Estland eller Liffland.[1] Den 29 april inmönstrades besättningen.[2] En vecka senare beordrades kommendör Anton Johan Wrangel att med 50-kanonskeppet Wachtmeister samt fregatterna Ruskenfelt och Karlskrona vapen genast utlöpa genom Sand-

---

[1] I. 2, 1719, instruktion för löjtnant E. Brunstedt d. $^{27}/_{4}$.
[2] I. 13, 1719.

hamnsleden för att kryssa mellan Svenska vallen och Dagerort, Gotland och Ösel samt nedåt Pillau och Königsberg, i ändamål att betäcka sjöfarten på Stockholm från nämnda m. fl. hamnar; vidare för att rekognosera om fientliga örlogsfartyg kunde finnas i sjön, förskaffa sig af mötande fartyg alla möjliga upplysningar om fiendens krigsmakt till sjös och lands samt inrapportera sådant. För den händelse Bernhardus anträffades, borde detta fartyg ställas under kommendörens befäl. Denne senare erhöll slutligen befallning om uppbringande af fartyg i likhet med chefen på Bernhardus.[1] Afdelningens tre fartyg inmönstrades den 8 maj och lämnade kort därefter hufvudstaden.[2]

För löjtnant M. Helleberg uppsatte viceamiral Taube följande dag instruktion, hvarigenom han anbefalldes att med brigantinerna (eller dubbla sluparna) Ekorren och Sjökatten afgå till trakten af Öregrund för att betäcka farten på Stockholm norr ifrån samt för öfrigt rekognosera och uppbringa fartyg i likhet med förut utkommenderade chefer. Den 13 maj ägde besättningarnes inmönstring rum. Under maj månad utsändes dessutom från Stockholm dubbla sluparna Kruthornet och Fama samt jakten Hedvig Sofia till Löfön vid Åland i anledning af den därstädes sammanträdande diplomatiska kongressen.[3]

En af Bernhardus i början af maj från fienden eröfrad holländsk smack, de witte Falk, infördes i skärgården, sedan Bernhardus förenat sig med kommendör Wrangels afdelning.[4]

Man hyste sålunda alls ingen fruktan för den mäktige östra grannens flotta, då man ansåg sig kunna utsända så svaga fartyg ända inemot den af fienden inkräktade kusten. Men den allmänna uppfattningen, åtminstone inom amiralitetet, var den, att Sverige alltjämt ägde »dominium maris» i Östersjön.[5]

Det var först mot slutet af juni månad, som man i Sverige erhöll säkra underrättelser om kommendör Wrangels expedition, hvars öde ryktet redan länge vetat omtala. Tvenne från Reval kommande skeppare berättade nämligen nu, att skeppet Wachtmeister, fregatten Karlskrona vapen och brigantinen Bernhardus den 24 maj på morgonen norr om Gotska sandön helt oförmodadt råkat in bland 7 fientliga kryssare (hvaraf minst trenne förde

[1] I. 2, 1719, instruktion d. $^{6}/_{5}$.
[2] I. B. Mönsterrullor.
[3] I. 2. 1719. Instruktioner för cheferna.
[4] I. 4, 1719.
[5] D. 2. N:o 107.

50 kanoner), hvarvid en hårdnackad strid uppstått. Från kl. 6 f. m. till kl. 3 e. m. hade svenskarna tappert kämpat mot öfvermakten. I början hade skeppet Wachtmeister slagit sig ifrån ryssarna, sedan ett af de fientliga skeppen förlorat sitt förmärssegel, hvarpå den svenska afdelningen sökt inkomma till Sandhamn, som nu var i sikte; men som en rysk kryssare hunnit upp fregatten Karlskrona vapen, vände kommendör Wrangel om för att bistå sin kamrat. Wachtmeisters stormast blef nu genast bortskjuten och efter en stund följde de andra masterna med. Elden underhölls ännu med yttersta liflighet, då Wrangel blef så svårt sårad i ena benet, att han ej längre kunde föra befälet. Detta öfvertogs af hans närmaste man, kapten Georg Trolle, hvilken tappert fortsatte den hopplösa striden. Som skeppet emellertid nu var redlöst och vattnet strömmade in genom flera grundskott, måste svenskarna slutligen stryka flagg. Det oaktadt kom ett ryskt skepp in på sidan af det svenska och gaf detta några lag, så att en hop af besättningen sköts ihjäl. Den hade ej förut lidit stor manspillan, under det att mellan fem och sex hundra man af fienden berättades hafva blifvit döda och sårade. Brigantinen Bernhardus hade ännu icke blifvit eröfrad. Den förföljdes emellertid af tvenne ryska fartyg, men höll sig »så braf att bem:te tvenne ryssar haft nog sköta, innan de fått honom, hvarigenom han ock förlorat alt sitt folk». De ömsesidiga förlusterna äro dock icke ens ungefärligen kända. På svenska sidan skulle en kapten och två löjtnanter hafva blifvit dödsskjutna, och bland manskapet var manspillan utan tvifvel stor. Skeppet Wachtmeister och fregatten Karlskrona vapen fördes af fienden till Reval och brigantinen Bernhardus till Petersburg. Officerarne blefvo här väl skötta, kommendör Wrangel t. o. m. af tsarens lifmedikus, men de menige höllos hårdt och tvungos att taga tjänst i Petersburg. »Af denne rencontre att Commendeuren Wrangel med sin lilla svite så härligt fäcktat», skrifver viceamiral Taube den 23 juni till öfveramiral Sparre, »hafva efter åfvan bem:te matrosers utsago ryssarne blifvit så förskräckte, besynnel:n som rycktet gått hos dem, det hela svenska flåttan vore i siön, att de som med hela sin siömackt ärnat sig uth, skola ändrat dessein, ock liggia deras skepp, som förmält är, nu dels i Räfvel, dels i Pettersburg». Kommendör Wrangel hade klagat öfver det ryska skepp, som skjutit på honom, sedan han strukit sin flagg, och härom hade befälhafvaren i Reval

genast skrifvit till tsaren, som då skulle hafva låtit arrestera fartygets chef.[1]

De från Karlskrona till Stockholmseskaderns förstärkning beordrade fartygen (se sid. 125—128) anlände samtliga till sin destinationsort efter lyckosamma och merendels snabba resor. Sålunda ankrade kapten H. Fægerman den 20 maj vid Dalarö med fregatterna Stora och Lilla Phœnix samt Packan jämte brigantinen Jungfrun. Fyra dagar senare anlände dessa fartyg till Vaxholm jemte jakten Freden, hvilken seglat inomskärs till Landsort. Den 3 juni ankommo skeppet Öland och fregatten Danska örn till Dalarö. Här undfick chefen på Öland, kommendör M. Nyman befallning af viceamiral Taube att fortsätta seglingen till Vaxholm, dit åtskilliga af Stockholmseskaderns fartyg blifvit förlagda.[2] Den 10 juni beordrades han att med 9 fartyg (Öland, Danska örn, Stora och Lilla Phœnix, Packan, brigantinerna Jungfrun och Snappopp samt galererna Jungfrun och Pelikan) afgå till skärgården vid Ålands haf för att rekognosera och i god tid genom strandposteringar inrapportera underrättelser om fienden. De vid Arholma kryssande fartygen Ekorren och Sjökatten skulle däremot genast afsändas till Vaxholm.[3]

Som man kort därefter förnam, att ryssarna gått »med hela sin galleje-force» under general Galizin från Åbo, förständigades kommendör Nyman genom skrifvelse af den 12 juni att söka utforska, hvarthän denna flotta begifvit sig eller hvar hon tagit sin postering, »antingen vid Rödan eller Nyhambn såsom tillförene». Vid samma tid beordrades löjtnant J. Hupenfelt att med brigantinen Korpen och dubbla slupen Putz weg kryssa i farvattnet utanför Sandhamn för att bevaka inloppet därstädes.[4] Den 11 juni på aftonen seglade kommendör Nyman med sin afdelning från Vaxholm, men först tre dagar därefter kunde han ankra vid Arholma. De för detta farvatten nyligen anställda lotsarne voro mycket osäkra: under seglingen mellan Vaxholm

---

[1] I. 2, 1719. Taube d. $^{23}/_{6}$, I. 4, 1719. Giöthenhielm d. $^{26}/_{6}$. Gyllengranats sjökrigshistoria.
[2] I. 2, 1719. Taube $^{4}/_{6}$, D. 4, 1719.
[3] I. 2, 1719. Taube d. $^{10}/_{6}$.
[4] I. 2, 1719. Taube $^{12}/_{6}$.

och Arholma hade både skeppet Öland och fregatten Stora Phœnix varit på grund.[1]

Den 15 i samma månad inhämtades genom fregatten Danska örn, som blifvit utsänd på kryssning mot Åland, af en skeppare från Korpo den upplysningen, att fienden omkring den 1 juni lämnat Åbo med sin galerflotta och nu skulle uppehålla sig vid Rimito Krampa, hvarest han äfven under föregående somrar haft sin samlingsplats. Om hans styrka och afsikter kände skepparen intet. Icke heller hade man på de åländska öarna, dit chefen på fregatten Danska örn ett par särskilda gånger skickat sin slup, kunnat erhålla några närmare underrättelser. Så långt utsträckta rekognoseringar blefvo emellertid, besynnerligt nog, kort därefter af viceamiral Taube förbjudna. I stället utsattes posteringar af en underofficer och 12 man på Arholma och Söderarmsbåkarna.[2]

Genom order den 23 juni anbefalldes kommendör Nyman att afsända fregatterna Lilla Phœnix och Packan till kommendör M. Palmgren vid Vaxholm, hvilken däremot i utbyte skulle aflåta tvenne bäst roende galerer. Därjämte förständigades kommendör Nyman att med hela sin afdelning intaga postering vid Tjockö i stället för vid Arholma, emedan fienden eljest lätteligen »kunde coupera honom från escadren».[3]

Under tiden hade fartygsrustningen vid stationen hunnit afslutas. Fartygen utkommenderades att taga postering vid Vaxholm, där först kapten L. F. Rattenborg, så kommendör Nyman och efter honom kommendör Palmgren förde befälet, intill dess Taube, som i slutet af juni befordrades till amiral, den 30 i samma månad omedelbart öfvertog ledningen af den utrustade Stockholmseskadern. Dessförinnan hade dock först hans viceamiralsflagg och från den 26 juni hans amiralsflagg varit blåsande på amiralsskeppet Halland.

Genast efter sin ankomst till Vaxholm utfärdade amiralen befallning till kommendör Nyman att ofördröjligen begifva sig till hufvudposteringen vid Vaxholm med skeppet Öland, fregatterna Stora Phœnix och Danska örn samt brigantinen Jungfrun, men lämna de öfriga fartygen (Wolgast, Snappopp, Ekorren och 4 galerer) kvar vid Tjockö under kapten Rattenborgs befäl.

---

[1] I. 4, 1719, rapporter från Nyman.
[2] I. 2, 1719. Taube $^{23}/_{6}$.
[3] I. 4, 1719.

Anledningen härtill var en ingången underrättelse, att ryssarne upptagit alla på Åland varande lotsar, för hvilken orsak man befarade ett anfall af hans galerflotta på bevakningsfartygen vid Tjockö.[1] Då skeppet Öland ankommit till hufvudstyrkan, flyttades amiralsflaggan till detta skepp.

Med ingången af juli månad blef man alltmera förvissad om fiendens afsikter. Amiral Taube skrifver sålunda den 8 juli till öfveramiral Sparre: »Uti 3 dagar har här varit stort alarm, ty man har säkre efterrättelser at fienden ryssen är med des galleije flotta, till ett antal emot 300 fartyg med små och store till Rödhamn på Åland ankommen, och som jembväl i dag de tidender inlupit at han med 24 st:n örlogs skiepp i går krytsat någre mil utanför Söderarms bocken, så är intet tvifvel at han på svänske sidan lärer hafva i sinnet at giöra descent och landstigning, och förväntas han nu stundel:n efter som vind blåser östel. . . .» Med anledning af dessa underrättelser hade amiral Taube vidtagit följande anstalter för försvaret af inloppet till Stockholm: I *Oxdjupet* förlades 4 stora styckepråmar, 2 fregatter och 3 galerer; i *Pålsundet* posterades 1 linieskepp, 1 styckepråm, 2 fregatter och 8 galerer, hvarjämte sundet försänktes med några fartyg; med den öfriga delen af eskadern hade amiral Taube intagit försvarsställning tvärs öfver farvattnet vid självfva *Vaxholm*, som sålunda skyddades af 3 linieskepp, 5 fregatter och 6 brigantiner. »Och fruktar jag således», fortsätter amiral Taube, »näst Guds bistånd ingaledes, det han siöledes skall kunna komma till Stockholm, lärandes milicen till landz jämbväl sökia at giöra fienden all afbräck och motstånd.» Arfprinsen jämte riksrådet och fältmarskalken grefve Dycker besökte vid samma tid flera gånger eskadern, hvars förläggning degillat.[2]

Fartygen lågo med bredsidan mot utloppen — galererna undantagna, hvilkas stridssätt fordrade stäfriktning — dels förankrade och med spring, dels förtöjda med kablar till land. Förutom de på ömse sidor om Vaxholms skans, i Oxdjupet och i Pålsundet sålunda anordnade försvarspositionerna, upprättade amiral Taube äfven bevakning af södra Stäket. Hit beordrades nämligen den 14 juli kommendör G. von Groth med styckepråmen eller blockhuset Svarta Björn samt galererna Svärdfisken,

[1] I. 2, 1719. Taube $^{30}/_{6}$.
[2] I. 2, 1719. Taube $^{8}/_{7}$.

Jungfrun och Draken. Ett fartyg anskaffades och försänktes i sundet.

De olika fartygens förläggning tedde sig den 8 juli, och med obetydliga förändringar under hela återstoden af sommaren, såsom bil. V utvisar. I samma bilaga äro jämväl fartygens befäl och besättningsstyrkor upptagna efter fartygens mönsterrullor. Besättningsstyrkorna växlade emellertid ganska mycket under sommarens lopp. Särskildt blefvo de under den 8 och 16 augusti förstärkta genom ankomsten af större kontingenter ur Upplands, Östgöta 3-männings och Kronobergs regementen.[1]

Enligt en rapport af den 10 juli från kapten Giötenhielm på Löfön vid Åland hade tsaren just anländt till den diplomatiska kongressen på denna ö. Hela den ryska galerflottan låg ännu vid Ledsund och angränsande farvatten, med undantag af 7 galerer, som framträngt till Marsund vid Eckerön. Till Ledsund anlände kort därefter ryska skeppsflottan, 30 segel af linieskepp, fregatter och brigantiner. De förskansade sig här, anlade batterier i land o. s. v.[2]

Man var således förberedd på fiendens ankomst och jämväl på hans mottagande, så vida nämligen han skulle »emot Stockholm något tentera».[3] Alla ansträngningar hade gått ut på ett betryggande försvar af hufvudstaden. Eskadern hade blifvit klargjord i god tid samt erhållit en betydlig förstärkning från Karlskrona. Arfprinsen, fältmarskalken von Dycker och amiral Taube hade enats om de vid Vaxholm gjorda försvarsanstalterna; och i betraktande af fiendens öfverlägsna stridskrafter voro dessa anstalter sannolikt de klokaste man under rådande förhållanden kunnat göra, så länge man icke kunde räkna på något kraftigare understöd af hufvudflottan i Karlskrona.

Icke desto mindre spordes i landet och särskildt i hufvudstaden och dess grannskap missnöje med den roll, man anvisat Stockholmseskadern.

Efter ett par smärre härjningar i den yttre skärgården — tydligen utförda af fiendens rekognosörer — kom fienden i halfva juli med samlad styrka öfver till svenska skärgården, möjligen lämnande några galerer i Ledsund. Den fientliga anfallsflottan bestod af närmare 300 fartyg, hvaraf inemot hälften

---

[1] I. 13, 1719.
[2] I. 4, 1719.
[3] D. 4, 1719. Taube $^{22}/_{7}$.

utgjordes af lodjor och skärbåtar. Det må här anmärkas, att hvarje galer i regeln åtföljdes af en större båt, s. k. galeresping, och det synes fördenskull vara berättigadt att antaga, att fiendens styrka blifvit alltför högt uppskattad, då dessa espingar utan tvifvel medräknats i nyss uppgifna antal. Sammanlagda besättnings- och landstigningsstyrkan har man anslagit ända till 30,000 man, men äfven denna siffra torde på nyss angifna grunder vara för högt tilltagen. Det var emelllertid en fruktansvärd invasionskår, som nu nalkades hufvudstaden. Fienden visade dock från början till slut en omisskännelig respekt för den svenska försvarspositionen vid Vaxholm. Han delade, som bekant är, genast sina stridskrafter i tvenne afdelningar, af hvilka den ena drog sig norrut emot Öregrunds skärgård och den andra seglade sydvästvart. Längre än till Furusund följde denna senare icke stora farleden, utan tog den 19 juli och följande dagar vägen genom Husaröleden åt Kanholmsfjärden.[1] Brinnande gårdar och skogar buro vittne om fiendens framfart. Hvarje skildring af denna förbigås emellertid här, då den finnes tillgänglig i flera tryckta verk.

Det ofvan antydda missnöjet med Stockholmseskaderns overksamhet blef allt högljuddare, ju längre fienden utsträckte sina härjningar. Särskildt hade amiral Wernfelt gjort sig till målsman för detsamma. Att ett sådant öppet missnöje skulle förtryta amiral Taube, är naturligt. Han höll före, att fienden med sin framfart söder ut icke hade annan afsikt än att locka Vaxholmseskadern från dess position. Den 22 juli sammankallade Taube också samtliga högre fartygschefer till »generalpajarning» om bord å amiralskeppet. Härvid ådagalade han tydligt, att de af honom vidtagna försvarsanstalterna voro i full öfverenstämmelse med regeringens goda minne och för öfrigt uppfyllde klokhetens och försiktighetens kraf. På tillfrågan, om någon bland de närvarande ansåge det rådligt att öfvergifva den intagna positionen för att söka drabbning med fienden, hade amiral Taube den tillfredsställelsen att finna alla sina närmaste underlydande dela hans egen uppfattning. Kommendör Nyman afgaf en utförlig förklaring i samma anda, hvilken bilades den klagoskrift till H. M. drottningen, som amiral Taube omedelbart härefter ingaf och hvari han redogjorde för pajarningens förlopp samt

[1] D. 4, Taube $^{21}/_{7}$. I. 2, Taube d. $^{20}/_{7}$.

besvärade sig öfver de oförtjänta beskyllningar, man utspridt om honom själf.

Fienden fick emellertid ostördt fortsätta sitt plundringståg. Sedan han uppbränt »den hädliga staden Norrköping», sände han trupper mot Linköping, hvilka framträngde ända till en half mil från staden. De drogo sig dock hastigt tillbaka — »såsom synes», skrifver landshöfdingen grefve Gustaf Bonde den 10 aug. till amiralitetskollegiet, »för inlupna tidender om vår och engelska flottans ankomst». — »Hade då så lyckligt varit», fortsätter landshöfdingen, »att allenast 8 à 10 skepp af våra kommit och lagt sig för honom uti inloppet af Bråviken, medan han med hela sin gallejeflotta låg vid Norrköping, försäkra de, som pretendera det förstå, att intet något af hans fartyg undankomma kunnat..»[1] Olika åsikter hafva i detta hänseende gjort sig gällande. Särskildt söker Fryxell bevisa omöjligheten af ett sådant företag. Men den tydliga förskräckelse, som ryssarna lade i dagen för den svensk-engelska flottan, talar ett annat språk. Och det lider intet tvifvel, att fiendens härjningar söder om Stockholm kunnat förebyggas, om hela svenska hufvudflottan i tid blifvit utrustad och i Stockholms skärgård förenat sig med skärgårdseskadern därstädes.

Nu bevakade fienden emellertid den till Köpenhamn anlända engelska eskadern och ägde säkerligen kännedom om att den svenska linieskeppseskadern fortfarande låg overksam i Karlskrona, men lika litet var det honom obekant, att en förening af dessa eskadrar förestod.

Omkring den 7 aug. närmade sig fienden hufvudstaden sjövägen både från norra och södra sidan. Åtskilliga smärre fartyg utsändes nu från Vaxholmseskadern för att iakttaga hans rörelser; men dessa rekognosörer hade order att icke aflägsna sig mer än ett par mil från Vaxholm. Man erhöll likväl kunskap om att fienden från trakten af Elfsnabben gått utanför Utön och Ornön till Nämdö, att han bränt gårdar och skog på dessa öar så väl som på Gålön och Muskön, att han försökt bortsnappa några kofferdifartyg under Dalarö skans, men där blifvit varmt emottagen och tvungen att med förlust draga sig tillbaka o. s. v.[2]

Man befarade nu ett allvarsamt anfall mot hufvudstaden. Ett sådant försöktes också verkligen, såsom bekant är, med omkring

[1] D. 4, 1719.
[2] I. 2 och I. 4, 1719.

4,000 man vid södra Stäket den 13 aug., men Vaxholmspositionen vågade fienden ingalunda angripa, nej, icke ens nalkas inom åtskilliga mil. I affären vid Stäket, där ryssarna med stor förlust blefvo tillbakaslagna, hade äfven de svenska fartygen under kommendör Groth deltagit utan att dock lida någon större skada.[1] En del sårade hade dock förts ombord på dessa fartyg, där de förbundos och hvarifrån de med första sändes till Svarta Björn i Kungshamn.

Under fortsatt härjande och brännande drog sig fienden därefter öster ut. Ända till den 16 aug. såg man från Stockholm eld och rök på flera ställen, härrörande från antända skogar. Emellertid måste fienden denna dag hafva fått underrättelse om svenska linieskeppseskaderns utlöpande från Karlskrona och förestående förening med den engelska, ty han drog då skyndsamt sina färde.

Mot slutet af aug. afgick en del af soldatbesättningen från fartygen vid Vaxholm, men positionen förblef i öfrigt nästan oförändrad intill sena hösten. Då den förenade svensk-engelska flottan den 26 aug. ankom till Stockholms skärgård, utsändes några smärre fartyg från Vaxholmseskadern för att rekognosera. Kort därefter öfverlämnade amiral Taube befälet öfver positionen vid Vaxholm åt kommendör Nyman. Nyssnämnda smärre fartyg posterades på bevakning vid Arholma under befäl af kapten Fægerman. Den 22 oktober beordrades Nyman att insända Reval, Ruskenfelt och Thomas till Stockholm De åtföljdes snart af Anklam, Wolgast, Cronskeppet och Mars; men ända in i november bibehölls posteringen vid Vaxholm »för att hålla noggrann vakt».

Den roll, som Stockholmseskadern under detta sorgliga år spelat, var, om man undantager den ärofulla striden den 24 maj, allt annat än lysande. Hade någon betydligare undsättning kunnat erhållas från Karlskrona, borde utan tvifvel någonting verksamt hafva kunnat uträttas emot fiendens galereskader. Som det nu var, hindrades fienden af flottan icke på annat sätt i sitt plundringståg, än att hufvudstaden skyddades och att brandskattningens utsträckning söder ut hämmades. Den uppgift, regeringen ställt på Stockholmseskadern, fullgjordes likvisst till alla delar.

[1] B. n:o 30. I. 4, 1719. Groth $^{13}/_{8}$.

V.

Örlogseskaderns expedition 1719.

Oaktadt alla ansträngningar hade man ej lyckats förse den från Karlskrona utgångna eskadern med proviant för längre tid än till början af september. Med anledning häraf beordrade öfveramiralen, redan innan eskadern hunnit till sjös, öfverkommissarien Magnus Liungfelt att genast afresa från Karlskrona till Kalmar, där anskaffa så mycket som möjligt af de för eskadern felande proviantartiklarna samt låta lasta ett fartyg härmed.[1]

För stiltje och motiga vindar måste eskadern emellertid ankra 1 $^1/_2$ mil utanför Kungsholmen. Härifrån insändes den 13 aug. på morgonen brigantinen Göya och galioten Snarensven till Karlskrona med begäran till amiral Wachtmeister att så snart som möjligt återsända dessa fartyg med de soldater, som ännu felades. Enär »skåningarna» väntades först på aftonen samma dag, anmodades Wachtmeister att till tidens vinnande sända eskadern soldater af Kalmar regemente. Uti en ny skrifvelse några timmar senare upprepade öfveramiralen sin befallning om att soldater ofördröjligen skulle sändas till eskadern. På skeppen Göta och Gotland fanns ej en enda soldat; på Stockholm endast hälften af det fastställda antalet. För öfrigt anmodades Wachtmeister att »helt bittida i mårgon» sända till eskadern 150 à 200 båtsmän för att fördelas på de fartyg, i hvilkas besättningslistor mera än femtio man felades.[2]

I anledning af dessa order sammankallades amiralitetskollegiets ledamöter på e. m. söndagen den 14 aug. hemma hos amiral Wachtmeister, hvarjämte några civila tjänstemän dit uppkallades. Holmamiralen von Löwen hade redan på f. m. den 13 låtit affärda 36 soldater jämte åtskilliga båtsmän; och på e. m. samma dag afseglade Göya och Snarensven med 60 man af skånska infanteriet. För att kunna anskaffa flera båtsmän fann man sig nödsakad att »friskmönstra uthur baraqverne en del macktlöst folk», som skulle aflösa vakterna på stationen, hvilka i stället sjökommenderades.

---

[1] D. 2, n:o 107, $^{12}/_8$.
[2] D. 2, n:o 107, $^{13}/_8$.

Den felande provianten kunde naturligtvis icke genast anskaffas. Likväl upplystes, att 108 L℔ salt fläsk blifvit utlämnade till fartygen i stället för smör, som ej stod att få.

Ett bref från amiral Norris, dateradt Köpenhamn den 12 aug. och affärdadt af guvernören Karl Gustaf Hård, ankom till Karlskrona den 14 aug. Sedan amiral Wachtmeister, äfvensom riksrådet von Liewen tagit del af detsamma, afsändes det jämte redogörelse för ofvanstående förhållande m. m. kl. 6 på e. m. samma dag till eskadern, hvilken anträffades följande morgon till segels i närheten af Ölands södra udde.

Brigantinen Göya hade då nyss blifvit återsänd till Karlskrona för att hämta mera manskap. Endast omkring 50 man kunde dock nu aflåtas.[1] Riksrådet von Liewen var ännu kvar i Karlskrona. »When he does travell», skrifver Wachtmeister den 15 till Sparre, »I don't know he being very misterious in all his doings».

Den 14 aug. på e. m. hade eskadern ändtligen kunnat fortsätta sin segling. Stiltje och motiga vindar hindrade dock åter framfarten i betydlig grad. Den 16 på e. m., då man hunnit till närheten af Ölands norra udde, förenade sig kommendör Rajalins afdelning med eskadern, hvilken sålunda nu utgjordes af 10 linieskepp, 3 fregatter och 3 mindre fartyg (se bil. VI). Samma dag på aftonen varskoddes en rysk fregatt, hvilken tydligen var densamma, om hvilken amiral Norris meddelat, att den icke komme att afsegla från Köpenhamn, förrän engelska eskadern därstädes lättade ankar. Öfveramiralen gaf genast signal till kommendör Sjöstierna samt kaptenerna Wagner och Spalding att förfölja fienden, hvilket ock omedelbart skedde.[2] Han undkom likväl i disan och det påfallande mörkret, samt medförde sålunda säkra och färska underrättelser till de ryske öfverbefälhafvarne både om engelska och svenska eskadrarna. Dessa underrättelser, om hvilkas tidiga ankomst till Reval öfveramiralen senare erhöll full visshet, voro utan tvifvel anledning till ryssarnas skyndsamma återtåg. Så snart tidningen om svenska örlogseskaderns utlöpande från Karlskrona hunnit till Stockholms skärgård, försvunno nämligen alla fientliga galerer hastigt därifrån, och så snart engelska eskaderns insegling i Östersjön genom berörda ryska fregatt blifvit känd af ryssarna, öfvergåfvo de genast

[1] D. 1, 1719. D. 2, n:o 109, 15/8.
[2] B., n:o 30. Protokoll 12/8—16/8.

den fasta position de intagit vid Ledsund, i det galererna seglade till Åbo, Reval och Petersburg, samt örlogsskeppen den 22 aug. inlöpte i Revals af 222 kanoner och mörsare skyddade hamn.

Om allt detta hade öfveramiralen emellertid nu ingen aning. På grund af amiral Norris' nyss omnämnda skrifvelse af den 12 aug., hvilken af Sparre besvarades den 17 s. m., beslöt den senare att ankra med eskadern vid Ölands norra udde. Han rapporterar härom den 17 aug. till drottningen och arfprinsen, att oaktadt han gifvit Norris rendez-vous vid Elfsnabben, hade denne begärt 15 lotsar för Stockholms skärgård, hvilka han ville hämta i Karlshamn. Detta förklarade dock Sparre vara en omöjlighet, likasom det ej läte sig göra att insegla till Elfsnabben utan lotsar, emedan fienden förstört Landsortsbåken och borttagit alla flytande sjömärken i skärgården. Öfveramiralen lät i stället Norris veta, att han ville invänta honom under Ölands norra udde, dit under tiden lotsar från Landsort och Dalarö skulle anlända, hvilka sedan kunde inlotsa båda eskadrarna. En rapport, att ryska linieflottan inlupit i Stockholms skärgård, föranledde Sparre till ökad försiktighet. Härtill ansåg han sig hafva så mycket större anledning, som det vore synnerligen riskabelt att intränga i nämnda skärgård, i fall äfven hela ryska galerflottan befunne sig därstädes, helst Sparres eskader var underlägsen och illa försedd. Till och med under motsatt förhållande vore det enligt öfveramiralens förmenande alltför äfventyrligt att löpa in mellan skären för att forcera en fientlig postering, alldenstund den anfallande flottan då icke kunde utveckla hela sin styrka, utan i det trånga farvattnet måste gå med ett skepp i sender. Man kan härvid icke undgå att beklaga, att icke svenska flottan i god tid intagit en sådan postering i sin egen skärgård. Emellertid skulle Sparre under sin väntan på lotsarne och på engelska eskadern utsända fregatter för att rekognosera, hvarjämte han af regeringen utbad sig alla möjliga upplysningar om fienden.[1]

Afskrifter af såväl amiral Norris' senaste bref som af Sparres svar på detsamma afsändes den 17 aug. jämte nyssnämnda underdåniga rapport till Vesterviks magistrat, hvilken anmodades att med extrapost befordra dessa skrifvelser till Stockholm äfvensom att för öfrigt skriftligen meddela öfveramiralen alla underrättelser

[1] D. 2, n:o 107, $^{17}/_{8}$.

om tillståndet i hufvudstaden samt om ryska flottan, som möjligen kunde erhållas.[1]

Genom missiv af samma dag underrättade öfveramiralen landshöfdingen i Kalmar om flottans ankomst, anhöll om medverkan till proviants skyndsamma afsändande från Kalmar till eskadern, samt utbad sig att två medföljande skrifvelser måtte ofördröjligen med extrapost fortskaffas. Den ena af dessa skrifvelser var ställd till amiral Wachtmeister i Karlskrona och innehöll, förutom åtskilliga underrättelser om eskadern m. m., jämväl Sparres svar till amiral Norris. Wachtmeister borde efter eget bepröfvande antingen öfversända detta svar till engelska eskadern eller ock själf afresa till Norris för att öfvertala honom att utan uppehåll begifva sig till Ölands norra udde. Den andra skrifvelsen borde med någon god båt från Öland öfverföras till landshöfdingen, frih. G. von Psilander på Gotland. Denne senare, som redan förut torde hafva erhållit K. M:ts befallning att under Sparres befäl tjänstgöra på den utgående eskadern, anmodades att uppsöka Sparre vid Ölands norra udde. Psilander, som förut blifvit förständigad att låta anskaffa proviant för skeppen, ombads nu att afsända denna proviant jämte 200 man af öfverste Arfvidssons regemente, hvilka under sommaren legat på Gotland.

Brigantinen Göya afsändes genast med nämnda skrifvelser till Kalmar med undantag af brefvet till amiral Psilander, hvilket oaktadt dess här ofvan angifna innehåll affärdades med fregatten Jarramas, hvars chef, kapten Michael Spalding, erhöll befallning att öfverföra amiral Psilander till eskadern.

Den 19 aug. rapporterar Sparre, att han »med största möda» kommit till Ölands norra udde, där han ankrat mellan kl. 10 och 11 f. m., sedan galioten Snarensven under en nattlig storm blifvit skild från eskadern, samt förmodades hafva förlist. Expresser om proviant hade affärdats till landshöfdingarna i Kalmar och Visby, hvarjämte amiral Wachtmeister i Karlskrona äfvenledes i skrifvelse den 19 aug. påmindes om nödvändigheten af skyndsam undsättning med dricka och proviant.[2] Blott 14 dagars kost, undantagandes bröd, funnes på eskadern. Om engelsmännen komme med gynnsam vind, ville dock Sparre fortsätta resan, såvida han fått någon proviant samt de lotsar, som öfverste

[1] D. 2, n:o 107. 17/8.
[2] D. 2, n:o 107, 19/8.

Sparre lofvat anskaffa. Öfveramiralen synes vara ganska nedstämd och ej hysa stora förhoppningar: »det är sannerl:n till at gifva bort skeppen, om vi allena gå up uthan math; ty för 10 skepp går Ryssen icke ur vägen» o. s. v. Visserligen hade öfveramiralen genast efter eskaderns utlöpande anbefallt, att 7 man skulle spisa på 5 mans kost, hvaremot 1 $^3/_8$ öre pr dag skulle kontant utdelas till folket. Man fann dock, sedan man förfarit på detta sätt under ett par veckor, att folket dagligen försvagades och slutligen så utmattades under det dagliga svåra arbetet, att 20 man knappast förmådde uträtta, hvad 6 till 7 man förut utan möda kunnat verkställa. Härtill bidrog ock den omständigheten, att den knappa kost manskapet åtnjöt, var af föga närande beskaffenhet. Flera gånger i veckan måste sålunda — i stället för kött, smör och fläsk — *sill* utspisas, »som mera törst än styrka gifver . . .» (flottans spisordning återfinnes i bil. VII). Sistnämnda rapport afsändes till Kalmar med en förbiseglande lybsk skeppare. Med en slup affärdade öfveramiralen några timmar senare öfver Vestervik nya rapporter. Öfveramiralen anhåller om proviant i Stockholms skärgård samt skrifver vidt och bredt om sina planer. Ännu vet han icke, om ej hela ryska linieflottan befinner sig i Stockholms skärgård, och vågar sig därför ej dit, skall emellertid sända fregatter att kunskapa. Men skulle ryska flottan ej befinna sig i Stockholms skärgård, vill Sparre, så snart han fått lotsar, antingen den engelska eskadern kommit eller icke, genast segla till Landsort och Dalarö för att fördrifva de ryska galererna och skaffa Stockholm luft, »om ock proviantet på slutet blefvo hos mig så knapt, at besättningarne på desse skeppen ej skulle hafva annat än vatn och bröd at lefva af, i den säkra förmodan, at mig ingen skuld och ansvar tillägges, om desse svåra skeppen i det trånga farvattnet igenom väder och vind samt andra olyckstillfällen något skadeligit vederfores, eftersom jag hvarken kunde eller borde resolvera mig at gå med desse djupgående skepp så sent på året in i skiären, där icke högsta nöden det fordrade, och Eders Kongl. Maj:ts hufvudstad samt hela riksens välfärd detta äfventyret äskade». Slutligen begär Sparre positiva order af K. M:t. Härtill kunde han ock hafva grundad anledning, ty hittills hade han utan gensägelse varit i en obehaglig saknad af dylika.[1]

[1] D. 2, n:o 107, $^{19}/_{2}$.

Angående proviant för eskadern tillskrefvos åter landshöfdingen i Kalmar samt öfverkommissarien Liungfelt upprepade gånger. I anledning af den rådande nordliga vinden vore det måhända omöjligt att i tid föra provianten sjöledes till Ölands norra udde; därför lämnade öfveramiralen till grefve de la Gardies ompröfvande, huruvida det icke vore lämpligare, att all den proviant, som kunde vara uppköpt på Öland, fördes landsvägen till Horns ladugård, hvarifrån den kunde hämtas med espingar till eskadern. För besättningens förfriskning önskade öfveramiralen genast 50 st. slagtoxar från hvardera Ölands motet samt ytterligare lika många, om eskadern komme att ligga kvar något längre, »dem allmogen i afräkning på skatten kunde lefverera». Denna förfriskning vore så mycket nödvändigare, som rödsot redan börjat yppa sig ombord å skeppen.[1]

I skrifvelse till amiral Wachtmeister i Karlskrona, säger öfveramiralen vidare att, om engelsmännen ej skulle vilja gå från Hanö utan lotsar, så borde Wachtmeister sända dem alla de styrmän, som görligen kunde på några dagar umbäras i Karlskrona och hvilka förstodo att lotsa skeppen till Ölands norra udde. Dessutom anhöll öfveramiralen hos holmamiralen i Karlskrona om en annan galiot i stället för den saknade Snarensven. Denna senares uteblifvande var så mycket mera kännbart för eskadern, som galioten innehade last af oxar, får och vatten m. m. Emellertid gaf öfveramiralen oförtöfvadt order till kronobetjänterna på Öland att söka förskaffa underrättelser om Snarensven.[2]

Den 20 aug. utfärdade öfveramiralen instruktion för kommendör Rajalin att med skeppet Verden och fregatten Svarta Örn rekognosera invid och i Stockholms skärgård. Kunde några lotsar erhållas vid Landsort eller några med farvattnet bekanta skärbönder, borde sådana tagas ombord och föras till öfveramiralen. Kommendör Rajalin afseglade följande morgon.[3]

Enligt underrättelse från öfversten och kommendanten i Kalmar, Königsfeldt, som under landshöfdingens frånvaro bestred hans ämbete, hade endast något litet bröd, dricka och kött kunnat anskaffas, och detta ämnade landshöfdingen låta sända till eskadern med de från Karlskrona väntade proviantfartygen.

[1] D. 2, n:o 107, 19/8, 21/8.
[2] D. 2, n:o 107, 19/8, 20/8.
[3] D. 4, n:o 103. Rajalin 24/8.

Med anledning af denna underrättelse anhöll öfveramiralen genast, att åtminstone köttet, som skulle uppgå till 200 tnr, måtte utan någon försummelse sändas på Ölandsbåtar till eskadern, tillika med det förråd af smör och fläsk, som kunde finnas i staden. Kunde öfveramiralen ej med första få undsättning af proviant, så vore han nödsakad att med eskadern återvända till Karlskrona och sålunda icke allenast lämna kusten obetäckt, utan ock se hela expeditionen förfelad. Slutligen hemställer öfveramiralen, om icke de 100 man soldater, som skulle finnas i Borgholm, nu sedan flottan skyddade kusten, kunde hemförlofvas, och den proviant, som för dem funnes i förråd, sändas till eskadern.[1] Kapten von Stauden, som befann sig i Kalmar med fregatten Kiskin, beordrades jämväl att genom natt och dag intaga så mycket proviant, som kunde erhållas, samt oförtöfvadt förena sig med eskadern.

Brigantinen Göya, som blifvit afsänd till Vestervik för att efterhöra Landsortslotsarne, återkom snart med rapport, att intet om dem försports. Öfveramiralen hade för öfrigt inhämtat en del mer eller mindre grundade tidningar. Sålunda förnam han genom rapporter den 15 aug., att ryska flottan med några och tjugu skepp skulle lupit in vid Sandhamn och att amiral Taube blifvit beordrad att utgå med sin eskader för att förena sig med den ankomna flottan, hvilken man i Stockholm skulle ansett vara den väntade svensk-engelska. Lyckligtvis hade Sparre rätt i sin förmodan, att denna rapport vore falsk. En mera hugnesam underrättelse, som inkom den 22 aug. på morgonen, ägde däremot sin riktighet: engelska eskadern hade ankommit till Hanö, fastän Sparre icke erhållit officiell bekräftelse härpå. Emellertid gaf öfveramiralen order till chefen på fregatten Jarramas att afsegla med bref till engelska amiralen, anmodande denne att förena sig med svenska eskadern.[2]

Amiral von Psilander ankom till eskadern den 22 augusti. Han meddelade bland annat, att en ansenlig mängd proviant inom 8 dagar skulle vara färdig att från Gotland föras till eskadern. För säkerhets skull upprepade dock öfveramiralen sin anhållan till K. M:t, att proviant och dricka måtte ställas i beredskap för eskadern i Stockholms skärgård.

---

[1] D. 2, n:o 107, $^{21}/_{8}$.
[2] D. 2, n:o 108, $^{22}/_{8}$.

Sistnämnda dag inkommo därjämte underrättelser från Kalmar af stort intresse. Landshöfdingen hade först den 19 återkommit från Stockholm och förklarade sig nu på allt sätt vilja understödja Sparre. Emellertid hade äfven han försport nyssnämnda rykte om Vaxholmseskaderns utlöpande till den förmenta svensk-engelska flottan. Fiendens landstigning vid Stäket och tillbakadrifvande därifrån omtalades därjämte. För öfrigt hade landshöfdingen gifvit befallning att lotsarna vid Vestervik skulle vara tillstädes, om svenska skeppen ankommo, samt låtit antyda befolkningen vid kusten »at ej taga sig någon onödig skräck, då något skjutande skulle höras efter lotsar och elliest.»[1] Sedan de la Gardie mottagit öfveramiralens påminnelser om proviantsändningen, betygade han »sin ömhet och sorgfällighet om dess verkställighet», i enlighet hvarmed han gifvit befallning till kronofogdarna på Öland att låta allmogen till eskadern utföra förfriskning af ung och stor boskap, kött, smör och fläsk m. m., hvarjämte han, säkerligen af uppmärksamhet mot H. E. Riksrådet, gifvit order »till jägmästaren om ett par hiortar».

Från Stockholm hade de la Gardie erfarit, att fienden trängde sig allt närmare. En allmän klagan hördes där redan för två veckor tillbaka, då landshöfdingen besökte hufvudstaden, öfver lifsmedlens förminskning, dels af den i närheten liggande militären och dels af det myckna folket, som från alla orter sökt rädda sig undan fienden. Han tillägger med egen hand: »Je suis entierement persvade que si la flotte se presente vers les frontiers de Stockholm les ennemis s'ensfüiront et nostre armé navalle sera fourni de Stockholm de tout sorte de rafraischement et recompense come on l'attende avec empressement, vostre Excellence poura fort aissement comprendre la situation dont l'arme est embarq . . . n'ayant que d'un costé de la il peut . . . ettre fournis avec de vivres, et outre cela fatigué par de marsches et contremarsches traversant toujours la ville . . . enfin je ne puis pas assez marquer la necessité de cette importante expedition . . .»[2]

Öfveramiralen kunde naturligtvis icke annat än känna sig synnerligen tacksam för landshöfding de la Gardies beredvillighet att undsätta eskadern. Som han dock troligen icke kunde invänta provianten, anhöll han, att de anskaffade lifsmedlen måtte oférdröjligen sändas till Landsort, där befälhafvarne på proviant-

[1] B., n:o 30. De la Gardie $^{19}/_{8}$.
[2] B., n:o 30. De la Gardie $^{20}/_{8}$.

fartygen borde kunna få säkra underrättelser om eskaderns tillhåll. Därjämte anhöll han, att en del af de största ölandsbåtarne måtte krönas för att intaga proviant och inomskärs uppföra denna till eskadern i Stockholms skärgård. Skulle proviantfartyg från Gotland anlända till någon hamn i länet, borde äfven de genom kronobetjänterna antydas att förfoga sig till Landsort.[1] Liknande anhållan om provianttransport afsändes samma dag till amiral Wachtmeister i Karlskrona.[1]

Kl. 7 på aftonen den 23 aug. inhändigade öfveramiralen med en från Vestervik återkommande skeppsslup ett kungl. bref af den 17 s. m. Häruti lyckönskar drottningen riksrådet att hafva kommit till sjös, samt meddelar, att den engelske ambassadören lord Carteret, försäkrat att den engelska eskadern begifvit sig till Hanö. På grund häraf beordrades öfveramiralen att så snart som möjligt förena sig med engelsmännen »och Eder hit up åt förfogen» samt »på alt eftertänckeligit sätt söken till att giöra fienden skada och afbräck, och jämväl, när något fördelacktigt tillfälle är, angripa dess galeijor och öfrige fartyg». På detta sätt borde icke allenast fienden nödgas draga sina fartyg från Stockholms skärgård, och således dess härjande och brännande på kusten förhindras, utan ock sjöfarten på Stockholm blifva fri och öppen, så att tillförseln till hufvudstaden måtte möjliggöras. K. M:t hade äfven låtit draga försorg om proviant för eskadern. Beträffande lotsar, hade öfverste Sparre fått 12 sådana med sig och flera skulle följa.[2] Det vill synas, som om regeringen nu alltmera fått ögonen öppna för det sakförhållandet, att endast genom flottan kunde kusten skyddas. Ty öfveramiralens alla önskningar skulle nu uppfyllas; ja, han skulle, oaktadt han icke direkt anhållit härom (utan blott på grund af öfverste Sparres »berättelse»), vid påfordran undfå fyllnaden i sina besättningar. Regeringen vardt äfven inom kort allt djärfvare, så snart hon nämligen blef varse fiendens stora respekt för den svensk-engelska örlogsflottan. Nya order utfärdades därför den 22 aug. till öfveramiralen, hvarigenom han förständigades att utan någon försummelse eller dröjsmål söka att afskära den ryska såväl örlogs- som galerflottan återfarten till Reval från åländska skärgården, där de nu befunno sig. Fienden borde angripas, hvar han kunde anträffas, och öfveramiralen skulle göra

[1] D. 2, n:o 107, $^{22}/_{8}$.
[2] K. B., $^{17}/_{8}$.

sin »högsta flit dem i grund att ruinera och fördärfva».[1] Amiral Norris vore af sin »principal» beordrad att härvid bistå Sparre, såsom af hans skrifvelse den 15 aug. till drottningen tydligen framgår. Tyvärr dröjde det ända till den 30 aug., innan öfveramiralen erhöll sistnämnda nådiga befallning, oaktadt duplett af denna utsändes.

Den engelska eskadern hade under tiden börjat röra på sig, och härom fick öfveramiralen vid denna tid underrättelse. Den 15 gick Norris till segels från Köpenhamns redd, men måste snart ankra vid Dragör för stiltje.[2] Han anlände dock den 18 med 11 rangskepp, 2 fregatter, några små andra fartyg och ungefär 8 st. kofferdiskepp till Hanö. Här mötte honom snart kommendören Theodor Ankarcrona, som utsändes den 19 aug. af amiral Wachtmeister med ett bref från öfveramiralen till Norris, hvilket kommit tillbaka från Landskrona, samt med öfveramiralens skrifvelse till amiral Norris af den 17 aug. såväl som med order att på allt sätt söka förmå amiral Norris att begifva sig till den ort öfveramiralen begärt. Amiral Wachtmeister fann det icke lämpligt, att han, som förde »högsta commando vid ammiralitetet», skulle, såsom öfveramiralen föreslagit, afresa till engelska eskadern. Och denna hans uppfattning var tvifvelsutan riktig. Från Hanö begärde amiral Norris af Wachmeister tre lotsar, som vore bekanta med farleden in till Dalarö. För öfrigt återförväntade Norris den 21 aug. en exprés, som han afsändt till Stockholm, efter hvilkens återkomst han genast ämnade gå till segels. Till Karlshamn hade den 19 aug. en engelsk fregatt, Portemahon, inlupit från Lübeck. Detta fartyg medförde nu franske envoyéen Campredon, hvilken samma dag fortsatte resan landvägen till Stockholm. Det berättades, att han hade med sig en ansenlig summa i guld. Hans ressällskap bestod af generallöjtnanten Stackelberg, general Trautwetter, »den unge gref Tessin», agenten Fock, tvenne herrar från Lübeck, nämligen doktor Wolters och hr Ridder samt slutligen några andra officerare. Den engelska eskadern lät vid Hanö fylla sitt vattenförråd. 14 till Stockholm destinerade kofferdifartyg voro nu under eskaderns konvoj.[3]

Sparres väntan på amiral Norris blef emellertid alltmera outhärdlig. Någon proviant erhölls dock omkring den 23 aug.

---

1 K. B., 22/8.
2 Norris till drottningen 15/8, R. A.
3 B., n:o 30. Wachtmeister 21/8.

från Öland, men långt ifrån tillräckligt. Landshöfdingen i Kalmar undfägnades därför med ytterligare skrifvelser af den 23 och 25, hvari öfveramiralen anhöll att genast få sig tillsänd all den proviant, man hunnit anskaffa, samt utbad sig ett par hjortar och några rådjur för den engelske amiralens räkning. Äfven från Karlskrona gjordes så sent som sistnämnda dagar åtskilliga rekvisitioner af ljus, ved och tågvirke.[1]

De soldater af Kalmar regemente, som ännu funnos på Gotland, skulle, enligt öfveramiralens order, snarast möjligt skickas till Öland för att tagas ombord på eskadern, så vida han icke vid deras ankomst afseglat, i hvilken händelse soldaterna finge hemförlofvas. De behöfdes nämligen icke längre på Gotland, sedan svenska örlogseskadern kommit till sjös. 50 man af nämnda soldater hade redan den 22 utdelats på fartygen.[2]

Ändtligen inträffade den 24 på aftonen några hugnesamma tilldragelser och tidningar. Redan kl. 3 e. m. kommo de utsända kryssarne Verden och Svarta Örn i sikte, men på grund af den labra vinden kunde kommendör Rajalin först några timmar senare afgifva rapport till öfveramiralen. Kommendören synes på ett utmärkt sätt hafva fullgjort sitt uppdrag samt dessutom varit gynnad af väderleksförhållandena. Åtskilliga underrättelser om fienden hade inhämtats, bland annat af kommendanten å Dalarö skans, grefve Hamilton, till hvilken Svarta Örns slup blifvit insänd. Både Landsorts- och Dalarölotsar, som varit använda af kryssarna i skärgården, medfördes nu af dem till eskadern. Underrättelser om galjoten Snarensven hade äfven inhämtats vid Landsort, där han varit synlig, antagligen sökande efter eskadern. Af alla upplysningar, som kunnat erhållas, framgick, att ryska galerflottan lämnat svenska skärgården.[3] Detta bekräftades af generaladjutanten Sicre, som vid samma tid, jämte 6 Landsorts- och 4 Dalarölotsar[4] ankom från Vestervik till öfveramiralen, medförande till honom ett bref från arfprinsen af den 21 aug.,[5] samt till amiral Norris angelägna skrifvelser från engelska ambassadören i Stockholm. Generaladjutanten afgick redan på natten till den 25 från eskadern med fregatten Jarramas, för att aflämna bref till amiral Norris

[1] B., n:o 30. Wachtmeister 21/8
[2] D. 2, n:o 107, 23/8, 25/8.
[3] B., n:o 30. Rajalin 24/8.
[4] B., n:o 30. Erick Zeder.
[5] B., n:o 30.

och gifva signal till öfveramiral Sparre, så snart engelska eskadern ankom. Hvarje afton borde dock fregatten närma sig svenska eskadern för att alltid vara i tillfälle att följa med denna, om han ginge till segels.[1]

Arfprinsen meddelade, såsom ofvan är antydt, att de ryska galererna numera dragit sig tillbaka till Åland, »hvarest Czarens flåtta (skeppsflottan) härtils uti Ledsund legat». Han tillägger, att det »vore bäst» om den förenade flottan seglade åt Hangöudd, förbi hvilken ryska örlogsflottan ofelbart borde segla. Skulle samma flotta ännu ligga kvar vid Ledsund, och man funne det möjligt att »gå högre upp emot Ledsund», så borde detta framför annat försökas: »Eders Excellence», tillägger arfprinsen, »lärer på sådan händelse ej försumma någon lägenhet at profitera af de fördelacktiga ordres Hans May:t Konungen af England gifvit dess flåtta, och således gå på fienden med all mackt och eftertryck, hvar han är til finnandes, på det våre nya Herrar allierade måge se, at vi uti Sverige äfvenså väl vetta huru man kan och bör bemöta fienden till siös, som de det vettat uti medelländska hafvet.»[2] Hade öfveramiralen före sin afsegling från Ölands norra udde inhändigat K. M:ts nådiga bref af den 22 augusti (se sid. 307) och om ej proviantbristen varit öfverhängande, så lärer han icke hafva kunnat underlåta att genast vid föreningen med engelska eskadern afsegla till Hangö-udd. Nu beslöts att fullfölja den förut antagna planen att först insegla i Stockholms skärgård. Härtill hade öfveramiralen tvifvelsutan mer än en talande anledning. Framför allt behöfde eskadern provianteras, innan den kunde företaga någon större krigsoperation eller endast blokad vid Hangö-udd; men äfven omständigheterna under följande dag bidrogo till ett sådant beslut.

Den 25 aug. på morgonen upptäckte fregatten Jarramas engelska eskadern. Generaladjutant Sicre sattes ombord på amiralskeppet Cumberland, hvilket fartyg han medföljde till Stockholms skärgård. Inom några timmar varskoddes å svenska eskadern signalerna från Jarramas: flagg på stortoppen och det ena skottets aflossande efter det andra. För att ej göra något ofördelaktigt intryck på engelsmännen beordrades kommendör Gustaf Grubbe, som förde befäl öfver eskaderns tredje division,

---

[1] D. 2, n:o 107, $^{25}/_{8}$ och $^{26}/_{8}$.
[2] B., n:o 30. Arfprinsen $^{21}/_{8}$.

att hissa schoutbynachtflagga[1] (se linie de bataille, bil. VI). Svenska eskadern lättade ankar, och för en frisk vind styrde den förenade flottan mot Landsort. Till följd af tilltagande vind och sjö och inbrytande mörker kunde öfveramiralen ej genast muntligen öfverlägga med amiral Norris angående ryska flottans angripande. Detta var en af anledningarne, hvarför man först beslöt att insegla i Stockholms skärgård. Vidare hade K. M:t befallt, att till Stockholm destinerade kofferdifartyg skulle inbefordras till hufvudstaden. Sådana medföljde nu engelska eskadern till ett antal af 12 och flera lågo vid Dalarö. Öfveramiralen ansåg sig därjämte böra vara på sin vakt mot ryska galerer, som till äfventyrs kunde smyga sig in »här och där emellan klipporna». Seglingen gick snabbt och lyckligt. Redan kl. 7 följande morgon kom Landsort i sikte och samma dag på eftermiddagen ankrade flottan vid Dalarö. Öfverlöjtnanten Gustaf Ruuth uppsändes genast med skriftliga och muntliga rapporter till K. M:t och till arfprinsen.[2]

För att konvojera proviantfartygen från Gotland till Dalarö hade öfveramiralen detacherat fregatterna Jarramas och Kiskin; för att skydda kofferdifartygens insegling till Stockholm anhöll han oförtöfvadt om några galerer från Stockholmseskadern. Därjämte anmodades amiral Taube i skrifvelse den 26 aug. att genast utsända tvenne »bäst beseglade» fregatter för att förskaffa noggrann kunskap om ryska skepps- och galerflottorna.[2]

Den närmaste angelägenheten var nu dels att fatta beslut om anfallet på ryska flottan, dels att proviantera svenska eskadern. För att rådgöra om anfallsplanen sammanträdde, den 27 aug. ombord på engelska amiralsskeppet Cumberland och dagen därpå ombord på svenska amiralsskeppet Göta Lejon, en stor generalkonselj, vid hvilken icke allenast samtliga flaggmän å den förenade flottan närvoro, utan äfven H. K. H. Arfprinsen, engelske ambassadören lord Carteret samt fältmarskalken Dücker. Därjämte bevistades generalkonseljen den 28 af amiral Taube och viceamiral Wilster. Resultatet af dessa öfverläggningar blef i korthet, *dels* att intet anfall på Ledsund kunde vedervågas,

[1] »at de Engelske», skrifver Sparre, »ingen anledning hafva måtte till någon förundran däröfver, at emot all sedvana till siöss, 2:ne Amiralsflaggor i en flåtta skulle synas och deremot ingen schoutbynacht finnas, eller någon flaggman, som den *3:die Divisionen commenderade»*. Kommendör Grubbe föreslogs samtidigt till befordran.

[2] D. 2, n:o 107, $^{25}/_{8}$ och $^{26}/_{8}$.

emedan inloppet dit var för grundt för de större skeppen och fienden förskansat sig, såväl med batterier på båda sidor om farleden som med en stängselbom tvärs öfver densamma, hvarjämte ingen lämplig ankarplats för den förenade flottan funnes i närheten och farvattnet utanför Ledsund vore så trångt och uppfylldt af farliga grund, att flottan under den framskridna årstiden icke borde riskera att nattetid kryssa därstädes; *dels* att liknande svårigheter uppreste sig mot flottans kryssning utanför Hangö, i ändamål att afskära fienden reträtten till Reval. Emellertid beslöts, att tvenne fregatter skulle utsändas för att rekognosera fiendens position vid Ledsund. Med dem skulle följa två lotsar, hvilka, jämte det att de förut ägt god kännedom om farvattnet därstädes, hela året seglat på Åland och farit genom Ledsund, samt själfva sett fiendens batterier och förskansningar därsammastädes.[1]

Följaktligen utfärdade öfveramiralen den 28 aug. order för chefen på fregatten Svarta Örn, kapten Christoffer Wagner, att »gå till sjös och recognosera, om och huruvida ryska örlogsflåttan ännu vore vid Ledsund», i hvilket fall han borde göra sig noga underrättad om inloppets beskaffenhet, samt i alla händelser oförtöfvadt inkomma med rapport.[2] Amiral Taube anmodades att för samma ändamål ntsända en tredje fregatt, hvarom öfveramiralen följande dag påminde.[3]

I och för svenska örlogseskaderns proviantering hade öfveramiralen omedelbart efter sin ankomst till Dalarö låtit afsända skeppens espingar till södra Stäket med så många tomfat och tunnor, som de kunde intaga. Till amiral Taube afsändes samtidigt förslag på en månads proviant för flottan, hvarjämte han anmodades att »görligast skynda» med det rekvirerade köttets, smörets och fläskets utsändande, hvilka persedlar voro högst behöfliga för besättningarna. Enligt underrättelse från generalmajor Lagerberg, hvilken synes hafva fått sig uppdragen öfvervakandet af proviantupphandlingen, skulle några med brännvin och fisk för eskaderns räkning lastade kofferdifartyg ligga vid Dalarö. Dessas skeppare förständigades jämväl, samma dag flottan ankommit till ort och ställe, att strax afleverera nämnda persedlar.[4]

---

[1] D. 2, n:o 107, $^{12}/_{9}$.
[2] D. 2, n;o 107, $^{28}/_{8}$.
[3] D. 2, n:o 107, $^{29}/_{8}$.
[4] D. 2, n:o 107, $^{26}/_{8}$.

Sedan cheferna på skeppen Pommern och Gotland samt bombkitsen Vesuvius blifvit beordrade att med sina fartyg förfoga sig till Stockholmseskadern under amiral Taubes order, och denne blifvit anmodad att i stället afsända skeppet Öland till örlogseskadern,[1] begaf sig öfveramiralen själf den 30 aug. till hufvudstaden, antagligen för att i rådet öfverlägga om flottans kommande operationer.[2]

Sedan amiral Taube erhållit nådig befallning att till örlogseskadern aflåta så mycket proviant hans fartyg möjligen kunde undvara,[3] anlände före månadens slut från Stockholmseskadern 120 tunnor kött, hvarigenom en välbehöflig förstärkning af proviantförrådet erhölls. 300 L℔ af denna vara mottogos ock den 1 sept. från Stockholmseskadern.[4] Det dröjde nu icke länge, förrän öfveramiralen undfått omkring en månads proviant. Den 2 sept. afsändes nämligen från Stockholm krigskommisarien Starckow med order att från ett nyss till Dalarö ankommet engelskt skepp afleverera 952 L℔ smör och 265 tunnor salt kött, hvaremot de förut undfångna 212 tunnorna kabiljo skulle återställas. Äfven skeppsdricka erhölls i början af sept.[5] Likväl fattades färskt vatten. Sådant stod ej att i tillräcklig mängd erhålla på öarna, utan begärde man undsättning från Stockholm.

De åstundade underrättelserna om fienden hade emellertid icke låtit länge vänta på sig. Kapten Wagner, som den 29 aug. afseglat från Dalarö efter en särskild öfverläggning samma dag med öfveramiralen samt kommendörerna Hederstierna och Rajalin, insände två dagar senare rapport ifrån Landsort. Af denna framgick, att Svarta Örn den 30 kl. 10 f. m. 9 mil SO om Sandhamn präjat ett engelskt fartyg, som kom direkt från Reval, och hvars skeppare lämnade viktiga och tillförlitliga underrättelser om fiendens flotta.[6] Denne skeppare, John Dunkin, hade redan den 14 maj blifvit uppbringad af en rysk kryssare benämnd »Lads Daur» utanför Ölands norra udde samt införd till Reval, hvarifrån han nyligen frigifvits. Hufvudinnehållet af hans berättelse, hvars trovärdighet bestyrkes af flera omständigheter, som kunnat kontrolleras, är för öfrigt följande: Efter ankomsten

---

1 D. 2, n:o 107. $^{28}/_{8}$ och $^{29}/_{8}$.
2 D. 2, n:o 107, $^{31}/_{8}$.
3 K. B., $^{27}/_{8}$.
4 B., n:o 30. v. Frisenheim $^{2}/_{9}$.
5 B., n:o 30. v. Frisenheim $^{4}/_{9}$.
6 B., n:o 30. Wagner $^{31}/_{8}$.

till Reval fördes Dunkin till Petersburg, där han kvarhölls till den 29 juli jämte tre andra kofferdimän, som blifvit uppbringade af ryssarna. Sistnämnda dag sattes de alla i frihet. Dunkin återvände till Reval. Dit anlände den 22 aug. grefve Gollowin med en liten fregatt, som varit i Köpenhamn (tydligen densamma som afseglat från sistnämnda stad samtidigt med den engelska eskadern och som därpå den 16 aug. rekognoserat svenska eskadern vid Ölands norra udde). Genast spred sig i Reval ryktet att engelska flottan sökte efter den ryska. Man bevärade batterierna och klargjorde staden för försvar. Samma dag på aftonen seglade Dunkin från Reval, sedan han erhållit ryske viceamiralen Cornelius Creutz' fripass, samt mötte utanför Nargön 16 ryska örlogsskepp med två konteramiraler och två kommendörer. Den 24 på morgonen mötte han utanför Rogersvik (Baltischport) ytterligare 5 ryska örlogsskepp, hvilka i likhet med de förra seglade till Reval. Dunkin löpte samma dag in till Rogersvik, hvarest ett ryskt örlogsfartyg låg för ankar. Här erfor han, att ryssarna icke hade några fartyg till sjös med undantag af ett skepp om 36 kanoner samt två små »snows», hvilka under befäl af grefve Apraxin voro stationerade utanför Königsberg och Danzig, i hvilken senare hamn de skulle öfvervintra. Äfven hörde Dunkin omtalas, att 5 fartyg skulle komma att kryssa mellan »the Carels»[1] och Öland för att förhindra sjöfarten på Stockholm; att tsaren väntades till Reval, dit han redan affärdat order om anordnande af förrådshus för flottans krut. Ryska örlogsskeppen skulle öfvervintra i Reval, emedan man funnit, att de kunnat komma till sjös därifrån i början af maj, under det att fartygen i Kronstadt kvarhöllos af is till början af juni. Ryssarna hade lyckats taga upp 90-kanonskeppet Lesnoy, som sjunkit vid Kronstadt, samt riggat detta fartyg för segling till Reval. Galerflottan skulle öfvervintra i Åbo. — Vid Kronstadt voro storartade försvarsanstalter vidtagna. 400 kanoner voro där installerade. En kanal gräfdes i ön Ralisaria för att mottaga alla deras fartyg. Vid arbetet härmed hade 36,000 man varit sysselsatta hela sommaren. Af dessa skulle 8 till 10 tusen hafva dött till följd af hårdt arbete. Ett stort antal arbetare användes därjämte för att uppföra byggnader för tsaren och hans högre officerare samt förrådshus. Tillsammans, påstods det, användes 100,000 man vid byggnadsarbetena i Petersburg.

[1] Carlsöarna?

Befästningarna vid Reval utgjordes af tre sjöfort om tillsammans 69 kanoner, ett strandbatteri om 16 kanoner och 7 mörsare, två batterier öfver hvarandra inom staden om tills. 30 kanoner, hvarjämte hamnhufvudet (mole head) var bestyckadt med 100 kanoner. Staden kunde sålunda för sitt försvar åt sjösidan använda 215 kanoner och 7 mörsare.

Genom en annan engelsk skeppare inhämtades några dagar senare, att 50 ryska galerer anländt till Reval, under det att ett lika stort antal afgått till Petersburg; att alla galererna med undantag af 16 skulle uppläggas, samt att alla ryska örlogsskepp utom 6 st. fått order att afrigga. Dessa uppgifter bekräftades den 9 sept. af en Londonskeppare, hvilken seglat från Reval den 4 i samma månad. Därjämte upplyste den förre skepparen, att batterierna vid Ledsund voro bestyckade med 90 kanoner, samt den senare, att »resten» af galererna kvarstannat vid Åbo.[1]

Den förenade flottan hade sålunda kommit för sent till Stockholmsskären för att kunna uträtta något mot fienden. Ändamålet med dess expedition kan dock icke sägas vara fullständigt förfeladt, ty det lider intet tvifvel, att örlogsflottans ankomst var orsak ej mindre till de fientliga galerernas skyndsamma afsegling från de svenska skären än till det gynnsamma förhållandet, att farten på svenska hamnarne vid Östersjön blef fri, i det hela ryska flottan, med undantag af några få kryssare, förlades i vinterkvarter.

Emellertid beordrades öfveramiralen att inkomma med sin förklaring, hvarför han icke hållit sjön, utan strax efter föreningen med engelska eskadern inlöpt i Stockholms skärgård.[2] Den 12 sept. afgaf han sin utförliga förklaring, hvilken fullkomligt rättfärdigade hans åtgärder. Ur denna förklaring må här endast anföras, dels att öfveramiralen först den 30 aug. på väg till Stockholm från Dalarö inhändigade K. M:ts nådiga order af den 22 aug., att han borde förhindra ryska flottans öfverfart till Reval (se sid. 307), alltså en hel vecka efter det denna öfverfart var fullbordad, dels att proviant saknats för att direkt från Ölands norra udde företaga krigsoperationer på något större afstånd från svenska kusten, dels att lotsar felades, samt

[1] B., n:o 30.
[2] K. B., $^{7}/_{9}$.

dels att ingen lämplig ankringsplats eller kryssningsområde förefanns i närheten af Hangö.[1]

De inkomna underrättelserna om fienden gåfvo likväl anledning till några smärre operationer. Sålunda hade öfveramiralen den 4 sept. utfärdat instruktion för kommendör Anders Sjöstjerna att med skeppen Fredrika Amalia och Verden samt fregatterna Svarta Örn och Jarramas oförtöfvadt utgå på kryssning åt Danzig och Königsberg, i hufvudsakligt ändamål att hålla handeln mellan Sverige och dessa orter öppen.[2]

Under det att ogynnsamma vindar för några dagar hindrade nyssnämnda kryssares afsegling, erhöll öfveramiralen upprepade gånger order om fartygs utsändande eller till och med hela eskaderns utlöpande i och för berörda ändamål. Sålunda ankom den 6 sept. K. M:ts befallning, att ett erforderligt antal fartyg skulle affärdas för att uppsnappa de danska fartyg, hvilka enligt rapport af öfverste P. Adlerfelt i Köpenhamn, skulle afhämta ett stort parti mjöl från Danzig.[3] Befallning att ofördröjligen utlöpa med hela eskadern för att hålla sjön ren och »giöra fienden alt möjeligit afbräck» mottog öfveramiralen den 9 på f. m. Uti samma bref lämnade K. M:t till amiral Norris' afgörande, huruvida han, »till denna angelägna sakens befordran»,[4] ville låta några fartyg af sin eskader medfölja.[5] Så snart denne af öfveramiralen erhållit en afskrift af ifrågavarande K. bref, begaf han sig till Stockholm för att rådgöra med lord Carteret. Öfveramiralen ansåg sig likvisst icke böra afvakta den engelske amiralens återkomst, utan gjorde sig klar att med först fogande vind gå till sjös. Sådan lät dock vänta på sig. Som den likväl var förmånlig för segling genom Sandhamnsleden, ville Sparre icke underlåta att begagna sig af denna. De större skeppen kunde emellertid icke komma till sjös, emedan man icke var säker om genomlotsning af större djupgående än »12 à 16 fot». Fördenskull beordrades kommendör Rajalin att med Verden, Svarta Örn och Jarramas fullfölja den kryssning, som några dagar förut blifvit anförtrodd åt kommendör Sjöstjernas ledning, hvilken

---

[1] D. 2, n:o 107, $^{12}/_{9}$.
[2] D. 2, n:o 107, $^{4}/_{9}$.
[3] K. B.. $^{6}/_{9}$.
[4] Denna sak var så mycket mera af vikt, som man befarade allmän sädesbrist i Sverige under den kommande vintern, om tillförseln från Danzig och Königsberg skulle förhindras.
[5] K. B., $^{8}/_{9}$.

senare sålunda tills vidare blef kvar vid Dalarö med Fredrika Amalia.[1] Ur instruktionen för kommendör Rajalin må anföras följande: för att kunna hålla sjöfarten öppen från Danzig, Königsberg och närliggande orter, borde han genast ditsegla, tagande vägen förbi Sandhamn och sedan öster om Gotland, samt fortsätta sin kryssning intill slutet af oktober månad. Det var honom medgifvet att underrätta bemälte städers borgerskap om ändamålet med kryssarnes ankomst, äfvensom att på Gotland proviantera fartygen. De tre kapare, som berättats uppehålla sig på Danzigs redd, borde förstöras eller uppbringas. Om dessa sökte och erhölle skydd under kastellet vid Danzig, borde Rajalin underrätta vederbörande, att upprättelse skulle tagas genom att lägga embargo på fartyg och gods från Danzig. Kommendör Rajalin afseglade med sina kryssare den 10 sept. på morgonen.[2]

Några timmar därefter mottog öfveramiralen ett nytt K. bref, hvari befallningen om eskaderns snara utlöpande upprepades, dock att det lämnades till hans eget afgörande, huruvida icke ett färre antal fartyg vore till fyllest.[3] Två dagar senare eller den 12 sept. tidigt på morgonen ankom åter en nådig skrifvelse. Genom denna ändrades nyssnämnda befallning därhän, att Sparre, som ännu icke kunnat komma till sjös, *icke* själf skulle utgå på kryssning, utan härtill använda så många fartyg han funne nödigt.[4] K. brefvet af den 8, hvilket blifvit uppsatt och affärdadt af riksråden i drottningens frånvaro, återfordrades dagen därpå genom statssekreteraren Johan Brauner. Kopia af detsamma finnes emellertid bland Sparres handlingar.

Från Gotland anlände vid samma tid kapten von Stauden med fregatten Kiskin och tvenne lastade proviantfartyg.[2] Han meddelade bland annat, att rapport inkommit från strandvakten vid Hoborg, att några fientliga fartyg och galerer nyligen seglat där förbi.

På grund af nyssnämnda befallning af den 11 sept. anbefalldes kommendör Olof von Unge att med första afsegla med skeppen Bremen, Stockholm och Fredrika Amalia, taga de förut utsända kryssarne under sitt befäl samt fullfölja samma order, som blifvit lämnade åt kommendör Rajalin. Afskrift af instruktionen för

---

1 D. 2, n:o 107, 10/9, 11/9.
2 D. 2, n:o 107, 6/9.
3 K. B., 9/9.
4 K. B., 11/9.

von Unge insändes till K. Senaten. Sedan vinden den 14 på morgonen ändtligen gått på nordlig, afseglade kommendör von Unge med sin afdelning. Samtidigt begaf sig en af engelska eskaderns fregatter till sjös jämte en stor del kofferdiskepp.[1]

Öfveramiralen afreste den 15 till Stockholm i sällskap med amiral von Psilander för att uppvakta drottningen och arfprinsen. Härifrån aflät öfveramiralen den 18 sept. befallning om ytterligare några fartygs utsändande på kryssning. Denna gången gällde det att befrämja sjöfarten på Stockholm från Norrbotten och Finland. Amiral Taube anmodades följaktligen att ofördröjligen från sin eskader detachera skeppen Öland och Reval tillika med några fregatter att kryssa i Ålands haf och södra delen af Bottniska viken. Förutom nyssnämnda ändamål föresattes ifrågavarande örlogsfartyg att »angripa och bemästra eller i grund ruinera de fientelige fregatter och gallejor samt capare, som uti farvatnet emellan Finland och Roslags samt Helsingeskiären sig uppehålla».

Från Danzig hade emellertid underrättelser ingått, att ett ryskt örlogsfartyg[2] därstädes »practiserat sig inom bommen», hvilket likväl icke kunnat ske, utan att kanonerna först måst lossas, för att efter inlöpandet åter tagas ombord. Med anledning häraf gaf K. M:t den 15 sept. befallning, att befälhafvaren öfver de utsända kryssarne skulle hos magistraten i Danzig låta på det högsta protestera emot den ryska fartygschefens tilltag samt fordra att denne ofördröjligen begåfve sig ut med sitt fartyg. Om härmed intet kunde vinnas, borde lika många svenska örlogsfartyg som fiendens vid Danzig intränga innanför bommen för att hålla sjöfarten öppen för dem, som ämnade sig till Stockholm.[3]

På grund af denna befallning aflät öfveramiralen den 18 sept. från Stockholm order till kommendör Unge, att ställa sig det K. brefvet till efterrättelse. Såsom en god plan, om andra försök att intränga innanför bommen skulle misslyckas, föreslog öfveramiralen, att afdelningens soldater kunde nattetid sättas i land för att öfverrumpla fregatten. Dessa order öfversändes den 19 till schoutbynachten Grubbe vid Dalarö, jämte förständigande att utsända kapten von Stauden med fregatten Kiskin, hvilken

[1] D. 2, n:o 107, $^{14}/_{9}$.
[2] Det upplystes sedermera, att 3 ryska kapare lågo därstädes i samma syfte.
[3] K. B., $^{12}/_{9}$, $^{15}/_{9}$.

för expeditionens fullföljande skulle ställas under kommendör von Unges befäl. Fregatten skulle dock först provianteras till utgången af oktober månad. Alla sjuka båtsmän och soldater från de svenska skeppen vid Dalarö borde samtidigt återsändas till Kalmar och Karlskrona med ett af de därifran ankomna proviantskeppen.[1] 60 sjuka afgingo följaktligen med galjoten Simson från eskadern den 24 sept.[2]

För att så mycket kraftigare kunna utföra anfallet på de ryska fartygen i Danzig och säkrare befrämja skeppsfarten på Sverige från denna hamn, Königsberg och Kurland, beordrades amiral von Psilander den 23 sept. att ofördröjligen afsegla med skeppen Skåne och Pommern, uppsöka de förut utsända fyra linieskeppen och tre fregatterna samt ställa dem alla under sitt befäl. De order, som voro utfärdade för kommendör von Unge, borde lända amiralen till efterrättelse; men för öfrigt medgafs honom, att han, sedan expeditionen på Danzig blifvit utförd, finge hemförlofva de skepp, som vore öfverflödiga i och för kryssningen, och själf förfoga sig till sitt höfdingedöme på Gotland.[3] Den 24 sept. afseglade Psilander med sina båda linieskepp från Dalarö.[4]

Trots öfveramiralens både muntliga och skriftliga föreställningar beslöts emellertid inom kort uti en generalkrigskonselj i Stockholm, att skeppen Bremen, Stockholm, Skåne, Fredrika Amalia och Pommern samt fregatten Kiskin skulle uppläggas i vinterhamn därstädes. Till följd häraf och under förmodan att amiral von Psilander fullgjort sin undfångna instruktion, beordrades denne af öfveramiralen i skrifvelse den 30 sept. att låta kommendör von Unge afsegla till Stockholm med nämnda fartyg, samt att själf återvända till Gotland. Kommendör Rajalin skulle afsegla till Karlskrona med skeppet Verden, så framt inga ryska örlogsfartyg syntes till sjös. Under sin hemsegling borde han likväl försöka oskadliggöra några fientliga småfartyg eller kapare, som nyligen uppehållit sig mellan Bornholm och skånska vallen. Fregatterna Svarta Örn och Jarramas måste däremot i det längsta hålla sjön för att i möjligaste måtto befordra tillförseln till Sverige, hvarefter de borde återvända till Karlskrona. De tre största skeppen åter, nämligen Göta Lejon,

[1] D. 2, n:o 107, 18/9, 19/9.
[2] B., n:o 30. Grubbe 24/9.
[3] K. B., 22/9. D. 2, n:o 107, 23/9.
[4] B., n:o 30. Grubbe 24/9.

Göta, och Prins Fredrik Karl, borde afsegla till Karlskrona, då de ej längre behöfdes vid Dalarö.[1]

Engelska eskadern, som numera intet kunde uträtta i Östersjön, afseglade från Dalarö den 9 okt., hvarvid schoutbynachten Grubbe följde med skeppen Göta Lejon, Göta och Prins Fredrik Karl till Elfsnabben, där fartygen ankrade för motvind. Här gjorde schoutbynachten, hvilken dagen förut fått mottaga amiral Norris' afskedshelsning genom en engelsk skeppskapten, ett officielt besök ombord å engelska amiralskeppet i sällskap med kommendörerna Hederstjerna och Axel Grubbe.

Med anledning af öfveramiralens order den 7 okt. återseglade skeppet Prins Fredrik Karl till Dalarö, under det att de båda öfriga stannade kvar vid Elfsnabben, där likväl engelsmännen intagit bästa ankarplatsen och Grubbes fartyg följaktligen lågo illa till, med 2 ankare på 30 famnars djup.[2] Först den 27 okt. kunde engelska eskadern jämte de tre största svenska linieskeppen afsegla från Stockholms skärgård.

Rörande förhållandena i sydöstra delen af Östersjön rapporterade Amiralitetskollegiet i skrifvelse den 14 sept., att en lybeckare dagen förut inkommit till Karlskrona direkt från Danzig, hvilken berättat, dels att tre ryska kapare lågo utanför denna stad, af hvilka tvenne emot stadens vilja förhalat sig innanför bommen, under det att den tredje kryssade utanför inloppet; dels att tre ryska skepp om 60 kanoner kryssade mellan Gotland, Libau och Königsberg, hvilka alla hindrade sjöfarten därifrån och till Sverige. I Danzig lågo rätt många engelska, holländska och tyska skepp segelklara, alla lastade med spannmål och destinerade till Sverige; men de sluppo icke ut för de ryska fregatterna (kaparne). Om något handelsfartyg tilläts gå till sjös, måste dess skeppare först »med svåra Eder förplickta sig, det han intet ämnat sig till Sverige».[3]

Som nyssnämnda trenne större svenska örlogsskepp icke voro provianterade längre än till månadens slut och sjuklighet bland deras besättningar uppstått till följd af deras dåliga beklädnad, hemställde öfveramiralen den 14 okt., huruvida de nu icke finge återsegla till Karlskrona. I annat fall borde deras proviantförråd förstärkas. Kommendör Grubbe beordrades i

[1] D. 2, n:o 107, 30/9, 2/10.
[2] B., n:o 30. Grubbe 10/9, 12/9, 13/9, 17/9.
[3] D. 2, n:o 109. 14/9.

anledning häraf 2 dagar senare att återsegla till Karlskrona med ifrågavarande skepp, hvilka under hemseglingen hvart för sig borde »göra sitt bästa», samt efter ankomsten till stationen genast afrustas och uppläggas, hvarefter deras besättningar borde hemförlofvas.[1] Uppstädernas bösseskyttar, samt Roslags, Södermanlands och Östergötlands båtsmän hade den 13 okt. blifvit hemförlofvade från skeppen vid Dalarö, tillsamman 256 man.[2]

Sjöfarten på Stockholm hade alltsedan den förenade flottans ankomst till skärgården varit obehindrad. En mängd handelsfartyg, de flesta lastade med spannmål och malt, men några med andra förnödenheter såsom kött, fläsk, salt, hampa, ättika, brännvin och tobak, anlände synnerligast under okt. till hufvudstaden både från Königsberg, Danzig, Colberg och Hamburg m. fl. orter. Särskildt från Königsberg ankommo under tiden den 23 sept. till 18 okt. öfver tjugo lastade handelsfartyg. De svenska kryssarnes uppträdande i sydöstra delen af Östersjön befordrade sålunda i hög grad sjöfarten härifrån.[3]

Det var, som man ser, icke något lysande företag, som den svensk-engelska flottan utfört. Dess expedition saknar därför ingalunda sin betydelse. Utan tvifvel hade den, såsom förut är påvisadt, varit orsaken till fiendens återtåg. Härigenom blef sjöfarten på Stockholm öppnad, och under hela hösten var handeln i Östersjön för svenskarna nästan alldeles ostörd, om man undantager tillförseln från Danzig.

Söker man åter bilda sig ett omdöme om hvad som möjligen skulle kunnat uträttas af svenska flottan detta år, så lider det väl intet tvifvel, att Sveriges kuster blifvit befriade från större delen af den sköfling, de nu undergingo ända från Gefle till och med Norrköping, om riktiga dispositioner i god tid företagits. Det vill med andra ord säga, att hela örlogsflottan skulle i början af sommaren hafva utrustats och tillräcklig proviant redan under vintern anskaffats. För så vidt Danmarks hållning sådant medgifvit, hade då ett tjugutal linieskepp jemte vid pass 80 mindre örlogsfartyg redan i juni månad kunnat posteras i nordöstra

[1] D. 2, n:o 107, $^{14}/_{10}$, $^{18}/_{10}$.
[2] B., n:o 30. Grubbe $^{11}/_{10}$.
[3] B., n:o 30. Grubbe $^{23}/_{9}$ t. o. m. $^{17}/_{10}$.

delen af Stockholms skärgård. Sålunda samlad hade svenska flottan för visso kunnat hindra den fientliga galerflottans framträngande i den trånga skärgården, äfven om ingen hjälpsändning från England anländt. En sådan hade dock sannolikt mycket tidigare lämnats, ifall svenskarna själfva bedrifvit sina rustningar med större kraft och större planmässighet. Att örlogsflottan däremot icke varit i stånd att skydda Norrland, inses lätt redan på den grund, att öfre Bottniska viken på denna tid icke ansågs farbar för större fartyg.

Trots landets finansiella ruin hade man dock med god vilja säkerligen kunnat anskaffa och redan i början af året öfversända till Karlskrona de 3 à 4 hundra tusen daler s:mt, som erfordrats för hela hufvudflottans klargöring. Den uppoffring och de ansträngningar, man för ett så viktigt ändamål nödgats göra, uppvägas i mångdubbel måtto af de förluster, som landet under juli och augusti månader kom att undergå. Som det nu var, faller skulden nästan uteslutande på regeringen, som icke var nog klarsynt att fatta, det örlogsflottans tidiga utrustande varit landets säkraste värn mot fiendens anfall öfver hafvet, eller icke ägde nog kraft att framprässa de härför nödiga penningemedlen.

Bil. I.

Förteckning öfver örlogsflottans fartyg i Karlskrona jan. 1719.

a: i godt ståud, utrustadt; *b:* i godt stånd, ej utrustadt; *c:* fordrade reparation, utrustadt; *d:* fordrade reparation, ej utrustadt.

	Nybygdt.	Antal kanoner.	Besättningsstyrka.
Linieskepp.			
b Konung Carl	1695	100	850
a Göta Lejon	1702	96	780
a Enigheten	1696	90	780
d Prins Carl	1685	80	?
c Prins Carl Fredrik	1704	70	460
a Carlskrona	1686	70	460
a Göta	1687	70	460
a Wenden	1689	70	460
d Småland	1679	66	?
a Bremen	1705	60	400
a Stockholm	1708	60	400
d Westmanland	1696	60	350
a Skåne	1697	60	350
a Fredrika Amalia	1698	60	350
c Gotland	1682	50	300
a Pommern	1692	50	300
a Öland	1705	50	300
a Verden	1706	50	300
d Estland	1682	48	300
d Liffland	1682	48	300
Fregatter.			
a Svarta Örn	1718	36	240
a Jarramas	1716	26	240
a Stora Phoenix	1708	24	140
a Ebenezer	1701	20	—
a Kiskin	—	22	—
a Packan	—	—	—
a Danska Örn	—	—	—
a Lilla Phoenix	—	—	—
a Välkomsten	—	—	—
Brigantiner och bombkitser.			
a Göya	1701	12	—
a Jungfrun	—	—	—
Åskedunder	1697	6	—
Stromboli	1701	6	—
a Vulcanus (Vesuvius?)	1701	6	20
Brännare.			
a Johannes	—	—	30
Europa	—	—	—

Jakten Freden samt ett stort antal lastdragare.

Sammandrag, utvisande styrkan och fördelning

	Antal kompanier.	Officerare. Flaggmän.	Kommendörer.	Öfverstelöjtnanter.	Majorer.	Kaptener.	Öfverlöjtnanter.	Underlöjtnanter.	Fänrikar.	Adjutanter.	Summa.	Underoffic Styckjunkare.	Fältväblar.	Sergeanter.	Furirer.	Styrmän. Öfver-	Styrmän. Medel-	Styrmän. Lär-	Skeppare. Öfver-	Skeppare. Medel-
Amiralitetsstaben	—	12	25	—	1	20	—	—	—	—	58	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Artillerivolontär-reg:tet	9	—	[1] 1	1	1	9	9	18	—	1	40	6	—	54	18	—	—	—	—	—
Kofferdi-reg:tet	3	—	—	—	—	3	3	6	—	—	12	—	—	—	—	30	30	30	34	34
Slupsroddare-reg:tet	7	—	—	—	1	20	20	40	—	1	82	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vesternorrlands änterkarle-reg:te	4	—	—	1	1	12	12	—	12	1	39	—	20	20	8	—	—	—	—	—
Smålands äntergaste-reg:te	3	—	—	1	1	12	12	—	12	1	39	—	20	20	8	—	—	—	—	—
Södermanlands äntergaste-bataljon	2	—	—	1	1	6	6	—	6	—	20	—	10	10	4	—	—	—	—	—
N:a och S:a Roslags sjögaste-reg:te	4	—	—	—	1	8	8	16	—	1	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ölands sjögaste-reg:te	4	—	—	—	1	8	8	16	—	1	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1:a Bohus kompani	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2:a Bohus kompani	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Uppstäders bösseskyttare	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skånes, Hallands och Blekinge stadsbåtsmän	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skeppsgossar (under Kofferdi-reg:tet)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	40	12	26	4	8	98	78	96	30	6	358	6	50	104	38	30	30	30	34	34
Härtill kommo år 1719:																				
Enrolleringsmanskap	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Värfvadt kofferdisjöfolk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

[1] Öfverste. — [2] Deraf 11 man värfvade. — [3] 356 man, upptagna bland Volont

af flottans personal enligt 1718 års stat.

d a n d e.																		Icke stridande.						
r a r e.				Underofficerare i nummer.								Öfrige nummerkarlar.												
Högbåtsmän.	Förare.	Summa.	Musik.	Konstaplar.	Lärkonstaplar.	Slupstyrmän.	Espingstyrmän.	Slupskeppare.	Espingskeppare.	Qvartermästare.	Summa.	Korpraler.	Musik.	Profosser.	Furirskyttar.	Menige.	Summa stridande.	Kommissariats, kansli och kontors betjente.	Justitie-betjente.	Prester.	Medici, fältskärer och barber-gesäller.	Rustmästare.	Mönsterskrifvare.	Summa.
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59	39	5	3	1	—	—	48
—	—	78	29	108	108	—	—	—	—	—	216	—	—	—	—	1,080	1,443	11	1	2	10	—	9	33
90	—	282	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	312	606	11	1	2	4	—	3	21
—	—	—	—	—	—	95	—	95	—	95	285	—	—	—	—	[2] 2,379	2,746	1	1	3	18	—	10	33
—	20	68	2	—	—	—	—	—	—	—	—	48	24	8	48	1,296	1,533	1	1	2	9	12	4	29
—	20	68	2	—	—	—	—	—	—	—	—	48	24	8	48	1,108	1,345	1	1	2	9	12	4	29
—	10	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	12	4	12	552	658	—	1	1	5	6	2	15
—	—	—	—	—	—	—	39	—	39	39	117	—	—	—	—	951	1,102	1	1	1	9	—	4	16
—	—	—	—	—	—	—	33	—	33	33	99	—	—	—	—	854	987	1	1	—	9	—	4	15
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	299	299	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	280	280	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— [3]	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	190	190	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	108	108	—	—	—	—	—	—	—
90	**50**	**530**	**34**	**108**	**108**	**95**	**72**	**95**	**72**	**167**	**717**	**120**	**60**	**20**	**108**	**9,409**	**10,356**	**66**	**13**	**16**	**74**	**30**	**40**	**239**
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	tillsammans minst				2,500	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	omkring		800	—	—	—	—	—	—	—

regementets menige.

Bil. III.

Förteckning öfver fartygen vid Stockholms eskader jan. 1719.

	Längd fot.	Bredd fot.	Djupg. fot.	Stycken.	Nick-hakar.
Skepp.					
Halland	133	33	15,5	44	—
Wachtmeister	135	33,5	15	44	4
Rewal	121	31	11,5	32	8
Kronskeppet	133	34,5	14	56	—
Fregatter.					
Anklam	122	26	9	34	4
Thomas	102	24	10	32	4
Wollgast	106	28	10	28	6
Ruskenfelt	99	28	10	26	6
Karlskrona Vapen	94	24	10	26	4
Bestyckade pråmar.					
Elefanten	130	38	6	26	—
Sjöspöket	125	32	6	24	—
Svarta björn	120	32	6	20	—
Mars	120	26	8	20	—
Kamelen	110	26	8	16	—
Galerer.					
Cassel	160	28	9	5	38
Phoenix	100	20	6	2	14
Pelikan	100	20	6	2	14
Svan	100	20	6	2	14
Storken	93	15	4	3	6
Svärdfisken	80	15	4	2	10
Delfin	70	15	4	2	10
Jungfrun	89	15	4	3	10
Kräftan	89	15	4	3	10
Draken	82	15	4	3	10
Paltox	93	14	4	3	6
Sudox	93	15	4	3	4
Brigantiner.					
Fama	73	18,5	6	6	16
Ekorren	70	18	6	6	16
Sjökatten	70	18	6	6	16
Korpen	65	15	5	?	10
Bernhardus	61	20	8	8	2
Packan	56	17	7	8	10
Dubbla slupar.					
Snappopp	61	14	4	—	12
Kruthornet	50	11,5	4	2	10
Putsweg	50	11,5	4	2	10
3 st. artilleripråmar à	77	17	8	—	—
30 skärbåtar med tillsammans	—	—	—	—	136

Bil. IV.

Förteckning öfver Göteborgs eskaderns fartyg och deras förläggning jan. 1719.

	Stycken.	Nickhakar.
Fregatter.		
Halmstad [1]	40	14
Kalmar [1]	44	14
Stettin [1]	44	14
Warberg [1]	36	16
Fredrik [1]	36	16
Charlotta [1]	28	10
William Galley [1]	14	—
Galerer.		
Carolus [1]	9	40
Prins Fredrik von Hessen [1]	9	40
Gref. Mörner [1]	9	40
Stabell [1]	9	40
Wreden [2]	4	18
Bellona [2]	2	12
Lovisa [3]	4	—
Victoria [2]	2	8
Lucretia [2]	2	10
Pråmar.		
Strömstad [1]	20	—
Gå på [2]	20	—
Ge på [2]	18	—
Prins Fredrik [4]	—	—
Brigantiner.		
Stjernan [1]	6	8
Christiania [1]	6	4
Castor [2]	—	5
Pollux [2]	—	5
Luren [2]	2	20
Framfus [5]	2	20
Oppassaren [5]	2	20
3 galioter, 3 brännare, 3 skärbåtar [6]	—	—

[1] I Marstrand. — [2] I Strömstad. — [3] I Göteborg. — [4] Under byggnad i Halland. — [5] På konvoj mellan Göteborg och Marstrand. — [6] Strömstad och Marstrand.

Bil. V.

Vaxholmseskaderns förläggning den 8 juli 1719.

I Oxdjupet:

Pråmen	*Elefanten*	kommendör H. Wibbling	230	man
»	*Mars*	öfverlöjtnant P. Forsman	234	»
»	*Kamelen*	» J. J. Wilhelms	139	»
»	*Sjöspöket*	» J. Wallin	158	»
Fregatten	*St. Thomas*	kapten P. de Bordieu	97	»
»	*Välkomsten*	» H. Schlyter	90	»
Galeren	*Delphin*	löjtnant J. Hamborg	50	»
»	*Sturken*	kapten P. Beckman	135	»
»	*Draken*	(el. Kräftan) löjtnant S. Schoubert	144	»

I Pålsundet:

Linieskeppet	*Kronskeppet*	kapten J. Petræus	334	man
Pråmen	*Svarta Björn*	kommendör G. von Groth	176	»
Fregatten	*Lilla Phoenix*	kapten H. Anckarcrantz	51	»
»	*Ruskenfelt*	» E. J. Taube	129	»
Galeren	*Phoenix*	» S. Heldenhielm	189	»
»	*Jungfrun*	löjtnant(?) C. Funck	93	»
»	*Svan*	» G. W. Leyonsten	182	»
»	*Svärdfisken*	» C. Müller	49	»
»	*Paltox*	» M. Groth	194	»
»	*Sudox*	» J. Diurman	158	»
»	*Pelikan*	» A. Zander	149	»
»	*Kräftan*	(el. Draken) löjtnant P. Appelbom	139	»

Vid Vaxholm:

Linieskeppet	*Öland*	amiral E. D. Taube; kommendör M. Nyman	350	man
»	*Halland*	kommendör M. Palmgren; kapten N. Kiörning	216	»
»	*Reval*	» J. Leyonsten	206	»
Fregatten	*Wolgast*	» L. F. Rattenborg	148	»
»	*Anklam*	» J. Ceder	154	»
»	*Stora Phoenix*	» H. Fägerman	135	»
»	*Danska örn*	» N. Ekengren	141	»
»	*Packan*	öfverlöjtnant R. G. Palm	37	»
Brigantinen	*Jungfrun*	» C. Gulin	59	»
»	*Korpen*	» J. Hupenfelt	47	»
»	*Ekorren*	» M. Helleberg	44	»
»	*Snappopp*	» P. Cusell	90	»
»	*Kruthornet*	» C. Stoltefoot	37	»
Dubblaslupen	*Putz Weg*	» R. Lillia	50	»

(I. 13. Mönsterrullor. Eskaderns räkenskaper med verifikationer.)

I anledning af kommenderingar af soldater till och från eskadern vexlade besättningsstyrkorna emellanåt rätt betydligt. De stora olikheter, som förefinnas uti åtskilliga galerers m. fl. besättningsstyrkor, kunna på grund häraf förklaras.

Bil. VI.

Svenska örlogseskaderns Ligne de Bataille år 1719.

	Skeppens namn.	Chefers och kapteners namn.	Kanoner.	Matroser.	Soldater.	S:a menige.
Hr amiralen och landsh. frih. von Psilander.	Brehmen	kommendör von Unge kapten von Nummers	64	340	60	400
	Stockholm	kommendör C. G. Ulrich kapten Alexander Holst	64	340	60	400
	Skåne	kommendör Aron Sjöstierna kapten Jonas Hanlijn	64	340	60	400
	Gotland	kommendör H. Umbelhaven	50	260	40	300
H. E. riksrådet öfveramiralen frih. Sparre.	Svarta Örn	kapten Christoph. Wagner	36	210	30	240
	Carl Fredrik	kommendör Axel Grubbe	72	380	80	460
	Göta Lejon	kommendör Hederstierna kapt. Runqvist, Falkengren, Gustaf Ruth	96	660	120	780
	Verden	kommendör Thomas Rajalin	52	260	40	300
Schoutbynacht Gustaf Grubbe.	Pommern	kommendör Corfitz Paulin	52	260	40	300
	Göta	kapten Nordstierna	72	380	80	460
	Jarramas	kapten Mich. Spalding	30	170	30	200
	Fred. Amalia	kommendör And. Sjöstierna kapten Peter Graan.	62	300	50	350

Fregatten Kiskin .... — man
Brigantin Göya.. 30 »
Brännaren Johannes .... 20 »
Bombkitsen Vesuvius .... — »

(B. N:o 30.)

Bil. VII.

Dag- och spisordning

för sju man i fatlaget.

	Middag.	Afton.
Måndag	ärter 5/8 k:na hafregryn 1/4 » fläsk 3 ℔	korngryn 7/8 k:na smör 7/8 ℔
Tisdag	= men i st. f. fläsk salt kött 8 ℔	
Onsdag	= måndag	=
Torsdag	= tisdag	=
Fredag	= tisdag	endast smör 1 3/4 ℔
Lördag	= måndag	= måndag
Söndag	ärter 5/8 k:na hafregryn 1/4 » salt kött 8 ℔ fläsk 1 1/2 ℔.	= fredag

Af de öfriga persedlar såsom skeppsdricka gifves 3/4 k:na till mans om dagen och bröd lefreras för hvar 5:te dagar 2 pund på fatlaget, som hvar under sitt förvar behåller, men salt utgifves i kokningen så mycket efter hand behöfves.

Datum Carlskrona den 6 Febr. 1719.

På am:ts koll. vägnar:

H. H. v. Lieven, Claes Sparre,
G. von Psilander, C. H. Wachtmeister, Ed. D. Taube, H. Ankarstierna,
Dan. Wilster, Joh. Lagerl.
Wilh. Lindstedt. [1]

---

[1] Statskontoret: Ankomna handl. från Am:ts kollegium 1719.

Samuel Kiechels resa i Sverige 1586.

Samuel Kiechel (f. 1563 † 1619), af en ansedd och förmögen patriciersläǵt i Ulm, tillbragte en god del af sitt lif på resor, icke för affärers skull, utan så vidt man vet endast af vetgirighet och lust att se andra länder och folkslag. Under sin vidlyftigaste resa (1585—1589), som gick genom många riken i Europa och utsträcktes ända till Palestina, Sinai, Egypten och Turkiet, besökte han äfven Sverige. Han torde vara en af de första om ej den första *turist*, som skildrat sina intryck från vårt land, hvilket för öfrigt ej synes ha tilltalat honom, till en del kanske därföre att det var under vintern han besökte det. Hans vidlyftiga dagboksanteckningar äro 1866 utgifna af *Literarisches Verein* i Stuttgart i dess »Bibliothek». Då denna publikation för flertalet af våra läsare torde vara obekant, om ej otillgänglig, har Red. trott, att en öfversättning af den del utaf resebeskrifningen, som gäller Sverige (sid. 57—86), kunde förtjäna en plats i Tidskriften såsom ett bidrag till vår äldre odlings historia. Förf. har synbarligen haft en liflig uppfattning och återger sina intryck ej utan en viss humor. Hans språk är den schwabiska munarten och fullt ordagrannt ha hans ofta svårtydda uttryck ej alltid kunnat återgifvas. De svenska ortnamnen har han särskildt rådbråkat. Öfversättningen är verkställd af hr B. Schlegel. Såsom af de första anteckningarna framgår, var det från Helsingör, som Kiechel kom öfver till Sverige eller den tiden till den danska provinsen Skåne. Vi lämna nu honom själf ordet.

* * *

År 1586 den 9 februari träffade oss[1] en synnerlig lycka, då ett fartyg kom från andra sidan af sundet öfver till Helsingör, med hvilket vi kommo öfver detsamma; vintertiden måste man nämligen ofta ligga stilla 3 till 4 dagar, innan något fartyg kan passera den enda milen för is, som utan att tillfrysa lägger sig emellan, ty då vinden blåser utåt hafvet, så drifver den isen utåt, blåser vinden från hafvet, så drifver han den tillbaka, och där är sällan alldeles lugnt väder. Vi hade besvär nog, innan

[1] K. hade i sällskap två lybska köpmän.

vi kommo öfver, drogo seglet upp och rodde samt kunde med möda få fartyget genom isen. På andra sidan fanns en by, kallad Helsingborg (»Hallschnburg») invid ett fast slott högst upp på ett berg bygdt likt en klippa, som svarar emot Helsingör (»Holschnör), ty de ligga alldeles emot hvarandra, så att intet skepp utan stor fara kan gå emellan dem, emedan man kunde skjuta från det ena slottet på det andra. Nu skall likväl en gång ett skepp med fulla segel lupit igenom sundet, men vill ej råda till att det blir bekant och att det kommer tillbaka i Sundet, ty det kan kosta det dyrt. I Sundet ligga ock om sommaren konungens skepp med kanoner och soldater, för att natt och dag passa på om något sig tilldrager, så att ej något fartyg utan att stanna eller oförtulladt lätteligen går genom nämnda Sund.

Sedan vi frukosterat, fingo vi 2 slädar, för den ena två och för den andra en häst, ty det var djup snö och obanade vägar; dessa slädar tingades för två mil, hvarefter vi bekommo en annan, som förde oss vidare två mil, och voro vägarna ofta så obanade, att hästarna hade svårt att draga de tomma slädarne. Vi kommo mot natten till några hus, som kallades »Ruy» och ännu voro belägna i Danmark, samt lågo öfver natten hos en bonde, hos hvilken vi hade ett magert härberge, litet att äta och dåligt vatten. Vi förde dock med en kantin (»keller») med dryckesvaror. Då vi skulle sofva, redde vi vår sängplats på golfvet; icke allenast männen med hustru och barn ligga vintertiden i stugan, utan ock hundar och kattor, samt ungboskap, såsom lam, kalfvar, getter och dufvor finnas därinne, och, hvad som är olustigast, unga grisar, som gifva en stark lukt från sig och gemenligen hålla till midt i stugan, komma om natten och slicka en i ansigtet, så att för elak smak och stank man förr blir mätt för en ringa penning än af den bästa måltid. Från Helsingör och hit är 5 mil.

Den 10 foro vi med dagen härifrån och behöfde godt 5 timmar för att fara 2 mil, ty ju längre vi kommo in i landet, desto ymnigare och djupare var snön, och var vägen obanad, då härifrån finns föga samfärdsel med Danmark. Då vi tillryggalagt dessa 2 mil, kunde vi ej få nya hästar, och vår förra skjutsbonde ville icke köra oss längre, ty hans hästar orkade ej draga vidare. Nu voro vi redan i en svensk by, som endast bestod af 3 hus, och gåfvo oss ut att vara konungens tjenare, för att vi skulle desto förr komma vidare. Så är ordningen i konunga-

riket Sverige, att det på halfannan eller två mils afstånd, vanligen från den ena socknen till den andra, finns en gästgifvare — detta lands mil likna i längd schweitziska mil —, hvilken skall lämna främlingen vare sig en köpman eller någon annan härberge, mat och dryck; måltiden för 2 rundstycken (»rondstuckh»), eller 4 kreutzer i vårt mynt, och skall han ock lämna den resande efter tidens lägenhet häst eller släda till nästa gästgifvare, och skall han för hvarje mil hafva i betalning 2 rundstycken. Men då någon reser i konungens ärenden, brukar han medföra konungens vapen, hvilket bönderna genast känna igen, och skola de icke allenast för intet (»vergebens») gifva honom mat och dryck utan ock genom dag och natt hjälpa honom med hästar, så att han kommer vidare; men om däremot det kommer en främmande, som gärna ville betala dubbelt upp — hvilket var fallet med oss — är det icke så lätt att få dem att hjälpa en, äfven om de hade hästar i stallet, ty hvad man ej kan med goda ord åstadkomma, kan man ännu mindre uppnå med trots och pock. Slutligen fingo vi efter långvarig bönfallan 3 eländiga hästar och 2 slädar samt spände de två svagaste tillsammans och den tredje ensam för den andra släden. Nu var det sent på dagen, och hade vi att resa två mil, men vi kommo på en bättre väg, än vi haft tillförene; på vägen öfver ett dike (»graben») brast isen, och båda hästarne föllo intill buken ned i vattnet jämte släden; en af oss, som satt på släden blef jämte alla våra saker mycket våt. Jag var likvisst icke med på denna släde utan gick till fots. Vi hade mycket göra, innan vi fingo hästarne, våra saker och släden ur vattnet. Nu öfverföll oss natten, och hade vi ännu långt att fara, innan vi kommo till en by (»fleckhen»), hvilket ej väl bekom vår reskamrat, ty det var mycket kallt och han genomvåt. Vi kommo sent till en by Ulfsbäck (»Onolzböckh») i Småland, i hvilken fanns den första kyrkan i Sverige och som låg afsides från vägen. Vi togo in hos kyrkoherden, ty den, som reser i Sverige och vill äta eller dricka efter landets lägenhet, tage in hos fogden eller prästen; oaktadt de ej hafva gästgifveri, så utestänga de dock ej gärna en ärlig gäst. Kyrkoherden härstädes bevisade oss all vänlighet, gaf oss mat, dryck och bädd enligt sin förmåga samt ett eget rum, så att vi kunde torka våra saker. Ved sparades ej, då det fanns i öfverflöd. Då jag ej kunde tala med herr kyrkoherden, och prästerna vanligen äro lärde, så drog jag

med mycken möda fram mitt latin, som i 10 år varit skåplagdt. Vill någon vara välkommen i dessa trakter, så skall han föräraa husmödrarna muskat, nejlikor, kanelbark, ingefära och dylikt samt barnen messingsringar, speglar, knifvar eller andra leksaker, hvilket gläder dem mycket och är ganska välkommet. Denna dag hade vi rest 4 mil.

Den 11 dennes foro vi om morgonen härifrån i ett öde bergland, här och där en bondby eller gård, belägen i en vildmark eller dalgång (»cluften»), dit under åratal väl ej någon främmande och ännu mindre några tiggare kommit inom dörren. Denna dag foro vi 3 håll, och då vi togo de sista hästarne, så skickade bonden blott med oss 2 små gossar om 7 eller 8 år, som skulle föra hästarne tillbaka. Natten öfverraskade oss, vi togo miste om vägen och foro väl två timmar omkring, innan vi kommo till folk; till slut kommo vi till en kvarn, bredvid hvilken lågo 3 eller 4 bondgårdar, af hvilka en gästgifvare, som var ganska missnöjd, emedan vi kommo så sent; vi blefvo här öfver natten; platsen hette Åby (»Abüe»), belägen 7 mil från den prästgård, hvarifrån vi reste om morgonen.

Den 12 reste vi tidigt före dagningen härifrån och kommo till 5 håll, ty vägen var tämligen banad och sjöarna tillfrusna, samt gingo vägarna vintertiden mest öfver dem. Då vi fingo de sista hästarne, var det redan afton, och hade vi ännu 3 långa mil att fara öfver höga berg; ännu kunde man se i nejden de största furor, som svenskarne nedhuggit, då danskarne ryckte in i landet, och förskansade sig bakom dem med gevär och andra vapen.

Straxt efter midnatt kommo vi till en liten stad i Småland Jönköping (»Ihennköpn») kallad. Vi lågo där hos borgmästaren och hade den dagen rest hela 11 mil.

Den 13 lågo vi där stilla till middagen, ty det var fastlagssöndag, på hvilken invånarne mycket höllo; och kokas på en gång så mycket kött, skinkor, svinhufvuden, rökt kött, tungor, fläsk och dyl., som länge håller sig, att efter en månad, ja väl sex veckor efter framsättes af samma kött, liksom det under vägen framsattes för oss sådant kött, som blifvit kokt till julen. Då vi hos nämnde borgmästare intagit en tämligen grundlig frukost, — ty vi förde med oss en kantin med 9 stora glasflaskor, som ofta kom oss väl till pass, ty på många ställen kunde hvarken vin eller öl, allenast dåligt vatten erhållas — reste vi vidare, och ehuru staden ligger flackt, kommo vi snart igen

upp i bergen, där ännu fanns tämligen mycket snö, så att vi för två mil hyrde oss slädar, och har man till venster en insjö, som är 1 mil bred och 18 mil lång.[1] Då vi skickade hästarne tillbaka och fingo andra, erhöll jag en liten modig och pigg häst; en gång uppehölls jag och blef efter, då ilade min häst efter de andra med en sådan fart att jag ej kunde hålla in honom; släden stötte då mot en sten samt stjälpte, och jag föll ur. Hästen fortfor att springa framåt med släden, och i denna fördes den omnämnda kantinen, som där var fastbunden med ett rep, i hvilket han släpade efter; till slut gick repet af, och då föllo 3 fulla flaskor ut och sönderslogos, så att allt utan nytta flödade bort, hvilket bekom oss alla mycket illa; så snart hästen upphunnit de andra, stannade han. Kl. 1 på natten kommo vi till en by kallad Grenna (»Gremm»), som ligger 4 mil från Jönköping, där vi hade en mager fastlag (»fasnacht»).

Den 14 reste vi tidigt före dagningen och hade ännu till vänster den ofvan nämnda långa sjön. Det var ganska kallt och fullt upp med snö, då vägen gick mellan bergen. Vid frukostdags kommo vi till en ståtlig kyrkherre, som vid denna fest hade andra präster till gäster; äfven vi inbjödos och blefvo, enligt detta landets sed, ärligen och väl trakterade, att vi därefter väl värjde oss för kylan. Mot aftonen kommo vi bort från rätta vägen, påträffade ett vattendrag, öfver hvilket vi dock icke funno någon bro och vågade, då det redan börjat skymma, icke öfverfarten med hästarne och slädarne. Vi hörde likväl genast på andra sidan af vattnet hundskall, hvilket angaf att ett hus eller en by fans i närheten. Efter långt farande fram och tillbaka, som drog ut till kl. 3 på natten, ty det var ganska mörkt, kommo vi slutligen till bron; icke långt därifrån låg en by, i hvilken vi lågo öfver natten hos en bonde. Vi foro af vägen och kommo en mil för långt till höger om den samma; det är svårt för en främling, som icke känner vägen, om han också kan språket, ty mycket sällan följer själfva bonden eller hans dräng med, utan vanligen en så tunnklädd pojke eller ett litet barn, att det förvånat mig, att de ej omkommit af den förfärliga kölden. Vi reste denna dagen 9 mil och stället hette »Onsdau».

Den 15 reste vi tidigt vidare och jag fick för min släde en liflig häst. Då vi kommo i en hålväg, for slädan på hasorna på

[1] Vettern.

honom, och han satte af i full fart utför berget, så att synen förgick mig, ty jag kunde ej hoppa ur. Nedanför berget var en sjö, på hvilken jag lät hästen löpa ut. En knapp fjärdedels mil därifrån kom jag på en krokig väg till en bro; fann för godt att glida ur släden, ty jag fruktade att eljest hästen skulle sprungit med mig i vattnet. Han skenade också af, slog sönder släden, så att jag icke mer kunde begagna den, och det var väl att jag icke hade kantinen på min släda, ty då hade vi förlorat allt vårt vin. Före kl. 1 på dagen kommo vi till en liten stad Linköping (»Lünköppn»), belägen icke mer än en mil från det ställe, hvarifrån vi om morgonen reste ut. Hade vi icke dagen förut varit på afvägar, så hade vi således kommit hit föregående natt. Sedan foro vi denna dag ännu fem mil, kommo i god tid till en öppen köping eller liten stad, Söderköping (»Suurköpn»), belägen vid en arm af Östersjön, på hvilken invånarne pläga skeppa säd till Lübeck.

Oafsedt att detta land är mycket kallt, rått, ringa bebygdt, bergigt och klippigt samt mycket skogbeväxt, odlas mycket säd och rotfrukter, icke allenast till eget behof utan därifrån utskeppas äfven stora massor, bl. a. särdeles utmärkt spannmål, som är mycket mera härdig än den från Polen och Lithauen, och därföre står högre i pris, samt lämpar sig bättre för att lägga på lager och utskeppa.

Den 16 och den 17 till eftermiddagen lågo vi stilla, emedan mitt sällskap hade affärer att uträtta. Senare på eftermiddagen foro vi därifrån till en icke mer än en mil aflägsen annan liten stad Norrköping (»Nornköppn»), där vi öfvernattade hos en af deras bekanta. Staden har ett härligt laxfiske, ty straxt därinvid ligger en insjö, hvilken är 28 mil lång och på sina ställen 2—3 mil bred, samt har vid nyssnämnda stad sitt utlopp, och bildar tämligen höga vattenfall, hvilka drifva några kvarnar. Fallen tränga igenom klipporna, så att de jämte andra småbäckar bilda en vacker flod, som slutligen utfaller i Östersjön, från hvilken laxen går upp i sötvattensströmmen, tills han kommer under fallen, där han fångas; enligt utsago skickas årligen till andra orter några hundra centner.

Den 18 omkring kl. 1 på dagen foro vi därifrån. Då vi nu farit en half mil, påstod den ena karlen, som rådde om den ena släden och en häst, att vi åkte för fort. Nu påträffades en bondgård, där vi hoppades bekomma andra hästar, hvilket dock

icke var förhållandet, och de skjutsbönder vi redan hade, ville icke fara längre. Då bondgårdens ägare bistod dem, måste vi vända om till Norrköping för att beställa andra hästar och slädar. Denna dag hunno vi alltså icke längre än 3 mil till en liten by »Birlingstau».

Den 19, före dagningen, foro vi till största delen öfver en sjö; 2 mil därifrån var en koppargrufva belägen, tillhörig hertig Karl. Mot middagen kommo vi till Nyköping (»Nyköpn»), där bemälte hertig höll sitt hof. Han är konungens af Sverige broder och gift med en grefvinna från Heidelberg.[1] Huset, i hvilket han bodde, var ännu icke färdigt samt var till det yttre fult. För öfrigt ligger staden öppen, är som andra städer i detta land icke innesluten af murar och är i sanning belägen i en olustig trakt, samt vill jag tro att icke många furstar eller främmande herrar komma att hemsöka den. En arm af Östersjön går fram till staden.

Efter middagen foro vi härifrån. Då vi lämnat de första hästarna, drog det så länge om, innan vi fingo andra, att vi, då vi icke följde landsvägen, måste resa hela natten och kommo vid tretiden till en bondgård, 4 mil från Nyköping, Önnersta (»Ondersdaw») kallad, hvars ägare var mycket glad, efter vi väckte den goda mannen ur hans sömn, och är det på dessa orter så beskaffadt, att om någon vill ligga på en bädd, måste han föra den med sig eller sticka fjäderdunet på hatten.

Den 20 tidigt på morgonen foro vi härifrån, nästan halfva dagen öfver den frusna sjön, och kommo vid middagstiden till Strängnäs, 4 mil från den by, hvarifrån vi afreste på morgonen; det är en liten öppen stad och har ett ärkebiskopssäte (!), där det just nu var årsmarknad, som brukar hållas på isen, och var just hertig Karl, hvilken innehar denna stad, själf närvarande, och jag såg honom fara därifrån dagen därpå. Bemälte hertig gick omkring på platsen, där krämarne höllo till, och uppmanade folket att i handel och vandel vara ärliga mot hvarandra. En gammal bonde — sådana får man se på en 100 år och därutöfver — som bar två vackra mårdskinn (»marder»), gick efter hertigen och förärade honom dessa, hvilka äfven mottogos af honom; därefter fortfor bonden att följa efter nämnda herre. Slutligen då en af dennes följe frågade, hvarföre han icke gick sin

[1] Gift 1579 i Heidelberg med Maria af Pfalz, f. 1561, d. 1589.

väg, trädde han åter fram för hertigen, upprepade anbudet af de tvenne mårdskinnen och bad, att hans furstliga nåde för dem skulle skänka honom en häst, hvarvid hertigen skrattade och sade, att bonden någon gång skulle komma hem till hertigen, hvilket jag nu icke förstod, emedan han talade svenska, men det öfversattes för mig på tyska. Hertigen är icke det minsta högfärdig, ty jag har hört, att han ofta tillbringar en half dag hos någon gammal bonde, som har god reda på landets bruk, för att med honom samtala om dagens händelser.

Den 21 och 22 stannade vi, ty mitt sällskap hade affärer, då allahanda handelsmän, synnerligen många från Stockholm, komma dit; äfven voro ditförda till salu många starka och härdiga hästar. Om somrarna rides här mycket litet, ty för de djupa vägarna och sumpiga träsken är det svårt att komma fram till häst, hvilket jag sedermera vid min hemresa fick erfara. Man påträffar väl 8 à 9 års gamla hästar, som ännu aldrig burit sadel, då de merendels varit brukade för slädar, och då dessa uppnått 9 à 10 år, äro de bäst, emedan de ej brukas före sitt 5 år, hvilket mycket stärker deras lemmar.

Den 23, kl. 1 på dagen, afreste jag och den ene köpmannen, med hvilken jag rest från Köpenhamn, jämte andra i fem slädar, på en djup obanad väg, ty det hade snöat på natten. Hästen och släden tillhörde en stockholmare, som för att få sälja dem, lämnade oss dem på försök under en dagsresa, hvilken gick öfver sjön. Jag antager att vi på hela dagen icke foro öfver en half mil på land. Mot aftonen kommo vi till Stockholm, som ligger 7 mil från Strängnäs.

* * *

Stockholm är konungariket Sveriges hufvudstad, där ock hans kungliga majestät har sin hofhållning. Den ligger på en ö, rundtomkring omgifven af vatten, har två portar och öfver vattnet en bro till fasta landet; de hus, som ligga vid stranden nära sjön, äro alla bygda på pålar; staden har ock en så djup hamn, att stora lastade skepp kunna lägga till invid stranden. Skeppen hafva 18 mil att segla, innan de komma till öppen sjö, mellan klippor och berg, där vägen icke är mer än en mil bred. Denna stad är icke stor och ej befäst, har inga vallar, utan endast dåliga murar rundtomkring. Slottet skyddas mot staden af en

graf och ligger alldeles invid sjön, samt är väl försedt med kanoner. Staden har ock ett kloster, som ligger på en särskild ö, kallad Munkholmen (Menckhollm),[1] till hvilken man kommer från staden på en brygga. Här har förr en biskop haft sitt säte (!); stipendiater underhållas nu därstädes.

Stadsinvånarne bruka beta sina kreatur, såsom hästar, kor, får, svin, utom staden, ty utanför båda portarne ligga malmar (»Vorstätte»). Dessutom är det ganska besvärligt att i husen — reverenter att säga — inga hemlighus finnas, utan måste man gå bakom porten eller andra därtill inrättade ställen, och äro de belägna gent emot hvarandra, särskildt för manspersoner och för kvinnfolk, hvilket jag en gång fick erfara, då jag blef ganska illa försmädad af en gumma (jag förstod dock ej hvad hon sade), därföre att jag gått på kvinnornas sida, hvilket jag som främling ej visste.

För öfrigt är det vintertiden ondt om nöjen i staden, emedan alla sjöar äro tillfrusna och skeppen infrusna. Man ser äfven några ganska stora fartyg, som kallas örlogsskepp (»orlacschif»), hvilka konungen begagnat mot Danmark, då båda konungarna krigade med hvarandra. Bland dessa kallas det största den Stora Draken (»Drackh»), ett starkt och fast fartyg, som har flera däck öfver hvarandra, och hvilket, enligt berättelse, skall mellan båda skeppsborden (»zwischen den zweyen düllen oder wänden») vara fyldt med »osmundt», d. v. s. malm, sådan den kommer ur bergen, så att skyttet studsar tillbaka därifrån och ej lätteligen går igenom fartyget eller tillfogar det skada.

På andra sidan om kanalen eller vattnet är en djurgård, i hvilken finnes flera sorter vildt, såsom hjortar med ganska breda horn, hvita hjortar, elgar, renar från Lappland, och ännu andra mindre sorter af hjortslägtet, med spräcklig hud. I landet finnes det lodjur, samt svarta räfvar, hvilkas skinn skattas mycket högre än sådana af lodjur och sobel. Det finnes ock mycket elgar, hvilka fångas på den tid, då snön börjar smälta, för hvilken jakt konungens broder hertig Carolus har stor passion. Man äter köttet, ehuru det är hårdt och groftrådigt (ohndehwig).

I detta land är det för öfrigt billigt, och man lefver för godt pris; men det finnes icke ordentliga härbergen eller värdshus, utan man måste inackordera sig hos någon borgare, där man för 1 riksdaler eller 5 ort i veckan får god kost, dryck och

[1] Riddarholmen.

husrum. Rapphöns (»rebhöner») och annan fogel kommer ofta på bordet; men icke vin, utan blott öl framsättes, ty då vin i vårt land kostar 4 kreutzer, så gäller här måttet en fjärdedels riksdaler. Här drickes merendels rhenskt vin — fruktar blott att under vägen kommer mycket vatten däri. I landet brygges tämligen godt öl, men har man dessutom utländskt sådant, såsom från Lübeck, Danzig o. s. v., liksom finskt och lithauiskt mjöd, hvilka sorter svenska kvinnorna gärna dricka. Alla utländska drycker äro mycket dyra för de stora tullarne.

Jag bodde hos en Jacob Loorman[1] från Lübeck, hvilken bodde i Stockholm och var därstädes gift, där jag betalte fem »ort riksdaler» i ett för allt i veckan, hvarför jag blef ärligt och mer än till nödtorft trakterad, samt fick en god bädd. Där hafva de äfven den sed, att vid dryckeslag eller samkväm dricker man vanligen bordet rundt om (»im reyen heromber»), så att en dricker sin närmaste granne till, och i det man räcker honom dryckeskärlet, kannan eller glaset, bjuder man handen till lyckönskan (»gesegnetts im»). Om en man uppstår från bordet, endast för att gå utom dörren, så räcka alla, då han ånyo satt sig vid bordet, honom handen och hälsa honom välkommen; hvilket brukas icke allenast i Sverige, utan äfven i Danmark, till en del i sjöstäder, liksom i Lithauen och Lifland, hvilket bruk skall hafva den innebörd att man icke bär någon afund eller agg mot den man räcker handen.

I svenska krönikor läser man, att schweizarne skola härstamma från Sverige; härmed må vara hur som helst, så likna icke allenast landen hvarandra, utan äfven folken. Ty först hvad konungariket Sverige angår, så är det uppfylldt med berg, sjöar och branta klippor, så att det är både svårt och besvärligt att resa därstädes. Beträffande folket, så finnas där starka, arbetsamma och groft bygda män, hvilkas kraftiga och sunda natur icke lätteligen behöfver någon medicus. De komma till en hög ålder och äro tarfliga och gammalmodiga (»altfrenkisch») i sin klädedräkt, i synnerhet bondfolket;[2] de hafva ett sträft uttal, äro mycket trotsiga i sin fattigdom (»uff ihrer müste»), hålla mycken boskap och göra väldigt stora ostar, af hvilka somliga

[1] Lorman var handlande i Stockholm och tyska kyrkans föreståndare, samt svärfader till den bekante Erik Larsson, adlad v. d. Linde.

[2] »Mit ihren gevaltnen röckhen, in stötten aber usgezogne kleüder», fortsätter förf.

väga många pund. I de omnämnda sjöarna finnes mycken fisk, men inga karpar finnas i hela landet, utan måste ditföras från andra orter; men gäddor finnas så många, att de torkade i stor mängd föras till andra trakter, och, som man ofta sagt mig, men jag ej själf sett, göras så stora ostar, att två personer hafva svårt att bära dem. Då en adelsman håller bröllop, vill han visa sin rikedom genom antalet af sina bönder: alla underhafvande måste till en sådan sin herres fest låta mjölka alla sina kor och på en gång hembära mjölken, hvaraf göres en ost. Härigenom visar han sin prakt och makt.

Konungen af Sverige äger ännu andra land såsom Finland, hvilket gränsar mot Sverige i norden, ett furstendöme med särskildt språk, och till detta gränsar Lappland, hvilket merendels är bebodt af vilda folk, som lämna skatt åt tre herrar, konungen af Danmark, Moskoviten och konungen af Sverige; dock skall svensken ha två tredjedelar däraf och de andra blott en tredjedel, och har detta landet ingen ände; de ha ett eget språk och ett djur, som är mindre än en hjort och som man kallar ren, med hvilket invånarne om vintern fara på släde. Man kan få se dessa djur i Sverige, synnerligast på Djurgården i Stockholm. De äro spräckliga, liksom kalfvar, och springa mycket hastigt. Af renhudar gör man i Sverige handskar, stöflar och skor, som man kallar lappskor och som äro utmärkta mot kylan. Då man för den förfärliga kylans skull ofta på resa begagnar 4 à 5 par strumpor ofvanpå hvarandra, så lär man det oaktadt frysa, men har man på sig ett par strumpor med lappskor där ofvanpå, så fryser man icke. Ju kallare det är, dess mer värme lämnar detta skinn ifrån sig, blott det icke blir vått; går man med det i vatten, så tränger detta tvärt igenom, och måste den håriga sidan vändas utåt och den glatta inåt. För öfrigt skola de flesta lappar vara trollkarlar, och har jag hört mycket talas därom af trovärdiga personer, men emedan jag har det af hörsago och själf icke sett något, afhåller jag mig från att skrifva därom.

Jag vistades här från den 23 februari till den 7 mars, och afreste då på släde jämte en nederländsk fru, hvars man var guldsmed, och är det besynnerligt att se, hur man här vintertiden skjutsar kvinnor, ty slädarne äro särskildt gjorda härtill, så att kvinnorna kunna ligga helt och hållet betäckta med undantag af ansigtet. För resten äro slädarne öfverdragna med tillbundna fällar, så att de åkande ligga som barn i vaggan. Stjälper slä-

dan eller om hästen skenar, kunna de åkande icke hjälpa sig själfva, ty äfven händerna äro inlindade. Somliga betäcka ock ansigtet, hafva ett litet glasfönster, hvarigenom de skydda sig mot den starka kylan. Och finnes på hvarje kvinnosläde en särskild körsven, som står bakpå. På det sättet foro vi denna dag 5 mil och togo in hos en fogde, som är styresman öfver en köping (flecken) »Riisburg», och han trakterade oss mycket väl med mat och öl.

Den 8 kl. 1 på morgonen foro vi därifrån, och hade jag med frun ännu en mil gemensam, men obanad och djup väg, så att hästarna på flera ställen sjönko ner till buken; vi kommo till en annan fogde, där bemälta fru hade något att uträtta, och hon stannade där. Efter frukosten, och sedan min häst fodrats, for jag ensam därifrån och hade ännu en mil till Upsala (»Opsal»), hvilken väg tog två och en half timma, för den djupa snöns och den obanade vägens skull, så att jag först framkom sent på eftermiddagen, oaktadt afståndet från den by, hvarifrån jag på morgonen utfor, icke var mer än 2 mil. På åtskilliga ställen hade min häst mycken möda att komma igenom snön; hade jag haft en lat häst, tror jag, att han fastnat.

Upsala är en öppen stad, liksom nästan alla i konungariket Sverige, och har omkring sig en tämligen flack trakt, hvilket sällan ses här i landet, ty man kan annars icke resa en half mil, utan att fara backe upp och backe ned. Här finnes ett kungligt slott, som anses för en fästning, men är mera bygdt till lust. Det ligger tämligen högt på ett berg, omgifves af en betydlig ringmur, och skall på detsamma bygts i 24 år, men är ännu icke på långt när färdigt. Åtminstone är mycket arbete därpå nedlagdt, och inredas sköna, konstnärligt prydda rum, hvilka äro mycket höga, hvälfda och med stor kostnad försedda med bilder och konstverk (»figüren und kunstuckhen»), präktigt målade med färger, men kommer det ej att hafva något bestånd, ty då det ena rummet eller gemaket är färdigt, remna väggarna på det andra, så att man måste oupphörligt bygga och lappa. Jag förmodar att dylikt beror på den förfärliga kölden; just då jag var där, byggde man på slottskyrkan, hvilken redan var taklagd och försedd med fönster, och däri brändes dagligen en stor stockeld, för att murbruket icke skulle frysa och folket kunna uträtta sitt arbete med mura och annat. I bemälta stad finnes äfven ett ärkebiskopssäte, och efter landets art en skön

domkyrka, som jag ej väntat att här få se. I densamma hafva konungen och drottningen af Sverige sin grafplats, och finnes öfverst i koret ett särdeles skönt epitafium öfver konung Gustavus i hvit alabaster. Konungen ligger där, uthuggen i kroppsstorlek. Strax bredvid detta epitafium finnes på vänster hand ett stort silfverskrin, i hvilket St. Eriks kvarlefvor skola ligga; enligt hvad mig sades, skall skrinet förut varit i samma storlek af godt guld, men blifvit uppsmält under kriget och förvandlat sig till silfver, och vill jag väl tro, att om folket icke hållit så mycket af St. Erik, som lär hafva byggt kyrkan och inrättat ärkebiskopsdömet, så hade ett sådant skrin varit förvandladt till trä före detta.

Den 9 låg jag stilla och tillbragte denna dag med att bese kyrkan och slottet, och var slottsbyggmästaren en schlesier,[1] som visade mig mycken vänlighet och bjöd mig till gäst hos sig.

Den 10 for jag i dagningen från Upsala jämte en annan tysk, som åkte med i min släde, och kom på aftonen tillbaka till Stockholm. Vägen är 7 mil och är dels mycket backig, dels far man öfver sjöar, hvilka alla om vintertiden äro hårdt tillfrusna. Det är lustigt att se, huru bönderna denna årstid fiska under isen; de hugga nämligen i isen flera hål, icke större än de kunna få ned noten, och rikta den samma från ett hål till ett annat så långt, som noten räcker. Då den varit länge nog i vattnet och de vilja draga upp, hjälpa de hvarandra, så att ofta mer än 40 à 50 personer samla sig. De taga ett starkt tag och fånga mycken fisk, på vissa ställen en fisk, som kallas strömming (»strömling»), mer än hälften så stor som en sill, hvilken de torka, och sedan äta rå.

* * *

Nu stannade jag 4 dagar i Stockholm och sökte lägenhet att åter komma ur landet, då jag redan var mätt på det samma, emedan det erbjöd så få nöjen. Hur det är här om sommaren vet jag icke, men enligt all anledning kan man endast spatsera ett stycke utanföre den ena eller andra porten mellan berg och klippor.

Jag köpte en häst, som jag haft med på prof till Upsala, för 9 riksdaler, och träffade en dansk, som för skuld lämnat

[1] Mäster Anton Watz från Breslau hade vid denna tid ledning af byggnadsarbetet i Upsala.

Narva, hvilket jag då likväl icke visste; denne ville resa hem. Den, som icke på vinterföre kommer ur landet, kan knappt för isens skull göra det före pingst. Då föret började gå bort, var det icke skäl att dröja. Dansken och jag kommo öfverens; han hade på kredit köpt en häst med släde och tillbehör af en lübsk köpman, som därföre troligen väl icke fått mycket betaldt.

Vi reste den 12 mars ungefär kl. 2 på e. m. från Stockholm och hvar och en hade sin egen häst och släde. Vi hade icke kommit mer än en half mil från staden, förrän vi redan foro vilse, emedan vi höllo för långt åt vänster, ty föret var mycket dåligt, så att man kunde inse, att det vore omöjligt att länge fortsätta på släde. Vi foro sålunda långt in på natten, tills vi slutligen kommo till en by, där vi hos kyrkoherden anhöllo om härberge, hvilket han en lång stund icke ville bevilja, men till slut tillät han oss sätta in hästarna i stallet (min reskamrat såg så törstig ut, att jag själf icke hade trott honom allt för väl). Jag tänkte för mig själf, om det så nära staden händer att man icke vill härbergera oss, hur skola vi då komma ur landet, när vi hafva 80 eller 90 mil att resa, och jag hade nästan i sinne att dagen därpå fara tillbaka till staden, då byn, som hette Botkyrka (»Büsskürch»), icke ligger mer än 2 mil därifrån.

Den 16 dennes foro vi tidigt före dagningen härifrån måna om att icke dröja, emedan snön mestadels smält bort på vägen, och isvattnet på somliga ställen gick in i släden. För öfrigt var det ej så farligt att isen snart skulle brista, emedan isarna ännu voro öfver en aln tjocka; om också regnväder infaller under åtta dagar, så bryta isarna ändå icke så snart upp. Ofta inträffar stor olycka, då människor för sent på året begifva sig öfver, och isen brister under dem, då häst och karl drunkna, liksom ock då om hösten folk för tidigt vågar sig öfver sjön, innan den ännu är säkert tillfrusen. Vi reste vidare och kommo vid middagstiden till en gästgifvaregård, där vi fodrade våra hästar, och foro straxt därifrån, men råkade åter vilse, så att det var långt in på natten, innan vi åter kommo in på banad väg, och det var så mörkt, att vi icke kunde se hvarandra. Till slut såg jag på en från landsvägen aflägsen kulle ljussken från en usel koja, i hvilken bodde en fattig bonde, som vi väckte, och bådo, att han ville härbergera oss, hvilket ock skedde efter många böner. Han hade blott ett litet stall, i hvilket han hade fyra eller fem kreatur och hvars dörr var så låg, att min kamrats häst icke kunde

komma in i stallet; min häst var däremot så liten, att den kunde hafva godt af detsamma, under det att min kamrats fick stå utanför på gården. Med svårighet erhöllo vi litet korn för hästarna, men för oss själfva, ehuru vi hade ganska god aptit, kunde vi af bonden för penningar få hvarken bröd eller annat, kanhända han själf ej hade mycket i huset, ej heller vatten eller mjölk till att dricka, och hellre än jag ville dricka snövattnet, lade jag mig därföre på golfvet och sof öfver hunger och törst; detta ställe heter Lästringe (»Löstring») och är 7 mil från den plats vi lämnade i morse.

Den 17 dennes vaknade vi i god tid, gjorde oss snart färdiga härifrån, ty hungern dref oss; på sjön stod vattnet högt, och på land fanns, utom i skogarna, ingen snö, så att vi mer gingo till fots än åkte; jag tänkte emellanåt att fortsätta vägen ridande och lämna släden, men ville icke gärna göra detta, dessutom hade jag ingen sadel. Efter långt sträfvande kommo vi vid middagstiden till Nyköping, som jag förut beskrifvit, och där hvilade vi, ty vi voro helt trötta. Nu blef min kamrats häst halt, så att han beslöt att stanna i staden och byta ut sin släde och seldonen mot en sadel, hvilket ock skedde; men jag ville icke stanna där utan önskade begifva mig till Söderköping 6 mil därifrån, emedan den ene köpmannen, med hvilken jag rest från Köpenhamn, ännu var kvar där. För att få vara med förtroget folk lämnade jag min kamrat, som dessutom föga hade mitt tycke, och begaf mig vid middagstiden därifrån, oaktadt jag icke kände vägen och var mycket okunnig i språket, jagade alltså på, så snart jag var på en sjö, för att icke blifva försenad. På vägen kom jag till en liten sjö, där min häst genast trampade ned sig ända till buken, och vattnet strömmade in i släden, måste alltså vända om och fara rundt omkring sjön. Nu kom jag senare på eftermiddagen till den hafsarm, genom hvilken fartygen om somrarne måste segla, då de vilja till eller från Söderköping. Hafsarmen, som utgör en del af Östersjön, ett vildt haf, är en god half mil bred, och vägen däröfver var så dålig, att vattnet gick nära upp till knäna, hvarjämte funnos många hål, gjorda af fiskare, hvilka, som ofvan beskrifvits, fångat strömming. Men jag satte i Guds namn öfver denna sjö. Jag blef visserligen ganska ängslig, emedan på isen funnos så stora råkar, att en häst lätteligen kunde träda ned foten däri. Jag kom mot aftonen till en bonde, hos hvilken jag jämte min kamrat legat vid uppresan, hvarför han kände

mig och ville tala mycket vid mig, som jag dock ej förstod och ännu mindre kunde svara på. Stället hette »Büerling», tre mil från Nyköping. Denne gode man gaf mig mat och dryck efter sin förmåga, liksom foder åt min häst, och tillät icke att jag sof på golfvet, utan visade mig den äran att låta mig sofva på en bänk. Han lade ock för mig en tung silfversked för att därmed äta mjölk eller soppa. Jag måste berätta, att det i Sverige är en vanlig sed, att om man kommer till en fattig bonde, har han dock sina silfverskedar, åtminstone för sig och sin hustru, om han ock icke har någon bädd i huset. Och hvad förmögna och ansedda bönder beträffar, skola många äga 50, flere eller färre, tunga silfverskedar, som de akta för sin skatt. Jag förmodar, att de icke, om de få penningar, tro sig mäktiga att sköta desamma. Om de fått in penningar, som de kunna undvara, låta de göra sig en silfversked, icke till köps utan så tung, att han väger omkring 3 eller 4 riksdaler. Och det har mig berättats, att före kriget, då folket varit mycket förmögnare och bönderna stundom haft del i bergverken, funnos de, som ägt en half tunna full med silfverskedar. Så berättade för mig konungens myntmästare, en nederländare, att han kände en bonde, som ännu ägde en half tunna silfverskedar, ehuru kriget tämligen smält det tillsammans för dem. Dock funnos de, som ännu ägde någon liten förmögenhet, så att på flera ställen under vägen lades sådana skedar för oss på bordet, hvari bönderna sätta sin stolthet.

Den 18 dennes tog jag afsked af bonden och begaf mig tidigt i väg härifrån; ju längre jag kom, dess mindre snö och dess djupare vatten hade jag. Efter 2 mil kom jag till en rinnande bäck eller graf, jag ville fara öfver, men då jag kom på midten, brast isen under min häst, så att han sjönk ned ända till bröstet och slädan efter; jag hoppade ur och isen brast äfven under mig, så att jag till hälften stod i vattnet. Nu ville jag icke lämna remmarne på släden, var rädd att min häst skulle skena i väg, vadade alltså efter densamma, till dess jag kom öfver. Vid stranden stodo två hjul, där två personer nyligen blifvit afrättade, emedan de begått mord. Därifrån hade jag ännu en god mil till Söderköping, som jag till största delen sprang till fots, och dock kunde jag knappt värja mig för kylan, emedan jag var alldeles våt in på bara kroppen. Jag kom före frukostdags till staden, och hade jag då rest tre mil från mitt nattläger.

Denna dag liksom den följande den 19 låg jag därstädes stilla för att torka mina tillhörigheter, värma upp mig och låta min häst hvila sig.

Den 20, som var söndagen Judica,[1] bad mig den förut omtalade köpmannen från Lübeck, med hvilken jag rest till detta land och här åter träffade, att jag skulle följa honom till ett slott, som låg två mil därifrån, och med hvars fogde han hade affärer. Han satt jämte sin tjänare i en släde, och jag for ensam med min häst och släde, oaktadt föret på landbacken var alldeles borta. Slottet ligger på en klippa midt i en arm af Östersjön, hvilken de skepp passera, som segla till Söderköping, och är på alla sidor kringflutet, samt måste alla fartyg, som gå in eller ut, där erlägga tull.

Vi hade en mycket besvärlig öfverfart, ty det var mycket vatten på isen, som var på många ställen mycket sprucken, emedan tövädret varat i åtta dagar; det var nu 14 dagar före påsk. Då vi kommo fram, åto vi frukost med fogden, som var en adelsman. Detta slott heter Stegeborg (»Stockhburgh»), på hvilket nu regerande konung Johannes är född. Efter måltiden förde fogden oss omkring, bland annat i stallet för att bese hans hästar, och köpmannen tillhandlade sig en af dem. Härefter togo vi afsked och foro i våra slädar åter ut på sjön, men köpmannens dräng red efter på den nyförvärfvade hästen. Då han var några steg ifrån oss, brast isen under hans häst, han själf föll på sidan, och hästen höll sig med stor möda med framfötterna öfver isen. Häröfver förskräcktes vi mycket, vi vågade ej genast att med våld draga upp hästen, ty vi fruktade, att isen skulle gå ännu mer sönder. Slutligen reste sig hästen efter långt sprattlande. Därefter åkte vi på långt afstånd från hvarandra, och drängen ville icke rida utan ledde hästen. Jag var mycket rädd, innan vi kommo öfver, ty sagda sjö är två timmars väg lång, och isen på långa stycken delvis sprucken, så att jag sannerligen icke skulle velat göra resan tillbaka, om jag äfven fått adelsmannens bästa häst till skänks. Vi kommo om aftonen åter till Söderköping, och var detta min sista slädfärd på detta år. Nämnda småstad är den förnämsta orten i Östergötland (»Ostyettlandt»). Straxt invid densamma ligger en klippa, som är så brant som en mur, och hvilken heter Ramsberg; ingenting växer därpå eller däromkring.

[1] *Judica* = femte söndagen i fastan.

Den 21 och 22 låg jag stilla härstädes, tills jag fått utbyta min släde och seltyg mot en sadel, men kunde i hela staden ej få köpa en sådan. Till slut förbarmade sig min värd öfver mig och gaf mig för släden med tillbehör en träsadel som man kallar klöfsadel (»klippsattel»), utan läder, bukgjord och stigbyglar, och jag måste till och med tacka därför.

Den 23 kommo konungens myntmästare och en annan nederländare jämte min förra reskamrat, som jag lämnat i Nyköping. De ämnade resa till Kalmar, där Kungl. Maj:t för närvarande befann sig. Oaktadt vägen för mig var hälften längre, beslöt jag, då jag ej hade sällskap på den raka vägen ur landet, att följa med. Jag for således från Söderköping med nämnda personer; vi afreste vid aftontiden, och visade sig min häst alldeles ovan vid ridt och sadel, ville hellre gå baklänges än framåt, och jag trodde först, att jag icke skulle få honom fram. Denna afton redo vi endast 1 mil och kommo till byn Hella.

Den 24 redo vi ut i god tid om morgonen på en ovanligt svår och obanad väg, ty här i landet reser man mycket litet annat än om vintern, då det ej finnes ordentliga vägar. Vi redo på den dagen icke mer än 3 mil och stannade i byn »Degree».

Den 25 foro vi om morgonen härifrån, och funno på åtskilliga ställen djupt snövatten, som runnit ned mellan bergen, men hvilket väl åter snart bortflyter. Min häst tycktes allt bättre vänja sig vid ridning, jag fick också stigbyglar och bortbytte den halmsäck jag lagt på sadeln mot en dyna för att sitta mjukare. På aftonen kommo vi till byn Nygård (»Nügart»), 4 mil från förra nattlägret.

Den 26 dennes foro vi tidigt därifrån och reste 5 mil till en by, Wy, där vi blefvo öfver natten.

Den 27 redo vi öfver 5 mil till en gästgifvaregård, som hette »Auaby».

Den 28 voro vi tidigt i väg och kommo om aftonen till byn »Cadry» (5 mil), där vi öfver natten togo in hos fogden, som trakterade oss efter förmåga.

Den 29 reste vi i dagningen därifrån och hade en mycket djup och dålig väg och mycket vatten; under vägen anträffade vi en stenig, häftigt strömmande bäck, som nästan kullkastade min häst, ty vattnet gick honom öfver buken. På aftonen kommo vi till en by Åby (»Abwy»), sex mil.

Den 30 foro vi därifrån och hade icke mer än 2 mil till Kalmar, men vi använde 6 timmar på denna väg, ty det hade frusit under natten och bar icke, så att hästarne jämt trampade djupt ned sig; steg man af hästen, så hjälpte det icke heller. Våra hästar togo under denna halfva dagsresa mer skada än under de föregående åtta dagsresorna. Vi kommo sent på eftermiddagen till Kalmar, då jag drog af mig stöflarne, som jag icke haft af fötterna på åtta dagar. Jag kunde icke få något stall åt min häst, hvarför det stackars djuret måste stå på gatan till om aftonen, och all vägsmuts frös fast på honom. Till slut fick jag för min och min kamrats häst hyra ett kök på nedre botten i en murares hus, och där ställde vi in våra hästar.

Staden Kalmar är den förnämsta orten i Småland, liten, men befäst, och skulle befästningen lätteligen kunna göras mycket stark och försvarbar, enär den ligger på en slätt och på andra sidan alldeles invid Östersjön. Där finnes äfven ett kungligt slott, väl befäst, och omgifvet af en stark vall, späckad med kanoner. Oaktadt sjön är på ena sidan, går dock vallen rundt omkring slottet.

Jag låg under den heliga påskfesten stilla och gick om morgonen, påskdagen den 3 april, till slottet för att höra predikan, som lästes på svenska i en stor sal; Kunglig Majestät med gemål och fröken höllo sig i ett särskildt rum, så att allmänheten ej fick se dem. Och midt emot den nämnda salen låg ett annat stort rum, där hertig Sigismundus för sig lät läsa messan. Efter middagen gick jag dit på aftonen, då man där uppförde skön musik, och hade nämnde hertig i sitt sällskap sex jesuiter.

Den 4 blef jag af en adelsman, till hvilken jag hade ett rekommendationsbref, insläppt i matsalen, då jag såg Kunglig Majestät sitta vid taffeln och äta. Nämnde konung satt vid öfre ändan af ett långt bord, till vänster hans gemål, drottningen, till höger hans son, hertig Sigismund, bredvid honom fröken, konungens dotter, därefter hertig Magnus' gemål, hvilken var konungens syster, och en vacker ung herre, den omnämnde hertig Magnus' son, ungefär 12 à 13 år gammal.[1] Bredvid drottningen sutto hennes ogifta systrar,[2] stora skönheter, liksom drottningen,

[1] Prinsessan Sofia, g. m. hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg, och hennes son Gustaf.

[2] Gunilla Bjelkes systrar Elsa, sedan gift med Klas Bjelke (friherre till Vik), och Brita, sedan gift med Sten Gustafsson, grefve till Bogesund.

med hvilken konungen gift sig för hennes skönhets skull, då hennes far endast var adelsman eller riddare där i landet.

Bemälte konung har ett vackert, gult, ända ned på bröstet räckande skägg, sådant som jag nästan aldrig sett på någon vare sig hög eller låg person, och som klädde honom mycket väl.

Midt emot Kalmar öfver sjön ligger en liten af Östersjön kringfluten ö, som skall vara en half mil bred och 18 mil lång och kallas för Öland. Den har många byar och några socknar, och där uppfödas mycket hästar, som utföras; de äro små, men uthålliga och billiga.

Under tiden sökte jag efter lägenhet att komma ur landet, ehuru jag ännu hade 40 mil kvar till Köpenhamn, och om jag skulle rest sjövägen, hade jag väl måst dröja åtminstone en månad, innan isen alldeles gått bort. Samma afsigt hade ock min förra kamrat, med hvilken jag från Stockholm rest till Nyköping.

Den 5 dennes vid middagstiden lämnade vi Kalmar och redo samma eftermiddag 4 mil på en mycket djup och vattenfyld väg, ty landet är tämligen slätt, så att vattnet fördelar sig vida omkring; på aftonen kommo vi till en kyrkoherde, hos hvilken vi tillbringade natten; stället heter Söderåkra (»Süderackher»).

Den 6 dennes foro vi tidigt härifrån, och kommo vid frukosttiden till en liten stad, kallad Avaskär (»Oberschär»), 3 mil från vårt nattläger; där gränsa till hvarandra de båda konungarikena Danmark och Sverige, och tillhör denna stad Danmark. Detta landskap heter Blekinge (»Blöckhen»). Landskapet från Kalmar och hit är tämligen flackt och har man Östersjön på vänster hand. På eftermiddagen foro vi därifrån, och gick vägen genom en svår, stenig och obanad bergstrakt och kommo vi om aftonen till byn Nättraby (»Netterby»), som ligger 4 mil från förenämnda stad. I Nättraby åto vi frukost.

Den 7 foro vi därifrån på en krokig, obanad och mycket bergig väg och kommo vid middagstiden till en öppen liten stad, Ronneby (»Renneby») kallad, som är den förnämsta orten i Blekinge, och låg två mil från vårt nattläger. Efter måltiden foro vi därifrån öfver vilda, steniga berg och klippor, som på somliga ställen voro så glatta och jämna, att man kunnat tro dem vara gjutna eller konstslipade; det är både farligt och obehagligt att rida däröfver.

På vägen skildes jag och min reskamrat från hvarandra, men stötte åter tillsammans en mil därifrån, redo därefter länge

vilse under natten, innan vi påträffade folk. Slutligen kommo vi till en präst och bådo herren om härberge mot betalning, men erhöllo intet. Till slut begärde vi att allenast få ställa in våra hästar i hans stall; vi skulle nog hjälpa oss hos hästarna; men äfven därtill nekade han, och vi måste fara vidare. Ej långt därifrån kommo vi till en gammal tysk krigsman, som mottog både oss och hästarne, men den gode mannen hade hvarken mat åt oss eller foder åt hästarna, hvilka måste nöja sig med hö. Prästen önskade vi sjukan (»die sickh»), ty vår värd sade oss att han var rik, men mycket snål; orten heter Hästaryd (»Hestory») och ligger 3 mil från ofvanbemälda stad (Ronneby).

Innan jag nu lämnar landet, måste jag nämna något om de båda landskapen, Småland, som tillhör konungen af Sverige, och Blekinge, som lyder under danska kronan, om deras hushållning, seder och bruk.

Att börja med äro husen vanligen byggda i fyrkant af med knut försedda otimrade stockar, och icke högre än en våning, och taken likformigt betäckta med bjälkar (»blöck»). Rummen äro icke brädfodrade och mellan stockarna bestrukna med lera eller kogödsel. Hustaken äro i allmänhet betäckta med grästorf, och på dem föda sig om sommaren till en stor del får och getter och bildar taket öfre delen af stugan. På taket brukar finnas ett enda litet fönster, en half aln i fyrkant, det är öfverdraget med pergament eller glas. Flera ljusgluggar eller fönster bruka de icke ha. Dörrarna till rummen äro så låga, att man måste djupt bocka sig för att komma in. Däremot är tröskeln så hög, att den är svår att komma öfver. Detta är för den uppväxande ungboskapens skull, hvarom mer här nedan. I stugan hafva de ett bord, vanligtvis så långt som stugan är bred. Kök, kammare, sofrum samt allt hvad till hushållet hörer, allt inrymmes om vintern i detta rum, och i stället för spis bruka de bakugnen; i den samma uppgöres eld en tre timmar före dagen, så att detta rum hela dagen är så varmt, att hustrun, barnen och tjänstfolket, som icke har utgöra, hela vintern gå i bara linnet, äfven om det utom hus är så kallt, att ungboskapen kunde förfrysa i stallen.

Hvad sängställen beträffar, har hvar och en sin särskilda plats; bredvid bordet är vanligen en sängplats, fylld något med sängkläder, men till största delen med halm. Densamma är afsedd för bonden och hans hustru. Omkring bakugnen, där det är varmt och godt, ligga barnen; de, som ännu äro så unga, att

de hållas i vagga, ligga i en liten rund kista, i ett stycke urholkad af ett träd; denna kista är bunden vid ett rep, som är fäst upptill vid en bjälke och sväfvar ungefär en aln öfver marken, den gungar man fram och tillbaka.

På bänkarna, som äro täckta med halm, sofva drängar och pigor, främmande gäster ligga på golfvet; men vill värdfolket visa dem särskild ära, så låter man dem sofva på bordet.

Jämte hundar, kattor, höns och dufvor, som ingenting betyder, hålla de äfven i rummet kalfvar, lamm, getter och så grisar, som vanligen hafva sin plats i midten af stugan, och slicka en i ansigtet nattetid, då man sofver. Då således människor och kreatur vistas i samma rum, kan man föreställa sig, hvilken angenäm doft där måste vara, då lukten ingenstädes går ut, om man ej öppnar dörren, och en främling blir af den dåliga lukten mättare än af den bästa måltid.

Vidare plägar husbonden alltid vara den förste vid bordet och sitta ofvantill, hans hustru vid sidan, och har han rättighet att under måltiden gifva ifrån sig en stark rapning (»grölzer») eller flera sådana efter hvarandra, liksom hans hustru och barn. Jag tror att det är för att roa främmande gäster i stället för att tala till dem. Då någon har tillräckligt mat och dryck med sig för att själf äta, och äfven bjuda sin värd, är han välkommen; dessutom förstå bönderna att begära af en gäst muskott, kanel, nejlikor, ingefära o. d.; men att få något af dem äfven för penningar händer ej ofta. Deras dryckeskärl, som de sätta på bordet, består af en stor, vid trästånka, som man måste lyfta med begge händerna. — Kvinnorna äro af naturen sköna, finbildade och hvithylta, och hålla sig i klädedrägten renliga, snygga och »adeliga»; jag vill tro, en kan ofta ett fjärdedels år bära samma lintyg om halsen; eljest i medfödda seder, dygder och skönhet icke olika sigenerskorna(!). Detta rör bondfolket, som bor här och hvar i skogarna och ödemarkerna och aldrig kommer därifrån; för öfrigt är det icke utan att det äfven i städerna finnes vackra kvinnor.

På skog hafva dessa båda landskap ingen brist, och fullt upp med berg och klippor. Om vintern är det fullt upp med snö och is, att man undrar på, hvad folket lefver af, då man ser, att allt omkring dem är liflöst. Nog nu därom.

För att återkomma till min resa, så red jag i dagningen från Hästaryd (»Hestorp»). Vi färdades denna dag på en mycket bred väg, som förde oss ut ur landet. På vägen gjorde hästen

med mig ett farligt fall, dock utan att vi skadades. Vi kommo om aftonen till en obefäst, väl bebyggd stad, Åhus (»Ahusen»), belägen i ett särskildt landskap, Skåne (»Schuen»), ett slätt, bättre odladt och fruktbarare land samt bebodt af ett i klädedrägt och hushållning renligare folk Vi hade denna dag rest 9 mil, och låg staden vid en arm af Östersjön.

Den 9 reste vi i dagningen därifrån, och hade en tämmelig väg, foro igenom ett väl odladt land samt kommo till en präst, hos hvilken vi åto frukost; där måste jag om igen bruka min latin och framleta de glosor jag glömt, ty den gode herren ville fråga mig om allt möjligt. Då vi redo därifrån, hade vi under vägen ett ganska bredt vad, så att vi måste länge rida i djupt vatten, innan vi kommo öfver. Då vi voro en half mil nära den by, där vi blefvo öfver natten, mötte vi en bonde, som var på hemvägen ifrån marknaden och hade för sin tomma vagn två hästar, af hvilka den ene var ung och vacker, samt till storlek och färg alldeles liknande den jag red. Jag lät min reskamrat fråga bonden, om hästen var till salu, och fick till svar, att den var fal för 13 riksdaler. Jag öfverenskom med honom om närmare beseende, om han ville vända om en half mil tillbaka till vårt nattläger, och köpte jag hästen af bonden för 12 riksdaler, med villkor att han morgonen därpå skulle rida med oss till en stad Lund (»Londa»), där han skulle få sin betalning, ty jag tänkte probera hästen, men då han icke hade någon sadel, lät jag bonden rida hästen, men såg honom dock icke om morgonen sitta upp. Byn, där vi lågo öfver natten, hette Veberöd (»Webre») i Skåne, 7 mil från Åhus.

Den 10 dennes på morgonen foro vi därifrån och omförmälde bonde red med ända till staden Lund, där jag betalade honom hans häst, som jag nu öfvertog. På eftermiddagen redo vi därifrån och hade ännu två mil kvar till nattlägret. Så snart vi hade kommit ungefär en half timme utanför porten, förde jag den nyköpta hästen vid tygeln; i detsamma slet han sig lös från mig och sprang bort öfver fältet; jag kunde icke följa honom med min häst, ty denne var trött, och jag tänkte att jag sett hästen för sista gången. Sedan jag länge ridit omkring, kom på en annan väg åkande en vagn, som tog af in på vår väg, och bredvid hans hästar sprang äfven min häst lös; jag kunde likväl icke fånga honom, ty han slet sig lös för andra gången, men följde likväl godvilligt efter, till dess vi kommo till Malmös stadsport, då

fick jag fatt honom och förde honom vid tygeln till härberget. Vi hade nu rest 4 mil från vårt förra nattläger.

Malmö (»Elnbogen») är hufvudstad i Skåne, en liten men tämligen befäst stad, belägen tätt intill sjön. Staden har förut haft god handel, beroende på den sillfångst, som där varit, men som nu drifs i Marstrand (»Mastrand») i Norge (»Nordwögen»); ännu fångas något litet sill, men intet jämförligt med fordom; det är ett särskildt Guds straff, att sillen gått förlorad. I Malmö måste jag ligga stilla i tre dagar, ty det var motvind att komma öfver till Köpenhamn, som ligger 4 sjömil därifrån. För att fördrifva tiden beslöt jag probera min nya häst och rida ut på fältet. Då jag nu fört honom sadlad ur stallet, kunde jag icke sitta upp ensam, utan måste man hjälpa mig. Innan jag satt riktigt i sadeln, började hästen springa, så att jag icke kunde hålla in honom. Han sprang upp på en gödselhög och gick öfver med mig, så att jag störtade på nacken, hvilket jag väl lär känna i flera dagar; det var en min lycka, att jag fallit så mjukt. Nu hade jag nog af hästen, och var det den första och sista gången, som jag satte mig upp på honom, emedan han var alldeles vild och otämd, som hästarna i Danmark pläga vara. Han var likväl ett vackert exemplar till häst.

Den 13 blef vinden så god, att åtskilliga fartyg afseglade. Jag och min kamrat inskeppade våra hästar, och under det jag gick upp till tullhuset för att betala tull för hästarna samt innan jag hann till hamnen, hade fartyget afseglat. Jag trodde nu att jag förlorat båda mina hästar, liksom jag förut trodde att jag var af med den ena, då han slet sig lös på fältet, ty nämnda kamrat var utan pengar och jag hade försträckt honom 5 riksdaler; dessutom hade han rymt för skuld; dock visade han sig i denna sak ärligare än jag trott honom. På ett annat fartyg kom jag i sällskap med 30 personer, bestående dels af kvinnor, dels af män, hade en mycket god vind och kommo på mindre än 3 timmar till Köpenhamn. Där hade jag länge att leta, innan jag träffade min kamrat med hästarne. Så snart jag funnit de senare, sålde jag dem till en köpman, som köpte dem af mig för 24 riksdaler eller lika mycket, som jag gifvit för dem, och hade jag ridit eller åkt med den ena väl 120 mil.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Les lettres de cachet i Frankrike.[1]

»En skribent utgifver smädeskrifter mot ämbetsmän, eller mot religionen, eller mot konungens myndighet; han gripes och föres till Bastiljen: sådan är, enligt den allmänna åsikten, typen för *lettres de cachet*», säger här anförde författare, som lämnat en mycket intressant redogörelse för nu i fråga varande *institution*, hvilken han med full rätt kallar en af de mest karakteristiska och viktiga för *l'ancien régime* i Frankrike.

»Sådana fall förekommo utan tvifvel», fortsätter M. Funck-Brentano, »och andra af liknande slag; men de voro så sällsynta att man är berättigad påstå, att på ett tusental lettres de cachet, som af styrelsen utfärdades, knappast två eller tre, kanhända tre eller fyra, angingo dylika angelägenheter, och att en historiker, som vill bedöma institutionen i dess helhet, nästan skulle kunna lämna dem ur räkningen».

Detta påstående skall säkerligen väcka förvåning äfven hos mången bland dem, hvilka tilläfventyrs, beträffande anledningen till utfärdandet af »une lettre de cachet» eller »un ordre du Roi» såsom en dylik handling officiellt benämndes, hyst en riktigare åsigt än den af förf. såsom mest allmän betecknade; men förvåningen skall förmodligen än ytterligare stegras då man erfar, att den ojämförligt största delen af hvarje tusental lettres de cachet föranledts, icke allenast af polisangelägenheter utan äfven af familjeförhållanden.

Den urgamla franska rättegångs-organisationen, hvilken »l'ancien régime» omsorgsfullt bevarade, omgärdade häktandet af en anklagad, när han icke gripits på bar gärning, med åtskilliga formaliteter, hvilka beredde honom möjlighet att genom flykt undgå straff: en lettre de cachet afklippte denna möjlighet och höll den brottslige till rättskipningens disposition ända tills vanlig häktningsorder kunde utfärdas, då »konungens befallning» upphörde att gälla, och den anklagade öfverlämnades till de ordinarie domstolarne. Det bör måhända icke förnekas, att denna användning af lettres de cachet egde ett visst berättigande, att den på ett verksamt sätt såg rättvisans kraf till godo,

[1] Efter en uppsats af M. Funck-Brentano i *Revue des deux mondes* 15 okt. 1892.

och det synes därföre icke så mycket ägnadt att väcka förvåning, äfven hos nutiden, att institutionen på detta sätt begagnades.

Men dess användning i familjeangelägenheter bereder däremot stora öfverraskningar, och detta ingalunda minst, då man erfar att det äfvenledes vanliga antagandet, att utfärdandet af lettres de cachet skulle varit oberoende af några mera ingående undersökningar eller af formaliteter i allmänhet, är en annan, mycket stor missuppfattning beträffande denna märkliga institution.

Det är frestande att efter M. Funck-Brentano anföra några af de detaljerade berättelser, genom hvilka han ådagalägger detta, på samma gång han påvisar brokigheten hos de skäl, som framkallade »*les lettres de cachet de famille*», som man sade i ämbetsverken, men det utrymme, som nu står till vårt förfogande torde bättre kunna användas genom att söka antyda de omständigheter, i hvilka förf. trott sig finna själfva nyckeln till den förevarande institutionens historia.

»Man medgifver i allmänhet», säger förf., »att det gamla Frankrikes samhällstillstånd var grundadt på *familjens* organisation.» Familjens öfverhufvud vidmakthåller sin myndighet, icke allenast öfver hustru och barn, utan äfven öfver yngre bröder, som gå att bilda nya familjer; hos honom bevaras släktens traditioner såsom ett arf från förfädren, hvilket skall öfvergå till efterkommande. Fadern etablerar sina söner, gifter bort sina döttrar i enlighet med husets anda. När han dör fortsätter den äldste sonen verket; han efterträder fadern, ärfver hans rättigheter äfvensom hans skyldigheter.» Och dessa drag passa in på borgare- och arbetarfamiljerna lika väl, och måhända bättre, än på de aristokratiska. »Det var familjen man älskade», säger Talleyrand, »vida mera än individen, som man ännu icke kände».

Den sålunda organiserade familjen utmärker sig genom tvenne väsentliga karaktersdrag: det ena är den *sammanhållning*, som förenar de skenbart spridda lemmarna af denna organisation. »Då jag icke betraktar mig annorlunda än som ett stycke af familjen», skrifver Mirabeau, markisens broder, »följer jag chefens tankegång». Familjen betraktas som en enhet: om en af dess lemmar angripes af brand, skadas hela kroppens helsotillstånd. Inför detta betraktelsesätt förstår man krämarhustrun, som, då hon förhöres med anledning af begäran om en lettre de cachet mot en af hennes anhöriga, svarar: »Det är en slyna, som vanhedrar vår familj, en gren, som ruttnat, oaktadt man gjort allt för ett hålla den frisk och sund.»

Det andra karaktersdraget hos familjen i det gamla Frankrike är *faderns myndighet*, som var absolut i en grad, som vi i dag ej mera kunna fatta. »Guds sanna afbilder på jorden äro fädren och mödrarna i förhållande till barnen», skrifver Etienne Pasquier; och orden böra förstås nästan bokstafligen. En son träder darrande inför sin fader — det är första gången han vågat infinna sig utan att vara kallad: »Man försäkrar», säger han, »att Ni har beslutat gifta mig med en person, hvars namn man uppgifver. Är det mig tillåtet att fråga, hvad det finnes för grund för detta rykte?» Förvånad öfver

frågan svarar fadern strängt: »Min son, sköt Ni edra egna angelägenheter!» — Och kort tid därefter gifte sig sonen med den, som fadern hade utsett åt honom. Man kan förstå, huruledes under sådana förhållanden en fader anser sig äga rätt att i bittra, ja bistra ordalag förebrå ministern, som tvekar att ställa den kungliga åskan till hans disposition, då han anser familjens ära kräfva dess användande mot en son, som vågar trotsa hans myndighet.

Men de fall, i hvilka omsorgen om »familjens heder» ansågs böra frammana en blixt från denna åska, voro långt flera än de ofvan antydda. I självfva verket torde knappast någon enda af de omständigheter, under hvilka en familjs heder, eller blott dess anseende, kunde komma att lida, saknas bland de skäl, som anförts för erhållande af lettres de cachet. Och hvad den högsta myndigheten — konungen — beträffar, så förefanns sällan någon tvekan att ställa hans makt till det dömande familjeöfverhufvudets, ja, när sådant saknades, t. o. m. till en felandes indignerade grannars förfogande: konungen var ju allas fader i det gamla franska samhället. »Att kalla en konung *folkets fader*, det är mindre att berömma honom än att definiera honom», skrifver La Bruyère.

Institutionen ägde således djupa rötter i det samhällstillstånd, som utgått ur renaissancen. Den växte af sig själf under detta tillstånd, men alstrade tillika — såsom allt mänskligt — missbruk, hvilka ständigt ökades; icke därföre, att styrelsen blef mera självrådig och tyrannisk, utan därföre, att småningom institutionen själf kom i en alltjämt stegrad motsättning mot det nya samhällstillstånd, under hvilket den fortfor att verka, men med hvilket den ej vidare hörde samman. »Dammarna brusto 1789. Det gamla Frankrike öfversvämmades helt och hållet», erinrar vår författare.

A. B—z.

Den nyaste litteraturen om Columbus och Amerikas upptäckt.

I Sybels *Historische Zeitschrift* för 1887 (Bd 57: s. 222) är intagen en förtjänstfull uppsats af Konrad Häbler om den nyare Columbus-litteraturen. Sedan den tiden och särskildt under innevarande år har emellertid denna litteratur vuxit ofantligt i omfång. En kortfattad redogörelse för dess viktigaste alster torde därför för en och annan vara välkommen.

De förnämsta urkunderna till historien om nya världens upptäckt innehållas i den af Martin Fernandez de Navarrete utgifna samlingen *Colleccion de los viages y descubrimientos que hicieron por mar los Españoles desde fines del siglo XV* (5 vol., Madrid 1825—37).

Viktiga urkunder rörande upptäcktshistorien ingå också i den af Historiska akademien i Madrid från år 1864 publicerade *Coleccion de documentos inéditos relativos al descubrimiento, conquista y colonization de las posesiones Españolas en América y Oceania* (49 vol. hittills utkomna). Den sist utgifna urkundpublikationen är en stor foliovolym med titel: *Cartas da Indias, publicalas por primera vez el ministerio de fomento* (Madrid 1877). Af betydelse särskildt för Columbus' egen lefnadshistoria är den volym, som af Columbusforskare plägar citeras med namnet »Codex diplomaticus». Det är en samling af dokumenter angående de privilegier, titlar och öfriga förmåner, som beviljades Columbus på grund af hans upptäckarebedrift. Af dessa lät Columbus själf i lifstiden föranstalta fyra lagligt bevittnade exemplar, af hvilka åtminstone två ännu finnas i behåll, det ena i Genua, det andra i Paris. Det förra är lagdt till grund för den af pater Spotorno utgifna *Codice diplomatico Colombo-Americano* (Genova 1823).

Lika viktiga som de skrifna handlingarna äro de gamla kartorna för den historiskt geografiska forskningen. Dessa senare utvisa huru upptäcktsfararne föreställde sig jordytans utseende samt ådagalägga på hvilka förutsättningar de byggde sina planer och huru de vunna resultaten af samtiden uppfattades. Tyvärr hafva kartorna i ännu högre grad än manuskripten varit utsatta för förstörelse, framkallad af likgiltighet och vanvård. Hvad som återstår af upptäcktstidens kartlitteratur har emellertid till större delen gjorts tillgängligt i facsimile. Af äldre samlingar märkas Santarems ofullbordade atlas (Paris 1842—50), atlasbilagan till Lelewels *Géographie du moyen âge* (Brux. 1850) och Jomards *Monuments de la géographie* (Paris 1862). Af särskild betydelse för Amerikas upptäcktshistoria äro Kunstmann's *Atlas zur Entdeckungsgeschichte Amerikas* (München 1859) och J. G. Kohls *Die beiden ältesten Generalkarten von Amerika* (Weimar 1860). Alla dessa äldre facsimileverk, tillkomna före användandet af de fotografiska reproduktionsmetoderna, äro emellertid mer eller mindre otillförlitliga. För ett fullgodt och förträffligt återgifvande af originalen utmärker sig däremot frih. Nordenskiölds stora *Facsimileatlas*, den rikhaltigaste samling af gamla kartor, som hittills blifvit utgifven. Detta verk, som i största fullständighet återgifver den *tryckta* kartlitteraturen intill år 1600, är så väl genom text som taflor oumbärligt för hvarje forskare i upptäcktstidehvarfvets historia. Det skulle föra för långt att redogöra för de enstaka kartor, som i stort antal under den sista tiden blifvit offentliggjorda i tidskrifter och monografier. Af den äldsta kartan öfver nya världen, den som år 1500 ritades af Columbus' styrman Juan de la Cosa, saknas emellertid ännu ett fullgodt facsimile. Det har tillkännagifvits att ett sådant skulle utgifvas af prof. S. Traynor i Madrid före firandet af Columbusjubileet därstädes, men denna publikation synes ännu icke vara fullbordad. Det senaste historiska kartverket är utgifvet af geografiska sällskapet i Berlin såsom festskrift till den nu öfverallt firade fyrahundraårsfesten; dess titel är: *Die Entdeckung*

Amerika's in ihrer Bedeutung für die Geschichte des Weltbildes von Konrad Kretschmer (Berlin 1892); jämte en vidlyftig text innehåller detta arbete 40 taflor, återgifvande företrädesvis handritade kartor.

Nutidens förnämste och flitigaste Columbusforskare är, såsom bekant, den i Paris bosatte amerikanske advokaten Henry Harrisse. Efter att i ett flertal mindre arbeten och tidskriftsuppsatser hafva behandlat enskilda tvistefrågor i afseende å den store upptäckarens lif och lifsgärning, har han i ett större verk, *Christophe Colomb, son origine, sa vie, ses voyages, sa famille et ses descendants* (2 vol., Paris 1884), sammanfattat sina hithörande studier. Då Harrisse i sin föregående författareverksamhet gjort till en af sina hufvuduppgifter att söka uppvisa, att den år 1571 i Venedig utgifna lefnadsteckningen öfver Columbus, som går under hans son Ferdinands namn, är apokryfisk eller åtminstone högst otillförlitlig, så har han i det nämnda stora arbetet sökt teckna den nya världens upptäckare utan anlitande af denna källa, som förut ansetts såsom »hörnstenen» i all Columbusforskning. Hans outtröttliga nit har också lyckats framdraga mången urkund af afgörande vigt och sprida ljus öfver mången hittills dunkel punkt, men onekligen har han i sin kritik gått alltför långt och förkastat mycket som framgår af händelsernas inre sammanhang, ehuru det icke kan, såsom Harrisse fordrar det, med juridiskt bindande kraft bevisas.

Detta år har Mr Harrisse ånyo riktat den hithörande litteraturen med ett stort arbete, hvars innehåll bäst angifves genom att upprepa hela den långa titeln, hvilken lyder: *The discovery of North America. A critical, documentary, and historic investigation, with an essay on the early cartography of the New World, including descriptions of 250 maps or globes existing or lost, constructed before the year 1536; to which are added a chronology of one hundred voyages westward, projected, attempted, or accomplished between 1431 and 1504; Biographical accounts of the three hundred pilots who first crossed the Atlantic; and a copious list of the original names of American regions, caciqueships, mountains, islands, capes, gulfs, rivers, towns, and harbours* (Paris 1892). Den viktigaste delen af denna 802 sidor starka kvartvolym är kartförteckningen, »Cartographia Americana vetustissima», hvilken ansluter sig till samme författares *Bibliotheca Americana vetustissima* (New York 1866, med *Additions*, Paris 1872), som innehåller en resonerande bibliografi öfver alla tryckta arbeten mellan 1491 och 1551, som hafva afseende på Amerika.

Harrisse berömmer sig af att grunda sitt senast utgifna arbete uteslutande på originalkällor, men detta lofvärda sträfvande har förledt honom att förbise eller åtminstone ofullständigt citera åtskilliga nyare författare, hvilka liksom han också byggt på urkunderna och hvilkas uppfattning han icke alltid, trots all sin originalitetsifver, funnit skäl att frångå. Ett motsatt förfarande följer en annan Columbusforskare af rang, Mr Justin Winsor, Harvard-universitetets lärde bibliotekarie. I det stora af honom utgifna verket *Narrative and critical*

history of America, (7 vol., London 1886—89) har han själf utarbetat den afdelning (i vol. 2), som bär titeln »Columbus and his discoveries», till hvilken ansluter sig ett kapitel om »The earliest maps of the Spanish and Portuguese discoveries.» Detta arbete har sin största betydelse genom de oerhördt rikhaltiga och mönstergillt affattade bibliografiska hänvisningarna. Själfva den historiska framställningen störes dock genom utgifvarens metod att oupphörligt anföra de af honom citerade författarnes olika meningar, utan att själf uttala sig för den ena eller andra. Många af de författare, hvilkas yttranden på detta sätt blifvit inryckta i den historiska skildringen, synas föga förtjänta af en sådan heder. Ett särskildt större arbete har Winsor egnat åt Columbus' historia. Detta, hvars titel är: *Christopher Columbus and how he received and imparted the spirit of discovery* (London 1891), utmärkes af en mot den store upptäckaren högeligen ogynnsam, ja fientlig uppfattning, hvilken synes vara dikterad af en allt för långt drifven reaktion mot de okritiska Columbus-beundrarnes lofprisande; i det religiösa svärmeri, som utmärkte Columbus, kan Winsor ej se annat än skrymteri, och i den berömde mannens omsorgsfulla bevakande af egna fördelar, kan han ej finna annat än drag af krass egennytta. Detta hindrar dock icke att Winsors bok bör betraktas såsom en af de bästa och fullständigaste sammanfattningarna af allt som är kändt om Columbus och Amerikas upptäckt.

Till Columbus' vedersakare hör också tysken Sophus Ruge, känd för sin förträffliga *Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen* (Berlin 1881; i Oncken's *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen*). Ruge's *Christoph Columbus* (Dresden 1892) är en kortfattad, i angenäm och lättläst stil hållen skildring. Onekligen äro många af de för Columbus nedsättande omdömen, som där uttalas, grundade på genialiska konjekturer, men huruvida desamma också äro berättigade torde väl kunna betviflas i betraktande af källornas knapphändighet och ofullständighet.

Uti *The discovery of America with some account of ancient America and the Spanish conquest* by John Fiske (2 vol., London 1892) finna vi ett opartiskt bedömande af Columbus' bedrift. Detta arbete innehåller dessutom en utförlig öfversikt af det för-columbiska Amerikas etnografi och ursprungliga civilisation äfvensom en framställning af de färder, verkliga eller förmenta, som före Columbus haft land väster ut till mål. Härvid har Mr Fiske, som är väl förtrogen med den fornnordiska litteraturen, äfven ägnat de skandinaviska Vinlandsfärderna en välförtjänt uppmärksamhet. I öfrigt kan mot honom anmärkas, att han återupprepar en del påståenden, hvilkas ohållbarhet den nyare kritiken uppvisat, samt att hans etnografiska funderingar, grundade på en indelning af de lägre kulturstadierna i »savagery» och »barbarism», smaka allt för mycket af skematisering.

At »Les précurseurs de Colomb» har äfven professor Paul Gaffarel ägnat en hufvuddel af sitt stora arbete: *Histoire de la découverte de l'Amérique depuis les origines jusqu'à la mort de Chri-*

stophe Colomb (2 vol., Paris 1892). Detta verk vittnar om en vidsträckt beläsenhet, men på samma gång om stor brist på kritik. Historierna om att guvernör Arnolds väderkvarn varit ett af nordbor uppbyggdt kristet baptisterium, att under den mexikanska gudomligheten Quetzalcohuatl döljer sig en irländsk munk, som i Mexico infört kristna religionsbruk, m. m. af samma slag, upprepas här utan minsta betänklighet. Hvad af detta, som förtjänar att vederläggas, har redan för länge sedan blifvit vederlagdt.

Från beskyllningen för okritiskhet kan ej heller den bekante geografen Clements R. Markham fritagas, hvilken genom sin nyligen utgifna *Life of Christopher Columbus* (London 1892) obetingadt ställt sig på Columbusbeundrarnes sida. Bland denna boks förtjänster bör däremot nämnas, att Columbus där fått ett sakkunnigt och välförtjänt erkännande för sin skicklighet såsom sjöman och navigatör, i hvilket afseende han, särskildt af tyska författare, blifvit klandrad. I ännu högre grad hafva hans nautiska förtjänster blifvit framhållna af prof. Eugen Gelcich, föreståndare för en navigationsskola i Dalmatien. Denne har genom sina *Columbus-Studien* (i *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, Bd 22, 1887) äfven i öfriga Columbusforskningen angående frågor framträdt såsom en synnerligen framstående kritisk skriftställare.

Vidare förtjäna omnämnande C. F. Duro's *Nebulosa de Colón* (Madrid 1890), ett försök till lösning af de tvistiga punkterna i Columbus' historia, som åt spanioren Martin Alonso Pinzon vill vindicera hufvuddelen af äran för den stora upptäckten, samt prof. Johannes Rein's *Columbus und seine vier Reisen nach dem Westen* (Leipzig 1892), som utmärker sig från öfriga arbeten därigenom, att det innehåller en på egen åskådning grundad beskrifning af sydvästra Spanien, särskildt provinsen Huelva, hvarifrån upptäcktsfärderna till nya världen utgingo. De i Italien nyss utkomna Columbusskrifterna hafva, då detta skrifves, ännu ej blifvit tillgängliga i Stockholm; den förnämsta spanska publikationen framträder i form af en illustrerad tidskrift, *El Centenario*, innehållande delvis förtjänstfulla såväl afbildningar som textbidrag.

Den allra senast utkomna Columbuspublikationen, som bär titeln: *Hamburgische Festschrift zur Erinnerung an die Entdeckung Amerika's* (2 bd., Hamb. 1892), innehåller den nya världens upptäcktshistoria af S. Ruge samt en afhandling om de nautiska instrumenten under upptäcktstidehvarfvet af E. Gelcich, och därjämte ett antal historiskt-geografiska uppsatser, hvilka icke omedelbart hänföra sig till Columbustiden.

Ehuru ej egentligen tillhörande Columbuslitteraturen, bör ej L. Gallois' förträffliga arbete: *Les géographes Allemands de la renaissance* (Paris 1890) här förbigås. I detsamma finna vi huru de nya upptäckterna upptogos och vetenskapligt tillgodogjordes af Tysklands lärde geografer: såsom bekant var det på förslag af en bland dem som namnet Amerika infördes. För kännedomen om de förutsättningar, hvarpå Columbus och de andra upptäckarne byggde sina företag,

bör man rådfråga K. Kretschmers *Die physische Erdkunde im christlichen Mittelalter* (Wien 1889).

Återstår att redogöra för den nordiska litteraturen i ämnet. I en liten prydligt utstyrd volym med titel: *Æmner og Kuriositeter fra Columbustiden og Columbusliteraturen* (Khvn 1892), har H. Weitemeyer under rubrikerna »Fernando Colón», »Fernando Colóns Fortællinger» och »Columbus' Grav» på ett förtjänstfullt sätt behandlat några af det ifrågavarande ämnets mest debatterade frågor. Uti en uppsats i dansk *Geografisk Tidskrift* har samme författare afhandlat ytterligare några af dessa frågor — Columbus og Island, Toscanelli, Guanahani — och i en artikelserie i *Tilskueren* har skolinspektör P. Lauridsen påbörjat en sammanfattande öfversikt af ämnet. För nordiska läsare rekommenderas i främsta rummet prof. Gustav Storms *Christofer Columbus og Amerikas Opdagelse* (Chra 1892), hvaraf två häften hittills utkommit. Prof. Storm står såsom historiker säkerligen framför de flesta som skrifvit om Columbus; hans arbete utmärker sig lika mycket för grundlighet och fördomsfri uppfattning, som för en i bästa mening populär form.

Af i Sverige utkomna skrifter omnämna vi till sist O. W. Ålunds *Amerika, dess upptäckt, eröfring och 400-åriga utveckling* (Sthlm 1892), uppsatser om Columbus af Emil Svensén i tidskriften *Ord och Bild* (Årg. 1: h. 9), och af I. Fehr i *Läsning för folket* (1892: h. 4), samt en redogörelse för den nyare Columbusforskningens viktigaste resultat af förf. till denna öfversikt i *Nordisk tidskrift* (1892: h. 6).

E. W. D.

Några ord om den s. k. Münchensamlingen.

Af den norska arkivmannen H. J. Huitfeldt-Kaas ha vi mottagit närmast med anledning af fortsättningen på publikationen »Diplomatarium Norvegicum» nedanstående meddelanden om *K. Kristiern II:s från München till Norden återlämnade arkiv*, som torde kunna vara af intresse för den historiska världen.[1]

* * *

Af företalet till den af professor C. F. Allen utgifna samlingen »Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Förstes Historie (Kbhvn 1854) är det bekant, huruledes kung Kristiern II:s arkiv, med hvilket ärkebiskop Olaf Engelbrektssons från Throndhjem medtagna arkivalier snart förenades, kom till München, då Pfalziska huset besteg Bayerns tron, och därifrån i början af 1830-talet fördes till Kristiania af prof. G. F. Lundh med förbindelse att där företaga en delning af arkivalierna, som kunde

[1] Öfversättningen är Redaktionens.

tillfredsställa alla parter och befria Bayerska regeringen från allt ansvar. Det är ock bekant, att denna delning först 1834 verkställdes och då med ett resultat, som ingalunda kunde tillfredsställa Danmark. Af samlingens ungefär 4,500 nummer stannade nämligen omkring 3,800 i Norge, medan Danmark fick omkring 350 och Sverige omkring 300. Att meningen med att i Norge kvarhålla en så stor del af samlingen varit god och framför allt patriotisk (i den tidens chauvinistiska mening), kan ju ej betviflas; förmodligen har man tänkt att använda Kristiern II:s arkiv som bytesmedel vid de förestående underhandlingarna om utlämnande af arkivalier från Norge. Men hur kortsynt det är att i politiken liksom i lifvet använda medel, som svårligen kunna brukas gentlemen emellan, fick man tvifvelsutan erfara vid de för Norge ofördelaktiga förhandlingarna med Danmark 1851, då så ofantligt mycket rent norska saker stannade i danska arkiv och bibliotek.

En delning af Münchensamlingen efter vanliga arkivaliska grundsatser skulle medfört, att ärkebiskop Olafs arkiv stannat i Norge, medan Danmark utan all fråga var närmast till att få Kristiern II:s nästan helt och hållet utländska arkiv, som med få undantag var af diplomatiskt innehåll och icke omedelbart angick Norge. Då Sverige, enligt Bayerska regeringens bestämmelse, skulle ha en andel med, kunde det knappt ske på annat sätt än genom att utvälja de dokument, som väsentligen angingo senare svenska landskap: Bohuslän, Jämtland och Härjedalen, samt Severin Norby på Gotland, hvilket allt dock måste ryckas ur sitt naturliga sammanhang. Ännu värre blef naturligtvis delningen mellan Danmark och Norge, isynnerhet som sistnämnda land behöll mer än det tiodubbla, medan Danmark, utom några rent danska saker, blott fick hvad som specielt rörde de kungliga personerna, något som hellre kunde stannat i Norge än det, som behölls: delningen var med ett ord fullkomligt godtycklig och ovetenskaplig. En följd af att Norge behöll brorslotten, blef emellertid en skyldighet att söka göra dessa viktiga aktstycken tillgängliga för vetenskapen, hvilken de så godt som alls icke kunde tjäna genom att ligga gömda i norska riksarkivet. Utgifvarne af de senare banden af Norskt Diplomatarium ha därföre sökt utsträcka begreppet »norsk» så långt som möjligt för att kunna medtaga det mesta möjliga af Münchensamlingen, i det man i nämnda verk upptog allt som angick samtliga de kungliga personerna jämte alla enskilda och offentliga underhandlingar, som åsyftade målet för konungens hela lif och verksamhet, återbekommandet af hans riken. På detta sätt ingår det mesta af samlingen, om än icke allt, i norskt Diplomatarium, som härigenom visserligen å andra sidan får ett starkt europeiskt tillskott, hvarifrån man eljest kunnat fritaga sig. Härmed får emellertid diplomatariet ej ringa betydelse, utom för de nordiska rikena, för Nederlands och samtliga tyska staters historia, i hvilka Kristiern II direkt grep in, äfvenså i någon mån för Englands, Frankrikes och Spaniens inre förhållanden; t. o. m. för Italien, Ungern, Polen och Ryssland torde ett och annat vara att vinna.

Redan medan samlingen förvarades i München, påbörjades en katalogisering, som dock ej tycks sträckt sig längre än till pergamentsbrefven och en del af de äldre pappersdokumenten. Sedan samlingen kommit till Kristiania blef den under 2—3 år fullständigt katalogiserad, troligtvis hufvudsakligen af prof. Lundh, ett arbete som väl lämnar mycket att önska, men hvarvid dock må erinras, att det kräfde paleografiska och språkliga förutsättningar, som den tiden knappast funnos hos någon i Norge och ej på så kort tid kunde förvärfvas. Trots alla brister, är denna katalog dock af betydelse för öfversiktens skull, vare sig samlingen skall utgifvas i tryck eller endast begagnas af forskare för enstaka nummer. För det därpå nedlagda stora arbetet bör för den skull hvarje senare begagnare vara tacksam.

Detta norska katalogiseringsarbete föregicks emellertid af ett s. k. ordnande af samlingen, som hvarje sakkunnig arkivman måste af hjärtat beklaga. Detta arbete måste uppdragas åt de historiska universitetslärarne, då det norska arkivväsendet ännu var outveckladt, och undertecknarne af katalogen prof. G. F. Lundh och Lektor R. Keyser få väl antagas ha varit ense om den använda metoden, som bestod i att upplösa den ordning, hvari kungens tre kanslerer och i synnerhet hans factotum Hans Michelsen en gång bragt handlingarne, samt i att sammanslå kungens och ärkebiskopens arkiv till en samling. Redan sistnämnda åtgärd var olycklig, då det för hvarje historiker, som skall begagna aktstyckena, är af vikt att veta, hvarifrån de härstamma. Väl låter det sig ännu göra att i de flesta fall bestämma till hvilketdera arkivet ett dokument måste ha hört, men i somliga fall är det tvifvelaktigt, och är det någonstädes regeln »qvieta non movere» gäller, så är det i fråga om ett arkiv, som ordnats af samtida och erfarna händer; här torde en rationell ordning vara att förefinna. Men ännu värre än sammansmältningen af de båda arkiven, är det s. k. ordnandet af desamma, som man sökt göra strängt kronologiskt efter år och strängt alfabetiskt inom hvarje år. Redan härigenom ha många samhöriga saker skilts åt, men ännu olyckligare är det, att de många odaterade koncepten till svar, som naturligtvis legat vid hufvudbrefvet, samt allt annat odateradt, som naturligtvis varit lagdt under sitt rätta år, utsöndrats för att bilda en egen samling med påskriften »incerti temporis» och omfattande ungefär en fjärdedel af hela samlingen. Det säger sig självt, att en stor del häraf, helt visst öfver hälften, kan säkert dateras, om det än kostar ett oproportionerligt stort arbete och besvär; om en del kan tvist uppstå, då samma ämne stundom behandlats på flera olika tider, och om en ej obetydlig del kan ingenting bestämdt sägas. Väl har Hans Michelsen gifvit de flesta nummer en eller annan påskrift om innehåll, år o. s. v. men just vid de flesta af de odaterade akterna har han förmodligen ansett det öfverflödigt, då han lagt dem till det motsvarande originalbrefvet, en anordning, som man först efteråt kommit under fund med.

Största delen af Münchensamlingen är nu tryckt i Norskt Diplomatarium, framför allt så godt som hela ärkebiskopens arkiv, och så

mycket som möjligt skall upptagas i följande band, hvarföre flere utländske arkivmän trott sig kunna afvakta publikationen i nämnda verk, med hvilken de efter vederbörlig pröfning förklarat sig belåtna. Af hvad ofvan blifvit upplyst om den danska och svenska andelens innehåll och beskaffenhet framgår, att det mesta af dessa aktstycken också skall inrymmas i Norskt Diplomatarium. Med välvillig liberalitet har Svenska Riksarkivet med kungl. tillstånd f. n. utlånat den svenska andelen under tryckningen af det nu påbörjade 14:de bandet af Diplomatarium, och ett liknande tillmötesgående skall förmodligen längre fram visas från dansk sida.

Det har länge varit min önskan, då denna sak faller under min verksamhet, att göra nordiska liksom utländska historici bekanta med de principer, jag följt vid upptagande af Münchensamlingens bref i nämnda Diplomatarium, principer, som endast fastställts på grund af det egendomliga förhållande, hvari man är försatt med afseende på denna samling, och som ingalunda få uppfattas som ett försök att tillägna Norge föremål, som väl kunna synas ligga för långt ut i periferien bland de ämnen, som rätteligen borde anses tillhöra norsk historia.[1]

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Underrättelser.

— Tre kända tyska (eller tysk-österrikiska) historici ha under hösten bortgått. Den 6 oktober afled professorn vid Dresdens polyteknikum Arnold Gaedeke. Han ägnade sig under de senare åren åt Wallenstein-forskningen. Det var genom honom som det lyckades att få utgifven den tyska upplagan af de i denna fråga epokgörande aktstycken, som 1883 upptäcktes i svenska riksarkivet. Själf utgaf han samtidigt ett större arbete åtföljdt af många bilagor: *Wallenstein's Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen* 1631—1634 (1885) och fortsatte sedan med publiceringen af nya aktstycken i *Neues Sächsisches Archiv* samt skref äfven i *Historisches Taschenbuch* (N. F. VIII) en vidlyftigare uppsats öfver *Die Ergebnisse der neuern Wallenstein-Forschung.* Sedan flere år betänkt att äfven besöka de svenska arkiven, hindrades han alltjämt af den sjuklighet, som nu lagt honom i grafven. — Äfven en annan Wallenstein-forskare, pro-

---

[1] Det 14:de bandet af Norskt Dipl. kommer på detta sätt att få ett utprägladt svenskt innehåll, i det där kommer att upptagas icke blott en stor del af Münchensamlingens svenska afdelning, utan äfven den stora jämtländska diplomsamling, som finnes i Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien i Stockholm; brefven äro nämligen skrifna på den tid, då Jämtland tillhörde Norge, och komma sannolikt ej på länge att blifva tryckta i det Svenska Diplomatariet.

fessor Anton Gindely i Prag har den 25 okt. aflidit vid 63 års ålder. Han hörde liksom Gaedeke till Wallensteins »belackare» och angreps också oförtrutet af Friedländarens böhmiska partigängare. Sitt hufvudverk, »Trettioåriga krigets historia», för hvilket G. gjort omfattande studier, är ofullbordadt. Endast ett par halfband ha utkommit. 1886 utkom däremot ett digert verk: »Wallenstein während seines ersten Generalats». — Den 6 nov. afled professor Wilhelm Maurenbrecher i Leipzig, 54 år gammal. Hans studier voro hufvudsakligen egnade åt reformationstidens historia (»Karl V und die deutschen Protestanten», »England im Reformation-Zeitalter», »Geschichte der katholischen Reformation», undersökningar om Tridentinska mötet o. s. v.) Under de senare åren utgaf han äfven »Historisches Taschenbuch».

— Generalen Karl Spruner v. Mertz har d. 14 augusti aflidit i München vid 88 års ålder. Han är allmänt bekant genom sina historiska kartverk. Åren 1837—52 utkom hans »Historisch-geographisches Handatlas». Dessutom utgaf han en »Atlas antiquus» och en »Handatlas für die Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit» (tredje upplagan 1871—80) m. fl. arbeten af samma slag.

— Professor Arnold Busson afled i Graz d. 7 juli 48 år gammal. Vi omnämna honom endast på den grund, att han 1884 utgaf ett arbete öfver *Christine von Schweden in Tirol.*

— Den berömde tyske rättslärde geheimerådet Rud. von Jhering afled d. 17 sept. d. å. i Göttingen. Jämför om honom Svensk Tidskrift för i år häftet 13, 14.

— Den 2 oktober afled den ryktbare franske filologen och historieskrifvaren Ernest Renan. En kort öfversikt af hans verksamhet och betydelse finner man i Svensk tidskrift för i år h. 13, 14. — En vida mindre betydande fransk historiker, dock äfven han medlem af franska akademien, Camille Rousset (f. 1821) har aflidit i Paris d. 20 oktober vid 71 års ålder. Hans förnämsta arbeten voro: *Histoire de Louvois*, *Les volontaires de 1791—94*, *Histoire de la guerre de Crimée.*

— Till lektor i historia och geografi vid Sundsvalls Högre Elementarläroverk har utnämnts fil. doktor N. F. Lilliestråle.

— Af *Svenskt Diplomatarium från och med år 1401* utgifvet af riksarkivet genom C. Silfverstolpe har tredje delens sjette häfte utkommit. Det omfattar året 1420 och har härigenom denna serie af Svenskt Diplomatarium bragts till slut. Det återstår dock supplement till de 20 åren, äfvensom register till tredje delen. Meningen är nu, som bekant, att till utgifning återupptaga den äldre serien från år 1351 och föra densamma fram till och med år 1400. Ifrågavarande häfte innehåller flere intressanta aktstycken, såsom det senare lifgedingsbrefvet för drottning Filippa, utom annat äfven på Almarestäk, äfvensom några akter i den skandalösa process, hvari Uppsala-

ärkebiskopen Jöns Jerichini inveckIades och som slutade med hans förflyttning från Uppsala. Man finner här sålunda det famösa intyget om det skenäktenskap mellan hustru Margareta från Stockholm och dansken Jeppe Niklisson, som på ärkebiskopens anstiftan ingicks och där denne sedermera inträdde i mannens alla rättigheter, likaså en utaf Uppsala domkapitels anklagelseskrifter mot sin forne chef och en af de inledande akterna till rättegången mot honom.

— Under titeln *Från tredje Gustafs dagar* utkomma på F. & G. Beijers förlag *Anteckningar och Minnen af E. Schröderheim*, *G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt* under redaktion af en sådan kännare i afseende på den Gustavianska tiden som bibliotekarien Elof Tegnér. Färdiga föreligga redan *Schröderheims* och början af *Adlerbeths* anteckningar. Dessa äro visserligen förut tryckta, men för denna upplaga ånyo jämförda med originalhandskrifterna, försedda med upplysande förklaringar, med porträtt o. s. v. Schröderheims anteckningar åtföljas af icke mindre än 88 bref, utaf hvilka endast 42 voro tryckta i den förra upplagan. Det är sålunda åtskilligt nytt denna publikation meddelar, den framträder i ett prydligt yttre och bör sålunda vara välkommen för alla, som studera det lysande men så litet lyckliga gustavianska tidehvarfvet och intressera sig för de snillrika personer, som samlade kring Gustaf III gåfvo åt detsamma en glans, som ännu i dag verkar bedårande, huru allvarsamma och välgrundade anmärkningar man än kan rikta mot den tiden och dess ledande män. I detta hänseende kunna *M. Anckarsvärds* af Hist. Föreningen nyss utgifna *Minnen från åren 1788—1790* vara att jämföra och begrunda.

— På uppdrag af Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala har v. bibliotekarien L. Bygdén utgifvit en förteckning öfver *tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms stads historiskt-topografiska beskrifning* hufvudsakligen ur Westinska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek men äfven i andra bibliotek och arkiv såväl i Stockholm som Uppsala. Utgifvaren har äfven ur illustrerade tidningar och kalendrar anfört de i dem ofta förekommande sakrika och illustrerade topografiska uppsatserna. För alla topografiska forskare bör denna förteckning, om än icke, såsom utg. själf antyder, absolut fullständig, blifva af ovärderlig nytta.

— I årets promotionsprogram vid Lunds universitet har professor M. Weibull fortsatt de studier han i Historisk Tidskrift för några år sedan påbörjade angående äktheten af de s. k. *Chanuts memoirer*. Denna gång gäller det drottning Kristinas förhållande till Klas Tott (*Drottning Kristina och Klas Tott. Några historiska beriktiganden*, 28 sid. 4:o). Hans vederläggning gäller här uppgifterna 1) att Kristina skulle velat skaffa Klas Tott tronföljden efter Karl Gustaf; 2) att hon velat göra honom jämte Per Brahe och Axel Oxenstierna till hertig; 3) att hon i stället gifvit honom en anvisning på 200,000 rdr m. fl. nådevedermälen. Slutligen påvisas sammanhanget med Klas Totts beskickning till drottning Kristina i Belgien, hvarjämte instruktionen för honom aftryckes.

— Hvarje historiker skall med intresse taga kännedom om statsrådet frih. Rappes anförande på Krigsvetenskapsakademiens högtidsdag den 12 nov. 1892 (medföljde som bilaga Posttidningen för den 15 nov.), där han utvecklar en helt annan åsikt om *Karl XII:s* lika ryktbara som olycksdigra *fälttåg mot Ryssland 1707—09* än den, som på senare tid i Sverige gjorts gällande i historiska arbeten. Fälttågsplanen är enligt frih. Rappe mönstergill, rik på snilledrag och öfverträffar Napoleons år 1812. Karl XII tänkte aldrig draga sig mot Pleskow och östersjöprovinserna. Målet var Moskva. Valet af väg uppsköt han, tills han hunnit närmare ryska gränsen, och sannolikt afsåg han aldrig att i ett fälttåg framtränga öfver Smolensk till den ryska hufvudstaden. Äfven det fleråriga polska fälttåget synes frih. Rappe vilja taga i försvar; det beröres dock endast i förbigående och härvid torde det visserligen blifva svårt att åstadkomma en öfvertygande bevisning.

— Bland de handskrifter, som af den franska arkeologiska missionen för en tid sedan påträffades i en graf uti öfre Egypten från 12:te årh. e. kr. och af densamma sedermera utgifvits har professor Ad. Harnack i Berlin äfven återfunnit några gammalkristliga skrifter, nämligen *Petri uppenbarelse*, anförd i andra årh. e. Kr. af Klemens från Alexandria, men sedermera ansedd som förlorad; *Petri evangelium*, användt redan i andra årh. uti Syrien, samt delar af den s. k. *Henochs bok*, likaledes känd och citerad i de äldsta kristna församlingarna.

— Professor A. Harnack har, därtill af särskildta inom teologiska kretsar välbekanta anledningar uppfordrad, utgifvit en liten undersökning om tillkomsten af symbolum apostolicum, som numera i svensk öfversättning af F. Fehr föreligger under titeln *Den apostoliska trosbekännelsen. En historisk redogörelse jämte ett slutord* (35 sid. Sthlm Z. Hæggström). Den innehåller en från historisk synpunkt, så vidt vi förstå, synnerligen intressant redogörelse för den nuvarande forskningens resultat i afseende på tillkomsten och utvecklingen af denna bekännelse, som i sin nuvarande form närmast lär vara att återföra till ett den sydgalliska kyrkans dopsymbolum från femte århundradet. Den lilla skriften, af en bland Tysklands lärdaste teologer, utmärker sig i öfrigt för sitt opartiska, sakliga och tendensfria framställningssätt.

— *En spansk världskarta från 1542* förvaras i original i K. Biblioteket. Densamma har såsom festskrift till frih. Nordenskiöld i anledning af uppnådda sextio lefnadsår blifvit utgifven med följande titel: »Map of the world by the spanish Cosmographer Alonzo de Santa Cruz, 1542. Reproduction in phototypic facsimile by the Printing Office of the Swedish Staff-General, with explanations by E. W. Dahlgren». De facsimilerade kartorna i fem folioblad — ett öfversiktsblad i förminskad skala och fyra specialblad i originalets storlek — äro inneslutna i en prydligt utstyrd portfölj. Den tillhörande texten, ett oktavhäfte, innehåller bland annat en fullständig

lista på alla 1240 namn, som på kartan förekomma, tryckta i två färger, rödt och svart. Kartan är af stort intresse, särskildt för Amerikas äldre geografi, såsom varande ett af de få till vår tid bevarade alstren af de officiella spanska kartografernas verksamhet. Af reproduktionen äro 100 exemplar tryckta.

— *Finsk litteratur 1892.* Vid universitetet i Helsingfors ha under året tvänne historiska afhandlingar blifvit ventilerade: »Norra Tavastlands ödemarker, deras bebyggande och tillstånd intill 1620», (på finska) af K. J. Jalkanen samt »Bidrag till kännedomen om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654» af Artur J. Lindholm. Den förra afhandlingen ansluter sig i afseende å ämnet och undersökningsmetoden närmast till de akademiska specimina om Nyslotts läns och Norra Österbottens agrariska och kamerala förhållanden, hvilka utgifvits af hrr Gebhard och Ingman och hvilka förut blifvit i denna tidskrift omnämda. På ett i allo förtjänstfullt sätt redogör förf. för Norra Tavastlands kolonisation under senare hälften af 1500-talet och för de ekonomiska o. a. förhållanden, hvilka inträdde på det för odlingen nyvunna området. Det är ett synnerligen intressant stycke kulturhistoria, desto intressantare som det belyser kulturens första uppspirande och rotfästande på ett vidsträckt gebit, hvarest därförinnan endast lappar ströfvat omkring samt finska jägare och fiskare rört sig på tillfälliga utflykter. — Herr Lindholms afhandling redogör för landtmanna- och stadsmannanäringarnas tillstånd under »grefvens tid». I formellt afseende lider arbetet af stora brister, men lämnar rätt många och intressanta bidrag till jordbrukets, boskapsskötselns, handelns samt — och kanske i främsta rummet — till bärgshandteringens historia. — I ett vidlyftigt och med talrika illustrationer försedt arbete, hvilket äfven framträdt såsom akademiskt lärdomsprof, han Theodor Schwindt meddeladt resultaten af långvariga arkeologiska undersökningar rörande Karelens järnålder (på finska).

Prof. J. R. Danielson har med anledning af de fortsatta angreppen från ryskt håll utgifvit på finska och svenska en politisk-historisk broschyr om »Finlands inre själfständighet». Arbetet är visserligen hållet i en starkt polemisk ton, men meddelar viktiga bidrag till historien om grundläggandet af Finlands närvarande statsskick samt ansluter sig på ett värdigt sätt till samme författares med så stort bifall mottagna »Finlands förening med ryska riket.»

Finska Historiska samfundet har utsändt förra hälften af »Historiallinen Arkisto», tom XII, innehållande kortare uppsatser af K. Grotenfelt (finsk litteratur under 1600-talet), K. O Lindeqvist (krigsfångar i Ryssland 1741—43), S. G Elmgren (biskop Erik Erikssons bibelöfversättning), J. V. Ruuth (om »flöteskatterna») m. fl. På samfundets förlag hafva dessutom utkommit »Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet», första häftet redigeradt af K. Grotenfelt, samt »Finlands sölfskattsregister af år 1571», första häftet, utgifvet af A. G. Fontell. Den förra samlingen innehåller utdrag ur räntekammarböckerna 1527—42, gärdeordningar

1573—89, erämarker i Tavastland 1552 m. m. Herr Fontells publikation utgör början till en vidtomfattande, af rikhaltigt statistiskt material belyst undersökning af Finlands ekonomiska tillstånd i slutet af 1500-talet. Det nu föreliggande häftet innehåller en socken- och byavis uppgjord statistisk sammanställning af förmögenheten i egentliga Finland. Arbetet är af den art, att en närmare redogörelse för detsamma måste uppskjutas, tills samtliga häften utkommit.

Den trägne och produktive handlingsutgifvaren prof. K. G. Leinberg har i år utsändt tvenne digra volymer. Den ena inrymmer »Handlingar rörande finska kyrkan och prästerskapet», första samlingen 1535—1627, med understöd af allmänna medel i tryck utgifna. Efter hvad utg. upplyser i företalet, har han något så när fullständigt uttömt samlingarna i svenska riksarkivet, medan utbytet från finska statsarkivet af lätt förklarliga orsaker icke kunnat blifva annat än bristfälligt. — Den andra publikationen innehåller »Finska prästerskapets besvär och Kongl. Majestäts därpå gifna resolutioner från slutet af 1620-talet intill stora ofredens slut.» Ett, om ock mindre, antal däri ingående resolutioner finnes visserligen tryckt förut, men i olika samlingar och därtill i samlingar, som numera äro högeligen sällsynta. Till den finska kyrkans och det finska prästerskapets historia lämna dessa publikationer ett ytterst värdefullt material och hr Leinberg har genom deras utgifvande gjort forskningen en synnerligen viktig tjänst.

Förtjänsten af de prästerliga besvärens och de därpå afgifna resolutionernas publicerande tillkommer dock icke allenast hr Leinberg, utan har man därför jämväl att tacka *Svenska Litteratursällskapet* i Finland, som bekostat arbetet. Utom detsamma har sällskapet icke i år lämnat bidrag till den historiska litteraturen. Omnämnas bör dock ännu att under förra året utkom tredje häftet af det af sällskapet bekostade betydande biografiska arbetet »Åbo akademis studentmatrikel», ånyo upprättad af Vilh. Lagus. De nu utkomna häftena omfatta universitetets första århundrade (1640—1740) och utgöra en värdefull och med mycken möda uppgjord (om också icke alldeles felfri) uppslagsbok för kännedomen af forna Åbostudendenters lefnadsöden. (*C. v. Bonsdorff*).

— En ärad insändare underrättar oss om, att det i föregående häfte meddelade brefvet om *Vexiö brand 1570* redan är tryckt i *Småländska Archivet* utg. af C. G. Södergren 1859—74, III s. 84, samt att det är anfördt af C. O. Arcadius i hans *Anteckningar ur Växiö allmänna läroverks häfder* (1889). Vi beklaga förbiseendet och beriktiga härmed detsamma.

HANDSKRIFTSFÖRTECKNINGAR UTGIFNA AF SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN.
3.

HANDSKRIFNA SUECANA

I

ITALIENSKA ARKIV OCH BIBLIOTEK

EFTER 1523.

ANTECKNADE

AF

ELOF TEGNÉR

STOCKHOLM, 1892.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1. Till Sveriges historia och beskrifning efter 1523.

2. Till Drottning Kristinas historia efter tronafsägelsen, 1654—1689.

3. Till särskilda personers biografi, genealogi m. m.

Olaus Magnus.
Cecilia, prinsessa af Sverige, markgrefvinna af Baden.
Genealogia Brahæa 1644.
Wrangel, C. G.
Carlström, S.
Sparwenfeldt, J. G.
Bielke, N.
Tessin, C. G.
Hallman, J. G.
Dryander, J. C:son.
Linné, C.
Reuterholm, G. A., (m. fl. svenskar, invalda i Accad. di S. Luca i Rom).
Armfelt, G. M.
Munck, A. F.
Lagersvärd, C.
Åkerblad, G. A.
Gråberg (di Hemsö), J.
Fries, E.

I.

Till Sveriges historia och beskrifning

efter 1523.

1523. Juni 12. Sveriges rikes Råd till påfven Hadrian VI. (Tr. i Theiner, Schweden und seine Stellung zur heiligen Stuhl. Th. II: 7; se Gustaf I:s Registratur I: 88.)

Orig., latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 15).

1523. Aug. 15. Domkapitlet i Upsala till påfven Hadrian VI. Klagomål öfver Gustaf Trolle; anmälan af Joh. Magni val till ärkebiskop.

Org., latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 30).

1523. Sept. 10. Konung Gustaf I till påfven Hadrian VI. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 8; se Gustaf I:s Registratur I: 129).

Orig., kontrasign. L. Andreæ, latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 19).

1523. Sept. 12. Konung Gustaf I till påfven Hadrian VI. (Tr. i Gustaf I:s Registratur I: 132.)

Orig., kontrasign. af L. Andreæ, latin, perg. (mycket fuktskadadt). Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 16).

1523. Sept. 14. Konung Gustaf I till påfven Hadrian VI. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 10; se Gustaf I:s Registratur I: 139.)

Orig., kontrasign. af Laur. Andreæ, latin, perg. (fuktskadadt). Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 17).

1523. Okt. 1. Konung Gustaf I till kardinalkollegiet. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 11; se Gustaf I:s Registratur I: 143.)

Orig., kontrasign. L. Andreæ, latin, perg. (fuktskadadt). Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 12).

1523. Okt. 4. Konung Gustaf I till påfven Hadrian VI. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 13; se Gustaf I:s Registratur I: 146.)

Orig., kontrasign. L. Andreæ, latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 13).

1523. Dec. 12. Upsala domkapitel till påfven Hadrian VI, ang. Gustaf Trolles afsättning och Joh. Magni val till ärkebiskop.

Orig., latin, perg. (mycket fuktskadadt, delvis oläsligt). Vatik. Ark. (Arm. IV, caps. 2, n:o 14).

1527. Juli 1. Johannes Magnus till påfven Clemens VII. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 21.)

Orig., latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. XI, caps. n:o 134).

1528. Jan. 24. Konung Sigismund af Polen till påfven Clemens VII. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 25.)

Orig., latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. XI, caps. 1, n:o 42).

1528. Jan. 28. Ärkebiskopen af Gnesen m. fl. polska biskopar till påfven Clemens VII. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 26.)

Orig., latin, perg. Vatik. Ark. (Arm. XI, caps. 1, n:o 137).[1]

1536. Sept. 10. Påfliga kurian till ärkebiskoparna af Lund, Upsala och Trondhjem, med kallelse till det concilium œcumenicum, som d. 29 Maj följ. år skulle hållas i Mantua. (Likalydande koncept.)

— S. d. D:o till konungarna af Sverige och Danmark (likalydande) med anledning af samma möte och uppmaning att sända »oratores».

Afskrifter i kopiebok. Vatik. Ark.

1550. Juli 30. Hertigen af Modena till konung Gustaf I. Svar på en af Gustaf I (genom ett till hertigen af Modena återvändande sändebud) uttryckt önskan »visendæ imaginis avi sui, quam Florentiæ extare intellexerat.» Hertigen hade låtit utföra en kopia af detta porträtt »a pictore haud contemnendo», hvilket öfversändes med brefvet, som för öfrigt innehåller komplimenter.

Koncept med rättelser. Modena, Arch. di stato (Minute delle lettere a principi esteri).

1560. Dec. 5. Påfven Pius IV till konungen af Sverige; uppmaning att sända »oratores» till kyrkomötet.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 10, n:o 413).

1568. Okt. 18. Erik XIV till Johan III, från fängelset på Stockholms slott. (Tr. i Knös' Analecta epistolarum, Ups. 1790 p. 85).

Samtida afskrift. Vatik. Ark. (II, 68 s. 109).

1570. Nota di quello che il Sign. Giovanni Ascemen Prutino, ambasciatore del Ser:mo Ré nuovo di Suetia, ha narrato nel mese di Giugno 1570. Inneh. en kortfattad berättelse om tvisten mellan Erik och Johan samt den förstnämndes afsättning.

Samtida skrift (2 1/2 blad). Vatik. Ark. (II 68, s. 137).

1570. Mars 8. Påfven Pius V till drottning Katarina af Sverige. Rekommendation för Stanislaus Varsevitius, afsänd till Sverige.

Afskrift i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 15, s. 35).

---

[1] Enligt en af Vatik. Arkivets kataloger handlar en samling bref från kardinal Campegia och Jac. Salviati (1530) »de rebus fidei in Suetia». Uppgiften synes dock vara oriktig. Samlingen innehåller bref, vexlade mellan kardinalen (orig.) och Salviati (koncept) under den förstnämndes beskickning till Tyskland och Nederländerna. »Dacia» och ärkebiskopen i Lund nämnas, men icke »Svetin». (Vat. Ark. Arm. XI, caps. 7, n:o 25, 26.) Jfr konung Gustaf I:s bref till kardinalen 23 Maj 1524 (Reg. I: 226).

1573. Mars 8. Påfven Gregorius XIII till densamme. Svar på drottningens och Joh. Herbesti bref ang. hennes förseelse att hafva begått nattvarden »sub utraque specie»; påfven berömmer hennes fromhet och ger absolution.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 21 p. 273).

1573. Mars 8. (?) Påfven Gregorius XIII till Stanisl. Varsevitius. Befallning att afresa till Sverige (icke instruktion).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 22 p. 42).

1573. »Oratio Ser. Regis Suetiæ oratorum», vid konungavalet i Polen. Samtida skrift, undertecknad af Hogenschild Bielke, G. Banér, N. Bielke m. fl. (namnen synas egenhändiga eller facsimilerade).

Afskr. (13 blad), Vatik. Ark.

1574. Jan. 21. Påfven Gregorius XIII till drottn. Katarina. Svar på drottningens tacksägelsebref för den henne meddelade absolutionen. Hennes sändebud till påfven fick 200 dukater till utdelning bland »pauperibus monialibus.» (Tr. hos Theiner, s. 29).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 22, s. 115).

1574. Mars 10. Påfven Gregorius XIII till drottning Katarina. (Tr. hos Theiner, anf. st. s. 30).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44, T. 22, p. 153).

1574. Maj 11, 17. Konung Johan III till konung Filip II af Spanien och Requesens y Zuniga. Två bref ang. ekonomiska angelägenheter, drottning Katarinas besittningar och arfsanspråk på Bari m. fl. områden i Syditalien.

Orig., latin. Venedig, Arch. di stato.

1574. Nov. 20. Påfven Gregorius XIII till kejsar Maximilian II. (Tr. hos Theiner, anf. st., s. 32).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 22, p. 266.)

1574. Dec. 4. Påfven Gregorius XIII till Stanislaus Varsevitius. Svar på dennes bref fr. Danzig $^3/_9$, angående i Sverige förrättadt ärende. Hans åtgärder berömmas; uppmaning att framgent verka för katolska lärans återställande.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 28.)

1575. Jan. 29. Petrus Rosinus till storhertigen af Toscana. Klagomål öfver att ej hafva blifvit mottagen, ehuru stadd i beskickning från konungen af Sverige.

Orig. latin. Florens, Arch. di stato (Carte Strozziane, Cod. 1669, 43).

1575. Febr. 9. Påfven Gregorius XIII till drottning Katarina af Sverige. Om Petri Rosini beskickning till Rom och underhandling i drottningens arfsfråga. Påfven skulle efter förmåga understödja hennes »postulata».

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 22, p. 300).

1576. Sept. 13. Påfven Gregorius XIII: tio bref till olika personer, föranledda af svenska beskickningar till Italien och Possevino's beskickning till Sverige. Till Johan III (2), Katarina (2), hertig Karl (2), P. Brahe (1), hertigen af Lotringen (1), hertiginnan af Lotringen (1) hertig Henr. af Braunschweig (1). (Alla tr. hos Theiner, s. 33 ff.)

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 23, p. 209 ff.)

1577. Febr. 16. Depesch till hertigen af Modena från hans sändebud Paolo Carandini, ang. hans sammanträffande i Prag med Pontus De la Gardie på dennes beskickning till Italien. Inneh. en utredning af frågan om drottning Katarinas arfsanspråk på besittningar inom det neapolitanska området, äfvensom redogörelse för ett af De la Gardie framställdt förslag att gifta Johan III:s yngsta syster Elisabeth med hertigen af Modena, jemte uppgift att konungen af Frankrike önskat henne till äkta.

Orig. Modena, Arch. di Stato.

1577. Pontus De la Gardie, tre bref till hertigen af Modena: 1., dat. Reggio, Giovedi Santo, anmälan att han önskade göra sin uppvaktning och å kon:s af Sverige vägnar afhandla »certi negotii». — 2. Siena, Apr. 26, afsändt med Lorenzo Cagnioli, »gentiluomo di camera del Ré di Svezia», med rekommendation för honom. Han skulle ytterligare förhandla om samma sak, hvarom De la Gardie och hertigen hade »secretamente trattato». — 3. Rom, Maj 25. Påminnelse om svar; hvarken från hertigen eller Cagnioli hade underrättelse ingått.

Orig., italienska. Modena, Arch. di Stato (Lettere di oratori esteri).

1577. Juni 5. Hertigens svar, helt knapphändigt, afsändt med Masetti, som skulle muntligen gifva besked.

Koncept, ibm.

1577. Relatio Florentii Feyt de gestis in Svetia supra fide catholica ab anno 1576 ad 1577.

Orig. eller samtida skrift (3 blad fol.) Vatik. Ark. (Arm. V, caps. 4, n:o 4).

1577. Okt. 9. Hertigen af Modena till konung Johan III. Svar på det af Pontus De la Gardie öfverlemnade brefvet. Komplimenter, hänvisande till det konfidentiella svar, som Johan III:s förtroendemän erhållit.

Afskr. i kopiebok. Mantua, Arch. Gonzaga (Minute delle lettere a principi esteri).

1577. Nov. 11. Angående det högtidliga mottagandet i Venedig af Pontus De la Gardie och sekreteraren P. Michaelis, afsända i beskickning med bref från konungen af Sverige, (dat. 16 Juni 1576). Senatens svar, afgifvet den 19 Nov. 1576.

Venedig, Arch. di Stato (Ceremoniali II, 1551—1585).

1578 [Possevino], »Relazione sulle cose di Svezia» till Gregorius XIII. (Utgör P:s »Prima relazione», tryckt hos Theiner, s. 257, samt i Bullo, Viaggio di P. Querini. Jfr Hist. Tidskr., I, cx).

Afskr. Modena, Arch. di stato; Rom, Bibl. Barberini (Cod. LVI, 99).

1578. Två bref från Possevino, dat. Stockholm. (Tr. i »Curiosità storiche mantovane», 1876, disp. 3, tills. med Possevinos »Relazione sul regno di Svezia». Jfr Theiner, 278; Hist. Tidskr. I: cxi).

Orig. Mantua, Arch. Gonzaga.

1578. Apr. 25. Konung Johan III till hertigen af Mantua. Komplimenter.

Orig. Mantua. Arch. Gonzaga.

1578. April 29. Påfven Gregorius XIII till konung Filip II af Spanien. Rekommendation af drottningens af Sverige neapolitanska arfsangelägenhet: »Ludovicus, episc. Landensis, nuntius noster» skulle afhandla detta »negotium gravissimum».

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24, p. 486).

1578. Juli 19. Påfven Gregorius XIII till drottning Katarina af Sverige. Med hennes återvändande sändebud Lor. Cagnioli, som afhandlat den neapolitanska arfsangelägenheten. — D:o s. d. till Johan III. (Tr. hos Theiner, s. 40, 41).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24; 43).

1578. Okt. 11. Påfven Gregorius XIII till vice konungen af Neapel. (Tr. hos Theiner s. 43).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24: 95).

1578 Nov. 1. Påfven Gregorius XIII: bref till konung Johan III, drottning Katarina, prins Sigismund, Per Brahe, kejsaren, kurfursten af Baiern, m. fl. (samtl. tr. hos Theiner, s. 49 ff.)

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24.)

1578. Nov. 25. Påfven Gregorius XIII till Possevino. Fullmakt att insätta ny abbedissa i Vadstena.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (42 T. 36, p. 242.)

1578. Dec. 4. Card. Comensis till konung Johan III. (Tr. hos Theiner, s. 94).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 28, p. 207).

1578. Dec. 4. Densamme till Jacob Typotius (Tr. hos Theiner, s. 95.)

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 28, 209).

1578. Dec. 31. Densamme till Johan Herbestus. Förmaning att bistå Possevino och beröm för visadt katolskt nit i Sverige. (Rör eljest ej Sverige; H. vistades då i Bologna och skulle begifva sig till Polen).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 28, 213).

1579. Febr. 9. Possevino, bref till påfven Gregorius XIII.

Afskr. Vatik. Bibl. (Cod. Vatic. 6210, s. 183).

1579. April 4, Maj 1, Okt. 3. Card. Comensis till Typotius, ang. Possevino's beskickning. I det sistnämnda brefvet öfversändes chiffer för framtida brefvexling, och uttryckes stort förtroende för T. (Utgör svar på tvenne bref fr. Typotius af $^{21}/_{6}$, $^{15}/_{7}$. De båda förstnämnda brefven till T. äro tr. hos Theiner, s. 95, 96).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 28, 226, 233, 267).

1579. Maj 1 (Maj 4?) Densamme till konung Johan III med den återvändande A. Lorichius. (Tr. hos Theiner s. 96). — D:o till drottningen med densamme; han hade vistats i Rom några dagar »devotionis causa».

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 28, 230).

1579. Nov. 7. Påfven Gregorius XIII till Johan III ang. spanska sändebudet Erasso. (Tr. hos Theiner s. 59).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24, p. 236).

1579 ff. Åtskilliga bref från påfliga curian till Possevino ang. dennes beskickning i Sverige. (Jfr F. F. Carlsons uppsats i Skandia, 1836, s. 125; finnas i afskr. i Sv. Riksarkivet).

Afskr. Vatik. Bibl. (Cod. Ottob. 2417 P. 3, bl. 615—624).

1580. Jan. 3. Konung Johan III till dogen i Genua. Introduktionsbref för handelsagenten Gerh. a Woll (kallad »camerarius, commissarius et ablegatus minister»).

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere de' principi, Svezia).

1580. Maj 11. Dogen i Genua till konung Johan III. Svar på dennes introduktion för Gerh. a Woll (här kallad ambassadör; hade tillfölje af pesten ännu ej kommit in i Genua).

Koncept. Genua, Arch. di stato (Minute di lettere a principi).

1581. Mars 15. Påfven Gregorius XIII: sju bref till Sverige. Till Johan III, Katarina, N. Brasch, N. Gyllenstjerna, Abbedissan i Vadstena, P. De la Gardie, Hogensk. Bielke. (Samtl. tr. hos Theiner, utom brefvet till Hog. Bielke.)

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24 p. 397—415).

1581. Mars 15. Påfven Gregorius XIII till konung Henrik III af Frankrike. (Tr. hos Theiner s. 66).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 24, p. 407).

1581. Mars 18. Påfven Gregorius XIII till Possevino. Ny och ökad fullmakt såsom sändebud i Sverige m. fl. länder.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (42 T. 45, p. 19).

1581. April 30. Instruktion från curian till Monsign. Lodi, såsom utn. nuntius i Spanien, angående de svenska angelägenheterna. (Se Carlson, anf. st., s. 122, 125).

Samtida afskr. Vatik. Bibl. (Cod. Ottob. 2415).

1583. »Viaggio in Svezia di Giov. Giustiniani.» — Resan företogs för att utverka handelsprivilegier i Sverige. G. besökte Stockholm, och öfverlemnade, då han jemte Will. de Wijk reste derifrån, sina angelägenheter åt Giov. Dom. Negrini. Det är egentligen dennes berättelse om vistelsen i Stockholm, som föreligger. Han qvarstannade i Stockholm flera månader (till Aug. 1583) och förde en detaljerad dagbok, skildrande de vedervärdigheter han utstått, så väl genom myndigheternas, som enskildas afvoghet och misstro. Derjemte bilagor: Giustiniani's petita till svenska regeringen (latin o. italienska); kontrakt mellan A. Guagnini och A. Ventura (italienare, bosatt i Stockholm) m. m.

Prydlig samtida skrift (9 blad 4:o). Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 3249, n:o 24).

1583. Nov. 28. Konung Johan III till dogen i Genua. Rekommendation för Alex. Guagnini, »Veronensis, eques auratus, aulicus noster,» som begifvit sig från Sverige till Italien för att inleda handelsförbindelser.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi, Svezia).

1583. Nov. 28. Konung Johan III till hertigen af Modena. Rekommendationsbref för densamme.

Orig., latin. Modena, Arch. di stato.

1583.[1] Capita earum rerum quæ in literis ex Suecia missis continentur. (Sammanfattadt i 12 punkter).

Orig. bl. depescher till curian fr. Polen. Vatik. Ark. (Nunz. Polon. XX, p. 140).

1584. Juni 30. Påfven Gregorius XIII till konung Johan III. D:o till Sigismund. (Båda tr. hos Theiner, s. 74, 75).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 25, 379).

1585. Febr. 2. Påfven Gregorius XIII till konung Johan III. Förbön för And. Lorichius, att han ej längre må hållas i fängelse: »existimamus nullo illum facinori affinem esse.» — D:o till Sigismund, i samma ämne.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 25, 444).

1585. Febr. 16. Påfven Gregorius XIII till Sigismund (Tr. hos Theiner, s. 76).

Afskr. Vatik. Ark. (Misc. Arm. I n:o 29, s. 245).

1585. Juli 3, Nov. 22. Påfven Sixtus V till drottning Anna af Polen (tr. hos Theiner, s. 76, 77).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 30, p. 63, 109).

1585. Dec. 21. Påfven Sixtus V till konung Johan III. (Tr. hos Theiner, s. 78).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 30, p. 130).

[1] Inb. bl. handlingar från detta år, men odat., möjl. äldre.

1586. Febr. 2. Hertigen af Modena till konung Johan III. Svar på konungens bref (1583!) med Guagnini, som helt kort uppehållit sig i Modena. Hertigen hade ej kunnat göra annat för honom än gifva ett rekommendationsbref till sin broder kardinalen.

Koncept. Modena, Arch. di stato (Minute delle lettere di principi esteri).

1587. Mars 3 (Vadstena). Konung Johan III till drottning Anna af Polen, med ifrig uppmaning att taga sig af Sigismunds polska kandidatur. Svar på drottningens bref med Valent. Waglikowski.

Afskr. (2 sidd. fol.) Modena, Arch. di stato (Documenti di stati esteri, Svezia).

1587. Conditiones regis Sveciæ (vid polska konungavalet). Undert. Ser. Svecorum Regis et Reginæ legatus ordinarius Andr. Lorichius.

Samtida afskr., latin. Modena, Arch. di stato (Documenti di stati esteri, Svezia).

1587. »Conditiones et constitutiones» vid Sigismunds val till konung i Polen (konung Johans och Sigismunds öfverenskommelse.)

Samtida afskr., latin. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 35, s. 324).

1589. Juni 2. Påfven Sixtus V till konung Johan III ang. katolicismens befrämjande. (Tr. hos Theiner, s. 80). — D:o till Sigismund i samma ämne.

Afskr. i kopiebok. Vatik Ark. (44 T. 29, p. 143 ff., Pol. 29, p. 363, 8).

1592. April 20. Konung Johan III till hertigen af Mantua.

Afskr. Mantua, Arch. Gonzaga.

1592. Aug. 28. Påfven Clemens VIII till konung Sigismund. (Tr. hos Theiner, s. 82.)

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 38, p. 33).

1592 (?). Odat. och icke undertecknad skildring af förhållandena i Sverige närmast före Johan III:s död. På italienska. Sigismunds utsigter skildras såsom bekymmersamma, derföre att han ej kunde lita hvarken på sina svenska eller polska undersåtar. Förf. synes hafva varit en jesuit, som vistats i Sigismunds närhet i Polen och skriftligen affattat ett betänkande med råd för hans förhållande.

Samtida afskr. Rom, Vatik. Bibl. (Cod. Ottob. 2419, P. 1, s. 213 ff.); äfven i Bibl. Vallicelliana (Cod. N. 34, 372).

1592 (?). Discorso al Ré Sigismondo di Polonia sopra li regni di Svetia e Polonia. Af någon bland Sigismunds katolska rådgifvare före Johan III:s väntade död (jfr föreg.). Utan datum och underskrift.

Samtida afskr. Vatik. Bibl. (Cod. Ottob. 2421, P. 1, s. 41 ff.)

1593. Febr. 13. Påfven Clemens VIII till Sigismund. (Tr. hos Theiner, s. 83).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44, 38, s. 22).

— s. d. Påfven Clemens VIII, bref till onämnd polsk nobilis, i samma ämne. Uppmaning att samverka med nuntien, biskopen af San Severo.

Afskr. i kopiebok. Ibm.

1593. Febr. 24. Påfven Clemens VIII till kard. Bathori, ärkebiskop af Gnesen, ang. Sigismunds antagande af Sveriges krona, hvilket såsom en vigtig kyrkans angelägenhet borde befordras.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 38, p. 239).

1593. April 10. Densamme till kanslern Zamoiski. (Tr. hos Theiner, s. 84).

Afskr. i kopiebok. Ibm., s. 280.

1593. April 17. Påfven Clemens VIII till Sigismund. (Tr. hos Theiner, s. 85).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 38, p. 300.)

1593. Maj 1. Påfven Clemens VIII till polska biskoparna, senaten och adeln. (Tr. hos Theiner, s. 86).

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 38, 304.)

1593. Påflig instruktion till nuntien i Polen, ang. Sigismunds kröning i Sverige och öfvervakandet af hans förhållande derstädes.

Afskr., ital. (2 blad). Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. N. 35, s. 330).

1593. Skrifvelse till Sigismund före hans afresa till Sverige. Odat., af onämnd katolsk förf.; innehåller råd och anvisningar.

Afskr. latin (1 blad). Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. N. 34, s. 345).

1593. Juli 29. Påfven Clemens VIII till Sigismund, med anledning af Ponufinskis beskickning till Sverige. — D:o till drottningen af Sverige, inneh. komplimenter.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 38, p. 373).

1593. Aug. 1. Instruktion för Ponufinski vid hans beskickning till Polen och Sverige, undert. Aldobrandini.

Två något olika afskr. i Vatik. Ark. (den äldre, ofullständigare, i Bibl. Piorum. 1753 T. 70; den yngre i samma saml., T. 222).

1593. Synodo celebrato in Upsalia de' consiglieri del Ré di Svezia 1593 (mötets beslut, latinsk öfvers.)

Samtida skrift, 2 1/2 blad, polsk hand. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. N. 34, p. 295).

1593. Somma d'alcune scritture che accorsero in Polonia intorno alla partita di quel Ré [Sigismund] per Svetia. — Inneh. öfverläggningar vid polska riksdagen om Sigismunds framtida vistelse i Polen; konungens proposition i ämnet; svenska legaternas yttrande; ärkebiskopens af Gnesen votum; kanslerens och senatorernas vota, etc.

Afskr. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. N. 35, p. 123, 352).

1593. Dec. 16. Påfven Clemens VIII till Sigismund. (Tr. hos Theiner, s. 88.)

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 39, p. 52).

1593. Dec. 20. »Verba Clementis VIII in consistorio habita 20 Dec. 1593 pro adventu regis Poloniæ in regnum Svetiæ». (Inneh. dock endast 1/2 sida om Sverige; resten om förhållanden i Frankrike.)

Afskr. Napoli, Bibl. Nazionale (Ms. XI, B. 31, s. 346).

1593 (?). Discursus circa præsentem Suetiæ et Gothiæ statum. Modus item quo regna illa juvari possint ad religionem catholicam amplectendam. (Politiskt betänkande från polsk-katolsk ståndpunkt angående svårigheterna för Sigismunds tillträde af regeringen i Sverige och utvägar för deras öfvervinnande).

Afskr., 5 blad fol. Vatik. Bibl. (Urbinas, Cod. 860, fol. 230 ff.).

1594. Febr. 15 (Upsala). Riksens ständers skrifvelse till Sigismund.

Latinsk öfvers., afskr. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 34, s. 382).

1594. Febr. 17. Påfven Clemens VIII till Sigismund. (Tr. hos Theiner, s. 91). — S. d. densamme till nuntien i Polen, biskopen af San Severo, med uppdrag att i påfvens namn döpa Sigismunds blifvande arfvinge.

Afskr. i kopiebok. Vatik Ark. (44 T. 39, p. 99 ff.)

1594. Febr. Laurentius Bordinus (»R:i d:ni nuncii familiaris»), berättelse om en å nuntiens vägnar företagen resa till Upsala, 21 febr. 1594, för att öfverlämna ett bref till Sigismund från nuntien. Brefvet (på italienska) finnes infördt i berättelsen; det öfverlämnades af drottningens biktfader.

Samtida skrift. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 34, s. 347).

1594. Hieron. Barboncius (»nuntii auditor»), berättelse om den föreställning, han i Upsala gjort Sigismund om katolikernas fria religionsöfning och konungens svar.

Afskr. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 35, s. 97).

1594. Juni 6. Hertig Karls skrifvelse, dat. Nyköping, ang. Sigismunds medförande af de polska trupperna.

Latinsk öfvers., afskr. Rom, Bibl. Vallicelliana. (Cod. 34, p. 346.)

1594. Juni 11. Hertig Karls svar, gifvet i Nyköping, på Olof Sverkerssons beskickning till honom.

Latinsk öfvers., afskr. Rom, Bibl. Vallicelliana. (Cod. 34, s. 383.)

1594. Juli 15. Hertig Karls trohetsförsäkran till Sigismund.

Latinsk öfvers., afskr. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 34, s. 371).

1594. Particolari spettanti al Rè di Polonia nel tempo che fù in Svetia (på latin). Redogörelse för förhandlingarna mellan Sigismund och Malaspina samt svenska riksdagen (afskr. ur M:s

depescher?) Bifogade: 2 orig. bref af Gio. Batt. Catto till Archidiacono di Torino 1594 (jan., febr.), med notiser från Sverige och redogörelser för Sigismunds ställning, efter nuntiens berättelser.

Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 35, s. 392).

1594. [Malaspina], Relazione di Svezia. Handskr. fr. slutet af 1500-talet, innehållande, utom skildring af tilldragelserna vid Sigismunds kröning, vidtgående politiska förslag om förbund mellan Polen och Spanien, till hvilket Elfsborg borde öfverlämnas, o. s. v.

Afskrifter. Florens, Bibl. Riccardiana (Ms. 2186, bl. 85—92); Rom. Vatik. Bibl. (Urbinas 858, s. 528—574); Bibl. Vallicelliana (jfr följ.).

1594. [Malaspina], Dello stato spirituale e politico del regno di Suetia di ció che seguí quando il Ré andó a pigliare il possesso del suo regno, et come di nuovo vi si ripiantó la fede cattolica; del beneficio, che puo ricevere la cristianità della congiuntura della Svetia con la Polonia; della provincia della Finlandia a' confini del Mosco, del porto di Calmar, chiave del mar Baltico; del porto di Elsburgo fuori dello stretto di Dania. (Jfr närmast föregående, men synes vara en annan och fullständigare redaktion).

Samtida skrift. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 33, s. 144—161).

1594. Descrittione di Elsburgh (Elfsborg). Skildring af dess läge och militära betydelse samt fördelen af att öfverlämna detta fäste till konungen af Spanien.

Afskr. ($4^1/_2$ sida). Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 35, s. 401).

1594. Ragguaglio istorico di quanto seguí in Polonia, quando il Ré Sigismondo volle andare a prendere possesso del regno di Svezia, con il racconto del medesimo viaggio e delle cose occorse tanto circa gl'affari politici quanto intorno agli interessi della religione cattolica.

Samtida afskrift. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 34, s. 540—545).

(*Odat.*) Betänkande (afgifvet af någon medlem af påfliga beskickningen i Polen?) ang. utsigterna för Sigismund att befästa sin ställning i Sverige och kufva »la rebellione e petulantia dello zio». (Utan rubrik och underskrift.)

Samtida skrift. Vatik. Bibl. (Ottob. 2427, P. 1).

1590-talets slut, odat. Attioni seguite in Polonia et in Svezia dopo l'assontione al pontificato di N. S:re Clemente VIII al beuefitio del Ré, del regno e della religione. (Uppräknar i 11 punkter Sigismunds förtjänster om kyrkan; obetydligt om Sverige).

Samtida afskr. (1 bl. fol.). Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. Z. 80, 50).

1590-talets slut. Historia di Svecia e di Polonia. En från polskkatolsk ståndpunkt författad skildring af den svenska reforma-

tionen under Vasakonungarna, till försvar för Johan III och Sigismund.

Afskr. (21 bl. fol.). Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1795, n:o 5).

1599. Påfven Clemens VIII till Sigismund. Svar på dennes bref med underrättelse, att han »incumbebat rebus Sueticis constituendis»; förmaning, förböner.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 43, p. 163).

1600. Erik Falk, Gothus, eqv. Hieros:nus; supplik till påfven »prò afflictis catholicis trium regnorum septentrionalium».

Orig. (odat.; på baksidan: accepi 20 Apr. 1600). Vatik. Ark. (Arm. V, caps. 7, n:o 11).

1601. Ang. Birgitta-klostret och stiftelsen i Rom. Konung Sigismund hade genom sitt sändebud Henr. Firleius anhållit, att någon svensk måtte blifva dess styresman. Nu upplyses, att »Regni Svetiæ protector, Odoardus cardinalis Farnesius» hade vården om detta hospitium; hans förvaltning prisas; påfven önskar ingen ändring.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 45, p. 306).

1616. Påfven Paul V till Sigismund. Svar (bifallande) på konungens anhållan att hans capellanus Matthias Montanus måtte få tillträde till »monumenta apud Sedem Apostol. pro conscribenda historia regni Sueciæ».

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (45 T. 11, p. 95).

1621. Mars 23. Gustaf II Adolf till Venedigs regering. Komplimentsbref, afsändt med Bengt Oxenstierna.

Orig. Venedig, Arch. di Stato (bland autografer).

1630. Sept. 13. Gustaf II Adolf till de i Regensburg församlade tyska furstarna. Svar på dessas bref $\frac{29 \text{ juli}}{8 \text{ aug.}}$ 1630.

Samtida afskr. (7 foliosidor). Modena, Arch. di Stato (Documenti di stati esteri.)

1631. Ang. Rasch's beskickning till Venedig: skrifvelser från republikens regering $^{2}/_{8}$ (svarsbref till Rasch); $^{12}/_{8}$ d:o d:o; $^{22}/_{8}$ d:o d:o; $^{24}/_{8}$ komplimentsbref till Gustaf II Adolf med anledning af beskickningen.

Utgående skrifvelser. Venedig, Arch. di Stato (Rubbrica generale del Senato).

1631. Om Rasch's beskickning och ankomst till Venedig. Han hade begärt »onori pubblici e trattamenti». Detta afböjdes på grund af pesten; »peró fù accolto onorevolmente a ripetute audienze e generosamente regalato».

Venedig, Arch. di Stato (Ceremoniali.)

1631. Relatione della comparsa in Venezia li 19 Ag:o 1631 dell' ambasciatore del famoso e valoroso Gustavo, Ré di Svezia, per

il trattato di lega tra essa Rè di Svetia, la Francia e la Republica; jämte redogörelse för tvisten om konungens titel.

Afskr. Venedig, Museo Civico (Arch. Correr., Misc. 2368. Jfr äfven ibm, Ms. Cicogna 2689, hvarest förekommer åtskilligt om denna beskickning).

1632. Odaterad och icke undertecknad uppsats (på spanska, 2 ark), afsänd till Genuas regering genom dess sändebud i Milano B. Balbi, d. 24 jan. 1632, innehållande en utredning af Sveriges maktställning och fördelarna för republiken Genua att ingå förbund med Sverige. På baksidan af brefvet antecknadt: dell' ambasciatore Sueco 1632, 12 jan. — Genuesiske ambassadörens bref, som kunde närmare upplysa saken, saknas till april s. å. Bland depescherna från Balbi återfinnes samma handstil, som i ifrågavarande uppsats, hvilken sålunda blifvit utskrifven genom genuesiska sändebudets försorg.

Genua, Arch. di stato (Carteggio diplomatico, Lettere ministri, Milano).

1631. »Lettera scritta del Rè di Svecia Gustavo Adolfo al Duca di Lorena» från Mainz (jämte hertigens svar, ang. kriget och polit. förhållanden).

Ital. öfvers., afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 827, n:o 23).

1632 (?). Del Rè di Svezia Gustavo Adolfo. Enligt anteckning å baksidan »copia di una stampata informatione dal Rè di Svezia».

Samtida skrift. Panegyrik (2 sidd. fol.). Mantua, Arch. Gonzaga. (Suezia).

1632. Juni 15. Avvisi di Monaco sopra la venuta del Rè di Suetia in Baviera, undert. »Il guardiano dei Cappucini.» Inneh. en utförlig skildring af brefskrifvarens samtal med konungen i München, prisar hans välvilja mot kapucinerna, o. s. v.

Samtida skrift (5 sidd. fol.). Rom. Vatik. Bibl. (Ottob. 2441; p. 1.)

1632. Aug. 22. Extractum litterarum datarum 22 Aug. 1632 Francofurti de futura dispositione facienda de rebus imperii a Sueco, si victoriam contra catholicos obtinuerit.

Samtida afskrift. Rom, Bibl. Vallicelliana (Cod. 21, s. 100.)

1632. Commentarius de bello Suecico, af Petr. Baptista Du . . . (?). Lib. I: cap. 1—17, skildrar krigets uppkomst och gång till 1630 (blad 1—40); Lib. II, cap. 1—20: kriget 1631 (bl. 41—76); Lib. III, cap. 1—25: kriget till slaget vid Lützen och konungens död 1632 (bl. 77—121).

Original-koncept med många rättelser, 121 bl. I slutet af hvarje bok påtecknadt: Imprimatur (drottn. Kristinas hand?)

Rom, Vatik. Bibl. (Reg. 685, 4:o).

1632. Handlingar rörande påfven Urban VIII (Barberini), i Biblioteca Barberini i Rom. Åtskilligt ang. dennes tvist med spanska och österrikiska sändebuden med anledning af påfvens vägran

att understödja de katolska makterna mot Gustaf II Adolf. Derjemte s. 80: Postulatis regis Sueciæ et protestantium, si ad tractationem pacis condescendendum sit (1 blad, afskr.); s. 126: Quæritur an reprehendi possit S. Pontifex prætermissi officii in ferendo subsidio catholicis Germaniæ principibus, quos infidelis miles bello vexat, armis turbat?

Orig. och afskr. Rom, Bibl. Barberini (Cod. XXXIII, 149).

1632. »De bello inter Austriam et Gustavum Sveciæ regem.» Vidlyftigt politiskt betänkande rörande påfvens politik under kriget och till försvar för Urban VIII:s anti-ligistiska hållning. Prisar Gustaf Adolfs fördragsamhet och dygder, företräde framför Wallenstein och andra motståndare, hans fältherresnille och lycka.

Latin, prydl. afskr. fr. 1600-talet. Rom, Bibl. Corsini (Cod. 712 fol., s. 49—68; jfr Björnståhl, Resa I, 525).

1632. Protesta del cardinale Borxa (sic! Borgia) a nome d. S. M. Cattolica fatta a S. Santità perchè diesse il suo aiuto contro il Ré di Suetia.

Afskr. latin ($1^1/_2$ sida). Napoli, Bibl. Nazionale (Ms. XI E. 35 bis, s. 205).

1632. Relatione della battaglia seguita li 17 Nov. 1632 fra le armi imperiali e li Svedesi.

Samtida skrift. Venedig, Museo Civico (Arch. Correr, Misc. 2369).

1632. Relatione politica della morte del Ré di Svetia, seguita nel fatto d'armi fra gl'imperiali e Suetici nel di 17 Nov. 1632. Descritta da un confidente di stato a S. M. Cristianissima. Smädeskrift; slutar med en vers:

Regnum ex furto,
Arma ex fœdere,
Mors ex imprudentia,
Gloria nulla.

Afskrifter. Firenze, Bibl. Nazionale (Ms. XXXVII 235); Rom, Bibl. Vitt. Emmanuele (Ms. Andrea della Valle n:o 130; Misc. n:o 3: Lettioni sopra il Ré di Svezia); Bibl. Vallicelliana (Cod. Z. 56, s. 345—352); Bibl. Chigi (Cod. n:o 70, s. 1—9); Vatik. Ark. (Misc. T. XI, Y 14, 198); Modena, Arch. di stato.

1632. Lettera di ragguaglio della battaglia seguita tra il Ré di Suetia et il generale Valtain (sic!) con la morte del med:o Ré. Detaljerad beskrifning af slaget vid Lützen; panegyrik öfver Gustaf Adolf.

Samtida afskr., ital. (5 sidd.). Rom, Bibl. Corsini (Cod. 722, s. 190 ff. Jfr Björnståhl I, 525).

1632. Cambiamento della fortuna di Gustavo, Ré di Svetia. Med anledning af konungens död, uttryckande högsta beundran. Börjar »Partí questo gran capitano dell' ultimo settentrione.» —

Därpå följer i samma band smädedikten: »Nella morte di Gustavo tiranno di Suetia. Sonetto.»

Afskr. från 1600-talet ($1^1/_2$ blad). Rom, Bibl. Barberini (Cod. LVI 140, s. 52).

1632. Påfven Urban VIII till kejsar Ferdinand: »De victoria ab eo obtenuta extincto rege Suetiæ».

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (Urb. VIII, an. 10, p. 24).

1633. April 26. Notifikation till hertig Victor af Savoyen från »coronæ Sueciæ legatus generalis» och tyska furstarna om förbundet i Heilbronn.

Orig., latin, med förbundsakten bilagd (tyska). Turin, Arch. di Stato (Lettere di principi, Suezia); motsvarande i Mantua, Arch. Gonzaga.

1633. Relatione di quello ch'è successo in Alsatia e Svevia dal mese di Maggio 1633 fino al fine d'Ottobre sussequente, tra l'armi delle serenissime corone Suetia et Austria. (Förf., onämnd, är en i svensk tjänst anställd venetianare. Från svenskvänlig synpunkt skildras svenskarnas krigsmakt, fästningar, soldater, samt de förnämsta generalernas personer.) I slutet en Relatione della città di Ratisbona.

Samtida afskr. Rom, Vatik. Bibl. (Ottob. 1100, s. 61).

1634. Maj 1. Venedigs senat till rikskansl̈aren Axel Oxenstierna (»Oxisterna»). Svar på ett af Gualdo öfverlämnadt rekommendationsbref. Komplimenter.

Afskr. i kopiebok. Venezia, Arch. di Stato. (Senato I, R:o 5 (secreto) Corti 1634.)

1634. »Regementsforma, publicerat anno 1634 in Julio.» Därmed sammanbundna: åtskilliga kongl. bref, stadgar, recesser, stadsprivilegier m. m., allt i afskrift från 1600-talet.

Rom, Vatik. Bibl. (Cod. Reg. 769).

1635. Relation du voyage aux mines de cuivre en Suède, faict au mois de fevrier 1635. — Relation des mines d'argent de Suède (Salberget). (Inneh. beskrifning af resan, grufdriften, grufvorna o. s. v., samt uppgifter om kronans inkomster, äfvensom en kort beskrifning af rättegångssättet vid Kopparberget samt af städerna Upsala och Vesterås.)

Samtida skrift. Rom, Bibl. Barberini (Cod. XLIII, 90, s. 65—75).

1635. Påfven Urban VIII:s bref »De comitiis regni Poloniæ, in quibus agi debebat de producendis vel non pactis induciis cum rege Suetiæ.»

Afskr., i kopiebok. Rom, Vatik. Ark. (Urban VIII, an. 12, p. 209).

1636. Mars 24. Bref från Axel Oxenstierna till konungen af Danmark, dat. Wismar.

Afskr., latin. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1806, 3).

1636 (odat.). Kristinas förmyndareregering, bref till Johan Georg, kurfurste af Sachsen, afsändt med Melker Falkenberg.

Afskr., latin (4 sidd. fol.), Modena. Arch. di stato.

1637. Mars 31. Republiken Venedigs bref till sv. förmyndareregeringen, med underrättelse att Giov. Pesaro blifvit afsänd i beskickning till den blifvande fredskongressen i Köln.

Afskrift i kopiebok. Venedig, Arch. di stato (Senato 1, R. 8 secreto, Corti 1637).

1637. Okt. 20. Kristinas förmyndares bref till republiken Venedig, ang. den blifvande kongressen i Köln (svar på föregående).

Orig. Venedig, Arch. di Stato (Bref från sv. konungar).

1637. Maj 26. Bref från drottning Kristinas förmyndareregering till kurfursten af Brandenburg.

Samtida afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1806, 3.)

1641. Påfven Urban VIII till kejsaren. Lyckönskan till en mot svenskarna vunnen framgång.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (Urb. VIII, an. 18, p. 24).

1645. Febr. 18. »Istruzioni intercetti alli Suetesi, havute del resid:te dell' elettore di Baviera.» (Oriktig rubrik; utgör en framställning af Sveriges politiska planer och ingen instruktion; synes vara understucken.)

Afskr. latin. Vatik. Ark. (Coll. di scrit. di Germania e Ungeria, LXXXIV, s. 176).

1645. Præambulum Suecicorum legatorum, Osnabrugæ ipsa Domenica Trinitatis. Undert. J. Oxenstierna, J. Adler Salvius; ställd till D:nis Cæsareis Legatis.

Afskr. Modena, Arch. di Stato.

1645. Sept. 14. Förbindelse af »Clerus comitatus Cerneoburgensis» att underkasta sig Torstenson och hans här samt ej företaga något mot den fiendtligt.

Samtida afskr. Vatik. Ark. (Coll. di scrit. di Germania e Ungeria, LXXXIV, s. 123.)

1645—46. Bref från Axel och Johan Oxenstierna till Alv. Contarini, plenipotentiario Veneziano a Munster e a Parigi (bland C:s papper): Johan Oxenstierna $\frac{25 \text{ sept.}}{5 \text{ okt.}}$ 1645 (klagomål öfver kejsarhofvets fördröjande af underhandlingarna), $\frac{8}{18}$ dec. 1645, 1 odat., $^{16}/_{4}$ 1646, $\frac{16}{26}$ sept. 1646 (alla rörande venetianaren Generinis beskickning till Stockholm för att utverka Sveriges bona officia mot turkarna); Axel Oxenstierna 1646 $^{21}/_{2}$ (ang. Generinis beskickning och Venedigs förh. till Turkiet; uttrycker sympatier för Venedigs strid mot »communis hostis»); J. Oxenstierna 1646 $^{2}/_{5}$, (rekommendationer för Hier. Imhoff, Norimb., som varit i svensk krigstjänst, rest i Ryssland och Persien och nu ville gå i Venedigs tjänst mot turkarna).

Orig. Venedig, Bibl. Marciana (Cl. VII, cod. 1926).

1647. Okt. 24. Drottning Kristinas bref till drottningen af Frankrike. Klagomål öfver kurfursten af Baiern; uppmaning att göra gemensam sak mot honom.

Afskr. latin. Napoli, Bibl. Nazionale (Ms. X G. 14, 2).

1648. Febr. 1. (*Chanut*) Breve relatione della vita e costumi della Regina Cristina Alessandra di Svetia. (Öfvers. af Chanuts bekanta »portrait»; se Arckenholtz, Mém. de Christine I: 221; jfr. Weibull, Hist. Tidskrift 1887, s. 67 ff.)

Afskr. Vatik. Ark. (Misc. Bibl. Carpin. T. 40, s. 142; T. 50, s. 57).

1649. Ang. svenska sändebudet Palbitzkis beskickning till Venedig för att utverka republikens medling mellan Sverige och Polen.

Venedig, Arch. di Stato (Cerimoniali, 1649).

1650. Jan. 19. Drottning Kristina till D. Heinsius, dat. Stockholm, med begäran att den yngre Heinsius måtte få stanna hos henne i Stockholm. (Se Arckenholtz, I, 276.)

Afskr. Milano, Bibl. Naz. di Brera (Ms. A. D. K. 50, Literæ ad Heinsium et Heinsii).

1651. Okt. 15; Nov. 2; 1652 (odat., början af året). Tre bref från drottning Kristina till hertigen af Bracciano. Komplimenter, uttryckande drottningens beundran för Rom, o. s. v.

Afskr., italienska. Rom, Bibl. Casanatense (XXI, 20. Cod. 2113, n:o 11).

1652. Apr. 10. Drottning Kristinas bref till Venedigs regering, ang. förnyandet af kongressen i Lübeck under Venedigs bebemedling.

Orig. Venedig, Arch. di Stato (Bref från sv. konungar).

1653. Informazione della confraternità d'Amarante fatta l'anno 1653 a Stockholm. (Inneh. beskrifningen på festen 1653 och är en panegyrik öfver »la gran regina».)

Afskr. från 1600-talet. Napoli, Bibl. Nazionale (Ms. X. G. 11, s. 333).

1653. Juni 4. Drottning Kristina till Venedigs sändebud vid kongressen i Lübeck, Morosini, sedan kongressen genom polackarnas förvållande blifvit afbruten; tacksägelse.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Bref från sv. konungar).

1653. Okt. 10. Literæ Stockholmiæ datæ a P. Manderscheid, soc. Jesu, confessoris regis Hispaniarum Pimentel; äfven i ital. öfversättning. (Se Warmholtz VIII: 170, Arckenh. I: 427—431.)

Afskrifter, 1600-talet. Rom, Bibl. Casanatense (XX, 1, 20, Cod. 2113, n:o 27); Vatik. Ark. (Misc. ex Bibl. Carpin. T. 40, s. 142; Misc. Arm. I, n:o 29); Florens, Bibl. Nazionale (Cod. VII, 6, 531; II, 10, 140); Bologna, Bibl. dell' Univ. (Misc. di cose stor, T. XI); Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X. G. 14, 6); Pesaro, Bibl. Olivieriana (Memorie di Pesaro T. 13, s. 41); Venedig, Museo Civico (Arch. Correr. Misc. 1779), Bibl. Marciana (Cl. VI, Cod. 307) m. fl. st.

1654. Febr. 28. Lettre de la reyne de Suède à l'ambassadeur Chanut, Upsala. (Se Arckenh. I, 396.)

Samtida afskr., franska, äfven i ital. öfvers. Rom, Bibl. Barberini (Cod. XLIII, 93: 53—55); Rom, Bibl. Corsini (Cod. 722); Napoli, Bibl. Nazionale (Cod. X. G. 14, 4); Modena, Arch. di Stato (*nb. tryckt* i ital. öfvers., Torino, Gianelli, 1654); Bologna, Univ. Bibl. (Misc. di cose stor. 9).

1654. Informazioni sulla cessione che fece la Regina di Svezia della corona al principe Carlo suo cugino. (Tr. hos Arckenholtz, II, App., s. 91.)

Samtida ital. skrift (2 ark fol.). Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1806, Svezia 2); Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X G. 14, 5: »Discorso sull' abdicazione della Reg. Cristina di Svezia»).

1654. Oratione che fece la Regina di Svetia nel rinunciare il regno, Upsala mense Febr. (Arckenholtz II, App., s. 80.)

Samtida afskr., ital. öfvers. Napoli, Bibl. Nazionale (Cod. X, D. 44, 280).

1654. Gotlands jordebok. Tabeller med sammandrag och register samt originalattester, delvis med bomärken. (»Årliga räntan eller ståndande skatten; Springeskatten; Ladugårdsarbetet.»)

Orig. och renskr. Vatik. Bibl. (Cod. Reg. 1972).

(*1654.*) *Pufendorf*, Rerum Suecicarum ab expeditione Gustavi Adolphi in Germaniam ad abdicatum a Christina regnum libri XXVI. (Blott L. I—V, VI—VIII, IX—XIII finnas.)

Afskr. af ital. händer från 1600-talet i tre stora folioband, uppenbart efter ett *tryckt* exemplar. Napoli, Bibl. Naz. (Ms. IX, C. 56—58).

1654. Alcune cose più notabili della Regina Kristina di Suezia. (Se Arckenholtz I, 431.)

Afskr. (3 blad fol.). Rom, Bibl. Vittorio Emmanuele (Ms. Gesuiti, 371).

1654. Relatione del regno di Suetia. Äfven med rubrik: Relatione di tutto quello che io ho potuto osservare sin al giorno della mia partenza della corte di Suezia, che fù l'ultimo giorno di Gennaio 1654. Förf. (italienare, välvilligt stämd mot Sverige och drottningen) börjar med en skildring af land och folk samt en kort framställning af Sveriges historia; därefter följer en skildring af Kristinas hof, dess partier och Sveriges ledande män. (Delvis tr. hos Arckenholtz II, App., s. 87, under titel: Dello stato particolare della corte di Svezia.)

Afskr. (med förf:ns rättelser.) Vatik. Bibl. (Ottob. 2485, p. 2, bl. 246—273).

1654. Juni 17. Karl X Gustaf till Venedigs regering: notifikation om tronbestigningen.

Orig. Venedig, Arch. di Stato (Bref fr. sv. konungar).

1655. Mossa dell' armi del Rè Carlo di Svezia: Brevis ac preliminaris enarratio causarum, ob quas Carolus Gustavus . . . coactus est regem Poloniæ bello adoriri. (Se Warmholtz, IX, 8.)

Afskr. Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X G. 11, s. 337).

1655. Breve e succincta relatione delle cause per le quali il Ser. Don Carlo Gustavo, Rè di Svezia, e forzato a mover guerra al Rè di Polonia.

Samtida skrift. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1806).

1655. Conditiones et articuli intra S. R. M:tis regnique Suetie senatorem et campimareschiallum ill:mum comitem Wittenbergium et gubernatorem arcis et urbis Cracoviensis ill:mum D. Castellanum Kyioviensem circa deditionem d. arcis et urbis. (Se Warmholtz, IX, 17.)

Afskr. Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X, G. 11).

1655. Okt. 12. Manifesto del Ré di Svetia all' Imperatore. (Se Warmholtz, IX, 17.)

Koncept till samtida ital. öfvers. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1772, n:o 2).

1655. Juni 23. Karl X Gustaf till hertigen af Savoyen. Protest mot de reformerta savoyiska undersåtarnas förföljande; uppmaning att återkalla trupperna och låta de landsflyktiga återvända.

Orig. latin, kontrasign. Biörenklou. Turin, Arch. di Stato (Lettere di principi: Svezia).

1655. Titoli che il Ré di Svetia dà al Granduca di Moscovia.

Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1797, Russia).

1657. Manifesto del Ré di Svetia con altri potentati al danno della Cristianità. Dat. »Zatincosta» d. 19 aug. och undert. »Od. Zilszani» (ang. föreslaget förbund med Turkiet). — Il contenuto del memoriale presentato al Gran Turco dal secondo ambasciatore di Svetia, odat. (Ital. samtida skrift; synes vara en pamflett med fingeradt innehåll.)

Venedig, Bibl. Marciana (Classe XI, Cod. 28 fol.).

1658. Articoli di pace conclusi tra gli Ré di Suecia e Danimarca per mezzo de loro commissarii. (Roskildefreden, sammandrag.) Ital. samtida skrift. Däri inlagd: Relation de la victoire du Roy de Suède (tåget öfver Bält).

Samtida fransk hand ($2^1/_2$ sidd.). Modena, Arch. di Stato.

1659. Okt. 25. Declaratio commissariorum Sueticorum facta statibus mediantibus super pacem Daniæ.

Samtida afskr. Modena, Arch. di stato.

— *Nov. 12.* Declaratio trium statuum mediatorum pacis in vicem responsi ad scriptum iis exhibitum a Seren. Suetiæ Regis commissario plenipotentiario ad pacis tractatus.

Samtida afskr. Modena, Arch. di Stato.

1660. Juli 14. Responsio ad orationem valedictoriam legati Gallici facta a d:no de Berenklou. — Harangue de M. de Pomponne, ambassadeur du Roy de France au Roy de Suède.

Afskr. Milano, Bibl. Naz. di Brera (Ms. A. D. K. 50).

1660. Nov. 14. Relatione dell' essequie e mortorio del Ré di Suetia. (Detaljerad beskrifning af högtidligheterna, förf. af en utländing, som varit närvarande.)

Ital. samtida skrift ($6^1/_2$ sidd. fol.). Rom, Bibl. Corsini (Cod. 1262).

1660. Memoria politica della pace del Nort del 1660 e particolarmenta de' trattati di Oliva e Coppenaghen. I samlingen »Memorie politiche d'alcuni trattati interessanti del secolo passato intermedj tra la pace di Vestfalia e quella di Nimegua» (s. 1—187). Inneh. inledning (historisk framställning af Sveriges politik till 1660) samt utdrag i öfvers. af fördragen i: Stettin (1570), Siared [! Knäred] (1613), Bromsenbroo (1645), Roschild (1658), trattato per l'isola di Veen (1658), Coppenaghen (1658), Varsavia (1629, 1635), conferenze di Lubeck 1651, 1652, Conigsberg (Genn. 1656), Marienbourg (1656), Labiaw (1656), Velaw (1657), Bromberg o di Bidgost (1657), Westminster (1659), Aja (1659), Elseneur (1659, 1660), d:o (1660), Coppenaghen (1660), Oliva (1660), Malmoge, Gottorp (1661) m. fl. — Slutl. »Notizie sul conte Corsito Ulfeld, di cui si é fatta mentione nella memoria». — Det hela synes gjordt af en i geografien föga kunnig person, som haft tillgång till (tryckta?) urkundsamlingar.

Prydl. handskr. fr. 1700-talet. Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X, G. 44.)

1660—64. Hedvig Eleonora och Karl XI:s förmyndareregering till hertigen af Modena: 5 bref, inneh. notifikationer och komplimenter.

Orig. Modena, Arch. di stato.

(*1660-talets början.*) — Succincta relatione dello stato presente delle corti di Svetia e Danimarca. (Hvad som rör Sverige utgör 7 sidd. fol., samt innehåller till större delen korta karakteristiker af Sveriges bemärkta personer, i allmänhet hållna i en välvillig ton och med riktiga uppgifter.)

Samtida skrift. Modena, Arch. di stato.

1664—84. Konung Karl XI:s förmyndareregering och Karl XI till hertigen af Savoyen: fem bref, innehållande komplimenter med anledning af familjetilldragelser i Savoyiska huset.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi, Svezia).

1665. Juli 6. Svenska förmyndareregeringens skrifvelse till kurfursten af Maintz med anledning af tvisten mellan honom och kurfursten af Pfalz, hvilken önskas bilagd.

Samtida afskr., latin (2 bl. fol.). Neapel, Bibl. Naz. (Ms. X, G. 34, s. 192).

1666. Juni 7 ff. D. Heinsius till storhertigen af Toscana. Bref från Stockholm, hvarest H. stundom användes för uppdrag af storhertigen, med hvilken han under åren 1666—67 var i liflig brefvexling.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carte Strozziane 4489).

1666. Nov. 2. Relazione del viaggio di Danimarca e Svezia. Af onämnd författare, ressällskap åt (guvernör för?) ett par unga grefvar, af hvilka en nämnes »il conte Nigrelli». Resan företogs såsom en utflykt från Hamburg, endast i turiständamål,

öfver Halmstad, Jönköping o. s. v. till Stockholm. (De resande hade aldrig sett ett så »miserabil paese»; de färdades till häst på träsadlar. Stockholm föreföll dock anseuligt; presentationen vid hofvet skedde genom franske ambassadören Pomponne. Kortfattadt rörande Sverige (1 ark fol.).

Afskr. Modena, Arch. di stato.

1666. Nov. 25. Articolo del trattato tra il conte Wrangel, plenipotentiario del Rè di Suetia, e la città di Bremen, fatto nel quartiere reale in Hardenhuisen li 25 Nov. 1666. Tradotto e ristretto del francese, stampato in Parigi li 17 Dec. 1666. (Warmholtz, XIV, 122.)

Modena, Arch. di stato.

1668. Nov. 26. Karl XI:s förmyndareregering till venetianska republiken. Rekommendation för öfverste N. Tungel till anställning i Venedigs tjänst.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Bref från sv. konungar.)

1672. Okt. 29. Påfven Clemens X till Karl XI af Sverige. Uppmaning att bispringa Polen i striden mot turkarna.

Afskr. i kopiebok. Rom, Vatik. Ark. (Brev. Cl. X.)

1674. (Pufendorf, Es.) Risposta e raggioni dei plenipotentiarii di Suetia sopra la retenzione del principe Furstenberg. (Se Warmholtz, XIV, 131).

Afskr., ital. hand fr. 1600-talet (odat.). Parma, Bibl. Reg. Palatina (Ms. H. VI, 18, 1491).

1674. Mars 8. Responsum datum jussu Cæsareo D:no residenti Suecico (Es. Pufendorf; jfr föreg.).

Afskr. från 1700-talet. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna, 1204).

1674. Magalotti, L. Relazione del regno di Svezia (se Ymer, 1890, s. 1 ff.).

Afskr. med förf:s rättelser. Florens, Arch. di stato (Carte Strozziane, n:o 280).

— Densamme, Bref från Sverige under resan (se anf. st.).

Orig. Ibm (Carteggio della Germania).

1678. Okt. 31. Declaratio legatorum regis Sueciæ juxta propositionibus pacis. — Mémoire des ambassadeurs de Suède aux ambassadeurs des Etats Généraux.

Samtida afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 866).

1687. Juni 14. Konung Karl XI till venetianska republiken. Ang. tillstånd för O. W. Königsmark att gå i Venedigs tjänst.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Bref från sv. konungar).

— Venetianska republikens bref till kon. Karl XI, ang. samma ämne.

Ibm. (Utgående bref: Lettere a principi.)

1688. Nov. 10. Konung Karl XI till venetianska republiken. Ang. Königsmarks enka; rekommenderar henne till pension af republiken.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Bref från sv. konungar).

— Venetianska republiken till Karl XI. Svar ang. samma ämne.

Ibm. (Utgående bref: Lettere a principi).

1688. Propositione fatta dell' inviato di Svetia il Sig. Snoilsky alla commissione Cesarea.

Samtida ital. öfvers. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1771, n:o 31).

(1680-talet?) Cerri, Relazione dello stato della congregazione e missione di propaganda fide, fatta a Innocenzio XI. Handlar (blad 23—26) äfven om Sverige och katolicismens utsigter där. Förslag att anmoda Ludvig XIV att i Paris upprätta ett katolskt kollegium för svenskar och danskar, samt att söka för katolicismen vinna i Italien resande svenskar. Till »procuratore» för att bevaka intressena i Sverige, föreslås en viss »Padre Lorenzo. Svezzese, che sta in Araceli».

Rom, Bibl. Corsini (Cod. 283).

1692. Maj 26. Venetianska republiken till Karl XI. Ang. generalen grefve Bielke.

Afskr. i kopiebok. Venedig, Arch. di stato. (Lettere a principi.)

1696. Bichi, A. Relazione dei viaggi; 81 blad rörande förf:s besök i Sverige. (Se Ymer, 1890, s. 44 ff.).

Orig. egenh. Siena, i familjen Bichi's enskilda arkiv, tillhörigt markis N. Bichi Ruspoli Fortiguerra.

1697. Maj 12. Karl XII:s förmyndare till hertigen af Savoyen. Svar på dennes bref till Karl XI (framkommet efter konungens död), med anmodan om svenske ambassadörens bona officia vid kongressen i Ryswijck ang. hertigens angelägenheter. Löfte att Lillieroot skulle härom få instruktion.

Orig. latin. Turin, Arch. di Stato. (Lettere di principi, Svezia.)

1699. Juli 7. Karl XII till hertigen af Savoyen: komplimentsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato. (Lettere di principi, Svezia.)

1697—1718. Karl XII till hertigen af Modena. 10 komplimentsoch notifikationsbref.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1600-talets slut (efter 1697). La Suezia. P. I—III. Inneh. *P. I:* Della Scandinavia o regno di Svezia in generale. Dei popoli antichi della Scandinavia. Della religione del regno di Svezia. Successione cronologica dei Rè di Svezia. *P. II:* Del regno di Svezia in particolare. Della Gotia, della Lapponia, della Finlandia, dell' Ingria e della Livonia. *P. III:* Dell' isole, fiumi e laghi della Svezia. — Förf. onämnd; öfversättning? Såsom källor uppgifvas vid början af P. II: Johan och Olaus Magnus,

Albert Crantz, Pufendorf, Payen, Viaggio (Warmholtz 243), samt en »Discorso dello stato della corona di Svezia» (anon.).

Samtida handskrift (126 sid. fol.). Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X, G. 9).

1700—1719. Manifesto dello Czar 1700. Capitulazione di Nooteburgo 1702. Capitulazione dell' armata Svedese 1709. Manifesto dello Czar 1709. Relatione delle operationi militari eseguite dall' armata d. S. M. Czariana 1719.

Samtida ital. öfversättn.; allt af samma hand. Venedig, Museo civico (Ms. Cicogna 1797).

1702. Reponse du roy di Suède à l'envoyé de Brandebourg.

Afskr. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1702. Dec. 11. Harangue faite au Roy de Suède de la part du Pape à l'audience de 11 Dec. 1702, par D. Augustin Lenesi, religieux de l'ordre de S. Dominique.

Samtida afskr. Florens, Bibl. Riccardiana (Ms. 2113 fol.).

1706—1707. Brefvexling mellan påfliga kurian och konung August af Polen, ang. freden i AltRanstadt, hvilken ansågs ofördelaktig för katolicismens intressen. — 1. Fredstraktaten (tryckt). — 2. Bref från kurian till nuntien i Polen, med befallning att verka för upphäfvande af art. 6 och 19 i fördraget (afskr.). — 3. Konung August II till påfven, 1706 $^{30}/_{4}$; kreditiv för hans sändebud baron v. Scheuk. — 4. Note verbale af denne med konungens förklaring och ursäkter. — 5. Beslut, fattadt i påfliga konsistoriet $^{17}/_{11}$ 1707, med förklaring om de nämnda artiklarnas ogiltighet, samt bref härom till konung August och kejsaren. — 6. Bref från konung August till påfven 1707 $^{25}/_{7}$ med ursäkter (orig.). — 7. Bref från jesuiten Poninski till ordensgeneralen Tamburino $^{14}/_{12}$ 1707, i samma ämne.

Orig. koncept och afskrifter. Rom, Vatik. Ark. (Clem. XI, Lorena e Bar. I, 188).

1707—1708. Brefvexling mellan påfliga kurian och kejsarhofvet ang. katolikernas ställning med anledning af traktaten i AltRanstadt $\frac{21 \text{ aug.}}{1 \text{ sept.}}$ 1707. — 1. Traktaten (tryckt). — 2. Bref från påfven till kejsaren med klagomål öfver traktatens bestämmelse $^{10}/_{9}$ 1707. — 3. D:o till nuntien i Wien s. d. — 4. Uppgift ang. de katolikerna öfvergångna oförrätter. — 5. Bref fr. ärkebiskopen af Gnesen 1707 $^{24}/_{10}$; fr. baron Kurtz till Scarlatti 1707 $^{24}/_{12}$; fr. biskopen af Breslau 1708 $^{6}/_{2}$ i samma ämne. — 6. Kejsar Josef till påfven $^{6}/_{6}$ 1708, orig. (ital.), inneh. ursäkter. — 7. Atti e determinationi d'una congregazione particolare di cardinali, tenuta per quest' affare l'anno 1708, med koncept, egenhänd. af påfven. — 8. Kopior af bref, handlingar, koncepter och notiser rörande katolicismen i Schlesien 1710—1713.

Orig., koncept och afskrifter. Ibm.

1715. Effigies corporis et animæ Caroli XII, Sueciæ regis, a Polono nobili descripta. (Panegyrik).

Samtida afskr. (2 blad 4:o), Vatik. Bibl. (Ottob. 3140 p. 2 s. 214).

1715. Maj 22. Lettera del conte di Croisy a S. M. il Ré di Prussia (ang. Stralsunds försvarsskick) samt konungens svar, dat. Stettin $^{24}/_{5}$ 1715.

Samtida ital. öfvers. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 2963).

Voltaire, Storia di Carlo XII di Suezia. Scritta da Nicolo Donato secondo le memorie di Voltaire 1734. Ofullb., går blott till Karl XII:s vistelse i Turkiet.

Koncept med rättelser, 247 sid. 4:o, Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 2967).

(*Theyls*) Memorie curiose per servire alla storia di Carlo XII, Ré di Svezia, le quale contengono la sua ritirata nell'impero Ottomano (Se Warmholtz, X: 128).

Samtida renskrift. Venedig, Museo Civico. (Ms. Cicogna 1167).

Doti di Carlo XII, Ré di Suetia, e notizie istoriche. Innehåller, oaktadt titeln, endast tre sidor rörande Karl XII (ang. hans död): för öfrigt utdrag ur diplomatiska skriftvexlingar, mest från åren 1719—1720, hvaribland ett och annat rörande Sverige, dock intet okändt.

Samtida afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cic. 136).

1718—1736. Drottning Ulrika Eleonora till hertigen af Modena: 24 komplimentsbref.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1718—1754. »Commercio della Svezia». Utdrag af svenska förordningar rörande handel och sjöfart från nämnda år.

Afskr., öfvers. Venedig, Museo Civico. (Ms. Donà delle Rose, n:o 371, n:o 3).

1720—1750. Fredrik I till hertigen af Modena. 32 komplimentsbref.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1724 1750. Konung Fredrik I till konungen af Sardinien. 27 bref alla, utom två, kompliments- och notifikationsbref. (Prinsen af Piemont gifte sig 1724 med en prinsessa af Hessen Rheinfels v. Rothenburg, hvarigenom Fredrik I räknade slägt med huset Savoyen. Han hade äfven tjenat under hert:s af Savoyen befäl i Italien). Märkas: *1724. Aug. 3.* Fredrik I till konungen af Sardinen: intercession för Valdenserna i Piemont, om hvilkas religionstvång ryktet berättat, med bilagdt svarskoncept i de höfligaste former. — 1730. Maj 25. Ytterligare i samma ämne, i bevekliga ordalag.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1728—1741. Drottning Ulrika Eleonora till konungen af Sardinien: 10 komplimentsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1735. Sept. 30. Lettere credentiali för Giac. Guyon att vara svensk generalkonsul i Venedig.

Orig. Venedig, Museo Civico (Ms. Correr, 1149.)

1741—1749. Depescher afsända från (spanska) neapolitanska sändebud från Stockholm: markis de El Puerto, afsänd från Madrid för att afsluta handelstraktat mellan Sverige och konungariket Sicilierna. Han ankom till Stockholm i Dec. 1741 och qvarstannade sedan såsom sändebud. (Hade 1744 efter krigets slut äfven uppdrag att afsluta en handelstraktat mellan Ryssland och Sicilierna, hvartill fullmakt finnes bland de svenska papperen). El Puerto lemnade beskickningen 1746; efterträddes af Aldecoa (1747—Nov. 1749), sedan af markis Grimaldi (Nov. 1749—Juni 1752), hvilkas depescher äfven finnas.

Orig. Napoli, Arch. di stato (Correspondenza ed affari di Svezia).

1741. Dichiarazione di guerra della Suezia contro la Russia. 1741.

Afskr. Modena. Arch. di stato.

1740—1792. Bref till italienska myndigheter från svenska konsuler i konungariket Båda Sicilierna. I allmänhet utan historiskt intresse, rörande fartyg, pass, kommissioner etc; de flesta från svenske agenten André (1765—94). Anmärkningsvärd är endast en brefvexling 1785 ang. anskaffandet af afskrifter af tvenne handskrifter, tillhörande Bibl. di S. Angiolo ad Nisum, hvilka Adlerbeth upptäckt vid sitt besök med Gustaf III i Neapel, och som konungen önskat erhålla. Handskrifterna rörde: 1. Bref från Kristina ang. hennes afsägelse; 2. Johan III:s katolska stämplingar och skildring af Sverige på 1500-talet (förmodl. Possevino). Den sistnämnda handskriften skulle utgöra två band. Afskrifterna skickades jemte andra saker till kanslipresidenten Creutz 1785.

Orig. Neapel, Arch. di stato (Ministri esteri, Svezia 1).

1751—65. Adolf Fredrik till konungen af Sardinien: 10 komplimentsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato, (Lettere di principi).

1751—66. Adolf Fredrik till dogen i Venedig: 4 notifikationsbref.

Orig. Venedig, Arch. di stato.

1752—1772. Depescher och beskickningshandlingar från Stockholm, af konungariket Siciliernas sändebud: Carrió, Juli 1752— Sept. 1753 (chargé d'aff.); Puentefuente, Oct. 1753—1760 (envoyé); de la Herreria 1761—63 (d:o); Lascy (envoyé för Spanien och Sicilien, gemens.) 1763—72. (L:s depescher innehålla intet

politiskt af intresse, endast notiser; de polit. depescherna sändes förmodligen till Spanien).

Orig. Neapel, Arch. di stato (Corresp. di Svezia).

1757—1767. Adolf Fredrik till hertigen af Modena: 11 komplimentsbref.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1765—66. Adolf Fredrik till storhertigen af Toscana: 2 komplimentsbref med bilagda svarskoncept.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano 1212).

1766 Dec. 12. D:o Kreditivbref för sv. konsuln i Livorno Reinh. Wije.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano 1212).

1771—1783. Gustaf III till dogen i Venedig: 6 kompliments- och notifikationsbref.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Bref från sv. konungar).

1771—1789. Gustaf III till konungen af Sardinien: 16 kompliments- och notifikationsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1771—1791. Gustaf III till storhertigen af Toscana: 7 komplimentsbref (jemte bilagda svarskoncept).

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano 1212).

1771. Lettre de créance för Svenska konsularagenten Hier. Marchelli (sedan afsatt på grund af bedräglig konkurs, hvarom anmälan gjorts genom Genuas minister i Wien till svenska chargé-d'affaires derstädes Bergenskjöld, enligt hvad ett brefkoncept från den förstnämnde upplyser). — Rappelbref för densamme 1776.

Orig. Genua, Arch. di stato. (Negoz. polit. Svezia, Mazzo 2760).

1772. Febr. 2. Lettere de créance pour le S:r Textorin, consul de Suède à Cagliari, venu à Turin pour traiter quelques affaires de commerce, undert. Ulr. Scheffer.

Orig. Turin, Arch. di stato (bland Lettere di principi).

1772. Relation de ce qui s'est passé à Stockholm le 19 Aout 1772.

Samtida afskr. Venedig, Museo Civico. (Ms. Correr 2370).

1772—93. Depescher från Spansk-Sicilianska sändebud i Stockholm: Llano 1772—1780, (Jos. de Mas, chargé d'aff. kortare tider); Guemes 1782—85; Corral y Aquirre 1785—92; Moreno 1793 m. fl. — Utan polit. innehåll; företrädesvis rörande inköp af kanoner och skeppsvirke i Sverige för neapolitanska flottan.

Orig. Neapel, Arch. di stato (Corresp. di Svezia).

1776. Kreditivbref för P. W. Torngren såsom svensk konsul i Livorno (jemte bilagdt svarskoncept).

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano 1212).

1780—91. Gustaf III till hertigen af Modena: notifikations- och komplimentsbref.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1783 Nov. 22. Konung Gustaf III:s resa genom Venetianska området (Verona). Tacksägelse å konungens vägnar (genom Franc) för i Verona visad uppmärksamhet genom republiken Venedigs representant Savorgnan.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Cerimoniali VI, 60); Afskr. i Museo Civico (Ms. Cicogna, 3669, n:r 41).

1783. Öfverläggningar rörande Gustaf III:s väntade besök i Lucca under hans vistelse i Pisa, intagna i Lucca-senatens protokoll, jemte dithörande brefvexling. ($^{16}/_{11}$, $^{16}/_{12}$).

Lucca, Arch. di stato (Senatens protokoll, Offizio sulle differenze di confini. 165).

1784. April. Handlingar angående Gustaf III:s besök i Bologna. Öfverläggningar i magistratens protokoll rör. hans mottagande; uppgifter rörande kostnaden; anteckning i senatens protokoll om besöket.

Orig. Bologna, Arch. di stato (»Atti» 1784, »Relazioni», Filza 1784, etc.).

1784. Maj. Gustaf III:s besök i Venedig. Officiell, detaljerad berättelse om förberedelserna, ankomsten, hvarje dags sysselsättningar, afresan o. s. v. Republikens kostnader för mottagandet och festerna uppgifvas, enligt beräkning af »il savio cassiere» till 10,485 dukater. Vid afresan finnes antecknadt: »Dopo pranzo del giorno 25 Maj:o partì finalmente La M:a Sua di Venezia». Utom republikens officiella fester uppräknas en mängd enskilda lustbarheter, för hvilka redogöres.

Venedig, Arch. di stato (Cerim. VI 70 o. f.).

1784. »Discorsi dal minore consiglio nella pratica riguardante la venuta del Ré di Svezia» (till Genua). Koncepter till åtskilliga bref m. m. med anledning af »il conte di Aga's» befarade besök, hvilket vållade Genuas myndigheter mycket onödigt bekymmer. En svensk köpman, Holmberg, synes hafva fäst vederböraudes uppmärksamhet på möjligheten af besöket.

Orig. Genua, Arch. di stato (Negoziazioni politiche. Svezia n:o 2760).

1792. Lettre anonyme, écrite au Roi de Suéde et que l'on a reconnu ensuite de la main de Lilienhorn. Samtida fransk hand (Liljehorns bekanta varningsbref).

Afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1442 n:o 55).

1792. Till republiken Genua: notifikationsbref om Gustaf III:s död; rappelbref för Wrangel och kreditiv för Armfelt såsom minister.

Orig. Genua, Arch. di st to (Lettere di principi, Mazzo 18).

1792. Gustaf IV Adolf till dogen i Venedig: två bref (notifikation, kreditiv för Armfelt såsom minister).

Orig. Venedig, Arch. di stato (Bref fr. sv. konungar).

1792, *1795.* Hertig Karl (såsom förmyndare) till storhertigen af Toscana. 2 komplimentsbref (med bilagda svarskoncept).

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano 1212).

1792—1809. Gustaf IV Adolf till konungen af Sardinien: 9 kompliments- och notifikationsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1793. Mars 3. Kreditivbref för Lagersvärd såsom chargé d'affaires i Genua.

Orig. Genua, Arch. di stato (Lettere di principi, Mazzo 18).

1793. April 4. Istruzioni del ministro Britannico al ministro del Ré in Stockholm intorno le prescrizioni da osservarsi delle bandiere neutrali nel caso della presente guerra.

Samtida öfvers. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1442, n:o 24).

1796. Mars 13. Convenzione conchiusa tra la Ser. Republica di Genova e il Ré di Svezia per la reciproca consegna dei malfattori e disertori.

Orig. Genua, Arch. di stato (Materie politiche, n:o 18).

1797—1807. Gustaf IV Adolf till hofvet i Toscana. 9 notifikationsbref (med bilagda svarskoncept).

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano).

1809—1813. Karl XIII till konungen af Sardinien. 5 kompliments- och notifikationsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1812. Bref ang. återknytandet af handelsförbindelsen med Sverige från en icke namngifven sardinsk diplomat (i London?).

Afskr. Turin, Arch. di stato (inlagdt bl. Lettere di principi).

1813. Aug. 17. Bref från Rossi till sardinska kabinettet, ang. kronprinsen Karl Johan. (Från legitimistisk ståndpunkt, uttryckande det största misstroende till Bernadotte, »créature de Bonaparte», hvilken ej borde erkännas såsom tronföljare; svenska hofvets bref borde lemnas obesvarade o. s. v.)

Orig. Turin, Arch. di stato (inlagdt bl. Lettere di principi).

1815. Jan. 11. Kreditiv för Lagersvärd såsom svensk ministerresident, jemte ett bref från L., ang. hans utnämning.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano).

1815, *1817.* Karl XIII till storhertigen af Toscana. 2 notifikationsbref.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano).

1818. Nov. 12. Förnyadt kreditiv för Lagersvärd såsom svensk ministerresident vid toscanska hofvet.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano).

1818—1858. Konungarna Karl XIV Johan och Oskar I: kompliments- och notifikationsbref till storhertigen af Toscana, tillsammans 15 st.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano).

1818—1859. Konungarna Karl XIV Johan och Oskar I till konungen af Sardinien. Tillsammans 42 notifikations- och komplimentsbref.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1823. Dec. 6. Lettre de créance för Lagersvärd såsom ministerresident vid sardinska hofvet.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1836. April 26. Lettre de créance för J. W. Bergman såsom chargé d'affaires vid sardinska hofvet.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1836. April 26. D:o för densamme såsom chargé d'affaires vid toscanska hofvet.

Orig. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano).

1839. Handlingar rörande den handelstraktat mellan konungariket Sardinien och Sverige, som afslöts i Genua $^{28}/_{11}$ 1839 genom grefve de la Marguerite och J. W. Bergman, äfvensom till traktaten den 19 aug. 1842, afslutad genom markis Carrega och Bergman.

Koncept och afskr. Turin, Arch. di stato (Negoziazioni, Svezia e Norvegia).

1844. Mars 11. Förnyadt kreditiv för J. W. Bergman efter tronskiftet.

Orig. Turin. Arch. di stato (Lettere di principi).

1847. Aug.—Okt. Depescher från Stockholm af sardinske ministern i Stockholm och Köpenhamn Costa. Inneh. äfven en vidlyftig skildring af Sverige—Norges »politique générale intérieure et extérieure», statistik, författning, etc. — Costa vistades för öfrigt mest i Köpenhamn, hela året 1848—Okt. 1849, då depescherna sluta.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere ministri).

II.

Till drottning Kristinas historia efter tronafsägelsen

1654—1689.

Breve descrittione della vita di Cristina, regina di Svetia, descritta in lingua francese e poi in Fiamminga, ultimamente tradotta in lingua Tedesca, l'anno 1656. (Ital. öfversättning af pamfletten »Brieve Relation de la vie de Christine», Brux. 1655, 4:o.)
Koncept. Rom, Bibl. Barberini, (Cod. LVIII. 49, s. 138).

Istoria segreta della Regina Cristina Alessandra de Svezia. (Öfvers. af »Mémoires des intrigues politiques et galantes de la reine Christine de Suède», Liège 1712. 12:o.)
Afskr. (165 sid.). Rom, Bibl. Casanatense (Ms. 925 4:o).

Abrégé de la vie de la reyne Christine de Suéde. (Kortfattad framställning, utan historiskt värde, af icke namngifven förf.).
Afskr. från 1600-talets slut (6 blad 4:o). Turin, Arch. di stato.

»Giornale di Alessandro VII». Innehåller åtskilligt om Kristinas förbindelse med påfven och hennes lif i Rom. (I, s. 3—18: drottningens omvändelse och mottagande i Rom; s. 50 ff.: skildring af drottningens stolthet, sjelfrådighet, missbruk af sin jurisdiktion; s. 92: etikettstvister med romerska adeln och främmande sändebud; s. 126: Roms olyckor under Alexander VII:s tid, bland hvilka, jemte pesten, nämnes »la baldanza della Regina». Oaktadt titeln innehåller denna handskrift ingen »Giornale»; större delen utgöres af berättelser om dödsdomar, utförda under Alexander VII:s tid).
Afskr., Vatik. Bibl. (Urb. 1651, 1652).

»Vita della regina di Suetia» (s. 197 o. f. af ett samlingsband från 1600-talet). I marginalen antecknadt: »dett:a del card. Bichi»(?): (Innehåller vidlyftiga skildringar af drottningens missbruk af quartersfriheten i Rom och af uppträden, föranledda af hennes jurisdiktion; af hennes etikettstvister med påfliga hofvet och romerska adeln, hennes slöseri och finansiella svårigheter, hersklystnad o. s. v. — i en föga välvillig ton. Förf. nämner sig någon gång såsom ögonvittne till de skildrade tilldragelserna. Jfr Carlson, anf. st. s. 123, 126 ff.).
Handskrift från 1600-talet; synes vara originalkonceptet. Vatik. Bibl. (Urb. 1706).

Samlingar af poemer m. m. till Kristinas ära, af Baldini, J. de Souza (»La Palma o vero il Justus»), Sigisberti Plenipani (»De

solis actione»); »L'oro nascente, idilio musicale; ett sångspel utan titel; poemer på italienska öfver Kristinas besök i Brüssel m. m.

Afskr. Vatik. Bibl. (Reg. 2021).

Essai sur la vie et les actions de la reine Christine de Suède, avec un précis de ses ouvrages d'histoire et de morale, de politique et de belles lettres 1763, I, II. (Utdrag ur Arckenholtz, m. fl.) — I. Portraits de la reine Christine avant son abdication; Portrait de Christine, tracé par elle-même (m. fl. uppsatser om Kristina); Relation de la mort de Monaldeschi par Lebel; De la cause de cette mort tragique. — II. Portraits des ministres de Suède, tracés par Christine, Lettres choisies de Christine m. m.

Handskrift från 1700-talet (2 bd. 8:o). Turin, Univ. Bibliotek (B. C. Manoscr. varii 123, 124).

1655—1667. Påfven Alexander VII till drottning Kristina. 19 bref, mest inneh. komplimenter.

Afskr. i kopieb., Vatik. Ark.

1655—1684. Kristina till hertigen och hertiginnan af Savoyen. 49 bref, mest inneh. komplimenter och rekommendationer. — Ett bref från Innsbruck (1655, Nov. 7) meddelar underrättelsen, att drottningen hade »abjuré les erreurs»; bref från 1656—57 handla om hennes resor till Frankrike, hvarest hon (enl. ett bref från Fontainebleau 1657, Dec. 4) hade verkat för det savoyiska husets intresse.

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1655—1685. Drottning Kristina till hertigarna Frans I, Alfons IV och Frans II af Modena. 36 bref, af hvilka endast brefven 1656—58 (delvis i löst chiffer) ega historiskt intresse.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1655—1671. Drottning Kristina till kardinal Rinaldo d'Este. 12 bref, inneh. komplimenter.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1656—1688. Kristina till Dogen i Genua. Sex bref, mest rekommendationer; anmärkningsvärdt ett lyckönskningsbref 1684 (tr. i Neri's uppsats »Spigolature intorno al bombardamento de 1684» i Giorn. Ligustico 1882).

Orig. Genua, Arch. di stato (Lettere di principi, M. 18).

1656—1689. Från Kristina till hert. af Mantua. 29 bref, nästan endast komplimenter och rekommendationer.

Orig. Mantua, Arch. Gonzaga.

1656—1666. Venetianska sändebudens depescher från Rom, inneh. åtskilligt rörande drottning Kristina, hennes förhållande till Alexander VII, till republiken Venedig o. s. v.

Orig. Venedig, Arch. di stato (Dispacci di Roma).

1658—75. Kristina till Venetianska republikens regering. Åtta bref, mest komplimenter och rekommendationer. Märkas: rekom-

mendation för Ludov. Santinelli att träda i republikens tjenst (1658, Juli 20); bref med Gal. Gualdo med anledning af dennes beskickning från drottningen till Tyskland och Holland för republikens räkning (1662, Aug. 20).

Orig. Venedig, Arch. di stato (Collegio, ser. III, Sect. 15).

1654. Dec. 20. Relation de l'entrée solemnelle de la Ser:me Reyne Christine de Suède en la ville de Bruxelles.

Afskr. af ett samtida Brüssel-tryck af Guill. Scheybells (2 blad) Neapel, Bibl. Naz. (Ms. X G. 14 n:o 7).

1655. Okt. 10. Alexander VII, bref till Kristina; påfl. nuntiens tal vid drottningens religions-ändring i Innsbruck; formulärer till hennes trosbekännelse, absolution m. m. (Alla tryckta i samtida tryck).

Afskr. Bologna, Univ. Biblioteket (Misc. di cose storiche, T. 2, 6).

1655. Okt. 20. Kristina, bref till Karl X Gustaf (tr. i Arckenholtz' Mém. de Christine, I. 491).

Afskrifter i Vatik. Ark. (Misc. ex Bibl. Carpin, T. 40, s. 154); Modena, Arch. di stato; Rom, Bibl. Barberini (Cod. XL, III 93); Neapel, Bibl. nazionale (Ms. X 9, 14) m. fl. st.

1655. Malines, Lettera ad un priore della Compagnia di Gesù. (Se Arckenholtz IV, 382 ff.)

Afskr. Bologna, Univ. Bibl. (»Misc. di cose storiche e politiche». T. 2). Neapel, Bibl. Nazionale (Ms. X G. 14, s. 1).

1655. (Sforza Pallavicino), Vita di Fabio Chigi, poi papa Alessandro VII. T. II p. 344—497, Cap. XV—XX. Om Kristinas omvändelse, mottagande i Rom m. m. (Tryckt, Rom 1839).

Afskr. Rom, Bibl. Alessandrina (Cod. II, h. 9, hvarest förf. dock ej finnes angifven).

1655. Nov. 3. P. Guemes' bref från Innsbruck, ang. Kristinas öfvergång till katolicismen och afsvärjelse af lutherska religionen i Brüssel (på spanska).

Afskr. Vatik. Ark. (Misc., Arm. I n:o 29, s. 246).

1655. Nov. 17. Casati, bref till Bonelli, angående Kristinas omvändelse. (Tr. i utdrag i Ranke, Die Röm. Päpste III, 183).

Samtida afskr., Modena, Arch. di stato.

1655. Istruzione per gli Em:i Card. legati per l'incontro della Regina di Svezia. — Istruzione per osservarsi per li sig. Cardinali legati et altri offiziali nel ricevere la Regina di Svezia a Roma.

Afskr. Rom, Bibl. Casanatense (Ms. XXI 20 cod. 2,113), Bibl. Barberini, (Cod. LVII, 25 fol. 117 ff.) Bibl. Vaticana, (Urb. 1658, p. 210); Neapel, Bibl. Naz. (X D. 24, s. 56, 57, XI C, 3 s. 186—189 och X G. 14); Modena, Arch. di stato; Bologna, Bibl. dell' università (Misc. di cose storiche e polit. I, III, IV).

1655. Relatione dell' arrivo nello stato ecclesiastico ed in Ferrara della Regina di Svezia (daterad Ferrara).

Afskr. Modena, Arch. di stato.

1655. Osservazioni sul viaggio della Regina di Svetia per lo stato ecclesiastico. (Föreskrifter rörande drottningens mottagande i Bologna, särskildt med afseende på kyrkliga högtidligheter).
Samtida skrift. Venedig, Museo Civico (Arch. Correr, 1780).

1655. Diario del Senato di Bologna (fol. 120 o. f.) Vidlyftig beskrifning om Kristinas mottagande i Bologna.
Orig. Bologna, Arch. di stato. (Afskr.; finnes äfven ibm bland »Magistrato: Busta principi di passaggio»).

1655. Ghiselli, Memorie antiche di Bologna (handskrifven samling till Bolognas historia i 94 bd.) 31, s. 889—946. Beskrifning på Kristinas ankomst till kyrkostaten och mottagande i Bologna. (efter senatsdiariet i Arch. di stato). — S. 953—962. Om drottningens mottagande i Rom 1655 och i Paris 1656.
Bologna, Bibl. dell' Università.

1655. Notiser om Kristinas besök i Bologna.
Afskr. (4 blad). Neapel, Bibl. Nazion. (Ms. X G. 14, n:o 9).

1655. Spese pel passaggio della Regina di Svezia (i Bologna).
Orig. Bologna, Arch. di stato (Assunteria di camera. T. 116).

— Mignature (samling af målningar, på staden Bolognas bekostnad utförda af särskildt aflönade artister, till minne af märkliga tilldragelser): Två taflor, föreställande Kristinas intåg i Bologna och det till hennes ära uppförda tornerspelet.
Bologna, Arch. di stato.

1655. Dec. 10. »Di Loreto» (beskrifning på Kristinas besök i Loreto).
Afskr. Bologna, Univ. Biblioteket (Misc. di cose storiche T. 10); Rom, Vatik. Bibl. (Ottob. 2462, P. 2: 400—403).

1655. Dec. »Voto sulla venuta della Regina di Svetia»; ang. drottningens högtidliga mottagande, hvilket ifrigt tillstyrkes. (Utan datum och underskrift).
Samtida skrift (1 sid. fol.), Vatik. Bibl. (Ottob. 2462. P. 2: 291).

1655. Dec. Scritture concernenti la venuta della Regina di Svetia a Roma. Till en stor del koncepter och samtida anteckningar. Märkas, utom koncept och utskrift af »Istruzioni per gli Emin:i Card. Legati» (se ofvan): bref från konungen af Spanien till påfven rörande drottningens öfvergång till katolicismen, dat. Madrid 2 Aug. 1655 (afskr., ital.); en lista öfver drottningens följe, skickad från Mantua, Okt. 21, 1655; äfvensom hvarjehanda papper ang. etiketts- och ceremonifrågor vid Kristinas ankomst och mottagande.
Vatik. Ark. (Misc. Arm. I n:o 29, s. 258—280).

1655. Dec. Incontro de' sig. cardinali Gio. Carlo Medici e landgravio d'Hassia fatto alla Regina di Suetia, accompagnandola sino al bacio del piede di S. Santità.
Afskr. (3 bl. fol.) Bologna, Univ. biblioteket. (Misc. di cose storiche e politiche, vol. 4).

1655. Dec. Relazione della cavalcata ed altri cerimoine ecclesiastiche; vid Kristinas mottagande i Rom.

Afskr. Bologna, Univ. Biblioteket (Misc. di cose storiche I, 3).

1655. »Per la S. Real Maestà di Cristina, Regina di Svetia, quando professó la fede cattolica.» Ital. poem i 16 nioradiga stanzer, med latinska marginalnoter. — Per la venuta in Roma de la M:a della Regina di Suetia il Tevere trionfante (af Busenello).

Samtida afskr., utgörande s. 285 ff. af ett samlingsband i Vatik. Bibl. (Ottob. 2485 p. 2).

1655. Racconto istorico del trionfo in Vaticano di Cristina, Regina di Suetia, alla Santità del N. S. Alessandro P. P. VII.

Renskrift. Vatik. Bibl. (Urbin 1681, med ryggtit. »Raccolta histor. della Regina di Svetia»; inneh. åtskilligt annat om drottningens lif i Rom).

1655—56. Giornale del Card. Neri Corsini, e specialmente arrivo a Roma, ricevimento e entrata della Regina di Svezia e sua cresima e communione a S. Pietro. (10 Dec. 1655—22 Jan. 1656). Detaljerad beskrifning af kyrkoceremonier och fester vid drottningens ankomst m. m. Synes vara egenhändig; antecknaren hade endast officiel beröring med drottningen, och notiserna innehålla föga nytt af intresse.

Rom. Bibl. Corsini. (Cod. 1206).

1655. Conto dei lavori fatti da Carlo Peroni in occasione della venuta della Ser:ma Regina Cristina di Svezia nel palazzo alla Piazza Farnese. Specificerad räkning öfver kostnader, som drabbat hertigen af Parma (uppgående till scudi 215: 85) för reparation och dekoration af Palazzo Farnese i Rom, Oktober—Dec. 1655.

Orig. Neapel, Arch. di stato (Carte Farnesiane n:o 908).

1655. Libro delle spese fatte nell' alloggio alla Regina di Svetia per lo stato ecclesiastico, e giustificazioni della tesoreria n:o 122. Bland verifikationerna finnas papper, upplysande för antalet af drottningens följe (»famiglia») och namnen på personer i hennes sällskap.

Orig. (2 bd. fol.; räkenskaperna synas dock ej vara fullständiga och afslutade). Rom, Arch. di stato. — I Bibl. Barberini (Cod. LV. 1,) finnes äfven »Copia del rolo della famiglia della M:à della Regina di Suetia».

1655 (?). Uppsats till försvar för den etikett, som vid drottningens hof i Rom iakttagits mot hertigen af Parma, som beklagat sig öfver att ej hafva blifvit mottagen efter sin rang. Odat.

Samtida skrift ($2^1/_2$ sid. 4:o). Modena, Arch. di stato.

1655. Dec. 13. Réponse du Roy tres-chrestien à la lettre de la Reyne de Suède sur le sujet de sa conversion.

Afskr. fr. 1600-talet. Neapel, Bibl. Naz. (Ms. X G. 32, s. 204).

1655—56. Giudoni, Depescher från Rom till hofvet i Modena. Notiser och beskrifningar om drottningens mottagande i Rom, skildring af hennes person och festerna till hennes ära.

Orig. Modena, Arch. di stato.

1656. Christina Regina di Svezia ovvero le lodi della Providenza o i trionfi della Chiesa. (La Fenice Real delle grand 'alme.) Alla sacra R. Maestà di Cristina Reg. di Svezia. Epilogo e dedicazione dell' opera.

Dedik. exemplar (36 bl.). Vatik. Bibl. (Reg. 1712).

1656. Concordia linguarum Collegii de Propaganda fide Christinæ Suecorum Reginæ encomia celebranda. 22 olika hyllningar åt drottningen, med öfverskrift på 22 olika språk.

Dedik. exemplar (7 bl. 4:o). Vatik. Bibl. (Reg. 1463).

1656. Eloges sacrez de la Sérénissime Reine de Suède dediés à son entrée dans le monastère royal de la Trinité du Mont de l'ordre des Minimes de la nation Française.

Dedik. exemplar, prakthandskrift på pergament (26 bl. 4:o). Vatik. Bibl. (Reg. 815).

1656. Seguito fra la Maestà della Regina di Suetia e Don Antonio de Cueva, con le ragioni e motivi di S. Maestà (se Arckenholtz I, 521).

Afskr. (under olika rubriker) i Rom, Vatik. Ark. (Bibl. Piorum, Memorie diverse 1654—56, s. 91, 96); Bibl. Casanatense (Ms. XXI, 20 Cod. 2113, n:o 30); Bibl. Barberini (Cod. LV, 1); Napoli, Bibl. Naz. (Ms. X G. 14, 12).

1656. Harangue faicte par le clergé de France à la reyne Christine de Suède à son arrivée à Paris (af biskop Godeau, se Recueil de Harangues etc.).

Afskr. Rom, Bibl. Barberini (Cod. XLIII, 163).

1657. Apr. 23. Kristina, bref till kardinal Mazarin, ang. politiska förhållanden.

Afskr., bilagd drottningens bref till hertigen af Modena, apr. 30, 1657. Modena, Arch. di stato.

1657. Juni 2. Fullmakt för Girolamo Giordani att vara »gentiluomo di camera» hos drottning Christina. Med drottningens underskrift och Vasavapnet i sigillet, kontrasign. Bonaventura.

Orig. Pesaro, Bibl. Olivieriana.

1657. Om Kristinas besök i Pesaro i Bonaminis »Cronaca della città di Pesaro», T. IV (ms.), s. 35: Venuta della R. Cristina di Svezia (afskr. efter Gualdo's tryckta berättelse).

Pesaro, Bibl. Olivieriana.

— Om bröderna Santinelli, anstälda i Kristinas hof vid hennes besök i Pesaro; åtskilliga anteckningar i samlingen »Illustri Pesaresi».

Pesaro, Bibl. Olivieriana.

1657. Relazione della morte del marchese Reginaldo Monaldeschi seguita per ordine espresso della Regina di Svetia. (Handskr. fr. slutet af 1600-talet, äfven skildrande drottningens tvister med påfvarna under senare år.) Berättelsen är uppsatt med ledning af Lebel's relation, men utsmyckad: orsaken till domen skulle hafva varit Monaldeschis opassande skämt öfver drottningen och Ludvig XIV. Utan historiskt värde; inneh. löjliga misstag: Richelieu nämnes såsom Ludvig XIV:s minister, abbé Santini, Kristinas sekreterare, förblandas med Santinelli, Monaldeschis mördare o. s. v.

Afskr. Rom, Bibl. Casanatense (X. VII 47, Cod. 2378).

1657. Relazione in forma di manifesto della morte del marchese Gio. Rinald. Monaldeschi. (Se Arckenholtz II, 2.)

Afskr. Vatik. Bibl. (Ottobon. 1383, s. 185; 2485, s. 558; Urbin. 1651, 1696); Neapel, Bibl. Naz. (ms. X G. 11); Modena, Arch. di stato.

1657. Relazione del successo seguito intorno la morte del Sig. Gio. Rinaldo Monaldeschi, seguita d'ordine della Regina Cristina Alessandra di Suetia; a Sig. Accademici Umoristici di Roma. Dat. Parigi 15 Nov. 1657; undert. *Corn. Capironi.* (Tr. (på franska) hos Arckenh. II, App. 143, m. fl. st.)

Afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 1211); Bologna, Univ. Bibl. (Ms. 389 9, jämte tillägg af »una lettera scritta di pugno della Regina al Marchese Santinelli», se nedan); Florens, Bibl. Nazionale (M. S. XXV, 21 bis); Siena, Bibl. comunale (Cod. K. VI, 20, s. 29); Rom, Vatik. Bibl. (Ottob. 1383, 185, Urbin. 1651); Neapel, Bibl. Naz. (X G. 11, s. 357); Pesaro, Bibl. Oliv. (Memorie di Pesaro T. 13); Modena, Arch. di stato.

1657. Nov. 17. Kristina till markis F. M. Santinelli ang. Monaldeschis mord. (Se Carlson, anf. st., s. 124.)

Afskr. Rom, Vatik. Ark. (Misc. ex. Bibl. Carpin. T. 40, s. 140, 141); Vatik. Bibl. Ottob. 1383, s. 185); Bibl. Barberini (Cod. LVIII, 49, s. 187); Neapel, Bibl. Nazionale (Ms. X G. 11, s. 349).

1657. P. Lebel, Relation de la mort du marquis de Monaldeschi. (Tr. i Recueil de quelques pièces curieuses servant à l'eclaircissement de l'histoire de la reine Christine 1669, hos Arckenholtz, i Vidal's L'église d'Avon, m. fl. st.

Afskr. Milano, Bibl. Braidense (Ms. A. D. 15, 8, 2).

1657. Nov. Depescher från Modenas sändebud i Paris, Ercole Manzieri, till hofvet i Modena angående Monaldeschis mord i Fontainebleau.

Orig. (3 bref). Modena, Arch. di stato.

1657—58. Depescher, vexlade mellan påfliga kurian och nuntien i Paris, Piccolomini, dec. 1657—apr. 1658, rörande Monaldeschis mord, jämte bilaga af protokoll öfver genom nuntien föranstaltade vittnesförhör med B. Palma och C. Bosio, hvilka båda varit i Monaldeschis tjänst vid dråpet i Fontainebleau.

Orig. Vatik. Ark. (Nunziatura di Francia 111, 112).

1657. Nov. 13, 16. Utdrag af bref från Paris ang. Monaldeschis mord.

Afskr. Vatik. Bibl. (Ottob. 2485, p. 3, bl. 557).

1658. Kristinas besök i Lucca. Samtida handlingar och protokoll (tryckta och bearbetade i Sardi's »Cristina di Svezia in Lucca»).

Lucca, Arch. di stato.

1658. Maj 7. »Trattato fatto da S. A. [Duca di Modena] colla Regina di Svezia. Sassuolo 1658 li 7 Maggio». (Rubrik på omslaget.) Innehåller dock endast tvenne koncept till svar från hertigen af Modena på drottningens förslag, upplysande för krigsplanerna och hertigens af Modena ställning.

Koncept. Modena, Arch. di stato (inlagdt bland bref fr. Christina).

1658. Juli 20. Kristina till republiken Venedigs regering. Anbud att genom L. Santinelli värfva soldater för republikens tjänst. — Republikens svar 1658, aug. 3, inneh. tacksägelse.

Venedig, Arch. di stato. Senato (1 R:a 35, Secreta Corti).

1659 Maj 10. Kristina till Fr. M. Santinelli, afsänd i beskickning till Wien; inneh. i stränga ordalag uttalade förebråelser för fåfänga.

Afskr. Vatik. Ark. (Misc. ex bibl. Carpin T. 40, 140).

1659. Manifesto di Gio. Battista Cornoldi Peserese, che servì la Regina di Svezia, in sua giustificazione pubblica. (Delvis tr. i Sommi Picenardi's skrift »Di Cristina di Svezia». i Giorn. Araldico 1889. Det där uteslutna rör drottningens penningförlägenhet och hennes onåd mot markis Santinelli.)

Afskr. Pesaro, Bibl. Olivieriana (›Memorie di Pesaro› T. 13, s. 45).

1659. Nov. 8. Skrifvelse från Venedigs »Inqvisitori di stato» till republikens sändebud i Paris. Varning för Kristinas hemliga förehafvanden vid franska hofvet, med anledning af rykten om hennes intriger med kardinal Mazarin.

Venedig, Arch. di stato (Inquis., busta 153).

1660. Venetianska republikens bref till dess sändebud i Paris, ang. Kristinas intervention till republikens förmån genom Gualdo's beskickning.

Venedig, Arch. di stato (Rubbr. generale, Lib. 206).

1660. Okt. 16. Bref (från Gualdo) rörande Kristinas mottagande i Stockholm och vistelse där (utan underskrift).

Afskr. Modena, Arch. di stato.

1662. Aktstycken och bref rörande tvisten mellan franska ambassadören Crecqui och påfliga curian, samt i följd däraf mellan Kristina och Ludvig XIV. (Se Arckenh. II, 72 ff.)

Afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 2689); Rom, Vatik. Bibl. (Urbin. 1690, Ottob. 1382); Bibl. Corsini (Cod. 172); Napoli, Bibl. Naz. (Ms. XI, B. 21, C. 3); Modena, Arch. di stato.

1662. Relazione di tutto ciò che passó tra il papa Alessandro VII e il Ré di Francia per l'impegni Corsi nell' anno 1662 dell' insulto fatto da soldati Corsi al duca di Crecqui (inneh. bland samlingen af bref och aktstycken äfven de bekanta brefven fr. Kristina; jfr ofvan).

Afskr. Rom, Bibl. Corsini (Cod. 172, stor vol. fol.).

1667—68. Påfven Clemens IX till drottning Kristina. Tre bref; komplimenter.

Afskr. i kopieb. Vatik. Ark.

1667. Viaggio della Regina di Svetia (se Arckenholtz II, 112 ff.). Jemte ett missiv af någon i drottningens följe (till kard. Azzolini?).

Afskr. Vatik. Ark. (Bibl. Piorum 1723, med ryggtit. Misc. div. 422).

1667. Relazione dell' insulto fatto del populaccio al palazzo della Regina di Svezia in Hamburg adì 22 Luglio 1667, tradotta dal Francese in Italiano.

Samtida skrift (2 bl. fol.). Rom, Bibl. Corsini (Cod. 691, s. 851).

1667. Okt. 18. Kristina till Lor. Adami, dat. Hamburg. Ang. ekonomiska angelägenheter; uttrycker förtrytelse öfver svenska regeringen, förebråelser till Adami att ej hafva bevakat hennes intressen.

Orig. Siena, Bibl. Comunale (Autografi, Borri).

1668. Berättelse om Kristinas mottagande i Stade och till hennes ära af C. G. Wrangel föranstaltade fester, bl. hvilka anmärkes en »Virtsciaffsfesta», der drottningen var klädd till Frascati-qvinna och grefvinnan Wrangel förestälde hennes mor. Ital.; utan rubrik, ej undertecknad.

Afskr. Rom, Bibl. Corsini (Cod. 1206, inb. tills. med Neri Corsini's dagbok); Vatik. Bibl. (Ottob. 2481, P. 2, s. 446).

1668—1679. Bref från Rom till hertigen af Parma från Fra Basilio della Madre di Dio, Carm:a scalzo. Förf. synes hafva varit hertigens privatkorrespondent med uppdrag att lemna notiser af enskild beskaffenhet från den förnäma verldens lif. Åtskilligt rörande Kristina finnes bland dessa bref; från 1668 beskrifvas högtidligheterna vid hennes återkomst till Rom, då hon skildras såsom »grassa, bianca, rossa e giubilante del suo ritorno».

Neapel, Arch. di stato (Carte Farnesiane n:o 914).

1669. Mars 25. Instruktion för republiken Luccas sändebud till Rom med anledning af påfveombytet: äfven drottning Kristina borde uppvaktas efter kardinalerna. — Etikettstvister, hvilka i sändebudens derpå följande rapporter utförligt beskrifvas, på ett sätt som innehåller åtskilliga bidrag till historien om Kristina i Rom, vållade dock att uppvaktningen uteblef.

Lucca, Arch. di stato (Anziani 561, Relaz. ambasc.).

1672—73. Påfven Clemens X, bref till förmån för drottning Kristinas arfsanspråk efter Johan Casimir af Polen: till konung Michael af Polen; till polske vice kanslern, biskopen af Kulm; till enkedrottningen af Spanien; till vice-konungen af Neapel, markis d'Astorga (se Theiner, Monum. Poloniæ III, 116).

Afskr. i kopieb. Vatik. Ark.

1674, 1680. Kristina till P. Bartolommeo Beverini. Två bref, inneh. tacksägelser för öfversända vittra arbeten.

Orig. Lucca, Bibl. pubbl. (Ms. 1946, 1947).

1674, XV Kal. Dec. Henricus Noris, Veronens., till drottning Kristina. Tacksägelser för hans inväljande i drottningens akademi; komplimenter.

Orig. latin, Vatik. Ark. (Misc. Arm. I, n:o 29, s. 288).

1674—75. Protokoll och afskrifter af föredrag, hållna vid offentliga sammankomster i den af Kristina stiftade Accademia degli Arcadi. Första offentliga sammankomsten egde rum d. 11 Nov. 1674.

Renskrift. Vatik. Bibl. (Ottob. 1744).

1676. Juni 5. Viglietto scritto della Regina di Svetia al conte di Vasno (Wasanau. Tr. hos Arckenholtz II, 192, utan datum).

Afskr. Venedig, Bibl. di S. Marco (Cl. VI, Cod. 307).

1677. Apr. 17. Istruzioni cerimoniali per il marchese del Monte, rörande dennes uppträdande å drottning Kristinas vägnar vid kongressen i Nimwegen.

Orig., med Santinis kontrasignation. Rom, Vatik. Ark. (Misc. Arm. I, n:o 29, s. 288).

1677 o. f. Registro dell' azzioni academiche fatte nell' Accademia dell' esperienze naturali, filosofiche e matematiche. Dediceradt till drottning Kristina, som intresserat sig för akademien och upplåtit en sal i sitt palats för dess offentliga sammankomster.

Renskr. (4:o 135 blad.) Vatik. Ark.

Marginal-anteckningar af Kristinas hand i »La Suède redressée dans son véritable intérêt» (af J. Paul, c:te de Cerdan). 1682 (tryckt). Inneh. kortfattade, mest kritiska och nedsättande anmärkningar rörande förf:s yttranden om historiska tilldragelser i Sverige under 1500—1600-talen.

Egenh. Neapel, Bibl. Nazionale (Ms. XI, E. 53).

1683. Okt. 23. Kristina till k. Johan III (Sobiesky) af Polen; (se Arckenholtz II, 155). Ital. öfvers.

Afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 88, s. 206); Florens, Bibl. Riccardiana (Cod. 2134); Modena, Arch. di stato.

1684. Juli 27. Venedigs »Inquisitori di stato» till venetianska republikens »Capitano generale del mar». Underrättelse att drottning Kristina i en egenhändig biljett varnat för konungens af Frankrike onda afsigter mot republikens flotta. Vaksamhet

anbefalles derföre, ehuru drottningens uppgift betviflas; hon vore »inimica implacabile di Francia».

Orig. Venedig, Arch. di stato (Inquisit. di stato, busta 134).

1684. Okt. 21. Kristina till Vincenzo Filicaia. (Tr. hos Arckenholtz II, 227).

Egenh. koncept (odat.) Vatik. Ark. (Varia ex Bibl. Carpin. T. 39).

1685. P. Mag. Aguine. Bref till Kristina, dat. Salamanca 21 jan. och 18 juni, jemte hennes svar, Rom, 14 Apr. 1685. Rör A:s litterära arbeten, för hvilka han erhöll tillstånd att begagna drottningens bibliotek.

Afskr. (latin). Bologna, Univ. Bibl. (Ms. n:o 908, Illustr. viror. epist.).

1686. Febr. 2. Kristina till chev. de Terlon (Tr. hos Arckenholtz II, 230).

Afskr. Venedig, Museo Civico (Ms. Cicogna 2689).

1686—1689. Kristina till grefve Romoaldo Vialardi, nitton bref, inneh. komplimenter och rekommendationer.

Orig. Mantua, Arch. Gonzaga.

1687. Relazione dell' accademica sollennità nel R. Palazzo della Regina di Svetia il 2, 7 e 9 giorno di Febr. 1687. (Med anledning af Jakob II:s tronbestigning i England och till firande af den engelska beskickning, som då vistades i Rom.)

Afskr. Bologna, Univ. Bibl. (Ghiselli, Memorie, Vol. 49, s. 33).

1687. Aktstycken rörande tvisten mellan Kristina och Innocentius XI ang. upphäfvandet af »i quartieri», drottningens särskilda jurisdiktion. (Tryckta s. å. i Holland med titel »Recueil de quelques pièces concernant l'affaire des quartiers à Rome» och »Relation véritable du succès de la démission que la reine de Suède fit de son quartier à Rome», samt hos Arckenholtz II, 279 ff.).

Afskr. Parma, Bibl. Palat. (Ms. IV, 39, 1590); Venedig, Museo Civico (Arch. Correr 2622); Bologna, Univ. Bibl. (Ghiselli, Memorie, Vol. 49 och Ms. 192); Florens, Arch. di stato (Carte Strozziane 296); Rom, Vatik. Ark. (Varia T. 39, s. 366); Vatik. Bibl. (Urb. 1705, 1756, Ottob. 1091); Modena, Arch. di stato; Lucca, Bibl. pubbl. (Cod. 1758 fol.).

1687. Kristina till kardinal Azzolini. (Tr. hos Arckenholtz II, 260.)

Afskr. Venedig, Museo Civico (Arch. Correr. 424, Ms. Cicogna 337); Rom, Vatik. Bibl. (Urb. 1705, Ottob. 1384); Florens, Arch. di stato (Carte Strozz. 1669, 43).

1688. Maj 8. Kristina till grefve L. F. Marsiglio. Komplimenter.

Orig. Bologna, Univ. Bibl. (Cod. 113).

1689. Mars 1. Testamento di Madama Cristina Reale (se Arckenholtz, II, 314).

Afskr. Siena, Bibl. Comunale (Cod. K. VI, 35); Vatik. Bibl. (Ottob. 3179); Neapel, Bibl. Nazionale (Cod. X, G. 20, s. 198).

1689. Succinta relatione dell' apparato fatto nella chiesa del Gesù e della Santa Casa di Loreto nel cantarsi il Te Deum . . . e di

altre feste fatte in Roma per la ricuperata salute della S. R. Maestà della Regina di Svezia.

Afskr. för tryckning. Vatik. Bibl. (Urb. 1689, s. 115—122).

— Samlingar (teckningar), rörande högtidligheter af samma anledning.

Ibm. (Urb. 1681).

1689. Tacksägelse för Kristinas återställande till helsan, vid gudstjensten i Gesù d. 16 Mars.

Afskr. Modena, Arch. di stato.

1689. Febr. 20—mars 6. Sex bref till onämnd adressat från Carlo Gius. Mazzone, ang. drottning Kristinas sista sjukdom; särskildt ang. kammarjungfrun Georgina, hvars förhållande, som uppgafs hafva påskyndat drottningens död, här fullständigt upplyses.

Orig. Vatik. Ark. (Varia. T. 29, s. 369—377).

1689. Relazione della morte della M:tà Cristina Alessandra Regina di Svetia (se Arckenh. II, 163).

Afskr. Venedig, Bibl. Marciana (Cl. VI, Cod. 307; jemte notiser om kammarjungfrun Georgina); Vatik. Bibl. (Urb. 1692); Neapel, Bibl. Nazionale (Ms. XI, C. 25, s. 365).

1689. Ur drottning Kristinas bouppteckning: »Inventario della libreria di S. M. la Regina Cristina di Svetia. Manoscritti» (2084 n:r). Derjemte en (summarisk) förteckning öfver hennes tryckta böcker. — Öfversända enligt uppdrag af hertigen af Modena, genom dennes sändebud i Rom, Panziroli.

Afskr. Modena, Arch. di stato.

1689. Notiser om drottningens bibliotek och dess öde efter hennes död.

Afskr. Vatik. Ark. (Misc. Arm. I, 19, s. 290).

1689. Nota dei legati vitalizii e a tempo dovuti dell' eredità alla glo. me. della Regina di Svetia.

Afskr. Vatik. Ark. (Misc. Arm. I, 29, s. 291).

III.

Till särskilda personers biografi, genealogi m. m.

Olaus Magnus.

1538. Juli 27. Icke undertecknadt brefkoncept till onämnd adressat, svar på dennes bref till kard. Campeggia. Underrättelse att

befallning blifvit gifven till Giovanni di Montepulciano i Siena att lemna 100 scudi till »arcivescovo Upsalense», hvarjemte denne fått intyg om påfvens välvilliga tänkesätt och uppmaning att »perseuerar nelli soliti suoi andamenti per seruitio di Dio, della sede Apostolica e della chiesa universale»; han nämnes »prelato intelligente e buono» o. s. v.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (Nunz. Germ. 52).

1544. Juni 28. Påfven Paul III:s befallning till Nicolaus, episcopus Dulmensis, att med öfliga ceremonier på någon sön- eller festdag till biskop inviga »Olaus Gothus, ecclesiæ Upsalensis præsul electus». Undert. S. S. A. S. Car:lis Cam. Michelangolus.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (P. III, 29, 135, p. 45).

1545. Okt. 11. Påfven Paul III:s donation till »Olaus Gothus, archiep. Upsalens.» af ett kanonikat »ecclesiæ Lubicensis», som blifvit ledigt genom förre innehafvarens, Adolf Vischams, död.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (Paul III, 29, 112, s. 137).

1545. Okt. 8, 18. Påfven Paul III:s ytterligare donation till Olaus Gothus, »prælatus noster domesticus, archiepisc. Upsalens.», af »decanatus Kielcensis et canonicatus et præbend. Wladislavicens.», hvilka genom Stanisl. Rzezizas död blifvit lediga.

Afskrift i kopiebok. Vatik. Ark. (Paul III, 29, 588, 112, s. 138).

1554. Apr. 5. Påfven Julius III till Henning Hopff, »præpos. eccl. b. Mariæ Virginis oppidi Erfurdensis», med underrättelse att »Olaus Magnus Gothus, archiep. Ups., hodie in manibus nostris sponte et libere» afstått denna præpositur. Hopff blef nu hans efterträdare.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (Jul. III).

1554. Jan. 5. Köpebref mellan Olaus Magnus och J. P. Caffarelli af fastighet i Rom. (Tr. i Arch. storico italiano, Ser. 5, T. 7, 1891).

Orig. Rom, Arch. di stato (Atti notarili, notaio Reydettus, Vol. 6164).

1557. Juli 31. Testamente, upprättadt af Olaus Magnus. (Tr. dersammastädes.)

Orig. Rom, Arch. di stato (Atti notarili, notaio Reydettus, Vol. 6174).

1557. Aug. 2. Bouppteckning efter densamme. (Tr. dersammastädes.)

Orig. (Ibm.).

Cecilia,

prinsessa af Sverige, markgrefvinna af Baden.

1581. Dec. 20. Rekommendationsbref hos dogen i Genua för Dav. Schunen v. Perensdorf (»nostro molto caro cogniato»), som å markgrefvinnans och konung Johans vägnar öfver Genua begaf sig till Spanien, »per li servizii nostri in Spagna alla Sua M:à Cattolica». Cecilia kallar sig »delli regno Suedia,

Gotia e Vandalia regina nativa, marchesa di Baden, contessa di Spannheim».

Orig. Turin, Arch. di stato (Lettere di principi).

1581. Densamma. Tre bref i samma ämne, två tyska, ett italienskt.

Orig. Genua, Arch. di stato (Lettere di principi, Mazzo 18).

1598. Aug. 5, aug. 14, okt. 2. Bref från prinsessan Cecilia till hertigen af Modena, daterade Ferrara och Bologna. (I någon mån upplysande för hennes biografi; hon hade bott i 4 månader i Ferrara hos Ercole Vincentio, som rekommenderas; skryter, oaktadt sitt närvarande betryck, med »il core e l'animo di Cecilia, figliola di Gustavo»; begär mulåsnor för sin resa o. s. v.) — Hertigens svar, 1598 $^1/_8$, $^{12}/_{10}$, inneh. komplimenter.

Orig. och koncept. Modena, Arch. di stato.

1598. Aug. 3. Påfven Clemens VIII till ärkehertig Albrecht, ståthållare i Nederländerna. Rekommendation för Cecilia, ang. skyddandet af hennes egendom i Nederländerna.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 42 p. 153).

1602 Jan. 12. Clemens VIII till densamme till förmån för Cecilia: uppmaning att påskynda hennes angelägenhets slutliga afgörande, sedan domen fallit till hennes förmån.

— *Juni 22.* Densamme till konungen af Spanien. Rekommendation för Cecilias sändebud Joh. de Succa.

— *Mars 22.* Densamme till Cecilia, ang. samma sak.

Afskr. i kopiebok. Vatik. Ark. (44 T. 46, p. 25, 74, 180).

Brahe-ätten.

Genealogia Brahæa eller slächtlinien om . . . Pär Brahes, grefves till Wijsingsborg . . . och wälbem:te grefl. stamhuses effterkommandes berömliga familia och uhrsprung. (Af Johan Gustafsson, som undertecknat dedikationen, dat. 1644 nov. 30.) — Sidd. 38, 40: kort relation om S. Birgittas kanonisation.

Orig. handskr., prydligt prentad. Rom, Vatik. Bibl. (Cod. Reg. 695).

Adolf Johan,

hertig till Stegeborg.

1654. Om hertig Adolf Johans besök i Venedig. Anteckning bland republikens »Cerimoniali» för detta år.

Venedig, Arch. di stato.

1654—1662. Hertig Adolf Johan, fem bref till hertigen och hertiginnan af Modena, inneh. komplimenter. Brefven 1654—55, skrifna under hertigens resa, innehålla tacksägelser för visad gästfrihet och äro i någon mån upplysande för resans tilldragelser.

Orig. Modena, Arch. di stato.

C. G. Wrangel.

1668. Brefvexling med arfstorhertigen af Toscana, under dennes besök på Bremiska området, hvarest Wrangel förde befäl och på ett lysande sätt mottog honom; komplimenter. Derjemte bref från andra svenska generaler (Ascheberg, v. d. Wijk m. fl.) af samma anledning.

Orig. och koncepter. Florens, Arch. di stato (Carte Strozziane, 4489).

1673, 1674. Brefvexling med storhertigen af Toscana, Cosmo III. Rekommendation och helsningar med anledning af Magalottis besök i Sverige. Komplimenter.

Florens, Arch. di stato (Carte Strozziane, 4491).

S. Carlström.

1675. I Magliabecchis bref till L. Legato $^{25}/_{2}$ 1675 omnämnes, att han haft besök af S. C—m, »gentiluomo Suedese, autore dell' erudita dissertatione De Thule veterum et Hyperboreis». Han reste med frih. Fab. Wrede.

Florens, Bibl. Naz. (Ms. VIII, 4, 694; Magliab. brefvexl.).

J. G. Sparwenfeldt.

Intyg, dat. d. 1 Aug. 1692, att undersökning på begäran af en »gentiluomo di Suezia» (antagligen Sparwenfeldt), blifvit gjord i Vatikanska arkivet rörande der befintliga Suecana, men att intet annat anträffats än en förteckning på påfliga bref rörande Upsala domkyrka; alla andra papper hade blifvit förstörda »nel sacco di Borbone»(!)

Koncept utan underskrift, afsedt att föreläggas »il gentiluomo di Svezia». Vatik. Ark. (Misc., Arm. I, n:o 29, s. 254).

Bref från Magliabecchi till Sparwenfeldt $^{24}/_{4}$ 1694. Svar på ett bref från Sp. $^{16}/_{11}$ 1694. S. vistades då i Milano; komplimenter; uppdrag med afseende på ett låntaget manuskript.

Koncept. Florens, Bibl. Naz. (Ms. VIII, 7, 380, Magliabecchis brefvexl.).

Nils Bielke.

Breve e sincero ragguaglio della vita di S. E:za il sig. conte N. Bielke, senatore di Roma, (i slutet:) scritta dal P. Qualificatore fr. dello Spirito Santo Trinitario, scalzo di S. Carlino, che per lo spazio di 30 anni fù suo continuo confessore. Inneh. en mängd detaljer rör. B:s enskilda förhållanden, lefnadssätt i Rom, förhållande till påfvarna o. s. v.

Afskr. (24 sid. stor 4:o.) Napoli, Bibl. Naz. (Cod. X, E. 5).

C. G. Tessin.

»Commissioni di Suetia». Brefvexling 1737—38 mellan påflige nuntien ärkebiskop Passionei och C. G. Tessin, som i Wien gjort hans bekantskap. Angår anskaffandet af svenska böcker till P:s bibliotek, samt öfversändandet af P:s minnestal öfver prins Eugen af Savoyen till Tessin och konung Fredrik I. Inneh. tre bref fr. T. (1737, orig.), jemte ett bilagdt bref till T. från E. Benzelius s. å. (latin, ang. en bokgåfva från Passionei, för hvilken Benzelius ber Tessin tacka) samt tre koncepter till bref fr. Passionei till Tessin och ett till Fredrik I (1737—38), (det sistnämnda med tacksägelse för en snusdosa af elghof).

Rom, Vatik. Bibl. (Ottob. 3173).

Bref till A. M. Zanetti (I, 32) 1736—1748, 7 st. Inneh. bidrag till historien om bildandet af Tessins samlingar.

Orig. Venedig, Bibl. Marciana (Cl. XI, Cod. 116).

J. G. Hallman.

Tre bref till Tozzetti (1751—1752). Rör. enskilda angelägenheter och Hallmans ledamotskap af Accad. Fiorentina.

Orig. Florens, Bibl. Naz. (Tozzettis brefvexling).

J. C:son Dryander.

Ett bref till Tozzetti, dat. London . . .

Firenze, Bibl. Nazionale (Tozzettis brefvexling).

C. v. Linné.

Bref till P. Arduino, professor i Padua, dat. Ups. 3 Nov. 1764, rör. sändningar af växter.

Orig. latin. Florens, Bibl. Nazionale.

Fredrik,
hertig af Östergötland.

Besök i Venedig 1777 (inkognito); hans deltagande i den venetianska adelns umgängeslif.

Venedig, Arch. di stato. Anteckn. i Cerimoniali (6 maj).

G. A. Reuterholm.

Discorso 2 Aprile 1792, che fù ricevuto membro dell' Accademia di S. Luca.

Orig. Rom, Accad. di S. Luca.

Svenska ledamöter af Accademia di S. Luca.

1793. Bref från svenskar, invalda i Accad. di S. Luca i Rom: hertig Karl $^{3}/_{5}$; Sofia Albertina (2 bref); Fr. Sparre $^{14}/_{9}$; Sergel $^{26}/_{5}$; Fredenheim $^{8}/_{2}$; innehålla tacksägelser för inval och komplimenter. (Sofia Albertina var invald såsom »accademica di merito». I Masserinis historia öfver akademien finnes hon upptagen såsom »hedersprofessor i teckning».)

Orig. Rom, Accad. di S. Luca, bland autografer.

G. M. Armfelt.

1793. Nov. 23. Al barone d'Armfelt sul progetto di commercio diretto col Nort, presentato del negociante Svedese Sources a nome della casa Schön a C:o di Stocolma. Inneh.: Sources' Plano generalo dello stabilimento che il sottoscritto si propose di formar in Napoli; densammes Nota generale sopra il commercio d'esportazione della Svezia; Armfelts »Reflexions», förordande företaget, samt neapolitanske ministern Acton's svarskoncept, m. fl. utlåtanden.

Napoli, Arch. di stato (»Ministri esteri, Svezia).

1794 ff. Carte relative alla congiura del barone Armfelt. Innehåller brefvexlingar, ransakningshandlingar m. m. rör. Armfelts flykt, de föregifna mordplanerna mot honom, samt diplomatiska aktstycken, vexlade mellan hofven i Stockholm och Neapel, äfvensom neapolitanska sändebuds i utlandet bref om samma ämne. (De sistnämnda äro de enda aktstycken af någon vigt, som ej äro förut kända).

Napoli, Arch. di stato, 4:o (stor bundt, 332). Därjämte bref från Lagersvärd i samma ämne $^{22}/_{2}$ 1794 bland Corresp. della Svezia.

A. F. Munck.

1795. »Affare dello svedese conte di Munck, il di cui arresto e consegna richiede quel monarca.» Inneh.: egenh. bref från hertig Karl till storhertigen af Toscana 1795 $^{28}/_{10}$; två bref från Lagersvärd 1796 $^{20}/_{1}$, $^{21}/_{1}$, dat. Pisa, med bilagdt protokoll ang. Muncks ransakning; svarskoncept $^{24}/_{1}$ 1796, afböjande, under förevändning att M. ej längre vistades på toscanska området; en icke undertecknad P. M. (af Serristori?), refererande Munckska målet, och afrådande all inblandning: utan att stöta Sveriges chargé d'affaires, borde man söka att skaffa M. hemligt ur Toscana. Därjämte ett par bref från italienska myndigheter med uppgift att M. förgäfves efterspanats. (Lagersvärd säger sig hafva sett M. i Pisa $^{20}/_{1}$.)

Orig. och koncept. Florens, Arch. di stato (Carteggio sovrano, Svezia).

C. Lagersvärd.

Bref till signora Teresia Bandettini, 1804 okt. 6, ang. »sottoscrizione alle sue opera».

Orig. Lucca, R. Bibl. pubblica (Cod. 647).

G. A. Åkerblad.

Bref till Accad. di S. Luca i Rom. Tacksägelse för ledamotsval; komplimenter till sekreteraren, »uno dei più valenti antiqvarj del tempo nostro». 1812, aug. 15.

Orig. Rom, Accad. di S. Luca (bland autografer).

Bref till Lucchesini, dat. Rom 1811, aug. 16 och 1813, jan. 11. Rör. vetenskapliga ämnen och öfversända afhandlingar.

Orig. Lucca, R. Biblioteca pubblica (Cod. 1361).

J. Gråberg (di Hemsö).

Bref från Gråberg 1811, 1812. På italienska, endast egande autografintresse.

Orig. Genua, Univ. biblioteket (bland autografer).

Efterlämnade papper: egenh. uppsatser samt bref till G. och några brefkoncepter. Indagacões sobra a lingua dos Berberes para a Acad. Real das scienzias de Lisboa en Tanger 18 Nov. 1817. (Egenh.) — Journal tenu dans un voyage fait de Gênes à Costagnola. Oct. 1800. (Egenh.) — Memorie sull' origine e il successo della morte di Gustavo III. Genua 1797. (Koncept.) — Discorso d'apertura della sessione dell' Accademia Italiana in Genova 1810. — Degli ultimi progressi della geografia. Sunto 1842, 1844, 1845. — Kallelsebref, diplomer etc. rörande G:s ledamotskap i lärda sällskap etc. — Bref till Gråberg från N. Palin, 7 st. (orig.) 1817—1838. (1817 från Konstantinopel ang. G:s förslag att vinna anställning vid svenska beskickningen; återstoden från Rom, upplysande för Palins biografi.) — D:o d:o från italienare, fransmän och engelsmän m. fl. 1810—1845 (orig.), samt brefkoncept till Malte Brun.

Firenze, Bibl. Marucell. (M. V 30, VI 43, B. VI 44).

Elias Fries.

Tre bref till Florentiner-botanisten Parlatore, 1851—1855, rörande botaniska ämnen, byte af växtfrön etc. för botaniska trädgården i Upsala m. m. (P. hade besökt Sverige).

Orig. latin. Palermo, Bibl. Comunale (Lettere).

Tillägg.

Envoyén C. Bildt, som under någon tids vistelse i Siena under sommaren 1891 haft tillfälle till historiska studier i den gamla stadens Archivio di Stato och dess Biblioteca Comunale, har därstädes påträffat åtskilliga handlingar af intresse för Sveriges historia. Företrädesvis utgöras dessa af bref och aktstycken, tillhörande fältmarskalken Ottavio Piccolomini's papper. Den från trettio-åriga kriget berömde fältherren, som vid Lützen och vid Nördlingen, utanför Regensburg och i det andra slaget vid Breitenfeld med vexlande framgång mätte sina krafter med de svenska härförarna, var bördig från Siena, hvilket förklarar att hans papper där, i familjens gamla stamort, blifvit tillvaratagna. Därjämte finnes på samma ställe en samtida berättelse, antagligen af en Sienabo, rörande tilldragelserna i Sverige under inbördeskriget 1598 mellan Sigismund och hertig Karl.

Envoyén Bildts värdefulla anteckningar ur samtliga dessa papper hafva välvilligt blifvit ställda till undertecknads förfogande. De meddelas här i kronologisk ordning och i förkortad form, såsom ett supplement till föreliggande förteckning och till tjänst för kommande forskare.

Elof Tegnér.

1598. Breve compendiosa historia del passagio in Suetia di Sigismondo III, Ré di Polonia e Svetia, l'anno 1598. Författaren, Niccolò Sergardi, uppgifver sig hafva varit ögonvittne till de af honom skildrade tilldragelserna — vid Kalmar, Stegeborg och Linköping nämda år — öfver hvilka han fört dagboksanteckningar [1].

Siena, Biblioteca Comunale, Cod. K. III. 58, blad 198—206.

---

[1] Rörande familjen Sergardi har antecknaren meddelat följande undersökning: Familjen Sergardi är en gammal adelsläkt från Siena. I en i statsarkivet i Siena befintlig, af Galgano Bichi upprättad förteckning öfver döpelser och giftermål inom den Sienesiska adeln finnas antecknade en Niccolò Bartolommeo, son af Alessandro S., född 1558, samt en Niccolò Jobbe, son af Federigo, född 1569. Dessutom förekommer i Fra Isidoro Ugurglieri Azzolini's »Pompe Sanese» (tr. i Pistoja 1649) en Niccolò S., son af Francesco, hvilken var Stefaniterriddare och vid bokens utgifvande ännu lefde. Om det var denne sistnämnde, som åtföljde Sigismund, måste han då hafva varit ganska ung. — I kyrkan S. Francesco, där släkten Sergardi haft sitt kapell, finnas två marmorplattor, omtalande hvar sin Niccolò Sergardi, men de hänföra sig, den ene till den äldre, en andre till en yngre namne till författaren.

1631. Sept. 17. Relation öfver slaget vid Breitenfeld (tr. i utdrag såsom bilaga till Enea Piccolomini's uppsats »Personalità storica del Max Piccolomini» i Archivio storico Italiano, 1871).

Siena, Biblioteca Comunale, bland »Memorie e lettere del generale Ottavio Piccolomini», Cod. B. V. 2. ac. 39.

1632. Breve relatione del progresso dell esercito Cesareo da la presa di Leipsick fino dopo la battaglia di Lützen. Utan datum eller underskrift; synes, liksom föregående skrift hafva varit en bilaga till bref från Ottavio Piccolomini till brodern Ascanio, erkebiskop af Siena, med hvilken han stod i ständig brefvexling och till hvilken han sände utförliga redogörelser för krigshändelserna.

Ibm, samma cod.

1632. Nov. 22. Bref från Ottavio Piccolomini till brodern, erkebiskop Ascanio, dateradt Chemnitz, angående slaget vid Lützen. Orig.; några rader egenhändigt. Framställningen utmärker sig icke för blygsamhet; det omnämnes, att man väl visste, att Gustaf Adolf ej synts till efter slaget, men att man ännu ej vore säker på hans död.

Ibm, samma cod.

1632. Bref från Silvio Piccolomini, brorson till Ottavio och kapten vid hans kyrassierregemente, till hans farbroder, erkebiskop Ascanio, med beskrifning öfver slaget vid Lützen (tr. i Archivio storico Italiano 1871, s. 239—243 såsom bilaga V till Enea Piccolomini's ofvannämnda uppsats, samt i öfversättning såsom bilaga till Odhners afhandling »Anmärkningar öfver slaget vid Lützen» i Silfverstolpes »Historiskt bibliotek» 1877. Se om författaren vidare nämnda uppsats, sid. 392, noten).

Ibm, samma cod.

1632. Dec. 15. Kejsar Ferdinand af Österrike till Ottavio Piccolomini. Lyckönskningsbref med anledning af slaget vid Lützen, dateradt Wien. Afskrift; latin.

Ibm.

1632. Till den samme, lyckönskningsbref af samma anledning från Claudio Achillini, juris professor i Bologna och nämnda stads ombud hos påfven Urban VIII, (tr. i Modena 1633, enligt uppgift i Orlando's Notizie degli scrittori Bolognesi).

Ibm.

1633. Jan. 21. Bref från Ottavio Piccolomini, dateradt Prag, antagligen till hans broder erkebiskop Ascanio. Klagomål öfver att tillbörlig utmärkelse med anledning af hans andel i slaget vid Lützen ej vederfarits honom i de från Rom utgångna berättelserna om slaget. Vid hären voro många, säges det, af den åsikt, att konungens af Sverige död snarare väckt sorg än glädje i Rom.

Ibm.

1633. Anonym berättelse, daterad Aidersdorf den 11 juni 1633, angående fälttåget i Schlesien.
Ibm, Cod. B. V. 2.

1633. Febr. 26. Ottavio Piccolomini till brodern erkebiskop Ascanio, dateradt Prag. Rör afrättningen af de kejserliga officerare, som flytt vid Lützen.
Ibm.

1634. Sept. 7. Bref från Ottavio Piccolomini till påfven Urban VIII med underrättelsen om slaget vid Nördlingen, dateradt »Nerlinghen». Afskrift.
Ibm.

1634. Anonym berättelse, daterad Wien den 12 sept., angående slaget vid Nördlingen.
Ibm, Cod. B. V. 2.

1635. Fragment, antagligen af en handskrifven tidning, daterad Wien d. 4 mars, med utdrag af bref från Prag om händelserna i Böhmen och Wallensteins död.
Ibm, samma cod.

1635. Anonym berättelse, dat. Wien 14 apr., ang. Coburgs intagande af Ott. Piccolomini.
Ibm, samma cod.

1639—1642. »Useppi, Carte relative al maresciallo Piccolomini e alla guerra de trent' anni». Papper, som tillhört Francesco Useppi, hvilken från handsekreterare hos Piccolomini befordrades till sekreterare i krigsministeriet i Wien. Dessutom var han verksam såsom diplomat och sändes 1639 till Brüssel för att utverka hjelp mot svenskarna. Till dessa underhandlingar och till fälttågsplanerna mot Banér och Königsmark hänföra sig de flesta af dessa papper. Märkas:

1. Odateradt koncept (1639) till instruktion för Useppi af Piccolomini vid underhandlingarna i Brüssel.

2. Tvenne odaterade promemorier för samma tid, rörande den politiska ställningen och förhållandena på krigsskådeplatsen.

3. Odaterad promemoria af Piccolomini till Useppi, angående framställningar, som af denne borde göras till kejsaren och till kardinalinfanten med anledning af några kejserliga officerares fångenskap hos Banér samt uppsättande af trupper mot denne.

4. Odateradt koncept, märkt »Instruzione» (1639), hvari Ottavio Piccolomini utvecklar, huru fälttåget mot Banér borde föras.

5. Koncept till instruktion af den samme för kapten Alimani (sept. 29, 1639) ang. rörelserna mot Banér. Synes egentligen vara konceptet till ett chifferbref till kardinal-infanten, hvilket Alimani borde framlemna.

6. En samling af promemorier i form af frågor och svar ang. operationerna mot Banér, vexlade mellan erkehertig Leopold Wilhelm och Ottavio Piccolomini efter deras truppers förening.

7. Instruktion af Piccolomini för öfverste Ranfdt (1639) med plan för marschen mot Banér och arméns proviantering.

8. Odaterad promemoria, att å kejsarens vägnar tillställas konungen af Spanien, med fälttågsplanen mot kejsarens fiender.

9. »Negoziazioni del s:r conte Leslie» (1639); ang. Leslie's beskickning till kardinal-infanten för att begära hjelp. Af särskildt intresse är ett koncept till bref från Leslie till kardinal-infanten, dateradt Steick 15 sept. 1639.

10. Bref från Ottavio Piccolomini till Useppi från 1 maj 1639 till 16 dec. 1643. 95 st., många egenhändiga.

11. Odateradt koncept till bref från Ottavio Piccolomini till kejsaren ang. marschen mot Banér.

12. »Geheime instruktion» för Gallas och Piccolomini, daterad Regensburg 16 mars 1641.

13. Bref från O. Piccolomini till Johann de Wertt, d. 28 april 1641 (Koncept.)

14. Bref från kejsar Ferdinand till O. Piccolomini, dateradt Regensburg 11 maj 1641, angående bland annat krigsföretagen mot Banér.

15. Bref från Useppi till O. Piccolomini från Wien i mars och april 1642. 20 bref, delvis i chiffer.

16. Tre bref från O. Piccolomini till Useppi, 27 okt., 8 nov., 8 dec. 1642. Egenh. orig., afskr.

17. Bref till Useppi från Leslie 1641—1643; från B. A. da Luciano, 30 juni 1642, samt från F. A. Andreuzzi, 19 april 1642, samtliga angående fälttåget mot svenskarna.

Siena, Archivio di Stato.

1641. Anonym berättelse ang. krigshändelserna 24—30 juni 1641. Synes vara afskrift af en rapport från O. Piccolomini.

Siena, Bibl. Comunale, Cod. B. V. 2.

1641. Juli 2. Bref från Ottavio Piccolomini till kejsar Ferdinand, dateradt Wolfenbüttel. Afskrift.

Ibm, samma cod.

1641. Anonym berättelse om krigshändelserna till den 16 aug. 1641. Skrifven från lägret vid Tenemburg (?).

Ibm, samma cod.

1642. Juli 16. Egenhändigt bref från kejsar Ferdinand till O. Piccolomini, dat. Wien med tacksägelse för härens reorganisation. (Italienska.)

Ibm, samma cod.

1642. Odaterad och anonym berättelse ang. slaget vid Leipzig d. 2 nov.

Ibm, samma cod.

1643. Anonym och odaterad berättelse ang. »La disfatta della gente di Svezia in Sellesia 15 Ottobre 1643». Af en anteckning i slutet synes framgå, att den grundar sig på en af sekreteraren

Pandolfini uppsatt rapport samt var ämnad att, med tillägg af författaren, tryckas i Parma.

Ibm, samma cod.

1645. Fragment af en anonym och odaterad berättelse, antagligen ställd till erkebiskop Ascanio Piccolomini, ang. slaget vid Jankowitz d. 6 mars. Skildringen är liflig och dramatisk. Utdrag tr. i Enea Piccolominis ofvannämnda uppsats i Archivio storico Italiano 1871, s. 223—248.

Ibm, samma cod.

1645. Fragment af en anonym, odaterad biografi öfver Ottavio Piccolomini. Innehåller notiser bl. a. om slaget vid Lützen och uppgiften, att Gustaf Adolf fått sitt banesår af Pier Martellini, »sergente maggiore» vid Piccolominis kyrassierregemente. Jfr Odhners ofvannämnda afhandling, s. 395, noten.

Ibm, samma cod.

* * *

Fragment af ett anonymt och odateradt bref från Rom, ang. drottning Kristinas utseende och hennes oartighet mot de romerska damerna.

Ibm, samma cod.

Öfversikter och Granskningar.

Österreichs Beziehungen zu Schweden und Dänemark vornehmlich seine Politik bei der Vereinigung Norwegens mit Schweden in den Jahren 1813 und 1814. Von Dr KARL WOYNAR. 166 sid. 8:o. Wien 1891.

I Sveriges nyare politiska historia är det tidehvarf, som sträcker sig från Karl XIV Johans tronföljareval till Sveriges och Norges förening till den grad epokgörande och händelserikt, att hvarje arbete, som kastar ljus öfver sagda tidskiftes invecklade politik och märkliga tilldragelser måste mottagas med det största intresse af den historiska litteraturens vänner. Ofvannämda arbete af Dr Woynar lemnar otvifvelaktigt goda bidrag till utredning af det angifna tidehvarfvets politiska härfva, och då detsamma, enligt hvad jag kunnat finna, dessutom grundar sig på samvetsgranna arkivstudier samt utmärker sig för en ledig stil och i det hela äfven för tillförlitlighet i uppgifter, synes det vara värdt all uppmärksamhet.

Författaren har, såsom arbetets titel angifver, gjort till sin uppgift att framställa Österrikes förhållande till Sverige och Danmark under de kritiska åren 1813 och 1814, och framställningen häraf fyller också arbetets digraste del. Inledningsvis har författaren behandlat tiden mellan Karl XIV Johans val till svensk tronföljare och 1813, och denna inledning synes mig väl vald. Den kortfattade afslutningen förefaller mig däremot vara mindre lämplig och ter sig såsom ett onödigt känsloutbrott efter ett lugnt tankearbete. Arbetet i sin helhet synes mig för öfrigt skola hafva vunnit genom en något utförligare skildring af de händelser och förhållanden, hvilka omhandlas å de sista sidorna (härvid naturligtvis bortsedt från de skäligen digra bilagorna).

Författarens framställning röjer en utpräglad sympati för *Sverige och Karl Johan*. Karl Johans statskonst och fältherretalang har i författaren en varm beundrare, och särskildt tillbakavisas de förklenande omdömen, som från skilda håll fällts om den svenske kronprinsens ledning af Nordarméns rörelser. Vid skildringen af mötet i Trachenberg framhålles och bekräftas kronprinsens ledande uppträdande vid detsamma. Mot *Danmarks* politik riktar författaren här och hvar sitt skarpaste klander. Särdeles intressant är den karaktäristik af den danske konungen Fredrik VI och hans närmaste

omgifning, som författaren lemnar efter en uppsats af den samtida österrikiske diplomaten grefve Lützow. Sådan Fredriks karaktär framställes, liknar den i mångt och mycket, både i godt och ondt Gustaf IV Adolfs. Då den svenske olyckskonungen brann af ett outsläckligt hat till Napoleon I, var emellertid den danske monarken en af dennes varmaste beundrare, som just till följd af sin Napoleonsvurm föranleddes att föra en politik, som stred mot det danska folkets sanna väl och önskningar. Huruvida den danska regeringen i sin förblindelse dock gjort sig skyldig till det löftesbrott, hvarför författaren med stöd af det österrikiska sändebudet Bombelles' depesch d. 1 jan. 1814 till furst Metternich förebrår densamma, torde kunna betviflas. Bombelles var uppenbarligen en egenkär natur, och hans meddelande är icke värdt allt för stor tilltro. Det må vara möjligt, att den uppgörelse, Bombelles i sin depesch säger sig hafva träffat med den danska regeringen, aldrig existerade annat än i det stororddiga sändebudets fantasi.

Rörande *Österrikes* politik emot de båda täflande nordiska makterna söker författaren på allt sätt göra gällande, att furst Metternichs hufvudsträfvan gick ut på att förmå såväl Danmark som Sverige att deltaga i den stora frihetsstriden mot Napoleon. Fursten motarbetade Sveriges eröfringsplaner på Norge, så länge han ännu egde något hopp att kunna vinna Danmark för koalitionens intressen, och först när Danmarks omedgörlighet och Sveriges oumbärlighet var uppenbar, gaf fursten efter för den svenske kronprinsens fordringar, därtill närmast förmådd af kejsar Alexander vid mötet i Freiburg d. 23 dec. 1813.

Om författaren också i allmänhet lyckas framställa Metternichs nordiska politik i en god dager, såsom motiverad af furstens omsorg om Europas eniga uppträdande emot dess gemensamme förtryckare, så erkänner han dock, att fursten begick en betänklig oredlighet vid den förutnämde Bombelles' mission till det danska hofvet (jfr sid. 109 o. 110).

Vare detta nog sagdt om arbetets innehåll i allmänhet. Angående på sidan om det egentliga ämnet liggande detaljer vill jag framhålla, att skildringen af furst Dolgorouckis beryktade sändning till Köpenhamn är långt ifrån tillförlitlig. För inseende häraf nöjer jag mig med att hänvisa till H. Forssells utredning af frågan å sid. 160 i Minnesteckningen af Gustaf af Wetterstedt. Dessutom synes författaren i någon mån hafva sammanblandat innehållet i fördraget d. 5 april 1812 med innehållet i familjefördraget i Åbo. Data angifvas å några ställen oriktigt. Så undertecknades freden i Fredrikshamn d. 17 sept. 1809, ej d. 27 i s. m. och år; freden i Paris mellan Sverige och Frankrike ingicks d. 6 jan. 1810, ej d. 10 i s. m. och år. Karl XIII bar ej namnet Johan.

K—Å.

Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. Akademisk afhandling af EDVARD A. ZETTERQVIST. IV + 192 sid. Oskarshamn 1891.

Det är ett från den svenska historiens synpunkt viktigt och förut föga beaktadt parti från det trettioåriga krigets viktiga tidsskede, som hr Zetterqvist i föreliggande arbete tagit till uppgift att behandla. Af äldre författare är det nästan uteslutande Chemnitz, som i någon nämnvärd mån sysselsätter sig med detta ämne, af nyare historici har Fridericia[1]) lämnat värdefulla bidrag härtill, men enligt sitt arbetes plan endast sådana, som kasta ljus öfver Danmarks yttre politik. Hr Z. har således på nästan hvarje punkt af sitt vidlyftiga ämne fått gå tillbaka till själfva källorna, och han har också, enligt egen uppgift, egnat flera år åt forskningar i k. svenska riksarkivet och k. hannoveranska statsarkivet.

Resultatet af dessa forskningar är en framställning af det svenska väldets grundläggande i Bremen och Verden, hvilken gör intryck af stor samvetsgrannhet, god kritisk förmåga på de punkter, där meningarna bryta sig mot hvarandra, och en fullständighet, som lämnar intet öfrigt att önska. Men vid sidan af dessa obestridliga förtjenster måste rec. å andra sidan framhålla, att just materialets rikedom och författarens minutiösa noggrannhet på sina ställen menligt inverkat på grupperingen af det samlade stoffet.

Afhandlingens förra hälft, som skildrar svenskarnes militära och diplomatiska besittningstagande af dåvarande biskopsdömen Bremen och Verden, är i det hela klart disponerad, ehuruväl framställningens bredd stundom verkar störande. Särskildt må anmärkas, att öfversikten af stiftens inre förhållanden under de sista biskoparne borde hafva införlifvats med den långt senare redogörelsen för den svenska regeringens ordnande af samma förhållanden. Som den nu står, afbryter den framställningen af svenskarnes successiva besittningstagande af dessa länder.

Med den militära ockupationen och den i fredsurkunden stipulerade öfverlåtelsen af de bägge biskopsdömena kan emellertid ej grundläggningen af det svenska väldet i dessa länder sägas vara fullbordad. I denna ingår nämligen som ett andra moment grundläggningen af den svenska styrelsen i de nya provinserna. Den andra och drygare hälften af hr Z:s afhandling har också detta moment till föremål. Det är egentligen här materialets anordning borde hafva varit en annan. Förf. har — synes det oss — i stället för att gifva en systematisk öfversikt af den nya styrelsens successiva ordnande sönderstyckat sin framställning i en mängd löst hopfogade specialuppsatser, hvilket i betydlig mån minskar öfverskådligheten. Dessa skilda uppsatser borde hafva samarbetats och lämpligen grupperats kring den svenska regeringens provisoriska organisationsförsök genom preliminär-

[1]) Förf. kallar honom konsekvent Fredericia.

resolutionen af d. 5 febr. 1649 och styrelsens definitiva ordnande genom kommissionen af år 1651 och de statshandlingar, som voro en frukt af dennas arbete. En redogörelse för sekularisationen (af kyrkogodsen) och donationerna torde bäst kunna försvara sin plats, om den sättes i samband med finansförvaltningen och kyrkostyrelsen; lösryckt ur detta sammanhang och med den bredd af 30 sidor, som förf. gifvit den, rymmes den knappast under den titel, hr Z. gifvit sin afhandling, hur intressant och upplysande för den allmänna andan af drottning Kristinas regering än denna framställning må vara. Förf. slutar sitt arbete med en återblick på kommissionen, som endast har att meddela några biografiska notiser öfver dess medlemmar och interiörer från dess sittningar; dessa upplysningar borde väl — i noter — hafva införlifvats med redogörelsen för kommissionens förhandlingar och ej som nu skiljas från denna genom kapitlet om regeringsinstruktionen.

Så långt om formen för hr Z:s afhandling. Genom sitt på omfattande arkivstudier grundade innehåll erbjuder hr Z:s arbete emellertid mycket af intresse.

Utgångspunkten för det svenska inflytandet i Bremen var det fördrag, som Gustaf Adolf i juni 1631 afslöt med sin morbroder, ärkebiskop Johan Fredrik, i syfte att ur ärkestiftet utdrifva de kejserlige, som här grundligare än annorstädes bedrefvo det katolska restitutionsverket. När detta syfte i början af år 1632 vunnits genom Totts inryckande i Bremen, kom stiftet fördragsenligt i diplomatiskt och militäriskt beroende af den svenska kronan. Samtidigt rensades det närgränsande biskopsdömet Verden från Tillys trupper, den nyinsatte katolske biskopen flydde, hvarefter svenskarne behöllo detta stift som herrelöst område. Enligt förf. ankommo svenskarne till biskopsdömena som befriare; måhända hade några bevis bort framläggas för, att stiftens invånare verkligen hyst denna mening, då ju flera katolske författare, exempelvis Klopp i sitt arbete öfver Tilly, tro sig kunna bevisa motsatsen.

Svenskarnes nyförvärfvade maktställning vid Elbe och Weser blef ej långvarig. Konung Kristian IV af Danmark hade en gång sett sin son Fredrik väljas till koadjutor i både Bremen och Verden, men kriget med kejsaren beröfvade det danska konungahuset dessa lysande utsikter. Då ärkebiskopen af Bremen kort efter slaget vid Nördlingen afled, upptog konung Kristian emellertid sin sons anspråk. Det politiska läget var honom gunstigt; kejsarens ställning var nu en helt annan, än då han dikterade freden i Lübeck, och stiftens faktiska innehafvare, den svenska kronan, tordes ej nu utsätta sig för Danmarks fiendskap. Sverige måste — likväl efter långa underhandlingar — erkänna hertigen, som emellertid blifvit vald af stiftens ständer, såsom biskop och lyckades, trots alla ansträngningar, hvarken få expektans på biskopsdömena efter hertigens död eller bekräftelse af de gamla förbunden. Det var ett stort nederlag för den svenska diplomatien och ej det minst betydande af alla dem, som slaget vid Nördlingen förde med sig.

Det var desto kännbarare, som svenskarne redan vid denna tid voro betänkte att vid en kommande fred betinga sig dessa stift som lämplig satisfaktion. Att de svenska statsmännen sökte åt Sverige förvärfva dessa så aflägsna länder, kan synas märkvärdigt. Förf. citerar Salvii bekanta skäl för denna politik, hvilka hufvudsakligen gå därpå ut, att de bägge stiften hade säte och stämma i två rikskretsar och beherskade Weser och Elbe. Ett annat och enligt rec:s mening viktigare skäl ge dessa årens rådsprotokoll vid handen. Den 29 okt. 1634 yttrade riksdrotsen i rådet: »Där kriget med Danmark skulle begynnas, vore det Sveriges krono en god ryggstöd att föra en armé där ut in i Danmark.» Då man betänker, att riksdrotsen ofta endast var ett eko af sin store broder, och att denne i så väsentlig mån i hela sin politik bestämdes af hänsyn till Danmark, blir det troligt, att tyngdpunkten af Sveriges bremiska politik var den ofvan antydda. Besittningen af de bägge biskopsdömena var ett viktigt moment i den starka position söder om Danmark, som den Vestfaliska freden skapade, och genom hvilken maktförhållandet mellan de nordiska kronorna snart nog ändrades till Sveriges fördel. Först genom denna besittning och den härmed kombinerade, redan af Axel Oxenstierna godkända holsteinska politik, som så ofta plägar förkättras, kom Danmark riktigt mellan tvänne eldar.

Fasthåller man denna synpunkt, blir det naturligt, att Sverige, när tiden en gång var kommen att gengälda århundradens oförrätter, äfven skulle upptaga sina anspråk på Bremen och Verden. Den timmen slog, när Kristian IV:s öppna eller hemliga fiendskap till sist framtvang fredsbrottet 1643. Till en början var det klart, att svenskarne ej kunde låta hertig Fredrik få okvald förfoga öfver biskopsdömenas militära och ekonomiska styrka, då det syntes ganska troligt, att han skulle taga parti för sin gamle fader. Torstensson, på väg till Danmark, gaf också order åt generalmajor Königsmark att söka använda stiften till Sveriges tjenst, om danska värfningar där företogos. Härmed var signalen gifven till den strid mellan svenskarne och hertigen, som hade till resultat Sveriges besittningstagande af Bremen-Verden. Förf. lemnar en åskådlig och noggrann redogörelse för denna strid. Königsmark inryckte i början af år 1644 i Verden, bortdref hertigens soldater från staden af samma namn och inkvarterade sina trupper i stiftet. Om man undantager striden om staden Verden, var Königsmark måhända på grund af gällande fördrag ej alldeles oberättigad till dessa åtgärder, ty svenskarne hade fått tillåtelse att hafva samlings- och mönstringsplats i stiften. Den kejserlige generalen Gallas hade ock för ej länge sedan förfarit vida våldsammare mot biskopsdömena och dock ej behandlats som fiende. Öfver ärkestiftets gräns framträngde emellertid Königsmark endast med stor betänksamhet och under fortsatta underhandlingar med hertigen och ständerna om penningar och förplägning åt trupperna. Då dessa ej ledde till något resultat, drog han sig också tillbaka från bägge stiften, emedan han ännu ej hade order att börja krig.

Man finner, att svenskarnes behandling af hertig Fredrik — i betraktande af de politiska förhållandena och dessa tiders uppfattning af folkrätten — var ganska mild. Förf. uppehåller sig emellertid vid frågan, om hertigen genom någon hjälp till Danmark gjort sig förtjent af Sveriges fiendskap, och besvarar denna fråga nekande. Men å andra sidan meddelar han, att såväl Torstensson som Königsmark förmenade, att danska värfningar företogos i stiften; den senare ville t. o. m. veta, att danska trupper voro förlagda i vissa städer. Med sådan tanke om hertigens iakttagande af neutralitetsfördragen voro svenskarne då utan tvifvel i sin goda rätt att handla, som de gjorde. För öfrigt var det en solklar sak, att svenskarne ej borde utsätta sig för faran att hafva i sin rygg en furste, som af blodsbandet frestades att blifva en fiende. Syftet med Königsmarks expedition var väl närmast att hafva ett öga på hertigen, och från denna synpunkt sedd var denna — synes det oss — en politisk nödvändighet.

Huru härmed än förhåller sig, *efter* Königsmarks första inryckande uppträdde hertigen öppet som fiende, i det han i mars 1644 mottog öfverbefälet öfver en dansk här. Nu fordrade Königsmark — utom nödig kontribution — äfven en försäkran af ständerna, att Sverige ej skulle hafva någon fientlighet att befara från hertigen. Då ständerna gåfvo ett afböjande svar, inryckte generalen ånyo i stiften (febr. 1645) och eröfrade dem på mindre än en månad, hvarefter han tillsatte en provisorisk styrelse. På eröfringen som ett fullbordadt faktum kunde alltså den svenska regeringen stödja sig, då den vägrade att i freden i Brömsebro utan vidare återlemna stiften. Denna fråga hänsköts emellertid till senare underhandlingar med hertigen. En sådan underhandling kom visserligen till stånd, men afstannade redan i början, enär den svenska regeringen fordrade, att hertigens sändebud skulle befullmäktigas af alla stånden, en sak, som under närvarande politiska förhållanden — då svenskarne faktiskt innehade stiften — ej lät sig göra. Sveriges sålunda förvärfvade besittning erkändes sedermera i den vestfaliska freden. Intressant hade varit, om förf. i detta sammanhang nämnt något om det bekanta projektet att göra Axel Oxenstierna till hertig af Bremen under svensk länshöghet.

Efter den nu antydda skildringen af krigshändelserna öfvergår förf., som ofvan är nämndt, till en framställning af de nya provinsernas fredliga ordnande. Man finner häraf, att drottningen redan genom k. resolutionen af d. 5 febr. 1649 provisoriskt ordnat krigs- och civilförvaltningen i de bägge länderna. Denna fick en karaktär, som i mycket påminner om moderlandets. En kollegial regering tillsattes under guvernörens — Königsmarks — ledning, en likaledes kollegialt sammansatt kammare fick öfverinseende öfver finanserna.

Resolutionen väckte dock snart missnöje — Königsmark vägrade att följa den — och drottningen tillsatte 1651 en kommission, som skulle göra sig underrättad om stiftens tillstånd och öfverlägga med ständerna om deras privilegier, hvarigenom ett definitivt ordnande af hertigdömena kunde förberedas. Tillika skulle kommissionen å drottningens vägnar mottaga ständernas hyllning.

Förf. redogör med stor utförlighet för denna kommission. Man ser, att där fördes långa underhandlingar, innan denna och de till landtdag samlade ständerna kunde ena sig om, hvilkendera handlingen skulle föregå den andra: hyllningen eller stadfästelsen af privilegierna. Sedan denna fråga genom en kompromiss blifvit löst, utarbetade kommissionen på grundvalen af landtdagsrecessen och privilegierna en ny regeringsstadga, som, underkastad Oxenstiernas granskning, för lång tid blef normen, efter hvilken Bremen-Verden styrdes. Här utvecklades än mer de i Sverige härskande kollegiala formerna, i det 3 kollegier upprättades: regeringsrådet, collegium justitiæ och consistorium. Af förf:s redogörelse framgår ej fullt klart, om regeringsrådet öfver- eller sidoordnades med de andra; det förra synes troligt, åtminstone hade det en kontrollerande myndighet öfver de andra (sid. 177).

Angående förf:s hänvisningar till de otryckta källorna skulle rec. till sist vilja anmärka, att en utförlig redogörelse för dessa, sådan som numera presteras i de flesta i Uppsala ventilerade historiska afhandlingar, hade varit synnerligen önskvärd. Förf:s rika arbetsmaterial skulle först då hafva gjorts riktigt fruktbärande, om hans arbete tillika varit en vägledare vid källstudier å enskilda, intressantare punkter af ämnet.

G. R. F.

Den Nordiske Syvaarskrig 1563—1570 af Otto Vaupell. Kjöbenhavn. C. A. Reitzels Forlag 1891.

En svensk författare, numera rektor F. Westling, har behandlat det nordiska sjuårskriget i ett om stor flit och samvetsgrann forskning vittnande arbete, och hvad dess oväld angår, kunna danskarne knappast hafva något att erinra. Samma krig har nu nyligen äfven en dansk författare behandlat, nämligen öfverste Otto Vaupell, som redan förut i sina arbeten »Den danske Hærs Historie» och »Rigskansler Grev Griffenfeld» lämnat bidrag till den skandinaviska Nordens historia. Herr Vaupells sista arbete är hållet i populär form (det är äfven illustreradt). Så grundliga undersökningar af källorna, som hr Westling gjort, får man därför icke vänta sig; i stället utmärker sig hans arbete för större öfverskådlighet och klarare framställning och man läser det därför med nöje. Mot hr Vaupells opartiskhet är föga att anmärka, åtminstone direkt. Det ser till och med en och annan gång ut, som om författaren för att *synas* opartisk förbigått omständigheter, som äro af vikt för afgörandet af frågan, hvem, som bär skulden till detta för Norden så ödesdigra krig?

Liksom förf. måste en hvar svensk beklaga det nationalhat, som uppstod mellan Nordens folk i anledning af detta krig. Däremot kan jag för min del icke annat än mycket reserveradt instämma i

författarens påstående, att nationalhatet mellan nordens folk skulle leda sitt egentliga upphof ur den »säd, som såddes efter Margarethas död», ty i denna »sæd, der burde have været kuet i spiringen», har det hat, som föregick »Syvårskrigen», icke sin hufvudrot. Den »Sæd», ur hvilken det föddes, utsåddes nämligen endast ett par årtionden förut, hvilket en berömd dansk historieskrifvare redan visat. Paludan-Müller säger i sitt arbete *Grevens Feide* (II, s. 304): »Det er ikke så meget i det stockholmske Blodbad og Unionens Oplösning, som i Grevens Feide, at Spiren til det Had må söges, der skilte Vasaätten fra det Oldenburgske Huses yngere Linie og som igjen blev en rig Kilde til Lidelser for Nordens Folk». Men lika rätt Paludan-Müller har i denna sin utsago, lika orätt har han, då han kastar hufvudskulden för denna osämja på Gustaf Vasa. Hade denne konung uppfört sig lika ärligt, lika öfverseende och lika oegennyttigt mot andra som mot Kristian III, skulle man näppeligen kunna anmärka mycket på hans karaktär eller handlingssätt. Gustaf Vasa och Sveriges rike gjorde under grefvefejden Danmarks konung och Danmarks rike så omätliga tjänster, att ingen dansk historieskrifvare i det 19:de århundradet borde komma fram med ett slikt påstående. Paludan-Müller erkänner ju själf, att Kristian III ej handlade, såsom han bort, efter freden i Hamburg. Det gjorde han icke heller vid flere andra tillfällen, i synnerhet ej under grefvefejden. Det är förvånande, att Gustaf Vasa så tåligt fördrog Kristian III:s kränkande tilltag. Paludan-Müller förbigår de flesta af dessa med tystnad och menar väl, att konung Gustaf borde ha gjort detsamma, ty annars skulle han ej yttra: »Og vistnok har denne evige Opriven af halvlægte sår, denne idelig tilbagevendende Minden om ikke påskjönnede Fortjenester og om formente Krænkelser ägget og forbittret Stemningen hos den danske Konge og hans Slægt» — — — — Gustafs og Christians »Sönners Hjerter bleve fra Barndommen gjennemtrukne af et bittert Had — snart var Svärdet af Skeden».

Jag är icke nu i tillfälle att ingå på en vederläggning af dessa vrängda och osannfärdiga beskyllningar mot Gustaf Vasa. Men om jag också ej kan instämma med Paludan-Müller i hans uppfattning, att Gustaf Vasa måste bära skulden för detta hat, så är jag dock enig med honom i hvad som han säger om hatet mellan de nyssnämnda konungarnes söner. Hr Vaupell påpekar endast hos Erik tillvaron af detsamma, men icke hos Fredrik II. För öfrigt anser jag, att karakteristiken öfver de bägge konungarne är träffande. Dock torde det böra framhållas, att Fredrik II:s öfverlägsenhet öfver Erik mindre berodde på hans karaktärs ädelhet och rättskaffenhet, än på hans själs större sundhet. Bägge konungarne voro likväl till sin natur så häftiga, ömtåliga, öfvermodiga, hänsynslösa och ärelystna, att det blir svårt att afgöra, hvilkendera i dessa afseenden var minst felaktig. Ett krig mellan dem torde därför ock under alla omständigheter varit svårt att förekomma, men jämför man deras handlingar, så synes det mig vara bra svårt att förneka, det hufvudskulden för utbrottet af kriget faller på Fredrik II. Sådana brott, som han begick mot folk-

rätten, har Erik XIV på långt när ej gjort sig skyldig till. Och jag vågar gå ännu längre; Erik XIV ville ej, åtminstone ej vid denna tidpunkt, hafva krig med Danmark, men Fredrik II däremot synes ha icke blott önskat krig med Sverige, utan äfven gjort allt för att reta sin motståndare till att förklara detsamma.

Men kan ju, om man vill, såsom en svensk literaturhistoriker professor Schück[1] nyligen gjort, betrakta tvisten om Tre kronor såsom »ett barnsligt käbbel», framför allt, om man, såsom han synes göra, delar Allens uppfattning af det nationella partiets målsmän i Sverige under Kalmarunionen. Man kan äfven, såsom hr Vaupell gör, reducera denna tvist till ett etikettspörsmål; genom freden i Stettin blef den ju förvandlad till ett sådant. Men själfva innebörden i densamma var dock något långt mera och viktigare än »ett barnsligt käbbel» eller »en etikettfråga». Tvisten gällde nämligen ingenting mer eller mindre än den yngre oldenburgska liniens anspråk på Sveriges krona. Det är visserligen svårt att inse, på hvilken rättsgrund dessa anspråk hvilade, men att de framställts är ju ett faktum. Att den äldre oldenburgska linien med någon rätt kunde säga sig ha anspråk på Sveriges rike, är ovedersägligt; Kristian II hade ju blifvit erkänd för Sveriges arfkonung; men denna arfsrätt sträckte sig icke till Kristian III:s gren. Om sålunda den yngre oldenburgska liniens anspråk ej voro rättsligt grundade, så äro de dock förklarliga. Arfföreningen af år 1544 kunde ju nog kännas bitter för Kristian III och hans söner. Deras svar på densamma var också upptagandet af det svenska riksvapnet. Kronprinsen Fredrik gjorde det till och med före sin fader. Öppet vågade ej det danska konungahuset ännu framträda med sina anspråk, det dolde denna sida af saken under den heraldiska, men då ett lämpligt tillfälle erbjöd sig, kunde man ju visa, hvad som låg därunder. Gustaf Vasa och hans söner förstodo det väl, och 1559 höll det ju på med anledning häraf att komma till ett fredsbrott mellan rikena. Och hade Fredrik II ej haft någon försyn för Gustaf I, är det mindre underligt, att han ej kände någon sådan för Erik XIV.

Fredrik II:s tilltag att i sitt riksvapen upptaga Sveriges, besvarade emellertid Erik med att i sitt upptaga Danmarks och Norges vapen. Då Fredrik genom sändebud fordrade, att Erik skulle bortlägga det dansk-norska vapnet, förklarade sig denne villig härtill, om Fredrik ville göra detsamma med det svenska. Man har ansett, att detta Eriks svar bestämt Fredrik för kriget: »bägaren var redan förut så bräddad, att blott en droppe behöfdes, för att den skulle flöda öfver».[2] Hr Vaupell åter synes förmena, att Fredrik II redan förut »ingenlunde» varit »missfornöjet med, at den svenske Konge gaf ham Anledning til Fredsbrud». Denna åsikt synes mig ock ha mera skäl för sig. Redan innan Fredrik fått Eriks svar, hade han ju mot gällande fördrag lagt hinder i vägen för de svenska sändebudens resa

[1] Jfr Schück, Svensk Literaturhistoria, I, sid. 407.
[2] Westling, anf. arb. sid. 14.

till Hessen. Sten Erikssons uppförande i anledning häraf kan icke försvaras, men sändebudens fängslande var ett formligt brott mot folkrätten. Ett dylikt brott skedde om igen, då Fredrik II lät afskära Sverige tillförseln både från Östersjön och Vesterhafvet, hvilket tilltag hr Vaupell märkvärdigt nog ej omnämner. Endera af dessa omständigheter hade varit en tillräcklig anledning till krigsförklaring för Erik, om han velat ha krig. Men snart följde en ny kränkning från dansk sida, nämligen då Brockenhuus lät skjuta skarpt på Jakob Bagge vid Bornholm.

Lägger man tillsammans alla dessa omständigheter, synes det mig ovedersägligen däraf framgå, att Fredrik II velat ha krig, samt att det egentligen är han, som framkallat detsamma, äfven om man ej vidare fäster sig vid den formella krigsförklaringen.

Är då Erik XIV utan all skuld? Nej, det plägar ju icke vara ens fel, när två träta. Men hans skuld synes ringa mot hans grannes. Erik har endast i ett afseende sårat Danmarks intresse, och det var, när han satte sig fast i Estland. Härigenom korsade han Danmarks planer och ingaf såväl denna makt som andra den farhågan, att han sträfvade efter väldet öfver Östersjön. Dock är det att märka, det Danmarks rätt till det forna danska Estland hvilade på oriktiga grunder; det nödgades ock dess sändebud erkänna i Stettin 1570 inför polackarne, då dessa sistnämnda framvisade den urkund, genom hvilken Valdemar Atterdag sålt Estland till Tyska orden. Vidare må man ihågkomma, att det hardt när var ett lifsvilkor för Sverige att hindra Danmark från att taga Reval. Redan Gustaf I hade insett detta. För Fredrik II synes dock livländska frågan ej varit den afgörande. Eriks hindrande af handeln på Narva skadade mera Lybeck än Danmark, de tagna danska skeppen blefvo ju dessutom snart frigifna. Hvad som dref Lybeck till krig var mindre de hinder Sverige lade för denna seglation, än stadens fordran på bekräftelse af sina gamla privilegier. Både Danmark och Lybeck trodde sig kunna återupprätta sin forna makt öfver Sverige, och därför förklarade de krig.

Själfva kriget och hvad därtill hör har hr Vaupell bättre behandlat än orsakerna, som framkallade detsamma. Som jag i förra årgången af denna tidskrift berört sjöstriderna under detsamma, har jag nu om dem icke att säga något annat, än att slaget utanför Öland 1564 enligt hr Vaupell hållits den 11 och 12 samt den 14 augusti, hvilken uppgift är egnad att supplera eller beriktiga min framställning af nämnda slag.

Glanspunkten i hr Vaupells arbete är skildringen af slaget vid Svarterå. Den föregås — s. 88, 89 — af en framställning af det ytterst svåra läge, hvari Danmark befann sig straxt före slaget. Daniel Rantzau och det danska kavalleriet ha inlagt ovanskliga förtjänster om Danmarks rike genom denna seger. Om svenskarne segrat, hade detta kunnat blifva ödesdigert för Danmark. Orsakerna till svenskarnes nederlag var det danska kavalleriets större och bättre utbildning samt Rantzaus skicklighet att begagna sig af sin motståndares fel. Svenska infanteriet förtjänar dock allt erkännande för sin

tapperhet i detta slag; två gånger var det nära att öfverväldiga det danska och att rycka till sig segern, när fiendens kavalleri kom och tvang det att vika.

Hvad man skulle kunna erinra mot förf:s skildring af slaget, rör hans uppgifter om svenskarnes styrka, eller att den varit 20,000 man. Tegels utsago, att svenska hären bestått af 16 fanor och 24 fänikor, — således, om alla dessa varit fulltaliga, hvilket de ej gärna kunnat vara efter hvad som föregått, högst 4,800 ryttare och 12,000 man fotfolk[1] — förefaller mera sannolik, än Fredrik II:s uppgift, enligt hvilken de skulle utgjort 17 fanor och 36 fänikor. (Se för öfrigt Westling, anf. arb. s. 111—112). Det blir ju äfven efter Tegels uppgift en stor öfvermakt å svenska sidan eller omkring 17,000 man mot 9,000 danskar, och en mera lysande seger ha danska trupper aldrig vunnit öfver svenskarne.

Framställningen af belägringarna är likaledes mycket underhållande. Utrymmet tillåter mig dock icke att utförligare referera densamma. En sak torde jag dock böra påpeka om Bohus belägring 1566, nämligen att det ej, såsom förf. s. 103 säger, var det »nordvestre Taarn» af denna fästning, utan det s. k. »*Röda-torn*», d. v. s. det nordöstra, som svenskarne sköto ett »stort Hul» på, och som de togo med storm för att kort därefter med detsamma sprängas i luften. (Se G. Stedt, Bidrag till Göteborgs och Bohus läns Fornminnen och Historia V, s. 31).

Utrymmet tillåter mig ej att mera sysselsätta mig med krigshändelserna, jag går i stället öfver till underhandlingen i Roskilde 1568 och särskildt till det kasserade fredsfördraget af d. 18 november. Att hr Vaupell ej sett själfva urkunden framgår af hans redogörelse för dess innehåll. Där står nämligen ej, att Sverige skulle betala »200,000 Daler i Krigsomkostninger». Jag har ej lyckats finna något som helst bevis för riktigheten af denna uppgift.[2] Fredsfördraget anger ingen bestämd summa, och lika litet andra urkunder jag sett.

Icke heller har, såsom hr Vaupell menar, »Kongen af Sverig med sin egen Underskrift forpligtet sig til at stadfæste Alt hvad hans Kommissærer indrömmede». En dylik tolkning af de svenska sändebudens kreditiv motsäges af deras instruktion. Större tilltro torde man däremot vid första påseendet kunna tillägga hr Vaupells påstående, att Fredrik II längre fram »for Fredens Skyld» förklarat sig villig »at gjöre Afkald på Krigsomkostningerne». Dock har förf. tagit »Krigsomkostningerne», hvilka skulle representeras af ofvannämnda summa, i för vidsträckt betydelse. Af svenska riksrådets bref den 30 jan. 1569

[1] L. G. T. Tidander, Studier öfver slaget vid Axtorna, s. 13—15 har en specifikation öfver alla i slaget deltagande svenska fanor och fänikor. Här upptagas de förra till 15 à 16, de senare till 25, dock utan att källorna angifvas, men svenska styrkan anslås det oaktadt endast till 12,000 man.

[2] Andra författare, som äfven hafva samma uppgift, ha väl fått den från Dalin (Svea Rikes Historia III, 1, s. 691). Dalin åter åberopar Girs' Johan III:s krönika, s. 4, som dock ej anger sin källa.

(se Svenska Riksdagsakter, utgifna af E. Hildebrand, II, s. 345—46) till de danska riksråden och af desses svar, Helsingör d. 7 mars s. å. (se Resens krönika s. 223) samt af Fredriks bref af samma dag till Johan (se Westlings anf. arbete s. 61) framgår, att det här ej är fråga om krigsomkostnaderna i allmänhet, utan endast om danska krigsfolkets besoldning, som Sverige enligt Roskildefördraget skulle betala från den 6 aug. 1568, tills freden blifvit ratificerad. Fredrik II medgaf dock denna eftergift endast på det vilkoret, att »fredsfördraget i alla öfriga punkter stadfästades före påsken». Således hade han härmed ej eftergifvit anspråken på ersättning för allt hvad kriget kostat Danmark före Johans tillträde till regeringen, hvilken ersättnings storlek ju skulle bestämmas af sex skiljedomare. Efter hvad Johan uppgaf för ständerna, skulle besoldningen af de danska trupperna för ofvannämnda tid uppgå till 6 tunnor guld = 600,000 daler, krigsomkostnaderna i allmänhet åter till 80 tunnor guld = 8,000,000.[1] Således skulle den förstnämnda summan ensam ha varit tre gånger större än den summa, som enligt hr Vaupell skulle erläggas för hela krigsomkostnaden. Det är för den skull föga troligt, att hans uppgift är riktig, här måste föreligga något missförstånd. Å andra sidan är det icke omöjligt, att Johan för ständerna öfverdrifvit ersättningssummans storlek,[2] hvilken aldrig synes ha varit till siffran bestämd. Att danskarne hvarken 1568 eller 1569 skulle ha låtit sig nöja med en så ringa penningsumma som 200,000 i ett för allt kan man se af själfva underhandlingarna, i hvilka alltid fordran på åtminstone endera ersättningssumman vidhålles.[3]

Alldeles oriktig är hr Vaupells uppgift, att äfven freden med Lybeck slutits den 18 nov., den slöts i stället först den 22 i samma månad. Härom kunde Westlings arbete ha upplyst.

Vid framställningen af de danska riksrådens förhandlingar med de polska sändebuden, som först efter underhandlingarna i Roskilde eller i april 1569 ankommo till Danmark, upprepar hr Vaupell (s. 176) ett påstående, som han redan en gång förut gjort, nämligen att Johan III under den tid, som närmast föregick hans fängslande 1563, stått i brefvexling icke blott med konungen af Polen, utan äfven med Fredrik II. De ofvannämnda polska sändebuden skulle ha framhållit, att denna Johans brefvexling varit skulden till hans fängslande, hvarför han nu, eller 1569, måste uppträda mycket försiktigt och rätta sig efter sitt råd och sina ständer. Skulle denna uppgift om brefvexlingen med konungen af Danmark verkligen förekomma i polska sändebudens yttranden till danska rikrådet, så torde man väl svårligen kunna frikänna hertig Johan från en brottslig förbindelse. En svensk forskare, C. Annerstedt (Grundläggningen af svenska väldet i Livland 1558—63, s. 96) förklarar emellertid Johans förbindelse med Danmark vara »bestämdt falsk» och anför äfven ta-

[1] Sv. Riksdagsakter II, s. 280,281.

[2] Danskarne ha enligt en uppgift i Stettin till en början fordrat 3,000,000 riksdaler i krigsomkostnader, Hist. Bibl. II, sid. 374.

[3] Jfr Westling, anf. arb. sid. 58, 61.

lande skäl för detta sitt påstående. Därför måste man anse, att hr Vaupells uppgift tarfvar bättre bevis.

Till sist anser jag mig ej kunna underlåta att anmärka det förf. rätt ofta förfar allt för *subjektivt* vid uppgifvande af somliga data och fakta. S. 1 säges det, att Kalmarunionen blef sprängd år 1520; s. 6 åter, att Gothard Ketler 1560 afträdt Estland och Livland mot erhållande af Kurland såsom ärftligt län. Detta har väl dock näppeligen skett förrän 1561 genom det bekanta fördraget i Wilna af den 28 nov. Äfven på ett par andra ställen förekomma onöjaktiga uppgifter om de livländska förhållandena. Om författaren hade behagat uppmärksamma en sådan urkundsamling som *Sverges Traktater*, skulle han därstädes kunnat inhemta, att svenskarne ej, såsom förf. s. 187 säger, brutit öfverenskommelsen i Stettinerfreden, att till kejsaren öfverlemna sina besittningar i Estland. (Se Sverges Traktater, utgifna af O. S. Rydberg, s. 438—440).

Jag måste härmed afsluta min granskning. Den viktigaste anmärkningen mot förf. torde vara, att han för sitt arbete ej så tillgodogjort sig den nyaste forskningen och literaturen, som han kunnat och bort. Häraf har ock arbetet blifvit ojämnt. Det har dock äfven rätt stora förtjänster. Framställningssättet är angenämt och såsom redan sagdt mestadels opartiskt. Anordningen af ämnets rika innehåll är ock i allmänhet klar och redig.

A. H—ld.

Historiens studium vid Åbo universitet af M. G. Schybergson (Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland XIX eller Åbo universitets lärdomshistoria. 3. Historien). (6) + 168 sid. Helsingfors 1891.

Det blomstrande Svenska literatursällskapet i Finland har, sedan det 1885 stiftades, hunnit utveckla en betydande literär verksamhet, och antalet af dess publikationer har redan hunnit till nitton. Med anledning af det finska universitetets 250-åriga tillvaro (1890) har det äfven företagit utgifvandet af Åbo högskolas lärdomshistoria. *Medicinen* af L. W. Fagerlund och Rob. Tigerstedt, *Juridiken* af A. Liljenstrand ha först utkommit. Till dessa arbeten sluter sig nu sedan förra hösten *Historien* af professor M. G. Schybergson.

En sammanhängande framställning af den svenska historieskrifningen ega vi ännu icke, och icke ens enskilda partier däraf ha i någon större utsträckning lockat bearbetare, så intressanta och lärorika än dylika undersökningar äro. Hvad den äldsta historieskrifningen angår, är det t. o. m. två främlingar, som egentligen behandlat den, P. A. Munch i sin afhandling »Om kilderne til Sveriges historie i den förchristelige tid» och G. v. d. Ropp i sin skrift

»Zur deutsch-skandinavischen Geschichte im XV Jahrhundert». En mera sammanhängande framställning erbjuder professor Schück i sin Svenska Literaturhistoria, men dels sträcker sig denna ej utöfver reformationstiden, dels är den af naturliga skäl ej uttömmande; den måste ju i främsta rummet afse de literärt betydande arbetena. Gustaf Vasas krönikeskrifvare har H. Wieselgren behandlat i denna tidskrift, men i öfrigt äro 1500-talets historiska författare hvarken fullständigt utgifna, ännu mindre kritiskt behandlade. Storhetstidens historieskrifning lopp, som bekant, i två strömfåror, en exakt och officiell, den andra nationell, men i vissa stycken öfver höfvan fantastisk. Ingendera är fullständigt tecknad, ehuru de allmänna dragen af den senare äro kända genom en och annan specialundersökning. Forssell har senast i sin Minnesteckning öfver Erik Benzelius gifvit en kort, men förträfflig framställning däraf. Och 1700-talets rika, rörliga, skiftande verksamhet på detta område väntar ännu på sin skildrare. Dalins i det hela utmärkta försök att genom stilens behag på grund af ganska aktningsvärda studier vinna allmänhetens intresse för historiens allvar, Lagerbrings af samtiden så föga uppskattade om den yttre formen bekymmerslösa forskning, Botins mera gustavianskt polerade skriftställarskap, Schönbergs och Hallenbergs verksamhet, kringflätade af tidskrifternas och disputationernas ändlösa rad, förtjänade dock en behandling för sig och i sammanhang.

Det är sålunda utan så synnerligt stora förarbeten som hr Schybergson fått gripa sig an med sitt verk — under den tid, som egentligen är föremål för hans skildring, är ju den finska historieskrifningen endast ett skott på den svenskas stam och får sin saft och färg från densamma. — Efter en kort inledning om de svenska historieskrifvarnes äldsta uppgifter om Finland och de första i Finland tillkomna historiska arbetena skildrar förf. den historiska forskningen under det finska universitetets första period 1640—1722, sådan den sköttes af professorerna i moral och historia — de två ämnena voro sammanslagna ända till 1811. Mager och färglös är den visserligen i hög grad, denna forskning; de hvar på sitt håll märkligaste arbetena, Laurentii Petri finska rimkrönika och Peter Bångs famösa »De forna Sveogoternas kyrkohistoria», tillkommo på sidan om den historiska lärostolen — Bång utgick, som bekant, från den satsen, att Adam åtminstone en del af sitt lif bodde i Sverige.

Det följande århundradet, 1722—1827, delar förf., något godtyckligt måhända, i de tvänne perioderna: 1722—1771 och 1771—1827. Den uppgifna anledningen, eller att Porthan 1771 utgaf första disputationsarket af sin Åbo biblioteks historia, är åtminstone i och för sig icke af så stor betydenhet (hvarför icke hellre då Åbo tidningar, som började samma år?) Lika gärna synes man kunnat taga 1766, då hans undersökningar om finska poesien började tryckas, eller 1772, då han som bibliotekarie fästes vid universitetet. — Förra hälften af denna tiderymd kan med skäl kallas den »Scarinska» tiden. Den fylles nästan uteslutande af vestgöten Algot Scarins verksamhet såsom professor i moral och historia vid Åbo universitet

(1722—1761), för hvilken förf. lemnar en detaljerad och upplysande redogörelse. Densamma fortsattes för öfrigt, vid sidan om Porthans, af efterträdaren Bilmark och ungefär i samma anda.

Större allmänt intresse har skildringen af den lysande Porthanska perioden, som förf. väl icke utan skäl anknyter till Lagerbrings verksamhet i Sverige (till dennes »skola» lära emellertid hvarken Botin eller Schönberg få räknas). Hellre än 1769 torde dock 1749 böra i fråga om hans inflytande tagas till utgångspunkt. Det är dessa två årtiondens sträfvanden, representerade utom Lagerbring af Bergius, Gjörwell och Loenbom, som fortplantades öfver Ålands haf och genom Porthan och Åbo tidningar fingo en värdig fortsättning. Märkvärdigt nog var det ej historiarum professorn (allt framgent en vestgöte), som blef medelpunkten och ledaren för den nya rörelsen; det var professorn i romersk vältalighet, den finskfödde H. G. Porthan, som skulle bilda den första historiska skolan i Finland. Porthans literära verksamhet var nästan uteslutande bunden vid den tidens akademiska disputationsformer — ett ark då och ett ark då; hans största verk, som till sist blef en diger bok, kom på detta sätt droppvis ut under loppet af 17 år. Så mycket större beundran förtjänar han, som, arbetande under så ogynnsamma omständigheter, lyckades gifva ett varaktigt värde åt denna utminuterade forskning. Hans samtida, professorn i historia E. M. Fant i Uppsala, äfven han ryktbar genom mängden af disputationer, träder i afseende på innehållets värde och gedigenhet onekligen i skuggan för medtäflaren på finska sidan; han undgick ej den fara, som disputationsarken förde med sig: att splittra sina krafter på en mångfald af ämnen. Det är för öfrigt egentligen under sysselsättning med den finska historieskrifningens snart sagdt äldsta alster, Juustens biskopskrönika, ett föremål redan för Scarins omtanke, som den kritiska forskningen i Finland, dittills blott ett naivt barn, växer upp till en mogen, tänkande man.

Uppgiften har blifvit tacksammare, sedan förf. väl hunnit fram till den Porthanska perioden. Hans framställning såväl af den store kritikern själf som af dennes förnämste lärjunge Jakob Tengström (Terseri minnestecknare) läser man med nöje. — En viss afmattning i den historiska verksamheten inträdde efter Porthan och Jakob Tengström — förklarligt nog i sammanhang med upplösningen af den gamla förbindelsen med Sverige. Först Gabriel Rein återupptog de nämndes mantel och bildar öfvergången till den finska historieskrifningens yngsta period. Reins verksamhet, som begynte ännu vid Åbo universitet, är den sista, som utförligt tecknas. Förf. uppräknar sedermera endast i största korthet de förnämsta representanterna för finsk historieskrifning fram till den generation han själf tillhör. Ett nominalregister, som mången torde önskat något vidlyftigare, afslutar verket.

Ämnen som det förevarande ha, såsom vi redan antydt, stort intresse. Pröfningen af äldre tiders forskning skärper och vidgar ofta den moderna forskarens blick. Kan man genom bevarade brefväxlingar mera i detalj följa arbetenas gång, tillkommer det psyko-

logiska intresset. Sist, men icke minst, må äfven det bibliografiska ihågkommas. Vi lyckönska den finska häfdaforskningen till en så samvetsgrann teckning som denna af dess fortgående öden. Det är goda traditioner, på hvilka den har att bygga; vi hoppas att den skall blifva dem trogen.

Ehd.

Öfversigt af svenska befästningsväsendets utveckling från äldsta till närvarande tid af L. G. T. TIDANDER. 1 häftet. 114 sid. Motala 1890.

En onämnd gynnare har haft välviljan tillsända Red. ett tidningsurklipp, från förlidet år, men för öfrigt synbarligen af tämligen gammalt datum, innehållande en lika kort som oriktig notis om Hist. Tidskrift. »Det är ej någon hemlighet», heter det där bl. a., »att tidskriften utgör blott och bart organ för ett litet kotteri, inom hvilket den största exklusivitet gjort sig gällande», samt vidare, att endast kotterimedlemmarnes »opuscula blifva föremål för omnämnanden i tidskriftens gransknings- och notisafdelning, allt under det att öfriga historici fullständigt ignoreras», för så vidt ej några svaga sidor hos dem kunna påträffas. Tidskriften har under det årtionde den existerat haft äran mottaga bidrag från snart sagdt alla idkare af historisk vetenskap i Sverige och dessutom från åtskilliga utom de egentliga fackmännens krets; det lilla kotteriet existerar blott i notisförfattarens fantasi. Öfver 600 arbeten ha under samma tidrymd blifvit mer och mindre utförligt omnämnda, och »kotteriets opuscula» äro sålunda så pass många, att de kunnat gifva Red. fullt upp att sköta. Det är sant, att ej alla utkomna eller ens alla till Red. insända skrifter ha blifvit utförligt anmälda. Hvar och en, som redigerat en tidskrift i Sverige, vet, huru svårt det ofta är att få en sakkunnig recension, och att utgifvaren härvid städse skulle stå tillreds att inträda som suppleant, är en obillig begäran, äfven om han eljes egde förmåga därtill. Men det kan äfven finnas andra skäl till Red:ns tystnad.

Hr Tidanders namn har under senare tid ofta synts i den svenska bokmarknaden. Knappt ett år har förgått af de sista utan något alster af hans penna. Han har särskildt egnat sig åt krigshistorien och ifrågavarande »Öfversigt af svenska befästningsväsendets utveckling» är ett nytt bevis på hans intresse för denna sida af vår historia. Ämnet är fördeladt på fyra perioder motsvarande den vanliga indelningen i våra läroböcker, och under hvarje hufvudafdelning behandlas 1) organisationen; 2) fältbefästningar och broslagningar; 3) fästningar och 4) fästningskrig. Indelningen torde i och för sig ej vara oäfven, och förf. tycks ha lifligt intresse för vårt lands försvar, hvilket ju är värdt allt erkännande. I företalet säger han sig hufvudsakligen ha grundat sin framställning på riksregistraturet i Riksarkivet, f. d.

Krigskollegii numera i Krigsarkivet befintliga handlingar, äfvensom den rikhaltiga samling af äldre fästningsplaner, som i krigsarkivet förvaras. Bland de »talrika» tryckta arbeten förf. genomgått nämnes särskildt Styffe, »Skandinavien under unionstiden»; öfriga tryckta verk, som förf. begagnat, ha »i allmänhet», upplyser han, »visat sig föga gifvande». Vidden af förf:ns arkivforskningar kunna vi ej kontrollera, däremot är han, våga vi påstå, kanske litet orättvis mot sina föregångare, men också umgås han med dem och deras verk på ett något egendomligt sätt. Ser man närmare till, skall man nämligen finna, att förf. oftare, än man af hans nyss anförda omdöme skulle trott, fördröjt sig i deras skugga. Frukterna af sina lärda, ehuru så »föga gifvande» mödor, kunna de, kanske med större öfverraskning, än nöje, återfinna både här och hvar i hr T:s lilla skrift, fastän utan något som helst angifvande af det främmande ursprunget, vare sig citationstecken eller hänvisningar. Vi äro i tillfälle att meddela några exempel.

Sid. 25 (skildringen af 1500-talets nederländska fästningstyp, liksom af Jönköpings befästande) återfinnes till större delen ordagrant hos Busch, »Om fästningar och fästningskrig» (1 uppl. ss. 61, 62, 73), likaså not 2) sid. 26 (tyske ingeniören Speckles system).

Sid. 32—37 (teckningen af storhetstidens fortifikationsstat och fortifikationschefer eller generalkvartermästarne) återfinnas till större delen, vanligen ord för ord, hos Prytz, »Historiska upplysningar om svenska och norska arméerna och flottorna». Trots sina forskningar i riksregistraturet synes ej heller förf. veta mera än hans källa. Sålunda känner ej Prytz till, att Lejonsparre 1711 $^{12}/_{10}$ fick fullmakt och lön som generalkvartermästare, och hr T. gör det lika litet.

Sid. 40 halfva sidan och början på sid. 41 (broslagningskonsten under Gustaf II Adolf) är i det närmaste ordagrant tagen ur Norrmans uppsats i Tidskrift i Fortifikation 1878, s. 185.

Sid. 44 noten återfinnes till större delen i ett i Krigsvetenskapsakademiens Handlingar 1843 infördt föredrag af dåvarande öfverste C. F. Meyer. Detsamma gäller om senare hälften af sid. 46 (Kalmars och Jönköpings fästningar under dr. Kristinas tid).

Sid. 48, andra stycket (ett utmärkande drag hos svenska fästningarna från förra hälften af 1600-talet) återfinner man till största delen hos Busch, anf. arb. s. 74; noterna hos Meyer, anf. arb.

Sid. 50 (Karlstens, Helsingborgs, Stockholms befästningsverk vid midten af 1600-talet): större delen återfinnes hos Busch, Meyer samt Arbin, Tal om k. svenska fortifikationsstatens inrättning (1773).

För sid. 51 midten, 52 början (Helsingborgs och Malmö fästningar från samma tid) är Meijers tal, delvis ordagrant, begagnadt.

Sid. 53—55 (Dahlbergs befästningssystem) återfinnas till större delen hos Busch, sid. 75, 76, 86.

Sid. 62—64 (karakteristik af kriget med Danmark på Gustaf Adolfs tid, belägringen af Pskow, samt belägringen af Riga) igenkännas till större delen så godt som ord för ord hos Weibull, Gustaf Adolfs historia (Ill. Svensk hist. IV) sid. 34, 64, 119, 120.

Sid. 66, 67 (Köpenhamns och Trondhjems belägringar 1658, 1659) ha synbarligen sin källa hos Carlson, Karl X Gustafs historia (2 uppl.) sid. 522, 523, 532.

Sid. 70—74 (fortifikationscheferna 1719—1837) igenfinnas till största delen hos Prytz, anf. arb.

Sid. 77—79 (beskrifning på 1750-talets och 1813 års pontontränger) återfinnas till större delen i Tidskrift i Fortifikation 1878, sid. 197—203.

Sid. 87, 88 (redogörelse för kapten Stålsvärds befästningssystem) äro hämtade ur Busch, anf. arb., samt Hazelius, »Lärobok i befästningskonsten» (3 uppl.), s. 330; noten sid. 88, 89 är ur Busch.

Sid. 88, 89 (hela karakteristiken af generalmajor Virgins fortifikatoriska idéer) återfinnas hos Hazelius sid. 331 och Busch sid. 78.

Sid. 103—108 (Karlsborg, Vaxholm, Karlskrona under 1800-talet): större delen hämtad ur Berglund, »Öfversikt af fästningsbyggnadskonstens utveckling», s. 98, 99, samt Busch, s. 66—69, 80, 83, 87.

Sid. 110, 111 (Karlsborg, Rindö redutt) till god del hos Berglund, s. 100, och Busch s. 84.

Vi skola ej längre trötta våra läsare med dessa textkritiska undersökningar. Det är att förmoda att liknande förebilder kunna återfinnas till många andra stycken i hr T:s »öfversikt», och det torde ej blifva godt att säga, huru mycket som verkligen är hans eget. En liten parallel, vald på måfå, må för ordningens skull afsluta dessa anmärkningar:

Weibull, *Sveriges Historia* IV, s. 34.	Tidander, sid. 62.
Ur strategisk synpunkt är det företrädesvis ett krig om fasta platser, fördt i andan af den krigskonst, som den närmast föregående tiden utvecklat sig på den nederländska krigsskådeplatsen, under striderna mellan Oranierna och de spanska fältherrarne, en Alessandro af Parma och en Spinola. Ur denna skola hade också alla de mera framträdande anförarne på både svensk och dansk sida framgått. I 1611 års fälttåg rörde sig detta fästnings- och belägringskrig omkring Kalmar, gränsfästet i öster, 1612 omkring gränsfästena i vester, Elfsborg och Gullberg; fienden tränger fram till Jönköping medelpunkten för Sveriges inre försvar.	Kriget med Danmark 1611—13 är ur strategisk synpunkt företrädesvis ett krig om fasta platser, fördt i andan af den krigskonst, som den närmast föregående tiden utvecklat sig på den nederländska krigsskådeplatsen, under striderna mellan Oranierne och de spanska fältherrarne. Ur denna skola hade också alla de mera framträdande anförarne på både svensk och dansk sida framgått. I 1611 års fälttåg rörde sig detta fästningskrig omkring Kalmar, gränsfästet i öster, 1612 omkring gränsfästena i vester, Elfsborg och Gullberg; fienden tränger fram till Jönköping, medelpunkten för Sveriges inre försvar och hejdas här omsider.

Ingenstädes i boken finner man hrr Arbin, Berglund, Busch, Carlson, Hazelius, Meyer, Norrman, Prytz eller Weibull så mycket som med ett ord eller en antydan omnämnda; om någon tacksamhetsyttring till dem är det naturligtvis ännu mindre fråga. De ha ju varit så »föga gifvande».

Vi förstå ej rätt ett dylikt tillvägagående eller hvarföre förf. ej angifvit de källor, ur hvilka han öst med så fulla händer. Icke för-

lorar hans skrift därigenom karaktären af kompilation eller vinner den större trovärdighet på herr Tidanders auktoritet allena, än den skulle hafva gjort på de aktade författares, hvilka han afspisar med ett förklenande omdöme utan att namngifva dem. Herr Tidanders föregående skriftställarverksamhet, om hvilken likaledes ett och annat kunde vara att anmärka, berättigar knappt några anspråk på en sådan auktoritet. Hvad skall man i själfva verket säga om ett dylikt bokmakeri — med saxen[1]? I hvarje fall synes herr Tidanders ifrågavarande skrift ej höra till den historiska literatur, som vår Tidskrift brukar egna någon utförligare uppmärksamhet. Vi skulle också helst lämnat den i sitt värde, trots den pretention, med hvilken den uppträder, om vi ej direkte uppfordrats till motsatsen. Och vi ha nu sagt vår mening.

[1] Lånen äro så noggranna, att äfven misstag eller uraktlåtenheter tyckas fått följa med. Vi ha redan nämnt om Lejonsparre. S. 47 uppgifves Nya Elfsborg vara en bastionerad »fyrkant» i st. f. »femkant». Samma oriktiga uppgift har Busch s. 74. Åtskilliga oegentligheter i afs. på terminologien (t. ex. »stormfri hufva», »plankbeklädda tunnor», »skansverk», o. s. v.) torde kunna förklaras på samma sätt.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien genom H. Hildebrand. **VIII, 4.** G. Gustafson, Grafundersökningar på Gotland. — Résumé succinct des mémoires précédents (slut på åttonde delen). — **IX, 3.** R. Mejborg, Nogle oplysninger om svenske og danske Faner, Flag og Felttegn i det 16:de århundrede. — H. Hildebrand, Svenska medeltidens brakteater. — **X, 6.** E. Brate, Runverser. — E. Brate, Vers runiques (slut på tionde delen). — **XI, 4.** A. Erdmann, Om folknamnen Götar och Goter.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1891, 7.** H. Schück, Från Johan Henrik Kellgrens ungdomsår. — **8.** G. L. Grove, Træk af Peter den stores liv. Fra en samtidig dansk gesandts utrykte dagbog. — **1892, 1.** H. Schück, Shaksperes skaldeindividualitet.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1892, 1.** H. Schück, Birgitta. — En handskrift af Birgitta. Med facsimile.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1891, 18.** S. J. Boëthius, Ord vid Gustaf-Adolfsfest i Upsala den 6 November 1891. — **1892, 1.** Unionsfrågan från svensk synpunkt. Af Orvar Svenske.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Tredie Række. **Bd 2: H. 2.** G. Storm, Om Amund Sigurdssön Bolt og Urolighederne i det sydlige Norge 1436—38. — F. R. Friis, Hidtil ukjendte Optegnelser af Biskop Jens Nilssön. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Tönne Huitfeldt til Thronstad. — Smaastykker 3—4. — **Bd 2: H. 3.** H. J. Huitfeldt-Kaas, Tönne Huitfeldt til Thronstad. (Sluttet). — Aubert, Vedkommende Kong Carl XV:s norske Lærer, Otto G. D. Aubert. — Smaastykker 5—6.

Norsk militært tidsskrift. Bd 53. C. Vogt, En episode fra krigen 1716. Vincents Budde og 2. Throndhjemske regiment.

Danske Magazin, Femte række. II, 3. C. Neergaard, Aktstykker vedrörende Helligaandsklosteret i Ålborg (sl.). — H. Rördam, Aktstykker til universitetets historie i tidsrummet 1621—60. — E. Holm, Aktstykker vedr. Frederik IV:s sidste Levetid og dödelige sygdom. — Smaastykker: En vise fra svenskekrigen 1643—45 m. m. — A. D. Jörgensen, Reformforslag fra k. Christian V:s förste tid.

Historisk Tidsskrift. Sjette række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **3: 2.**

C. Nyrop, Nogle Oplysninger om Grev Valdemar Kristians Ruslandsfærd 1643—1645. — Jul. Petersen, Om Lægen Christian Johann Berger. — A. Heise, Jens Andersen »Bældenak». — Litteratur og kritik. — Smaastykker.

Museum 1891, 7. L. Koch, Hvorledes Sammensværgelsen mod Struensee kom i Stand. — 11—12. H. Thalbitzer, Kjöbenhavns Bombardement i 1807. — F. R. Friis, Tyge Brahe og Italienerne.

Tilskueren. Udg. af N. Neergaard. **1891, Dec.** K. Madsen, Strängnäs m. m. — N. Neergaard, Moltkes Breve.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1891, 11.** I bokhandeln: Utdrag ur Åbo stads dombok 1635, utgifna af Torsten Hartman. — Hertig Johans af Finland diarium öfver utgångna bref efter en urkund i svenska arkivet meddeladt af K. G. Leinberg, (Bidrag till Åbo stads historia utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum 1: 7.) anm. af C. v. B. — A. Hedin, Halsbandsäfventyret, anm. af V. H—n. — **12.** A. Allardt, En bördsrättsfråga i Borgå socken på 1600-talet. — I bokhandeln: C. v. Bonsdorff, Nyen och Nyenskans, anm. af M. G. S. — C. Holmberg f. Bååth, Carl XV som enskild man konung och konstnär, anm. af George Granfelt. — **1892, 1.** M. G. Schybergson, Ur ärkebiskop Jakob Tengströms svenska korrespondens. — P. Nordmann, Akademiska studier. — I bokhandeln: K. Warburg, Hedlinger, anm. af C. G. Estlander. — A. Neovius, Specialkatalog öfver domkapitels-arkivet i Borgå, anm. af B—lm. — C. Edv. Fornell, Anton Nyström, en politisk studie, anm. af F. G.

Baltische Monatsschrift XXXVIII, 9. E. Seraphim, Iwan der Schreckliche. — T. Christiani, Beiträge zur Geschichte Livlands während der Regierung Karls XI., von Agathon Hammarskjöld. (Schluss.) — **XXXIX, 1.** A. Seraphim, Der Prinz von Homburg und seine Beziehungen zu Kurland von J. Jungfer.

Neue Dörpater Zeitung. 1890. N:o 102. Zum 100. Gedenktage der Seeschlacht bei Reval.

Rigaer Stadtblätter. 1890, N:o 35. Theuerung und Hungersnoth in Liefland, (1601 und 1697). — **37.** Privilegium Karl XI. auf Kelchs Chronik, gegeben zu Stockholm am 31 Mai 1694. — **38.** Ueber den Mordbrand in Riga im Mai 1677.

Russkaja Starina 1891, Oktober. N. Ogloblin, Striden med svenskarna vid Klötsk 19 April 1706. — N. Kaulbars, Karl XII:s död.

Baltische Studien Jahrg. 41. O. Blümcke, Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges. (Schluss). — O. Knoop, Allerhand Scherz, Neckereien, Reime und Erzählungen über pommersche Orte und ihre Bewohner. — C. J. Fuchs, Der Untergang des Bauernstandes in Schwedisch-Pommern. — A. Brunk, Beiträge zu einer Geschichte der Falkenburger Schule im 17. und 18. Jahrhundert. — F. Rachfahl, Zur Geschichte des Stettiner Erbfolgestreites.

Deutsche Litteraturzeitung. Herausgegeben von August Fresenius. **1891, 39.** G. F. Hertzberg, Geschichte der Stadt Halle an der Saale von den Anfängen bis zur Neuzeit. Bd 2: (1513—1717), anm. af von der Ropp. — **50.** G. Irmer, Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeter mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634. Bd 3. 1633 und 1634, anm. af Wittich.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXXI, 3.** K. Lamprecht, Der Ursprung

des Bürgerthums und des städtischen Lebens in Deutschland. — K. Häbler, Die Memoiren des Generals Cordoba. — Miscellen. — Bericht der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde. — Literaturbericht (bl. a. G. W. Kernkamp, De sleutels van Sont af P. L. M.).

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von Wilhelm Maurenbrecher. **Folge 6. Jahrg. 11.** (1891). E. Bodemann, Elisabeth Charlotte von der Pfalz, Herzogin von Orléans. — H. Welzhofer, Der Kriegszug des Datis und die Schlacht bei Marathon. — K. Hartfelder, Desiderius Erasmus von Rotterdam und die Päpste seiner Zeit. — G. Heide, Beiträge Zur, Geschichte Nürnbergs in der Reformationszeit. — B. Hilliger, Katharina von Medici und die Zusammenkunft in Bayonne (1565).

Literarisches Centralblatt. 1891, 49. O. Harnack, Livland als Glied des deutschen Reiches vom 13 bis 16 Jahr, anm. af K.— L. — Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 14: Th. 2, anm. af K.— L. — **1892, 1.** E. H. Meyer, Die eddische Kosmogonie, anm. af —gk. — **3.** G. F. Hertzberg, Geschichte der Stadt Halle an der Saale von den Anfängen bis Zur Neuzeit. Bd 2, anm. af K. Br. — **5.** Jahresberichte der Geschichtswissenschaft herausg. von J. Jastrow. Jahrg. 12., 1889. — Oscar II, König von Schweden u. Norwegen. Prosaische Schriften. Uebers. von Emil Jonas. — C. F. M. A. Keary, The Vikings in Western christendom, anm. af —gk.

Mansfelder Blätter. Mittheilungen des Vereins für Geschichte und Altertümer der Grafschaft Mansfeld zu Eisleben. Herausgegeben von Prof. Dr. Herman Grössler. **Jahrg. 5.** (1891). K. Heine, Zur Geschichte des Dorfes Erdeborn im Mansfeldischen. 3. Die Drangsale des 30-jährigen Krieges und der Anheimfall der Grafschaft Mansfeld an Preussen.

Mittheilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins in Giessen. Neue Folge. **Bd 2.** (1890). Briefwechsel Joh. Balthasar Schupp's mit dem landgrafen Johann von Hessen zu Braubach aus der Zeit seiner Betheiligung als Gesandter an den Friedensverhandlungen zu Osnabrück und Münster im Jahre 1648.

Mittheilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück (›Historischer Verein›). Bd 15. (1890). C. Stüve, Briefe des osnabrückschen Bürgermeisters G. Schepeler aus Münster im Jahre 1647.

Berör äfven Sveriges förhållande till Osnabrück.

Zeitschrift der histor. Gesellschaft f. die Provinz Posen. Hrsg. von R. Prümers. **Jahrg. 6: H. 3—4.** Frz. Schwartz, Der Ueberfall von Bromberg durch die Schweden am 16. Juni 1658.

Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Bd 12: H. 2. R. Kjellén Om Eriksgatan, anm. af Karl Lehmann.

Zeitschrift des historischen Vereins für den Reg-Bezirk Marienwerder. H. 25. (1890). G. Liek, Die Stadt Löbau mit Berücksichtigung des Landes Löbau. Die Kriege Schwedens mit Polen.

Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. **Bd 7. (1890).** E. Einert, Arnstadt in den Zeiten des dressigjährigen Krieges. 3. (Schluss).

Zeitschrift für Kirchengeschichte. Herausgegeben von Th. Brieger und B. Bess. **Bd. 13: H. 1.** (1892). Analekten: 4. P. Kaiser, Die Stockholmer Vulgata, eine angebliche Lutherbibel.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner. **1892, January.** J. E. Gilmore, Babylonia under the Greeks and Parthians. — J. H. Round, The introduction of knight service into England. 3. — Toulmin Smith, English popular preaching in the fourteenth century. — R. W. Ramsey, Elizabeth Claypole. — T. R. E. Holmes, Last words on Hodson of Hodson's Horse. — Notes and documents. Reviews of books (bl. a. C. F. Keary, The Vikings in Western Christendom, anm. af F. York Powell; W. O'Connor Morris, Great commanders of modern times, anm. af H. B. George). List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1892,** 1. Liste des membres de la société d'historie diplomatique. — E. Engelhardt, La confédération balkanique. — H. Doniol, La première négociation de la paix de 1783 entre la France et la Grande-Bretagne. — Conférences de M. de Rayneval avec les ministres anglais. — Chr. Schefer, La monarchie française et l'alliance suédoise à propos d'un livre récent. — P. Thureau-Dangin, La France et l'Europe à la veille de la révolution de 1848. — Comptes rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Schefers artikel går ut på att visa, att Frankrike icke har haft någon fördel af förbundet med Sverige, motsvarande de utgifter, som Frankrike genom detta alliansssystem åsamkade sig

Revue des questions historiques. 1891, octobre. O. Vigier, L'influence politique du père Joseph. Négociations avec les princes d'Allemagne et la Suède.

Revue Historique. 1892, Janvier—Février. C. Jullian, Ausone et son temps. Deuxième partie: la vie dans une cité gallo-romaine à la veille des invasions. — L.-G. Pélissier, Les amies de Ludovic Sforza et leur rôle en 1498—1499. — Vauchelet, Le général Gobert. Deuxième partie: 1793—1802. — J. Flammermont, Le manuscrit des Mémoires de Talleyrand. — Bulletin historique (France histoire moderne et Italie moyen âge). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar af J. Johansson. Bd 1. (Häft. 1—3). vii + x + 640 s. st. 8:o. Sthlm 1889—91.

Då första bandet af detta i sitt slag nästan enastående arbete nu är fullständigt utkommet, torde det vara väl på sin plats att i Historisk tidskrift lämna en något utförligare redogörelse för dess innehåll. Utgifvaren är som bekant riksgäldsfullmäktigen, den framstående ledamoten af riksdagens andra kammare J. Johansson i Noraskog. Från år 1859, då han tillträdde sitt fäderneärfda bergsmanshemman Ringshyttan, har han med vaken blick sökt samla allt, som i någon mån kunnat belysa förhållandena inom hans hembygd och dess historia. Åt dessa samlingar har gifvits namnet *Noraskogs arkiv*, och de hafva redan länge lämnat material till flere af de värdefulla publikationer, som utgått från författarens flitiga penna. Den första af dessa var den lilla broschyren: *Några ord i fråga om tackjärnstiondens eftergifvande*, som utkom år 1870 och efter ett par år följdes af den epokgörande afhandlingen: *Om vederlaget för tackjärnstionden*. Mest kändt är dock samlingsverket *Noraskog*, som utkommit i 3 band mellan åren 1875 och 1887. Till detta sistnämnda sluter sig det nu ifrågavarande *Noraskogs arkiv* såsom ett slags supplement och fortsättning.

Stödjande sig på fullt säkra källor och ofta bifogande bevisande handlingar af ej ringa intresse har författaren här lämnat en i olika serier fortlöpande skildring af Nora bergslags tjänstemän, dess orts- och släkthistoria. Man kunde därvid hafva väntat, att han skulle börjat sin framställning med en historik öfver de båda landshöfdingarne, riksrådet Karl Bonde och hans son Krister Bonde, hvilka båda några år residerade i Nora och inlade ovanskliga förtjänster om dess bergslag, men en dylik skildring har förf. ansett tillhöra »våra häfdatecknare ex professo» och har därför afstått därifrån. Detta kunna vi ej annat än beklaga, ty då dessa »högförnäma stormäns» största betydelse just ligger i de förtjänster de inlagt i fråga om vårt näringslifs och bergsbruks utveckling, torde de väl kunnat skildras af en

person, hvilken såsom författaren mer än någon annan studerat och lärt känna alla till bergslagen hörande förhållanden. — I dess ställe inleder förf. sitt arbete med en historik öfver *bergmästarne i Nora-Lindes m. fl. bergslagers distrikt.* Redan under medeltiden omtalas bergsfogdar i järnbergslagen, men då dessas domsrätt öfvergick till häradshöfdingen, blefvo de af mera underordnad betydelse. Under Gustaf Vasas tid omtalas öfveruppsyningsmän, hvilka omkring år 1600 efterträddes af bergsföreståndare, hvarjämte äfven kronans arrendatorer innehade ett visst slags öfverinseende i fråga om bergshandteringen och bergverkens angelägenheter. Under 1630-talet inträdde dock häri en förändring. Det var den för vårt näringslif så varmt nitälskande riksrådet Karl Bonde som häri tog initiativet. Enligt regeringens uppdrag reste han 1635—36 omkring för att rannsaka i järnbergslagen och där införa ordning och skick. Den närmaste följden af denna resa blef den af förf. s. 61—66 meddelade »ordning hvar efter hennes K. Maj:t nådigst vill att bergsmännen uti Jernbergslagen provisionaliter . . . sig rätta och förhålla skola,» hvilken utfärdades den 18 jan. 1636; i början af det följande året utfärdades instruktion för den förste bergmästaren i Nora, Linde samt Värmlands järnbergslager tillika med Lerbäckssocknen i Nerike. Han hette *Sten Andersson.* Öfver såväl honom som hans efterträdare allt intill våra dagar lämnar författaren utförliga och intressanta historiker. Af dessa bergmästare, hvilka alla voro dugande och framstående män, må här särskildt nämnas *Sneckenberg,* författare af ett till »hammar-commissionen» år 1687 afgifvet vidlyftligt memorial (här tryckt s. 591), märkligt för dess rikhaltiga innehåll och vittnande om en synnerligt skarp blick för bergshandteringens flerfaldiga behof; den nitiske och ordningsälskande *Anders Thunberg; Erik Bergensköld,* som författade en beskrifning öfrer »Nora bergslag vid 1784 års slut, äfvensom *Samuel Troilius* och *Karl Oskar Troilius,* fader och son. Under denne sistnämndes tid undergick genom de kungliga förordningarne af 1850 och 1859 bergmästareämbetet en betydande förändring. Allt ifrån år 1650 hade bergmästaren varit ordförande i den året förut inrättade bergstingsrätten, men 1850 upphäfdes denna. I Noraskog, Band 3, har förf. lämnat en redogörelse för det första bergstinget, och här gifver han nu en berättelse öfver det sista. Genom k. förordningen af 1859 angående utsträckt frihet för bergshandteringen inskränktes också bergmästarens öfvervakande myndighet.

Som bisittare i bergstingsrätten sutto *sexmännen.* Att dessa valdes bland bergslagets främsta bergsmän framgår såväl af de korta biografier förf. lämnat öfver de sista sexmännen, som af de i detta band för öfrigt förekommande personalnotiser.

Öfver ortens *riksdagsmän* i forna tider meddelas utförliga redogörelser och då förf. för dessa genomforskat de gamla riksdagsprotokollen, har han kunnat gifva ej oviktiga bidrag till åtskilliga riksdagars historia. Af riksdagsmännen äro särskildt märkbara den stridslystne, oförsonlige partimannen *Israel Larsson Timander,* som 1761 på olagligt sätt uteslöts ur ståndet för missfirmelse mot talmannen

och ståndets sekreterare; den ansedde och i sitt stånd inflytelserike *Per Persson i Vassland*, hvilken särskildt må ihågkommas för den nitälskan han visade för ståndets arkiv, öfver hvars oordnade tillstånd han flera gånger klagade; samt till sist den från 1809 och 1810 års riksdagar så olyckligt bekante *Per Oxelberg*, en af de mest högljudda och stridsfärdige talmännen för bondeståndets anspråk, hvilken för sina i ståndet framställda ärerörigа beskyllningar mot magasinsdirektionen blef ställd under åtal och dömd till fängelse. Så hätsk än Oxelberg var mot regeringen och rikets ämbetsmän, var han dock i en fråga, försvarsfrågan, både regeringsvänlig och fosterländsk, i det han tillhörde den minoritet inom bondeståndet, som i skrifvelse till konungen, under erkännande af »nödvändigheten af att efter yttersta förmåga bidraga till fäderneslandets upprätthållande och våga alla uppoffringar hellre än att blottställa riket genom bristande försvarsanstalter för inkräktning och oss själfva för främmande ok» anhöll att K. Maj:t ville stadfästa de öfriga ständernas beslut om försvarsverkets ordnande och national-armeringen.

De till grund för detta arbete liggande talrika biografiska undersökningarna hafva äfven ledt författaren in på släkthistoriens område. Han har därför också meddelat en särskild redogörelse öfver några *märkliga bergsmanssläkter*. Af dessa är naturligtvis den gamla Vikersgårdssläkten af största intresset, då den kan förete sköldebref och vapen, ehuru den sedan århundraden tillbaka återgått till bergsmansståndet. Den utgör också ett talande bevis på, huru ringa skillnaden under slutet af medeltiden och Gustaf Vasas tid var mellan det lägre frälset och de förnämligare bönderna. Med densamma äro också alla ortens mer ansedda släkter på ett eller annat sätt förbundna. Af öfriga släkter må påpekas släkten Gellner-Vassrin och den gamla, vidt utgrenade Ringshyttesläkten. Härvid meddelas en mängd kulturhistoriska drag af vikt och värde, och för genealogen äro såväl dessa som öfriga i detta arbete förekommande släktundersökningar en guldgrufva att ösa ur.

Äfven må uppmärksamheten fästas vid de af förf. meddelade anteckningarna om *Ramsbergs församlings och Lindes bergslags* äldre historia. De innehålla nämligen en mängd viktiga tillägg och rättelser till Berglunds år 1860 utgifna *Försök till beskrifning öfver Lindes, Ramsbergs och Nya Kopparbergs bergslager* och visa, huru litet denne författare begagnat sig af det rika material, som i arkiven kunnat stå honom till buds. Hvad Ramsberg beträffar ådagalägges, huru bygden brutits genom bergsbruket, och nästan steg för steg låter förf. oss följa odlingens alltjämt fortgående utveckling. — Egendomligt är att se, huru redan på Gustaf Vasas tid det förnämligast var tyskar, som upptogo de nya hamrarne i Ramsberg, och huru således denna bygd har utländingar att tacka för sin första uppodling. Dessa försvenskades dock inom kort, och deras ännu där kvarlefvande ättlingar hafva troligen ej någon aning om, att de äro af ursprungligen tysk börd. Från en af dessa inflyttade tyskar skulle enligt *Svenska slägtboken*, utg. af G. Anrep, den i bergslagen förr

ansedda släkten Berglund härstamma. Förf. visar dock att så ej är förhållandet. Dess stamfader var troligen af finsk börd.

En mängd afdelningar och detaljer af intresse i detta arbete skulle ytterligare kunna påpekas, men det anförda må vara nog. De för vår orts-, personal- och släkthistoria intresserade och särskildt invånarne i den bygd, hvarom detta arbete rör sig, ha emellertid allt skäl att vara förf. tacksamma för hvad han gifvit. Och vi våga hoppas att de af förf. i företalet uttalade pessimistiska förmodandena ej måtte besannas, utan att allmänheten i dess ställe måtte så efter dess värde uppskatta detta första band, att han snart finner sig föranlåten att låta det efterföljas af ett andra och tredje. Författarens djupa insikter och rika samlingar kunna nog lämna material därtill.

Till sist vilja vi dock uttrycka vårt beklagande att arbetet ej är tillgängligt i bokhandeln utan endast genom rekvisition hos förf. kan erhållas. Det är därigenom svåråtkomligt.

K. H. K.

Svenska riksrådets protokoll, med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom Severin Bergh. IV—VI. Stockholm, Norstedt & Söner, 1886—1891.

Bland de olika serier af offentliga handlingar, som för närvarande äro under utgifning i vårt land, äger knappt någon ett så allmänt intresse som den här ofvan nämnda. Den behandlar en af de minnesvärdaste perioderna i vår historia och gör det allsidigare än någon annan urkundsamling utom riksregistraturet, när dess utgifning i en framtid avancerat till denna tid. Det är icke blott historikern ex professo som har skäl att med glädje hälsa hvarje ny del välkommen, utan äfven andra historiens vänner kunna här bättre än på något annat sätt erhålla en inblick i gångna tiders förhållanden. Alla områden af vår historia på 1630-talet vinna här en ny belysning, särskildt den inre historien; och om än rådsprotokollen genomforskats af våra historiska författare, så att det viktigaste af deras innehåll redan är kändt för läsaren, behöfva vi naturligtvis dock ej särskildt påpeka, huru mycket konkretare den förflutna tiden träder oss till mötes, då vi här, så att säga, höra den med egna ord skildra sina sträfvanden och strider.

Utgifningen af arbetet påbörjades af arkivarien D:r Kullberg, efter hvars död den öfvertogs af amanuensen D:r S. Bergh, som ensam redigerat de tre delar, som här äro i fråga. Man kan väl instämma i d. v. riksarkivariens utlåtande (i företalet till del IV) om det sätt, hvarpå han skött sitt värf, nämligen att han »med ospardt nit och omtanke sökt fullgöra uppdraget.» Det arbete, som detta kräft af

utgifvaren, har icke varit ringa. Ständiga jämförelser mellan konceptprotokollen och de munderade, förklaringar af otydliga ställen, hvarvid ofta andra källor måst användas, samt slutligen de utmärkta register, som åtfölja hvarje del, äro några af de saker, som lättast falla läsaren i ögonen. Genom registren underlättas i hög grad arbetets användning på samma gång som de lämna upplysande notiser om i arbetet förekommande personer samt dessutom innehålla en fullständig rådslängd för denna tid. I alla dessa hänseenden fullföljer D:r Bergh på ett synnerligt förtjenstfullt sätt arkivarien Kullbergs traditioner.

Det har ingått i planen för detta arbete att endast medtaga de verkliga rådsprotokollen, men icke de s. k. rådslag, som vid märkligare tillfällen afgåfvos af rådet. Det är nog mycket befogadt att i en sådan samling icke medtaga för mycket, ty därigenom fördröjes utgifningen, såsom erfarenheten visat äfven inom vår egen urkundslitteratur. Men å andra sidan synas oss dessa båda saker, protokoll och rådslag, höra så nära tillsammans och så komplettera hvarandra, att undantag från den i sig själf goda regeln kunde hafva varit befogade. Vi tänka härvid särskildt på det märkliga rådslaget af den 11 dec. 1636, som blef »grundvalen för hela regeringens ekonomiska och finansiela verksamhet under de följande åren» (Odhner). Utgifvaren har som skäl för sitt utelämnande af denna handling anfört, att dess hufvudinnehåll återfinnes i protokollet af den 29 november 1636, men i alla fall kunde det hafva varit af intresse att få det in extenso tryckt.

Att på något fullständigare sätt angifva innehållet i en så omfattande urkundsamling låter sig naturligtvis icke göra, enär mångfalden af de ärenden regeringen hade att afgöra är allt för stor och skiftande för att kunna skildras på några få sidor. Vi skola i stället söka utplocka några frågor, som antingen äro af större historiskt intresse eller särskildt karakteristiska för tiden, i det vi för öfrigt hänvisa dels till studiet af protokollen själfva, dels till Odhners arbete »Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare», för hvilket dessa protokoll varit en af hufvudkällorna och där alltså det viktigaste af deras innehåll återfinnes.

Utrikespolitiken var naturligtvis den förnämsta politiska angelägenheten under denna kriguppfyllda tid, och det väcker därför förvåning att finna hur föga regeringen i Stockholm åtminstone till en början sysslade därmed på den tid, då Axel Oxenstierna vistades i utlandet. Orsaken var den att allt som rörde förhållandena i Tyskland var lämnadt åt denne, hvadan rådet endast i form af meddelanden från honom tog del af hithörande frågor. Detta ändras till någon del efter 1634, enär Frankrike då direkt började underhandla i Stockholm, hvilket gaf kanslerns motparti vind i seglen och minskade hans inflytande i regeringen. Oxenstiernas sträfvan var att sluta fred så fort som möjligt och redan i slutet af 1633 har han för Sveriges räkning yrkat på just de landvinningar, som sedan bestämdes i Westfaliska freden, blott med den skillnad att han tänkte erhålla Hinter-Pommern i st. f. Vor-Pommern, som vi sedan fingo. Med ständerna

öfverlades härom 1634, och därvid framkastades den tanken, att Sverige i st. f. Pommern skulle söka vinna Preussen. Alla dessa planer på en fördelaktig fred gingo dock öfver ända genom olyckan vid Nördlingen. Att döma af rådsprotokollet synes detta nederlag till en början ej hafva väckt någon vidare oro i rådet; det synes icke ens hafva framkallat någon öfverläggning där. Också var det först längre fram som slagets olycksdigra följder började visa sig. Men när våra förra bundsförvandter affölło, blef det allt nödvändigare att med allvar tänka på freden, äfven om hoppet på någon större landvinning måste uppgifvas. Redan i september 1634 hade rådet förklarat, att man i värsta fall finge nöja sig utan ersättning, och detta syntes så mycket mer nödvändigt, som rikets finanser voro i det eländigaste skick och stilleståndet med Polen nära sitt slut. Frågan om dess förnyande och villkoren härför debatterades lifligt 1634 och 1635. Det är kändt, att rådet i denna sak var af annan åsikt än kanslern; det förra ville köpa nytt stillestånd med uppoffring af våra besittningar i Preussen; kanslern var emot detta förslag men lyckades ej göra sin vilja gällande. Ett nytt stillestånd ingicks 1635 men på villkor, som gjorde Sveriges ställning ännu bekymmersammare än förut, i det att vi förlorade de rika tullinkomsterna i Preussen. Emellertid mottogs underrättelsen om detta stillestånd med mycken glädje i Sverige och det synes hafva ingifvit rådet större förhoppningar i fråga om de tyska angelägenheterna, ty då i oktober 1635 man åter diskuterade möjligheten af att få fred med kejsaren, äro alla emot att vi skulle lämna Tyskland såsom konungen af Danmark gjort, d. v. s. utan all ersättning. P. Brahe förklarade t. o. m. att »recompense i penningar är med vår reputation intet till att nå», och marsken yttrade att »förr än tyskarna skola få oss där ut, skola de först ruinera deras egna länder». Tonen måste dock snart nedstämmas till följd både af förhållandena i Tyskland och den svåra ställningen inom landet. I mars 1636 säger marsken »oss mankera 1) medel 2) folk; äre i Sverige intet annat än gubbar och pojkar kvar», och litet senare berättar drotsen, att kanslern fått order att sluta fred, »allenast vi kunna erhålla det, att vi framgent må bo här säkre af hus Österrike såsom ock bekomma kejsarens ratifikation jämte soldateskens afbetalning och contentemente». Men icke ens på dessa anspråkslösa villkor kom det till någon fred, utan underhandlingarna härom afstannade på våren 1636. Man måste nu sluta sig än närmare till Frankrike. I juli detta år återvände kanslern till Sverige efter en tioårig frånvaro och från detta ögonblick är det han, som med öfverlägsen skicklighet tager i sin hand ledningen af både den inre och yttre politiken. Att verksamheten inom rådet nu blir större än förr visar redan det yttre af protokollet för 1636, ty det är dubbelt större än protokollen för hvart af de föregående åren. Han förmår genast rådet att ena sig i att fullfölja hans utrikespolitik, som afsåg fred på villkor af svenska kronans satisfaktion och »soldateskens contentemente». Snart därefter kom underrättelsen om Banérs seger vid Wittstock, hvilken väckte mycken tillfredsställelse i rådet. »Härigenom», säger kanslern,

»hafver man vunnit besynnerligen fyra ting 1) att sjökanten blifver konserverad, 2) få ock våre arméer goda kvarter, 3) lärer sådant gifva oss god anledning och occasion till traktat och frid, 4) vår nation behåller sin reputation hos vänner och fiender». Man beslöt att begagna sig af denna »härliga victoria» till fredsverkets forsättande och till att ytterligare »perseqvera» fienden. De följande händelserna skulle dock visa, att de förhoppningar, som segern väckt, icke kunde realiseras, utan att ännu många svåra offer måste göras, innan freden kunde vinnas.

Vid sidan af underhandlingarna i Tyskland fördes, såsom nämndt, vidlyftiga sådana med Polen, samt äfven med Ryssland, Frankrike, Danmark o. a. stater, men utrymmet tillåter oss dock icke att närmare inlåta oss härpå.

Af inre frågor äro förhandlingarna om regeringsformen 1634 af mycket intresse. Vi kunna emellertid rörande dem hänvisa till Odhners arbete, som vidlyftigt redogör härför. I tidens riksdagshistoria äro utan tvifvel de lägre ståndens början de protester mot adelns öfvermakt det, som mest tilldrager sig uppmärksamheten. Det var, som bekant, prästerna, hvilka ledde denna opposition. Vid riksdagen 1634 uppstår bl. a. en liflig strid om uttrycket *vanbördig*, som förekom i adelns privilegier. Frågan var icke ny, men väcktes nu åter till lif af prästeståndet, som önskade hafva detta uttryck ändradt. Rådet förklarade, att ordet ingenting annat betydde än »odugsen» och »visar praxis väl ut», heter det, »att därmed intet är ment det oadlige ståndet, efter mången gemen mans son är nobiliterade och högt uppsatte och hafva nu säten öfver några gamla familjer, såsom ock uti krigsväsen kommendera förnämde af adel». Den medgörliga Paulinus var nöjd med denna förklaring, men Johannes Rudbeckius svarade, »man hörer ofta skottkålfvar för det ordet vanbördig, och det är väl i sig själft ett nesligt ord». Bothvidius tillade: »den syllaba *van* betyder ingenstädes något godt och fördenskuld kan det väl muteras». Af större betydelse var den strid, som år 1636 uppstod mellan den myndige Vesteråsbiskopen och regeringen. Att Rudbeckius icke var väl sedd af rådet är kändt; han var ju den förnämste oppositionsmannen på sin tid. Man bevakade misstänksamt hans handlingar äfven som stiftschef, såsom framgår af marskens anmälan den 5 maj 1636 att Rudbeckius i böneformuläret för drottningen och regeringen insatt några ord, »hvaraf kunde kolligeras, att någre söka till att trainera kriget i Tyskland till hennes Majestäts och någres privat nytto». Vid utskottsmötet i juni och juli s. å. skärptes misstämningen dem emellan, särskildt därför att han var den förnämste motståndaren till det af regeringen påtänkta generalkonsistoriet. Han angreps nu för sin bok Privilegia Doctorum, hvari han uppräknat prästernas gamla privilegier från medeltiden men utelämnat Vesterås recess. Vidlyftiga förhandlingar fördes i saken, i hvilka kanslern, som nyss hemkommit, tog en verksam del. »När vi se uppå Rudbeckii bok», yttrar kanslern en gång, »skola vi befinna, att han aldrig går ifrån sin vana att antasta regeringen, rådet och adeln. Nu hafva vi i vårt

fäderneslând större periculum att förvänta af en sådan man än någon annan ståndsperson». Det måste dock till kanslerns ära erkännas, att han snarare sökte ursäkta biskopen än skada honom. Straffet inskränkte sig till en i milda ord gifven varning, boken indrogs, och Rudbeckius gick miste om ärkebiskopsvärdigheten.

Öfverallt i dessa protokoll möter oss klagan öfver bristande tillgångar, nöd och fattigdom både hos kronan och i landet. Redan 1634 då det var fråga om huruvida några främmande »potentater och herrar» skulle inviteras till Gustaf Adolfs begrafning, förkastades detta förslag, ty, heter det, »komma deras gesänter hit, så se de vårt armod». Och ändå blef ställningen långt sämre efter olyckan vid Nördlingen. Om man måste beundra regeringen, som trots alla de finansiella svårigheterna ej lät modet falla, så väcker sannerligen folket icke mindre beundran, som bar alla de skatter kriget kräfde. Visserligen möta oss ibland spår af missnöje, och väl begärdes vid riksmötena lättnad i pålagorna, men då rådet framhåller, hur nödvändiga dessa voro, blir svaret till sist såsom 1635, att »allmogen ingalunda vill släppa handlöst utan hjälpa efter högsta förmögenhet». — Bland många exempel på regeringens fattigdom må anföras, att det i augusti 1635 berättades i rådet, att soldaterna rymt från »grufvan»» (Falu?) »för medellöshets skuld samt mangel och brist oppå mat och täring». Detta förmådde rådet besluta, att de icke skulle straffas till lifvet utan benådas — med gatlopp.

Förmyndarregeringens lifliga omsorg för rikets inre utveckling visar sig likaledes tydligt af protokollen. Att uppräkna några exempel härpå torde dock vara öfverflödigt, då ju Odhners arbete så fullständigt skildrar denna sida af dess verksamhet.

För vår kulturhistoria måste denna urkundssamling vara en gifvande källa, i synnerhet de partier, som behandla rådets verksamhet som högsta domstol. Att tiden var våldsammare än vår, är väl kändt, och detta bestyrkes äfven af protokollen. Så afgjordes på en dag 1636 icke mindre än nio mål rörande mord, som insändes från Svea hofrätt. De domar, som fälldes, sakna ej heller sitt intresse. Så dömdes vid detta tillfälle en dråpare till döden, ehuru alla erkände, att han gripit till vapen för att skydda sig själf, men pluraliteten ansåg honom brottslig, enär han riktat sitt försvarsslag mot den anfallandes hufvud; under det att en annan, som mördat sin broder, benådades, enär »modern hafver mist mannen, hafver ock mist sin son; om hon nu skall mista den tredje, är mycket betänkeligt». Egendomligt är det äfven att se, huru en hofkock, som deltagit i ett slagsmål, dömes att »ristas igenom hand med knifven». — En bedragare från Småland tog sig år 1634 före att, försedd med en falsk fullmakt från marsken, utskrifva folk i Norrland och lyckades samla två kompanier, innan man kom underfund med att han var en äfventyrare. Eget nog framställde hofdamerna förbön för honom, och hans straff blef i följd däraf mildradt till gatlopp och sex års landsförvisning. — Karakteristiskt för tiden är äfven rådets öfverläggning 1634, huru man skulle förekomma, »att icke något svenskt ingenium måtte

resa utrikes till främmande akademier eller herrehof, förr än det är väl funderadt in confessione Augustana».

Vi afsluta emellertid härmed dessa ofullständiga antydningar af rådsprotokollens växlande och intressanta innehåll, i det vi hänvisa läsaren till arbetet självt. Innan vi nedlägga pennan vilja vi dock uttala den förhoppningen, att fortsättningen måtte snart följa af denna viktiga källa för våra historia.

J. Fr. N.

Tysk disputationslitteratur.

Die Schlacht bei Breitenfeld am 17. september 1631. Teil I. Inaugural-Dissertation VON WALTER OPITZ. 36 sid. Naumburg a/S. 1892.

Föreliggande afhandling — en del af förf:s arbete öfver slaget vid Breitenfeld — utgör en granskning af källorna till beskrifningen öfver nämnde slag. En sådan källkritik har förut verkställts af Droysen uti Archiv für die Sächsische Geschichte 7:de bandet (1869), och det är mot denna undersökning, som förf. först vänder sig. Droysens resonnemang är nämligen högst egendomligt, och han kommer därför äfven till märkvärdiga slutsatser. Genom att söka påvisa några få öfverensstämmelser mellan de svenska urkunderna, kommer han till det resultat, att de alla äro beroende eller mer och mindre påverkade af hvarandra, och anser att de samtliga hvila på Gustaf Adolfs bref till sin svåger, pfalzgrefven Johan Casimir. Förf. gendrifver detta klart och bevisande, samt upptager därvid exempelvis till behandling några af de ställen, på hvilka Droysen stöder sin bevisföring. Han visar, att öfverensstämmelsen alls icke är fullständig, hvarken till innehåll, vändningar eller ordalydelse, om man citerar riktigt, hvilket Droysen underlåter, genom att här och hvar utesluta sådant, som står i vägen för hans resultat. Särskildt påpekar han det okritiska och lösa uti Droysens antagande, att emedan Gustaf Adolf, Horn och ett franskt obekant ögonvittne alla omtala hvad den barberare, som förband Tilly, berättat om hans sår, torde dessa tre personer hört detta af barberaren själf i Halle! Nu är dock att märka, att de alla tre ha olika uppgifter om hvad han berättat. Att allt som rörde en så viktig sak, som den fientliga öfverbefälhafvarens befinnande, med hast skulle sprida sig uti de stridande härarne är naturligt. Och då förf. anser, att de tre ofvan nämnde personerna berättat hvad ryktet sagt dem, så synes detta vida sannolikare än Droysens antagande. Därigenom förklaras äfven olikheterna uti deras uppgifter. Stöd för denna tankegång finnes jämväl i Gustaf Adolfs bref. Hvad i öfrigt vidkommer likheten mellan källorna så säger förf. med rätta, att om flera ögonvittnen

— och här är det endast fråga om sådana — till en händelse beskrifva den samma, så måste deras uppgifter i hufvudsak blifva liknande, för så vidt de tala sanning, och att afvikelserna mellan dem bero på individernas olika uppfattning, där en sådan kan ifrågakomma.

Vidkommande källornas ordnande har förf. först en grupp omfattande dem, som beröra de politiska förhållandena under sommaren 1631. Därpå följa själfva stridsberättelserna ordnade i tre grupper, nämligen svenska, sachsiska och kejserliga (ligistiska). Inom hvar grupp kommer först ögonvittnena. Efter fastställande af brefskrifvarens namn och skrifvelsens datum, äro brefven sedan ordnade efter författarens plats på slagfältet (flygel, härafdelning, regemente). Därigenom kan man lättare bedöma hvad brefskrifvaren själf sett och hvad han hört af andra, samt dessutom i omtvistade fall utröna hvarest en viss händelse under striden egt rum.

Därefter komma berättelser af sådana personer, som icke bestämdt uppgifvas såsom ögonvittnen. Hit räknar förf. ock de i flygbladen förekommande »Extract-Schreiben.»

Till en sista afdelning, som ej i denna dissertation är medtagen, räknar förf. arméListor och bataljplaner.

Hvarje bref underkastar förf. en noggrann och som det synes lycklig granskning och hans bevisföring är grundad på goda skäl. Åtskilliga nya källor har han att lägga till de hittills kända. I början af afhandlingen säger han, att han blott upptagit de källor som varit honom tillgängliga. Arbetet är sålunda icke i detta afseende fullständigt. Sålunda omnämnes där t. ex. icke Gustaf Adolfs bref till Jac. De la Gardie (Kosswig 24 aug. Registr.) och till sin syster, pfalzgrefvinnan, (Halle 14 sept. Registr.) ej heller kejserliga krigsrådet Questenbergs bref till Wallenstein (11 okt. Kr. ark. Wien).

Stafningen af de svenska citat som förekomma är ej alldeles tillfredsställande, likaså torde några vilseledande tryckfel i afseende å datum m. m. lätt kunnat undvikas.

* * *

Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen. Inaugural-Dissertation von Herman Diemar. 95 sid. Marburg 1890.

Det föreliggande arbetet utgör en undersökning af berättelserna om slaget vid Lützen. Tvänne författare ha förut offentliggjort källkritiska studier öfver detta världsbekanta slag, nämligen Droysen (Die Schlacht bei Lützen 1632 i 5:te bandet af Forschungen zur Deutschen Gesch.) och Odhner (Några anmärkningar rörande slaget vid Lützen i Hist. Bibl. IV och VI). I viss mån kan man äfven härtill lägga en uppsats af Amnéus om Gustaf Adolfs död (Hist. Bibl. VI). För

att söka motivera behofvet af en ny och på bättre grunder fotad undersökning af källorna till slaget vänder sig förf. mot sina föregångare och söker påvisa en del brister i deras arbeten. Bistra äro de anmärkningar han riktar mot Droysen, hvilkens bevisföring han anser starkt men träffande karakteriserad af Amnéus med orden: »detta är omtaladt af andra, därföre icke självständigt eller trovärdigt; detta åter är icke omtaladt af någon annan, därföre icke bestyrkt eller trovärdigt.» Och Odhner, som säger att han följer Droysens ledning, dock med väsentliga modifikationer och tillägg, är efter förf:s mening i själfva verket långt ifrån böjd för att ansluta sig till Droysen eller erkänna riktigheten af dennes slutsatser.

Efter denna inledning öfvergår förf. till ett resonnemang om de metodiska grundsatser, som böra tillämpas vid uppställandet af källkritiska system. Han anser hvarje sådant system betänkligt, som gör anspråk på att fastställa en bestämd rangordning för alla källor till en händelse. Ordnandet efter yttre grunder blir alltid onöjaktigt; därefter kan man icke bestämma en källas värde. Förf. ingår därefter i en granskning öfver de grupperingar som hans föregångare verkställt. Särskilt utgör Droysen föremål för en skarp kritik, som visserligen också i många stycken har skäl för sig. Det torde dock varit fördelaktigt om förf. vid denna sin kritik tillämpat den gamla satsen: fortiter in re, suaviter in modo. Det enda erkännande Droysen nu får, är att han med stor beläsenhet samlat sina källor. Vidkommande Odhners indelning synes denna vid första påseendet mycket klar för förf. Hans grupper äro nämligen 1) primära och grundläggande källor, eller ur första hand stammande uppgifter af trovärdiga personer, som deltagit i slaget och kort därefter meddelat desamma; 2) meddelanden af personer, som icke deltagit i slaget, men som grunda sig på uppgifter af ögonvittnen; 3) flygblad och flygskrifter samt 4) historiska bearbetningar. Vid närmare eftersinnande finner emellertid förf. att denna indelning träffar för mycket »det individuelt olika innehållet af berättelserna och bildar ingen verklig formel synpunkt»(!) Efter en sådan vill han nu indela dem, men hvari denna består nämner han icke — ej heller har rec. lyckats utforska den.

Hela denna inledning till förfs. undersökningar — skrifven som den är på ett tungt språk — torde utan skada för arbetet kunnat betydligt reduceras.

Själfva källskrifterna indelar förf. i fem grupper, af hvilka de fleste delas i två afdelningar, en för protestanter och en för katoliker. Från de förra upptager han 29, från de senare 5 källor. De allra fleste af dem äro förut kända. Några nya har dock förf. upptäckt i arkivet i Marburg, nämligen några bref vexlade mellan landtgrefven af Hessen-Cassel och generallöjtnant Baudissin, öfverstarne Eberstein och Rostein samt öfverstlöjtnant Geiso.

Bland de resultat förf. kommit till torde följande böra påpekas. Den i Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsförfattningens historia, II, under n:o 861 upptagna relationen visar han på goda skäl ha sekreteraren i kansliet Philip Sadler till författare. N:o 862

i samma arbete anser han äfven på goda grunder vara skrifven till drottningens hofmästare A. H. Pentz. N:o 867 söker han visa ha till författare den svenske residenten i Berlin J. Transehe och vara ställd till kurbrandenburgska hofvet. De till Camerariska samlingen hörande tre särskilta notiserna,[1]) dater. den 5, 6 och 7 november, anser förf. utgöra delar af ett och samma bref, skrifvet af en braunschweigsk sekreterare, ett antagande som dock tyckes skäligen osäkert. Men då förf. efter ett vidlyftigt bevis »känner sig öfvertygad om» att den s. k. Erfurterrelationen — en af hufvudkällorna för slaget — skulle vara skrifven af sekreteraren i kansliet Heinrich Schwallenberg, kan rec. icke dela denna öfvertygelse. Förf. stöder sitt bevis bland annat därpå, att den som som skrifvit relationen uppgifver sig hafva varit ett ögonvittne, samt att han i Gustaf Adolfs verkliga tjänst innehaft »ein rühmliches officium.» Men den som skrifvit relationen säger äfven uttryckligen, att han genom konungens död förlorat icke litet, utan sin högsta skatt näst »meinem weib und kind.» Schwallenberg, född år 1600, var gift med Dorotea Elisabet Hempel[2]). Hon var äldsta barnet till preses i Hinter-Pommerska hofrätten Sebastian Hempel och Elisabeth Schwalch, hvilka gifte sig 1621, hvadan hon år 1632 icke torde varit mer än allra högst 11 år. Erfurterrelationens författare får väl därmed anses tills vidare oupptäckt.

Vid hvarje af förf. upptagen urkund finnes angifvet hvar den är tryckt, hvilket är en välkommen upplysning. Förf. påpekar att hans afhandling naturligtvis icke gör anspråk på att upptaga alla källor till slaget, utan att det i arkivens djupa schackt finnas många, utöfver dem han här samlat. Så är nog också fallet. Vi hänvisa särskilt till den förteckning på Suecana i italienska arkiv, som finnes intagen i förra häftet af Hist. Tidskr., samt till de tvänne i detta häftet meddelade högst viktiga brefven från Langman och Schwallenberg. Afhandlingen har dock sitt stora värde däri, att den på ett ställe sammanför större delen af de hittills kända skriftliga källorna till slaget.

R. Torpadie.

De Sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644—1645, met Bijlagen, Aanteekeningen en Kaartje van de Sont door G. W. Kernkamp. 340 sid. s'Hage 1890.

Det svensk-danska krig, som slutade med freden i Brömsebro, har i sina enskildheter blifvit föga uppmärksammadt af svenska forskare. Och dock är detta krig ingalunda att betrakta endast som en

[1]) Tryckta hos Söltl, III, sid. 345—348.
[2]) Schlegel och Klingspor, Ointroducerade adeln, s. 122.

episod i det stora tyska kriget. Utom i de väldiga sjöstrider, då den af Claes Fleming omskapade svenska flottan, i förening med den holländska, mätte sig med den danska, förekomma krigsrörelser på den jutska halfön, i Skåne, kring Göteborg och flerstädes utefter norska gränsen. Det svenska folket tog en vida lifligare del i denna fejd med grannarne än i det stora religionskriget. Kriget vardt ock af betydelse för Sveriges utveckling. Det skaffade oss ej blott tre provinser, utan det blef vändpunkten i Sveriges och Danmarks inbördes förhållande och gaf oss utsikt att en gång kunna nå den redan under detta krig åtrådda naturliga gränsen i söder.

Äfven i förhållandet mellan Sverige och Generalstaterna inträder genom detta krig en förändring. Dessa stå på svensk sida ännu vid freden i Brömsebro, men det saknades ej då danska anhängare i Holland, hvilka menade, att nu hade Sverige blifvit tillräckligt mäktigt, och det blir dessa, som i det följande få öfvertaget.

I Kernkamps ofvannämnda arbete meddelas en i de flesta fall tillfredställande redogörelse för de båda rikenas förbindelse med hvarandra och med Danmark under åren 1644 och 1645.

Författaren börjar med att redogöra för sina landsmäns handel på Östersjön och i Norge under sextonhundratalet. Detta kapitel är ganska beaktansvärdt. Ett anfört memorial af den danske residenten i Haag, Tancken, af 1645, angifver såsom skäl, hvarföre inga af nordens folk kunde i östersjöhandeln undantränga holländarne, att dessa voro så skickliga sjömän, att ett fartyg, som kunde manövreras af sex holländare, behöfde tio af hvilken annan vid Östersjön boende nation som helst, och att dessa tio voro både svåra och dyra att värfva. Dessutom seglade ett holländskt fartyg under samma sommar både tre och fyra gånger genom Sundet, de andra kunde aldrig göra mer än en resa, och fördelen blef därefter. Genom att låta aftrycka de register öfver skeppsfarten genom sundet, som fördes af den holländske amiralen Witte de With mellan den 25 juni—16 nov. 1645, ger förf, en inblick i den tidens östersjöhandel. Ingen makt kunde i samma grad vara intresserad af dess frihet som Generalstaterna. Af 1035 skepp, som under sagda tid passerade Sundet, voro 986 från nederländska hamnar.[1] När därtill kom att holländarne ovillkorligen behöfde timmer, tjära och järn från Östersjön, för att icke tala om de talrika skeppen därifrån lastade med »magra oxar», och Östersjöns länder åter behöfde salt, på hvars transport holländarne till stor del lagt beslag, så är det tydligt, att den nordiska och nederländska politiken måste ständigt bero af hvarannan.

Författaren redogör också i korta, allmänt bekanta drag för Generalstaternas äldre förbindelser med norden, huru deras förtrytelse väcktes af Kristian IV:s godtyckliga sundtullspolitik och huru de med Sverige ingått förbundet af 1640, utan att dock vilja bryta med

[1] Från Holland till Stockholm seglade under sagda tid 27 fartyg lastade med salt (14), sill, styckegods och diverse, 2 med ballast. Från Stockholm kommo vid samma tid 14 nederl. fartyg lastade med järn, koppar, tjära. Äfven för flere andra svenska städer upptagas fartyg i bilagorna.

Danmark, såsom synes af de närmast följande årens förhandlingar och af den oro och ovisshet, som underrättelserna om det svenska fredsbrottet framkallade. Den i Haag vanliga partisplittringen uteblef ej heller nu. Generalståthållaren Fredrik Henrik, som just vid denna tid hvälfde i sitt sinne den storartade planen att intaga Antwerpen, motarbetade afgjordt ett nordiskt krig, det republikanska handelspartiet åter, enkannerligen köpmännen i Amsterdam, sågo i generalståthållarens ärelystna plan, hvilken för dem var en nagel i ögat, blott ytterligare ett skäl för ett nordiskt krig, som dessutom kunde leda till att den förhatliga sundtullen för alltid upphäfdes. En handelsstat kastar sig dock ej obetänkt i ett krig, utan Generalstaterna sökte medla mellan de krigförande och ambassader afsändes. Generalstaterna gåfvo äfven sitt medgifvande till att på enskildt initiativ folk värfvades och fartyg utrustades både för Sveriges och Danmarks räkning. Det var ett vinstgifvande företag, som gick sin gång oberoende af Generalstaternas officiella uppträdande, om också det satte sinnena i en starkare rörelse för det nordiska kriget. Det gick lättare för de Geer att få en flotta till stånd än det gick för Kristian IV:s homme d'affaires *Gabriel Marcelis*, ehuru denne utvecklade ganska mycken energi. — Kernkamp har om denne senares åtgöranden mera nytt att meddela än om de Geers, hvilka behöfva än ytterligare utredas.

Först den 19 april 1645 enades de båda partierna i Generalstaterna om afsändandet af en egen flotta till Sundet för att gifva kraft åt de fordringar på förmånliga handelsvillkor, hvilka skulle framställas af de till norden återvändande ambassadörerna. Kostnaderna för denna flotta skulle utkräfvas af skepp farande från Norge och Östersjön på de förenade provinserna — hvilken åtgärd minskade företagets popularitet inom handelsvärlden. Denna flottas ankomst till Sundet, där den stolt seglade förbi Kroneborg och lade sig utanför Köpenhamn, påskyndade, om den också ej ändrade förhandlingarne i Brömsebro.

För dessa förhandlingar redogör Kernkamp i de flesta fall fullständigt. Han stöder sin framställning, förutom på Aizemas välbekanta verk, på den nederländske gesanten i Köpenhamn van Cracows depescher, de till norden sända ambassadernas berättelser, Witte de Withs dagbok och Generalstaternas resolutioner.

Alla dessa källor hafva dock varit begagnade förut och på ett högst förtjänstfullt sätt af den danske historikern Fridericia i »Danmarks ydre politiske Historie 1629—1645.» Kernkamp kan således icke sägas lämna oss något egentligen nytt i framställningen af de diplomatiska förvecklingarne, enär Fridericia förstått att redogöra för dem på ett öfverskådligt och fullständigt sätt, om ock inom ett mera begränsadt utrymme. Kernkamp har endast haft att med en mängd, ofta underhållande och karakteristiska smådrag fullända en redan färdig tafla.

Fridericias synpunkt är mera objektiv. Han är icke dansk i samma grad som Kernkamp är holländsk. Den förre har också öst ur både danska, svenska och nederländska källor, den senare så godt som

uteslutande ur holländska. Särskildt är det att beklaga, det han ej känt Fridericias arbete.

De invecklade tullspörsmålen behandlades visserligen mera kortfattadt af Fridericia, men, enligt vår uppfattning, redigare och stundom äfven fullständigare, såsom i framställningen af de nederländska ambassadörernas fordringar efter deras besök i Holland, där Kernkamps utredning ovillkorligen leder till missförstånd, (se s. 221, jämf. med sid. 481 hos Fridericia).

Kernkamp meddelar äfven en öfversikt af krigshändelserna, hvilken grundar sig utom på Bruuns, Slanges och Geijers arbeten på den ofvannämnde Cracows sakrika depescher.[1] Med intresse följer man författarens lifliga framställning, samt inhämtar åtskilligt nytt om Horns krig i Skåne och om kriget i Bohuslän, där Kristian IV lät uppföra midt emot Elfsborg ett fäste Gottenbrill samt sökte stänga älfven för svenskarne, m. m.

Ehuruväl Kernkamp bland nordiska forskare haft en af honom okänd föregångare, hvilken borttagit hvad som skulle gifvit åt hans framställning dess största betydelse, är dock alltid hans arbete en värdefull källa för kännedomen om 1644—45 års händelser genom de omständliga och viktiga utdrag och aktstycken från arkivet i Haag, som däri förekomma dels i texten dels i de talrika bilagorna. Den något breda, men klara stilen gör att arbetet läses med lika mycket nöje som gagn af hvar och en som är förtrogen med det holländska språket.

E. F.

Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar af Otto Varenius. Akademisk afhandling. 72 + IV sid. Upsala 1891.

Ofvanstående arbete behandlar — såsom dess titel angifver — organisationen af rikets styrelse efter Sveriges och Norges grundlagar, så ofta innehafvaren af konungavärdigheten icke finnes eller är förhindrad att själf föra regeringen. Det är ganska viktigt och därtill intrassladt kapitel af den unionella rätten, som hr Varenius valt till uppgift att utreda. På nästan hvarje punkt af ämnet uppdyka en mängd svårlösta och omstridda frågor, som tagit författarens skarpsinnighet och juridiska kombinationsförmåga i anspråk. Här är icke på sin plats att gifva någon sorts sammanfattning af författarens bevisföring, — äfven afhandlingens koncisa form gör en sådan samman-

[1] I flere detaljer och dateringar afviker han från svenska framställningar, utan att vi varit i tillfälle kontrollera, hvar sanningen finnes.

fattning öfverflödig — utan rec. vill fästa uppmärksamheten vid själfva afhandlingen såsom ett värdefullt bidrag till vår statsrättsliga litteratur och därvid särskildt framhålla de punkter, där väsentligen nya resultat kunna anses vunna.

Såsom en brist i afhandlingens planläggning kan anmärkas, att den icke afsett att innebära någon fullt systematisk och i alla ämnets detaljer genomförd utredning af den statsrättsliga institution, som kallas riksföreståndarskap. Den kan därigenom ingalunda ersätta andra grundläggande framställningar af riksföreståndarskapets olika former. utan förutsätter sådana; den blir, såsom författaren själf i inledningen uppgifver, snarare en kommentar till positiva grundlagsbestämmelser, i hvilken förut klara och utredda frågor endast för sammanhangets skull berörts, under det att dunklare punkter, där nya eller afvikande meningar förfäktats, blifvit föremål för en detaljerad och uttömmande behandling. Det minskar ingalunda arbetets värde såsom ett bidrag till den vetenskapliga utredningen af dithörande frågor, men väl användbarheten af detsamma såsom grundläggande framställning af riksföreståndarskapets betydelse och former enligt svensk-norsk statsrätt.

Afhandlingen sönderfaller i tre kapitel. Angående det första och minst betydande: om *styrelsens ordnande, då konung lefver, men är hindrad att själf föra regeringen*, kan förtjäna att påpekas, att hr Varenius omfattar den teori, som på 1840-talet framställdes af svenska statsrådet, angående när de olika hufvudformerna af s. k. sammansatt statsråd: svenskt-norskt eller norskt-svenskt skola användas, och som gör konungens vistelse i ettdera landet till bestämmelsegrund. Men denna ståndpunkt kan visserligen bestridas, och ehuruväl en utförligare bevisning i denna fråga — som författaren framhållit — ligger på sidan om ämnet, måste dock dess besvarande på annat sätt, än författaren förutsatt såsom det rätta, till en viss grad modifiera hans framställning af interimsstyrelses bildande i de fall, §§ 39 och 40 RF. afse.

Det följande kapitlet om *styrelsens ordnande vid konungs död, det är i de fall, §§ 42, 41 RF. och § 2 SO. afse*, innehåller bland annat ett synnerligen förtjänstfullt försök att åstadkomma en förnuftig och användbar tolkning af de trassliga och hvarandra motsägande bestämmelserna i Riksakten och de svenska grundlagarna om sättet för konunga- och förmyndareval. Särskildt vill rec. framhålla såsom tilltalande författarens förslag till lösning af den svåra frågan, huru skall förfaras, när svenska riksdagen och norska stortinget stanna i olika beslut både i fråga om antalet förmyndare och om deras personer, samt hvilken roll därvid bör tillkomma Karlstadskomitén. Af intresse är äfven utredningen af den särskilda form af riksföreståndarskap, som grundlagarna stadga, när vid konungs död drottning eller också enka efter prins, som, om han lefvat, varit närmast arfsberättigad till tronen, befinner sig i välsignadt tillstånd.

Afhandlingens värdefullaste del utgör enligt recensentens mening det sista kapitlet om *styrelsens ordnande i de fall, §§ 91, 92 RF. afse*. Hr Varenius omfattar den af alla våra statsrättsliga auktoriteter

i tryck förfäktade satsen, att icke blott svenska riksdagen utan äfven norska stortinget skall sammankallas för att fatta beslut om styrelsens ordnande, i fall konungen mer än tolf månader genom utrikes resa eller sjukdom förhindrats att sköta regeringen. Det intressanta i hr Varenius utredning är, att han utgår från den uppfattningen, att likställigheten mellan rikena ingenstädes i grundlagarne finnes stadgad såsom princip för alla unionella ärendens behandling, men likväl i denna speciella fråga kommer till det resultat, att stortinget har lika rätt med riksdagen. Stödet härför måste från författarens ståndpunkt vara ett bestämdt grundlagsbud, och han finner detta genom att framhålla den rätta betydelsen af § 41 N. G., som generaliserar det förfaringssätt, som de närmast föregående §§ 39 och 40 stadga för den händelse, att konungen dör och tronföljaren är omyndig, till alla de fall, då enligt Sveriges regeringsform svenska statsrådet, i egenskap af statsråd, tillkommer att föra regeringen, samt uti § 42 N. G., som särskildt stadgar likställighetens princip vid styrelsens organisation, då unionskonungen ej kan utöfva regeringen.

Vidden af den maktbefogenhet, som riksdagen med stortinget äger enligt §§ 91 och 92 RF., har varit omtvistad, i det man velat utsträcka riksdagens rätt att taga »den författning om rikets styrelse, hvilken riksdagen nyttigast finner», när konungen af utrikes resa eller sjukdom i mer än tolf månader hindrats att befatta sig med regeringsärendena, ända därhän, att riksdagen skulle äga att afsätta konungen och konungahuset. Med rätta nedgör hr Varenius denna tolkning och framhåller i likhet med Aschehoug, att den saknar hvarje stöd i grundlagens egna ord, då rätten att ordna rikets styrelse ingalunda innebär rätten att beröfva konungen hans värdighet. Men hr Varenius går utöfver Aschehoug och visar genom bindande bevisning, att riksdagens ordnande af styrelsen endast gäller, till dess konungen kan återtaga regeringen. Grundlagens mening är, att riksdagen skall äga tillfälle att kunna anordna en lämpligare styrelseform än den blott provisoriskt tillsatta interimsregeringen, i fall konungens egen utöfning af styrande makten hotar att för en längre tid blifva afbruten. Författaren vinner detta resultat förnämligast genom en sammanställning af §§ 39 och 91 RF., hvilka paragrafer äfven uttryckligen hänvisa på hvarandra. För den närmare, skickligt genomförda bevisningen hänvisa vi till författarens egen framställning, och uttala vår förhoppning att hädanefter i den statsrättsliga litteraturen få se de förra något orimliga funderingarna om innebörden af §§ 91 och 92 försvunna och ersatta med den både med lagens bokstaf och andemening öfverensstämmande naturliga och osökt enkla förklaring, som herr Varenius i sin afhandling utvecklat.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock, **VIII**. Ny följd. **IV, 3.** J. Thorkelsson, Islandske håndskrifter i England og Skotland. — E. Magnusson, Kodex Skardensis af postulasögur. — R. C. Boer, Weiteres zur Orvar-Odds saga. — A. Kock, Språkhistoriska bidrag I—III. — E. Lind, Bibliografi för 1890. — F. Detter, Anm. af »Die Eddische Kosmogonie» von E. H. Meyer.

Läsning för Folket. **1892,** 1. K. A. Hagström, »Mäster Jakob i Serna» (Jakob Serenius). En storman från partitidehvarfvet.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. 1892. Om Gefle slott. — Fynd af fornsaker i Gestrikland. — Ledamotsförteckning.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1892, 2.** S. J. Boëthius, Maria Stuart i ny belysning. — K. F. Kinch, Erindringer fra Makedonien. Nationalitetsforholdene i Chalkidike i vore dage. — K. Warburg, Emelie Flygare-Carlén. — L. Looström, Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835. Ett bidrag till den svenska konstens historia, anm. af H. Schück. — E. Fries, Märkvärdiga qvinnor. 1. Utländska kvinnor. 2. Svenska kvinnor, anm. af P. Sondén. — **3.** P. Vedel, Argentina. Landet och befolkningen. — G. Göthe, En dansk konstforskare och en Rembrandtstafla i Sverige.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1892, 3.** O. Levertin, Gustaf III. En karaktersskiss.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. **12 årgången 1891.** Redogörelse för Sv. Literatursällskapets årsmöte. — H. Schück, Våra äldsta psalmböcker. — F. Vetterlund, Atterbomska ungdomsdikter och reminiscenser. — H. Schück, Lekare och Ballader. — E. Wrangel, Bidrag till lösningen af frågan: Hvem har författat Guds Werk och Hvila? — A. Andersson, Om kejsarens mandata och hertig Georgs af Sachsen bref till Luther. — M. G., Bref från C. J. L. Almqvist. — Th. Westrin, Leopold och Reuterholm. — H. Schück, Svenska medeltidsförfattare. — H. Schück, Tillägg till Lekare och Ballader. — F. Vetterlund, Tillägg och rättelser till »Atterbomska ungdomsdikter och reminiscenser». — H—e, Smärre meddelanden. — E. H. Lind, Sv. literaturhistorisk bibliografi. XI. 1890. **Bihang:** Sveriges bibliografi 1481—1600. III. — Bref rör. Nya Skolans historia. V.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1892, 2.** Unionsfrågan från svensk synpunkt. 2. Af Orvar Svenske. — **4.** N. Söderblom, Kristendomen och den moderna tidsandan. En blick på den Ritschl'ska teologien.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademiens Månadsblad. 1891, jan.—mars. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Tillväxt i Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet jan.—mars. — Präglingar å K. Myntet 1890. — Visby stadsplan. — Medeltidssmycken från Halland. — Ett mantellås. — D:r S. Söderbergs reseberättelse. — Hvarjehanda. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Litteratur. **Bilaga:** Riksantiqvariens årsberättelse för 1890.

Finsk Militär Tidskrift. 1892, Januari. G. Synnerberg, Slaget vid Narva den 19 November 1700.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1892, 3.** Hvad alt en hofmästare fordom hade att göra. Meddeladt af R. Hausen. — I bokhandeln: A. H. Snellman, Pohjalaisen osakunnan historia. D. 1—2, anm. af M. G. S. — **4.** N. Erdmann, August Blanche i Upsala och Stockholm 1829—1838. — I bokhandeln: W. Golovin, Blad ur Finlands nutid och forntid. Storfurstendömet Finlands nuvarande politiska ställning, anm. af E. S. — Öfversikt: Finlands inre själfständighet. Af Suum cuique.

Deutsche Litteraturzeitung. Herausgegeben von Paul Hinneberg. **1892, 15.** E. A. Zetterqvist, Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden, anm. af D. Schäfer.

Neue Heidelberger Jahrbücher. Herausgegeben vom historisch-philophischen Vereine zu Heidelberg, **II, 1.** K. Zangemeister, Zur Geographie des römischen Galliens und Germaniens nach den Tironischen Noten. — F. Schöll, Risse und Brüche in der Urhandschrift Plautinischer Komödien. — F. v. Duhn, Die Benutzung der Alpenpässe im Altertum. — K. Schumacher, Über den Stand und die Aufgaben der prähist. Forschung am Oberrhein und besonders in Baden. — O. Karlowa, Zur Inschrift von Skaptoparene. — J. Haller, Die Verhandlungen von Monzon (1119). Zur Vorgeschichte des Wormser Konkordats.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXXII, 1.** Fr. Thudichum, Das heilige Femgericht. — P. Bailleu, Talleyrand's Memoiren. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Rezek, Einfall d. Sachsen i. Böhmen 1631—1632, anm. af Th. Tupetz; A. Poelchau, Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1889, anm. af Winkelmann). — Bericht der badischen historischen Kommission. — **2.** B. v. Simson, Über das Vaterland der falschen Dekretalen. — K. Witlich, Zur Geschichte Wallenstein's. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. G. F. Hertzberg, Geschichte der Stadt Halle an der Saale von den Anfängen bis zur Neuzeit. D. 1—2, anm. af Th. Flathe; J. Jungfer, Der Prinz v. Homburg, anm. af Varrentrapp). — Entgegnungen.

Literarisches Centralblatt. 1892, 8. J. C. H. R. Steenstrup, Vore folkeviser fra Middelalderen, anm. af —gk. — E. H. Meyer, Germanische Mythologie, anm. af —gk.

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. 1891, Sept., Oct. Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren von 1800 bis 1810. 7. Französische Berichte über die Schlacht bei Lübeck.

Zeitschrift des histor. Vereins f. Schwaben u. Neuburg. Jahrg. 18. B. Bauer, Beiträge zur Geschichte der Reichstadt Memmingen vom Beginne des 30 jähr. Krieges bis zur Besetzung der Stadt durch die Schweden.

Archives diplomatiques. 1892, Février. France—Suède et Norvège. Convention relative à la prorogation partielle des Traités de commerce et de navigation (17 Janvier 1892) — Négociations commerciales (1891—1892).

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1892, 2.** E. Rodocanachi, L'ambassade du doge de Gênes imperiale Lescaro à Versailles en 1685 (d'après un manuscrit de la Bibliothèque Corsini). — E. Jarry, Un enlèvement d'ambassadeurs au XVe siècle. — A. Joubert, Passages d'ambassadeurs et de princes étrangers à Angers du XVe au XVIII siècle d'après des documents inédits. — J. Major, Une députation Genevoise en 1701. — E. Frémy, La médiation de l'abbé de Feuillants entre la Ligue et Henri III 1588—1589. — Boulay de la Meurthe, Correspondance de Talleyrand avec le premier consul pendant la campagne de Marengo. — Duc de Broglie, Les mémoires de Talleyrand. — Comptes rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1892, Mars—Avril. A. Giry, Études de critique historique. Historie de la diplomatique. — J. du Hamel de Breuïl, Le testament politique de Charles V de Lorraine. Première partie. — E. Petit, Raoul Glaber. — A. Stern, Le manuscrit des Mémoires de Talleyrand. — P. Bertrand, L'authenticité des Mémoires de Talleyrand. — Bulletin historique: France. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Om Sveriges förhållande till Ryssland under konung Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse. Af F. J. Bæhrendtz. (Historiskt Bibliotek VII).

Gustaf IV Adolfs frierier. Ur Samuel Hjelmérs dagbok skizzerade af Alfred Hjelmérus. 126 + 1 s. Göteborg 1891.

Förmyndarestyrelsens planer rörande Gustaf IV Adolfs förmälning. Politisk studie af Nils Åkeson. 71. s. Lund 1891.

Gustaf IV och Katarina II 1796. Af Alex. Brückner.

För ingen tid inom vår historia flyta memoarverkens mer eller mindre grumliga källor rikare än för Gustaf den tredjes och hans närmaste efterföljares. Den hittills gängse uppfattningen af denna period har ock i hufvudsak varit byggd på dylika samlingar, lider följaktligen af deras fel: subjektivitet i omdöme och oförmåga att fatt ahändelsernas fulla sammanhang. Först när senare tiders vetenskapliga forskare belyst specialpunkterna, börjar man komma till en säkrare grundad uppfattning. För den tidrymd, som denna öfversikt kommer att behandla, märkes bland sådana forskare numera lektor F. J. Bæhrendtz, hvars afhandling *Om Sveriges förhållande till Ryssland under kon. Gustaf IV Adolfs förmyndarestyrelse*, i Historiskt Bibliotek 1880, trots sina stora förtjänster likväl icke gått alldeles fri för de ofvan anmärkta svagheterna Denna brist torde hufvudsakligen bero af den ofullständiga kännedomen om Sveriges dåtida diplomatiska förbindelse med Frankrike och blifver därför till god del utfylld genom professor S. J. Boëthius' på nya upplysningar rika uppsatser om *Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen* (Hist. Tidskrift 1888—89). Med användning af det här nyförvärfvade materialet har doktor N. Åkeson till behandling upptagit *Förmyndarestyrelsens planer rörande Gustaf IV Adolfs förmälning*, därvid särskildt fästande sig vid en punkt, nämligen vår svenska politiks omkastning på våren 1796. Äfven från rysk sida har man i senare tid ägnat åtskillig uppmärksamhet åt nämnda periods historia, ehuru intresset då egentligen har samlat sig kring de svensk-ryska giftermålsunderhandlingarna år 1796 och

närmare bestämdt under den svenske konungens besök i Petersburg, aug.—sept. nämnda år. De resultat, till hvilka ryssarne kommit härvid, kan man finna på ett ställe samlade i en följd uppsatser af prof. Alex. Brückner, *Gustaf IV och Katarina II 1796.*[1] Slutligen bör nämnas, att icke heller memoarlitteraturen saknar representanter bland de nyaste publikationerna öfver föreliggande ämne. Så hafva utgifvits utdrag ur *Samuel Hjelmérs dagbok*, och *Revue des deux Mondes 1890* publicerade några memoarfragment af en Katarina II:s hofdam.

* * *

Drottningholmsfördraget — så vidt det är kändt — innebar intet obetingadt gillande af Gustaf III:s äfventyrliga korstågsplaner mot det revolutionära Frankrike. För Katarina II var det hufvudsak att afhålla den orolige grannen från otidig inblandning i hennes ömtåliga politiska affärer. Dessutom, att Sverige mottog ryska subsidier var ett första steg, som under skicklig ledning lätt nog skulle återföra till det gamla beroendet. Denna fara har ej stått klar för Gustaf, eller ock aktade han den ringa i jämförelse med den vinst, som han väntade af företaget mot Frankrike. Sålunda kom han, som i början af sin bana så lysande korsat Katarinas planer, att slå in på återvägen till sin utgångspunkt. På denna återväg föll han; skulle Sveriges nye styresman hålla kursen? Säkert var, att Katarina i hvad på henne ankom ej mera skulle släppa det nyvunna inflytandet. Annorlunda gick det i Sverige. Om redan hertig Karl fann sig föga väl med gustavianerna, så gjorde Reuterholm det än mindre. Det var naturligt, att i mån som det af honom undanträngda och därför fientliga partiet sökte bevara förbundet med Ryssland — Gustaf III:s sista verk och dess eget bästa stöd — skulle Reuterholm sträfva att tillintetgöra allt ryskt inflytande i Sverige. Därvid fann han dettas motvikt i Frankrike, och vi känna nu,[2] att han under större delen af sin regering sträfvade att vinna denna makts säkra understöd. Fullständig brytning med Ryssland syntes emellertid farlig — särskildt ville man till början gärna rädda subsidierna. Däraf ängslig sträfvan att hålla Katarina vid godt lynne, åtminstone så länge hon syntes hotande för det isolerade Sverige. Ett arcanum att vid behof städse framkalla hennes välvilja trodde de svenska statsmännen sig hafva funnit i förslaget att förmäla Gustaf IV Adolf med kejsarinnans sondotter storfurstinnan Alexandra. Projektet dyker också upp i alla de underhandlingar som denna tid drefvos med Ryssland.

Bör man betrakta samtliga dessa diplomatiska förhandlingar såsom från svensk sida allvarligt menade? Alltefter olika svar måste äfven omdömet om Reuterholm något modifieras. Så vidt de många

---

[1] I den ryska tidskriften Vjestnik Jevropij 1890.
[2] Boëthius, anf. arb.

halfva försöken att närma sig Ryssland innebära lika många vittnesbörd om Reuterholms feghet och ombytlighet i politiken, blifver hans dom högeligen ofördelaktig — något som ju ock varit och ännu är fallet. Emellertid har det synts mig, att ett skärskådande af de viktigare episoderna ur Sveriges och Rysslands dåtida förhandlingar kan föranleda en något ändrad uppfattning.

Det var egentligen år 1793 som medförde ett omslag i Sveriges politik. Den 25 februari d. å. anlände friherre Staël von Holstein, fordom svensk ambassadör i Frankrike, till Paris för att där underhandla om svenskt-franskt förbund. Saken hölls ytterst hemlig: ej ens rikskansleren Fredrik Sparre, vår egentlige utrikesminister, fick känna rätta afsikten med Staëls färd.[1] Misstankar kunde dock ej undvikas, så snart resan blef känd. På Katarina II gjorde underrättelsen ett mycket obehagligt intryck. Ett svenskt förbund med Frankrike skulle innebära icke blott en emancipation ifrån hennes inflytande utan äfven ett slag mot England. Men just nu var hon mycket ifrig att till befordran af sina särskilda intressen hålla denna makt gynnsamt stämd mot sig.[2] Därför afslöt hon fördraget af d. 25 mars 1793, som åt England uppoffrade 1780 års neutralitetsprinciper; därför fick hon en ny anledning — utom den af sårad maktlystnad — att söka motverka den svenska regeringens misstänkta afsikter. Rykten om hennes hotfulla planer mot Sverige voro snart i omlopp, och inom kort var det i Stockholm äfven bekant, att hon rustade, särskildt till sjös. Under sådana förhållanden tilldrog sig en egendomlig episod, »Vitals mission»: svenska regeringen sände en judisk äfventyrare Vital, i Stockholm titulerad portugisisk baron, till Petersburg för att där med Katarina anknyta underhandlingar om närmare släktskapsförbindelses åstadkommande mellan furstehusen. Detta var i början af mars 1793. Till följd af budbärarens egendomliga karakter syntes företaget kejsarinnan misstänkt, hvadan det strandade. Emellertid förrådde hon i sitt svar på den skrifvelse från hertig Karl, som Vital öfverlämnat,[3] att förslaget icke varit henne oangenämt.

Denna beskickning har betraktats såsom ett särdeles klumpigt drag af hertigens och Reuterholms statskonst, såsom ett med nödvändighet misslyckadt försök att under öfvergifvande af den franska alliansplanen närma sig Ryssland. Så vidt jag af litteraturen och i tryck tillgängliga handlingar kunnat sluta, är jag böjd för en annan åsikt. Prof. Boëthius synes mig hafva uppvisat, att de svenska ledarne under föråret 1793 mycket litet vacklat i sina franska sympatier.[4] Fasthåller man, att Sparres depescher ej kunna hafva synnerlig betydelse, enär han ju saknade kännedom om underhandlingens fulla vikt, så gifva endast tvenne hertigens bref till Staël bevis på dylik tvekan. Det ena skrefs den 12 februari med anled-

[1] Härom se Boëthius, Svensk Hist. Tidskr. 1888, s. 178 o. f.
[2] Se Bæhrendtz, anf. arb. s. 270 f. samt Boëthius, Sv. H. T. 1888 s. 207.
[3] Schinkel-Bergman III, bil. 43. Om underhandlingens förlopp, se utförligare hos Bæhrendtz, anf. arb. s. 267 f.
[4] Sv. Hist. Tidskr. 1888, s. 190 f.

ning af Ludvig XVI:s afrättning, det andra den 29 mars under intryck af färska meddelanden om Dumouriez' motgångar i Holland. Men intetdera innehåller mer än en uppmaning till Staël att under den brydsamma ställningen i Frankrike vara försiktig, så att Sverige icke utsattes för vanskligheter å annat håll; däremot skulle han ingalunda slå planen ur hågen.[1] Hr Bæhrendtz' antagande, att Rysslands rustningar skrämt hertigen och Reuterholm till tanke på systemväxling, bekräftas sålunda icke.

För öfrigt, Vitals personliga ställning angifver, att det här icke kunde vara fråga om en allvarlig underhandling. För en sådan var naturligtvis en agent af hans karakter alldeles oanvändbar (jfr ock den snöpliga behandling, som han rönte i Ryssland). Däremot kunde han ganska väl nyttjas för att utforska sinnesstämningen och att framställa skenförslag utan att i någon mån binda sina principalers händer: honom kunde de ju utan minsta svårighet desavouera, hvilket icke gick för sig med ambassadören i Petersburg. Och för så vidt afsikten var denna, nådde man också det åsyftade målet. Katarina lät förstå (se ofvan), att en ny släktskapsförbindelse med svenska kungahuset skulle vara henne välbehaglig. Men oaktadt detta och oaktadt hennes vink att underhandling därom borde anknytas genom de vanliga diplomatiska ombuden, fann man i Stockholm ej orsak att vidare inlåta sig med henne. Innan denna Katarinas skrifvelse, daterad den 15/26 maj,[2] afgått, hade händelser timat som väl kunnat gifva en fullgiltig dylik orsak, därest icke hertigen och Reuterholm varit afgjorda på förhand för ett annat system. Sveriges afvisande hållning mot Ryssland i neutralitetsfrågan[3] framkallade hotande rustningar och indragning af Drottningholmsfördragets subsidier. Nu tvekade hertigen så litet, att han med dementerande af allt som Sparre i motsatt riktning tillskrifvit Staël genast befallde denne att kvarstanna i Paris för att fullborda underhandlingen. — Det vill sålunda synas, att man från svenskt håll under föråret 1793 konsekvent fasthållit den franskvänliga ståndpunkten utan att frukta Rysslands hotelser. Under sådana omständigheter blir Vitals beskickning helt enkelt en försöksballong och intet vidare.

I samma ljus tror jag man bör se grefve Magnus Stenbocks underhandling i Petersburg i början af år 1794. Af prof. Boëthius' anförda skrift framgår, att Sverige sedan sept. 1793 underhandlade med Frankrike och sedan nov. s. å. med Danmark angående neutralitetskonvention för sjökriget, en konvention riktad mot England och dess allierade Ryssland. Sverige var följaktligen icke så isoleradt, ej heller dess ställning så äfventyrlig som hr Bærendtz anser (anf. arb. s. 280). Men underhandlingarna gingo tämligen långsamt, och under ännu oklara alliansförhållanden måste det ligga svenska rege-

---

[1] Svensk Hist. Tidskr. 1888, s. 191 och 195.

[2] Schinkel-Bergman III, bil. 43.

[3] Boëthius, Sv. Hist. Tidskr. 1888, s. 207 f. och Bæhrendtz, anf. arb. s. 270 f.

ringen om hjärtat att bevara samförståndet med Ryssland. Strax i början af januari 1794 funno också hertigen och Reuterholm lämpligt att söka ett närmande. Detta skulle ske genom grefve Magnus Stenbock, som då redan befann sig i Petersburg för att lyckönska till storfursten Alexanders förmälning. Beslutet har tydligen kommit hastigt uppå, efter ingenting härom influtit i Stenbocks instruktioner, som han erhöll vid afresan i december, utan han först efter framkomsten mottog uppdraget.[1] Nu hade i december månad aktionen mot kungl. sekreteraren Ehrenström och fröken Rudenskjöld, misstänkta för delaktighet i Armfelts sammansvärjning, börjat, men bevismaterialet var otillräckligt, så länge icke Armfelts egna papper kommit i regeringens våld. Detta jämte det man kan sluta af hr Bæhrendtz' redogörelse för Stenbocks mission gör otvifvelaktigt, att hufvuduppgiften varit att i Petersburg utforska allt hvad möjligt var om de nämnda stämplingarna. Men resultatet kunde ej nås, om icke en uppfyllelse af Katarinas önskningar förespeglades och därför skulle Stenbock till ny behandling upptaga förslaget om Gustaf IV Adolfs och Alexandras förmälning. — Det är märkligt, att äfven denna gång Stedingk, vår ambassadör i Petersburg, kringgicks och uppdraget lämnades åt en i diplomatien oförfaren person.[2] Anledningen har tydligen delvis varit den, att Stedingks öfverensstämmelse med regeringen i den Armfeltska affären ifrågasattes, men den åsikten ligger nära till hands, att man nu liksom vid Vitals beskickning ville hafva en agent som bekvämt kunde dementeras.

Underhandlingens hela förlopp styrker denna mening. Efter hertigens bref till Katarina, dateradt d. 8 januari 1794,[3] hvari han bestämdt förnekade hvarje förbindelse med »dessa franska kannibaler, en fasa för tidehvarfvet, en skamfläck för mänskligheten», borde hvarje tanke på fransk allians varit afklippt, åtminstone så vidt man från rysk sida visade tillmötesgående. Sådant saknades icke heller, såsom hr Bæhrendtz (anf. arb. s. 283) meddelat, och hade svenska regeringen på allvar velat ett ryskt förbund, så kunde tillfället knappt vara gynnsammare. Men hertigens bref smakar starkt af inställsamhet, nämligen i den förut antydda afsikten att utröna något om Armfelts förhållande till Ryssland. Dels nåddes väl icke detta mål, dels blef hela saken öfverflödig, sedan svenska regeringen i februari lyckats försäkra sig om Armfelts hemliga papper. Genast härpå afkastades masken. Först bekantgjordes Sveriges och Danmarks neutralitetsförbund af den 27 mars, ett förbund syftande att stärka Sverige mot Rysslands påtryckningar och tillika synbarligen ett slag mot England. Under det då rådande spända förhållandet till Porten och den samtidiga jäsningen i Polen, som satte uppror i

[1] Bæhrendtz. anf. arb. s. 280 f.
[2] Som bekant måste Stenbock inviga Stedingk i hemligheten för att kunna uträtta något.
[3] Tryckt hos Schinkel-Bergman III, bil. 48.

sikte,[1] var Katarina mycket ömtålig för en sådan mindre vänlig självständighetsyttring. En annan svensk regeringshandling kom hennes ovilja att bryta ut; det var offentliggörandet af konseljprotokollet af d. 9 april rörande Armfelts nu fullständigt röjda stämplingar. Att i detta publicerande se ett Reuterholms försök att hämnas, emedan Armfelt ej utlämnats, går knappast. Protokollet innehåller nämligen hvad beträffar Ryssland ytterst litet af komprometterande art.[2] Också förvånar det, att Katarina tog saken så hett, men det torde väl mycket berott däraf, att detta sista steg öfvertygat henne om ihåligheten i de svenska framställningarna. Visserligen fortsattes underhandlingen ända till slutet af maj, men tydligen utan all kraft från någondera sidan. Allt antyder, att man från svenskt håll blott velat hålla kejsarinnan vid godt lynne under ännu sväfvande politiska förhållanden samt — och detta kanske främst — utforska hennes förbindelser med Armfelt.

Det dröjde, innan något verkligt omslag timade i Stockholm. Visserligen inleddes genom Stedingk i Petersburg nya underhandlingar dels på eftersommaren 1794 dels i januari följande år, men om allvaret med dem vittna ofördelaktigt några utsagor af de svenska statsmännen.[3] I själfva verket sökte man samtidigt förnya förbindelsen med Frankrike, och trots det att Katarina visat Stedingk betydligt tillmötesgående, läto dock hertigen och Reuterholm denna underhandling falla utan tvekan, enär samtidigt gynnsamma underrättelser inlupit ifrån Staël i Paris.[4] Huruledes denne efter växlande utsikter ändtligen genomförde svensk-franska fördraget af d. 14 sept. 1795, framgår af prof. Boëthius' förut nämnda arbete.

Det ofvan sagda synes mig visa, att Reuterholm ifrån sin upphöjelse in i år 1796 utan vacklan sökte häfda en franskvänlig politik och att de berörda underhandlingarna mellan Sverige och Ryssland från det förras sida endast voro skenmanövrer. Men som han leddes mest af maktlystnad, så var hans statskonst redan a priori dömd: liksom Gustaf III skulle han slutligen återvända till utgångspunkten, och han fick därvid ett så mycket snöpligare slut, som hans ledande motiv varit lägre än dennes. Emellertid menar jag, att prof. Boë-

[1] Enligt ett bref från preussiske ministern i Wien ansåg man, att Frankrike och Sverige i smyg uppviglade polackarne. Se E. Herrmann, »Diplomatische Correspondanzen 1791—97», s. 467.

[2] Protokollet trycktes i Inrikes Tidningar för den 11 april ifrågavarande år.

[3] Enligt Stedingks uppgift hade Reuterholm befallt honom att draga ut på tiden med underhandlingen, se Schinkel, Bih. I, s. 218. Och Reuterholm själf skref till Sparre om sin sträfvan att sätta giftermålet »på framtiden enligt sin vanliga eloignement för den infama grannen» (enl. Boëthius i Sv. Hist. Tidskr. 1889).

[4] Se Boëthius i Sv. Hist. Tidskr. 1889, sid. 10. — Prof. Brückner, anf. arb., angifver att Katarina bestämdt afvisat hvarje tanke på eftergift, särskildt i den sedan så betydelsefulla frågan om storfurstinnan Alexandras trosfrihet i Sverige, men anför ej hvarifrån han har detta. Det kan dock icke nekas, att Stedingks depesch af d. 17/28 jan. 1795 (se Schinkel, Bih. I, sid. 219 f.) meddelar ett ej obetydligt ryskt tillmötesgående de facto, så väl i nämnda punkt som i fråga om Armfelt, fastän Katarina alltjämt i formen bevarade sin ståndpunkt.

thius' omdöme om Reuterholms yttre politik, att »dess mest utmärkande drag var falskhet och dubbelhet», men att »Reuterholm med sitt känsliga och retliga lynne saknade tillräcklig självbehärskning för att kunna bringa till ett lyckligt slut det dubbla spel, hvarpå han inlåtit sig», i viss mån får jäfvas. Och till en sådan modifierad dom har i själfva verket just prof. Boëthius själf gifvit uppslaget genom att lägga i ljuset förmyndarregeringens förbindelser med Frankrike.

Dessa förbindelser, såsom man trodde, för en längre tid befästa genom fördraget af den 14 sept., skulle yttermera tryggas därigenom, att återvägen till Rysslands vänskap så vidt möjligt spärrades; lämpligaste medel härför var att förmäla Gustaf IV Adolf med någon icke-rysk prinsessa. Hr Åkeson, i citerade arbetet, uttrycker sin förvåning öfver Reuterholms kortsynthet att genom dylika planer beröfva sig »ett verksamt medel för bibehållandet af ryska kejsarinnans vänskap». Enligt min mening bör man i stället häri se en konsekvens af hans hela anti-ryska politik. Giftermålsplanen hade nämligen visat sig i så hög grad ligga Katarina II om hjärtat, att hon för att vinna dess realisering ville göra ganska betydande medgifvanden och uppoffringar. Så började på sommaren 1795 de underhandlingar om den svenska konungens äktenskap med prinsessan Lovisa Charlotta af Mecklenburg-Schwerin, hvilka på dubbelt sätt skulle bidraga att framkalla raka motsatsen till hvad som åsyftades. På dubbelt sätt, ty Katarina blef nu retad och sporrad att börja en synnerligen kraftig diplomatisk aktion med syfte att spränga Sveriges förbindelser med Frankrike och Mecklenburg, och detta underlättades därigenom, att Gustaf IV Adolf själf, missnöjd öfver det olyckliga valet af brud, yrkade förlofningens uppslagning. Denna episod, så väl förbindelsens ingående som det följande brytandet — i samband med fullständigt politikskifte i Sverige — är utförligt skildrad i hrr A. Hjelmérus' och N. Åkesons år 1891 utkomna skrifter. Den förre har under titeln »Gustaf IV Adolfs frierier» meddelat några tämligen vidlyftiga utdrag ur expeditionssekreteraren Samuel Hjelmérs dagbok för åren 1795—97, hvilka han sammanbundit med hvarandra förmedelst kortfattade situationsskildringar på andra memoarverks grundvalar (särskildt efter Adlerbeth och Schinkel-Bergman). Skriften gör icke anspråk på själfständig forskning, men gifver oss åtskilligt, som är af intresse; framför allt märkes redogörelsen (å sid. 81 f.) för behandlingen inom Stockholms stads konsistorium, okt. 1796, af spörsmålet om storfurstinnan Alexandras trosfrihet. Därvid äro hertigens skrifvelser till ärkebiskop Troil, till konungens biktfader, öfverhofpredikanten Flodin och till sin egen biktfader doktor Murray — samtliga medlemmar af konsistoriet — intagna in extenso (enl. Hjelmérs uppgift tillhandahöllos honom dessa handlingar »amtsmässigt» af en bland assessorerna i konsistorium). Med mycket nöje tager man äfven del af Hjelmérs berättelse om sin vistelse i Mecklenburg såsom biträdande vid giftermålskontraktets uppsättande; skildringen af det lilla hofvets lif, af den utsväfvande hertigen och af dennes konflikter med sitt folk är synnerligen ledigt utförd. Hvad de faktiska uppgifterna an-

går, synes Hjelmérs dagbok väl stämma med de underrättelser, som hr Åkeson från annat håll framdragit.[1] — Denne sistnämnde har utförligt skildrat det svenska politikskifte på våren 1796, som fick uttryck genom det mecklenburgska giftets undanskjutande och ett närmande till Ryssland. Därvid har han efter en förut obegagnad berättelse af konungens lärare Surmain redogjort för de ryska intrigerna i Stockholm i början af nämnda år (s. 29 f.). Men då han betonar, att denna berättelse särskildt därför är märklig, att den bekräftar general Budbergs depescher om ställningen i Stockholm, synes han förbise, att så väl Surmain som general Budberg tvifvelsutan öst ur samma källa, nämligen Christins meddelanden om sina operationer. Berättelsen mister den anmärkta bekräftande betydelsen, men kan ju för öfrigt ganska väl vara riktig; åtminstone hafva vi för närvarande svårt att kontrollera den. Hr Åkeson anser vidare, att den förklarar på »tillfredsställande sätt de rykten om en systemförändring, som nu voro i omlopp». Det må så vara, men en minst lika god förklaringsgrund till så väl hertigens tvekan som de kringflygande ryktena har man i det så vidt jag vet icke omtvistade faktum, att den unge konungen redan i början af februari uttalat sin bestämda ovilja mot det tilltänkta äktenskapet.[2] Träffande är nog hr Åkesons resumé (å s. 59) af de invecklade förhandlingarna; likväl synes omdömet om Danmark tåla någon jämkning. Skall man döma af general Budbergs bref till Zubov, dat. d. $\frac{24 \text{ mars}}{1 \text{ april}}$,[3] så var det ett önskemål för danska hofvet att hindra Sveriges och Rysslands allians. Edv. Holm i sin »Danmarks-Norges Udenrigske Historie» I, s. 182 f. har med segrande bevisning ådagalagt att grundstämningen i den danska politiken icke var sådan, men tillika har han visat, att Bernstorff med mycken oro iakttog den fara, som då hotade Sverige från Ryssland; ett bestämdt afslag å Sveriges förfrågan om hjälp vid ett eventuellt ryskt krig synes Danmark icke hafva gifvit.[4]

* * *

Öfver händelserna i Petersburg vid Gustaf IV Adolfs besök där, aug.—sept. 1796, föreligga snart sagdt oräkneliga berättelser i den diplomatiska korrespondensen, i enskildas brefväxling, i åtskilliga memoarsamlingar. Man får en profkarta härpå i prof. A. Brückners uppsatser »*Gustaf IV och Katarina II 1796*», och jag menar det vara nämnda uppsatsers främsta värde, att de meddela ett rikt, mest ur ryska källor hämtadt material. Genom att sammanställa detta med, hvad vi å vårt håll förut känna, få vi en ganska fullständig

---

[1] Åkeson stöder sig här hufvudsakligen på presidenten i wismarska tribunalet Klinckowströms brefväxling. Denne ledde, såsom bekant, giftermålsunderhandlingen.

[2] Se Adlerbeths Historiska Anteckningar II, s. 295.

[3] *Sbornik russkago istoritjeskago Obsjtjestva* (Ryska hist. sällsk. arkiv) IX, s. 224.

[4] Holm, anf. arb. I, s. 184 not 1.

kunskap om detaljer och sättas i stånd att säkrare döma om omtvistade punkter; till några nya uppslag gifver det knappast anledning. Däremot är det en stor svaghet i nämnda afhandling, att prof. Brückner icke själf söker afgöra det relativa värdet af de olika berättelserna. Genom fråge- eller utropstecken eller genom spörsmålet »kan detta vara möjligt» angifver han sin reservation vid mera otroliga skildringar, men i öfrigt hänskjuter han mest domen till läsaren. För denne åter är vanskligt att uttala sig, för så vidt han icke mycket väl känner ställningen vid Katarinas hof, hvilka personer som stodo händelserna närmast och som därför kunna anses såsom initierade o. s. v. Lyckligare hafva Th. von Bernhardi, i sin »Geschichte Russlands und der europäischen Politik» III, s. 715—24, och lektor Bæhrendtz, i den förut nämnda afhandlingen, löst uppgiften. Men Bernhardi citerar ej några källor utan nämner blott vid tvistigt fall, att han anser dessa uppgifter å anförda grunder trovärdigast.[1] Hr Bæhrendtz har framdragit ett par viktiga svenska aktstycken och hufvudsakligen inom dessas ram sökt inpassa från andra håll hämtade berättelser, hvaremot han icke låtit oss veta, hvarför han åt de förra gifver vitsordet. Anledningen visar sig dock lätt vid en blick på det öfriga materialet i frågan.

Jag nämnde, att vår kännedom af dessa händelser mest stöder sig på dels diplomaters, dels enskildas brefväxling, dels memoarverk. Det ligger i sakens natur, att man är något skeptisk mot de två sista grupperna. Utan att närmare yttra mig om de särskilda memoarerna — de som varit mig tillgängliga hafva hufvudsakligen varit de allmänt kända svenska — nämner jag blott ett dylikt arbete, enär det nyligen framträdt under anspråk på stor trovärdighet och vikt. I *Revue des deux Mondes Mars-Avril 1890* har grefve Vitzthum publicerat utdrag ur några anteckningar efterlämnade af en rysk dam, som skall ha stått Katarina II mycket nära; man har önskat, att författarinnan icke skulle bli känd, hvadan hon blott tecknas såsom grefvinna ***. Det nya af vikt, som här meddelas, är emellertid ej mycket; utgifvaren betecknar visserligen såsom »documents inédits» en skrifvelse af kejsarinnan jämte bilagor, hvilka anförtrotts åt grefvinnan *** och af henne kopierats, men innehållet däraf visar sig i allt hufvudsakligt vara detsamma som i Katarinas bref af den 17/28 sept. 1796 till ambassadören Budberg i Stockholm.[2] Intressant är då, att kejsarinnan tyckes önskat få denna berättelse känd. — Skrifvelser af privat karakter har prof. Brückner nyttjat många. Då jag saknar den nödiga personalkännedomen, måste mitt yttrande öfver dem hufvudsakligen taga hänsyn till deras öfverensstämmelse med kända fakta eller fullt pålitliga meddelanden. Utom kejsarinnans egen brefväxling med storfursten Paul och dennes gemål, hvilken

[1] Se t. ex. anf. arb. s. 721, där han yttrar sig om Gustaf IV Adolfs och de ryska ministrarnes motsägande berättelser.

[2] Brefvet är tryckt i Sbornik IX, s. 300 f. Den skillnad som råder består egentligen i ordalagen.

naturligtvis är betydelsefull, har jag särskildt fäst mig vid ett bref från grefve Panin till furst Repnin. Detta dels emedan författaren [1] torde haft tillfälle att skaffa sig goda underrättelser, dels emedan skrifvelsens själfva innehåll antyder sanningsenlighet.[2] Hvad öfriga enskilda bref angår, som prof. Brückner användt, bära de alltför tydliga spår af att vara grundade på osäkra rykten för att man skall fästa stor vikt vid dem, helst när pålitligare källor finnas.

Såsom sådana äro att beteckna samtida diplomatiska korrespondenser. Prof. Brückner har däraf nyttjat berättelser från preussiske ministern i Petersburg, Tauentzien, hvilka dock ej äro så fullständiga: han stod ju icke heller i händelsernas centrum. Från själfva detta härflyta däremot Katarina II:s välbekanta bref till Budberg,[3] som varit och förblifva en hufvudkälla för tidens historia. Men när kejsarinnan här sätter sin ambassadör in i tilldragelserna i Petersburg, äro hennes uppgifter icke i alla punkter så klara eller fullständiga, att ej en falsk uppfattning kan byggas på dem; detta gäller särskildt en mycket viktig punkt till hvilken jag strax återkommer. Officiell karakter och därför äfven anspråk på obetingad tilltro hafva däremot de af Gustaf IV Adolf själf justerade protokollen af 30 sept. och 9 nov. 1796 — det förra tryckt af hr Bæhrendtz såsom bilaga, det senare mig veterligen icke publiceradt.[4] Särskildt vid jämförelse med de här i korthet karakteriserade relationerna finner man naturligt, att hr Bæhrendtz tillmätt dem den största betydelse. Emellertid äro icke heller de nog uttömmande att ej gifva plats för någon kontrovers. Den rör förloppet af de underhandlingar, som vållade den bekanta händelsen — den beramade förlofningens inställande i sista ögonblicket före eklateringen — å den $^{11}/_{22}$ sept.

Hvarken Katarinas utförliga bref till Budberg af den $^{17}/_{28}$ sept. eller de nämnda svenska protokollen meddela något om underhandlingarna för giftermålsfördraget mer än antydningsvis.[5] Man får af dem den uppfattningen, att allt varit klart ända till på själfva d. $^{11}/_{22}$ sept., men för hvad då skedde beskylla bägge parterna hvarandra för löftesbrott. När de svenska och ryska statsmännen nämnda dag sammankommit för att underteckna fördraget, sågo de våra, skrifver Katarina, »à leur grand étonnement que l'article séparé quatre, concernant la liberté de l'exercice de la religion pour la Grande Duchesse Alexandra, ne se trouvait pas entre les actes».

[1] Grefve Nikita Petrovitj Panin, brorson till den kände ministern Nikita Ivanovitj, var gesandt dels i Haag, dels i Berlin, men vistades för tillfället hemma. Under Paul och Alexander I var han en tid vice kansler och utrikes minister.

[2] Brefvet är dateradt den $^{14}/_{25}$ okt. och finnes tryckt i Sbornik XVI, s. 521 f., dit jag hänvisar. Redan de inledande orden å s. 524, där Panin börjar tala om denna sak, äro ägnade att väcka tilltro, och denna stärkes därigenom att detaljer, som ej kunnat vara allmänt kända, bestyrkas från annat håll.

[3] Se Sbornik IX (särsk. det nämnda brefvet $^{17}/_{28}$ sept.).

[4] För egen del känner jag det endast genom Bæhrendtz' antydningar.

[5] Detta omdöme gäller hufvudsakligen protokollet af 30 sept., men icke heller det af d. 9 nov. synes innehålla något utförligt.

Enligt prot. af 30 sept. åter hade man ansett denna trosfrihetsfråga afgjord genom konungens försäkringar till kejsarinnan, men i trots häraf fordrades i sista stund en skriftlig akt. För förloppet härefter råder öfverensstämmelse. Emellertid äro uppgifterna så till vida ofullständiga, som det måste hafva förekommit någon kontrovers mellan statsmännen redan den $^{9}/_{20}$ sept.; därom vittna tillräckligt många samtida berättelser. Så anför Bernhardi i sitt omnämnda arbete uppgifter af ministrarne Bezborodko och Morkov, hvilka jämte Katarinas gunstling furst Zubov mest förekomma vid förhandlingarna med svenskarne. Troligen från någon af dessa har Katarina sin kännedom af förloppet, sådan hon framlagt den i bref till storfursten Paul d. $^{12}/_{23}$ sept. Dem emellan råder ock så till vida öfverensstämmelse, att enligt båda berättelserna hafva svenskarne blott begärt en förändring af 4:e hemliga artikelns ordalydelse.[1] Men då Bezborodko och Morkov — ifall man får tro Bernhardis referat — uppgifva, att konungen och hertigen själfva begärt nämnda förändring men intet vidare, talar Katarina blott om de svenska befullmäktigade. Vore de förras uppgift sann, så komme Gustaf IV Adolfs hållning å d. $^{11}/_{22}$ sept. att te sig mycket ofördelaktig, och säkert hade Katarina ej försummat tillfället att så framställa den; nu finnes ingenstädes i hennes bref någon dylik skildring.[2] Att ministrarnes rapporter till henne varit osannfärdiga, kan ej förmodas då man vet, huru direkt hon tog del i alla förhandlingar, och tillika betänker, huru lätt hon kunde kontrollera uppgifterna. Från svenskt håll sakna vi ty värr säker underrättelse om denna förhandling och kunna därför ej heller yttra något bestämdt om de svenska statsmännens hållning vid tillfället. Men hvad det nu anförda troliggör — att konungen icke närvarit vid konferensen d. $^{9}/_{20}$ sept. — det synes bekräftas dels genom 30 september-protokollets tystnad rörande denna sak, dels genom Panins anförda bref af den $^{14}/_{25}$ oktober. Af detta sista framgår, att sedan Gustaf IV Adolf lofvat att icke besvära storfurstinnans samvete, åtgjordes intet officiellt vidare i frågan om hennes religionsfrihet förrän den $^{11}/_{22}$ september, då man fordrade konungens underskrift å en formlig akt härom.[3] Detta stämmer ju

---

[1] För dennas innehåll hänvisar jag till Schinkel-Bergman III, bil. 61. Förändringen var, att i stället för »den rättrogna, apostoliska, grekiska», insattes »den religion hvari — — blifvit född och uppfostrad».

[2] Tilldragelsen å den $^{9}/_{20}$ sept. anför hon, såsom hon själf uttrycker sig, endast för att visa, att de svenska befullmäktigade läst och godkändt fördraget. Hennes skrifvelse till storfursten Paul på middagen den $^{11}/_{22}$ sept. visar ock att hon då var medveten om ännu befintliga svårigheter, ehuru hon ansåg de största besegrade (enligt Brückners citat. Bägge brefven finnas i Russkaja Starina IX).

[3] Jag tillåter mig meddela ett utdrag ur detta intressanta bref. Grefve Panin skrifver: — — »C'est la marche irréfléchie et précipitée de nos ministres en traitant cette affaire qui a presque fait manquer l'alliance au moment fixé pour les fiançailles. On négociait au bal, à l'opéra, à toutes les fêtes sans tenir une seule conférence en règle. L'un endoctrinait le duc, l'autre parlait en même temps à Reuterholm ou à l'ambassadeur. Tous les articles étaient discutés pêle mêle, et il en est résulté un mésentendu sur le plus important de tous: celui de libre exercise du culte. On ne l'avait démandé qu'en termes généraux, et le roi

med protokollet af den 30 september. Enligt protokollet af den 9 november skola Zubov och Morkov till och med hafva lofvat, att ingen dylik klausul skulle inryckas i fördraget. Uppgiften motsäges icke af prof. Brückner, som tvärt om synes erkänna, att man med flit dröjde för att i sista ögonblicket kunna öfva desto kraftigare tryck. Sammanställer man härmed Panins omdöme om de ryska ministrarnes sätt att bedrifva underhandlingarna (i det nyssnämnda brefvet), så ter sig förloppet sålunda. Fordran på en särskild artikel om religionsfriheten hade visserligen varit före, men endast under muntliga konferenser; måhända hade den efter konungens nämnda försäkran blott framställts till någon eller några af de svenska statsmännen, som därvid nöjt sig med den omtalade jämkningen af ordalagen. Däremot fick Gustaf Adolf ej veta af denna fordran förrän på självfa den $^{11}/_{22}$ september. Då blir också hans hållning psykologiskt förklarlig: det syntes honom nu såsom en svår kränkning, att ett tydligt misstroende — och detta genom hvad han fattade såsom ett löftesbrott — visades hans ord. Att han känt ställningen svår och velat en utjämning, blir klart af det offer han bragte af sin kränkta stolthet: i enlighet med Katarinas uttryckliga önskan fogade han sig omsider i att uppsätta en skriftlig försäkran. Och i denna gick han så långt till mötes, som han ansåg Sveriges lagar tillåta, men hvarken hans egna önskningar eller andras böner och påtryckningar förmådde föra honom längre.[1] — Man behöfver sålunda icke söka förklaringen till förloppet å den $^{11}/_{22}$ september vare sig i de ryska statsmännens eller utländska makters intriger; och icke heller förtjänar historien om det sidoinflytande, som storfurstinnan Elisabet — storfursten Alexanders gemål och syster till sedermera svenska drottningen Fredrika — skulle öfvat på konungen, någon vidare uppmärksamhet.[2]

Prof. Brükcner, som hos Gustaf Adolf endast finner oförklarlig halsstarrighet, anmärker att skillnaden mellan den skrifvelse, som Katarina begärde, och den, som hon i stället erhöll, blott är formell.

---

ayant répondu qu'il ne gênerait point la conscience de la princesse, on régarda cet article comme definitivement réglé -- — Cependant on avait rédigé dans notre cabinet une espèce d'acte public qui renfermait l'assurance que la princesse aurait une chapelle pour l'exercice des devoirs de religion, on voulait faire signer ce papier au jeune roi et c'est le matin de ce jour des fiançailles qu'il lui fut preséénté.» — — — Om Gustaf Adolfs hållning säger Panin: »Il est resté inébranlable jusqu'au dernier moment, mais il témoigna la plus profonde douleur. Elle n'est certainement pas feinte, s'il est amoureux comme on l'assure.»

[1] För det närmare förloppet å d. $^{11}/_{22}$ sept. och för de särskilda skrifvelseförslagens lydelse hänvisar jag till 30 sept.-protokollet hos Bæhrendtz och Katarina II:s citerade bref till Budberg af d. $^{17}/_{28}$ sept.

[2] Hvad dessa berättelser angår, har prof. Brückner enligt sin vana mest nöjt sig med att referera. Ryktena i denna punkt hafva till behandling upptagits särskildt af hr Åkeson, till hvilken hänvisas. Morkov, som i förhandlingarna mest framträdde och därför ock fick skarpast klander, försvaras särskildt genom skildringen i Stedingks depesch af d. 19 okt. (n. st.), se Schinkel Bih. I, s. 377 f. Emot berättelsen om Elisabets inflytande behöfver man blott erinra om de efter d. $^{11}/_{22}$ sept. med mycket allvar fortsatta underhandlingarna.

Jag lämnar detta därhän. Men om Katarina blott velat värna sin sondotters trosfrihet, så kunde hon väl nöjt sig med Gustaf Adolfs skrifvelse, ifall endast formen gjorde skillnad. Detta för in på spörsmålet efter orsaken till hennes hållning i denna fråga. Själf lät hon förebära hänsyn till ryssarnes och särskildt de ryska prästernas fördomsfullhet, men att detta icke utgjorde något absolut hinder är otvifvelaktigt.[1] Grunden är nog en annan, och den står i närmaste förbindelse med själfva kärnpunkten i hennes svenska politik. I en konfidentiell skrifvelse till Budberg af d. $^{18}/_{29}$ april 1796 röjer hon denna: sedan nu Reuterholm slagit till reträtt, borde generalen hålla mellan partierna »une si parfaite balance que tout ce qu'il y a de gens bien pensants en Suède continuent à nous être attachés».[2] Af detta intresse för våra inre partiförhållanden berodde hennes hållning i bekännelsefrågan. I sitt bref till Budberg af d. $^{19}/_{30}$ sept. skref Katarina, att en trosförändring skulle beröfva Alexandra »toute sa considération en Russie» samt att hon och konungen, som i följd däraf komme att sakna Rysslands skydd, skulle gå de äfventyrligaste öden till mötes.[3] Borttager man de vackra fraserna af låtsad oegennyttig omsorg, så kvarstår: religionsförändringen skulle försvåra eller rent af omöjliggöra Rysslands intresserade ingripande i alla möjliga det svenska kungahusets angelägenheter, därför fick den ej ske. — Katarina kände nog sitt lands historia tillräckligt för att veta, hvilket inflytande på Litavens öden Ivan III Vasiljevitj förstod skaffa sig genom att nyttja trosfrihetsklausulen i sin dotter Elenas giftermålsfördrag med jagellonen Alexander. Och den af henne själf slutna Kutsjuk-Kainardje-freden gifver en ypperlig illustration till, huru en skenbarligen oviktig bestämmelse af liknande slag som den nu ifrågasatta blifvit uppslag till genomgripande politiska följder. Med kännedom af Katarinas åsikter och politiska system samt af den ifver, hvarmed hon arbetade för giftermålsplanens realisering, kan man väl våga påstå, att hon önskade en grekisk-katolsk drottning på Sveriges tron ej för att smickra sin och ryssarnes egenkärlek, knappt heller af hänsyn till sitt folks fördomar, utan för att skapa åt sig ett tillfälle till ständig inblandning i Sveriges affärer. Och när hon så ändtligen trodde sig hafva spelet i sin hand, ville hon icke genom den ringaste eftergift förminska sin triumf; sedan hon en gång satt allt på ett kort, fann hon det alltför kränkande för sin stolthet att göra ett återtåg.

---

[1] Hennes reduktion af kyrko- och klostergods visar, att hon ej fruktade en konflikt med prästernas intressen. — Det föreligger för öfrigt om denna fråga några egendomliga skildringar dels i Massons »Memoires secrets sur la Russie», dels i en rysk afhandling af Karnovitj om »Alexandra Pavlovna, den ungerska pfalzgrefvinnan», utförligt citerad af Brückner. Katarina har varit böjd för eftergift i bekännelsefrågan, men har, då hon tillsport högre prästerskapet, ej fått det gillande svar hon önskat. Då kastade hon om med beslut att visa sig mera rysk än ryssarne själfva. Kejsarinnans hållning under alla de föregående årens förhandlingar gör hela berättelsen osannolik.

[2] Sbornik, IX, s. 246.

[3] Sbornik, IX, s. 318.

Historien om de nu berörda underhandlingarna mellan Sverige och Ryssland slutar icke med d. $^{11}/_{22}$ sept. Hertigen afslöt verkligen fördraget, men det skulle vänta på konungens ratifikation inom 2 månader — d. v. s. sedan han blifvit myndig — för att träda i kraft. I hopp att öfvervinna konungens motstånd förmådde man honom att göra sin åtgärd beroende af det beslut, som Stockholms stads konsistorium skulle fatta angående den omtvistade trosfrihetens förenlighet med Sveriges lagar. Om denna sak har hr Åkeson rätt litet att säga, hr Hjelmérus meddelar såsom nämnts några intressanta aktstycken.[1] Konsistoriets svar (se hos Hjelmérus s. 92) blef undvikande, redogjorde blott för innehållet af 1781 års toleransedikt, men yttrade sig ej om den brännande frågan, om dettas bestämmelser ock gällde för påstående fall. Från rysk sida trodde man sig ock till början ha fått det önskade svaret, så att alla svårigheter nu vore undanröjda. Men, säger Budberg,[2] i Stockholm blef vid konungens hemkomst ett antiryskt parti allt mäktigare, och ärkebiskop Troil återuppväckte vid en hemlig audiens konungens gamla tvifvel. Här dyker sålunda den mycket omtalade, men dock med så liten säkerhet kända franskvänliga fraktionen upp.[3] Det är dock öfverflödigt, att skrifva ärkebiskopens hållning på dess konto. Läser man hertigens bref till konsistoriets olika medlemmar (se hos Hjelmérus, s. 81 f.), så kan man väl förstå, att den rent af tröstlösa skildringen af Sveriges läge, ifall underhandlingen misslyckades, utöfvat ett svårt tryck. Att de stränga bestämmelserna i Norrköpings beslut 1604 icke genom någon senare arfförening blifvit upphäfda var onekligt, och 1781 års stadga kunde naturligtvis ej göra någon förändring. Sålunda gaf konsistoriet ett svar, som vid trängande behof kunde tolkas såsom ett medgifvande; men sedan konungen kommit hem och faran icke befanns så stor, synes bestämdare uttalande ägt rum. — Katarina å sin sida har tydligen icke väntat sig något af dessa fortsatta underhandlingar (se hennes bref till Budberg), hon misstänkte snarast ett försök att blott förhala tiden såsom så ofta förr. Budberg däremot uttalar med fog den uppfattningen, att Gustaf IV Adolf på fullt allvar önskade förbindelsen.

Samtiden ansåg Katarina II:s död påskyndad genom uppträdet den $^{11}/_{22}$ september. I själfva verket sårade henne nog detta nederlag mera än det vida allvarligare, som den unge konungens fader 24 år förut tillfogade henne. Från hennes död inträder en vändning i Rysslands förhållande till Sverige, och med rätt kan sägas att den 22 september 1796 fullbordades i Petersburg, hvad som påbörjats den 19 augusti 1772 i Stockholm.

[1] Hvad prof. Brückner säger om dessa fortsatta underhandlingar, har jag icke varit i tillfälle att taga del af. Dock hafva ett par af hufvudkällorna, nämligen Katarinas och de ryska statsmännens brefväxling med Budberg samt Panins omtalade bref, varit mig tillgängliga.

[2] Bref till Katarina II d. $^{17}/_{28}$ okt. i Sbornik, IX, s. 349 f.

[3] Se Boëthius i Sv. Hist. Tidskr. 1889, s. 319 f.

C. H. H.

Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812 af Otto E. A. Hjelt. 1:a delen (häft. 1—7) sidd. VIII och 564, stor oktav. Helsingfors' centraltryckeri 1891—1892.

I den svenska statsförvaltningen har medicinalväsendet sent inträdt såsom en faktor af någon betydenhet, och orsaken därtill torde ej vara alltför svår att finna. För att inse vikten af denna förvaltningsgren hade åtminstone af de styrande fordrats någon kännedom om den naturvetenskapliga grundvalen för verklig läkarbildning. En sådan aning fanns utan tvifvel hos konungarne Carl IX och Gustaf Adolf samt hos drottning Christinas förmyndare; därom vittnar den medicinska lärostolen i Uppsala och ett s. k. logices et physices lectorat vid gymnasierna, hvilket var afsedt att grundlägga medicinska förkunskaper. Men hos den stora allmänheten funnos inga förutsättningar till förtroende för vetenskapligt bildade läkare och staten använde i sin tjänst endast fältskärer, som voro ett slags yrkesmän och till större antal inkallades från utlandet.

Under sådana förhållanden kunde Pehr Brahe d. ä. yttra: »Här uthi Sverige fattas både Apoteek och Doctores»; och vid Axel Oxenstjernas besök i Uppsala 1627 uppgafs för honom såsom orsak därtill att »få eller inga hugfäldes för den medicinska vetenskapen»: »att den här i landet gaf en ringa förtjänst».

Med den stigande allmänna bildningen och den lifligare beröringen med utlandet under Sveriges stormaktstid växte dock kännedomen därom, att en vetenskaplig läkekonst existerade och det blef den store samhällsdanaren Carl XI förbehållet att i stället för det rådande kaos skapa en reda och organisation, hvars hufvuddrag ägt bestånd intill senare tid. Landet var öfversvämmadt af utländska kvacksalfvare, öfver apoteken fanns ingen kontroll, vid farsoter och i rättsmedicinska frågor ägde myndigheterna intet sakkunnigt biträde. Kongl. privilegierna af 1680 för det ursprungligen privata Collegium *medicorum* ålade nu detta att vid farsoter förordna läkare till biträde åt de sjuka och »Medicinal-ordningarne» af 1688 lämnade åt Collegium *medicum* öfverinseendet och ledningen af hälso- och sjukvården i riket, reglerade läkares, apotekares och barnmorskors rättigheter och skyldigheter, motarbetade kvacksalfveriet samt ålade provincial- och stadsmedici att legitimera sig inför kollegiet, m. m.

Den här berörda perioden af medicinalverkets historia har till större delen varit inhöljd i mörker, tills det här anmälda, förtjänstfulla arbetet genom en rikedom på förut okända originalhandlingar spridt ljus däröfver. Därigenom har också det nya ämbetsverkets historia under 1700-talet blifvit i hög grad lärorik. Det hade icke blott att kämpa mot ensidigheten i tidens lärda bildning och mot materiella hinder under svaga statsfinanser, utan äfven från utöfvarne

af den utvärtes läkekonsten, som den tiden först var ett oberoende handtverksskrå och sedan intill 1797 en särskild bildningslinie, rönte Collegium medicum en bitter fiendskap, som ej saknade allt stöd hos de maktägande. Och under denna tid, tills omkring 1750, åtnjöto kollegiets ledamöter ingen lön af staten och tidtals vägrade Riksens Ständer detsamma anslag till hyra för ämbetslokal!

»Det är», säger den ofvan anförde, aktade förf., »vid sysselsättningen med historiska uppgifter af denna art lärorikt att se, hvilka uppoffringar, hvilken möda, hvilken hängifvenhet erfordrats, för att bringa hvarje fråga till dess nuvarande ståndpunkt och man skall öfvertygas därom, att hvarje redligt arbete, ägnadt fosterlandets tjänst, icke varder fruktlöst.»

Med den medicinska vetenskapens uppblomstring i Sverige under Nils von Rosenstein och Linné dagades bättre tider äfven för administrationen, helst statsmännen nu insågo vikten af en förbättrad hälso- och sjukvård, för att medverka till botande af folkbristen efter krig och farsoter. Sålunda förbereddes den organisation, som infördes under Gustaf III:s första regeringsår, hvarigenom staten ordnade den civila hälso- och sjukvården, inrättade provincialläkartjänster i hvarje län o. s. v.

Vi hafva här endast kunnat antyda några hufvuddrag af medicinalväsendets uppkomst och förändringar i Sverige och Finland under förflutna århundraden. Att skrifva denna förvaltnings utvecklingshistoria har måhända föresväfvat en och annan svensk förf., såsom medicinalråden F. Th. Berg, samt A. T. och A. H. Wistrand m. fl., men de hafva måst inskränka sig till mindre delar däraf. — I det hela har sålunda äfven läkarnes kännedom om denna utveckling varit hittills mycket bristfällig och fragmentarisk.

Så mycket större tacksamhet är man skyldig den samvetsgranne, outtröttlige forskaren från det forna broderlandet, arkiatern d:r O. Hjelt, som efter en verksam lefnad såsom professor i medicinska fakulteten vid Helsingfors' universitet, offrat sin ålders lugn åt här anmälda, rikhaltiga arbete. För undersökning af källorna till detta verk har förf., sedan 10 år tillbaka, särskilda gånger längre och kortare tid vistats i Sverige, där han icke blott genomsökt medicinalstyrelsens numera väl ordnade arkiv, utan äfven forskat i riksarkivet, k. biblioteket, karolinska institutets, vetenskaps-akademiens och Uppsala universitets bibliotek samt därvarande medicinska fakultets arkiv, ja t. o. m. gjort intressanta fynd i kammarkollegium, krigsarkivet och statskontoret. Från alla dessa källor har han hämtat en öfver förväntan stor rikedom af hittills okända, viktiga bidrag till svenska och finska medicinalverkets historia. Genom mängden af aktstycken och bref, som meddelats i sin helhet eller i utdrag, med deras egna karakteristiska och originella uttryckssätt har detta verk äfven blifvit i hög grad upplysande för kulturhistorien.

Det nu utkomna 1:a bandet innehåller följande afdelningar. I. Collegium medicum. II. Kirurgiska Societeten. III. Sundhetskommissionen. IV. Serafimer-ordensgillet. V. De under Collegii

medici inseende stående professionerna i Stockholm. VI. Läkarenes allmänna skyldigheter och rättigheter.

De följande afdelningarna äro ämnade att blifva 19 och handla om: provinsialläkare, stadsfysici m. fl.; åtgärder mot farsoter, allmän hälsovård, barnavård; veneriska sjukdomen; koppympning; vaccination; barnmorskeväsende; veterinärväsende; serafimerlasarettet i Stockholm; sjukhus i landsorten; militärläkarvård; rättsmedicin; apoteken; medicinalträdgårdar; hälsokällor m. m., och verket i sin helhet att omfatta 80 ark, att utgifvas i häften om 5 ark ungefär hvarannan månad. Af denna förteckning framgår otvunget så väl omfånget af den svensk-finska medicinalförvaltningen före 1812, som ock vidden af förf:s arbete.

Anordningen af det hela och behandlingen af enskilda delar försäkrar detta verk om ett varaktigt värde; dess rikedom på originalhandlingar har visserligen ökat omfånget, men å andra sidan gjort arbetet mera objektivt och uttömmande.

Ingen läkare i dessa länder, som vill och kan frigöra sig något litet från det *närvarandes* kraf, skall vilja sakna denna vägledning rörande en viktig sida af deras gemensamma medicinska historia. Men vi tillägga med den högtförtjänte förf., att »*enhvar*, som äger intresse för kännedomen om sitt lands och sitt folks öden, *enhvar* som vill förstå de förhållanden, hvilka inverkat på dess utveckling, skall otvifvelaktigt finna hurusom framställningen af landets medicinalväsende, dess sanitära anordningar, läkekonst och läkarbildning, farsoter, helsovård m. m. i flera hänseenden är ägnad att sprida ljus öfver länkarna i den kedja, som sammanhåller de olika skedena i dess inre historia. — — Läkarvetenskapen, så vidt den tillämpas i ett lands förvaltning och lagstiftning, träder i så omedelbar beröring med de allmänt mänskliga förhållandena, att den ingår som en viktig faktor i samfundslifvet, och dess historia blir upplysande för samhällets egen utvecklingsgång.»

B.

Bibliographia Bernardina, qua Sancti Bernardi primi abbatis Claravallensis operum ..... quotquot usque ad finem anni mdccccxc reperire potuit, collegit et adnotavit p. LEOPOLDUS JANAUSCHEK. Wien, Hölder, XXXVII + 558 + 8 opag. sid.

Det storartade arbetet »Origines Cistercienses» hvars första del utkom 1877, gjorde professor Janauscheks namn bekant äfven hos oss. (Se Hist. Bibl. IV, sid. XCVI.) Det innehöll noggranna underrättelser om alla cistercienskloster och ägde därför betydelse äfven för vår historia. Nu har samma lärde och åldrige forskare utgifvit

en så vidt möjligt varit fullständig bibliografi öfver de skrifter, som finnas af och om ordens grundläggare, hvars octosekularfest de österrikisk-ungerska cistercienser klostren firade förlidet år (1891) medelst utgifvande så väl af ifrågavarande bibliografi, som af några af d. h. Bernhards skrifter (»Sermones de tempore, de sanctis, de diversis»), handskriftsförteckningar för några österrikiska kloster, samt dessa klosters historia.

Med otrolig möda och efter skriftväxling med främmande lärde, har utgifvaren lyckats sammanföra hit hörande arbeten till ett antal af ej mindre än 129 handskrifter samt 2,761 tryckta skrifter. Att ett eller annat verk gått undan hans blickar, tyckes professor Janauschek själf ana och är ju något alldeles oundvikligt, men finner här dessutom till en del sin förklaring i omständigheter, som kommit honom att beklaga att »aliquot bibliothecarum in antiquissimis artis typographicæ sedibus existentium præfectos preces nostras ne responsione quidem dignas censuisse; certe nostram editionum cognitionem auxissent et dubia de compluribus exorta solvissent». Från 85 (!) bibliotek hafva dock uppgifter och upplysningar blifvit lämnade; det synes vara höjden af anspråkslöshet, då författaren säger sig vara nöjd »si censores, inspecta hac Bibliotheca, nos et bene coepisse et dimidium facti habere judicaverint».

Att en så stor samling kunnat i ljuset framdragas, bevisar hvilken ofantlig spridning den store klosterreformatorns skrifter erhållit. Till och med vår Birgitta-litteratur, öfver hvilken, som bekant är, äfven en förträfflig bibliografi finnes utgifven, måste här träda i skuggan. D. h. Bernhard lästes och läses ännu af lekmän lika väl som af klerker, af lärda och olärda, katoliker och reformerta, hvilka alla enats om att tillerkänna honom namnet »mellifluus». Ännu utgifvas hans skrifter någon gång äfven i reformerta länder, hvarom detta arbete bär vittne.

Bibliografien omfattar, utom handskrifter, som hafva d. h. Bernhard till föremål, alla olika tryckta upplagor af hans skrifter på originalspråket eller i öfversättning på nu lefvande språk, incl. de slaviska och kinesiska. Vidare upptagas större eller mindre lefnadsbeskrifningar äfvensom skrifter, i hvilka drag ur d. h. Bernhards lefnad förtäljas, samt slutligen böner, hymner, dramatiska och musikaliska skådespel till helgonets ära m. m. Bland hymnerna sakna vi den, som Klemming tryckt i Piæ Cantiones, efter en i Uppsala universitetsbibliotek förvarad handskrift.

Den första tryckta skrift, som omtalas är »Speculum de honestate vite», tryckt i Maintz omkring 1464 och i den af Wieselgren ombesörjda upplagan — som af utgifvaren blifvit införlifvad med biblioteket i det kloster p. Janauschek tillhör — tryckt med titel: »Sancti Bernardi Höfviske Lifvärnis skipan».

Det är denna af Wieselgren utgifna samling af d. h. Bernhards Skrifter, som skänkt författaren upplysningar om den svenska Bernhards-litteraturen. Dessutom har p. Janauschek studerat Schefferus, och Beckman (Psalmhistoria) samt lämnar efter meddelande från

British Museum underrättelse om den 1876 utgifna upplagan af »Josephi Chærberi Andeligha Prosopopeiæ dickt».

I Aurivillii katalog öfver Uppsala universitets bibliotek finnas några böcker, som vi icke återfunnit i Bibliografien. Ehuru vi icke varit i tillfälle att kontrollera dessa uppgifters riktighet, anföra vi dem här: de äro en upplaga af d. h. Bernhards skrift till påfven Eugenius »De consideratione», tryckt i Hannover 1611, samt »Speculum divini amoris» tryckt i Cöln 1502. Komma, som vi förmoda, dessa rader inför p. Janauschcks ögon, må han i dessa anmärkningars obetydlighet, och kanske obefogenhet, se ett bevis på att inför vår granskning hans arbete framstått såsom ett mästerverk inom den bibliografiska litteraturen. De svenska titlarna hafva återgifvits med en i utländska arbeten, äfven vetenskapliga, alltför sällsynt noggrannhet, och om ett danskt arbete — »Livsbilleder af Christi Rige» — i registret upptages såsom svenskt, kan detta lätt hafva skett af förbiseende.

—rst—

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock, **IX**. Ny följd. **V, 1.** F. Jonsson, Mytiske forestillinger i de ældste skjaldekvad. — G. Cederschöld, Har Orvar Odds saga lånats från Magus saga? — R. Geete, En svensk Trojasaga från 1529. — A. Kock, Behandlingen av fornsvenskt kort *y*-ljud. — K. Kålund, Kulturhistorisk-lexikalska småting. — N. Beckman, Till vokalbalansen *a* : *å* i fornsvenskans sydligare dialekter. — G. Cederschöld, Om komparationen af fornisländska adjektiv på *-legr* och adverb på *lega*. — V. Dahlerup, Anm. af L. Larsson, Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna.

K. Bibliotekets Handlingar. 14. Årsberättelse för år 1891. — Samtida skrifter rörande Sveriges förhållanden till främmande makter och samtida berättelser om Sveriges krig. Supplement.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XIII.** Årsberättelse för år 1891. — Förteckning öfver bref till konung Gustaf II Adolf i riksarkivet.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1892, 4.** K. Sondén, Ett kapitel i Sveriges telefonväsendes utvecklingshistoria (1876—1890). — K. F. Johansson, Indernas bibel. Rigvedas uppkomst och betydelse. — J. Centervall, Romersk fornkunskap, anm. af V. Lundström.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1892, 6.** H. Wieselgren, »Den välgörande filosofen», Karl XII:s vän. — **7—8.** — H. Hildebrand, Sankt Jöran och draken. — Kalevala och den finska konsten. Till Axel Galléns triptykon ur Ainomyten. Af Per Spicax. Med porträtt af Elias Lönnrot. — A. Hammarskjöld, Moltkes lefnadssaga.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1892, 5—6.** B. Morgenstjerne, Unionsspörsmaalet fra norsk Synspunkt. — A. Noreen, Fornnordisk religion, mytologi och teologi. Populär föreläsning, hållen till förmån för egyptiska museet i Upsala den 9 mars 1892. — **7.** H. Hjärne, Frågor till en norsk unionsvän. — Nyare unionell literatur. 1. R. C. A.: Om de ministeriella ärendena och formerna för deras behandling i Sverige-Norge, anm. af O. Varenius. — **8.** B. Morgenstjerne, Svar till en kjölig svensk Unionsven. — H. Hjärne, Norska högerns realpolitik. — **9—10.** A. G. S. Josephson, Bibliografisk öfversigt af Svensk periodisk litteratur 1891: 2. — **11.**

B. Morgenstjerne, Nogle sidste Ord til Selvforsvar. — H. Hjärne, Afsked till prof. B. Morgenstjerne. — Hjältedikt eller historia? Utkast öfver en svensk-tysk stridsfråga. Af C. H. H.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. VIII, 2. Minnen från stenåldern i Norrland. — E. Ekhoff, Hällristningar på Kinnekulle. — O. Montelius, Öfversigt öfver den nordiska forntidens perioder intill kristendomens införande. — G. Upmark, Vadstena slott 1545—1620. II. — G. Djurklou, Den onde i folktron.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademiens Månadsblad. 1890, okt.—dec. Från akademiens sammankomster. — Inspektor J. L. Nilssons samling. — Visby domkyrka och dess grafvar. — Förbindelserna mellan Sverige och araberna. — Hvarjehanda. — Litteratur. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Besökande i Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet.

Historisk Tidsskrift. Sjette række, udgivet af den danske historiske forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **3: 3.** E. Holm, Nogle Bemærkninger om Peter Andreas Heiberg. — J. Jakobsen, Poul Nolsö. Et Livs- og Tidsbillede fra Færöerne vid Slutningen af det 18:de og Begyndelsen af det 19:de Aarhundrede. — Kr. Erslev, Svend Estridsön og Biskop Vilhelm. Sagnstudier. — H. O. Lange, Johan Snell, Danmarks förste Bogtrykker. En bibliografisk Undersögelse. — M. Mackeprang, Króniken om Jens Grands Fangenskab. Dens Affattelsetid og Værd som historisk Kilde. — Fr. Stuckenberg, I Bremerholms Jern. — H. Olrik, Den danske Biskop Tymme (Thietmar) af Hildesheim. — Litteratur og Kritik. Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1891 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker. — Rettelser. — Navneregister. — Udsigt over Foreningens Regnskab og Virksomhed. — Fortegnelse over Foreningens Medlemmer.

Museum. 1892, 7. M. K. Zahrtmann, Tilstande og Personer paa Bornholm efter Krigen 1658.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie række. 1: 2 (1892). Oberstlöjtnant Hans Elias von der Weydes Selvbiografi. Udgivet af H. W. Harbou.

Innehåller en skildring af slaget vid Gadebusch.

Vort Forsvar. Aarg. 11. N:o 270. A. Larsen, Peder Skram. — **N:o 274.** J. Meyer, Herluf Trolle. — **N:o 285—286.** H. L. Möller, Christian den Fjerde.

Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1891, 4. Kr. Erslev, Fortsatte bemærkninger om unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397. — E. Wadstein, Om Olof Trätälja och hans binamn. — **1892, 1, 2.** A. Olrik, Forsög på en tvedeling af kilderne till Sakses oldhistorie. — L. Fenger, Om Tidsbestemmelsen fra det ungarske Guldfund fra store S:t Micklos, den saakaldte »Attilas Skat».

Finsk Militär Tidskrift. 1892, April—Juli. Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteri regemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1892, 5.** W. Ruin, J. A. Comenius. — W. Ahlqvist, Minoriteternas representation. — I bokhandeln: V. Lagus, Åbo Akademis studentmatrikel, anm. af B—lm. — A. Törneros, Bref och dagboksanteck-

ningar, anm. af C. G. Estlander. — G. Storm, Maria Stuart, anm. af T. Hartman. — Öfversikt: Bekymmer i förtid. Af Suum cuique. — 6. E. Schybergson, Den svensk-norska konflikten. — 8. K. Zilliacus, Politik och val i Förenta staterna. — E. S. Tigerstedt, Bref skrifna af Joakim Zakris Duncker under 1808—1809 års krig. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Historiens studium vid Åbo universitet, anm. af J. A. H. — E. Fries, Märkvärdiga qvinnor, anm. af G. Schauman. — O. v. Zweigbergk, Studentföreningen Verdandi 1882—1892, anm. af E. Ls.

Historiallinen Arkisto. Toimittanut Suomen historiallinen seura. 12. Innehåller följande uppsatser på svenska: S. G. Elmgren, Om biskop Erikssons Bibelöfversättning. — C. v. Bonsdorff, Hvad förstods med majmiseriet? — Ett förslag till finska regeringskonseljens omgestaltning, bedömdt af biskop Tengström. Meddeladt af A. Hjelt. — Om Finlands penningeställning vid grundandet af Finlands Bank. Ett uttalande af biskop J. Tengström. Meddelande af A. Hjelt.

Baltische Monatsschrift. XXXIX, 8. Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd. 15: H. 1, anm. af Bgn. — Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1891, anm. af Bgn.

Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvjestsjenja. 1892, April. G. Forstén, Förhållandet mellan Danmark och Ryssland under Kristian IV:s regering.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 15: H. 1. Fr. v. Keussler, Das livische und lettische Dünagebiet und die Fürsten von Polozk, Gercicke und Kokenhusen am Ausgang des XII. und zu Beginn des XIII. Jahrhunderts. — J. C. Berens, Das älteste Kirchenbuch der Stadt Riga. — H. Hildebrandt, Riga's Armenanstalten bis zum Beginn des XIX. Jahrhunderts. — Th. Schiemann, Des Pfalzgrafen Georg Hans Anschlag auf Livland. Actenstücke aus dem geheimen Staatsarchiv zu Berlin aus den Jahren 1578 und 1579. — A. Buchholtz, Zur Geschichte des Rigaschen Rathhauses. — R. Stackelberg, Aus den Aufzeichnungen des schwedischen Generallieutenants Carl Adam Freiherrn von Stackelberg. — A. Buchholtz, Zur Geschichte der Belagerung und Kapitulation der Stadt Riga 1709—1710. — W. Stieda, Die Gesellschaft der Rigafahrer in Lübeck und Rostock. — E. Winkelmann, Analecta historiæ Livonicæ. — Fr. v. Keussler, Nachtrag zur Abhandlung über das livische und lettische Dünagebiet.

Deutsche Litteraturzeitung. Herausgegeben von Paul Hinneberg. **1892, 26.** A. G. S. Josephson, Avhandlingar och program utgivna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890. Bibliografi, anm. af K. Kochendörffer. — **30.** K. Wittich, Dietrich v. Falkenberg, anm. af Irmer.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von D:r L. Quidde. **VI, 2 (1891).** R. Fester, Humboldt's und Ranke's Ideenlehre. — E. Bernheim, Die Entstehung des Deutschen Städtewesens. Eine Kritik der Sohm'schen Theorie. — H. Baumgarten, Karl V und der katholische Bund vom Jahre 1538. — J. Dieffenbacher, Zur Historiographie Lamberts von Hersfeld. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte. — **VII, 1 (1892).** K. Lamprecht, Das Deutsche Geistesleben unter den Ottonen. — O. Seeck, Die Anfänge Constantins des Grossen. Th. 1. —

M. Philippson, Die Römische Curie und die Bartholomäusnacht. — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Beilage: Liebermann, Literatur von etwa 1889—1891 zur Geschichte Englands 1066—1272. — **VII, 2 (1892).** O. Seeck, Die Anfänge Constantins des Grossen. Th. 2 (Schluss). — G. Sello, Fehrbellin. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen: A. Molinier, Neuere Literatur zur Geschichte Frankreichs im Mittelalter. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd. 5: 1. A. F. Pribram, Zur auswärtigen Politik des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Max Lehmann. Neue Folge **XXXII, 3.** K. Wittich, Zur Geschichte Wallenstein's. Zweiter Theil. — Th. Schiemann, Eine Episode aus der Geschichte der preussisch-russischen Heiratspläne. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Sv. riksdagsakter till 1521—1718 2, 1 (1561—1568), utg. af K. Riksarkivet genom E. Hildebrand, anm. af F. Arnheim). — **XXXIII, 1.** K. Wittich, Zur Geschichte Wallenstein's. Dritter Theil. — B. Niese, Ueber Aristoteles' Geschichte der athenischen Verfassung. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Nordwall, Svensk-ryska underhandlingar före freden i Kardis (1658 - 1661); Boëthius, Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen; Key-Åberg, De dipl. förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon 1807; Blümcke, Pommern während des nord. siebenjähr. Krieges; Wrangel, Liste des diplomates français en Suède 1541—1891, anm. af F. Arnheim; Larsen, Kampen om Kalmar 1611; Larsen, Kalmarkrigen; Mankell, Fälttåget i Norge år 1814; Carlson, Geschichte Schwedens, anm. af D. Sch.; Karlsson, Den sv. konungens domsrätt; Zettersten, Sv. flottans historia 1522—1634; Stavenow, Om riksrådsvalen under frihetstiden; Stavenow, Om formerna för utskottsval under frihetstiden, anm. af Arnheim, Arnheim, Die Memoiren der Königin von Schweden Ulrike Luise, anm. af D. Sch.; Odhner, Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering, 1; Hjelt, Sveriges ställning till utlandet närmast efter 1772 års statshvälfning, anm. af D. Sch.; Vessberg, Om sv. riksdagen 1772—1809. anm. af Arnheim; Libri Memoriales Capituli Lundensis, anm. af D. Sch.; Transehe-Roseneck, Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrh., anm. af Th. Schiemann; Åttioåriga minnen; Danielson, Finlands förening med ryska riket; Mechelin, Står Finlands rätt i strid, med Rysslands fördel?; Kjellén, Studier rörande ministeransvarigheten 1—2, anm. af Arnheim). — **2.** M Lenz, Zur Schlacht bei Frankenhausen. — K. Wenck, Die heilige Elisabeth. — Miscellen. — Literaturbericht. — Berichte gelehrter Gesellschaften. — Entgegnung.

Literarisches Centralblatt. 1892, 30. J. R. Danielson, Finlands Vereinigung mit dem russischen Reiche, anm. af K.-L. — K. Wittich, Dietrich von Falkenberg, anm. af -tt-. — S. Bugge, Norges Indskrifter med de ældre Runer, anm. af -gk.

Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie. 1892, Mars. Al. Kraushaar, Histoire authentique des malheurs déplorables de Jean, prince de Finlande et de la princesse Catherine, 1570.

Scottish Review, N:o 38. April. J. Mackay, The death of Gustavus Adolphus.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner. **1892, April.** W. Roos, The Swedish part in the Viking expeditions. —

Maitland, Henry II and the criminous clerks. — R. Nisbet Bain, The siege of Belgrade by Muhammed II, 1456. — M. A. S. Hume, The visit of Philip II. — J. R. Tanner, Pepys and the Popish plot. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, depuis les Traités de Westphalie jusqu'à la révolution française. Russie, avec une introduction et des notes par A. Rambaud. Vol. 1—2, anm. af R. Lodge; Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. Jahrgang 1885—88). — List of historical books recently published. — Content of periodical publications. — **July.** J. R. Macpherson, The church of the resurrection, or of the »Holy Sepulchre». Part 1. — T. S. Holmes, The conversion of Wessex. — F. Seebohm, Villainage in England. — A. Bailey, A legal view of Cranmer's execution. — M. Oppenheim, The royal navy under James I. — J. Bryce, Edward Augustus Freeman. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Le Correspondant. 1892. 10 Mars. Duc d'Aumale, M. le Prince à Bruxelles, 1653—1657. Affaires et négociations.
Berör drottning Christinas förhållande till Condé.

Le Figaro 1892, 18 Juni. J. Turquan, Episode inédit de la vie de Bernadotte.

Revue d'histoire diplomatique. Publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1892, 3.** Discours du président de la société à l'assemblée générale du 2 juin 1892. — Rapport du secretaire général. — Compte rendu du trésorier. — Barral-Montferrat, Un projet de soulèvement des Indes en 1785. — F. Decrue de Stoutz, La molle et coconat et les négociations du parti des politiques. — H. Doniol, Correspondance inédite de La Fayette. Lettres écrites au comte d'Estaing. — E. Frémy, La médiation de l'abbé de Feuillants entre la Ligue et Henri III. 1588—1589 (fin). — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1892, Mai—Juin. J. du Hamel de Breuïl, Le testament politique de Charles V de Lorraine; suite et fin. — N. Jorga, Une collection de lettres de Philippe de Maizières. — A. Du Casse, Journal et correspondance de la reine Catherine de Wurtemberg; suite: 1813—1815. — J. Flammermont, L'authenticité des mémoires de Talleyrand. — Bulletin historique: France et Italie. — Comptes-rendus critiques (bl. a. J. Ramos Coelho, Historia do Infante D. Duarte, irmão de El Rei D. João IV, anm. af H. Léonardon). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Juillet—Août.** A. Leroux, La royauté française et le saint empire romain au moyen âge. — J. Bérard, Aristote; la constitution d'Athènes. — N. Jorga, Une collection de lettres de Philippe de Maizières; suite et fin. — A. Du Casse, Journal et correspondance de la reine Catherine de Wurtemberg; suite: 1814—1815. — Bulletin historique France. Moyen âge; Temps modernes; Époque revolutionaire et contemporaine. Italie. Moyen âge. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Société de l'histoire du protestantisme français. Bulletin. 1892, N:o 3, 4. A. Lods, Le dernier chapelain de l'ambassade de Suède à Paris: Ch. Chr. Gambs, 1759—1822.

Öfversikter och Granskningar.

Utländsk Birgitta-litteratur.

För ungefär ett år sedan firades som bekant halftusenårsfesten till minne af Birgittas kanonisation, och därigenom kom uppmärksamheten att åter riktas på den enda personlighet i vårt land, hvilken under medeltiden lyckades tillvinna sig en europeisk ryktbarhet. De förändrade kyrkliga förhållandena medverkade väl till, att denna minnesfest icke i sierskans eget hemland framkallade någon mera betydande litteratur; i utlandet däremot gaf den anledning till åtskilliga arbeten, på hvilka jag här vill fästa uppmärksamheten.

Bettina von Ringeis' — som det synes — i uppbyggligt syfte skrifna biografi *Leben der heiligen Birgitta* (Regensburg 1890), lär hufvudsakligen sysselsätta sig med Birgittas uppehåll i Rom; själf har jag tyvärr för sent erhållit kännedom om detta arbete för att här kunna referera det. Samtidigt med denna biografi utkom äfven en Pariser-tes, behandlande samma ämne, nämligen *Sainte Brigitte de Suède Essai sur sa vie, ses idées, ses oeuvres . . . par* C. Jeanjean. Jag känner ej, huruvida författaren på grund af denna skrift lyckats erhålla den »grade de bachelier en théologie», som han åsyftat, men skulle så vara, måtte fordringarna vid det franska universitetet stå betydligt under dem, som gälla här i Sverige. Den enda litteratur, som författaren haft till sitt förfogande, är utom revelationerna en tysk öfversättning af Hammerichs bekanta arbete om Birgitta samt den i Acta Sanctorum meddelade biografien, författad af ärkebiskop Birgerus Gregorii; Annerstedts forskningar äro för honom däremot fullkomligt obekanta, och om hans kunskaper i svensk historia får man en tämligen exakt föreställning redan genom den andra punkten i det första kapitlet: »tous les deux (Birgittas föräldrar) sont de race royale, car Birger descend par son père des rois danois Sverker I et Erik le Saint, tandis qu'Ingeborg, par son père aussi, est parente du roi de Suède régnant alors, Magnusson.»

Vida mera tilltalande är *Die heilige Birgitta von Schweden und ihr Klosterorden* . . . von G. Binder (München 1891). Författaren, en katolsk andlig, har tydligen skrifvit sitt arbete för att gifva sina trosförvanter en bild af en bland den katolska kyrkans

ädlare personligheter, och häri har han otvifvelaktigt lyckats. Med stor flärdfrihet, men på samma gång med varm känsla berättar han helgonets lefnadssaga, de dogmatiska spörsmålen går han i allmänhet förbi och lägger hufvudvikten på skildringen af själfva personligheten, oftast med de gamla legendernas egna ord. I olikhet mot Jeanjean har Binder en fullt nöjaktig kännedom om den tryckta Birgitta-litteraturen,[1] äfven den svenska, men därutöfver går han ej; det är blott legendernas berättelse han sofrar och framlägger för läsaren. Men ehuru hans biografi således icke är afsedd för historikern, utan blott för den troende katoliken, innehåller den dock några uppgifter, hvilka kanske icke äro kända här i norden. Så äro de nog lätt räknade, som veta, huru många birgittinerkloster som för närvarande finnas i Europa, men därom lämnar den katolske författaren upplysning. I Spanien finnes intet, ehuru så uppgifvits, ty den där existerande orden la Recoleccion de N. M. S:ta Brigida, som räknar sex kloster,[2] sammanhänger visserligen med vår orden, men stiftades egentligen af Marina de Escobar först på 1600-talet. Däremot finnas ännu fyra kloster tillhörande den ursprungliga orden. Det viktigaste af dessa är Altomünster i Bäjern, som endast en kort tid i början af detta århundrade varit upplöst. Enligt Binder skall där ännu finnas en mängd intressanta handlingar till ordens historia; andra samlingar, hvilka ursprungligen tillhört Altomünster och likaledes tyckas vara mycket innehållsrika i detta afseende, har jag påträffat i Münchens bibliotek. I Holland finnas vidare två kloster, där nunnorna sysselsätta sig med barnundervisning, och slutligen existerar äfven ett Birgittinerkloster i England. Under medeltiden var »Syon-House» ett bland ordens ryktbaraste konvent och för oss svenskar särskildt bekant genom den beröring, som dess munkar på 1400-talet hade med Vadstena.[3] Under Henrik VIII indrogs klostret och dess invånare flydde till utlandet samt slogo sig slutligen ned i Lissabon; där skola deras papper hafva gått under i Lissabons brand 1651. Mindre allmänt kändt torde vara, att nunnorna år 1861 återvände till England, där de i Devonshire erhållit ett nytt Saint Bridgets abbey of Sion. Enligt grefvinnan de Flavigny skall klostret ännu äga »les curieux manuscrits, livres et ornements d'église qui l'ont suivie dans ses pérégrinations».

De meddelanden hos Binder, för hvilka jag nu redogjort, finnas äfven och utförligare i ett fjärde arbete, hvilket jag nu vill påpeka, nämligen grefvinnan De Flavigny's *Sainte Brigitte de Suède* (Paris 1892). Denna digra biografi, som omfattar öfver 600 sidor, är tvifvelsutan ett arbete, som slår läsaren med förvåning, att icke säga beundran. Författarinnan, hvilken tillhör Frankrikes högsta aristokrati, är en svärmiskt troende katolik, och i det »imprimatur»,

[1] Misstag — lätt förklarliga hos en främling — saknas naturligtvis ej, men dessa tyckas vara jämförelsevis få.
[2] Enligt grefvinnan de Flavigny blott fem.
[3] Se härom Historisk Tidskr. 1887 sid. 92 ff.

som utfärdats på befallning af dominikanerprovincialen, bär hon titeln »Sœur Vincent Ferrier de Flavigny, tertiaire de la Fraternité du couvent de Saint Jacques de Paris». I samma »imprimatur» yttras: »je déclare n'avoir rien trouvé dans ce beau travail, où l'érudition s'unit à l'élévation des pensées et à la noblesse du style, que de conforme à la foi chrétienne et de très capable d'édifier le lecteur» — och denna karakteristik kan äfven en protestantisk läsare skrifva under. Äfven han måste tilltalas af den värme, med hvilken författarinnan skildrar sin hjältinna, och äfven om han ej kan hysa hennes fasta tro på verkligheten af Birgittas uppenbarelser och underverk eller vara ense med författarinnan i hennes mystiska världsuppfattning, böjer han sig dock aktningsfullt för en tro, som icke är hans, då denna tro — såsom här — uppbäres af en ädel kvinnas varma känsla.

En svärmisk religiositet går också såsom en kraftigt pulserande underströmning genom alla hennes skildringar, det hvilar en doft af mystik öfver dem, och den gamla, ofta klumpigt osköna legenden begjutes af henne med ett skimmer af romantisk skönhet. Det är poetens stil — om man så vill — icke historikerns, men för det syfte, författarinnan valt, är denna framställning nog den lämpligaste.

Bakom denna estetiska form döljer sig dock en vidsträckt beläsenhet. Till en början blir man något häpen, då man slår upp detta arbete af en kvinna, och där finner citat icke blott på de vanliga europeiska kulturspråken, utan ock på latin, grekiska och hebreiska. Man finner vidare, att författarinnan tagit kännedom om de flesta svenska arbeten, som kunnat äga någon betydelse för ämnet, och att hon utöfver den tryckta litteraturen äfven begagnat sig af den handskrifna. Med fullt riktig takt har hon till grund för sin framställning lagt Acta et Processus B. Birgitte, hvilket tyvärr ännu outgifna arbete utan tvifvel är den viktigaste källan för Birgittas biografi. Då dess uppgifter icke af någon föregående biograf blifvit använda, har denna nya monografi redan häri ett väsentligt företräde framför desses arbeten.

Biografien skulle säkerligen fylla alla anspråk, om denna beläsenhet motsvarades af en lika utvecklad kritik vid källornas användande. Men i denna punkt brister arbetet. Författarinnan afväger ej alltid deras inbördes företräde och hämtar därför ej sällan sina uppgifter från väl grumliga brunnar. Jag tänker därvid ej närmast på legendens ofta stridiga uppgifter, hvilka i allmänhet väl vägas mot hvarandra, utan på de moderna arbeten, hvilka hon begagnat. Så t. ex. får man (sid. 5) läsa följande skildring af Sveriges historia:

»La Suède traversait alors [då Birger Persson blef lagman] une période paisible de son histoire agitèe et, s'il regardait en arrière, le sénéchal ne pouvait regrétter le passé. Un siècle avant notre ère, était venu d'Orient le héros que les bardes ont divinisé et appelé Odin, et que les historiens désignent du nom de Sigge Fridulfsson. Avec lui, il amenait les premiers habitants des terres scandinaves. A a mort, il divisa ses États entre ses trois fils, et de ce partage sortirent la Suède, la Norvège et le Danemark.»

Dylika uppgifter äro kanske ej så sällsynta i franska arbeten, men de förefalla onekligen högst besynnerliga hos en författarinna, som (sid. 11) citerar *Sveriges Historia* af Montelius m. fl.

Äfven märker man, att författarinnan vid skildringen af medeltiden har svårt att fullt frigöra sig från sin tids åskådningssätt; så t. ex. då hon yttrar (sid. 51): »dés qu'ils purent marcher, les enfants de Brigitte l'accompagnèrent dans les écoles, où elle instruisait elle-même ses paysans» eller då hon (sid. 75) prisar den h. Katarina, emedan »son austère vertu avait triomphé des séductions de Stockholm.»

Mycket ofta låter författarinnan sin fantasi fylla ut de luckor, som de torftiga källorna lämnat öppna. Vanligen utmärka sig dessa skildringar genom sin poetiska skönhet, och ej sällan har det kanske gått till så, som författarinnans fantasi målar, men för historikern hade det varit kärare, om dessa stycken alldeles saknats.

Men man må taga arbetet för hvad det *vill* vara — en skrift ägnad att väcka kärlek till ett af den katolska kyrkans största minnen, och historikern må vara tacksam därför, att äfven han kan hafva så mycket att lära af denna biografi, som icke egentligen är skrifven för hans skull. Han finner där talrika upplysningar om den i Sverige ganska okända utländska Birgitta-litteraturen, han finner många af Birgittas revelationer i en ny och säkerligen riktig historisk belysning, han finner samtidens uppgifter om sierskan omsorgsfullt samlade och ordnade, och för dessa förtjänster må han öfverse med brister, hvilka icke gärna kunna leda någon forskare på villovägar.

Och det kan till sluts sägas: ingen kommande Birgittabiograf kan undgå att taga hänsyn till detta både innehållsrika och estetiskt tilltalande arbete.

H. S.

Svenska ättartal för åren 1890, 1891 och 1892 (årgångarna 6, 7 och 8.) Stockholm 1890—92.

Vid en närmare granskning af innehållet i de tre årgångar af Svenska ättartal, hvilka utkommit, sedan detta arbete sist anmäldes i Historisk tidskrift, finner man till en början, att materialet fortfarande är fördeladt uti tre grupper, nämligen uppsatser om fursteätter och fursteättlingar, anträd samt ättartal i inskränkt bemärkelse. Till den första afdelningen, som är synnerligen väl representerad i de årgångar, hvarom här är fråga, höra bland annat följande uppsatser: Kungliga folkungaätten, Konung Magnus Erikssons systers ättlingar, Kungliga Vasaätten jämte en särskild fullständigande uppsats om dess polska gren, Svenska konungaätten Pfalz-Zweibrücken samt Svenska konungaätten Holstein-Gottorp. Dessa uppsatser inne-

hålla ytterst noggranna tids- och rumsbestämningar angående släktmedlemmarnes födelse, giftermål, död, uppstigande på tronen m. m. Utgifvaren har utan tvifvel gjort den historiska forskningen en stor tjänst genom att sålunda på ett ställe sammanföra dylika fakta, och han synes hafva nedlagt mycken möda på att göra uppgifterna så fullständiga och tillförlitliga som möjligt. — Dessutom meddelar utgifvaren angående konung Oscar II och drottning Sofia åtskilliga nyheter, som för många torde vara öfverraskande, nämligen att konungen genom sin mormors farfars farfars mormor Katarina af Rohan är en ättling af de furstar, som under medeltiden regerade öfver Béarn, hvarest som bekant hans farfars förfäder voro undersåtar, samt att drottningen på icke mindre än fem olika sätt härstammar från Gustaf I.

Inom den andra afdelningen hafva 33 anträd vuxit upp, de flesta i 4:de led med 16 förfäder, men dessutom några i 5:te och 6:te led med respektive 32 och 64 förfäder. Drottning Sophia, grefve Arvid Rutger Fredriksson Posse och grefve Hans Gustaf Wachtmeister äro de, hvilkas anträd sträcka sig ända upp i 6:te led, och bland dem, som kunna framvisa 32 förfäder, nämna vi riksmarskalken grefve Axel von Fersen († 1810), riksrådet grefve Göran Gyllenstierna († 1799) samt ett par ofrälse personer, doktor Karl Malmsten och rektor Teofron Säve. De flesta anträden äro försedda med upplysande noter, i hvilka utgifvaren får tillfälle att briljera med sin genealogiska lärdom.

Vi komma nu till den tredje och mest omfångsrika afdelningen, de egentliga ättartalen. Öfver 300 släkter äro här införda,[1] bland dem några, som räkna sina anor ända från medeltiden (Aurell, Barfoth, Bratt, Key, Liedholm, Rudbeck), och många, som med full säkerhet kunna ledas tillbaka till femton- eller sextonhundratalen. En del släkter äro utdöda, t. ex. Celsius, Kammecker och Stobæus, somliga äro fåtaligt representerade och synas gå samma öde till mötes i en snar framtid, andra åter äro mycket lifskraftiga, stora och vidt utgrenade, så att utgifvarens kombinationsförmåga blifvit satt på hårda prof. Bland de 300 släkterna kunde för öfrigt kanske 60 à 70 förtjäna att utförligt omtalas, men vi måste inskränka oss till följande antydningar. Vi börja med släkter, bland hvilkas medlemmar man finner framstående embetsmän eller representanter för vetenskap och konst: *Afzelius*, *Almén*, *Almlöf*, *Almqvist* — två släkter, af hvilka den ena gifvit upphof åt släkten *Almkvist* —, *Annerstedt*, *Arrhenius*, *Beijer*, *Berlin*, *Björk* — Göteborgssläkten —, *Celsius* — fem professorer, ibland dem termometerns uppfinnare —, *Floderus*, *Franzén*, *von Friesen*, *Glas*, *Hedin* — två släkter —, *Kastman*, *Kellgren* — skaldens släkt —, *Key* — inkom till Sverige från Skottland under 30-åriga krigets tid —, *Lindblom*, *Lindhagen*, *Ling*, *Loenbom* — Samuel L., den bekante utgifvaren af historiska handlingar —, *Malmsten*, *Mesterton* — af skottskt ursprung, numera utgrenad i Finland —, *Noreen*, *Nyblæus*, *Rogberg*, *Rudbeck* —

[1] Hela antalet släkter i alla årgångarna är omkr. 1,000.

dit hörde den ryktbare Vesteråsbiskopen och de båda professorerna Olof R., den äldre och den yngre, från hvilken sistnämnde de adliga och friherrliga ätterna Rudbeck härstamma —, *Ryding*, *Stenhammar*, *Ulrich* — två guvernörer på S:t Barthélemy — samt *Åkerman*. Till de släkter, som öfvervägande representera den materiella odlingen, höra bland andra: *Arfwedson*, *Clason*, *Kammecker* — Mårten K., som under första hälften af 1600-talet öfverflyttade till Sverige från Tyskland, var den s. k. »tyska bagaren», hvars namn ännu kvarlefver i Tyskbagarebergen —, vidare *Lenning*, *Nettelbladt* samt den från England komna och ännu till en del i England befintliga släkten *Tottie*. Hit kan för öfrigt också räknas den af utgifvaren »upptäckta» Håkan Svenssons släkt i Vadstena samt Siggebohytteläkten, en bergsmanssläkt, som i mer än 350 år ägt Siggebohyttan i Lindes bergslag. Ett liknande förhållande äger också rum med en i 6:te årgången införd bondesläkt, som under minst 300 år innehaft gården Byckorp i Östergötland. Vi se här exempel på släkter, som under århundraden stannat på samma plats, och detsamma gäller äfven, ehuru i mindre grad, om Malmösläkten *Bager*, inom hvilken vi återfinna »skalden» Haqvin B., som Kellgren ironiskt kallade »Malmös ära», Norrköpingssläkten *Eberstein*, Göteborgssläkten *Hammarberg* och Dalasläkten *Hanngren*. Andra släkter åter äro liksom söndersplittrade i mindre delar, som blifvit kringspridda åt alla väderstreck, och ett särdeles egendomligt exempel därpå erbjuder släkten *Owen*, hvars stamfader, Samuel O. — Sveriges förste ångbåtsbyggare — flyttade från England till Sverige år 1804; han hade 17 barn, hvilka skingrades åt olika håll, så att medlemmar af släkten för närvarande finnas på 4 à 5 ställen i Sverige, vidare i Åbo, i S:t Petersburg, Kiew, Astrakan, Kaukasien, i Boston, Chicago, S:t Louis, San Francisco och slutligen i Adelaide i Australien. Det är nästan underbart, att släktuppgifter sålunda kunnat hopsamlas från alla världens hörn. — Slutligen anse vi oss böra påpeka en uppsats om släkten Bonde under medeltiden och en dito om John Ericssons närmaste släktingar.

Utgifvaren har ofta hotat att nedlägga pennan, och han gör så nu också, men han synes denna gång vara mer än vanligt tveksam. Han jämför sig själf med Herkules vid skiljovägen eller — mirabile dictu — vid åsnan, som hade att välja mellan en hötapp och en vattenhink. Vi skulle vilja göra en jämförelse, som är mera smickrande för utgifvaren än den sistnämnda; han påminner om en oumbärlig minister, som allt emellanåt inlämnar sin afskedsansökan, icke egentligen därför att han har lust att afgå, utan för att pröfva sin ställning och för att såsom villkor för sitt kvarstannande kunna fordra beviljandet af ett eller annat, som är för hans syften önskvärdt, men som han på annat sätt icke anser sig kunna genomdrifva. Det som utgifvaren här vill framtvinga, det är allmänhetens deltagande för ättartalen, yttrande sig icke blott i ord, utan äfven i handling, d. v. s. i form af subskriptionslust och köplust, och som hans fordringar i den vägen ingalunda äro öfverdrifna, utan fullt berättigade, kunna vi icke annat än på det lifligaste instämma i hans uppmaning

till allmänheten att på ett verksamt sätt understödja hans lofvärda sträfvanden i släktforskningens tjänst. Det vore skada, om ett sådant verk af brist på uppmuntran skulle afstanna, just när de första och värsta svårigheterna blifvit öfvervunna och arbetet riktigt kommit i gång. — I flere af de föregående årgångarna uppställdes äfven ett annat villkor för fortsatt utgifvande, nämligen att ett tillräckligt antal släktuppgifter skulle inom en viss tid insändas. Nu har detta villkor bortfallit, hvaraf man väl får draga den slutsatsen, att utgifvaren har ett ansenligt material inneliggande, och det vore under sådana omständigheter så mycket mer att beklaga, om Svenska ättartal skulle upphöra med den nu utgifna 8:de årgången.

Bgh.

Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet, 1718—1809. I. 1718—1760. B. Öfversikter och öfriga bilagor. Med understöd af statsmedel utgifna af Hugo Hernlund. 4:o. 8 + 104 + 67 + 42 + 110 + 24 + 16 sid. Stockholm 1892.

I Historisk tidskrift 1883 omnämndes i korthet en akademisk afhandling: »Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet 1718—1809. I. 1718—1760» af Hugo Hernlund. Författaren, numera rektor Hernlund, har bland trägna göromål af många slag och ett pedagogiskt författarskap, hvarom snart sagdt hvarje årsredogörelse för Nya Elementarskolan bär vittne, funnit tid att i en diger volym offentliggöra så att säga verifikationerna till sin nyss citerade akademiska afhandling, d. v. s. de aktstycken, som legat till grund för denna, jämte det han tillfogat orienterande öfversikter och sammanställningar af det rika materialet. Att utgifvandet skett med understöd af statsmedel är ju i och för sig en borgen för företagets betydelse, och om man med afseende på innehållet lätteligen kan komma på den tanken att sammanställa denna publikation med de urkundsamlingar på det skolhistoriska området, som vi redan äga i Wallqvists Ecklesiastika samlingar och Thyselius' Handlingar rörande svenska kyrkans och läroverkens historia, måste det dock genast sägas, att forskaren möter här ett så ordnadt och så bearbetadt material, att detta verk står långt framom de nämnda.

Som af titeln framgår tillhöra alla de utgifna aktstyckena frihetstidens skollagstiftning. De visa oss också alla, att denna tid i Sverige

var lika liflig och reformlysten på det pedagogiska området som på det politiska, men också lika litet i stånd att åstadkomma något resultat på det förra som på det senare, bekräftande äfven i detta fall omdömet att den »allt försökt, men ingenting fullkomnat». Det är nästan som såge man de under envåldstiden bundna pennorna och — tungorna nu taga sin skada igen i den offentliga diskussionen till föga fromma för ett blifvande resultat, men ej utan sitt intresse för vårt studium af denna tid och dess idéer. Och häri ligger till en stor del värdet af denna publikation, äfven sedan utg. för sin afhandling redan utdragit själfva den historiska tråden. Det finnes nämligen bredvid denna material till åtskillig kulturteckning, många punkter, vid hvilka den af dessa ämnen intresserade med nöje kan dröja, många tankar och frågor, som ännu i dag ej blifvit färdiga. För dessa specialstudier, om vi så få kalla dem, har utg. banat vägen genom sina öfversikter, rubriker, hänvisningar m. m., hvilka säkerligen kräft mycket arbete och mycken noggrannhet och utan hvilka enhvar blott amatör skulle afskräckas från hvarje närmare bekantskap med det innehållsrika materialet. Tack vare dessa kunna vi emellertid våga att i det följande söka lämna några antydningar om innehållet och beskaffenheten af denna publikation.

De utgifna aktstyckena kunna samlas kring tvenne fakta, om vi så få uttrycka oss, det ena fullbordadt, nämligen *1724 års skolorganisation*, det andra *1760 års projekt* till en sådan, hvilket emellertid aldrig blef annat än — ett projekt. Till den förra gruppen höra då alla här aftryckta, af vederbörande myndigheter afgifna utlåtanden öfver den dittills sedan 1693 gällande skolordning, hvilka till en mycket ringa del fingo sitt uttryck i 1724 års skolordning, jämte de öfver den sistnämnda framställda anmärkningarna. Till den senare gruppen höra de reformförslag, af myndigheter och enskilda, hvilka ingåfvos till den 1745 tillsatta uppfostringskommissionen, hvars verksamhet resulterar i nyss nämnda projekt.

Vi se redan vid riksdagen 1719 den nyvunna »friheten» sätta riksens maktägande ständer i rörelse jämväl på det pedagogiska området, hvilket hittills varit k. maj:t jämte möjligen prästeståndet förbehållet. Skolordningen af 1693 ansågs redan böra förbättras, i självfva regeringsformen af 1719 stadgades uttryckligen att detta skulle ske, och i den nya kansliordningen s. å. bestämdes, att kanslikollegium skulle härmed taga befattning. Från akademikanslererna och konsistorierna infordrades nu utlåtanden angående de åtgärder, som lämpligen borde vidtagas för skolordningens förbättrande, och därmed voro förberedelserna i gång för den skolordning, som, utarbetad af akademiska konsistoriet i Uppsala, öfverlämnades till riksdagen 1723 och på prästerskapets bedrifvande antogs att provisoriskt gälla till nästa riksdag. Följande år blef den af k. maj:t »i rådkammaren» utfärdad till efterlefnad; blef emellertid aldrig officiellt tryckt, — men fortfor att gälla till 1807.

Vi hafva ofvan antydt, att denna skolordning ej tagit vidare intryck af de inkomna utlåtandena; den befäste i stället den föregående

anordningen af skola och gymnasium såsom öfver hufvud taget en prästbildningsanstalt, och anledningen härtill var tydligen den, att den var ett verk af prästerna i Uppsala konsistorium och vid riksdagen. Såsom en frukt häraf torde bl. a. kunna räknas bestämmelserna om dubbel tjänstårsberäkning vid lärares öfvergång till kyrkans tjänst, förflyttandet af utnämningsrätten till läraretjänst från k. maj:t till biskop och konsistorium, ökade kurser i de teologiska ämnena samt kanske äfven — feriernas förlängning.[1]

Och dock hade ur de inkomna utlåtandena ganska mycket varit att hämta för dem, som velat åstadkomma en tidsenlig anordning af skolväsendet. Åtskilliga af de inkomna förslagen voro t. o. m. före sin tid. I Bilaga III har utg. lämnat en öfversikt af dessa utlåtanden, ur hvilka vi vilja anföra ett och annat af de yrkanden som gjordes.

Så finna vi Lunds juridiska fakultet, som i denna sak visade stort intresse, uttala, att lärdomen efter en lång skolgång och vistande vid akademien »hos den största hopen består i brutet latin och några definitioner», hvarför den föreslog, att skolorna med ens skulle sättas på en helt annan fot; ja den inlämnade till och med ett ganska fullständigt förslag till så väl undervisningsplan som metodik. Till den förra hörde ett då för tiden så pass revolutionärt förslag, som att af hygieniska skäl framflytta läsningens början på morgnarne till kl. 7 ifrån kl. 5 eller 6, som hittills varit begynnelsetiden. Till den senare hör förslaget om en »skrif- och räkneskola» för så väl dem, »som intet ärna studera» som för »ungdomen i nederskolan».

Den fil. fakulteten i Lund ser uti ett sorgfälligt »delectus ingeniorum» så väl som i tillsättandet af läroverksinspektörer en utväg till afhjälpande af åtskilliga brister.

Då delectus ingeniorum eller »snillevalet» i denna tidens pedagogiska litteratur spelar en stor roll, torde några ord därom ur utg:s utredning ej vara utan intresse. I 1600-talets skolordningar menas därmed helt enkelt, att man vid undervisningen i de allmänna läroverken skulle taga hänsyn till lärjungarnes olika anlag och begåfning särskildt vid val af författarne etc. I 1700-talets pedagogiska litteratur får detta ord en härmed sammanhängande, men i viss mån olika betydelse: afskiljandet från läroverken af för studier obekväma

[1] I Bilagan IV har utg. dels i täxten lämnat en öfversikt af de förändringar denna skolordning innehöll, jämförd med den af 1693, dels i noter under täxten de sedermera af konsistorierna gjorda anmärkningarna. Så vidt vi veta, har icke hittills en sådan redogörelse för 1724 års S. O. blifvit gjord. Hollander, *Svenska underv.-väs:s hist.* I stannar just vid detta år. Hos Hult, *En jämf. blick på undervisningsväsendet före och efter 1649* samt hos Hallgren, *Den sv. elemen. undervisningens historia* torde flera uppgifter om denna skolordning tåla någon rättelse vid jämförelsen med »undervisningsplanen» hos Hernlund: så t. ex. Hults uppgift (anf. arb. s. 13) att »om modersmålet nämnes ej ett ord i stadgan» jämförd med föreskriften om modersmålet för apologistklassen (Bil. IV s. 34) m. fl. och för gymnasium: »öfningar i svensk rimkonst». Till utg:s förtjänst om 1724 års S. O. må äfven räknas ett korrekt återgifvande af dess skema (s. 56, 57).

lärjungar och deras hänvisande till vissa, bestämda grenar af annan verksamhet. I detta afseende tyckes man nu för första gången vilja företaga särskilda åtgärder, och Lunds fil. fakultet föreslår, att uti hvarje stift »någon grundlärd och redlig man utkoras till censor ingeniorum, hos hvilken alla de barn, som ärnas till skolorna, måga angifvas och pröfvas till sina naturliga tänkegåfvor» etc., och skulle detta ske äfven vid flyttning.

Äfven superintendenten Bröms i Karlstad, som ingifvit ett synnerligen rikhaltigt utlåtande, gör sig besvär med en lång utredning angående detta snilleval och förordade därjämte äfven en viss valfrihet i afseende på läsningen af de klassiska språken, omvårdnad om modersmålet, bibelns läsande på svenska (!), större noggrannhet vid valet af lärare, men också deras aflönande bättre än hittills skett.

Ehuru så godt som genast anordningar vidtogos till en snar revision af 1724 års S. O., afstannade dock alla åtgärder, tills Hattarne med 1738—39 års riksdag kommit till makten, då äfven på detta område ett nytt skede med ett nytt skaplynne ingår. Partipolitiken tog äfven undervisningen om hand, och under själfva den urtima krigsriksdagen 1740—41 upptogs undervisningsfrågan af riddarhuset och resulterade i en skrifvelse till k. maj:t med anhållan om tillsättande af en uppfostringskommission, som emellertid ej förr än 1745 kom till stånd och då var sammansatt icke, såsom riksdagen önskat, »utan afseende på stat eller stånd», utan till största delen af högre ämbetsmän.

Efter långa pauser och åtskillig personalförändring var kommissionen 1760 färdig med sitt förslag till skolordning. Men då lutade Hattpartiet till sitt fall, och dess pedagogik fick ej af dess efterträdare mera erkännande än dess politik, hvarför förslaget naturligtvis undansköts och i så måtto ej medförde något resultat.

Men kommissionens tillvaro medförde emellertid en utomordentlig lifaktighet i det pedagogiska skriftställeriet; och för kännedomen om tidens idéer i undervisnings- och uppfostringsväsendet äro af stort värde de många skrifter och utlåtanden, som infordrades eller frivilligt insända inkommo till kommissionen. Det är dessa skrifter som fylla senare delen af Hernlunds publikation, återgifvande således åsikterna om 1724 års skollagstiftning och om medlen att förbättra undervisningsväsendet i allmänhet. Från några af dessa träder oss till mötes en uppfattning af undervisningen, dess mål och medel, som är så modern, som härledde den sig från i dag; och hade dess representanter fått råda, kunde för nästan ett århundrade sedan många af de reformer varit verkställda, som vi först i våra dagar genomfört och delvis ännu vänta på. Och att ej god vilja härtill fattades hos kommissionens medlemmar, synes af de utdrag »ur uppfostringskommissionens protokoll», hvilka utgifvaren meddelat, visande hvad samhällets mest bildade män tänkte och tyckte.

Främst bland reformifrarne torde ställas biskopen i Åbo Johannes Browallius, hvilkens anonyma skrift »Oförgripliga tankar om undervisningsverket vid gymnasier och skolorna i riket» med sina radikala

reformförslag till sist kom att ligga till grund för kommissionens projekt[1] angående skolundervisningen.

Ur kommissionens »projekt» vilja vi anföra förslagen att de akademiska disputationerna uti åtskilliga uppgifna ämnen borde hållas på svenska liksom ock föreläsningarna, att »undervisnings- och predikoverken» borde skiljas, d. v. s. lärare och präster hvar för sig vinna utkomst och befordran, att gymnasierna omorganiserades till likhet med skolorna, att lärarne bättre aflönades och för lärarekandidater föreläsningar i pedagogik anordnades; till och med slöjd och samundervisning stodo på kommissionens program.[2]

Bland Browallii andra idéer må nämnas yrkandet på kvinnobildningens höjande samt hans fordran, att läroböckerna borde vara skrifna på modersmålet, i hvilka reformförslag äfven andra instämde. Som ett apropos för vår tid må nämnas striden för och emot de klassiska studierna, särskildt latinet. Det var Browallius, som mot desamma riktade skarpa hugg, hvilka med ej mindre skärpa afvärjdes af kalmarbiskopen Beronius. Till och med Uppsala konsistorium medgaf, att värdet och omfattningen af gymnasisternas latinkunskap var, vid deras ankomst till akademien, trots det myckna läsandet i läroverken ringa. Såsom äfven ett apropos för dagen må anföras, att ingenstädes varsnas något tal om latinets synnerliga form- och förståndsbildande förmåga framför andra ämnen. Det skälet var då ej ännu uppfunnet.

Bland andra moderna idéer vilja vi nämna hurusom biskop Beronius påpekade åskådningsundervisningens betydelse särskildt i naturalhistorien, d. v. s. kartor, anatomiska preparat, herbarier m. m. Han ville dessutom hafva rit- och språkmästare anställda vid gymnasierna.

I Ruders »Anledning till läro- och näringsverkens förbättring» påvisades, att »de som ej skola studera behöfva ej alldeles samma vetande som de andra», d. v. s. olika undervisningsplaner borde för olika ändamål inrättas. Densamme talade äfven för att modersmålet »uppodlas och ryktas», samt för lekar och rörelser i fria luften, handarbete, slöjd, kroppsöfningar m. m. Fordran på särskilda realklasser framställdes i Hofs »Promemoria om gymnasierna i riket» likaså behofvet af kontroll öfver lärarnes verksamhet. Äfven frågan om »snillevalet» dök upp igen och ledde till vidsträckta förslag och invändningar, angående hvilka vi blott hänvisa till bilaga VII »Gustaf Ruders förslag om anställande af s. k. snilleval».

I sista bilagan »Läroverksstatistik från 1740-talet» lämnar utg. några karakteristiska siffror angående lärjungarnes antal, fördelning

[1] Sedan det blifvit visadt, att förf. var denne upplyste och uppsatte man, förfaller Hults (s. 14 anf. arb.) mening, att denna skrift var ett uttryck af stämningen inom »lägre» kretsar och att dess förf. »stod på deras bildningsgrad, som anse läsa latin och studera till präst vara sak samma».

[2] Det var således ej nog med att projektet, enligt Hult, »bidrog att gifva näring åt», utan det var i självfva verket ett uttryck för »den föreställningen, att om blott det gamla lärosystemet med sitt latin och sin grekiska upprefves — — — allt skulle blifva godt och väl».

på olika stånd o. s. v., i detta fall kompletterande och beriktigande redan af Wallqvist gjorda beräkningar, samt åtskilliga upplysningar om sträfvandena att åstadkomma redan då för tiden en läroverksstatistik.

Det torde slutligen ej vara ur vägen att till en uppsats som denna i Historisk tidskrift foga några ord om *historien* såsom undervisningsämne i läroverken. Är människan enligt Geijer ett »sent begrepp i historien», så är människosläktets historia ett sent ämne inom den svenska skolundervisningen. Först i 1649 års skolordning finna vi detta ämne anbefalldt; i skrifvare- eller apologistklassen skulle undervisning meddelas i *fäderneslandets historia* »onsdagsmorgnarne» och i den 1724 upplifvade apologistklassen, hvilken 1693 synes hafva blifvit afskaffad, torde väl någon undervisning i ämnet meddelats på de ställen, där dylik apologistklass verkligen hölls uppe. Men därmed synes det också vara slut hvad angår lagstiftandet för fäderneslandets historia.

Beträffande *allmänna historien* hade den ett något större, men i alla fall obetydligt område sig anvisadt. Enligt 1649 års S. O. skulle på *gymnasium* lector historicus et poeta ur de latinska historiska författarne, såsom Livius, Curtius m. fl., bibringa lärjungarne historiska kunskaper och »gifva dem en viss försmak af samhällsläran». I 4:de klassen meddelas 5 timmar i veckan öfversikter af allmänna historien i tabellform.

Den nästa S. O. af 1693 införde allmänna historien i *trivialskolans* nybildade femte klass, i hvilken jämte Justinus lästes Cronius s. historiæ universalis epitome af Laurenbergius, i hvilken äfven förekomma namnen på några svenska konungar. På *gymnasium* skulle lector historiarum »gifva ungdomen någon smak af allmänna historien efter Sleidanus», hvarjämte naturligtvis de latinska förf. lämnade sitt bidrag till ämnet. Föga bevändt torde det emellertid ha varit med denna undervisning, och att bristerna på somliga håll insågos, synes af några af de 1719 infordrade och ofvan vidrörda utlåtandena, som afgåfvos i och för 1724 års S. O. I dessa beklagades bristen på läroböcker i ämnet, påyrkades läsning af svensk historia, allmänna historiens påbörjande tidigare o. s. v.; men i det stora hela synes ämnet vara ganska litet påaktadt.

Genom 1724 års S. O. vann allmänna historien, så mycket, att till begagnande i *skolan* anbefalldes en *svensk* lärobok i ämnet samt att för *gymnasium* läraren skulle »föröka Hübners historiam universalem med parallelismo *historiæ patriæ*». Att emellertid åsikterna om ämnets betydelse ingalunda voro stadgade, än mindre eniga, synes af afgifna utlåtanden. Så t. ex. uttalas af Lunds konsistorium den önskan att i rektorsklassen »vår svenska historia ej blefve förbigången åtminstone från 1520, så att disciplarne visste lika så väl, om icke bättre, Gustaf I:s och hans successorum bedrifter som Darii, Alexandri magni m. fl.»; hvaremot Stockholms kons. ansåg det vara nog, om de i allmänna historien finge en generell kunskap, »innan de komma till Uppsala, då de med ringa möda uti dessa, såsom de lättaste

stycken och res puræ memoriæ kunna proprio marte lära sig själfva så mycket de behaga». Vår bekante Browallius föreslog »de förnämsta tidehvarfven i historien jämte underrättelse huru den skall brukas till nytta» samt »en teckning af rikets tillstånd och regeringssätt».

Geografien, för att äfven nämna ett ord om den, tyckes i allmänhet hafva betraktats som en läraren i matematik åliggande »usus globorum», och S. O:s af 1724 bestämmelse att redan i apologistklassen skulle lämnas öfversikt af »jordens delar med de förnämsta riken och landskaper» efterlefdes nog sällan dels på grund af brist på böcker och material, dels på grund af oriktig uppfattning af ämnet.

Vi sluta detta alltför knapphändiga referat af rektor Hernlunds arbete med den önskan, att det måtte beskäras vår skollagstiftnings historia att snart äga den fortsättning, han tillämnat densamma, behandlande tiden 1760—1809. Hvad Gustaf III:s regering har att bjuda i detta afseende skall särskildt vara af intresse att erfara.

C. Sprinchorn.

Handlingar rörande finska skolväsendets historia. Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af K. G. LEINBERG, professor. Tredje samlingen. XVIII + 540 sid. Jyväskylä 1889.

Anteckningar ur Vexiö allmänna läroverks häfder till år 1724 af d:r C. O. ARCADIUS, lektor i historia. 83 sid. 4:o. Vexiö 1889.

Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen intill 1811. Bidrag till svenska folkundervisningens historia af JOH. WAHLFISK, kyrkoherde. XV + 207 sid. Stockholm 1889.

De skolhistoriska arbeten, på hvilka vi denna gång vilja fästa uppmärksamheten, tillhöra, såsom synes, ej *årets* litteratur. Utkomna redan år 1889, borde de långt före detta hafva blifvit anmälda, hvilket äfven skulle skett, om ej mellankomna omständigheter gång på gång hindrat anmälaren från att infria sitt löfte om deras recenserande.

I tidskriftens årgångar för 1886 och 1888 hafva vi haft tillfälle att omnämna de båda första samlingarna af hr Leinbergs »Handlingar». Jämförd med sina föregångare erbjuder denna nya samling ett relativt mindre intresse för icke-finska läsare. Med ganska få undantag utgöras nämligen de här meddelade 188 handlingarna af

memorial och suppliker rörande *finska* läroverk eller vid dem anställda personer, kongl. resolutioner eller transsumt ur sådana för särskilda läroverk, underhållsbref, fullmakter o. s. v. — kort sagdt, af urkunder, som visserligen erbjuda en eller annan intressant detaljuppgift åt dem, hvilka kunna komma att skrifva monografier öfver särskilda finska skolor, men i öfrigt ej äga något större värde. Somliga handlingar ha blifvit medtagna, vore man frestad att tro, endast för att *öka antalet*. Eller hvilken betydelse för det finska skolväsendets historia kan man väl tillägga t. ex. n:r 21, »öped breff för en diechne opå fyre tynnor spanmåhl. Aff Åbo den 2 Aprilis ååhr etc. 1614», hvaraf endast framgår, att kon. Gustaf Adolf därmed velat bereda en blind hustru och hennes halfblinde son ett årligt understöd? Lika litet värde kunna vi för vår del finna i handlingen n:r 110, som visserligen bär titeln »Kongl. Maj:ts bref till alla biskopar och superintendenter angående scholæordningen. Datum Stockholm den 12 Februari 1693», men icke innehåller någonting annat, än att nödiga exemplar af skolordningen öfversändas till vederbörandes efterrättelse, förutom den kortfattade uppmaningen till biskoparne och superintendenterna att »hålla en allvarsam hand däröfver, att densamma i alla delar och stycken må blifva noga efterlefvad och iakttagen». En blott rubrik hade här gjort tillfyllest. — Emellertid finnas här äfven, såsom ofvan är antydt, ett mindre antal handlingar af *allmännare* intresse. Hit räkna vi i främsta rummet tvenne förut otryckta skoltal, hållna i Björneborgs trivialskola åren 1748 och 1755 af dåvarande rektorn därstädes, sedermera e. o. professorn vid Åbo universitet Johannes Kraftman (sid. 220—260, 278—290), äfvensom professor Henrik Gabriel Porthans ej förut i tryck offentliggjorda »utkast till undervisning för informatorer rörande deras skyldigheter och kloka förhållande» (sid. 353—429). De båda skoltalen gifva oss en ökad inblick i Kraftmans i flera afseenden anmärkningsvärda pedagogiska åsikter, hvilka förut äro framställda i de tre »Tal om läsningsverket, hållna vid examina anniversaria i Björneborgs trivialskola», som han själf utgaf på trycket år 1751. I det *förra* af de nu publicerade talen, hvilket hölls, då Kraftman tillträdde sin rektorsbefattning, förordar han kraftigt förenklade undervisningsmetoder, olika undervisningsämnen för olika lefnadsuppgifter, ämnesläsning för lärjungarne för tillgodoseende af deras individuella anlag åt det ena eller andra hållet, förkortad skoltid, strängare »urskillning» af de till studier obekväma lärjungarne, ökad kontroll öfver den studerande ungdomen genom inrättandet af publika uppfostringshus, inskränkningar i klasslärare-systemet, förbättrad aflöning åt lärarne m. m. Samma reformvänliga tänkesätt möta oss i hans 1751 utgifna tal, som ofördydbart vittna om Kraftmans lifliga beundran för dåvarande Åbo-biskopen, naturvetenskapsmannen Johannes Browallius, allmänt känd såsom Frihetstidens mest radikale reformifrare på det pedagogiska området — en beundran, som gång på gång framträder i författarens hyllningsgärder åt »vår store Verulam». I det *senare* af Kraftmans här återgifna skoltal — från år 1755 — vänder sig denne särskildt mot inkvar-

teringsväsendets olägenheter för de unga och förordar med värme kommunitets-principens tillämpande i de större läroverksstäderna. — Porthans ganska vidlyftiga »Utkast» är försedt med ett särskildt »förord», hvaraf framgår, att detta arbete, som närmast synes hafva varit afsedt till tjänst såsom ett slags »grundlinier» vid Porthans pedagogiska föreläsningar vid Åbo universitet, med all säkerhet tillkommit under hösten 1783. Häraf — liksom af hr L:s uppgift, att »pedagogiska föreläsningar af Porthan förekomma annonserade i Åbo akademis prelektionskataloger för läsåret 1785—1786 och vårterminen 1787» — ser det ut, som om den plan, hvilken 1740—50-talets stora uppfostrings-kommission omfattade, att man borde åstadkomma särskilda föreläsningar i uppfostringsläran vid Upsala universitet, och som går igen i domprosten J. M. Fants förslag vid 1778 års riksdag, att »vid en eller flere af rikets akademier måtte ... förordnas en professor i uppfostringsläran», tidigare realiserats i Finland än i det egentliga Sverige. Af det s. k. Kanslers-Gillets underd. skrifvelse till Kungl. Maj:t den 14 juni 1802 (tryckt i den af hr L. år 1887 utgifna *andra* samlingen af förevarande »Handlingar») vill det åtminstone synas, som om pedagogiska föreläsningar i egentlig mening då ännu icke kommit till stånd hvarken i Upsala eller Lund, under det att Åbo akad. konsistorium i en skrifvelse till Gillet den 18 febr. 1803 (jfr. Leinberg, Handlingar etc., II, sid. 217—218), meddelar, »att prof. Porthan »tidt och ofta egentligen öfver denna lära [= uppfostringsläran] hållit privata kollegier». — Bland öfriga handlingar, som för den svenska skolhistorien hafva större betydelse, vilja vi nämna dels de utlåtanden, som konsistorierna i Åbo och Borgå afgifvit år 1767 med anledning af då väckt förslag om förändradt sätt för uppbärande af de s. k. djäknepenningarna (sid. 313—316), dels tvenne af sistnämnda kons. 1776 och 1787 afgifna yttranden öfver kanslikollegii förslag att, till befordran af naturalhistoriens och »läkarevetenskapens» studium vid gymnasierna, kombinera provincialmedicibefattningen med något lektorat vid nämnda läroverk (sid. 332—334, 436—439). — Äfven Borgå domkapitels genom M. J. Alopæus afgifna »Korta underrättelser om de allmänna lärosäten i Borgå stift», som 1790 insändes till tyske pastorn i Stockholm C. W. Lüdeke såsom utgifvare af »Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits Archiv», erbjuder åtskilliga intressanta upplysningar om nämnda läroverks utveckling och förhållanden[1] (sid. 441—456).

I olikhet mot förhållandet i *första* samlingen, hvilken liksom den senast utgifna innehåller handlingar från skilda århundraden, hafva akterna här ordnats fullständigt efter *tidsföljd*. För att underlätta öfversikten af desamma har utg. dessutom bifogat register till denna liksom till de båda föregående samlingarna — en åtgärd, som förtjänar särskildt erkännande. Likaledes finner man i denna samling en »kort uppgift på de i *första* samlingen af detta arbete intagna handlingar, ordnade efter *tidsföljd*».

[1] Lüdeke meddelar härur blott några få notiser i den 1796 utgifna 7:e delen af nämnda »Archiv».

Då vi vid ett föregående tillfälle haft ej så litet att erinra mot det sätt, hvarpå hr L:s »handlingar» framträdt i tryck, vilja vi här icke underlåta att nämna, att den granskning i detta afseende, hvilken vi denna gång företagit, lämnat ett vida bättre intryck än den föregående, om vi än icke känna oss fullt tillfredsställda med hr L:s sätt att läsa äldre handlingar. Åtskilliga af de mera svårlästa akterna kunna nämligen icke betraktas såsom fullt exakt återgifna; men flertalet af de fel, vi antecknat, synas oss icke äga den vikt, att de här behöfva omnämnas. Hufvudsaken är, enligt vår mening, att *innehållet* kommer till sin fulla rätt och att svårare felläsningar icke förekomma. Ett och annat torde likväl i detta hänseende vara att erinra. Så t. ex. låter hr L. prästerskapets i Österbotten fullmäktige, i en »vittnesskrift för skolrektorn i Nykarleby Paulus Marci Bohm, dat. Pedersöre den 23 april 1648», bl. a. (sid. 63 rad. 15) uttala den önskan, att »een yngre rörigh man ställes i hans rum, som medh sådant *berörer* scholan i Ny Carleby förestår». Det kursiverade ordet tolkas såsom möjligen en felskrifning för *berörde;* men icke heller denna tolkning ger ju någon god mening. Originalskriften har emellertid här ordet *beröm*, och detta ganska tydligt skrifvet. — I ett bref från biskop I. Rothovius till drottning Kristina låter hr L. biskopen (sid. 53 rad 5) tala om den dyra tid, »som ther i *Egndet* nu ähr på alla orther». Originalet har här helt tydligt *Landet*. — I sammanhang härmed vilja vi påpeka en felaktig afstafning, som vållar en fullständig omening. I nyssnämnda bref ordar nämligen biskopen om konung Gustaf Adolfs »*Gudhelige* Mandater», hvilka ord emellertid af hr L. återgifvas såsom »*Gud-helige* Mandater».

Mot själfva redigeringen af akterna anse vi oss äfven böra framställa några anmärkningar. Så t. ex. har hr L. i handlingen n:r 28 sammanfört *två* alldeles skilda akter till *en*. Den ena af dessa utgöres af den supplik, som återgifves på sid. 31 och 32; den andra åter af en bilaga, som först upptager två afskrifter ur ett par kungl. resolutioner och sedermera innehåller en promemoria i tre punkter, började med orden: »Ähr min underdånige begäran till H. K. M:tt och E. N. *I. Confirmationsbreff på detta underhållet och II* för åhr etc. 1619 wederlagh, som iagh fick inthet till underhåld och till min salarij förbättring» etc. Utan att nämna ett ord om de båda afskrifterna, som föregå promemorian, tillfogar hr L. till själfva suppliken ett slags postskriptum, som helt omotiveradt börjar med siffran II och innehåller de ofvan citerade orden med uteslutning af hvad som här blifvit kursiveradt. — På ett annat ställe går hr L. till väga på ett alldeles motsatt sätt. Sid. 174—184 meddelas tre akter: n:r 107 »Relegationsprogram af Wiborgs Collegium Gymnasticum, dat. den 28 April 1691», n:r 108 »Wiborgs Collegii Gymnastici till Åbo Hofrätt afgifna förklaring angående Gymnasii jurisdiction, dat. den 11 Maj 1691» och n:r 109 »Transsumt af Kongl. Maj:ts Resolution uppå Doom Probstens och Kyrckioheerdens i Wiborg — — — Magister Petri Carstenii underdånigst ingifne ansökningar. Gifven Stockholm den 6 Octobris Anno 1692». Samtliga dessa tre akter upp-

gifvas vara hämtade ur *Wiborgs konsistorii* underdåniga skrifvelser till Kungl. Maj:t 1614—1700 (i svenska riksarkivet). Redan af rubrikerna framgår ju otvetydigt, att akterna blott äro *bilagor* till någon konsistoriiskrifvelse, och äfven den mest flyktiga granskning af dessa med åtskilliga andra handlingar sammanhäftade akter, hvilka samtliga bära påskriften lit. A, B, C etc., bekräftar detta förhållande. Detta oaktadt göres akten n:r 107 till en bilaga vid n:r 108, under det att n:r 109 göres till en självständig akt. Det sistnämnda beror väl därpå, att hvarken rubriken eller dateringen kunna motivera någon subordination af n:r 109 under n:r 108, till hvilken handling dock n:r 109 lika mycket som n:r 107 är en bilaga. Vore handlingen n:r 108 en självständig akt i stället för en bilaga, skulle den, ehuru själf daterad den 11 maj 1691, hafva icke blott en bilaga från år *1692* (n:r 109), utan flere andra bilagor från år *1694*, hvilket årtal förekommer på några bland de af hr L. vid akten n:r 108 omnämnda »talrika bilagorna till föreliggande akt», hvilka han dock »till besparande af utrymme» utelämnat.

Om sålunda äfven denna samling såsom urkundspublikation synes lämna ett och annat att erinra, är det på samma gång med nöje vi medgifva, att den i det hela förråder en vida större omsikt vid redigeringen än särskildt den första samlingen gjorde.

* * *

D:r Arcadii »Anteckningar ur Vexiö allmänna läroverks häfder till år 1724» omfatta dels »domkyrkoskolan före reformationen» (sid. 3—6), dels »domkyrkoskolan från reformationen till gymnasiets inrättande» (sid. 7—22), dels »gymnasiet och trivialskolan 1643—1724» (sid. 23—83). Om de båda första afdelningarna är icke mycket att säga: den förra innehåller föga mer än de i dylika monografier vanliga notiserna om medeltidens kapitelskolor i de europeiska länderna; i den senare återfinner man de välbekanta bestämmelserna om skolorna i 1571 års kyrkoordning och den s. k. 1611 års skolordning samt det oundgängliga referatet af reformplanerna i början af storhetstidehvarfvet, men för öfrigt träffar man här endast några spridda notiser af ekonomiskt innehåll och en förteckning på skolans lärare. Från dessa båda afdelningar inskränka vi oss därför till att nämna, att »scholasticus» bevisligen fanns anställd i Vexiö år 1382, att skolan — jämlikt riksdagsbeslutet 1604 — synes hafva erhållit så väl en konrektor som en teologie lektor redan år 1605 (teol. lektor nämnes dock icke uttryckligen förr än i början af år 1608), att apologist första gången omtalas 1639, och att lärjungeantalet två år senare uppgick till nära 550. Af den här meddelade rektorslängden synes, att den om Vexiö skola högt förtjänte mag. Mikael Vexionius (Gyldenstolpe) var rektor därstädes 1638—40 (Hollander, Svenska undervisningsväsendets historia, I s. 358 n. 1 uppgifver orätt 1636—39). Den ryktbare Johannes Baazius tjänstgjorde vid samma skola 1607—11 såsom konrektor, 1611—17 såsom rektor, 1617—24 såsom teol. lektor.

Såsom redan af det ofvan meddelade sidantalet framgår, är *tredje* afdelningen af dessa »Anteckningar» den ojämförligt vidlyftigaste. Källorna ha för denna tid naturligtvis varit vida rikligare än för de båda föregående perioderna, och förf. har här bl. a. kunnat tillgodogöra sig Forsanders handskrifna »Anteckningar rörande Småland» (jfr. s. 60 n*). Med obestridlig talang har det omfattande materialet bearbetats till en lika lättläst som sakrik skildring, hvilken utan öfverdrift kan sägas lämna ett efterföljansvärdt mönster för läroverksmonografier. Man finner här visserligen, såsom tillbörligt är, på sina respektive ställen i korta drag den gällande lagstiftningens föreskrifter omnämnda; men dessa utgöra icke, såsom i många andra arbeten af samma slag, det hufvudsakliga innehållet, utan blott en nödig bakgrund, mot hvilken de många af förf. framställda dragen ur det gamla småländska gymnasiets och dess underskolas lif i äldre tider endast så mycket åskådligare afteckna sig. Skäligen oberörd af skollagens bud, lydde man desamma då ännu »med urskillning». Då 1649 års skolordning stadgade 4 klasser i trivialskolan, funnos i Vexiö 5; då den följande skolordningen af år 1693 indrog apologistklassen, bibehölls denna i Vexiö. Ehuru den förra skolordningen anbefallde blott *två* terminer på året och *en månads* uppehåll i läsningen *två* gånger om året, bibehöll man i Vexiö »den urgamla seden med *fyra* terminer om året, hvar och en omfattande ungefär sex veckor, och *fyra* mellanterminer dem emellan, hvar och en också på ungefär *sex veckor*». Man läste således ungefär halfva året i st. f. tio månader. Från år 1693 åtlydde man däremot bättre den nya skolordningens föreskrifter om terminer och ferier. — Angelägna om privatlektioner, läto lektorerna dessa »inkräkta på tiden för sina offentliga föreläsningar, ja, skötte dessa lektioner på själfva gymnasiet»; gymnasisterna, som äfven hade privatelever, uteblefvo i sin ordning från de offentliga lärotimmarna. Den gällande befordringslagen för lärarne öfverträddes ofta af stiftsstyrelsen, men hölls icke heller af regeringen i helgd: många karakteristiska upplysningar härom lämnas af förf.

Det begränsade utrymme vi hafva till vårt förfogande, tillåter oss ej att ingå på någon närmare redogörelse för denna synnerligen intressanta afdelning af hr Arcadii arbete. Vi finna här fem särskilda underafdelningar eller kapitel, åt hvilka förf. gifvit rubrikerna Gymnasiets inrättande (s. 23—26), Undervisningen (s. 26—45), Lärare (s. 46—63), Lärjungar (s. 63—79), Lärohus (s. 79—82). I slutet af kapitlet om *undervisningen* lämnar förf. åtskilliga uppgifter om lärjungefrekvensen för att därigenom i viss mån »bidraga till bildande af en föreställning om undervisningens beskaffenhet på olika tider». Då emellertid, såsom hr A. själf framhåller, åtskilliga andra förhållanden inverkade på lärjungeantalets stigande och fallande — t. ex. på 1710-talet »fruktan för soldatutskrifningen, mot hvilken så många föräldrar, som möjligtvis kunde, i tid sökte skydda sina barn genom att låta dem intagas i skolorna» (sid. 45) — synes oss, som om förf. hellre bort spara dessa uppgifter till den afdelning, som handlar

om *lärjungarne* och hvarest flere andra statistiska upplysningar meddelas. Minst lika betecknande för undervisningens beskaffenhet, särskildt dess ensidiga tillgodoseende af kyrkans intressen, är väl för öfrigt t. ex. de på sistnämnda ställe omnämnda siffror, rörande antalet inskrifne adelsmän, som under åren 1671—1725 (55 år) uppgick i *skolan* till 43 och under tiden 1653—1725 (73 år) på *gymnasium* till endast 14. Kapitlet om *lärarne* afslutas med en fortsatt förteckning (för tiden 1643—1724) öfver skolans rektorer, konrektorer, apologister och kolleger — till hufvudsaklig del efter Forsanders handskrifna »Samlingar till Vexiö stifts herdaminne» (jfr s. 60 n. *). Rörande lektorerna åter hänvisas till Scheutz Biografiska anteckningar i Vexiö läroverks årsredogörelser för 1878 och 1879. Kapitlet om *lärjungarne*, hvilket har att bjuda på åtskilliga karakteristiska djäknehistorier, afslutas jämväl med en del biografiska data.

Vi vilja hoppas, att förf. snart nog fullföljer sina »Anteckningar» under 1724 års skolordnings tidehvarf, äfvensom att det goda exempel, han gifvit, snart måtte vinna efterföljd på andra håll. Endast genom dylika grundliga monografier öfver särskilda gymnasier och skolor kan man vinna nödigt material för en verklig historia öfver våra elementarläroverk, hvilken lika litet som vår historia i allmänhet kan skrifvas — efter endast förordningar.

* * *

Det tredje af ofvan angifna skolhistoriska arbeten från år 1889, *Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen intill 1811* af kyrkoherden J. Wahlfisk, framträder enligt titelbladet med det blygsamma anspråket att vara några »bidrag till den svenska folkundervisningens historia».

Hr W:s arbete låg, enligt förf:s förord, sedan tre år tillbaka färdigt till tryckning, då hr Torpsons omfångsrika bok »Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842» framträdde. Emellertid afskräcktes ej hr W. därigenom från att följande år låta sina »bidrag» utkomma på trycket, enär, såsom han själf yttrar: »dels helt visst många förarbeten behöfvas, innan en fullständig '*Svenska folkundervisningens historia*' kan varda skrifven, dels ock förenämnda arbeten [1] liksom de äldre, hvaraf det af P. Paulson är det märkligaste, i främsta rummet afse den *egentliga* folkundervisningen, hvadan tillräckligt afseende ej blifvit fästadt på den undervisning, som meddelades genom de rent *kyrkliga anstalterna*, hvilka dock för ifrågavarande tid voro de hufvudsakliga för folkundervisningen».

Vi ha velat återgifva förestående uttalande af hr W., enär han i senare delen af detsamma träffande framhållit skillnaden mellan sig och de författare, som före honom sökt teckna gången af den svenska

[1] Hr W. har i det närmast föregående, jämte hr Torpsons arbete, omnämnt S. Nordströms »Kort öfversigt öfver det svenska folkskoleväsendets utveckling till år 1842» (utg. 1887) och K. G. Leinbergs »Märkliga skeden i vår folkundervisnings äldre historia» (utg. 1885).

folkundervisningens utveckling. Hela denna undervisning upptages af hr W. i omfånget af *kyrkans* undervisande verksamhet och sammanfattas af honom, »på grund af dess beskaffenhet, art och ändamål», under benämningen *kateketisk*.

Ehuru, såsom förf. anmärker, »några skarpt begränsade vändpunkter i den kateketiska undervisningens utveckling icke förefinnas», fördelar han dock sin framställning på tre perioder, nämligen *reformationsseklet* (1527—1611), *kyrkans stormaktstid* (1611—1688) och *tiden för statens lagstiftande för den religiösa och den egentliga folkundervisningen* (1688—1811). Af dessa perioder underindelas den sistnämnda, med hänsyn till den egentliga folkundervisningen, i tre utvecklingsskeden, börjande med resp. åren *1688*, då föreskriften om allmän bokläsning trädde i kraft, *1723*, då denna läsning blifver obligatorisk, och *1762*, då kungl. resolutionen af den 10 aug. ålade församlingarna att antaga särskilda barnalärare, där klockarne ej ensamma kunde sköta undervisningen. — Att förf. afslutat sin skildring med år 1811, förklarar han därmed, att »dels de bestämmelser, som närmast före och vid denna tid gåfvos för den kyrkliga undervisningen, i hufvudsak ännu gälla, dels ock den egentliga folkskoleundervisningen efter denna tid ej blott betydligt utvidgats, utan ock fått en mera självständig ställning».

Det sätt, hvarpå hr W. fattat sin uppgift, har helt naturligt haft till följd, att den vida öfvervägande delen af hans arbete behandlar ett ämne, som mera lämpar sig för granskning i en teologisk än en historisk tidskrift. Emellertid är det oss ett nöje att vitsorda, det hr W:s skildring alltigenom vittnar om en lika omfattande som grundlig forskning. De delar däraf, som egentligen beröra folkskoleundervisningen (sid. 68—91, 124—168 jämte några intressanta bilagor sid. 190—207), jäfva ingalunda detta allmänna omdöme och synas oss vara den ojämförligt bästa framställning, vi äga, af denna viktiga gren af det svenska undervisningsväsendets historia.

Ho. Hd.

Märkvärdiga kvinnor. Af Ellen Fries. *Svenska kvinnor.* 390 sid. Stockholm, Aktiebolaget Hiertas bokförlag. 1891.

Ögnar man igenom t. ex. registret till Svenskt Biografiskt Lexikon, skall man ej finna många namn på svenska kvinnor, som inleda en självständig biografi. Några vittra damer, en eller annan, som på tiljan vunnit ryktbarhet, ett par stycken, hvilkas minne grundar sig på andra orsaker — det är allt. Huruvida detta förhållande talar

till den svenska kvinnans pris eller ej, är en fråga, som vi här ej ämna närmare ingå på. Sakna vi å ena sidan motsvarigheter till de älskvärda och ryktbara franska damer, som under 1700-talet regerade icke blott i sällskapslifvet utan äfven öfver tänkesätten, i hvilkas salonger det fina vettet och det glänsande snillet voro lika hemmastadda, så sakna vi å den andra också de beryktade damer, hvilkas namn äro förenade med det franska mätressväldet. På de växlande generationerna i Sverige har nog också den svenska kvinnan tryckt sin prägel, men märkvärdigt förbehållsam har hon varit i fråga om sina innersta tankar och känslor. Äfven när ryktet åt något namn skänkt odödlighet, är det ofta svårt att komma under fund med hvad dess ägarinna egentligen varit, att skönja dragen eller själen. I Frankrike hette det för hundra år sedan: »Les femmes ont tellement pris le dessus chez les Français, elles les ont tellement subjugués, qu'ils ne pensent et ne sentent plus que d'après elles». I Sverige tiger vanligen historien i fråga om dem. Ha de regerat, har det, fordom åtminstone, skett i tysthet.

Dessa svårigheter ha också trädt i vägen för vår enda kvinnliga historiker, när hon grep sig an med den vackra uppgiften att skildra Sveriges »Märkvärdiga kvinnor» (jämför bekännelsen i det hänseendet uti förordet). Hon har bl. a. velat finna representanter för »olika tidehvarf». Det har lyckats t. ex. för 1600-talet, men hur svårt har det däremot ej varit för det följande århundradet, 1700-talet, tiden för det franska kvinnoväldets rikaste blomstring? Utom två bekanta skaldinnor möta vi ett enda namn, grefvinnan De la Gardie, född Taube, och det är tack vare en enda handling det förekommer i samlingen. Till en viss grad har dock förf. själf begränsat sitt urval genom att utesluta utom Sverige födda drottningar, och vi möta sålunda hvarken Ulrika Eleonora d. ä. eller Lovisa Ulrika — för att icke tala om drottning Margareta.

Under sådana förhållanden måste biografien ofta hopsamlas från de mest spridda håll, hoparbetas af strödda drag i berättelser, bref, räkenskaper eller andra handlingar. Och det händer, att lefnadstecknaren, för att åtminstone få någonting till resultat, ser sig nödsakad att nedlägga en oproportionerlig utförlighet på skildringen af yttre biomständigheter, af tidehvarfvets kulturdrag i allmänhet. Det blir en omsorgsfullt utarbetad ram, blott alltför stor för den bild, som i dunkla och osäkra konturer skymtar fram inom densamma. Så är mer eller mindre fallet med sådana kvinnor som Kristina Gyllenstjerna och Karin Månsdotter. Hurudana ha de egentligen varit, hvad ha de eftersträfvat eller velat? Biografen har nästan bara konstruktioner till svar.

Fröken Fries synes hufvudsakligen ha gjort 1600-talet till föremål för studier. Privata brefväxlingar i offentliga och enskilda arkiv, rättegångshandlingar och räkenskaper för denna tid ha af henne flitigt begagnats, och vi ha all anledning att tro på hennes uppgift, att äfven de minsta detaljer äro hämtade ur samtida källor. För 1600-talet meddelas också 4 biografier, nämligen öfver Katarina af Pfalz,

Ebba Brahe-De la Gardie, drottning Kristina och Maria Sofia De la Gardie-Oxenstierna, eller t. o. m. fem, om vi räkna fru Brenner med. I Ebba Brahe och hennes dotter, den i svenska industriens historia berömda Maria Sofia De la Gardie tecknar förf. på grund af ett jämförelsevis rikt material två verkliga typer från adelsväldets dagar. Det är skada, att man ej kan fatta sympatier för dessa stolta och fagra adelsdamer. Förvärfsbegäret är för stort och processlystnaden ett för utmärkande drag. Man har med skäl framhållit de många lytena hos den generation af svenska stormän, som upplefde förmyndarräfsten och reduktionen; man undrar mindre på, att de voro sådana de voro, när man ur dessa biografier erfar, hurudana deras mödrar och systrar voro, huru litet dessa ägde af allmän anda, och när förf. påstår, att »sextonhundratalet är äfven för den svenska kvinnan en storhetstid», så får väl omdömet tagas med reservation.

Det bör, vill det synas oss, vara ett angenämt ombyte att från dessa duktiga och praktiska damer vända sig till biografien öfver grefvinnan Katarina af Pfalz. Allmänheten, äfven den lärda, har säkerligen om denna prinsessa gjort sig tämligen dunkla begrepp. Man finner, kanske med öfverraskning, af fröken Fries' på nya detaljer rika skildring, hvilken sympatisk, anspråkslös, god och ädel kvinna denna Karl IX:s dotter var. Läsaren förvånas ej, att hon åtnjöt både sin faders och sin broders förtroende och tillgifvenhet, och han är färdig att instämma med Per Brahe, när denne säger drottning Kristina, att hennes faster vore henne mera värd än halfva konungariket. Hennes ljusa bild gör sig så mycket mer gällande, som den framträder vid sidan af gemålens, Johan Kasimirs, sträfva, hushållsaktiga och egennyttiga duglighet. Det torde ej blifva lätt för en annan forskare att till denna teckning af furstinnan Katarina lägga några nya drag. Hvad Johan Hand i sin dagbok berättat om Gustaf Adolfs och Katarinas sammanträffande på slottet Neu-Castell i Pfalz år 1620 hade måhända förtjänt anföras: »Hennes furstl. N. visste intet af vår ankomst, förrän K. M:t stod hos henne i hennes rum. Det är sant, att jag såg H:nes furstl. N. aldrig så glad, som hon blef, när hon fick se K. M:t, men ock aldrig så bedröfvad som hon blef, när K. M:t drog bort, för H:nes furstl. N. grät bitterligen». — Fröken Fries uppskattar med rätta en sådan furstinnas inflytande högt. Något torde det öfverskattas, då hon däri förmodar en möjlig orsak till införandet af den kvinnliga arfsrätten i 1604 års arfföreuing. Denna upprepar ju häri endast hvad som redan i 1590 års arfföreniug var stadgadt.

Vi dröja ej vid de återstående biografierna. De måste af naturliga skäl förete mindre nytt. Vi anmärka endast att drottning Kristina tecknas med mycken opartiskhet, med en omisskänlig sträfvan att göra henne rättvisa. De utdrag af hennes själfbetraktelser, som här och hvar meddelas, äro både vackra och karakteristiska och äga säkert för många nyhetens behag.

Ehd.

Minnen upptecknade af LOUIS DE GEER. Första, senare delen. 281 + 300 sid. Stockholm, Norstedt & Söner 1892.

Baron De Geers »Minnen» undandraga sig i mycket vårt bedömande. De ha till en del en skönlitterär sida, för hvilken Historisk Tidskrift ej är forum. Man igenkänner flerstädes den spirituelle författare, med hvilken 1840-talets publik gjorde bekantskap i »S. H. T.» och andra vittra skrifter och som en ny generation lärt känna i De Geers »Valda skrifter». Det finnes stycken, t. ex. skildringen af författarens sista kärlek och frieri, som kunde försvara sin plats i en novell, och äfven i andra bandet träffar man skildringar, i hvilka romanciems sinne för det gripande och spännande träder fram. — De ha äfven en historisk sida, men historien är så ny, att knappt någon annan än en deltagare i de sista årens intimare politiska lif kan bedöma baron De Geers framställning, och desse torde af olika skäl ej vara benägna att yttra sig. Sådan är åtminstone vår erfarenhet. Det återstår oss endast att yttra några ord om dessa Minnens historiska betydelse i allmänhet.

Det torde i alla tider varit sällsynt, att en mera framstående statsman redan under lifstiden offentliggjort sina memoirer. Vi lämna härvid alldeles ur räkningen furst Bismarck, som samtalsvis tyckes låta en god del af sin erfarenhets skatter komma till allmänhetens kännedom. Saken har onekligen sina ömtåliga sidor och möter svårigheter, hvilka icke heller undgått baron De Geer, och hans samlingar gömma påtagligen andra bidrag till Sveriges historia, måhända ännu viktigare än dem han funnit lämpligt att nu meddela. Han betonar några gånger, att han mer och mer kommit att skrifva för en större allmänhet; härunder ha hans Minnen antagit karakteren af en själfbiografi, ett framställningssätt, som alltid är ägnadt att väcka intresse, men just härigenom hafva de också fått sin karakter såsom historiskt dokument. Det måste för en kommande tids historieskrifvare blifva till ovärderlig vinst att äga en teckning, så detaljerad och så uppriktig som denna, af en statsman, som ingripit djupt i vår nyare utveckling, en teckning, som på så många ställen har karakteren af förklaring och självförsvar. Att under sådana förhållanden förf. själf blifvit hufvudpersonen, det är något hvarpå man ej rättvisligen kan anmärka. — Därjämte finner man karakteristiker af åtskilliga offentliga personligheter, baron De Geers äldre samtida, oftast högst intressanta, belysta af anekdoter och fint utförda; slutligen har baron De Geer skizzerat mer och mindre utförligt, men alltid lifligt och underhållande, de yttre händelserna, partiställningen vid riksdagarna, närmast i första kammaren, och särskildt 1870- och 80-talens ministerkriser t. o. m. 1883. Däremot är visserligen den egentliga politiken icke på något uttömmande sätt behandlad, och af icke bekanta akt-

stycken är det ej många, som meddelas — ett par utlåtanden i den s. k. danska frågan, ett eller annat brefutdrag torde vara allt.

Man kan hysa olika åsikter om lämpligheten af att en statsman under sin egen lifstid utgifver sina Minnen. Uppfattningen däraf kommer väl alltid att blifva subjektiv. Hur varsam man än är, finnes det alltid ömtåligheter man kan såra, och varsamheten kan ej drifvas öfver vissa gränser. Baron De Geer måste visserligen i allmänhet erkännas ha varit mycket försiktig, om man än någon gång skulle kunna undra öfver en enstaka detalj, liksom hans karakters ädelhet kommit honom att försmå hvarje doft af skandal. För vår del tillstå vi att vi äro belåtna öfver hvarje nytt bidrag till vår historia, äfven den nyaste, när det är prägladt af sanningskärlek och ej taktlöst behandlar händelser och personer. Vår tid lefver fortare än gångna generationer och krafven på offentlighet torde numera vida snabbare än förr kunna tillgodoses. Mer och mindre grundade rykten flyga i alla fall omkring, spridas på olika vägar och göra säkerligen större skada än sanningen — om den än för ögonblicket kan stöta en och annan, än omdömen, för hvilka en person med sitt namn och sin karakter träder i borgen — all reservation gjord för möjligheten af missuppfattning eller misstag äfven å hans sida. Om detta är vår uppfattning i allmänhet, måste den i ännu högre grad finna sin tillämpning, när det är fråga om bidrag till den sista tidens historia af en man med baron De Geers ställning, erfarenhet, smak och stilistiska begåfning. Hvad vi åter skulle beklaga vore, om offentliggörandet af dessa Minnen skulle undanhålla en senare tid det material till Sveriges historia, som baron De Geer tvifvelsutan äger, men hvars innehåll han förtiger eller icke begagnar.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi utg. under medverkan af S. Bugge m. fl. genom A. Kock, **IX**. Ny följd. **V, 2.** H. Schück. Völundsagan. — L. Larsson, Kann man av aksentueringen i isländska handskrifter draga några slutsatser rörande det ekspiratoriska huvudtryckets plats? — E. Brate, Härad. — A. Kock, Grammatiska och etymologiska undersökningar i nordiska språk. I—IV. — V. Gudmundsson. Litklæði. — E. Rördam, En anmærkning.

Prof. Schück påvisar sambandet mellan den nordiska Völundsagan, hvars hjälte, som bekant, är en konstfärdig smed, och den antika Dædalussagan, som i sin tur påverkats af myterna om Hephaistos-Vulcanus. Den nordiska sagan förekommer dels i Didreks af Bern saga (från midten af 1200-talet), dels i Völundarkvida i Codex regius af Sämunds edda, utaf hvilka den förra representerar den ursprungligare formen.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1892, 5.** P. Vedel, Argentina. Immigration og kolonisation. — O. W. Staël von Holstein, Om rättegångsreformen i de nordiska länderna. 2. — H. Hjärne, Ryssland under nordiska krigets återverkan. — H. Forssell, Guld och silfver. 1. — **6.** H. Forssell, Guld och silfver. 2. — O. W. Staël von Holstein, Om rättegångsreformen i nordiska länderna. 3. — E. W. Dahlgren, Den nyare forskningen angående Columbus och nya världens upptäckt. — H. E. Berner, Det sveitsiske demokrati. 1. — H. Schück. Svensk Litteraturhistoria. Bd 1, anm. af R. Steffen.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. Tidskrift utg. på uppdrag af landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors och Lund genom J. A. Lundell. **45:te h. 1892. B.** M. F. Lundgren, Personnamn från medeltiden (början).

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. **13 årgången 1892.** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöten. — H. Schück, Bidrag till kännedomen om 1600-talets dramatik. — O. Levertin, Thorilds Disputation. — Smärre meddelanden: Officiel kritik. Meddelad af H. W. (Wieselgren). — Th. Cart, Några ord om J. J. Tornæus och om manuskripten till hans arbete öfver Lappland. (Öfversatt från författarens franska manuskript). — O. Sylvan, Bidrag till tidningsväsendets historia i Sverige under slutet af 1600-talet. — O. Sylvan, Notiser till svenska teaterns historia 1740—1755. — (O. Levertin), Till en dikt af Lidner. Af O. L. — E. H. Lind. Svensk literaturhistorisk bibliografi.

12. 1891. — Förteckning öfver sällskapets medlemmar 1892. **Bihang:** Sveriges bibliografi 1481—1600. 4. — Bref rörande teatern under Gustaf III. Utg. af E. Lewenhaupt. 2: 1790—1792.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1892, 12.** O. Levertin, »Gustaf Adolph och Ebba Brahe» af Gustaf III. En litteraturhistorisk undersökning. — **13—14.** O. Varenius, Nyare unionell litteratur. — **15.** R. Kjellén. Den norska landtvärnsklausulen. Till belysning af tvänne högerprogram i unionsfrågan. — H. Hjärne, Minnestal på Gustaf Adolfs-dagen 1892 (i Upsala Universitets aula).

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 5: H. 4—5.** Aktstykker, nærmest vedrörende Danmark—Norges Forhold til Sverig 1812. — Aktstykker, vedrörende den »bevægelige Armédivision» 1812. — Andre Aktstykker til Aaret 1812. — Tillæg, vedrörende Aaret 1809. 1. Om den paatænkte Overgang til Skaane. 2. Om Kjöbenhavns og Sjællands Forsvar.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 1: H. 3. (1892). Oberstlöjtnant Hans Elias von der Weydes Selvbiografi (sluttes).

Tilskueren. 1892, September. M. Rubin, Danmark 1807—14, anm. af N. Neergaard.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1892, 9.** H. Schück, Finsk klosterhistoria. — J. Ahrenberg, Alexander Ivanoff. Ett blad ur den ryska konstens historia. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Lärobok i Finlands historia för lyceernas och fruntimmersskolornas högre klasser, anm. af I. A. H. — **10.** M. G. Schybergson, En episod ur Johan Vilhelm Snellmans lif. — Öfversikt: Literatur i kulturfrågor af F. G. — Senatens omorganisation af Suum cuique.

Baltische Monatsschrift. XXXIX, 9. E. Seraphim, Herzog Wilhelms Exil und Ende. (1617—1640).

Journal Ministerstva Narodnago Prosviestsjenia. 1892, Augusti. G. Forstén, Den baltiska frågan i det 16 och 17 århundradet.

Der Bär. Illustrirte Berliner Wochenschrift. Hrsg. v. Emil Dominik. **1891, 16.** W. Sternbeck, Zum Leichentransport Gustav Adolfs durch d. Barnim.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Dr. L. Quidde. **VIII, 1 (1892).** F. Cauer, Aristoteles als Historiker. — F. v. Bezold, Astrologische Geschichtsconstruction im Mittelalter. — F. Arnheim, Beiträge zur Geschichte der Nordischen Frage in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Schluss. — Kleine Mittheilungen. — Berichte und Besprechungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Literarisches Centralblatt. 1892, 39. C. A. Cornelius, Kristna kyrkans historia. Th. 1—7, anm. af P. W. — **41.** N. Jacobson, Die Post der Urzeit oder die Nachrichten—Vermittelung vor der Sündfluth. Aus dem Schwedischen übersetzt durch das schwedische Fremdenbureau in Stockholm, anm. af P. H. — W. Opitz, Die Schlacht bei Breitenfeld am 17 September 1631. — **47.** Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. Herausg. v. J. Jastrow, Jahrg. 13. 1890.

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1892, März, April. W. Brehmer, Beiträge zur Ge-

schichte Lübecks in den Jahren von 1800 bis 1810. 7. Französische Berichte über die Schlacht bei Lübeck.

Neue Heidelberger Jahrbücher. Herausgegeben vom historisch-philosophischen Vereine zu Heidelberg. **II. 2.** R. Schröder, Arno, Erzbischof von Salzburg und das Urkundenwesen seiner Zeit. — H. Bassermann, Johan Amos Comenius. — M. Cantor, Zeit und Zeitrechnung. — L. Lemme, Shakspeares König Lear. — J. von Pflugk-Harttung, Die Druiden Irlands. — H. Buhl, Hugo Donellus in Heidelberg (1573—1579).

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde Herausgegeben v. H. Ermisch. **Bd 13: H. 3—4.** E. Kroker, Leipzigs Bankerott und die Schweden in Leipzig seit 1642.

Preussiche Jahrbücher. Herausgegeben v. H. Delbrück. **1892, April.** J. Haller. Franz von Lisola, ein österreichischer Staatsmann des 17 Jahrhunderts.

Quartalblätter des histor. Vereins für das Grossherzogthum Hessen. N. F. **Bd 1: H. 6.** Eine Order Gustav Adolf's an seine General-Commissare in der Wetterau. Mitgetheilt von Aug. Roeschen, Ad Schmidt und Gust. Nick.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner. **1892, October.** R. Allen, Gerbert, Pope Silvester II. — J. R. Macpherson, The church of the resurrection, or of the »Holy Sepulchre». P. 2. — Bateson, Clerical preferment under the duke of Newcastle. — S. Münz, Ferdinand Gregorovius. — Notes and documents (bl. a. Correspondence of Thurloe and Meadowe: edited by professor Jenks). — Reviews of books (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling, anm. af G. Edmundsson). — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — Indexes.

La Révolution française. 1892, 14 Juin. Kuscinski, Un conventionnel diplomate; Cl. J. Girault.
Var anställd vid franska beskickningen i Stockholm.

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1892, 4.** G. Syveton, Un projet de démembrement de la France en 1716. — R. de Moustier, Les États-Unis au lendemain de la guerre de l'indépendance. — S. Antonopoulos. La société philanthropique en faveur des Grecs (1825—29). — Th. Funck-Brentano, Le droit des gens et les immunités diplomatiques au XVIII:e siècle. — Stoerk, L'évêché protestant de Jérusalem. — de Maulde, Les instructions diplomatiques au Moyen-Age. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1892, Septembre—Octobre. A. Réville, L'abjuratio regni; histoire d'une institution anglaise. — Ch. Pfister, Note sur le formulaire de Marculf. — Ch. Petit-Dutailles. Une nouvelle chronique du regne de Philippe-Auguste: l'Anonyme de Béthune. — Bulletin historique: France. Moyenâge. Époque moderne. Angleterre. Moyen-âge. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques (bl. a. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 14). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue politique et littéraire. Revue Bleue. 1892. T. 50. N:o 19—21. P. Gaulot, M. de Fersen et Marie-Antoinette.

Rättelser.

Sid.	84	rad	7	nedifrån	står *följde ju*	läs	*hade ju stått vid*
»	163	»	5	uppifrån	» *ej sällan*	»	*sällan*
»	225	»	17	nedifrån	» *S. J. Theorell*	»	*S. L. Theorell*
»	62 (Gr.)	»	10	»	» *försvarad*	»	*förvarad.*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 27 Februari 1892.

Sedan riksarkivarien C. T. Odhner öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande:

Årsberättelse för 1891.

Styrelsen kunde förlidet år kasta en blick tillbaka öfver de första tio åren af Historiska Föreningens verksamhet. Densamma har under år 1891 fortgått på sedvanligt sätt. Antalet af årsafgiftbetalande medlemmar har i det närmaste varit oförändradt — omkring 1,050 i Sverige och utlandet — och omkring 50 nya medlemmar ha tillkommit. För denna ej obetydliga tillväxt har Föreningen till ej ringa del att tacka det intresse, hvarmed enskilda medlemmar verkat för dess sak genom att sprida kunskapen om densamma och dess publikationer. I detta hänseende torde särskildt med tacksamhet böra nämnas Föreningens ombud sedan flere år i Uppsala fil. lic. O. Varenius, amanuensen vid Riksarkivet A. Hammarskjöld och kaptenen vid södra skånska infanteriregementet A. Nilsson, äfvensom kommerserådet F. Rettig i Åbo.

Styrelsen har under året haft tvänne sammanträden. Någon förändring i dess sammansättning har icke egt rum.

Den i förra årsberättelsen omnämnda innehållsförteckningen till årgångarna 1881—1890 af Historisk Tidskrift (48 sid.) har i början på året utdelats till Föreningens medlemmar. Under 1891 har dessutom utgifvits elfte årgången af Historisk Tidskrift, till hvilken 24 författare lemnat bidrag. Såsom bilagor ha medföljt Historisk Bibliografi för 1890, utarbetad af biblioteksamanuensen Kr. Settervall, som öfvertagit redigeringen af denna publikation efter Föreningens skattmästare kammarherre C. Silfverstolpe, hvilken skött densamma för tioårsperioden 1880—1889. En annan bilaga utgöres af en skriftvexling mellan professor Erslev i Köpenhamn och kansliradet Rydberg i Stockholm med afseende på unionsdokumentet af 1397.

Med Red. för Neue Heidelberger Jahrbücher i Heidelberg har Föreningen trädt i utbyte af publikationer.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af revisorerna afgifna berättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1891, få undertecknade, efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1890	kr.	10,997: 47.
938 årsafgifter à 5 kronor	»	4,690: —
2 afgifter genom postprenumeration à 4,54	»	9: 08.
H. K. Höghet Kronprinsens årsafgift	»	50: —
Afgifter från Danmark à 3 kr.	»	150: 45.
» » Norge	»	178: 07.
Redovisning från Samson & Wallin	»	78: 40.
» » Fritze	»	290: 50.
För försålda årgångar och häften	»	140: 25.
Räntor uppburna den 31 Dec. 1891	»	372: 01.
Summa inkomster	kr.	16,956: 23.

Utgifterna:

Å Redaktionskonto	kr.	2,555: 75.
Å Distributionskonto	»	342: 54.
Å Diversekonto	»	643: 94.
Å Boktryckarekonto	»	3,049: 99.
Summa utgifter	kr.	6,592: 22.
Behållningen till 1892 utgör således	»	10,364: 01.
Summa	kr.	16,956: 23.

Af behållningen äro insatta

I Sveriges Riksbank:

Å depositionsräkning	kr.	3,000: —
Å folioräkning	»	500: —

I Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning	»	5,000: —
Å folioräkning	»	1,760: —
Kontant i kassan finnas	»	104: 01
Summa	kr.	10,364: 01.

Revisorerna få vitsorda att räkenskaperna äro, likasom förledet år, förda med all möjlig omsorg och fullständigt verificerade, till följd hvaraf full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 20 Febr. 1892.

Harald Wieselgren.
Bibliotekarie.

Otto Bergström.
Kapten.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Till medlem af styrelsen efter herr frih. L. De Geer, som undanbedt sig återval, utsågs majoren G. Björlin. De öfriga 9 medlemmarne återvaldes.

Till revisorer återvaldes kapten O. Bergström och bibliotekarien H. Wieselgren samt till deras suppleanter amanuenserna d:r B. Lundstedt och d:r S. Bergh.

Kapten H. Wrangel höll därefter ett föredrag om »Svenska örlogsflottan 1719 och dess förhållande till ryssarnes härjningar».
